

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

LENİN VE HEGEMONYA MANTIĞI

Sınıf Mücadelesinde Siyasal Pratik ve Teori

Alan Shandro
Çeviren Özgür Öztürk

Alan Shandro, Sudbury, Ontario-Kanada'daki Laurentian Üniversitesi'nde siyaset teorisi dersleri veriyor. Science & Society'nin yayın kurulunda yer alıyor ve Marksist siyaset felsefesi üzerine bir dizi makale yayınladı.

Özgür Öztürk: Bağımsız araştırmacı/iktisatçı ve çevirmen. Üniversitedeki görevine 2016 yılında KHK ile son verilmiştir. Özellikle uluslararası ekonomi ve politika konularında kitap ve makale çevirileri yapmaktadır.

Lenin ve Hegemonya Mantığı
Sınıf Mücadelesinde Siyasal Pratik ve Teori
Alan Shandro

Kitabın özgün adı:
Lenin and the Logic of Hegemony
Political Practice and Theory in the Class Struggle
Koninklijke Brill 2014

Koninklijke Brill ile yapılan anlaşma temelinde yayımlanmıştır.
© Köstebek Kolektif 2021
ISBN 978-605-70439-0-0
© Türkçe Çeviri: Özgür Öztürk 2021

Birinci Basım: Mart 2021

Yayına Hazırlayanlar:
Redaksiyon: Çağlar Dölek
Son Okuma: Zafer Dize
Dizgi: Tamer Doğan
Dizin: Cihat Yılmaz, Filiz Paksoy
Kapak Resmi: Mekin Avras
Kapak Tasarımı: Tamer Doğan

Baskı ve Cilt: Deren Matbaacılık Ambalaj Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Beylikdüzü OSB Orkide Cad. 9/Z Beylikdüzü /İstanbul
Sertifika No:47881

Köstebek Kolektif: Tepeüstü Mah. Yenilik Sok. 9/2 Ümraniye/İstanbul
Tel:0530 2384417
e-mail:kostebekkolektif@gmail.com web:www.kostebek-kolektif.org
Sertifika No:35965

LENİN VE HEGEMONYA MANTIĞI

Sınıf Mücadelesinde
Siyasal Pratik ve Teori

Alan Shandro

Çeviren:
Özgür Öztürk

Charles Nunn'un anısına

İçindekiler

Çevirmenin Notu	viii
Teşekkür.....	ix
Türkçe Baskıya Önsöz.....	x
1- Felsefi Bir Olgu: Sınıf Mücadelesinde Hegemonya ...	1
Gramsciyen Hegemonya ve Lenin.....	3
Hegemonyanın Post–Marksist Yapısökümü	10
Simge Olarak Lenin	17
Lenin’in Siyaset Felsefesinde Hegemonya	22
Argümanın Ana Hatları.....	24
2- Teori ve Pratik İlişkisi Üzerine: Karl Kautsky	
ve İlk Post–Marksist	32
Ortodoksluk ve Döneklik.....	33
“Eleştirel Marksizm” ve Ortodoksluk	37
Tarım Girizgâhı.....	44
İlk Post–Marksist	47
Yanıt	53
Teori ve Bilinç.....	59
Tarih	61
Bilim.....	64
İşçiler ve Aydınlar.....	66
Siyaset ve Epistemoloji	69
Pratik ve Teori.....	72
Siyasal İrade ve Parti	75
Bir Mücadele Topluluğunda Teori	77
3-Marksizmi Rusya’da Konumlandırmak:	
Belirsiz Koordinatlar.....	80
Karl Marx ve Rus Komünü.....	82
Georgi Plehanov ve Rus Toplumunun Dönüşümü	87
Devrimin Güçleri ve Hegemonya Sorunu	92
Aydınlar, Bilinç ve Hegemonya	95

Lenin ve Marksist Ortodoksluk	99
Demokratik Devrimde Sınıf Mücadelesi	103
Sosyalist Bilinç Olarak Hegemonya	108
4-Marksizm, Lenin ve Hegemonya Mantığı:	
Sınıf Mücadelesinde Kendiliğindenlik ve Bilinç.....	115
Genel Kabul.....	116
Tarihsel Sorular.....	124
Politik Sorular	128
“Bütün ile ... Uzlaşmaz Bir Çatışma”	130
Politik Mücadele Mantığı.....	134
Stratejik Bir Analiz	138
Bazı İçerimler.....	144
5-Dogmatizm ve Eleştiri: Sınıf Mücadelesinde Özgürlük	149
Özgürlüğe İlişkin Argüman	150
Teoriye Dair Argüman	156
6- İki Hegemonya Yönelimi: Menşevikler ve Bolşevikler	164
Iskra Konsensüsü ve Bunun Sınırları	167
Kongre ve Bölünme	172
Menşevizm ve Hegemonya	179
Rosa Luxemburg’un Eleştirisi	184
Lenin ve Hizip Mücadelesinin Mantığı.....	187
İki Hegemonya Yönelimi.....	193
Yönelimden Devrime	197
7- Proletarya Hegemonyasının Mekaniği:	
Sınıf Mücadelesinde Dayanışma	201
İşçi–Köylü İttifakı	207
Teoride ve Pratikte Sınıf İttifakı.....	213
Proletarya Hegemonyası ve Tarihsel Maddecilik	216
Proletarya Hegemonyası ve Köylü İdeolojisi.....	220
“Sürekli Devrim”	225
Sovyetlerin Ortaya Çıkışı	233
Lenin’in Müdahalesi	237

Kendiliğinden Hareket ve Hegemonya.....	239
Hegemonya Mücadelesinde Teori ve Pratik	246
8- Emperyalizm ve Hegemonya Mantığı:	
Sınıf Mücadelesinde “Halk”	250
Savaş ve Sosyalizmdeki Bölünme	251
Hegeli Bir Aydınlanma Anı mı?	253
“Kautskicilik” ve Kapitalizmin En Yüksek Aşaması	257
Asalaklık ve Toplumsal Çürüme	263
“Emperyalist Ekonomizm”	267
Devlet ve Devrimin Mantığı.....	272
Devrimin Mantığı ve Hegemonya	279
Bir Halk Devrimi	285
9- Eleştiri Silahı ve Silahların Eleştirisi:	
Sınıf Mücadelesinde Cesaret	289
Sınıf Mücadelesi ve Hukukun Üstünlüğü.....	291
Sınıf İktidarı ve Siyasal Biçim	297
Sınıf Mücadelesi ve Politik Topluluk.....	301
Topluluk ve Sınıf Bilinci.....	307
Sınıf Bilinci ve Cesaret.....	310
10- Modern Prens’ten Direniş Söylemlerine ... ve Geriye mi?	315
İmparatorluktan Ortak Zenginliğe mi?	317
Modern Prens ve “Söylemler”	323
Prens ve Halk	326
Ek 1- Karl Kautsky,	
“Avusturya Sosyal Demokrat Programının Revizyonu”	330
Ek 2- Lenin’in Ne Yapmalı?’sındaki Argümanda	
Metin ve Bağlam.....	346
Ek 3- Ne Yapmalı?’nın Okuru Olarak Lenin.....	359
Kaynakça.....	363
Dizin.....	389

Çevirmenin Notu

Köşeli parantez içindeki eklemeler, yazar tarafından yapıldığı açıkça belli olan birkaç istisna dışında, çevirmene aittir.

Dipnotlarda köşeli parantez, referans verilen kaynağın mevcut Türkçe çevirisini gösterir. Özellikle uzun alıntılarda bu çevirilerden yararlanılmış, gerekli görülen yerlerde değişiklikler yapılmıştır.

Çeviri sürecindeki desteklerinden ötürü Çağlar Dölek'e ve Köstebek Kolektifi'nin diğer üyelerine çok teşekkür ederim.

Teşekkür

Yazılı yahut sözlü teşvikleri ve/veya sağladıkları içgörüler için, öneri ve/veya eleştirileri için, dayanışma ve/veya direnişleri için, paylaştıkları bir görüş veya bir örnek için, Ed Andrew’a, Etienne Balibar’a, Clive Bass’e, Julie Bass’e, Frances Bernstein’a, “Robert Boarts”a, Tibby Brooks’a, Jenny Clegg’e, Jim Gardiner’a, Norman Geras’a, Danny Goldstick’e, John Herman’a, Pepita Herrandiz’e, John Paul Himka’ya, Paul Kelemen’e, Kim Krawchenko’ya, David Laibman’a, Robert Linhart’a, Ralph Marion’a, Dave Mather’e, Yassamine Mather’e, David McLellan’a, Alain Noël’e, Charles Nunn’a, Tom Pocklington’a, James Rees’e, Chris Roberts’a, Maggie Scammell’e, Sukumar’a, Geoff Waite’e, Michelle Weber’e, Kirsty Wright’a ve *Science & Society* editörlerine teşekkürlerimi sunuyorum.

Almanca çevirilerdeki yardımından dolayı John Paul Himka’ya; Rusça çevirilerdeki tavsiyeleri için Craig Brandist’e, Aurélie Lacassagne’ye ve Lars Lih’e, Kiril alfabesinden transliterasyon konusundaki tavsiyeleri için Craig Brandist’e teşekkür ediyorum.

İki anonim okuyucunun yorumları, düşünce çizgisindeki boşlukları ve metindeki belirsizlikleri görmeme yardımcı oldu; Peter Thomas ile yaptığımız bir konuşma ve bunu izleyen yazışmalar, argümanı nasıl daha etkili şekilde kurabileceğim konusunda bana tam vaktinde ışık tuttu; Sarah Grey, argümanı nasıl daha açık ve erişilebilir şekilde ifade edebileceğim hususunda –muhtemelen pek az kulak verebildiğim– içgörülü tavsiyelerde bulundu. Onlara ve beni projeyi yayınlamayı düşünmeye davet eden Sébastien Budgen’e teşekkür ediyorum. Kitabın, aynı zamanda, düşünce tarzları üzerine düşündüğüm ve bu tarzlarla düşünmeye çalıştığım iki filozofa, Louis Althusser ve Alasdair MacIntyre’a da borçlu olduğumu düşünüyorum.

Kitabı, argümanı enine boyuna düşünmemeye yardımcı olan Daryl Shandro’nun yanında yazdım. Ona ve kitaba dair bir kaniya varma konusunda bana çok şey öğreten Sarah’ya, Craig’e, Stephen’a, Anna Lisa’ya ve Ella’ya teşekkür ediyorum.

Alan Shandro

Ağustos 2013,

Havre-aux-Maisons, Québec

İlk baskısı: 2013, Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Türkçe Baskıya Önsöz

Sınıf mücadelesinin dönüştürücü dinamiği ve devrimci siyasi failliğin mantığı üzerine düşünürken Lenin’i referans noktası olarak almaya başladığım sıralarda, Batı akademik literatüründeki Lenin imgesi, onun *Ne Yapmalı?*’sında yer alan, Sosyal–Demokrat bilincin kendiliğinden işçi sınıfı hareketine [dışarıdan] aktarılması gerekeceği tezi etrafında şekillenmişti, çoğu zaman da bu teze indirgenmekteydi. Ortaya çıkan Batı imgesindeki Lenin, sınıf bilincine dair kelamı dağın tepesinden emekçi halka taşıyan bir tür Marksist Musa’ydı, sosyalist kefaret vaadinin tarih–aşırı garantisi rolünü oynayan Marksist sözdü; fakat bu sözle çağdaş gerçekliğin hayal kırıklıkları, trajedileri ve belirsizlikleri arasındaki yarıma, oportünist bir reelpolitigi zorunlu kılacak ve böylelikle de tasdikleyecekti. Teorik dogmatizm ile teorik olmayan pragmatizm arasında salınan böyle bir Lenin, işçi sınıfının ve halkın eylemci ve örgütçülerine, kendilerini sınıf mücadelesinin mevcut uğrağına uyarlamalarında ve mevcut uğraklar değiştiğinde kendilerini yeniden uyarlamalarında yardımcı olabilecek pek az şey sunabilirdi.

Soğuk Savaş Sovyetolojisine ve Marksolojiye bu karikatür hâkimdi, fakat bu elbise eldeki kumaşın tamamından biçilmiş değildi; büyük ölçüde, Lenin’in Rus ve uluslararası Marksist hareket içindeki daha önceki polemik hasımlarının (kesinlikle Kautsky ve Menşeviklerin, ama aynı zamanda Plehanov’un, Trotskiy’in, Luxemburg’un ve Ekonomistlerin) eleştirilerinden imal edilmişti. Aralarındaki sempati, vurgu ve değerlendirme farklılıklarına rağmen, anti–Marksist soğuk savaşçılar ve komünist olmayan Batılı Marksistler (kendinden menkul “eleştirel” Marksistler) genel bir kabul etrafında birleşmişti: [Bu kabule göre,] Lenin’in, art arda gelen siyasi konjonktürlerin öncelikli meseleleri arasında kırılmaya uğrayan sınıf mücadelesi mantığına dair anlayışı, hasımlarının [benimsemiş olduğu,] bu meselelerde neyin söz konusu olduğuna ve anlamına dair tartışmaların ne olduğuna dair

varsayımların süzgecinden geçirilmekteydi. Bu prosedürün ortaya koyduğu Lenin portresi, oportünist değilse de etkili bir reelpolitik uygulayıcısı olan, fakat pek az teorik önem taşıyan bir figürdü; geçerli teorik bağlamı Lenin'in içinde bulunduğu ortamın, yani bu aynı polemik hasımların sağlaması gerekiyordu; Q.E.D. [Lat. *Quod Erat Demonstrandum* – kanıtlanmak istenen de buydu, ç.n.]. Fakat Lenin'in politik görüşleri, siyasi hasımlarıyla tartışmalarında meselenin ne olduğunun farklı –ama yine de teorik olarak tutarlı– şekilde ortaya konuluş tarzından etkilenmiş olamaz mıydı? Lenin'in siyasetinin görünürdeki teorik tutarsızlığının, bu döngüsel yorumlama prosedürünün yapay sonucundan başka bir şey olmadığı ortaya çıkabilir miydi? Bu soruları ele almak döngünün dışında konumlanmayı gerektirir; yani Lenin'in teorinin önemi üzerindeki tavizsiz ısrarını ve teorik bir uygulayıcı olarak ehliyetini ciddiye almayı, onun çalışmalarını politika felsefesinin klasik metinlerine normalde gösterilen türden ayrıntılı metinsel ve bağlamsal titizlikle yorumlamayı, hasımlarının çalışmalarını ise ancak Lenin'in düşüncesini açıklığa kavuşturmaya yardımcı olduğu ölçüde –bazen de kapsamlı şekilde– ele almayı gerektirir.¹ Bu yaklaşım kimi zaman, bir tür Stalinist “kişilik kültür”nü ifade ettiği imasıyla karşılaşılır (döngüsel yorumun kopçası böylelikle tutturulmuş olur). Bu tür bir kınamaya tek uygun yanıt, kınayanları, bizzat [burada] öne sürülen argümanı ve bunu destekleyen kanıtları incelemeye ve tartmaya davet etmektir.

Lenin ve Hegemonya Mantiğı, Antonio Gramsci'nin bir gözleminden ilham alır: buna göre, bir siyasetçi felsefe kitabı yazabilir, ama onun asıl felsefesini politik faaliyetlerinde aramak muhtemelen daha iyi olacaktır. Burada, kanımca, bir politik aktörün felsefesi, siyasi analizlere serpiştirilmiş felsefi aforizmalara işaret etmez; daha ziyade, o aktörün duruşunda ve siyasal gerçeklik içinde hareket etme, sınıf mücadelesinin kendiliğinden hareketi içinde kendisini uyarılma ve yeniden uyarılma tarzında örtük halde mevcut olarak anlaşılır. Bu itibarla felsefe, siyasal pratiğin temeli olmaktan çok bir boyutudur; pratik arayışlara direnç gösterme ve uyarlanma kalıplarında ve ritimlerinde ortaya konulduğu (belki de değiştirildiği) şekliyle pratiğin ve siyaset dünyasının yapılarının mantığıdır, soyut anatomisi

1 Sovyet literatürü Batı Marksolojisini meşgul eden oyalayıcı temalardan bazılarının kaçınılbildiyse de, bu literatüre başvurmak özel bir tür savunma sayılarak daima reddedilmekteydi. Bu literatürün teori ile pratiğin etkileşimi konusunda aktarmaya meyilli olduğu anlayış her halükârda fazla düzgündü; daima tamamlanmamış kalan bir teorinin, siyasette sınıf mücadelesinin karmaşık, eşitsiz, çelişkili –ve dolayısıyla çoğu zaman dik kafalı– gerçekliğiyle bağlantısını kavramak için fazla pürüzsüzdü.

ve fizyolojisidir. Dolayısıyla felsefe politik pratiğe gömülüdür ve bu nedenle, ondan ayrı olsa da, politik pratikten tamamen koparılamaz.

Bu merceğe yerleştirildiğinde, Lenin'in analiz ettiği şekliyle Sosyal-Demokrat bilinç, kendiliğinden işçi sınıfı hareketine bağlıdır ama ona indirgenemez. Kendiliğinden süreci hareket ettiren ve politik pratiğin dünyasını şekillendiren gerçeklere dair bir kavrayış sağlamak üzere, zorunlu olarak, tarihsel maddeci analizin kategorilerine (üretim güçleri ve ilişkileri, sınıf, sınıf mücadelesi, siyasi ve ideolojik üst yapılar vb.) dayanır, ama bugün uygun düşebilecek bir kavrayışın yarın da böyle kalacağını varsaymaz. Bilinç, ilk olarak, sömürülme koşullarına karşı mücadelelerinde işçi sınıfının güçlerini bir araya toplamaya ve örgütlemeye çalışanlara, yani sınıf toplumunun tahakküm–ve–tabiyetinin üstesinden gelme mücadelesinde işçilere önderlik edecek olanlara (bunlar işçilerin kendileri yahut onlarla dayanışma içinde olanlardır) atfedilir. Sosyalist bir telosa [ereğe] yönelik bir özlem olarak değil de, işçi sınıfı çıkarlarının kapitalist toplumsal düzenin tamamıyla olan uzlaşmaz karşıtlığının –bu uzlaşmaz karşıtlığın içinde kırılmaya uğradığı özgül şartlar ne olursa olsun– pratik kavranılışı olarak (ve ilgili koşullar değiştikçe, bu kavrayışı yeniden uyarlama ve belki de yeniden düşünme ihtiyacı olarak) yorumlanır. Böyle bir bilince ilkede herhangi bir işçi erişebilir, fakat bu bilinç kendiliğinden gelişmekte olan sınıf mücadelesi bağlamında yer alır ve sonuç olarak da, daima, bilinçli aktörün kendiliğinden hareketin ortasındaki somut durumunu yansıtacaktır (örneğin, Lenin'in, ezen ve ezilen uluslardaki işçilerden, sadece uluslararası dayanışmalarını birleştirmek üzere, birbiriyle çelişen hareket tarzları –bunlar birbirlerini tamamladığı takdirde– talep etmesi anlamında).

Bilincin aksine, kendiliğinden hareket, sınıf mücadelesine, Marksist bilincin müdahalesinden ayrı şekilde geliştiği haliyle başvurur. Bu, işçilerin kendiliğinden mücadelelerini içerir, ama aynı zamanda, burjuva ideolojilerinin –kapitalist kurumların ve pratiklerin işleyişine uygun olarak– işçilerin bilinci üzerine dayatılmasını da içerir. Bu şekilde anlaşılan kendiliğinden hareket basitçe otomatik bir süreç değildir, kendiliğinden yenilikler de getirebilir; mesela sovyetler, aslen çarlık otoritelerinin getirdiği atölye temsili biçimlerinden, militan işçilerin yenilikçi kolajı sayesinde, işçi iktidarı organları olarak doğacaktı. Bu tür organların kendilerini katılımcı siyasal eğitimin deney mahalleri olarak yahut, ilaveten, olası bir işçi–halk devlet iktidarının tohumları olarak görüp görmeyecekleri, sınıf mücadelesinin daha geniş mantığıyla nasıl eklemlendiklerine dair bir meseleydi,

yani sınıf mücadelesinin uzlaşmaz karşıtlığının (teorik olarak bilinen) pratik idrakıyla donanmış muhtemel öncünün müdahalesini gerektiren bir hegemonya sorunuydu.

Eğer politik faillik böylece kaçılmaz şekilde sınıf mücadelesi mantığı ile yapılandırılmışsa, yeniliklere açık demektir; bunlar, sınıf mücadelesinin somut konjonktürlerinde çalkalanan çeşitli malzemeler arasından kendiliğinden işleyen, bazen politik ve hatta teorik olarak önemli yeniliklerdir. [Politik faillik şu şekilde] yapılanmıştır: Ezilen ve sömürülenlerin mücadeleleri, tahakküm–ve–tabiyetin kökleşmiş varsayımlarını test ederek, kurtuluş, dayanışma, güçlenme, komünite ve demokrasi özelemlerini körükleyebilir, halkın yaratıcı enerjilerini serbest bırakabilir ve toplumsal deneyin daha önce görülmemiş boyutlarını ortaya koyabilir. Lenin’in gözlemlediği üzere “devrim ezilenlerin festivalidir”, ama sınıf egemenliğinin kökleri, temel –ekonomik, siyasal, askeri, teknolojik, eğitsel– toplumsal işlevlerin mülk sahibi sınıfların çıkarlarını ifade eden biçimler altında cisimleşmesindedir. “Festival”de dillendirilen özelemler ancak emekçi halk bu toplumsal işlevleri ele aldığı ve bunları kendi çıkarlarına uygun olarak yeniden biçimlendirip dönüştürdüğü ölçüde zemin kazanabilir ve dolayısıyla sürdürülebilir. Bu süreç, zorunlu olarak, direniş–tepki–karşı–devrime karşı, geleneğin ve alışkanlığın maddi ağırlığı aracılığıyla işler ve bunu dönüştürür. Bu, emekçi halkın, gerekirse zorla siyasal iktidarı üstlenmesi ve kendi otoritesini dayatması anlamına gelir; bu şekilde anlaşıldığında, devrimci–demokratik bir diktatörlük demektir.

Lenin, Hegelci askeri teorisyen von Clausewitz’in “savaş, siyasetin başka araçlarla devamıdır” sözünü aktarmayı severdi. Savunmanın stratejik önceliğine dair Clausewitzçi bir farkındalık, Lenin’in devrimci siyasetinin mantığına bir miktar ışık tutabilir. Bağımlı sınıflar için, sınıf savaşı, maddi ve toplumsal yaşamın temel koşullarını savunma mücadelesi üzerine kuruludur. Çarın düşüşünün ardından en geniş kitleler “toprak, barış, ekmek” çağrısı aracılığıyla sovyetlere ve Bolşeviklerin devrimci projesine katılacaklardı. Mülk sahibi sınıfların bu koşulları sağlama, yani egemenliğin temel sorumluluklarını yerine getirme yeteneğine yönelik kuşku, siyasal mücadele ve tartışmalara katılım yoluyla, yeni bir kanaat ortaya çıkaracaktı: Eğer işçiler, askerler ve köylüler krizden bir çıkış yolunu örgütleme yükünü kendileri üstlenmezlerse, kimse bunu onlar için yapmayacaktı. Doğaçlama yapma, örgütlenme, hayal etme ve özlem duyma kapasitesi, maddi ve toplumsal yaşamın zorlayıcı pratik sorunları konusunda karar verme, alınan kararı uygulama ve zorla kabul ettirme etkinliğinden kaynaklanır.

Bu süreci kavramanın en iyi yolu bunu alternatif bir vizyonun gerçekleşmesi olarak görmek değildir; daha ziyade, alternatif vizyonlar maddi kısıtlar ve fırsatlarla pratik meşguliyetten doğar ve sınıf mücadelelerinin somut koşulları ve tarihi bir yerden diğerine, ülkeden ülkeye, bir konjonktürden diğerine –belirsiz sayıda boyut boyunca– değişeceğinden, bu mücadelelerin aldığı toplumsal ve siyasal biçimler ve yol açtığı biçimler de değişecektir. Bu çeşitliliğin derinliğinin, kapitalist gelişmenin, emperyalist aşamasında daha vurgulu bir hal alan eşitsizliğini yansıtmaması beklenebilir. Bu anlamda, sınıf mücadelesi açık uçludur.

İşçi sınıfının bağımsız faaliyeti, kitleler ile öncü rolü oynayacak olanların etkileşimi de dâhil olmak üzere, iki yükümlülük ile şekillenecektir: İşçi sınıfının, sınıf mücadelesinin (hegemonya mücadelesinin) politik-stratejik mantığının hareketlerine olan tepkisini koordine etme yükümlülüğü ve öncü adaylarının politik yönelimini ve yeniden yönelimini kitlelerin deneyimi ve düşünceleri (yargıları) ile koordine etmeye yönelik bir diğer yükümlülük. Merkezîyetçilik ve demokrasi yükümlülüklerinin belirli örgütsel biçim ve pratiklerde nasıl somutlaştırıldığı, açık ki sınıf mücadelesinin somut konjonktürleri ve bunları etkileyen temel (tarihsel, coğrafi, kültürel...) güçlerle değişecektir. Önemli olan, belirli bir örgütlenme biçimi değil, bunun, işçi sınıfı ve halk failliğinin uygulanmasında aracı rolünü etkin şekilde yerine getirip getirmediğidir. Şimdiye dek etkili olan örgütsel biçim ve pratikler, kitlelerin siyasal failliğini kapsama kapasitelerini yitirebilir, böylelikle de devrimci sürecin daha ileri gelişimine engel olarak katılaşabilir (eski Sovyetler Birliği'nde nihayetinde olmuş görüldüğü gibi). Bununla birlikte, halkın kaygılarına açık olan öncülerin mücadelenin mantığındaki temel değişimleri tespit edebildiği yerlerde, modası geçmiş pratikleri ve biçimleri yenilemek veya değiştirmek ve değişen koşullara uyum sağlamak mümkün olur (Küba ve Çin'de olmuş görüldüğü gibi).

Sonuç olarak, bu kitabın temel ilgisi, sınıf mücadelesinde politik pratiğin mantığı ve işçi sınıfı ve halk hareketlerindeki öncü aktörlerin düşünsel öz-anlayışıdır. Açık olmak gerekirse, “öncü aktörler” burada örgütsel üyeliği yahut statüyü değil, politik pratiğin büründüğü özgül örgütsel biçimlerden ziyade, ezilen ve sömürülenlerin kurtuluş mücadelesinde kendilerini ve başkalarını yönlendirmek için diyalektik ve tarihsel maddeciliğin kategorilerine ve kavramlarına her kim bakıyorsa onu ifade eder. Hegemonya mücadelesinin politik-stratejik mantığı içindeki durumumuzun somut koşullarına uygun düşen etkinlik biçimleri ve taktikler

bir kez kavrandığında, bu etkinliklere uygun düşen örgütlenme biçimleri geliştirilebilir. Lenin ve onun Rusya’daki sınıf mücadelesiyle ilişkisi örneğinden çağımızdaki sınıf savaşının ve hegemonya üzerine savaşın sisinin ortasında kendimizi yönlendirmemize yardımcı olabilecek bir dizi kavramsal araç (ayrımalar, ifadeler) ve bir analiz tarzı türetmek mümkünse –ki bu kitap bunun mümkün olduğu öncülüne dayanıyor– o zaman, Lenin’in ne düşündüğünü incelemek, sadece esin verici bir tarihsel örnek olarak değil, aynı zamanda Lenin’in nasıl düşündüğüne (ve sınıf mücadelesindeki siyasal düşüncemize dâhil edilebilecek eleştiri, analiz ve öz–eleştiri tarzlarına) dair bir anlayışa ulaşmanın aracı olarak da önemlidir.

Lenin’in *Devlet ve Devrim*’de belirttiği gibi, sınıf mücadelesinin sınıfın ötesindeki bir toplumla sonuçlanacağına dair hiçbir teorik garanti, hiçbir “söz” yoktur. Tek pratik “garanti”, emekçi halkın siyasal egemenlik kurma ve egemenliği yoluyla toplumu tabandan yukarı doğru yeniden inşa etme kapasitesinden ibarettir; bu, öngörülebilir ve öngörülemeyen zorluklarla dolu uzun bir süreçtir. Egemenlik kapasitesi sadece uygulanmak suretiyle geliştirilebilir, yani siyasal kararları müzakere ederek, bunları takip ederek ve ne kadar zor olsa da sonuçlarından ders çıkararak. O halde, egemenlik, sadece mücadelede ustalığı, becerikliliği ve dayanışmayı ve savaşta fiziksel cesareti değil, aynı zamanda –belki de en zoru olan– katılığı, kararlar için sorumluluk üstlenme ahlaki cesaretini de gerektirir. Bu kararlar siyasal yaşamın –devrimci mücadelenin tehlikeleri ile yoğunlaşmış olan– kaçınılmaz belirsizliğinin ortasında alınır, burada sorunun ortaya konulduğu terimler her zaman tartışmaya açıktır ve bir anlamda kınanabilir olmayan hiçbir alternatif bulunmayabilir. İşçilerin devrimci mücadelesine böylece trajik bir boyut musallat olduysa (bu trajik boyut hiçbir zaman Mihail Şolohov’un *Durgun Akardı Don* romanındakinden daha dokunaklı şekilde anlatılmamıştır), bu boyut sadece tabiyete boyun eğmekle defedilebilir, yani asla defedilemez. Hegemonya için sınıf mücadelesinin politik–stratejik mantığının aynı anda hem yapılandırılmış hem de açık uçlu olması, bunun ortasında kendilerini yönlendirecek olanlar hesabına pratik bilgelik gerektirir; “somut koşulların somut analizi” için siyasal kaynakları ve entelektüel araçları, asla son halini alamayacak olan ve uygun olup olmadıklarına dair bir kesinliğe –şayet ulaşılabilirse– ancak geriye dönük olarak ulaşılabilir analizlerden hareketle eylemde bulunma ahlaki cesaretiyle birleştirmeyi gerektirir.

Lenin ve Hegemonya Mantiğı'nın Türkçeye çevrilmesini öneren ve zorlu politik koşullar altında bu projeyi sonuca ulaştıran Köstebek Kolektifi'ne minnettarım. Proje, bu koşullarda siyasal faillik hakkında somut olarak düşünmede ve nihayetinde bu koşulları dönüştürmede kullanılabilecek herhangi bir unsura dikkat çekmeye hizmet ederse, çok memnun olacağım.

Alan Shandro
Sudbury, Ontario
Mayıs 2019

Bölüm 1

Felsefi Bir Olgu: Sınıf Mücadelesinde Hegemonya

Her şey, hatta felsefe veya felsefeler bile politiktir ... tek felsefe de eylem halindeki tarihtir ... Alman proletaryasının Alman felsefesinin mirasçısı olduğu tezi işte bu anlamda yorumlanabilir; ve hegemonyanın İliç [Lenin] tarafından teorileştirilmesinin ve gerçekleştirilmesinin büyük bir “[anti–] metafizik” olay olduğu da işte bu anlamda olumlanabilir.

– Antonio Gramsci¹

...

İnsanların yapısal çatışmaların bilincine ideolojiler düzeyinde eriştikleri önermesi ... sadece psikolojik ve ahlaki değil, aynı zamanda epistemolojik değer taşır. Bundan, teorik–pratik hegemonya ilkesinin de epistemolojik öneme sahip olduğu sonucu çıkar; İliç’in praksis felsefesine en büyük teorik katkısı da burada aranmalıdır. Bu anlamda İliç’in, siyasal öğretiyi ve pratiği ilerlettiği ölçüde, felsefe olarak felsefeyi ilerlettiği söylenebilir. Bir hegemonik aygıtın gerçekleştirilmesi, yeni bir ideolojik düzlem yarattığı ölçüde, bilinçte ve bilme yöntemlerinde bir reforma neden olur: bu bir bilgi olgusudur, felsefi bir olgudur.

– Antonio Gramsci²

Bu kitabın amacı, Gramsci’nin işaret ettiği “[anti–]metafizik olay”ın, Lenin’in teori ve pratiğinde hegemonyanın ortaya çıkışının ana hatlarını izlemek, böylece bunun temsil ettiği “felsefi olgu”ya da ışık tutmaktır. Kitabın argümanı bu suretle kaçınılmaz olarak tarihsel olsa da,

1 Gramsci 1929–35, s. 357 [1986, s. 251]. ‘[Anti–]metafizik’ eklemesi elbette bir yorum, fakat felsefeye meyilli Marksistler arasında yaygın olan, metafiziğin doğru anlaşıldığında diyalektiğin karşıtı olduğuna dair anlam dikkate alındığında bunu eklemek bana daha az yanlıtıcı göründü (örneğin, Plehanov’un 3. Bölüme epigraf olan cümlesine bkz.)

2 Gramsci 1929–35, s. 365–6. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

hegemonyanın soy kütüğünü çıkarma amacı bulunmuyor. Yani Leninist kavrayış ile Gramsci'ye formülasyon arasındaki kimi paralellikleri çekinmeden belirtiyorum, ama Lenin'de Gramsci'yi yeniden keşfetmeye çalışmıyorum, bu yüzden de sistemli yahut kapsamlı bir karşılaştırmaya girişmiyorum. Argüman tarihsel olmakla birlikte umarım bir fikirler tarihi de değildir; daha ziyade bir nevi "[anti-]metafizik olay" olmasını, teori ile pratik arasındaki ilişkide bir tür yön değişimi getirmesini, bu yön değişiminin de bir "felsefi olgu", pratik-kavramsal bir alan (önderlik ilişkisinin ve dolayısıyla siyasal failliğin nüanslarının analizine açık olan, sınıf mücadelesi içinde bilinç ile kendiliğindenliğin, öncü(ler) ile hareket(ler)'in farklı, potansiyel olarak tamamlayıcı ama bazen de temelden çelişkili roller oynadıkları bir alan) oluşturmasını umuyorum. Bizzat hareket halindeki örgütlü yığınların, kitlelerin ağırlığı, öngörülemeyen politik güçlerin, olanakların ve konumların ortaya çıkmasına yol açabilir. Fakat bugün belirlenen bir konum, bir hasmın stratejik hesapları uyarınca yarın daima takviye edilebilir ve dönüştürülebilir. Bu nedenle hegemonya mücadelesi, politik mücadelenin değişen konjonktürlerine uyum sağlama yeteneği gerektirir; ayrıca mücadelenin mantığını şekillendiren temel kuvvetlere dair farkındalığı, farklı ve farklı konumlanmış aktörlerin mücadele esnasında yapacakları yeniliklere açık olma ile birleştirmeyi gerektirir. Dolayısıyla sınıf mücadelesinde önderlik yapabilmek için gereken bilinç, kitlelerin mücadelelerine açık olup, yine de gerektiğinde kendi politik analizlerini onların kendiliğinden hareketine karşı çıkarabilme iradesi bulunan bir bilinçtir. Önder ile önderlik edilen arasındaki bu karşıtlığın sadece –Jakoben– azınlık diktatörlüğü için sofistike bir gerekçe sağladığı itirazı getirilebilir. Fakat bu itiraz, ancak, Lenin'in önderliğe ve siyasal faillığe yaklaşımını belirleyen kavram ve ayrımlar, sınıf mücadelesi mantığına ilişkin daha üstün bir analiz sağlamadığı takdirde ikna edici olacaktır. Analizin hakikati sorusu bu anlamda kaçınılmazdır. Eğer Lenin'in analizi sınıf mücadelelerinin mantığını ve dinamiklerini aydınlatıyor ise, o zaman asıl soru Gramsci'nin sorduğudur: "Önderlerin oluşumunda temel bir öncül bulunur: yönetenlerin ve yönetilenlerin her zaman var olması mı isteniyor, yoksa bu bölünmenin artık gerekli olmayacağı koşulların yaratılması mı amaçlanıyor?"³

Hegemonya nosyonu İngilizce konuşulan dünyada ilk olarak 1960'larda ve 1970'lerde Gramsci'nin *Hapishane Defterleri*'nin etkisi ile gündeme geldi. Bunun nedeni, büyük ölçüde, bu nosyonun, sömürülenlerin ideolojik ve siyasal bakımdan madun (*subaltern*) konumuna itildiği süreçlerin incelenmesinde; bunun sonucunda da, sömürülenlerin, sırası geldiğinde, hâkimiyet

3 Gramsci 1929–35, s. 144.

bağlarının inşasını ve sömürünün temellerini kesintiye uğratarak, hatta tersine çevirerek, kendi hegemonyalarını kurabildikleri süreçlerin incelenmesinde analiz netliğini bir miktar açıklayıcı derinlikle birleştirme – dolayısıyla bir entelektüel disiplin ölçüsü sağlama– olanağını temsil ediyor görünmesiydi. Böylece hegemonya nosyonu, politik–strateji ve önderlik mantığının günlük yaşamın pratik –ekonomik, kültürel ve pedagojik– örgütlenişini kestiği bir düzlemi belirtmeye yarıyordu; ki bu düzlem, o zamanlar, sosyal–bilimsel pozitivizmin hokkabazlığıyla basitçe görünmez kınıyor yahut “yanlış bilince” dair yüzeysel genellemelerle sisler içinde kalıyordu. [Oysa] toplumsal aktörlerin faaliyetlerinde rol oynayan kanıları sadece deneyimin verili olguları olarak değil, bir mücadele mantığıyla şekillenmiş olarak anlamak gerekiyor; bu mücadelede doğrudan fikirler çatışır, belki daha dolaylı –ama daha önemsiz olmayan– şekilde dünyamız ile yaşanan ilişkimize dair kanaatleri ayakta tutan –veya tutamayan– toplumsal ilişkiler, kurumlar ve pratikler yapısı üzerine mücadeleler de buna dâhildir. Daima pratik bilgelikle mitlerin eşitsiz bir karışımı olan sağduyunun çelişkilerinin kökleri ve olası çözümleri bu mücadelelerde yatar. Hegemonya mücadelesinin düzlemi bir dizi tarihsel maddeci incelemede ortaya konulmuştur; fakat birkaç on yıllık postmodern fesat, bu incelemeleri ve yanı sıra hegemonya nosyonunun kendisini koyu bir karanlığa itme yönünde epey hasar vermiştir. Oysa mücadele edenlerin eylemlerini etkilediği ölçüde, hegemonya kavramının kendisi bu mücadelenin konusu ve hedefi olabilir.

Gramsciyen Hegemonya ve Lenin

Bizzat Gramsci’nin hegemonya nosyonunun köklerini Lenin’e dek götürdüğü gayet iyi bilinmektedir, bu durum Gramsci’nin kavrayışına dair bazı yararlı tartışmaları da etkilemiştir.⁴ Fakat bu kavramın çağdaş siyasal ve kültürel eleştirideki çok yönlü etkisi, Lenin’in teori ve pratiğinde “İanti-İnmetafizik olay”ın ortaya çıkışının izini sürmeye ve böylece bunun temsil ettiği “felsefi olgunun” doğasını açıklığa kavuşturmaya yönelik hiçbir sürekli girişim doğurmamıştır. Lenin’in *Toplu Eserleri*’nin İngilizce çevirisinin yüzeysel bir kontrolü “hegemonya” teriminin geçtiği yerlere dair yarım sayfalık bir sonuç verir; ama *Hapishane Defterlerinden Seçmeler*’in editörleri, Gramsci’nin bu kavramın inşasında –teorileştirilmesinde olduğu denli gerçekleştirilmesinde de– sorumluluğu Lenin’e atfetmesi gerektiği hususunda tereddüt sergilerler, zira kavramlarla sözcükleri birbirine karıştırdıklarından, “hegemonya sözcüğünün Lenin’in çalışmalarında önemli yer tutmadığı”

4 Bkz. Buci-Glucksmann 1975 ve Thomas 2009.

kanısındadırlar.⁵ Gramsci'nin referans noktası, görünüşe göre Lenin'in teorisi değil pratiğidir; Lenin, teorisyenini arayan bir hegemonya pratisyenidir. Benzer şekilde, Perry Anderson, Gramsci'nin siyasal düşüncesinin stratejik içerimleri üzerine etkili makalesinde, Lenin'in işçilerin bir sınıf olarak kendi bilinçlerine varmalarında hegemonya fikrinin vazgeçilmezliğini öne sürdüğü pasajlara referans vermesine rağmen, Lenin'in düşüncesinde hegemonyanın önemini dar biçimde ortaya koyar. Buna göre hegemonya, burjuva-demokratik devrim içindeki stratejik bir yönelimden başka bir şey değildir; Bolşevik strateji ve pratik 1917'de sosyalist devrime doğru yeniden yönlendirildiğinde hegemonyadan vazgeçilmiştir (dolayısıyla hegemonya açıkça vazgeçilebilir bir şeydir): "bir burjuva devriminde işçi sınıfının rolünü teorileştirmek için yaratılmış olan [hegemonya düşüncesi,] sosyalist devrimin gelişyle hükümsüz kal[mıştır]".⁶ Yine, aslında Gramsci hegemonya kavramının izini Lenin'e kadar sürmüş olsa da, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* kitaplarında Ernesto Laclau ile Chantal Mouffe, kendi kavramlarına set çeken Leninist hegemonya kavramını açıklarken Lenin'e pek başvuramazlar. *Hapishane Defterleri* Bolşevik hegemonya anlayışını hem Trotskiy'in sürekli devrime yaklaşımının hem de İkinci Enternasyonal'in ortodoks Marksizminin keskin şekilde karşısına koymaktadır; buna rağmen, Laclau ve Mouffe, kavramın Rus Marksizmi içindeki evriminin mantığını öncelikle Lenin'e referansla değil, çok farklı noktalardan hareket etmekle birlikte bir zamanlar burjuva-demokratik devrimde proleter hegemonyasına dair Bolşevik stratejinin iki önde gelen Marksist eleştirmeni olan Trotskiy ve Plehanov'a referansla izlemeyi uygun bulurlar.⁷ Son olarak, bildiğim kadarıyla, hegemonya üzerine var olan literatürde, Grigoriy Zinoviyev gibi önde gelen bir Bolşeviğin Lenin hayattayken bunu Leninizmin merkezi fikri olarak tanımladığı olgusu üzerine bir tefekkürle de karşılaşılmaz. Zinoviyev elbette bir teorisyen olarak artık fazla saygı görmüyor, ayrıca açıklamasının kendi lehine olduğu da öne sürülebilir, ama konumuz açısından daha önemlisi, hem Lenin'i ve çalışmalarını çok yakından tanıyordu hem de Gramsci'nin Rusya'daki konukluğu esnasında Komünist Enternasyonal'in başıydı.⁸

Aslında, Gramsci'nin Lenin'e referansı basitçe bir yana bırakılmadığı zaman da, Batılı Marksist araştırmacıların bile sahiplendiği genel kabule göre, Gramsciye hegemonyanın anlamı Leninist diktatörlükle karşıtlık içinde görülür: zora karşı rıza, yukarıdan bilinçli denetime karşı aşağıdan kendiliğindenlik, diktatörlüğe karşı demokrasi. Geniş bir yelpazedeki yorumları temsil etmek üzere burada Jeremy Lester'in *Olumsuzlamanın*

5 Hoare ve Nowell-Smith 1971, s. 381n.

6 Anderson 1976, s. 17 [1988, s. 34].

7 Bkz. Laclau ve Mouffe 1985, s. 48–54.

8 Bkz. Zinoviev 1923, s. 216–21.

Diyaloğu ele alınabilir. Lester, rıza kavramına merkezi önem verir; buna göre, “optimal biçimi altında hegemonya, öncelikle, sivil toplum içinde yer alan bir dizi faaliyet ve kurumdaki öz-örgütlenmeler yoluyla kitlelerin rızasını kazanmak için bir araçtır”. Lester, hegemonya mücadelesini de “bir tarihsel güçler bloğunu bir araya getiren ... ulusal-popüler bir iradenin oluşturulması” şeklinde tanımlamaktadır.⁹ İktidar ilişkileri, devlet aygıtlarında yoğunlaşmış olmaktan ziyade geniş şekilde yayılmış kabul edilir; bu ilişkilere aracılık etme görevi de buna denk düşecek şekilde tüm topluma yayılmıştır. Evrenselleştirici ve dolayısıyla etik nitelikte sorumluluklarla şekillenen devlet, salt baskı örgütü değil, aynı zamanda yapıcı bir uzlaşmanın örgütlenmesidir. Bu nedenle, hegemonik egemenliğe etkili bir karşı çıkışta, kitlelerin kendiliğinden hisleri, daha özgün bir bilinçte ve popüler katılım biçimlerinde somutlaşan yeni aktif ve genişleyici rıza biçimleriyle aşılmalıdır. Bu, genişleyici bir parti siyaseti biçimini gerektirir, burada birlik, çokluktan (*multiplicity*) ancak “bireysel üyelerin sürüşmeleri yoluyla” doğar ve eylem, katılımcıların gündelik, yaşanan deneyimlerinde temellenir; aktif rıza biçimlerinin kendi safına kazanma ve asimilasyon yoluyla değil, sadece “hakiki bir çıkar eklenmesi süreci” ile elde edildiği daha geniş bir “karşı-hegemonik tarihsel blok”u gerekli kılar.¹⁰

Hegemonya kavramı bir kez bu şekilde rıza **nosyonu ve zor** ile rıza arasındaki karşıtlık çerçevesinde yorumlandığında, Lenin’in bu kavramı Rus Marksizminin stratejik sorunlarına ve teorik tartışmalarına ilişkin kendi yorumu bağlamındaki kullanımından koparmak ve bunu, Lester’in yaptığı gibi, müttefiklerden (aslında işçilerin kendilerinden) kabucu araçsal şekilde faydalanmayı kutsayan bir tür kurumsal devrim *reelpolitik*inden başka bir şey değilmiş gibi görmek fazlasıyla kolay olur. Bu prosedür, Lenin’in Marksist öncü partiyi burjuva aydınlarından oluşan bir seçkin grup olarak kavradığını öne süren genel kabule gayet iyi uyar ve Doğu’nun mekanik baskıcı devletçiliği ile Batı’nın organik şekilde karşılıklı mutabakata dayanan sivil toplumu arasındaki bir karşıtlık çerçevesine kalıp gibi oturan bir Lenin sonucunu üretir. Lester, devletin baskı aygıtlarına yoğunlaşan ve bazen de buna indirgenen Leninist hegemonya ile, çapraşık ve ayrıntılı yollarla sivil toplumun tamamına yayılan Gramsciyen hegemonya arasında bir karşıtlık kurar.¹¹

Bununla birlikte, Lester’in de hemen kabul ettiği gibi, ne Gramsci’nin siyaseti sadece rızaya dayalıydı ne de –biraz daha gönülsüzce teslim ettiği üzere– Lenin’in siyaseti basitçe baskıcıydı. Devletin baskı aygıtlarının temsil ettiği

9 Lester 2000, s. 69.

10 Lester 2000, s. 74.

11 Lester 2000, s. 86–7.

tehdit karşısında Lenin, devrimci stratejiyi formüle etmede devlet iktidarını ele geçirme sorununun çok önemli olduğunu kesinlikle kabul etti. Fakat, defterlerinin keşifçi ve kinayeli tarzı devletin işleyişi konusunda bereketli bir perspektif ve formülasyon çeşitliliği yaratmasına rağmen, Gramsci'nin buna katılmadığına dair bir kanıt yoktur. Sınıfsız bir topluma geçiş sürecinin mantığı üzerinden düşünen Gramsci, hegemonyayı salt politik değil aynı zamanda kültürel olarak, sadece yukarıdan aşağı değil aynı zamanda aşağıdan yukarıya doğru kurma gerekliliğini tamamiyle sahiplenir. Her ne kadar iç savaş ve emperyalist kuşatma koşulları altında yaptakçılıkla (*bricolage*) yetinmek zorunda kalmış olsa da, geçiş sürecinin organik karakterine dair benzer bir farkındalık ile Lenin'de de karşılaşılır. Gramsci'nin siyaseti, devrimci güç kullanımını onaylayacak ölçüde baskıcı (yahut araçsal) idi; Lenin'in siyaseti de işçi-köylü ittifakının kültürel yönlerine dair kaygı duyacak ölçüde rızaya dayalıydı (yahut organikti). Kuşkusuz, Leninist ve Gramsciyen hegemonya arasında kurulan karşıtlık, sosyalizm mücadelesinde demokrasi ve diktatörlük arasındaki stratejik seçim için kavramsal bir çerçeve oluşturur; böylece Lester, Gramsci ile "tüm insanlık tarihi[nin], monolog ve diyalog arasında sürekli bir mücadele" olduğunu savunan Mihail Bahtin'in "diyalojizm"i arasındaki yakınlıkların altını çizebilir.¹² Fakat sosyalist strateji sorunlarını demokrasi ile diktatörlük, diyalog ile monolog arasında bir seçim gibi ortaya koymak lafı dolandırmak demektir. Zira tarihsel maddeci açıdan ne diktatörlük ne de demokrasi sınıf toplumunun ilişkilerinden ve sınıf mücadelesinin mantığından soyutlanarak anlaşılabilir.

Lester'in *Hapishane Defterleri*'nde devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkiye dair açıklamasında da benzer bir laf ebeliği görülür. Lester, Anderson'a karşı çıkarak, Gramsci'nin izahatının tutarlılığını savunmaya çalışır; Anderson'a göre [demokrasi ile diktatörlük arasındaki] bu ilişki konusunda *Defterler*'deki inceleme fikir verici olsa da, yine de üç farklı ve çelişkili model arasındaki çözülmemiş gerilimler nedeniyle geçersiz kalmıştır.¹³ Bu nedenle Lester, Gramsci'nin devleti hem siyasal toplumu hem de sivil toplumu içerecek şekilde genişlettiği formülasyonlarını ayrı bir modelin ifadesi olarak değil, devlet ile sivil toplum arasındaki normal dengenin faşizm ve diktatörlük koşullarında dönüşümünün bir göstergesi olarak okur. Fakat bu yanlıştır – Gramsci bu tür formülasyonları sadece veya hatta öncelikle faşizm olgusuyla ilişkili olarak değil, aynı zamanda ve daha temel olarak "genel devlet nosyonu" ile hatta burjuva liberalizminin "gece bekçisi devleti" ile ilişkili olarak kullanır.¹⁴ Gramsci'nin terminolojisinin salınımları itiraz götürmez olmayabilir, ama onları birbiriyle

12 Lester 2000, s. 101.

13 Bkz. Anderson 1976, s. 25–34 [1988, s. 44–59].

14 Bkz. Gramsci 1929–35, s. 263, 261–2.

yarışan teorik modeller kataloğu olarak düşünmek pek faydalı değildir – burada Anderson’a karşı Lester haklıdır. Bana göre bunları sivil toplum/devlet ilişkisinin iki yüzeyinin hem ayrılığını hem de bağlantısını bir arada kavramaya yönelik azimli bir girişimin ürünleri olarak görmek daha faydalıdır: Kapitalist toplumların çelişkili kaynaşmışlığını (kohezyonunu) yeniden üretmede üstyapıların işlevsel birliği ve bu işlevin yerine getirildiği kurumsal düzenlemelerdeki ve özellikle de kamusal ile özel arasındaki sınırın ve ayrımın tarihsel ve politik inşası ve yeniden inşasındaki çeşitlilik. Yeniden üretimin işlevsel gereklerindeki değişiklikler kurumsal düzenlemeler üzerinde biçimlendirici bir etki yaratsa da, bu etki ne basit ne de tek taraflıdır; sınıf mücadelesinin karmaşık, eşitsiz ve çelişkili mantığıyla dolayımlanır. Gramsci’nin bu süreç çok yönlü karmaşıklığı içinde ele alma kaygısında, devlete dair terimler **bazen** kurumların gerçekleştirdiği işleve, **bazen** kurumların kendilerine, **bazen de** bir bütün olarak sürece atfedilir. Fakat Gramsci’ye terminolojisindeki **salınım** nedeniyle kusur bulmayı zorlaştıran tek şey *Defterler*’inin deneysel karakteri **ve bunların** kaleme alındığı koşullar değildir; üretim koşullarını yeniden **üretmede** üstyapıların rolünü (Gramsciyen örneği özellikle kabullenerek) sistematik biçimde ele almaya çalıştığında Althusser’in devlete dair terimleri tutarlı **şekilde** yeniden üretim işlevine atfetmeye gösterdiği özen, ona “işlevselci”, hatta “**totaliter**” yakıştırmalarını kazandırmıştı.¹⁵ Gramsci’yi tutarsızlık suçlamasından (ve elbette mecburi totalitarizm suçlamasından) kurtarma telaşındaki **Lester**, üstyapısal sürecin çeşitli yönlerini dar bir normallik modeline sıkıştırır; **böylece** sivil toplumun devletten kurumsal özerkliği ile ilgili konuları (sınıf **egemenliğinin** aygıtlarının örgütlenmesinde totaliterliğe karşı çoğulculuk), yeniden **üretim işlevi** etrafındaki mücadelelerin mantığıyla ilgili konularla (egemen sınıf iktidarının kullanılmasında yapısal ve stratejik tutarlılık) birbirine karıştırır. **Sonuç**, devlet iktidarı üzerindeki mücadelelerin yeri ve bunların devrim süreci içindeki önemi konusunda sürekli belirsizliktir. Gramsciyen mevzi savaşı, “**Bolşevik model**” ile Bernsteinici evrimsel sosyal demokrasi siyaseti arasında makul bir denge şeklinde resmedilir;¹⁶ ancak bu tür bir denge “normallik” sınırları içinde makul görünebilir olsa bile, sınıf mücadelesi mantığının bu sınırlara uyması gerektiğini varsaymanın, makul olmak bir yana tutarlı olup olmadığı bile açık değildir.

Lester’in tartışmasında, Gramsci’nin “pasif devrim” kavramının bağlamı olarak Leninist referansı kullanışında da benzer bir belirsizlik görülebilir. Gramsci bu terimi, geçişin toplumsal gerilimlerinin ve çalkantılarının emildiği, yönetildiği, yönlendirildiği ve o zamana dek hâkim olan grupların iktidarını pekiştiren ve yenileyen biçimlere sokulduğu tarihsel dönüşüm süreçlerini

15 Bkz. Althusser 1971b.

16 Bkz. Lester 2000, s. 67.

tanımlamak için kullandı. Devrimin pasif karakterini, halk kitlelerinin bağımsız hareketini serbest bırakmak istemeyen yahut bunu yapamayan bir öncü devrimci grubun hegemonya başarısızlığına bağladı. Bu terim esas olarak Gramsci'nin İtalyan *Risorgimentosu*'nu eleştirel analizinde yer alsa da, pasif devrim nosyonu hegemonya mücadelesinin birbiriyle ilişkili olmakla birlikte iki ayrı yönünü incelemesine olanak sağladı: Birincisi, stratejik inisiyatifi ele geçirme sorunudur. Bu sorun, müttefiklerle, düşmanlarla ve (potansiyel) devrimci yahut karşı-devrimci güçlerle ilişkili olarak konumlanma, ayrıca hangi kilit meseleler ve kurumlar etrafında iktidar (ve bunlar üzerinde hegemonya kurma) mücadelesi verilip ittifaklar kurulacağını veya bozulacağını belirleme gibi meseleleri içerir. İkincisine eğitim sorunu denilebilir ve halk kitlelerinin devrimci süreçte bağımsız aktörler olarak ortaya çıkmaları için gereken örgütsel beceriyi ve eleştirel düşünme kapasitesini geliştirmeye dairdir.

Lester, pasif devrimi halk kitlelerinin burjuva egemenliğine olan salt pasif rızasının ifadesi şeklinde yorumlar; bu pasiflik sağduyunun sorgulanmayan önyargılarına ve halk [kendi] deneyimini sadece hâkim ideolojinin kategorileri aracılığıyla kavradığında ortaya çıkan çelişiklere dayanır. Burjuva hegemonyasını aktaran “pasif pratikler”e karşı çıkmak karşı-hegemonik bir güç gerektirir; bu güç “anti-pasif pratikleri” teşvik etmek ve böylelikle “geleceğin devletini minyatür olarak” önceden şekillendirmek için, “kendi içsel yapılarında, aktif uyumlu idealleri” cisimleştirir.¹⁷ Bu gereklilik, daha geniş tarihsel blokta, bazı çıkarları sadece soğurmak ve nötralize etmek suretiyle bunların diğerlerine tabi olmalarını sağlamaktan ziyade, “blok içindeki tüm çıkarların tam gelişimini teşvik etmek” üzere çeşitli çıkarların genişleyen bir şekilde eklenmesi pratiği olarak tekrar edilir.¹⁸ Böylece hegemonya mücadelesinin yapısal-stratejik yönü, kültürel-eğitsel yönü bakımından kavranır ve böylece fiilen bu ikinci yöne yedirilir.

Gramsci'nin pasif devrimi ele alışının gündeme getirdiği sorunlar, hegemonya kavramının ortaya çıkıp ilk şeklini aldığı Rus Marksist tartışmalarında karşılaşılanlarla paraleldir. Gerçekten de, Rusya'da sosyal demokrasinin ortaya çıkışı, temelde, yaklaşan burjuva-demokratik devrimde proletarya hegemonyasının savunusuyla ilişkiliydi. Plehanov başlangıçta bu savunuyu köylülüğün sosyalist potansiyeline dair popülist inancın eleştirisi şeklinde formüle etti. Bu tartışma bağlamında, işçi sınıfı bilincinin ve örgütsel kapasitesinin bağımsız büyümesi ile sosyal demokrasinin stratejik önderliği sadece aynı şeyi ifade etmenin iki farklı yolu gibi sunuluyordu.

17 Lester 2000, s. 74. Aksi belirtilmediği takdirde tüm alıntılardaki vurgular orijinaldeki gibi verilmiştir.

18 Lester 2000, s. 75.

Fakat liberal muhalefetin büyümesine paralel olarak sosyal-demokrat siyaseti sendikalizmin dar sınırlarına hapsedme eğilimi ortaya çıktığında, proleter hegemonyasının yeniden öne sürülmesi, hegemonyanın stratejik ve eğitsel yönleri arasındaki ayrımı belirgin hale getirecekti. 1905 Devrimi sırasında bu ayrım Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDİP) Bolşevik ve Menşevik kanatları arasındaki siyasal karşıtlığı yapılandıracaktı. Burjuva-demokratik devrimde proletarya hegemonyasını proletaryanın öz-kurtuluş (*self-emancipation*) süreci olarak kavrayan Menşevikler, kendi stratejilerini, öz-yönetim forumları örgütlenme projesine bağladılar; burada işçilerin kendileri, doğrudan katılım aracılığıyla, gelecekteki siyasal egemenliklerinin gerektirdiği mezyetleri geliştireceklerdi. Karşı-devrimin kaçınılmaz şiddetinden soyutlanarak tasarlanan bu tür seracılık deneylerini sorumsuzca ütopyacı bulan Lenin, proletaryanın siyasal bilincini –ve sonuç olarak öz-kurtuluş sürecini– demokratik devrimin ve hayati önem taşıyan devlet iktidarı üzerine mücadelenin stratejik zorunlulukları açısından kavramsallaştırdı.

Lenin, bununla bağlantılı olarak, hegemonya mücadelesini burjuva-demokratik devrimdeki iki yol arasında bir mücadele biçiminde yeniden formüle etti: Çarlığın feodal, ataerkil ve mutlakiyetçi mirasının proletarya ile köylülüğün ittifakı tarafından tam imhası ve Gramsci'nin pasif devrimine kavramsal açıdan çarpıcı biçimde benzeyen bir geçiş. Toprak sahipleri-burjuvazi koalisyonunun hâkim olduğu bu ikinci geçişte, kitlelerin odaklanmamış devrimci enerjisi, istibdadın mirası ile birlikte varolan ve bunu sürdüren yarı-tedbirlere dönüştürülecekti. Hegemonya mücadelesine dair bu karşıt yaklaşımlardan sovyetlere ilişkin birbirine muhalif yorumlar ortaya çıktı: hem Menşevikler hem de Bolşevikler sovyetleri genel bir grevin örgütlenme komiteleri olarak görmekteydi, ama Menşevikler bunları bir tür örnek proleter meclisin alanı şeklinde kavrarken, Lenin bunlara işçilerle köylülerin ittifakını cisimleştirme ve devlet iktidarını üstlenme potansiyeli atfediyordu. Dolayısıyla 1905'te Bolşevikler sovyetler aracılığıyla ayaklanma örgütlemeye çalışırken, Menşevikler ayaklanmaya odaklanmanın işçi sınıfının kendini eğitime sürecini baltalayacağını düşünüyordu.

Demokratik devrimde hegemonya konusunda Menşevikler ile Bolşevikler arasındaki anlaşmazlık, sadece hegemonya kavramının nasıl yapısöküme uğratıldığına ve farklı yönlerinin nasıl eklemlendiğine baktığımızda bile hem politik hem de teorik açıdan birçok meselenin gündemde olduğunu anlamamızı sağlar. Bu anlaşmazlığı ele alıp değerlendirmeyen Lester'in pasif devrim tartışması, sürekli olarak, Gramsci'nin Menşevik ve Bolşevik

yorumları arasında gidip gelir, yani hegemonya mücadelesinde modern prensin stratejik önderliğinin görelî konumu ve madun kitlelerin pratik öz-eğitimi konularında belirsiz kalır. Gramsci'nin öylesine zengin şekilde ele aldığı hegemonik karmaşıklık, öncelikle bir yol belirleyebilen ve toplumsal-yapısal çelişkiler ağındaki farklı güçler arasında ittifak kurabilen bir önderliğin zorunluluğuna mı işaret eder, yoksa öncünün otoritesinin tek taraflı öne sürülmesiyle, insan bilincinin girift şekilde hareket eden bütünlüğüne yönelik bir tehdidi mi gösterir? Bu tür konulardaki belirsizliğin *Hapishane Defterleri*'nde zaten var olduğu ileri sürülebilir. Fakat bir yazarın faşist gardiyanları dikkate alarak ihtiyatlı şekilde yazması gerekiyorsa –iktidarın ele geçirilmesine dair sorunları ele alırken bunun çok daha büyük bir önem taşıyacağı tahayyül edilebilir– ve yine de bu yazar fikirlerinin “İliç”inkilerle uyuşturmasına işaret etmeyi başarıyorsa, onun muğlaklıklarından sonuçlar çıkarmaya çalışırken sıradan ihtiyattan daha fazlası gerekir.

Hegemonyanın Post-Marksist Yapısökümü

Post-Marksizmin bayraktarlığını yapan Ernesto Laclau ile Chantal Mouffe'nin *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* kitabı, bir dizi Marksist çevrenin zamanla azalan eleştirilerine maruz kaldı.¹⁹ Fakat hegemonyaya dair –Doğu ile Batı, Gramsci ile Lenin arasında bir karşıtlıkla şekillenen– Batılı Marksist açıklamalar demokrasi ve diktatörlük, rıza ve zor meseleleri konularında muğlaklıklarını sürdürdüklerinde, postmodern jargonla pompalanıp, post-Marksizmin dünyevi bilgeliği olarak ilan edilen, Soğuk Savaşın anti-komünist klişelerinin önünü açan toplumsal akımların hegemonyasına karşı kendilerini savunmasız bırakıyorlar.

İnsanların maddi ihtiyaçlarını karşılamak için dünya üzerinde eylemde bulunma yolları, aynı zamanda yaşamlarının bir ifadesidir ve “bireyler, yaşamlarını nasıl ifade ederlerse öyledirler”. Pratik –insanın üretken etkinliği– hem maddi bir boyuta hem de sözel, simgesel ve söylemsel bir boyuta sahiptir. Kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere dünyayı dönüştürme sürecinde insanlar kendilerinde yeni ihtiyaçlar yaratırlar; böylece üretken etkinlik hem maddi koşullarımızı hem de kimliğimizi, kendimizi anlama ve anlaşılma biçimimizi değiştirir. Bireylerin kimlikleri –ne oldukları– ne ürettiklerine ve nasıl ürettiklerine karşılık gelir, dolayısıyla da “üretimlerini belirleyen maddi koşullara dayanır”²⁰ – *Alman İdeolojisi*'nin Marx'ı aşağı yukarı bunu söyler. Post-Marksist eleştirinin hedefi, Laclau ile Mouffe'nin

19 Bkz. Geras 1990, Lester 2000, Rosenthal 1988, Rustin 1988 ve Wood 1986.

20 Marx ve Engels 1845–6, s. 31.

Marksizmin tanımlayıcı mantığı olarak kabul ettikleri mantığın işçi sınıfına atfettiği “ontolojik ayrıcalık” dedikleri şeydir. Bu ayrıcalık ekonomik temel ile toplumun ideolojik ve siyasal üstyapıları arasındaki ayrıma dayanır. Ontolojik terimlerle bu, varlık düzenleri arasında bir ayrımdır: Bir maddi yahut söylem öncesi düzen ve bir de anlamla donatılmış simgesel yahut söylemsel düzen. Bir mücadelenin siyasal anlamı diğer mücadeleler ile eklemlemesine bağlı olduğundan ve sonuç olarak değişime açık olduğundan, geçmişe bakıldığında bile, söylemsel olarak kurulan kimlikler (özne konumları) ilke olarak sabit değil müzakere edilebilir, tekçi değil çoğulcu, kapalı değil açıktır. [Laclau ile Mouffe’ye göre,] ekonomik temelin söylem öncesi karakterini öne sürmek, bu temelden türetilen kimlikleri değişmez, basitçe verili ve dolayısıyla şey–benzeri olarak almaktır; metaforik, açık ve daima değişken olmaktan ziyade sabit olarak yorumlamaktır. Üstyapının temel tarafından belirlendiğini öne sürmek, insan pratiğinin söylemsel boyutunun üzerine bir kapanım –Laclau ile Mouffe’nin Lacancı terminolojisiyle bir “dikiş”– dayatmaktır. Üstyapı ekonomik temell sadece yansıttığından, ekonominin gelişme yasaları, kapitalizmin çöküşünü ve sosyalizmin gelişini koşullayarak, içsel şekilde ve tarihsel kaçınılmazlıkla ilerler.

Bu tür bir iddia ve dayandığı temel/üstyapı ayrımı, söylemsel boyutun dışında duran, gerçekliği bütünlüğü içinde tamamen kahlince anlayabilme kapasitesine sahip olduğu varsayılan bir özne konumunun benimsenmesini gerektirir. İşçi sınıfının sosyalist devrime ilişkin siyasal projesi bu özne konumundan hareketle kavranır; bu kavrayış, toplumun simgesel düzeninin dışında yer alan ama kendisinden hareketle toplumu bütünsel olarak yeniden temellendirmenin mümkün olacağı bir konum fikrini, toplumsal devrimin bir tür Arşimetvari kaldırıcı noktasını, Fransız Devrimi’nden bu yana siyasal solun söylemine egemen olan “Jakoben tasavvuru” Marksist terminoloji kılıfına sokar. Fakat Laclau ile Mouffe böyle bir konumun olanaksız olduğunu açıklar; belirli perspektiflerin ötesine geçemese de yeniden inşaaya daima açık olan söylemsel pratiklerin sınırsız alanına gömülü olmayan, onun içinde ve onun işleyişi aracılığıyla kurulmayan bir özne olamaz. Bundan, olumsuzluğun öngörülemez işleyişi nedeniyle, tarihin Marksist beklentilere göre ilerlemesinin kaçınılmaz başarısızlığı çıkar. Sermayenin mantığının homojen bir proleter çoğunluk yaratamaması, ayrıca işçilerin Marksist teorinin öngördüğü özne konumunu üstlenememesi, siyasal mücadelenin özsel olumsuzluğunun “hegemonya” çaresine başvurmak suretiyle bir tür tanınma/yanlış tanınmasına yol açacaktır. Dolayısıyla entelektüel açıdan Marksizmin tarihi, Marksist teorinin aşkın buyruğunu siyasetin olgusal dünyasına uydurmaya yönelik giderek daha

az makul hale gelen girişimlerin tarihidir. Siyasal açıdan bu durum, özne konumunu “temsil” edebilecek ve sonuç olarak da proletarya adına düşünecek, karar verecek ve hareket edecek bir figür –parti, öncü, önder– arayışına dönüşmüştür.

Böylece post–Marksist eleştiri, anti–Marksist ideolojinin merkezi bir mecazını yeniden dolaşıma sokar; bu mecazın özlü ifadesi, “fiilen var olan sosyalizm”in temelleri şaşırtıcı bir hızla zincirleme şekilde yıkılırken Doğu ile Batıyı ayıran duvardaki gediğin ardında serbestçe dolaşan bir imgeydi. Doğu Avrupa’da ve eski Sovyetler Birliği’nde Marx ve Lenin heykelleri yıkıldıkça, Batılı karikatüristler tek bir karikatürün çeşitlemelerini üretme yarışına girmişlerdi: orak ve çekiçlerle silahlanmış işçi ve köylü grupların, ürkmüş ve şaşkın komünist düşünürleri kovalaması. Böyle bir intikama ne tür bir suç yol açmış olabilirdi? Komünistler, aksi yöndeki tüm delillere rağmen, teorilerinin hakikatine olan hatalı güvenlerine kurban düşüp gafil avlanmışlardı. Bu güven öylesine kibirliydi ki, [komünist aydınlar,] toplumları bir teorinin vaatlerine göre tümüyle yeniden inşa etmek istemiş, bu vaadin önerildiği insanların özlemlerini ve deneyimlerini göz ardı ederek, planlarını muazzam bir şiddetle dayatmışlardı. Demek ki işçilerin ve köylülerin öfkesi, onlara verilen sözün tutulmamasıydı, ama bunun yanı sıra, vaadin altında yatan teorik kibire de yönelikti. Marx’ın ve özellikle de Lenin’in suçu, entelektüel kibir ilk günahlarıydı. Marx ve Lenin ile ilgili akademik yazında da bu öyküye benzer bir şey yaygındır; bu, Lenin’e “mutlak bilgi”, bir “kesinlik felsefesi” iddiası atfetme pratiğinde belirgindir.²¹ Bu hikâyenin belli bir retorik gücü bulunuyor; halkın deneyiminde var olan tevazu ve hoşgörü erdemlerine hitap edebilir. Ama hikâyenin entelektüel gücü şüphelidir; çünkü bu hikâyede, Marksist ve Leninist fikirler yalnızca ima yoluyla veya daha ziyade üstü kapalı şekilde eleştirilmektedir. Buna göre bu fikirlerin sorunu, halkın özlemlerine ve deneyimlerine kaba bir saygısızlıkla dayatılmış olmalarıdır; işçilerle köylülerin öfkesine bakarak bu fikirlerin yanlışlığını çıkarsayabiliriz. O halde bu fikirlerin kendilerini incelemeye gerek yoktur, zira kurbanlarının deneyimleri sayesinde bunlara dair hakikati zaten biliyoruz. Kendi günlük deneyimimizin çelişkileri bizi bu görüşün sınırlarını test etmeye yöneltirse, öte yanda neyin bulunabileceğini zaten biliyoruz, bu ayartmaya basiretle direnebiliriz. Duvar yıkıldıktan bu yana, kurbanların deneyimleri için duyulan empatinin ve kendi deneyimimizin tanıdık sınırlarının ötesinde ne yattığından duyulan korkunun emperyal fetih savaşları hesabına defalarca seferber edilmiş olmasını boş verelim. Post–Marksist hegemonya eleştirisi, Lenin’in geleneksel karikatürü ile hoş biçimde

21 Bkz. Harding 1996, s. 219–42.

uyuşuyor, aynı zamanda da onun hegemonya teorisinin titiz bir okumasını gereksiz kılıyor. Bu nedenle bu karikatür, hegemonya kavramı üzerine çağdaş tartışmalarda stratejik bir konum işgal ediyor. Hegemonyanın post-Marksist sahiplenilişi, Marksist ve Leninist terimlerle söyleyecek olursak, burjuva hegemonyasının mevzilenmesi sürecine madunun içerilişinin sadece bir başka biçimi olarak nitelenebilir.

Laclau ve Mouffe, tarihsel maddecilikte örtük şekilde var olduğunu öne sürdükleri kavramsal kapanıştan kaçmak için, söylemsel ve söylemsel-olmayan pratikler arasında ayırım yapmaya yönelik herhangi bir girişimi reddederek, pratiğin kaçınılmaz olarak simgesel –ve dolayısıyla, onların terminolojisinde, söylemsel– doğasında ısrar ederler. Buna göre, herhangi bir özne konumunun kimliği, söylem içinde ve söylem aracılığıyla oluşturulur, bunun sonucunda da söylemsel pratiğin işleyişine uygun olarak değişebilir. Hegemonya farklı özne konumları arasında eşdeğerlik ilişkileri kurmayı içerir, öyle ki bir özne konumu, özne konumlarının “İmkânsız” evrensellliğini işaret etmeye, temsil etmeye başlar. Söylemsel pratiğin işleyişi öncesinde herhangi bir özne konumuna yahut kimliğe hegemonya atfetmek, ona diğer kimlikler üzerinde ayrıcalık tanımaktır. Marksistler, söylemsel ve söylemsel-olmayan pratikler arasındaki herhangi bir ayırımın reddedilmesinin, fiilen toplumsal üretim ilişkilerini insanlar arasındaki ilişkilere, toplumu nüfusa ve sınıfı da kişisel kimliğin sadece bir başka olumsal biçimine indirgediği, böylece kapitalist sömürünün sistemik niteliğini kavramayı olanaksız kıldığı iddiasıyla yanıt verdiler.²² Zira artık değere el koyma, yani kapitalist biçimi altındaki sömürü, basitçe insanlar arasında bir ilişki değil, sermaye ilişkisinin temel bir özelliğidir; sermaye ilişkisi sadece insanlar arası ilişkilerden (sözleşme, tanıma, mübadele) değil, insanlar ile nesneler arasındaki ilişkilerden de (üretim, tüketim, mülkiyet) oluşur. Dahası, egemen sınıfın, toplumda zor araçları –yani devlet– üzerinde etkili bir denetim yürütüyor olması, sermaye ilişkisine içkin olan sınıf sisteminin kanıtlanabilir bir sonucu, onun yeniden üretiminin bir koşuludur.²³ Bu argüman çizgisi şu şekilde genişletilebilir: eğer sermaye ilişkisinin yeniden üretimi hegemonya mücadelesinin yatağı olan savaş alanını şekillendiriyorsa ve devletin bu mücadelede çok önemli bir payı varsa, o zaman hegemonyanın mantığı, savaş alanında yapısal birlik gerekliliğini ve stratejik inisiyatif olanağını, hem bütünselliği hem de ucu açıklığı eş zamanlı olarak gerektirir ve bunlara olanak tanır.

22 Bkz. Rosenthal 1988.

23 Bkz. Lester 2000, s. 125–31.

Laclau ve Mouffe'ye verilen sempatik yanıtlar etkisizdir (buna göre, söylemsel olanın “dışarı” sadece söylemsel terimlerle bilinebilir veya tartışılabilir ve böylelikle söylemsel boyuta dâhil edilebilir, işçi sınıfı özne konumuna atfedilen “ontolojik ayrıcalık” da bu nedenle temelsizdir). Böyle bir yanıt, bilgi nesnelerinin bilişsel süreçlerden bağımsız şekilde var olmasına dair ontolojik sorunları, bu gerçekliklerde işleyen üretici mekanizmalara dair bilimsel sorunlarla karıştırır; Lenin bu tür kategori karışıklıklarını felsefi yapıtı *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de teşhir etmiştir.²⁴ Eğer pratik gerçekten de simgesel, söylemsel bir boyut varsayıyorsa, söylemsel ve söylemsel–olmayan pratikler arasında ayırım yapmaktaki amaç bunu tartışmak değil, maddi unsurların farklı pratik türleri içinde (hammaddeler, araçlar, konum, hareket ettirici güç vb. olarak) nasıl işlev gördüğü ile, bunlar için nasıl değişen derecelerde kısıtlar getirdiğini (aynı zamanda çeşitli olanaklılık türleri de yarattığını) birbirinden ayırtmaktır. Dolayısıyla bir pratiğin söylemsel ve maddi yönleri arasındaki ayırım; siyaset felsefesi üzerine seminer verirken ve mısır yetiştirirken veya petrol rafinerisi işletirken veya bir otomobil veya cep telefonu montajı yaparken, meclise hitap ederken, mahkûmlara işkence ederken veya protestocuları öldürürken, oy kullanırken ve grev gözcülerini örgütlerken girilen pratiklerde epeyce farklı roller oynayacaktır. Bu ayırım, bu tür pratiklerin içinde yürütüldüğü üretim ilişkilerinin, mülkiyet ilişkilerinin ve emeğin dağılımının nasıl örgütlendiğine bağlı olarak hayli farklı şekillerde rol oynayabilir.

Böyle bir ayırım yapılmadığında söylemsel–olmayan, söylemin yayılışı üzerinde salt bir kısıtlama olarak, getirdiği kısıtlamalar da üretken değil salt baskıcı olarak görülebilir; böyle bir ayırım olmadan, pratiğin ve dolayısıyla hegemonyanın post–Marksist analizi kendisini tek, dar bir boyuta indirger. Sınıfın, sömürünün ve baskının yapısal mantığına başvuru yapmayan post–Marksistlerin elinde, radikal demokratik hegemonya mücadelesini kendileri açısından sol ve sağ çizgilere ayırmak için ve dolayısıyla neoliberalizm eleştirileri için –ki sonuçta özgürlük, eşitlik ve demokrasi çağrısı da içerir– bir zemin kalmaz. Dolayısıyla post–Marksist çoğulcu demokrasi projesinin “radikal” iddiaları, örtük olarak –ve asalak şekilde– bilhassa tarihsel maddeciliğin ürettiği “özcü” sömürü ve baskı analizlerinin sonuçlarına dayanmakta, aynı zamanda da bu sonuçların teorik öncüllerini açıkça reddetmektedir.²⁵

Post–Marksist yanıtın sınırları, Laclau ve Mouffe'nin işçi sınıfı özne konumu saydıkları şeyi açıklığa kavuşturmaya çalışmak suretiyle, bir başka açıdan da resmedilebilir. Bir “özne konumu”nun, bir mücadele biçimi için basitçe post–

24 Bkz. Lenin 1908.

25 Bkz. Rustin 1988 ve Lester 2000.

modern bir deyim olduğu anlaşılıyor.²⁶ Fakat mücadele biçimlerini tanımlama kriterleri belirsizdir; bunlar örneğin amaçlarına göre mi (ekonomik güvenliğe karşı siyasal iktidar), kullanılan araçlara göre mi (grev, kurallara harfiyen uyarak iş yavaşlatma, sabotaj, müzakere), ortaya çıktıkları kurumsal bağlama göre mi yoksa hasmın kimliğine göre mi ayırt edilecektir? Her halükârda, nasıl tanımlanırsa tanımlansınlar, özne konumları bir aktörün kimliğinin kurucusudur (veya en azından olabilir). [Post–Marksistlere göre] Marksistler, bir aktörün “işçi sınıfı” denilebilecek bir mücadele biçimine katılmasıyla, aktörün kimliğinin ve katılabileceği diğer mücadele biçimlerinin de “işçi sınıfı” biçiminde nitelendiği sonucuna mantıksız şekilde sıçrar, faile ve mücadele biçimlerinden birine veya diğerine katılan insan sınıfına sahte bir birlik ve homojenlik atfederler. Laclau daha sonra, “retoriksel mekanizmaların ... toplumsal dünyanın anatomisini” oluşturdıkları iddiasına dayanarak, popülizm konusunda (ama *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*’nin argümanı ile tutarlı şekilde) “eşdeğerlikssel bütün ... yeni ortak istencin indirgenemez birliği ... bütünüyle adın toplumsal üretkenliğine[,] ... adın salt gösteren olarak işleyişine” bağlıdır diye öne sürmüştür.²⁷ Laclau ve Mouffe tarafından tasvir edildiği şekliyle Marx’ın “‘işçi sınıfı’ etiketini” kullanması, emek gücünün satışı ve satın alınması ile emek sürecinin kendisi arasındaki farklı ilişkileri içerir (bunu yanlış şekilde, zorunlu olarak kol emeği niteliğiyle tanımlarlar); fakat bu ayrımı, sadece Marx’ın “‘işçi sınıfı’ öznesinin çok çeşitli konumlarının çeşitli şekillerde merkezleşmesini incelemekteki” sözde başarısızlığını yermek için ortaya getirirler.²⁸

Fakat Marx’ın çok iyi anladığı gibi, ücret ilişkisi, emek gücünü satama olasılığını içerir ve dolayısıyla bazı işçiler bu tehditle gerçekten karşılaşır; emek gücü piyasasının akışkanlığı şu pratik kesinliği içerir ki, bazı emek gücü satıcıları farklı metalar üreten farklı sermayeler arasında, bazıları da artı-değer üreten ve diğer türde istihdam biçimleri arasında hareket eder, kimileri ise nispeten güvenli şekilde istihdam edilmiştir vs.; tüm bunlar, çeşitli konulara ilişkin mücadele biçimlerinin de çeşitli olacağı anlamına gelir. Post–Marksist eleştiri, tüm bu özne konumlarının birliğinin homojenlik biçimini alması gerektiğini varsayar; fakat bu durum işçi sınıfının “kimliğinin ve birliğinin” de diğer nesneler gibi “bizzat adlandırmanın işleyişinin sonucu olmasını” mı gerektirir?²⁹ Bu birlik, toplumsal ve siyasal failliğin aşkın bir öznenin şeffaflığını sergilemesi gerektiğine dair bir yardımcı hipoteze mi dayanır? Fakat Laclau, Mouffe ve anti–Marksist genel

26 Laclau ve Mouffe 1985, s. 11.

27 Laclau 2005, s. 110, 108 [2007, s. 129, 127].

28 Laclau ve Mouffe 1985, s. 81.

29 Laclau 2005, s. 104.

kabulün iddia ettiğinin aksine, tarihsel maddeciliğin mantığı böyle bir yardımcı hipotez gerektirmez. Özellikle Althusser ve okulunun işaret etmeye çalıştığı gibi, birçok bakımdan bunun aksini önerir.³⁰ Aslında, bir topluluk metaforu olarak işçi sınıfının birliği üzerine düşünürken, [tarihsel maddeciliğin mantığı,] çeşitlilik içinde birlik ve belirsiz sınırlar önerisiyle (bunun sonucu olarak da hegemonik siyasal pratiğe açıklıkla), merkezsiz bir özne kavramından bile daha faydalı yahut en azından bunun zorunlu bir tamamlayıcısı olabilir. Toplulukların (belirli bazı yönleriyle alınan toplumsal ilişkiler kümelerinin) inşası –yeniden inşası, dönüştürülmesi– pratiği, kesinlikle isim vermeyi içerecektir, fakat siyasal olanları da dâhil olmak üzere pratikler, az çok sınırlı sayıda seçilmiş araçla iş görür; belirli bir maddi, siyasal ve kurumsal bağlamda, belirli maddi, siyasal ve kurumsal dirençlere karşı, belirli türde hammadde üzerinde belirli becerileri ve itici güçleri uygulanır; bunların hepsi de topluluğun inşası pratiğini çeşitli biçim ve derecelerde hem kısıtlar hem de olanaklı kılar. Bazı adları –ve bazı siyasal projeleri– başkalarına tercih etmek için salt retorik olmayan sebepler olabilir.

Dolayısıyla post–Marksist “hegemonya”, burjuva toplumsal düzenini yeni hatlarda ve yeni önderlik altında yeniden kurma projesini değil, bireysel kendini tanımlama sürecinin yenilikçi çeşitliliğini önlemeye ve dolayısıyla toplumsal düzeni “dikişlemeye” dönük kibirli bir iddia diye [gördüğü] herhangi bir hegemonik projenin yapısökümünü temsil eder. Nitekim Leninist (ve Gramsciyen) “proleter hegemonyası” terimi yerine “karşı–hegemonya” dilini yaymıştır; bu deyim, burjuva egemenliğine alternatifin bir toplumsal düzen değil, özerk şekilde kendini tanımlayan bireyler dünyası olduğunu düşündürür. Marx’ın “Gotha Programının Eleştirisi”ndeki, burjuvanın emeğe “doğüstü yaratıcı güç” atfetmek için iyi nedenleri bulunduğu dair³¹ alaycı beyanı ise, basitçe kendini üretmek gibi, basitçe kendini tanımlamanın da olanaksız olduğunu savunmaktadır. İnsan kendisini her zaman zaten bağlam içinde bulur ve bu yüzden, kişinin kendisini anladığı/anlaşıldığı terimler daima tartışmalı olsa da, insan her zaman zaten tanımlıdır. Sınıflı toplumda, bağlamları dönüştürme ve siyasal projeleri, özlemleri ve kimlikleri yeniden tanımlama zahmetli işi için mevcut olan malzeme, tüm çeşitliliği içinde sınıf mücadelesinin tarihsel hareketince sağlanır. Bu bağlamda, sermayenin toplumsal, siyasal ve ideolojik ilişkileri, işçilerin ve devrimci aydınların karşısında sosyalist bir proje oluşturmak için çabaladıkları salt statik bir arka fonu temsil etmez: Tıpkı işçilerin mücadeleleri sırasında kendiliğinden yenilikler icat etmeleri gibi, egemen sınıf da işçi sınıfı mücadelelerine yanıt olarak siyasal ve

30 Bkz. Althusser 1970a ve 1970b.

31 Marx 1875, s. 81.

ideolojik temsilcileri aracılığıyla yenilikler yapar. İşçi sınıfı ve halk hareketlerinin siyasal öz tanımlamalarını ayrıntılandırma ve sınıfsız bir toplumun biçimlerini geliştirme süreci, sermayenin ekonomik, siyasal ve ideolojik ilişkilerinin ve bunlarla birlikte sınıf hasmının kaçınılmaz olarak ve aktif şekilde mevcut olduğu bir süreçtir. Bu mevcudiyeti dikkate almadan hesap yapmak, siyasal arenanın konturlarını verili kabul etmek ve böylece tam da karşı-hegemonya mücadelesi açısından madun konumunu varsaymaktır. Bu, kesin konuşmak gerekirse, siyasal önderliği ve dolayısıyla siyasal failliği de düşünelemez hale getirmektir.

Simge Olarak Lenin

Lenin figürünün tekrar sahneye çıkışı, Üçüncü Yolcu işletmeci liberalizminin *ersatz* [sahte] siyasetine ve dolayısıyla post-Marksist radikal demokratik çoğulculuğun pragmatik uzlaşmasına bir itiraz olarak, Slavoj Žižek’in yeniden gündeme getirmesiyle gerçekleşti; fakat bu gündeme getirme, sadece post-Marksizmin söylemsel düzlemine nakledilerek ve Laclau-Mouffe tarzı “hegemonya” kullanımının söylemsel terimlerini de tartışmanın ortak bağlamı olarak onaylayarak yapılmıştı (yine de muhtemelen Reagan-Thatcher-Bush reaksiyonuna karşı bir Clinton’un, Blair’in yahut Obama’nın çıkışının finans kapitalin hegemonik statüsünü onaylamasıyla pek de aynı şekilde değildi bu). Žižek’in 2001’de Almanya’nın Essen kentinde Lenin üzerine bir konferans çağrısında bulunması, bir hakikat siyasetinin gerekli ön koşulu olarak Lenin’e dönüşü öneriyordu: yani, ne yerleşik olgunun aydınlanmış idaresi ne de Hegel’in “güzel ruh” dediği şeyin* etkisiz şekilde bencil ve hüznü protestosu; daha çok, böyle bir projenin içerimlerini tamamen bilerek, “şeylerin nasıl işlediğini belirleyen çerçevenin bizzat kendisini” değiştirmeye muktedir bir politika, “mevcut durumda neyin ‘olanaklı’ kabul edildiğinin parametrelerinin kendilerini” yerinden oynatacak bir “imkânsızın sanatı”. Lenin’e dönüş çağrısı tam da Marksist siyaseti yeniden doğrulamak için yapılmıştı, zira akademik moda Marx’ın kendisine de el koymuş, böylece onu evcilleştirmiş ve siyasetten arındırmıştı (depolitize etmişti). Bu dönüşün amacı “dünyayı saran güncel koşullarda, liberal-kapitalist dünya düzeninin bütünlüğünü sarsacak bir siyasi projeye ön ayak olan Leninist jesti” tekrarlamak olacaktı.³² Bu çağrıda Lenin bir

* *Tinin Görüngübilimi*’ndeki bilinç figürlerinden biri. Dünyadaki acılar ve adaletsizlikler karşısında sürekli üzüлp yakınan, ama bunları değiştirmek için herhangi bir şey yapmayan kişinin konumu denilebilir – ç.n.

32 Žižek 2000b.

sınır ihlali simgesi olarak görünür; Lenin’e dönmek, belirli bir devrimci estetik ve etik [duruşu] benimsemek, onun sert devrimci inatçılığını üstlenmek ve yanılısamaya kapılmaksızın, devrimci iktidar sorumluluğunu, elleri kirletmenin yükünü, gerekli tavizleri ve katı önlemleri omuzlamaktır. Lenin’in yeni bir döneme ait hakikatin, değerlerin yeniden değerlendirilmesinin simgesel taşıyıcısı olarak inşa edilmesi, entelektüel kibir ilk günahı öyküsünün arka yüzüdür; atfedilen değerler ters çevrilebilir ama öykü aynı kalır.

Žižek post-Marksist “toplum yoktur” provokasyonunu (yani, toplumsal yapıyı oluşturan simgesel boyutun kurucu tamamlanmamışlığı iddiasını), “toplum, Siyasalın boşluğu onun bizzat temellerine kaydedildiği için, pozitif bir alan değildir” tezi şeklinde yorumlar; buna “Marx’ın, tüm toplumsal bedeni kat eden siyasale verdiği ad ‘sınıf mücadelesi’dir” diye ekler.³³ Bu yorum şu izahatı daha itibarlı kılar: “Devrim sonrası Toplumun tamlığına ilişkin haklı reddiye, küresel bir toplumsal dönüşüme dair herhangi bir projeden vazgeçmemiz gerektiği sonucunu haklı çıkarmaz ... ‘mevcudiyet metafiziği’nin eleştirisinden anti-ütopyacı ‘reformist’ aşamacı siyasete sıçrayış, meşru olmayan bir kısa devredir”.³⁴ Fakat Žižek, bu kurucu “boşluk” nosyonundan hareketle, Lenin’in *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*’deki felsefi duruşunda örtük bir idealist gerilim teşhis eder. [Žižek’e göre,] Lenin’in insan bilgisinin nesnelliğini öne sürmek için dayandığı yansıma metaforu –“şeylerin zihnimizden bağımsız olarak var olma biçimini ... sadece sonsuz bir kestirim sürecinde öğreniriz”– “tam da özne yansıttığı sürece dâhil olduğu içindir ki ‘öznel yansıma’nın kısmılığı (çarpıtılması) ortaya çıkar” olgusundan soyutlar; bu nedenle “gerçekliğe dair tamamen uygun ‘tarafsız’ bilgi”ye ve böylece yansıttığımız gerçekliğe ilişkin “dışsal durumumuz”a dair sonuçlar üretir.³⁵ Lenin’in maddecî niyetinin aksine, “sadece dünyayı dışarıdan gözlemleyen bir bilinç, gerçekliğin bütünü olduğunu gibi görecektir”. Žižek, Laclau-Mouffe provokasyonuna kendisinininkini paralel olarak koyar: “[B]ir Bütün olarak evren yoktur: Bir Bütün olarak, evren (dünya) Hiçliktir – var olan her şey bu Hiçlik içinde yer alır”. Alternatif olarak: “Dolayısıyla bizzat ‘bütün evren’ nosyonu, işgal edilmesi olanaksız bir dışsal gözlemci konumunu varsayar”. Sonuç olarak, “bizzat şeylerin maddi varoluşuna çarpıtıcı bir kısmi perspektif kaydedilmiştir”. Gerçekliğe dair nesnel bilgimizin önünde duran engel, yalnızca sonsuz yaklaşımla aşılabilecek “yanılısama ve çarpıtma katmanları” değil, daha ziyade, bizzat gerçekliğin “içine ontolojik dâhil oluşumuz”dur.³⁶

33 Žižek 2002b, s. 182.

34 Žižek 2000a, s. 101.

35 Žižek 2002b, s. 179, 180.

36 Žižek 2002b, s. 181, 180.

Žižek’in argümanındaki yansıma metaforu, Lenin’in bu metafora başvurduğu siyasal bağlamın mantığından koparılmıştır. 1905 devriminin ardından Bolşevikler, mevcut sınıf mücadelesi konjonktüründe güçler dengesine ilişkin nesnel bir yargıya varılıp varılamayacağı konusunda ve gerekli bilgiye dair Leninist iddianın proletaryanın devrimci iradesine olan yetersiz inancın belirtisi olup olmadığı konusunda bölünmüşlerdi. Bu metafor, ayrıca, Lenin’in felsefe *pratiğinden* de koparılmıştır.³⁷ Bu [siyasi ve felsefi] bağlam hatırd tutulursa, Žižek’in, bizzat bütün nosyonunun bütünü dışında duran bir gözlemciyi ima ettiği iddiası, kavramın algıyla ampirisist karıştırılmasına çarpıcı bir benzerlik sergiler ki Lenin 1908’de Bogdanov’u ve ampiryokritisistleri bunun için eleştirmiştir.³⁸ Bu paralellik, Žižek’in neden anti-Marksist/post-Marksist genel kabulün bariz hamlesini tekrarlamaktan kaçındığına dair bazı işaretler veriyor; bu genel kabule göre, yansıma metaforunun dışsal öznesi, Leninist mutlak bilgi iddiasını üretmek için, işçi sınıfının kendiliğinden hareketine bilincin dışarıdan taşınması tezine aktarılır. Žižek bunun yerine, Leninist dışarıdan bilinç tezini, (Lacancı) psikanalistin hastanın arzusunun sırrına dair varsayılan bilgisiyle (ve Tanrının “Hakikatini” bilmek için Yahudi-Hıristiyan dini öznenin “dışsal bir travmatik karşılaşma”ya ihtiyaç duymasıyla) analogi kurarak yorumlar.³⁹ Meselenin, analistin hastanın arzusunun hastanın kendisini anladığından daha iyi anlaması olmaması gibi, “Partinin otoritesi, belirli pozitif bilgininki değil, kolektif bir siyasal özne ile bağlantılı yeni bir bilgi türünün, bilginin biçimindedir”. Her bir durumda özne merkezleşmiş olduğundan, “dışsal unsur nesnel bilginin yerini tutmaz, yani dışsallığı tamamen içseldir: Partiye olan ihtiyaç, işçi sınıfının asla ‘tamamen kendisi’ olmaması olgusundan kaynaklanır”.⁴⁰ Dış fail (parti, Tanrı, analist), bizim (proleter, mümin, hasta) kendi etkinliğimizi ve bilgimizi zorunlu olarak içinde kendimize temsil ettiğimiz formdur. Žižek için dışsallık ve içsellikçe dair tüm bu tartışmadaki mesele, bir bilgi öznesi tanımlamak değil, bilginin geçerli *formunun* bir öznenin simgesel özbilgisi olduğunu göstermektir.

Benzer şekilde, “Lenin” adı da Žižek’e bir form olarak hizmet eder; bu form sayesinde, diyelim ki liberal demokrasinin paradokslarına dair sıradan eleştirel kavrayışlarımız “yıkıcı bir kuramsal oluşumun” bileşenlerine dönüşür.⁴¹ Fakat bu rolü oynayabilen “Lenin”, tarihsel olguların Lenin’i değil,

37 Bkz. Althusser 1971a, Lecourt 1973 ve Hillel-Rubin 1977.

38 Bkz. Lenin 1908.

39 Bkz. Žižek 2002b, s. 182–7.

40 Žižek 2002b, s. 188, 189.

41 Žižek 2002b, s. 312.

sınıf mücadelelerinin şeklini ve devrimci sürecin nesnel mantığını aydınlatılabilen kuramsal araçların ustası hiç değil, ama tam da genel kabulün ve popüler tahayyülün devrimci ihlalinin simgesidir. Žižek’in Lenin’e dönüşündeki amaç ne “eski güzel devrimci günlerin” nostaljik yeniden sahnelenmesi, ne de “eski programın ‘yeni koşullara’ oportünistik–pragmatik uyarlanması”dır –bunların her ikisi de katlanılmaz şekilde *passé* [modası geçmiş] olacaktır–, daha çok, “mevcut dünya koşullarında, devrimci projeyi yeniden icat etmeye yönelik Leninist jesti” tekrarlamaktır. Žižek’in tekrar etmemiz gerektiğini belirttiği simgesel “Lenin”i, krizden kendini yeniden icat ederek çıkma eylemi tanımlar: Geri kazanılmaya değer Lenin, “temel deneyimi, içinde eski koordinatların faydasız olduğunun ortaya çıktığı yeni bir felaket durumu içine atılmışlık olan ve böylece Marksizmi yeniden icat etmeye mecbur kalan Lenin”dir. “Fiilen Varolan Sosyalizm”in çöküşünün (1990) küllerinden, Lenin’in İkinci Enternasyonal’in çöküşünün (1914) küllerinden yükseldiği gibi yükselmemiz beklenmektedir. “‘Lenin’, mevcut bayat (post–)ideolojik koordinatları, içinde yaşadığımız felç edici *Denkverbotu* [düşünme yasağı] askıya alma zorlayıcı özgürlüğünü temsil eder; basitçe, düşünmemize yine izin var anlamına gelir”.⁴² Öyleyse bize verilen öğüt, Lenin’in politik pratiğinin özünü yeniden sahnelemek yahut onun teorik aygıtını yeniden düzenlemek değildir, bunlar eskimiş, faydasız hale gelmiş koordinatlardır. “Lenin’i tekrarlamak, ‘Lenin’in öldüğünü’, onun özel çözümünün başarısız olduğunu, hatta muazzam bir başarısızlığa uğradığını, ama onun içinde korunmaya değer ütopyacı bir kıvılcım olduğunu kabul etmektir ... Lenin’i tekrarlamak, Lenin’in *yaptığını* değil *yapamadıklarını*, onun kayıp fırsatlarını tekrarlamaktır”.⁴³

Dolayısıyla Žižek’in “Leninist jesti”, aynı anda hem devrimci kendini yeniden icat etme hem de içinde eylemde bulunulan bağlamın (ideolojik koordinatların) yeniden icat edilmesi eylemidir. Böyle bir eylem, eğer gerçekleştirilebilirse, ancak bağlamını tanımlayan koordinatların tamamen ideolojik (simgesel/söylemsel) şekilde anlaşılmasıyla olabilir. Böylece Žižek’in Lenin’in yapıtının parçalarını felsefi analizle, pop–kültür eleştirisiyle ve yüksek–kültüre göndermelerle, Lacancı psikanalitik spekülasyonla ve şimdiki olaylara dair yorumlarla eklemlenmesi, Lenin’in teorisinin veya pratiğinin kavramsal, siyasal yahut tarihsel mantığına olan bir ilgiden ziyade, Rameau’nun yeğeninin karmakarışık lafları⁴⁴ gibi, çağdaş burjuva varoluşumuzun psişik ve entelektüel koordinatlarına

42 Žižek 2002a, s. 11.

43 Žižek 2002b, s. 310.

44 Bkz. Diderot 1782.

olan güvenimizi sarsma, “tekrar düşünmemizi” sağlama (ve belki de bizi “Leninist” jeste hazırlama?) taktiğiyle yönetiliyor gibi görünecektir. O halde Leninist “jest”, yani devrim eylemi, sınıf mücadelesinin nesnel sürecine dâhil oluşundan koparılarak kavranılmaktadır; maddi üretim sürecini devrimcileştirme meselesi değil, esasen simgesel bir eylem, bir “ütopyacı kıvılcım”ın farkına varılması, kimlik siyasetinde bir devrimdir. Onun Lenin’i aynı anda hem “nihai siyasal stratejist” hem de “üretimin bilimsel yeniden organizasyonu hakkında rüya gören bir ‘teknokrat’”tır, ama Žižek’in bu “Lenin”in siyasetle ekonominin, proleter devrimi ile sosyalizmin inşasının eklemlenmesini düşünemediğini –bu imkânsız ama gerekli görevin *aciliyetinin* farkında olsa bile– görmesi çok şaşırtıcı değildir.⁴⁵

Göstereceğim gibi, Lenin *Ne Yapmalı?*’da bir polemiksel hasmının altyapı ile üstyapı arasındaki ayrımı bir başka ayrım, kendiliğindenlik ile bilinç arasındakile birbirine karıştırmasını teşhis ederek başlar; bunu, Marksist politik aktörlerin kendi failliklerini sınıf mücadelesi içinde düşünmelerine olanak sağlayacak bir kavramsal uzam betimlemek için yapar.⁴⁶ Yani, siyasal failliğin içsel şekilde kavramsallaştırılması, bunun, toplumsal yapının nesnel mantığına –ve maddi bağlamına– uygun düşen kavramlardan ayırt edilmesini gerektirir; fakat bu, bu bilgi “nesnesinin” dışsallığının, eyleyen/bilen siyasal faile sadece “içsel” olduğu anlamına gelmez. Bir başka deyişle, bilgi önündeki engellerin sadece bilen özneye (siyasal failin pratiğinin yapısına) ve ayrıca bilinecek pratik–maddi sürecin nesnel mantığına bağlı olduğuna dair hiçbir ima yoktur. Her iki türden engel de ortaya çıkabilir ve her ikisini de ele almak için uygun düşecek tek bir bilişsel araç kümesi varsaymaya gerek yoktur; uygun araçların en etkin şekilde kullanılışı “uzun ve yıpratıcı” bilimsel, politik ve üretken bir pratik sürecidir. Marksistlerin ve hasımlarının, sınıf mücadelesinin hareketini anlamak ve uygun stratejileri ve kurumları tartışmak için kullandıkları terimler, işçi sınıfı ve halk hareketlerindeki tartışmaları ve bölünmeleri şekillendirmeye devam etmekte ve böylelikle mevcut siyasi eylem bağlamına dâhil olmaktadır. Bu terimler mevcut siyasi eylem bağlamına bilinçli veya bilinçsiz şekilde girebilirler ve Lenin örneğinde olduğu gibi, yalnızca politik tartışma ve eylem mantığını fiilen bastırmak için hayli yüksek düzeyde soyutlanmış ve hatta karikatürize biçimde girmelerine izin verildiğinde, dikkatli ve eleştirel bir yeniden değerlendirme özellikle gereklidir. Lenin’in politik analizlerini ve bu analizlerde geliştirilen kavramları, teori ve pratiğin bir hareketine –bir geleneğe– bağlı şekilde kavramak, şimdiyi bir sürecin hareketinde özgül bir uğrak şeklinde kavrayabilen bir inceleme biçimi

45 Žižek 2002b, s. 272.

46 Bkz. Lenin 1902. [1998].

gerektirir. Zaten bildiğimiz (bildiğimizi düşündüğümüz) gelenekleri ve tarihleri kaçınılmaz olarak anımsatan böyle bir inceleme biçimi, en azından ara sıra, şimdi’den ve onu aşma isteğinden geri çekilmeli, böylece de teorinin burada ve şimdi eylem için basit bir reçete olmasını bekleyenlerin sabırsızlığını uyandırmalıdır. Bu tür bir sabırsızlık, sadece, Lenin’in devrimci uzlaşmazlığı şimdiki kavramaya ve böylelikle devrimci siyasal projenin şeklini tanımlamaya muktedir bir enstrüman haline getirmesini sağlayan siyasal pratik ve teoriyle eleştirel bir hesaplasmayı önler. Lenin’in basitçe devrimci aşmanın simgesi olarak görüldüğü yerde, onun düşüncesinin ve siyasetinin şekli gözden kaybolur; onun merhamet yahut korkuyla, entelektüel kibir ilk günahını işlemiş birisi gibi betimlendiği yerde de bu o kadar kesindir. Bu (veya başka herhangi bir) şimdiki ana, ona şekil veren tarihsel gelenekler ve yörüngelerden soyutlanmış şekilde, aşma iradesinden başka hiçbir şey olmaksızın dönen devrimci, çok güzel bir ruh olmasa da naif birisi olacaktır.

Tam da klasik Marksizm geleneğinde siyasal aktörler sınıf mücadelesinin belirli uğraklarında kendilerini politik ve teorik olarak konumlandırmanın zorlukları ve belirsizlikleriyle uğraşmak zorunda olduklarından, onların örneğinden, şimdiki uğraklara ilişkin olarak aktarılabilecek analitik araçlar türetmek umulabilir. Lenin’in somut durumların somut olarak analiz edilmesi konusundaki ısrarlı tavrının onu bu konuda örnek haline getirdiğini iddia ediyorum.

Lenin’in Siyaset Felsefesinde Hegemonya

Lenin’in siyaseti üzerine var olan akademik veya aktivist literatürde, onun “öncü parti teorisi”nin, her şeyden önce, işçi sınıfı hareketinin doğru amacı izlemesi için belirli bir demokratik–merkeziyetçi örgüt modelinin özellikle uygun düştüğü fikrini meşrulaştıran bir örgütlenme teorisi olduğu varsayılır. Bu literatürün merkezi meselesi, önderliği veya üyeliği haklı kılacak yahut o veya bu yönelimin politika reçetelerine ağırlık verebilecek “sınıf bilinci” üzerinde kimin hak iddia edebileceğidir. İşçilerin kapitalist toplumun sosyalist yönde aşılması için mücadele etmesi gerektiğine dair farkındalığın açıkça ima edilmesinin ötesinde, bu literatürde bu bilincin anlamı ve işlevi fazla araştırılmamıştır; bu literatür genellikle, kimin –ne tür bir failin– bilince eriştiğiyle veya erişebileceğiyle, neyin bilincinde olacağından daha fazla ilgilidir. Şimdi, siyasal bilinç, tıpkı siyasal faillik gibi, doğası gereği yönelimsel yahut amaca yöneliktir; bu nedenle “sınıf bilinci”ni işçi sınıfı çıkarlarını kapitalizmin ötesindeki sınıfsız bir toplumda gerçekleştirmek için mücadele etme ihtiyacının bilinci şeklinde yorumlamak

hiç de mantıksız değildir. Bu kendi başına araçsal bir siyasi faillik anlayışı getirir. Fakat siyasal bilinç aynı zamanda doğası gereği dönüşlüdür; kendi bağlamındaki hareketlere, diğer siyasal aktörlerin etkinliğine ve kendi başlangıç etkilerine yanıt olarak hareket eder veya hareket etmeyi reddeder. Salt bir amaç veya inançlar kümesi değil, bir etkinlik ve süreçtir. O halde hareketli bir hedeftir. Bu Lenin'in çok iyi anladığı bir noktadır ve bu hesaba katılmadan onun politik pratiğinin önemi kavranamaz. Lenin'i siyasetin sadece uygulayıcısı olarak değil, filozofu olarak da ciddiye almak, siyasal bilincin ve siyasal eylemin ve siyasal faillerin dünya içinde eylemde bulunurken kendilerine dair bir anlayışa ulaşmalarını sağlayan aynı türden süreçlerin (şu veya bu tipte örgütün önemini belirleyen süreçlerin) amaç ve işlevlerinin Marksist teorinin temel terimlerinde zaten verili olarak alınmayıp, sorgulanmasını gerektirir.

Bu kitabın argüman çizgisinin bir başka Gramsciyen içgörüden hareket ettiği söylenebilir: "Bir siyasetçi felsefe hakkında yazar; onun 'gerçek' felsefesini daha ziyade siyaset üzerine yazılarında aramak gerekiyor olabilir ... bunlar, çoğu kez örtük ve hatta bazen de açıkça, çelişik biçimde ifade edilmiştir".⁴⁷ Gramsci'nin bu sözleri Lenin hakkında –onun siyasal pratiğinin diyalektiğini *Materyalizm ve Ampiriyokritisizm*'in mekanistik ayak bağları saydığı [yüklerden] özgür kılmak amacıyla– yazdığı izleniminden kaçınmak zordur.⁴⁸ Lenin'in felsefe kitabına dair kendi görüşüm Gramsci'ninkinden çok daha olumlu olsa da, Lenin'in daha çarpıcı siyasal tezlerinin bazılarını –çoğu zaman retorik işlevlerinden ve siyasal bağlamlarından soyutlanarak– açıkça felsefi çalışmalarından türetilen terimlerle yorumlama pratiğinin, onun siyasetinin mantığını belirgin şekilde karartan ve geleneksel karikatürü sürdüren yorumlara pek de az katkıda bulunmadığı [gerçeği] halen ortada duruyor. Lenin'in siyasal yazılarında felsefe aramanın, politik argüman ve yorumların aralarına serpiştirilmiş felsefi aforizmaları cımbızlamak anlamına gelmediği kanısındayım. Böyle bir yaklaşım, kendi konusu olarak, daha ziyade bir söylemin örüntülerini ve tutarsızlıklarını, altındaki yapıları ve gerilimleri alır. Her ne kadar söylemde açık olanı dikkate alması gerekse de, buna ilaveten, belirgin yön değişimlerini, siyasal gerçekliğin hareketine duyarlı bir düşünce tarzının işleyişini az çok örtük şekilde de olsa hesaba katabilen bir mantığı yakalamaya çalışmalıdır. Öyleyse [bu tür bir yaklaşım,] Lenin'in değişen siyasal müdahalelerinde, onun düşüncesinin hareketini yöneten bir siyasal analiz mantığının ortaya çıkışının izlerini arar. Bunu sadece Lenin'in zaman içinde belirli bir anda ne düşündüğünü anlamak için

47 Gramsci 1929–35, s. 403.

48 Lenin 1908.

değil, nasıl düşündüğünü de anlamak için yapar; teori ile pratiğin, art arda gelen konjonktürlerde, kendine özgü bir siyasal eylem ve analiz içinde nasıl birbirine uyarlandığını ve yeniden uyarlandığını anlamak için yapar.

Böyle bir yaklaşım metinlere yakın bir dikkati gerektirir, ama bir metnin özünü onun formülasyonundan ayırt eden herhangi bir yorum metnin lafzının ötesine geçmelidir. Bir siyasal aktörün –Lenin gibi– pratiği, bir teorisinin gerçekleştirilmesi olduğu ölçüde, aktörün kendi siyasal gerçekliğini nasıl teorileştirdiği anlaşılmaaksızın kavranamaz; tersine, bir yazarın *yazdığı şeyde*, yani teorik pratik *içinde* ne yaptığı, yazılı olan *ile* ne yapıldığı, yani siyasal pratik *içinde* ne yapıldığı incelenimeksizin ayırt edilemez. Bu şekilde lafzın ötesine geçmek, genel kabullerin yanıltıcı kesinliklerine karşı ve dolayısıyla –Gramsci’nin uyardığı gibi– uzdillilik, keyfilik ve yüzeysellik tehlikesine karşı savunmasıdır. Genel kabuller, bazı olasılıkları önerip diğerlerini karartarak, herhangi bir yorumlama projesine kendiliğinden girer; varsaydığımız her şeyin asla bilincinde olamayız. Bu yüzden, Gramsci’nin tavsiye ettiği gibi dikkatlice ilerlemek gerekir. Bu konudaki dikkat, sadece, malzemenin ayrıntılı analizini, metni onun siyasal ve entelektüel bağlamının hareketi içine yerleştirmeyi, alternatif okumaların gücüne karşı koymayı ve metnin ele aldığı veya bağlamın yahut rakip yorumların çatışmasının dayattığı teorik ve siyasal konuların betimlenmesini içerebilir. Bu yolla, metinsel ve bağlamsal kanıtlar, mevcut kavramların ve sorunların alanı ışığında değerlendirilebilir ve böylece, Gramsci’nin umut ettiği gibi, “doğruyu üretmemizi” sağlayabilir.⁴⁹

Argümanın Ana Hatları

İkinci bölüme, hegemonya nosyonunun Marksist teori ve pratikte bir mesele olarak ortaya çıktığı entelektüel bağlamın bazı parametrelerini özetleyerek, İkinci Enternasyonal’in ortodoks Marksizminin önde gelen sözcüsü olan Karl Kautsky’yi teori ile pratiği diyalektik olmayan şekilde ayırma suçlamasına karşı savunarak başlıyorum. Kautsky’nin dile getirdiği şekliyle maddeci tarih anlayışı, sınıfsız sosyalist toplum için mücadeleyi insan toplumunun üretici güçlerinin tarihsel gelişiminin mantığının sonucu olarak kavramamıza olanak verir; Marksistlerin, aydınların ve işçilerin kendilerini bilinçli şekilde tarihsel süreç içindeki siyasal aktörler olarak konumlandırmalarını sağlar. Kautsky’nin işçi sınıfı hareketine “bilinç”in dışarıdan getirilmesi gerektiği iddiasının dikkatli bir metinsel ve bağlamsal analizi aracılığıyla, teori ile pratiğin birliğinin, sosyalizmin nesnel –üretici güçler– ve öznel –sosyalist bilinç– koşullarının ahenkli,

49 Gramsci 1929–35, s. 403.

hatta eş zamanlı olgunlaşmasını sağlayan tarihsel bir mantıktan doğduğu gösterilmektedir. Bu tek çizgili mantığa göre, tarihsel sürecin çelişkileri, Kautsky'nin Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) parlamenter siyasal projesinin durdurulamaz gibi görünen ilerlemesi ile çözülür görünmektedir. Bu tarihsel mantığın eleştirel analizi, siyasal faillik hakkında, işçi sınıfının birliğini oluşturmada siyasetin rolü hakkında, diğer toplumsal sınıflarla ittifakın mantığı ve sınırları hakkında ve önderlik ihtiyacı ve işçilerin siyasal partisının sınıf karakteri hakkında bir dizi soru ortaya çıkarmaktadır. Bunlar hegemonya nosyonunun ortaya çıkmasına yol açacak soru türleridir; fakat bu sorulara Kautsky'nin Marksist ortodoksluğu yalnızca nominal, teorik olarak temellendirilmemiş yanıtlar getirebilmiştir. Bu kritik meseleleri fiilen sınırlara iten ve bastıran, teorinin pratikten ayrılması değil, bizzat Kautskici teorinin SPD pratiğiyle birleşimiydi.

Hegemonya nosyonunu Marksist söylemde yer aldığı şekliyle incelerken ortaya çıkabilecek sorunların sayısı ve çeşitliliği –önderlik ve bilinç, parti ve sınıf, aydınlar ve işçiler, toplumsal yapı ve siyasal faillik, örgüt ve demokrasi, strateji ve sınıf ittifakı vb.– inceleme esnasında yön tespiti zoraştırabilir. Hegemonya kavramının, siyasal aktörlerin –özellikle de devrimci Marksist siyasal aktörlerin– karşısına çıkıp onlara meydan okuyan, onları kuşatan ve sürükleyen siyasal gerçeklikler ortasında kendilerine yön tayin ettikleri bir süreçten doğup bu süreci belirttiğini düşünmek faydalı olabilir; bu şekilde anlaşıldığında, [hegemonya kavramı] yalnızca teorileştirme değil, aynı zamanda teori ile pratik arasındaki ilişkinin anlaşılmasını da gerektirir. Bu nedenle tarihsel ele alışı davet eder. Üçüncü bölümde, burjuva–demokratik devrimde proleter hegemonyasına dair Rus sosyal–demokrat projesine ilişkin bir açıklama geliştirmeye yönelik erken Rus Marksistlerinin çabalarında hegemonya sorununun başlangıç izini sürüyorum. Marx ve Engels, Rusya'yı maddeli tarih anlayışlarının terimleriyle konumlandırarak, bunu izleyecek olan Marksist stratejiye ilişkin tartışmaların sahnesini kurdular. Her ne kadar Marx, Rusya'daki devrimci siyasal aktörlerin karşı karşıya kaldığı stratejik meseleleri doğrudan ele almasa da –yani Marksizmi Rusya'da konumlandırmaya çalışmasa da– analizinin suskunlukları, bu meseleleri Marksist ortodoksluğun mantığının terimleriyle çerçevelemede yaşanan zorluklardan bazılarını işaret ediyor. Siyasal aktörlere dair bir teori olarak Marksizmi Rusya'da konumlandırmanın zorluklarının izleri, Plehanov ile Lenin'in, ortodoksluğun çizgisel tarihsel mantığını, Rusya'nın demokratik devriminde işçi sınıfının öncü rolüne dair sosyal–demokrat iddiayı açıklamada kullanma girişimlerinde bulunabilir. Bu girişimler, ortodoks Marksizmin, sosyalizmin maddi ve ideolojik koşullarının, üretici güçlerin ve sınıf mücadelesinin eş zamanlı gelişimi gibi kilit varsayımlarını

aşırı esnetti ve böylelikle onun mantığını devrimci siyasal pratiğin kaçılmaz meselelerine (siyasal önderlik ve işçi sınıfının birleşmesi, diğer sınıflarla ittifaklar, proleter öz–kurtuluşun doğası) uygulamada yaygınlık kazanan bir belirsizlik üretti. Belirsizlik Plehanov ile Lenin’de farklı biçimler aldı, ama her bir durumda, sınıfsal analizin siyasal faillğe dair içerimlerini açıklığa kavuşturma girişimleri, belirsizliği yalnızca sınıf bilinci terimlerine tercüme etti. “Hegemonya” terimi, ortodoksluğun mantığının sınırlarını aynı anda hem sergileyip hem de karartarak, sözel bir çözüm, sorunun çözümü yönünde bir jest olarak hizmet etti.

Burjuva–demokratik devrimde proleter hegemonyası projesindeki –ve ortodoks Marksizm mantığındaki– gizil gerilimler, Rus sosyal demokrasisinde dar bir kurumsal Ekonomist eğilimin ortaya çıkışı, sadece uluslararası sosyal demokrasideki revizyonist krizle değil, aynı zamanda rakip, burjuva–liberal bir hegemonik projenin yeni görünür hale gelen tehdidi ile çakıştığında kritik bir şekil kazandı. *Ne Yapmalı?*’daki, sosyal–demokrat bilincin kendiliğinden işçi sınıfı hareketine ancak dışarıdan getirilebileceğine dair kötü şöhretli iddianın, Lenin’in bu krize verdiği yanıt bağlamında okunması ve açıklanması gerekir. Bu iddianın metni ve bağlamına dair dördüncü bölümde yapılan dikkatli inceleme, bunun, Kautsky’nin görünüşteki benzer iddiasından epeyce farklı bir işlev gördüğünü göstermektedir; gerçekten de, Marksist bilinçle kendiliğinden işçi sınıfı hareketi arasındaki ahenk varsayımını ihlal ederek, Marksist ortodoksluğun çizgisel tarihsel mantığında bir kopuşa işaret eder. Bununla birlikte, yaygın kabulün aksine, proleter öz–kurtuluşa dair Marksist ana temayla çelişmemekle kalmaz, ama aslında alternatiflerden daha tutarlıdır. Lenin’in tezi, sabırlı okurun meta–stratejik bir siyasal analiz mantığının –hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığı– ortaya çıkışını izlemesine izin verir; bir siyasal oyuncunun, entelijansiya veya partinin, bir diğeri ile, işçi sınıfıyla ikame edilmesiyle ilgili olmak zorunda değildir, sınıf mücadelesi ve hegemonya mücadelesi içindeki öncü –bilinçli– siyasal aktörlerin konumunu ve sonuç olarak da teori ile pratik arasındaki ilişkiyi yönlendirmekle ilgilidir. Bu mantık Marksist teorinin bir “dogma”dan ziyade bir “eylem rehberi” olarak ve dolayısıyla mecburen tamamlanmamış ve daima gelişme sürecinde bir teori olarak algılanmasını içerdiğinden, teorik gelişmeyi tahrik eden sürecin ele alınmasıyla, teori ile pratik arasındaki ilişkinin ele alınmasıyla genişletilmesi gerekir. Böyle bir ele alışı unsurları öngörülebilir, ama [*Ne Yapmalı?* döneminde] henüz geliştirilmemiştir. *Ne Yapmalı?* proletarya hegemonyasının zorluklarını tarihsel maddeci terimlerle yeniden düşünmek için bir olanak sağlayabilirse de, henüz bunları karşılamaz.

Beşinci bölümde, *Ne Yapmalı?*'daki Marksist teorinin durumunu Lenin'in polemik hasımlarının sosyal–demokrat hareket içindeki eleştiri özgürlüğü çağrısına verdiği yanıt bağlamında yeniden ele alıyorum. Lenin'in “eleştiri özgürlüğü” çağrısına karşı argümanı dikkatle okunduğunda, sadece sınıf mücadelesinin uzlaşmazlığını değil, aynı zamanda ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü gibi anayasal normların arzulanırlığını varsaydığı gösterilebilir. Lenin'in argümanı hegemonya mücadelesinin meta–stratejik mantığı bağlamında okunduğunda, eleştiri özgürlüğü çağrısının, işçi sınıfı hareketinin karşısına çıkan yeni zorlukların ve yeni durumların somut incelenmesine bağlanmak suretiyle disipline edilmediği takdirde, görünürdeki hedefinden daha dogmatik olduğunu ve işçi sınıfının birleşme özgürlüğüne pratikte bir tehdit oluşturabileceğini göstermeyi amaçlamaktadır. Marksist teori işçi sınıfı hareketinin devrimci politik projesiyle bağdaşık olarak gelişir.

RSDİP'in İkinci Kongresi, aynı zamanda hem burjuva–demokratik devrimde proleter hegemonyasının siyasal perspektifinin zaferini tasdikledi hem de parti üyeleri saflarında, Menşevikler ile Bolşevikler arasında tarihi ölçekte bir bölünme başlattı. Altıncı bölümde, hegemonya mücadelesine dair iki ayrı ve karşıt yönelimin doğuşu sergilenerek, bu iki yönün zorunlu birleşimi proleter hegemonyası projesi açısından inceleniyor. Bir kez proletarya hegemonyası perspektifi kimi yetkilere sahip kurumlarda cisimleştiğinde, onu sarmalayan belirsizlik ciddi suçlamalar içeren pratik anlaşmazlıklara dönüştü ve bu da siyasal antagonizma yarattı. Lenin'in siyasal analizinin mantığında, Marksist parti ve onun içindeki anlaşmazlıklar, hegemonya mücadelesinde rol oynuyordu; Lenin, iç anlaşmazlıkları epey gerçekçi şekilde hegemonya mücadelesine tabi kılabilirdi. Sınıfın ve partinin birliğini ortodoksluğun merceğinden gören geleceğin Menşeviklerine bu yaklaşım sadece yapay ve gereksiz yere bölücü göründü. Lenin'in kendiliğindenlik ve bilinç ilişkisine dair formülasyonlarını eski *Iskra* çalışma arkadaşlarınıninkinden ayırıyor gibi görünen salt nüanslar, bu yeni bağlamda daha keskin hale gelebilirdi. Menşevik hegemonya yönelimi, Leninist hegemonya yönelimindeki stratejik faillik boyutundan ayrı olarak, bir anlamda bağımsız işçi sınıfı failliğine, öz–etkinliğe başvuruyordu; bu da Bolşevik tavrın eleştirisinde temel bir nokta olarak ortaya çıktı. Proleter öz–kurtuluşa dair Menşevik siyaset, işçilerin öz–eğitimini kendi öz–etkinlikleri aracılığıyla örgütlemekten oluşuyordu; fakat Leninist hegemonya mücadelesi mantığına karşı konulduğunda, onların pratikleri stratejik bağımsızlık yaratamazdı. Lenin'in merceğinden bakıldığında ise öz–etkinlik, siyasal eğitim yahut işçi sınıfı bağımsızlığı sayılabilecek şeyler tam

tersine sadece hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığı ve siyasal konjonktürün gerekleri açısından tanımlanabilirdi.

Yedinci bölümün görevi, 1905–7 devrimci sürecinde Lenin’in hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığını muazzam ölçüde genişlemiş bir mücadele arenasında yer almak üzere gündeme getirdiğini, işçilerin ve köylülerin kendiliğinden devrimci hareketleri deneyimi üzerine düşündüğünü ve –tarihsel maddeci terimlerle– tutarlı bir proleter hegemonya stratejisi oluşturmak için gereken pratik ve teorik ayarlamaları yaptığını sergilemektir. Bir bütün olarak köylülüğün devrimci hareketinin kabarması, Lenin’i hegemonya mücadelesini iki sınıf ittifakı arasında bir mücadele şeklinde yeniden formüle etmeye yöneltti; proleter–köylü ve burjuva–toprak sahibi. Bunlar, sırasıyla, Rus toplumunun esaslı demokratik dönüşümünü ve yerleşik ayrıcalıklarla liberal uzlaşmayı cisimleştiriyorlardı. Lenin, sağlamlaştırmaya çalıştığı ittifakı özünde heterojen güçlerin bir birleşimi şeklinde kavradı; köylülüğün popülist ideolojisinin radikal demokratik yönünü cesaretlendirirken sosyalist yönünün hevesini kırarak ve daha sonra da bağımsız bir köylü siyasal partisinin oluşumunu teşvik ederek, köylü hareketinin farklılığını pekiştirmeye çalıştı. Hegemonya, önderin, önderlik edilenin bağımsız inisiyatifini cesaretlendirmesini içerir. Köylü hareketinin kapsamı Lenin’i, kapitalizmin kırdaki gelişiminin aşamasını ve biçimini yeniden düşünmeye itti; hegemonya mücadelesini tarihsel maddeci terimlerle iki kapitalist gelişme yolu, Prusya ve Amerikan yolları arasında bir mücadele şeklinde yeniden kavramsallaştırdı: Hegemonya sadece bir üstyapı fenomeni değildir, aksine sosyo–ekonomik yapıda temellenmiştir.

Kendiliğinden işçi sınıfı hareketinden sovyetlerin icadı, proletaryanın halka yaptığı öncülüğün kurumsal bir biçimini, işçi–köylü ittifakının örgütsel bir cisimleşmesini oluşturduğu ölçüde, burjuva hegemonyasını geçici olarak aşar ve böylece proletaryanın siyasal bağımsızlığını ifade eder. Böylelikle de hegemonyaya ilişkin teorik problemin açıklığa kavuşturulmasına kendiliğinden bir katkı teşkil eder: Hegemonya sadece fikirler (rıza) ve araçlar (zor) açısından değil, aynı zamanda toplumsal örgütlenme biçimleri açısından da kavranmalıdır. Kitle örgütlenmesinin biçiminin yanı sıra bizzat kendisi, siyasal tartışma, ittifak ve mücadelenin arenasını ve dolayısıyla terimlerini de dönüştürür. Bilincin gelişmesine bu şekilde katkıda bulunan kendiliğinden hareket, Marksist teoriyi yerinden etmez; ama Lenin’in teori ile pratiğin ilişkisine yöneliminde bir ayarlamaya vesile olur. Koşullar herhangi bir siyasal aktörün, hatta hegemonyacının da talimatlarından bağımsız olarak değiştiğinden, hegemonya mücadelesi, değişen konjonktürlere uyum sağlama yeteneğini ve dolayısıyla mücadeleye kısıtlar koyan altta yatan maddi malzemeye duyarlılık ile muhtemel –hatta

muhtemel olmayan– değişim kaynaklarına açıklık arasında bir miktar birleşim gerektirir. Bu yetenek, öncü, sınıf ve kitle çelişkileri üzerinden işleyen pratik ile teori diyalektiğini gerektirir.

Emperyalist savaş ve Çar’ın düşüşü, sosyalist devrim sürecinde demokrasi mücadelesi için yeni bir bağlam oluşturduktan sonra hegemonya dili Lenin’in söyleminde daha az merkezi hale geldiyse, bu, meta–stratejik hegemonya mücadelesi mantığının yerinden edilmesinin işareti değildir. Nitekim sekizinci bölümün argümanı, Lenin’in emperyalizm analizinin, hegemonya nosyonunun özünü ve Rusya’nın demokratik devriminde hegemonya mücadelesi sırasında geliştirdiği siyasal analizin ayrımlı mantığını genelleştirecek şekilde, sosyalist devrimin dinamiklerinin ve doğasının yeniden düşünülüşünü oluşturduğudur. Dünya savaşı konjonktürünün ve sosyalizmdeki bölünmenin emperyalizmin mantığı açısından analizi Lenin’i kapitalizmin sınırlarını eşitsiz, karmaşık ve çelişkili bir devrim süreci şeklinde kavramaya yöneltti. En gelişmiş, emperyalist safhasında kapitalizm toplumsal güçlerin gruplanmasını basitleştirmeyip yeniden karıyordu; bir emek aristokrasisi meydana getiriyor ve böylelikle birleşik işçi sınıfı hareketine dair varsayımı kırıyordu; aynı zamanda da gericiliğe karşı köylü ve milliyetçi direnişe ve tekele karşı küçük–burjuva muhalefetine yol açıyordu. Gerçekten de, Lenin’in “emperyalist Ekonomizm” eleştirisinde, önderlik işlevinin çeşitli ayrı ve hatta çelişkili konumlardan yürütülebileceğine –hatta yürütülmesi gerektikğine– dair kimi işaretler vardır. Sosyalist devrim süreci, emperyalizme karşı çeşitli direniş hareketleri boyunca yürütülen proleter hegemonya mücadelesinin mantığıyla yürütülür. Sovyetlerin tohum halinde bir proleter çözülme–sürecindeki–devlet olarak ortaya çıkması, bu mücadelenin politik–stratejik mantığını sürdürür.

Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesinden sonra ortaya çıkan proletarya diktatörlüğü konusundaki uluslararası tartışmada ortaya çıkan mesele, sosyalist devrim sürecinin mantığı ve bunun pratik ve teori üzerindeki etkileiydi. Lenin’in Kautsky’nin eleştirisine verdiği sert yanıt, *Ne Yapmalı?*’da eleştiri özgürlüğü çağrısına dair yapısökümünün mantığını tekrarlar. Sınıfsız bir topluma geçiş, şimdiye dek egemen sınıfların gerçekleştirdiği işlevleri üstlenmek ve dönüştürmekle görevli bir proleter–halk topluluğunu birleştirmeye dayanır; bu bağlamda proletarya diktatörlüğünün uygulanması sadece baskıcı değil aynı zamanda yapıcı da olabilir. Lenin’in, devrim ve karşı–devrim, iç savaş koşullarında böyle bir topluluğu bir araya getirmenin güçlükleriyle başa çıkma girişimlerini dokuzuncu bölümde açıklığa kavuşturmaya çalışıyorum. Bunu, daha önceki argümanının iki varsayımı arasında–ki gerilimi izleyerek yapıyorum: Anayasal özgürlüklerin arzu edilirliliği ve

–hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığına uygun olarak işleyen– sınıf mücadelesinin uzlaşmazlığı arasındaki gerilim. Bu mantıkta geçiş süreci, içinde faaliyet gösteren aktörlerin mücadelelerine ve yeniliklerine duyarlı ve açık uçludur; yenilik yapabilecek olanlar sadece işçiler ve köylüler değil, aynı zamanda eski efendilerdir. Böylece bu süreç, özellikle de çelişkilerine –ve mantığına– hâkim olunmazsa, her zaman geri dönüşlerle ve yenilgiyle sonuçlanabilir.

Son bir bölüm, Lenin’in hegemonya mücadelesi politik–stratejik mantığının günümüzdeki sınıf ve halk mücadelelerine uygun olduğunu savunuyor. Michael Hardt ve Antonio Negri’nin etkili *İmparatorluk* üçlemesini örnek olarak ele alarak, kapitalizmin mevcut durumuna ve sınıf mücadelesine dair analizlerin Lenin’in (genellikle karikatürize edilen bir imge şeklindeki) öncücülüğüne karşıtlık içinde ortaya konulmasının, geçen yüzyılın proleter ve halk mücadelelerinin deneyimlerinin çoğuyla eleştirel ve üretken bir şekilde ilişkilendirme kapasitesini nasıl zayıflattığını gösteriyorum. Böylelikle yazarlar, kendilerini, geleceğe ulaşmak için ayak basılacak, tarih ve gelenek içindeki sağlam zeminlerden mahrum kılıyorlar. Bu pratik, Lenin’in ele aldığı devrimci siyasal önderlik ve faillik meselelerini fiilen tıktıyor ve sermayenin ve sınıf mücadelesinin mevcut dinamiğini somut olarak analiz etme çabalarına gereksiz bir karmaşa katmanı ekliyor. Bunun ardından, Gramsci’nin Machiavelli’nin yeni prensini Lenin’in öncü deneyimi ışığında modernlestirmesiyle ortaya çıkan bireysel ve kolektif devrimci faillik arasındaki ilişkiye dair sorunları ele almaya geçiyorum ve bu ilişkinin, siyasal failliğin kendiliğinden ve bilinçli yönlerini görelile hale getirmek suretiyle, bize bunların iç içe geçişlerini düşünmek için teorik araçlar veren Leninist hegemonya mantığı tarafından aydınlatıldığını ileri sürüyorum.

Kitabın argümanı için gerekli olmasa da, yine de pekişmesine yardımcı olabilecek üç kısım eklendi. Birincisi, Kautsky’nin “Die Revision des Programms der Sozialdemokratie in Oesterreich” metninin benim yaptığım çevirisi; bu metin, sosyalist bilincin sınıf mücadelesine sokulması gerektiğine dair kötü şöhretli tezinin *locus classicus* (klasik yeri). Sağladığı bağlam, hem Kautsky’nin tezine dair yorumumu hem de onunla Lenin’in yüzeysel olarak benzer tezi arasında çizdiğim karşıtlığı destekleyecek. İkincisi, Lars Lih’in yakın dönemdeki etkili yapıtı *Lenin’i Yeniden Keşfetmek* üzerine *Historical Materialism* dergisinin bir sempozyumuna yaptığım katkı. Burada [Lih], Lenin’in, *Ne Yapmalı?*’daki başlıca polemiksel hedefleriyle, SPD’nin Erfurt Programının siyasal perspektifini Rusya’da sahnelemeye dair aynı bağlılığı paylaştığını iddia ediyor; böylece onun Marksizmin

bir uygulayıcısı olarak ehliyetini aklıyor, ama aynı zamanda da metnin argümanını hizipsel bir çekişmenin rasyonalizasyonuna indirgeyerek teorik önemini boşaltıyor.⁵⁰ Lih'in yorumunun proleter hegemonya projesine içkin belirsizliklerden kaynaklanan teorik meseleleri ele almakta başarısız kaldığını, Lenin'in metninin yanlış bir temsiline dönüştüğünü ve bu yüzden de onun bağlamını yanlış anladığını gösteriyorum. Üçüncü ek, literatürde zaman zaman karşılaşılan, Lenin'in *Ne Yapmalı?*'da savunulan "dışarıdan bilinç" tezini sonradan yadsıdığı iddiasının hatalı olduğunu gösteren kanıtların kısa bir değerlendirmesidir.

50 Shandro 2010.

Bölüm 2

Teori ve Pratik İlişkisi Üzerine: Karl Kautsky ve İlk Post-Marksist¹

Gelişmenin yolu mücadelenin yoludur. Antagonizmaların uzlaştırılması, gelişmenin durdurulması anlamına gelir.

– Karl Kautsky²

İkinci Enternasyonal'in Marksizmini tanımlayan, başka herkesten çok Karl Kautsky idi. Dönemin en saygın Marksist teorik dergisi olan, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) teorik yayın organı *Die Neue Zeit*'in editörü ve Eduard Bernstein ile birlikte Marx ve Engels'in yazınsal vasiydi. Enternasyonal içindeki en güçlü partinin yarı-resmi önde gelen teorisyeni olarak, Engels'in 1895'teki ölümünden 1914–18 felaketine dek Marksist ortodoksluğun yetkili sözcüsüydü. Bununla birlikte, ilkin savaş ve ardından Rusya'da Ekim Devrimi, Alman –ve enternasyonal– Sosyal Demokrasisi'nin resmi birliğinin altında yatan ve o zamana değin sadece yapay çatlaklar olarak görülen yarıkları yüzeye çıkardı. Kautsky'nin Marksizminin, savaşın yarattığı krizle baş etmekte yetersiz kaldığı ortaya çıktı. SPD'nin, İmparatorluk Almanyası'nın savaş çabasını destekleyenler ile Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg gibi buna açıktan muhalefet ilan edenler arasında kutuplaşması, Kautsky'yi son derece yalıtılmış hale getirdi. Onun “ilhaksız barış” çağrısı sofuca bir dilek gibi görünüyordu; sosyalist partilerin çoğunluğunun kendi devletlerinin savaş çabalarına

1 Bu bölümün argümanının daha önceki ve bir parça kısaltılmış versiyonu 1997–8'de şu şekilde yayınlanmıştı: “Karl Kautsky: On the Relation of Theory and Practice”, *Science & Society*, 61, 4: 474–501.

2 Kautsky 1906b, s. 66. <https://rantey.org>

onay vermesinin Enternasyonal'in çöküşü demek olduğunu devekuşu gibi görmezden gelmesi ise politik –ve belki de teorik– iflasın itirafıydı.

Ortodoksluk ve Döneklik

Kautsky'nin Marksizm ve işçi hareketi tarihindeki büyük dönek konumu, Lenin'in savaş sırasında ve Ekim Devrimi sonrasında ona yönelik mükerrer ve şiddetli ithamlarıyla sabitlenmiştir. Lenin'in eleştirisinin özü daha sonra ele alınıp incelenecektir; şimdilik bu eleştirinin biçimi üzerinde bir an için durmakta fayda var. Lenin'in yaklaşımının paradoksal niteliği şu ifadede çarpıcı şekilde ortaya çıkar: "Kautskicilik, rastlantı değil, İkinci Enternasyonal içindeki çelişkilerin toplumsal bir unsurudur; sözde Marksizme sadakatle, eylemde oportünizme teslim olmanın bir birleşimidir".³ Lenin bir yandan, Kautsky'yi tek bir birey olarak, öznel motivasyonları açısından değil, belirli bir ideolojik eğilimin temsilcisi olarak, toplumsal güçlerin nesnel çatışmasının ürünü olarak ele almanın önemini vurgulamaktadır.⁴ Diğer taraftan ise, Kautskiciliği tam da kötü niyetle, ikiyüzlülükle, Marksizme salt lafta bağlılıkla, bağlılık sözü ve taahhüdüne rağmen pratikte bağlı olmamakla suçlamaktadır.⁵ Etienne Balibar, söz konusu iddianın sıklıkla şu şekilde iletildiğine dikkat çeker: Kautsky, Marksizmin belirli bazı yönlerini, özellikle de Marx ve Engels'in devlet ve Paris Komünü üzerine bir dizi analizinde örneklenen yönlerini "göz ardı etmiş" yahut "unutmuştur". Bu "unutkanlık", yani proletarya diktatörlüğü olmaksızın sınıf mücadelesini kabul etmek, Marksist sınıf mücadelesi ve devlet teorisinde çarpıtmalar yaratmıştır. Lenin, Marx ve Engels'in analizlerini kapsamlı şekilde alıntılıyıp açıklayarak ve bunları Kautsky'nin çalışmalarıyla karşılaştırarak, iddialarını bolca kanıtla destekler. Balibar ise tüm bu prosedürün, bir "ilksel otantik Marksizm" nosyonu varsaydığı ölçüde, sorunlu olduğunu öne sürer; böyle bir Marksizm, farklı eğilimlerin mücadelesinden önce gelir ve bunların üzerinde durur, daha sonra pratiğe konulmak üzere (göz ardı edilmek veya unutulmak yerine) fark edilebilir veya keşfedilebilir.⁶ "Her şey" diye yorumluyor Balibar, "sanki Lenin Kautsky'yi sadece *onun kendi* ideolojik Marksizm kavramını ona karşı döndürmek suretiyle eleştirebilmiş gibi cereyan eder: bu, 'ortodoksluk'

3 Lenin 1915d, s. 312 [2008, s. 26]; ayrıca bkz. Lenin 1918e, s. 230.

4 Bkz. Lenin 1915a, s. 153; Lenin 1915b, s. 241ff; Lenin 1916a, s. 112–13.

5 Bkz. Lenin 1914, 97; Lenin 1915b, s. 231–2; Lenin 1916a, 448; Lenin 1918e, s. 234, 282.

6 Bkz. Balibar 1974b, s. 284–7.

kavramıdır ki karşıtını, yanlışı, heterodoksluğu, sapmayı da beraberinde taşır”.⁷

Lenin’in Kautsky eleştirisinin biçiminin en çarpıcı ve yorumcuların en çok dikkat çektiği özelliklerinden biri, 1914 sonrası dönemin oportünist Kautskys'i ile bir zamanların devrimci Marksist Kautskys'i'nin sık sık karşı karşıya konulmasıdır. Bu karşıtlaştırmayı Lenin’in Kautsky’nin siyasi ve teorik evrimine dair anlayışının bütünü ile karıştırmak,⁸ fiilen, Lenin’in anlayışını Kautsky’nin bir tür *akrasia*’dan, devrimci irade zayıflığından suçlu olduğu görüşüne, pek az teorik önem taşıyan kişisel bir ithama indirgeyecektir. Fakat Lenin “genelde bilimsel bir incelemenin, özelde de Marksist diyalektiğin birinci ve temel kuralı, yazardan, sosyalizm içindeki eğilimler arasındaki ... şimdiki mücadeleyle, savaştan önce *on yıllar boyunca* sürdürülen mücadele arasındaki *ilişkinin* tahlilini talep eder” diye ısrar etmektedir.⁹ Aslında Lenin, Kautsky’nin Marksizmi terk edişinin köklerini Millerandcılık sorunundaki yalpalamasına (burada mesele, bir sosyalistin bir burjuva hükümetine bakan olarak katılmasının meşru olup olmadığıydı) ve revizyonizm tartışmasına (Kautsky bu tartışmaya sadece

7 Balibar 1974b, 287. Balibar, eleştirisini bu şekilde ortaya koyan “Lenin’in kendisinin, daha sonraları Leninizmin de sırası geldiğinde bir ‘ortodoksluk’ olarak, yani bir dogma olarak sunulmasını belirli koşullarını hazırladığını” söyleyerek devam eder.

8 Bu tür bir karşıtarma, Massimo Salvadori’nin (1979, s. 9–10, s. 251–5) diğer bakımlardan faydalı yapısını lekelemektedir. Öncelikle Lenin’in Kautsky ile devlet sorununa dair polemikleriyle ilgilenen Salvadori, yanıltıcı şekilde “Kautsky sovyetleri yeni bir devlet tipinin temelleri olarak görmeyi reddettiğinde, Lenin onu devlete dair Marksist görüşleri terk etmiş olmakla suçladı” (s. 254–5) diye öne sürmektedir. Şimdi, ilkin, Lenin Kautsky’ye yönelik bu özel eleştiriyi en geç *Devlet ve Devrim*’i yazdığı Ağustos veya Eylül 1917’de ortaya koydu, Kautsky ise sovyet–temelli devlet fikrini ancak daha sonra, Bolşevikler Kurucu Meclisi dağıttıktan sonra reddetti. İkinci olarak, Lenin *Devlet ve Devrim*’in VI. bölümünde, Kautsky’nin, yüzyıl dönümünden itibaren, devlet sorununun kilit yönlerinden uzak durduğunu ve “devlete dair Marksist görüşleri” anlayamadığını geniş şekilde tartışmaktadır, ki Salvadori de bu değerlendirmeye katılır (s. 12). Salvadori’nin açık imasının aksine, Lenin hiçbir zaman –ne Salvadori’nin zikrettiği pasajların herhangi birinde ne de hatta başka yerde– Kautsky’nin Marksist proletarya diktatörlüğü kavramını kullandığını veya bundan vazgeçtiğini de öne sürmemiştir. Lenin’in iddia ettiği şey, daha ziyade, Kautsky’nin görüşlerinin Marksist devlet teorisinin bir çarpıtması olduğu ve bunun da pratikte Marksizmi terk etmeye denk düştüğüdür. Her ne kadar Lenin Salvadori’nin teslim etmeye hazır olduğundan daha iyi bir fikirler tarihçisi olsa da, Kautsky eleştirisi öncelikle fikirler düzleminde değil, fikirlerin gerçeklikle ilişkisi düzleminde hareket eder; gerçeklik değişir ve bu bağlamda, sonuç olarak, aynı fikir belirli bir anda dramatik şekilde farklı bir önem kazanabilir. Bu bakımdan, Salvadori’nin, Lenin’in bunu açıklığa kavuşturmak için konudan uzaklaştığı pasajlara (s. 200, 252) referans vermesine rağmen, Lenin’in Kautsky’yi 1917 veya 1918’den değil 1914’ten itibaren dönek olarak nitelediği olgusundan söz etmemesi de belki dikkate değerdir.

9 Lenin 1915b, s. 238 [1995, s. 214–215].

tereddütlü şekilde müdahil oldu ve Bernstein'ı sadece devlet sorunu konusunda bir ilkedden ödün vermekle eleştirdi) dek geriye taşır.¹⁰ Bu yüzden, Lenin için, ilksel bir otantik Marksizm nosyonu ışığında, Kautsky'nin asla bir Marksist olmadığı sonucuna varmak dünyanın en kolay işi olurdu.¹¹ Yine de Lenin'in yapmadığı şey tam da budur; Kautsky'yi en azından onun 1909 tarihli *İktidara Giden Yol* yapıtına dek Marksist kabul etmeyi sürdürür.¹²

Bu, Lenin'in Kautsky'yi toplumsal güçlerin gelişimi ve İkinci Enternasyonal'in çelişkilerinin evrimiyle ilişkili olarak konumlandırma kaygısının yansımasıdır. Kautsky'nin emperyalizm tanımının, "Marksist teoriyle ve Marksist pratikle çatışan tam bir görüş sisteminde temel" olduğunu¹³ öne sürdüğünde, Kautsky'nin konumuna dair kanısını "orijinal" Marksizmin bakış açısından değil, kendi emperyalizm analizinden türetir. Emperyalizm sadece işçi sınıfının belirli "aristokrat" katmanlarının burjuvazi ile ittifakı için temel oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda, yarattığı artan gericilik ve baskıyla, "emperyalizme karşı küçük-burjuva demokratik bir muhalefet" de doğurur; bu muhalefetin –Kautsky'nin ultra-emperyalizm nosyonunda yansıtılan– ideali, kapitalizmin barışçıl ve demokratik genişlemesidir. Lenin, Kautsky'nin ihanetini toplumsal güçlerin gruplarındaki dönüşümlerle ilişkili şekilde konumlandırmaya çalışır: "Kautsky'nin ve büyük uluslararası Kautskici akımın Marksizmden kopuşu, tamı tamına, Kautsky'nin ekonomik temeliyle aslında gerici olan bu küçük-burjuva reformist muhalefete karşı koymak zahmetli ve girmemiş, girememiş olmakla kalmayıp, uygulamada onunla birleşip kaynaşmış olmasındadır".¹⁴ Lenin'in Kautsky'yi terk etmekle kınadığı Marksizm, "proletaryanın kurtuluş hareketinin teorisidir".¹⁵ Kurtuluş mücadelesinin içinde yürütülmesi gereken koşullar değişmiştir ve bu değişen koşullar işçi sınıfı hareketinin karşısına yeni sorunlar ve görevler çıkarmıştır; yahut şimdiye dek daha az önem taşıyan sorunları ve görevleri ön plana çıkarmıştır. Marksizm, eğer çürümeyecek ve hareketten kopmayacaksa, hareketin sürekli genişleyen ihtiyaçlarına yanıt olarak gelişmelidir. Lenin

10 Bkz. Lenin 1914, s. 97; Lenin 1915b, s. 239; Lenin 1917i, s. 481-95.

11 Karl Korsch'un ulaştığı sonuç budur, ona göre Kautsky'nin teorik yolculuğu "gizli revizyonizmden açık revizyonizme ... geçmekten" ibarettir; aslında Eduard Bernstein gibilerine karşı Kautsky'nin Marksizmi savunusu da, yetersiz olmanın ötesinde, bir "efsane" olarak nitelenir (bkz. Korsch 1929, 11, s. 149–50).

12 Bkz. Lenin 1917i, s. 486–7; Lenin 1918e, s. 283.

13 Lenin 1916b, s. 270 [2009, s. 104].

14 Lenin 1916b, s. 287 ve 289 [2009, s. 125]; Lenin 1915a, s. 147.

15 Lenin 1915b, s. 222 [1995, s. 196].

işte bu anlamda “Kautsky’nin en büyük hatası, en büyük suçu” Marksist “teorinin bir dogma değil, *eylem rehberi*” olduğunu anlamamış olmak ve belirleyici anlarda buna uygun davranmamış olmaktır, diye yazar.¹⁶ Marksizmi mevcut duruma uygulayamayan –yani onu değiştiremeyen, geliştiremeyen, ilerletemeyen– Kautsky böylece proleter sınıf konumunu koruyamaz ve küçük burjuvazinin safına geçer.

O halde, Balibar’ın¹⁷ öne sürdüğü gibi, Lenin’in Kautsky eleştirisinin biçiminde örtük bir çelişki vardır: Ortodoksluğun kaideleri bakımından ihanet eleştirisi ve aynı zamanda sınıf mücadelesinin yer değiştiren cephe-leri bakımından da ortodoksluğun eleştirisi. Bu eleştirideki çifte referans (“orijinal” Marksizme ve kendi analizlerinde yansıtıldığı şekliyle sınıf mücadelesinin mevcut görevlerine referanslar), tek bir standart olarak görüldüğü ölçüde, Lenin’in analizinin çelişkili biçiminde barınan teorik bir problemi gizler. Lenin’in kendi Marksizmi ile Marx ve Engels’in Marksizminin aynı soydan olduğuna dair iddiası, sınıf mücadelesi pratiğinde teorinin rolüyle ilgilidir. Marksizm, her bir durumda, politikada proleter sınıf konumu ile tanımlanır; fakat –her ne kadar bu analizin çelişkili terimleri bir sorunun varlığına işaret etse de– Marksizmin proletaryanın sınıf mücadelesi ile pratikte özdeşleşmesinin nasıl bir süreçle olacağına, Marksist teorinin kendisinin nasıl sınıf mücadelesi pratiğinde oluşturulduğuna ve dönüştürüldüğüne dair herhangi bir sorgulama Lenin’in analizinin pusulası dışında kalır. Marksizmin tarihi basitçe önceden verili bir teorinin uygulanması (veya yanlış uygulanması) biçiminde kavranamaz, teori ile pratiğin ilişkisi bundan daha karmaşık ve tarif edilmesi daha zordur. Lenin’in *yapıtında* bu tür bir sorunu ele almak için bazı kaynakların bulunabileceği daha ileride açık hale gelecektir; fakat şimdilik, Kautsky’nin Marksizminin tarihsel rolüne ilişkin olarak bunun varlığına işaret etmek istiyorum. Ortodoksluk kavramı bu Marksizmde ölçüsüz bir rol oynamaya başladıysa, sadece ortodoks metinlerden uzaklaşmaları dik-kate alan bir ortodoksluk değerlendirmesi açıkça yetersizdir. Toplumsal pratikte fikirlerin temeline dair, teori ile pratiğin incelikli etkileşimine dair meseleler, ortodoksluk örneğinde diğer teorilere kıyasla belki çok daha sivri biçimde gündeme gelir. Kautsky örneğinde, teori ve pratik ilişkisi her şeyden önce SPD’nin siyasal projesi aracılığıyla kuruluyordu; [bu nedenle] onun Marksizmi bu projeye ilişkili şekilde anlaşılmalıdır. Fakat Kautsky’nin teorisi ile SPD’nin pratiğinin ilişkisini izlemeden önce, Batı

16 Lenin 1920a, s. 71.

17 Bkz. Balibar 1974b, s. 272–91, buradaki açıklama bu çalışmadan geniş ölçüde yararlanmaktadır.

Marksist teorisinin büyük kısmına damga vuran bir yorumu ele almak faydalı olabilir. Bu yorum, sosyal–demokrat siyasetin açmazının, İkinci Enternasyonal Marksizminin felsefi dayanaklarında teori ile pratiğin birbirinden koparılmasından türediği, bu kopmanın da teori ve pratiğin birliğini ifade eden “eleştirel Marksist” bir felsefi perspektifin yeniden öne sürülmesiyle aşıldığı iddiasına dayanır.

“Eleştirel Marksizm” ve Ortodoksluk

Bu tür bir yorum en etkili şekliyle Lucio Colletti’nin “Bernstein ve İkinci Enternasyonal’in Marksizmi” makalesinde ortaya konulmuştur. Colletti, Marx’ın bilinçli tarihsel pratiği maddi belirlenimlerle diyalektik olarak iç içe kavrayışını Sosyalist Enternasyonal’in Marksist ortodoksluğundan “bir ilke uçurumu”nun ayırdığını öne sürer.¹⁸ Kautsky ve diğer ortodoks düşünürler, Eduard Bernstein’in revizyonist tehdidine karşı etkili bir devrimci yanıt üretemediler, zira onunla “kaba ve naif bir ‘ekonomi’ kavrayışını” paylaşıyorlardı. Bu kavrayışta ekonomi “... diğer ‘uğraklardan’ koparılıyor, böylelikle herhangi bir etkili sosyo–tarihsel içerikten arındırılıyor, herhangi bir insani dolayımı önceleyen bir alanı temsil eden *tek bir yalıtılmış unsur* olarak” görülyordu.¹⁹ Colletti’ye göre Kautsky, kapitalizmin şeyleşmiş gerçekliğini Marx’ın eleştirel şekilde gizemden arındırmasını –meta fetişizmi teorisini– kavrayamadığı için, bizzat kendisi şeyleşmiş ve sonuç olarak da oportünist bir siyasal pratik sürdürmüştü. Bu başarısızlık, Kautsky’nin Marksist ortodoksluğunda kaderci bir kozmolojiyle desteklenmişti; bunda “tarihsel–toplumsal dünya, artık ayırt

18 Colletti 1972a, s. 69. Bu genel görüş, aralarında önemli farklılıklar bulunmakla birlikte, şu kaynaklarda da bulunmaktadır: Leszek Kolakowski 1978, Karl Korsch 1929 ve George Lichtheim 1967. Örneğin Kolakowski, Kautsky’nin “Marx’ın zorunluluk ile özgürlük arasındaki, betimleme ile reçete yazma arasındaki karşıtlığı aşma girişiminin doğru anlamını” asla anlamadığını yazar; bu girişimde “işçi sınıfının bilinci fiilen toplumun devrimci dönüşüm sürecidir” ve “sosyalizmin zorunluluğu kendisini işçi sınıfının özgür, bilinçli eylemi olarak gerçekleştirir” (1978, s. 41).

19 Colletti 1972a, s. 63, 65; ayrıca bkz. Korsch 1929, s. 148. Aslına bakılırsa, Kautsky (1902, s. 33) sosyal bilimin “toplumsal bütünü, herhangi bir parçanın ... keyfi olarak değiştirilemeyeceği tek bir organizma olarak görmeyi” amaçlamasında ısrarcıydı; tarihsel maddeciliğin teknolojik determinizmle özdeşleştirilmesini açıkça reddetmişti (1906b, s. 164–5); ve “insan iradesinin ekonominin yanında ve üzerinde ayrı bir unsur olduğu” nosyonuna saldırmıştı (1909, s. 22; ayrıca bkz. s. 23, 25–6). Gerçekte, hem Bernstein’ı (bkz. Lenin 1899b) hem de Tugan–Baranovsky’yi (bkz. Panaccione 1976, s. 53–8), kapitalizmde barışçı, planlı ve rasyonel bir evrim beklentisini sürdürmek amacıyla kapitalizmin antagonistlerini üretimdeki temellerinden koparan kavramlaştırmaları nedeniyle azarlamıştı.

edilemeyeceği ölçüye dek, kozmik–doğal evrimin çerçevesine” sıkıştırılmıştı. Gerçekten de “bu süreçte ahlaki seçimin kendisi salt bir içgüdüye, ‘etik yasa’ da üreme içgüdüsüne eşdeğer doğal bir itkiye indirgenmişti”.²⁰ Bu kavramsal bağlamda, Marx’ın kapitalist birikimin tarihsel eğilimine ilişkin tasviri, Kautsky’nin hazırladığı SPD’nin Erfurt Programında “doğalcı ve ölümcül bir zorunluluğun koşullarına” dönüştürülmüştü.²¹ Bu,

- 20 Colletti 1972a, s. 72. Kolakowski (1978, s. 37) benzer şekilde Kautsky’ye “insanların bilissel, ahlaki failler ve üreticiler olarak hayvanlardan hiçbir biçimde farklı olmadığı; özgül insan doğasında, insan–dışı evrende de bulunamayacak hiçbir şey olmadığı” nosyonunu atfeder. Aynı noktayı Karl Korsch (1929, s. 142) daha doğrudan şekilde belirtir: “Kautsky kendisini insan = hayvan biçimindeki tek temel ‘Darwinci’ denklemi bilgiyle ilgili tüm alanlarda tekrarlamakla sınırlıyor”. Fakat, aslına bakılırsa, Kautsky “toplumun yasalarını biyolojinin yasalarına” indirgeme nosyonunu açıkça eleştirmiştir (1906b, s. 117–18; ayrıca bkz. 1902, s. 14–20) ve Sebastiano Timpanaro’nun (1975, s. 102n) belirttiği gibi, *Etik ve Maddeci Tarih Görüşü*’nün en büyük kısmı “doğalcı bir etiğin, tinselciliği krize sokmaya yetse de, ahlaki ilişkileri tüm karmaşıklığıyla açıklayabilecek durumda olmadığını göstermek üzere tasarlanmıştır”.
- 21 Colletti 1972a, s. 55. Benzer şekilde, Geary (1976, s. 254) “[Kautsky’nin düşün- cesinde] bilimsel yaklaşım, doğal yasaların epey kaderci bir kavrayışıyla birliktedir” diye yazar. Başka bir yerde ise (1976, s. 243) Kautsky’nin “kadercilik ile determinizm arasındaki farklılığın altını çizmeye özen gösterdiğini” belirtmektedir. Bu ayrım Kautsky için gerçekten de önemlidir. Bu noktanın farkında olan Kolakowski, eleştirisinde (1978, s. 36, 40) daha ölçülüdür: “Kautsky’nin gözünde, bilimsel dünya görüşünün temeli, katı determinizm ve değişmeyen doğal yasalara duyulan inançtı”; bu doğalcı determinizm, Kautsky’yi “insan bilincinin arı bir doğalcı yorumuna” ve dolayısıyla “kapitalizmin çöküşünün ve sosyalizme geçişin zorunluluğunun, teknolojik ilerlemenin geçmişte sosyo–ekonomik sistemleri ortaya çıkardığı zorunluluktan farklı olmadığı” görüşüne yöneltti. Lichtheim da (1967, s. 295) aynı fikirdedir: “Kautsky, Engels’le uyumlu şekilde ve yaşamı boyunca Darwin’le meşgul olmasının verdiği itkiyle, tarihi sabit yasalara tabi şekilde ve sosyalizmi de bu sürecin belirlenmiş amacı olarak kavradı”. Marx ve Engels’in devrimci maddeciliğinin aksine, diye yazıyor Korsch (1929, s. 68), “Kautsky, şimdiye dek toplumsal gelişmeyi yöneten tarihsel yasayı, kendisini şimdiden sonra da sabit şekilde öne sürecek olan ‘ebedi’ bir yasaya dönüştürür”. Fakat bu iddiaların herhangi birinin Kautsky ile Marx arasında kurduğu karşıtlık, orantı duygusundan yoksundur. Nihayetinde, Kautsky, Marx’ın sermayeyi bir şey değil kişiler arasında bir ilişki ve dolayısıyla da tarihsel bir kategori olarak görmesini takdir edebiliyor (1883, s. 247) ve “Kapitalist dilediği zaman insan yerine makine koyabilir, ama toplum insanların toplumdur, hiçbir zaman makinelerin değil; sosyal ilişkiler insanla insanın bağlantısıdır, insanlarla makinelerin değil” diye yazabiliyordu (aktaran: Sweezy 1968, s. 170 [1970, s. 263]). Marx’ın kendisi, kendi bakış açısından “toplumun iktisadi oluşumunun gelişimini doğal bir tarihsel süreç olarak kavradığı” nitelemesini yapabilmisti (1867, s. 10 [2011, s. 20]). Ve dostu Kugelmann’a bir mektubunda (Marx ve Engels 1975, s. 196) “toplumsal emeğin belirli oranlarda *bölüşülmesinin* bu zorunluluğundan toplumsal üretimin *özgül bir biçimiyle* kurtulmak muhtemelen olanaklı değildir, sadece bunun *görünüş tarzı* değiştirilebilir, bu açıktır. Doğal yasalar hiçbir suretle ortadan kaldırılamaz.

Alman Sosyal Demokrasisi'nin sosyalizme parlamenter yoldan geçiş görüşünün temelinde yatan “*ekonomik* evrimin otomatik ilerlemesine dair ‘ina-yetçi’ inancı” yarattı. Ekonomik temelden mekanik şekilde ayrı tutulan devlet ve siyaset, bir toplumsal ilişkiler ağı biçiminde kavranamazdı. Devlet aygıtının sınıf karakteri gizleniyor, devlet –Voltaire’nin dinleri papazların kurnazlığı olarak görmesine benzer şekilde– egemen sınıfın bir icadı olarak görülüyordu; ayrıca iktidar yapısının toplumsal köklerini dönüştürmeye yönelik siyasal hedef de “belirli bir siyasal personelin ikti-dara geçmesine” indirgenmişti.²² Colletti, bu şekilde, Marx’ın kendisinin maddeci tarih anlayışını geliştirirken Ludwig Feuerbach’a yönelttiği eleş-tiriyle aynı türden bir eleştiriyi Marx’ın siyasal takipçilerine yöneltir. Buna göre ortodoks Marksizm, Aydınlanma maddeciliğinin mekaniklik ile iradecilik arasındaki kavramsal bocalamasını yeniden üretmektedir. Daha da ilginç, burada Kautskici ortodoksluğu hükümsüz kıldığı söyle-nen teori ve pratik ayrılığı, şeyleştirilmiş bir pratik nosyonuna dayanır ve bunun insani/öznel dinamizmini kavramaya muktedir değildir.

Fakat Colletti’nin Kautsky’si bir karikatürdür. Bir karikatürü çürüt-mek de eleştirilen konumun gerçek hatalarını (ve bunlardan kaynaklanan gerçek yenilgileri) tekrarlama riskine girmektir. “Gerçek çürütme karşıt kuvvetlerin ortasına girmeli ve kendini onun güç alanı içerisinde konum-landırmalıdır; ona kendisinin dışında saldırmak ve hakkını onun olmadı-ğı yerde korumak davayı ilerletmez”.²³ Bernstein’ın düşüncesinde üretken etkinliği tamamen teknik terimlerle –bir sınıfın diğerini sömürmesi şek-linde değil, insanlarla doğa arasında bir etkileşim olarak– kavrama yönünde belirgin bir eğilim varsa, Kautsky, “değer yaratma sürecinin ve emek sürecinin ... bir ve aynı sürecin, kapitalist üretim sürecinin iki fark-lı yönünü oluşturduğunu ve sonuç olarak da üretimin idaresiyle sermaye-nin işçi üzerindeki despotik egemenliğinin birbirinden ayrı görülemeye-ceğini” anlamıştı. Ayrıca Marx’ı “metanın fetişistik karakterini ortaya koyan, sermayeyi bir şey olarak değil, insanlar arasında bir ilişki ve tarihsel bir kategori olarak kavrayan ilk düşünür” diye övmüştü.²⁴ Dolayısıyla, Marx’ı izleyerek, sınıf mücadelesini ve siyaseti maddi üre-tim süreci ile organik ilişki içinde teorileştirebilmişti. Bir egemen sınıfın

Tarihsel olarak farklı durumlarda, sadece bu yasaların kendilerini ortaya koydukları *biçim* değişebilir” diye açıklayabilmişti. Lichteim, bu alıntının alındığı pasajı, doğal yasalara ver-ilen referansı atlayarak aktarmaktadır.

22 Colletti 1972a, s. 105, 106; ayrıca bkz. Cerroni 1978, s. 256–7.

23 Hegel 1832, s. 581 [2014, s. 446].

24 Kautsky 1883, s. 127–8, 246.

iktidarı, üretimle ilişkili belirli toplumsal işlevlerdeki performansına bağlıdır. Bu işlevler aşıldıkça, egemen sınıfın iktidarı da aşılır. Kapitalist üretim tarzı örneğinde, üretici güçlerin büyümesi, üretimin yoğunlaşmasını ve karmaşıklığını artırır; üretimin örgütleyicisi olma işlevini de kapitalistten ayırarak istihdam edilmiş görevlilere aktarır. Tıpkı işçi sınıfının üretim süreci içindeki merkeziliğinin onu geleceğin sınıfı yapması gibi, kapitalist sınıfın üretimden kopması, var oluşunun toplumsal haklılığını yok eder.²⁵

Kautsky'nin analizi bu genellik düzeyinde kalmış olsaydı, Colletti'nin, ortodoks Marksizmin ekonomik ilerlemenin insan dolayımından bağımsız otomatizmine dair kaderci bir inanca dayandığı iddiası bir parça hakikat içerebilirdi. Fakat Kautsky'nin sosyalizme geçişe dair açıklaması, üretici güçlerin büyümesini sınıf mücadelesi, örgütlenme ve bilinç ile birleştirmektedir. Kapitalizm, zenginliğin birikmesi yoluyla sosyalizmin maddi koşullarını, yoksulluğun birikmesiyle de işçilerin direnişini yaratır. Bu direnç, büyük ölçekli üretim işgücü içindeki vasıf farklılıklarını düzledikçe giderek örgütlü biçime bürünür; büyük ölçekli üretim, işçiler arasındaki bölünmeleri ve işçilerin kendilerini bireyler olarak yetiştirmeleri ihtimalini yok eder, onları sınıf olarak birleştirir ve mücadelelerinin ufkunu genişletir.²⁶ İşçi sınıfı bilincinin büyümesi bir dizi aşamadan geçen evrimsel bir süreçtir ve giderek daha geniş işçi kesimleri sınıf olarak ortak çıkarlarını fark etmeye başladıkça, örgütlenmenin yükselişi ile el ele gider. Örgütlenme basitçe kapitalist toplumun “antagonizmalarının ifade edilme şeklini yoğunlaştırır”; örgütlü mücadele daha seyrekse, aynı sebepten dolayı sadece daha kapsamlı değil, aynı zamanda daha yoğundur: “Örgütün varlığından dolayı, [bu çatışma] bireylerin anlık çatışması karakterini kaybetme eğilimi gösterir ve bütün SINIFLAR arasındaki ZORUNLU çatışma halini alır”.²⁷ Örgütlü sınıf mücadelesi pratiği, işçilerin üretimdeki temel konumlarında var olan gücün bilincine vardıkları ortamdır.²⁸ Sendikal örgütlenme ve ekonomik çıkarların savunulması mücadelesi, işçileri siyasal faaliyete hazırlar; ihtiyaçlarının büyümesi, onları mecliste sosyalist çoğunluğu elde etmek suretiyle siyasal iktidar peşinde koşmaya yöneltir. İşçiler, sendikal ve siyasal faaliyetleri aracılığıyla, kendilerini sosyalizmin örgütleyicileri rolü için eğitir ve hazırlarlar: “Organizma için ışık ve hava neyse proletarya için de demokrasi

25 Kautsky 1892, s. 86–7, 171.

26 Bkz. Kautsky 1892, s. 155–6, 172–3.

27 Kautsky 1909, s. 16–17 [2015, s. 40].

28 Bkz. Kautsky 1909, s. 28–30.

odur; bu olmaksızın güçlerini geliştiremez”.²⁹ Proleter sınıf mücadelesi-nin yönünü tanımlayan hedef mecliste siyasal iktidarın fethi olduğundan, işçi sınıfının gücünün, örgütlülüğünün ve bilincinin göstergesi SPD’nin seçim başarısıdır.³⁰ Sürecin dayanak noktası olan üretici güçlerin gelişimi, mücadelenin sadece yönünü değil, aynı zamanda hatlarını da koşullar. Üretimin yoğunlaşmasını ve üreticilerin toplumsallaşmasını yaratır; bunlar, proletaryanın örgütlenme ve mücadeleye yönelik dikkat çekici kapasitesinin temelinde yatar ve proleter örgütlülüğünün ve bilincinin büyüme biçimini ve temposunu şekillendirir. Üretici güçlerin büyümesi ile bir arada ilerleyen üretimin artarak yoğunlaşması Kautsky’nin Marksizminde temel önem taşır, zira sosyalizmin hem maddi temelini ve çerçevesini, hem de onun tinsel koşulu olan proleter sınıf mücadelesini oluşturur. Dahası, Kautsky’nin işçi sınıfı örgütlenmesinin büyümesi ile sınıf bilinci arasında öne sürdüğü yakın ilişki sayesinde, sosyalizmin maddi ve tinsel koşullarının olgunlaşması arasında bir müteakabiliyet kurulur.

Kautsky’ye göre kapitalizmin mantığı, onun kaçınılmaz çöküşüyle sonuçlanır. Fakat bu kaçınılmazlığın insan dolayımını dışta bırakmadığında ısrarcıdır; aslında bu, işçilerin kapitalist yoksullaşmaya karşı direnişi aracılığıyla işlemektedir: “Proletaryanın ahlaki yükselişi, toplumdan taleplerinin artmasıyla özdeştir ... Bu nedenle sınıf mücadelesinin sonucu, proleterler arasında hoşnutsuzluğun artmasından başka bir şey olamaz”.³¹ Kapitalist düzenin çöküşü ve sosyalizm tarafından aşılması,

bunu bize yüce bir gücün kendisinin getireceği gibi kadercı bir anlamda zorunlu değildir; mucitlerin tekniği geliştirmesi ve kapitalistlerin kâr arzuları doğrultusunda ekonomik yaşamın tamamını devrimcileştirmesi anlamında zorunludur, kaçınılmazdır; keza işçilerin de daha kısa çalışma saatleri ve daha yüksek ücretler hedeflemeleri, kendilerini örgütlemeleri, kapitalist sınıfla ve onun devletiyle savaşmaları kaçınılmazdır; siyasal iktidarı fethetmeyi ve kapitalist egemenliğe son vermeyi hedeflemeleri de kaçınılmazdır.³²

Kautsky mutlak yoksullaşma teorisini kullandığı iddiasını reddetmekte haklı olduğu kadar, kapitalizmin otomatik olarak ekonomik çöküşünü öngördüğü suçlamasını reddetmekte de haklıydı. Onun açıklamasında kapitalist

29 Kautsky 1902, s. 82; ayrıca bkz. Kautsky 1892, s. 185–8; Salvadori 1979, s. 65–6.

30 Kautsky 1902, s. 80–81; bkz. Kautsky 1909, s. 35–6.

31 Kautsky 1906b, s. 201.

32 Kautsky 1906b, s. 206.

çöküş ne otomatik ne de salt ekonomiktir. Onunki gayet yerinde bir biçimde “kapitalist sistemin siyasal çöküşünün teorisi” diye nitelendirilmiştir.³³ Kautsky siyasal çöküşün belirtilerini savaştan önce Wilhelm Almanyası’nı felce uğratmış görünen skandallarda, yozlaşmada, yolsuzluklarda ve “yaygın belirsizlik hali”nde görmekteydi. Bununla birlikte Nettl’in³⁴ söyleyeceği gibi, SPD’nin ve işçi sınıfının tutumunu, ölüm döşeğinin yanında sadece enfeksiyon kapmamakla ilgilenir gibi görünen mirasçının pasif beklen-tisi şeklinde tasavvur etmiyordu. İlk olarak, egemen çevrelerin yalpalama-sının ve ahlaki çöküşünün organik bir sınıf mücadelesi sürecini yansıttığı-nı; bunların, burjuva umutlarını ve olanaklarını giderek daha fazla kısıtla-yan bir proleter iktidarın yükselişi öncesindeki umutsuzluğun ürünü oldu-ğunu düşünüyordu.³⁵ İkinci olarak da, işçi sınıfının, geri düşmemek için ileri gitmesi gerektiğini anlamıştı. “Proletarya” diye yazıyordu “sadece kendini bu saldırılardan [siyasal haklarını sınırlama girişimlerinden] koru-yarak tatmin olamaz. Eğer ulusal yaşamda, onun kendi sınıfsal çıkarları için hükümet kurumlarından faydalanmasını sağlayacak yeni pozisyonlar elde edemezse, proletaryanın durumu gitgide daha fazla tehdit edilecek-tir”.³⁶ Sınıf mücadelesinin Kautsky’nin “yıpratma stratejisi” içinde sınırlan-masının, yani parlamenter siyasal iktidarın fethi için işçi sınıfı güçlerinin sabırlı birikiminin, sosyalizme geçişi hazırlamada temel önem taşıyan işçi sınıfı eylem biçimlerini inkâr ettiği veya hafife aldığı ve böylelikle de işçi-leri fiilen siyasal açıdan pasif bir konuma indirdiği öne sürülebilir. Fakat bu, kadercilik suçlamasından çok farklı türde bir eleştiridir. Kautsky’nin tarihsel ve siyasal duruşunda, sınıf mücadelesinden ayrı bir kapitalizmin çöküşü fikri yoktur.

Kautsky kesinlikle felsefi deterministtir; yani, neyin olduğunu yöneten nedensellik zincirinde “özgür irade” denilen bir gedik tanımayan, ilke olarak nedensel terimlerle açıklanamayan hiçbir teleoloji, hiçbir amaç kabul etmeyen biridir. Fakat Colletti ve onun gibi düşünenler, determiniz-min kaderciliği, bir eylemsizlik tavrını yahut felsefesini, kaçınılmaz olana pasif boyun eğişi içerdiğini varsayarken çok yanılıyorlar. Sadece olanaklı eylemlerin hiçbir önemli veya olumlu etkisi olmayacağı bilindiği varsayı-mı altında determinizmden eylemsizlik sonucu çıkar. Bununla birlikte, çoğu zaman, bu tür bilgiyi eylem dışında elde etmenin hiçbir yolu yoktur. Daha da önemlisi, Kautsky hiçbir zaman böyle bir bilgiye sahip olduğunu

33 Panaccione 1976, s. 63.

34 Bkz. Nettl 1966, cilt. 1, s. 408–9; ayrıca bkz. Schorske 1955; Geary 1976, s. 227.

35 Kautsky 1909, s. 84–9.

36 Kautsky 1909, s. 68 [2015, s. 100].

iddia etmemiş, birkaç sefer de bunu özel olarak reddetmiştir.³⁷ Her halükârda, Kautsky'nin Marksizminin merkezi iddialarından biri, proletaryanın Marksist partinin siyasal faaliyetinde doruğa çıkan sınıf-bilinçli faaliyetinin, kapitalist çöküşün ve sosyalist inşanın temel bir unsuru olduğudur. Mesele Kautsky'nin özgül insan pratiğine dair bir anlayışının bulunmaması değildir; sadece bunu Colletti'den farklı şekilde anlamaktadır. Dolayısıyla Kautsky'nin Marksizminde teori ile pratiğin ilişkisine doğru şekilde odaklanan bir inceleme, toplumsal ontoloji sorunlarıyla yetinemez. Onun siyasetini ve epistemolojisini, savunduğu etkinlik türünü ve sınıf mücadelesiyle uğraşan Marksistlerin ihtiyaç duyduğunu ve sahip olabileceğini düşündüğü bilgi türünü incelemesi gerekir. Bu meseleler, en açık şekilde, SPD'nin siyasal projesi bağlamında, özellikle de Bernstein'ın Marksizm eleştirisine verdiği yanıt ile ilişkili olarak ortaya çıkmış ve ele alınmıştır.

1890'ların sonlarına doğru, Kautsky'nin eski arkadaşı, meslektaşı ve Erfurt Programı'nı birlikte yazdığı Eduard Bernstein, Partinin yarı-resmi Marksist öz-anlayışı üzerine eleştirel tezlerini yayınladığında SPD'de kıyamet koptu. Ele alınan konuların soyut teorik karakterine rağmen, izleyen tartışma hiçbir şekilde bir bardak suda kopan entelektüel bir fırtına değildi. [Tartışma,] SPD'nin siyasal projesini tanımlayan temel perspektiflerle ilgiliydi. Her ne kadar eleştirileri politik ekonomiden etîge, felsefeden metodolojiye ve siyasete kadar Marksist teorinin her yönüne uzanıyorsa da, Bernstein kendi görüşlerine hiçbir özgünlük atfetmiyordu ve bunların yayınlanmasıyla oluşan fırtınadan hayrete düşmüştü; ona göre bu tezlerin ana noktası, sadece SPD'yi modası geçmiş bir devrim retoriğinden vazgeçmeye ve kendisini zaten kendi gündelik pratiğinde ne ise o olarak, yani "demokratik sosyalist bir reform partisi" olarak ilan etmeye sevk etmektir.³⁸ Gerçekten de ne belirli eleştirileri ne de taktik tavsiyeleri çarpıcı şekilde özgündü. Fakat bizzat tartışmanın da gösterdiği gibi, Bernstein'ın beyanatlari sadece bir tanımlama değil, aynı zamanda bir sürece müdahaleydi. Düşüncesinde yeni olan şey, içeriğinden daha çok gerçekleştirdiği sosyo-politik işlevdi: "Dağınık ve şimdiye kadar kesinlikten uzak olan kavramları ustaca sistemleştirerek", o zamanlar SPD içinde oluşum sürecindeki reformist eğilime "çeşitli kökenlerden gelen farklı akımlar arasında vazgeçilemez bir ideolojik birlik kuran bir doktrin gövdesi" sağladı.³⁹ Bu akımlar hem SPD'nin bir reform partisi rolü üstlenmesi hem de işçi

37 Bkz. örneğin Kautsky 1909, s. 7-15.

38 Bernstein 1898, s. 197.

39 Angel 1961, s. 259.

sınıfı kalesinden dışa, toplumun proleter olmayan sınıflarına ve katmanlarına açılması ile ilişkiliydi. Bernstein tartışmasının siyasal önemi, işçilerin diğer sınıflarla olan bu işbirliği sorununda yatıyordu.

Bu bakımdan, Bernstein'ın SPD'nin Marksist öz–imgesine eleştirel meydan okumasını ele almadan önce, Bernstein tartışmasının habercisi olan, SPD'nin tarım politikası üzerine tartışmaya kısaca bakmak bize bir bağlam sunacaktır. Bunun ardından Kautsky'nin yanıtının doğasını inceleyeceğim, özellikle de Bernstein'ın eleştirisinin Marksist proje için yarattığı zorluklara yenilikçi bir yanıtın eksikliğine dikkat çekeceğim. Kautsky'nin Marksist teorisinin doğasına ve bunun SPD siyasal projesi bağlamındaki işlevine dair anlayışı ayrıntılı olarak açıklandığında, onun savunmacı tutumu ve Kautskici ortodoksluğun bundan kaynaklı sınırlamaları, daha verimli şekilde devrimci irade eksikliği veya şöyleşmiş bir toplumsal ontolojinin ifadesi olarak değil, daha ziyade teori ve pratiğin belirli bir birliğinin ürünü şeklinde görülebilir. Bu birlikte her terim diğerinin sınırlarını kalınlaştırır; böylece bu sınırların sorunlu ve dolayısıyla aşılmış olarak ele alınabileceğini gösteren kanıtlar da fiilen önemsiz kılınır.

Tarım Girizgâhı

Tarım sorunu, 1890'ların ortalarında, giderek yoğunlaşan bir tarım krizi sonucunda SPD'yi meşgul etmeye başladı; bu kriz, küçük ölçekli köylü tarımının yaygın olduğu Güney Almanya'da, büyük toprak mülklerinin hâkim olduğu Prusya'ya kıyasla çok daha keskin şekilde yaşanıyordu. Güney Alman Sosyal Demokratlarının perspektifi, tam da Bernstein'ın daha sonra şu şekilde ifade edeceği perspektifti:

eğer Sosyal–Demokrasi sendikacılığın sadece siyasi tamamlayıcısı anlamında bir işçi partisi olmakla kendini sınırlamayacaksa, adaylarının zafiri için en azından köylülerin büyük bir kısmının ilgisini çekmeye dikkat etmelidir. Uzun vadede bu ancak Sosyal–Demokrasinin küçük köylünün gelişmesini hemen sağlayacak tedbirler geliştirmesiyle olacaktır.⁴⁰

Güneyliler köylülerin –ipotek desteği, kredi ve kooperatiflere yardım gibi– ekonomik çıkarlarına karşılık gelen tedbirler içeren hükümet bütçelerine oy vermeye çalıştılar. Fakat bunun içerdiği küçük ve orta köylü mülklerini destekleme arzusu, Kautsky'nin SPD'nin Erfurt Programı'ndaki yorumunda ortaya koyduğu tarihsel perspektifle çelişiyordu. Kautsky için sorun, Güney Alman inisiyatifinin kapitalist yoğunlaşmayı ve sınıf

40 Bernstein 1898, s. 181 [tarihsiz, s. 130].

kutuplaşmasını yavaşlatacak olması değildi. Bunu zaten yapamazdı – köylü arazisi kaçınılmaz bir yok oluşa mahkûmdu. Zorluk daha ziyade, bunun, proletaryanın iktidarı fethine ilişkin tarihsel mantığın bilincini karartarak, SPD’yi arkaik üretim biçimlerinin yaşayabilirliğine dair yanılsamaları destekleyen bir konuma sokacak olmasıydı.

SPD’nin 1895 Breslau Kongresi’nde Kautsky, Güneylilerin önerisine alternatif olarak şunu teklif etti:

Dağınık köylülüğe gitmeli ve onların durumlarının hiçbir şekilde geçici olmayıp, kapitalist üretim tarzından zorunlu olarak kaynaklandığını ve onlara yardım edebilecek tek şeyin mevcut düzenin sosyalist bir topluma dönüşmesi olduğunu göstermeliyiz. Bu “pratik” olmayabilir, ama gerçeğe tekabül eder ve gereklidir.⁴¹

Partinin propaganda çabasıyla, köylülüğün yanı sıra bağımsız zanaat-kârların ve küçük işadamlarının en iyi unsurlarını, yakında proletarya saflarına geçecek olmaları nedeniyle, proletaryanın bakış açısını benimsemeleri için harekete geçirmek: Bu alternatif gerçekten de pratik değildi.⁴² Farklı sınıfların veya katmanların ittifakından ziyade, bu formülasyon işçi sınıfının sosyalist bilincinin genelleşmesini öngörüyordu. Fakat Kautsky’nin açıklamasında, sosyalist bilinç, işçi sınıfına özgü örgütlenme ve kolektif pratik aracılığıyla üretimin yoğunlaşması ve toplumsallaşması üzerinden üretiliyordu. Bunun işçi sınıfı dışında kitlesel ölçekte ortaya çıkışına dair makul bir izahat sunamıyordu; gerçekten de, orta katmanların toplumsal yalıtılmışlığı ve bunun sonucundaki güçsüzlüğü kimi zaman radikal tınlamalı bir retorik yaratabilir olsa da, bütün olarak sinizme, umutsuzluğa ve siyasal iflase eğilim gösteriyordu.⁴³ Kautsky, kooperatif kurumları da tıpkı kredi sandıkları gibi köylüler için ilerleme sayıyordu, ama kapitalizm yönünde bir ilerleme. Diğer yandan, mülklerine fanatik şekilde bağlı bireyci köylüler için kooperatif üretim ihtimali yoktu (aynı nedenden ötürü bu ihtimal bağımsız zanaatkârlar için de yoktu).⁴⁴ Mevcut kapitalist ve Junker devletine köylü mülkiyetini savunmak için başvurmak, sadece devletin sınıf karakterini göz ardı etmekle kalmıyor, aynı zamanda SPD’nin işçi sınıfının siyasal iktidarı fethi stratejisini bulanık bir demokratik reformlar çorbasında sulandırmakla tehdit ediyordu. Kautsky’ye göre “kapitalist üretim tarzı için bir Sosyal Demokrat tarım

41 Aktaran: Salvadori 1979, s. 51.

42 Bkz. Kautsky 1892, s. 210 vd; Kautsky 1898, s. 195–6.

43 Kautsky 1892, s. 187.

44 Kautsky 1898, s. 192–5.

programı, saçmalıktı”.⁴⁵ Köylülüğe dair hiçbir umut beslemeyen Kautsky, SPD’nin kırsal kesime nüfuz etmesini teşvik etmek üzere, büyük mülklerin tarımsal proletaryasına ve kırsal sanayinin gelişmesine bakıyordu.

Tarım politikası üzerine tartışma, Kautsky’yi başlıca yapıtlarından biri olan *Tarım Sorunu*’nda kapitalist toplumda tarımın gelişiminin daha kapsamlı bir incelemesine yöneltti; Lenin bu yapıtı “*Kapital*’in üçüncü cildinden beri günümüz ekonomik yazınındaki en önemli olay” diye övmüştü.⁴⁶ Yeni bir siyasal perspektif sunmamasına rağmen, *Tarım Sorunu* bazı önemli teorik yenilikler getirmiştir. En önemlisi, Kautsky, küçük köylü çiftliğinin kalıcılığını, kapitalizmde bunun ortadan kalkmasını neredeyse imkânsız kılan terimlerle teorileştirir. Kapitalist tarım kendisini küçük ölçekli ekicinin ekonomik yıkımıyla sürdürür, onu geçimlik üretim için “dışarıdan” istihdama bağımlı bir yarı proletere indirger. Fakat kapitalist tarımın kırsal kesimin nüfusunu azaltma eğilimi, kendi ucuz ücretli emek arzını tehlikeye atar ve böylece, büyük tarım sermayesinin köylüyü yarı-proleterleşmiş koşullarda tutmadaki çıkarına dayanan bir karşı eğilimi harekete geçirir: “Büyük ve küçük arazi ... tıpkı kapitalist ve proleterler gibi birbirlerini karşılıklı olarak gerektirir, fakat küçük köylü o zaman giderek daha fazla proleter karakteri kazanır”.⁴⁷ Her ne kadar küresel sermaye yoğunlaşması sürecine dâhil olsa da, sürecin biçimi ve temposu tarıma özgüdür: Köylü arazisinin bozulması/korunması, bir proleterleşme biçimi olarak mülkiyet ilişkilerinin sürdürülmesiyle ayırt edilir, ama aynı zamanda, eşit ölçüde önemli şekilde, üreticinin süregiden yalıtılmışlığıyla, kültürün ve uygarlığın ilerlemesinden kopukluğuyla ve bunun sonucu olarak örgütlenme ve mücadele açısından yetersizliğiyle de. Fakat

üretim elbirliğini (kooperasyonu) sokmak; sadece zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmayanlar için, kapitalist sömürünün birlikte çalışmaya alıştırdığı insanlar için, bunların arasında da kapitalist sömürüye karşı örgütlü mücadelenin toplumsal erdemleri, yoldaşlar topluluğuna güveni, topluluğa adanmışlığı ve onun yasasına tabi olmayı geliştirdiği kişiler için mümkündür.⁴⁸

Kautsky, köylülüğün kurtuluşunun köylülerin kendi işi değil, sanayi proletaryasının işi olduğu sonucunu çıkarır. “Sanayi proletaryası aynı zamanda

45 Aktaran: Salvadori 1979, s. 55.

46 Lenin 1898, s. 94. [1909a, s. 27 olması lazım – ç.n.]

47 Bkz. Kautsky 1898, s. 197–249, özellikle 249.

48 Kautsky 1898, s. 194.

tarımsal nüfusu da özgürleştirmeden kendisini özgürleştiremez” biçimindeki Marksist düsturu bu anlamda yorumlar.⁴⁹ Dolayısıyla Kautsky, kırsal gelişmenin farklılığını muhtemelen herhangi bir Marksistin yaptığından daha bütünlüklü bir şekilde kavramlaştırırken bile, köylülüğü toplumsal ve siyasal bir güç olarak alamaz. Aslında, tam da onu proletaryadan ayırıştıran durumunun bu yönleri, köylülüğü toplumsal bir güç olarak zayıflatır. *Tarım Sorunu*, Kautsky’nin sosyalizme ulaşmada kolektif örgütlenme ve mücadeleye ve bu sürecin esas nedeni olarak üretimin yoğunlaşmasına atfettiği belirleyici önemi –aksini sergileyerek– göstermektedir.

İlk Post-Marksist

Eduard Bernstein, 1890’larda artan refahın ve anti–sosyalist yasaların kaldırılmasının yarattığı itilimle SPD’de zemin kazanmaya başlayan ılımlılık havasına ilk kez tutarlı bir ifade kazandı. İngiltere’de sürgündeyken Fabian aşamacılığının derslerini özümseyen Bernstein, Marksizmi zamanın mizacına uydurmaya girişti. Kendi görevini “sosyalist kuramdaki ütopya düşüncesi artıkalarına karşı çıkarak, sosyalist hareketteki gerçekçi ve idealist öğeleri eşit biçimde güçlendirmek” şeklinde anlıyordu.⁵⁰ Marksizmin henüz tasfiye etmediği ütopyacılık ile Bernstein her şeyden önce diyalektiği, olumsuzlamanın ve devrimin felsefi ifadesini kastediyordu. Bernstein, Marx’ın diyalektiğini teorik bir iskele olmakla kınamaktaydı; bu iskele kendisini izleyecek yapı ayrıntılı şekilde düşünülmeksizin aceleyle inşa edilmişti ve sonuçta tarihsel gelişme sürecine dair anlayışımızı çarpıtması zorunluydu.⁵¹ “Karşıtların mücadelesinin tüm gelişmenin temeli olduğu kanısında değilim” diye yazıyordu, “İlişkili kuvvetlerin işbirliği de büyük önem taşıyor”.⁵² Bernstein’ın gelişme kavramı olan “organik evrimcilik”, aşamalı, hatta algılanması zor, ama tek çizgili bir ilerleme birikimi öngörüyordu. Sosyalizm umudunun maddi öncülleri vardı ama “günümüzde erişilen ekonomik gelişme düzeyi, ideolojik ve etik öğelerin bağımsız hareketine eskisinden daha fazla olanak tanıyor”du.⁵³ Eğer sosyalizme geçiş hâlâ üretici güçlerin büyümesini gerektiriyorsa, bu süreç artık kapitalist toplumun iç çelişkilerinin hareketine göre yapılanmış şekilde görülmemekteydi. Modern toplumun ilerici

49 Kautsky 1898, s. 452.

50 Bernstein 1898, s. xxxii [tarihsiz, s. 27].

51 Bernstein 1898, s. 210–11.

52 Aktaran: Gay, s. 137.

53 Bernstein 1898, s. 15–16 [tarihsiz, s. 38].

evrimine dâhil olduğu ölçüde, işçilerin mücadelesi sömürülen ve sömüren sınıflar *arasında* mücadele şeklinde değil, maddi iyileşme ve demokrasi-nin genişletilmesi *için* mücadele şeklinde kavranıyordu; sonuçta da müca-deleden ziyade “özgür kişiliğin ... gelişimi” arzusu olarak alınıyordu.⁵⁴ Rosa Luxemburg’un yerinde gözlemiyle, “kapitalist kavramını üretim ilişkilerinden mülkiyet ilişkilerine taşımakla ve ‘işverenlerin yerine insanlardan’ söz etmekle, [Bernstein] sosyalizm sorununu da ... emek ve sermaye ilişkisinden, zengin ve fakir ilişkisine dönüştürmekte”ydi.⁵⁵ Böylece kapitalizmin adaletsizliğini ve onun beslediği baskıyı kınayabiliyor ve toplumsal refahın birikiminde, herkes için daha özgür ve daha müreffeh, tatmin edici ve demokratik bir yaşamın maddi olanağını görebiliyordu. Fakat iki tür mesele arasında herhangi bir özsel bağ kuramıyor ve böylelikle de sosyalizme geçişi diyalektik ve maddi olarak yapılandırılmış bir süreç biçiminde kavrama olanağını yitiriyordu. Bu anlamda Luxemburg, Bernstein’ı hareketle onun nihai hedefi arasına set çekmekle suçladığında epey haklıydı.

Diyalektik, diye öne sürüyordu Bernstein, ekonomik krizlerin gide-rek artan şiddeti ve proletaryanın mutlak yoksullaşması gibi ampirik olarak değersiz inançlara yönelik dogmatik bir ısrara yol açıyordu. Sosyalist teoriyi diyalektikten kurtarmak için, sınıf antagonizmasını ve yaklaşan devrimci krizi inandırıcı kılan bir dizi fikri reddetmeye veya bunlara çekinceler koymaya yöneldi: Emek değer teorisi, sermayenin artan yoğunlaşması, sınıf yapısının sadeleşmesi ve kutuplaşması vb. Fakat yaklaşımı Marksist analizleri açıktan yadsımak değildi; genellikle bir ölçüde geçerlilik atfederek ilerliyordu: “Kâr oranının düşmesi bir olgudur, aşırı üretimin ve krizlerin ortaya çıkması bir olgudur ... sanayi sermayesinin yoğunlaşması ve merkezileşmesi bir olgudur, artı değer oranının artması bir olgudur”.⁵⁶ Marx’ın kaleminden çıkan kapitalizm tasviri yanlış değildi, ama eksikti ve dolayısıyla abartılıydı. Kapitalist üretimin *Kapital*’de dile getirilen yasalarını eğilim yasaları şeklinde anlamak gerekiyorsa, Kautsky her zaman bunların yasa-benzeri statülerinde ısrar ederken, Bernstein her zaman (Marx’ın kullanımı olarak kabul ettiği şeyin aksine) bunların eğilimsel niteliğini vurguladı. Her yerde de karşı eğilimler buldu. Emek değer teorisi belirli amaçlar için ve belirli sınırlar içinde yeterliydi, ama Böhm-Bawerk ve Jevons’un fayda teorisi de öyle; sermayenin yoğunlaşma eğilimi vardı, ama küçük ve orta

54 Bernstein 1898, s. 149.

55 Luxemburg 1900, s. 65 [1993, s. 81].

56 Bernstein 1898, s. 42 [tarihsiz, s. 55].

ölçekli işletmeler yine de çoğalıyordu; proletaryanın sayısı artıyor, ama burjuva veya orta katmanlar azalmıyordu; kapitalizm anarşinin ve krizlerin tohumlarını taşıyor olabilirdi, ama karteller ve kredi sistemi şekli altında, orantısızlıkları düzenleme ve en aza indirme araçlarını da eşit ölçüde taşıyordu. Kapitalist toplum kendisini Bernstein'a çok sayıda karşıt eğilim şeklinde sunuyor, herhangi bir içsel dinamik, herhangi bir diyalektik sergilemiyordu.

Kapitalist toplumun herhangi bir genel eğilimi varsa, bu Bernstein'ın bakışında çeşitliliğin giderek artması yönündeki hareketti. Toplumsal bölünmeler, ekonomik faaliyetler ve gelirler, kutuplaşmış ve basitleşmiş olmaktan ziyade "derecelenmiş ve farklılaşmış"tı.⁵⁷ Ve farklılaşma süreci, işçi sınıfının dışına olduğu kadar içine de nüfuz etmişti:

Tam da en ileri imalat sanayilerinde, bütün bir farklılaşmış işçiler hiyerarşisi vardır ki bu gruplar arasında pek az dayanışma duygusu bulunur ... Çalışma tarzındaki ve gelir miktarındaki hayati farklılıklar sonuçta yaşamda dair farklı davranışlar ve talepler yaratır. Yüksek derecede vasıflı hassas cihaz yapıcısı ile madenci, vasıflı ev dekoratörü ile kapıcı, heykeltıraş yahut modelci ile gemi atışçısı, kural olarak çok farklı türde yaşamlar sürdürür ve çok farklı isteklere sahiptir.⁵⁸

Peter Gay, Bernstein'ın "sınıf mücadelesinin çeşitliliği"ne çok vurgu yaptığını gözlemlemiştir.⁵⁹ Bernstein'ın izahatında sınıf mücadelesi ortadan kalkmamış olabilir, ama daha keskin değil daha yumuşak biçimler alır; daha yoğunlaşmış hale gelmek yerine daha dağınık hale gelir. Her halükârda, artık modern toplumun hareket biçimini oluşturmaz: İşçilerin bir sınıf olarak birliği, sınıf kutuplaşmasından ve üretimin yoğunlaşmasından kaynaklanmaz. Bernstein'ın tutkulu ampirik bakışında tarif edildiği şekliyle işçilerin çeşitliliği, sınıf birliğine dair bu tür herhangi bir maddeci diyalektiği reddeder. Daha ziyade, "işçilerin bir sınıf olarak etkinliği, bir siyasal parti olarak etkinlikleri ile, Sosyal-Demokrasi ile çıkarılır".⁶⁰ İşçi sınıfının birliği, bu nedenle, bilhassa siyasal açıdan kavranır ve son tahlilde ahlaki bir ideale, siyasal ifadesi liberal demokrasi olan "özgür bir kişiliğin gelişimi"ne dayanır. Bernstein sınıf dilini konuşmaya devam etmekle birlikte, onun sosyalizminin özü, bir işçi sınıfı projesinden değil, bu liberal-demokratik idealin tedrici şekilde gerçekleştirilmesinden oluşur.

57 Bernstein 1898, s. 49.

58 Bernstein 1898, s. 103, 105 [tarihsiz, s. 93-94].

59 Gay 1952, s. 223.

60 Aktaran: Gay 1952, s. 199-200.

“Demokrasi” diye yazar Bernstein, “aynı anda hem araç hem amaçtır. Sosyalizm mücadelesinin aracıdır ve gerçekleştiğinde sosyalizmin alacağı biçimdir”.⁶¹ Aynı anda hem özgür kişiliğin yetiştirilmesi hem de bireye baskı uygulanmasına karşı direniş olan liberalizm, Bernstein’ın demokrasi kavramına can veren ruhtur. Ona göre “demokrasi sadece liberalizmin siyasal biçimidir”, sosyalizm ise, ki “liberalizmin örgütlenmesi” şeklinde tanımlanabilir, toplumsal gelişme önündeki feodal ve mutlakiyetçi engellerden kurtulma yönündeki liberal mücadelenin “meşru mirasçısı” olarak tasvir edilir.⁶² Liberalizmin burjuva ile salt tarihsel bağlantısı, onun “tamamlanışı sosyalizm olacak, çok daha geniş kapsamlı bir genel toplum ilkesini ifade etmesini” engellemez.⁶³ Liberalizmin varisi olarak sosyalizm nosyonu, Bernstein’ın sanayideki kapitalist yetkeyi mutlakçılıkla bir tutma eğiliminde hem ifadesini hem de desteğini bulur. Sendikalar “sanayideki demokratik unsur” olarak resmedilir, bunların “eğilimi sermayenin mutlakçılığını yok etmek ve işçinin sanayinin yönetiminde doğrudan etkiye sahip olmasını sağlamak”tır. Sendikalar ve kooperatifler, ücretli işçiyi “proleter toplumsal konumundan yurttaşlıkne” yükselten genel bir toplumsal demokratikleşme hareketine katılırlar.⁶⁴ İşçiler, kendi örgütlerini yürütmede daha fazla sorumluluk üstlenerek, toplumu yönetmeye katılım için bilgi, beceri ve kültürü geliştirirler. Bernstein’ın anlayışında demokratik yurttaşlık, genel oy hakkından daha fazlasını içermektedir. Bu, çok yönlü bir toplumsal evrim süreciydi, nihai olarak da bir özgür kişilikler evreninin gelişmesiyle özdeşti ve şununla örnekleniyordu: “Bir sendikanın veya işçi kooperatifi mağazasının sosyalist olup olmadığı, biçimine değil niteliğine, ona nüfuz eden ruha bağlıdır. Bunlar sosyalist olmasalar bile, sosyalizm mücadelesi için çok gerekli ve değerli araçlara dönüşebilecek kadar sosyalist unsuru içlerinde barındıran işçi örgütleridir”.⁶⁵ Hegelci diyalektiğe yönelttiği tüm karalamalara rağmen, Bernstein’da tam da Hegelci tinsel bir bütünlük olarak toplum nosyonuna dair bir şeyler vardır.

Sosyalizmin hem aracı hem de amacı olarak, liberal demokrasi bir toplumsal evrim sürecinin hatlarını çizer. Demokrasinin ortaya çıkışı toplumsal çatışmaların sonuna işaret etmez, ama otoriter siyasal biçimlere karşıt şekilde, bu çatışmaların bilinçli şekilde ele alınabileceği bir forum açar.

61 Aktaran: Gay 1952, s. 239.

62 Bernstein 1898, s. 149–50, 154.

63 Bernstein 1898, s. 153 [tarihsiz, s. 116].

64 Bernstein 1898, s. 139, 148.

65 Bernstein 1898, s. 187 [tarihsiz, s. 134].

Otoriter yönetim altında, çatışan güçler körlemesine ve dolayısıyla patlayıcı şekilde çarpışırken, demokrasi farklı güçlerin gücünün yansıtıldığı bir siyasal ayna sağlar; böylece parti harareti toplumsal bilgiyle yatıştırılabilir ve böylelikle çatışma ılımlı hale getirilebilir: “Bir demokraside partiler ve arkalarındaki sınıflar, kısa sürede güçlerinin sınırlarını bilmeyi ve mevcut koşullarda her seferinde başarmayı makul ölçüde umut edebilecekleri kadarını üstlenmeyi öğrenirler”.⁶⁶ Liberal demokrasi “ilke olarak sınıf devletinin bastırılmasıdır”, bizzat sınıflar arasındaki uzlaşmanın biçimidir: “Demokraside oy kullanma hakkı, üyelerini adeta topluluğun ortakları haline getirir ve bu sanal ortaklık, sonunda gerçek ortaklığa yol açmalıdır”.⁶⁷ Feodalizmin “katı örgütleri ve kurumları”nın aksine, “modern toplumun liberal örgütleri” esneklikleri ile ayırt edilir – “bunların yok edilmeleri değil, sadece daha da geliştirilmeleri gerekir”.⁶⁸ Oy hakkı uzun süre içi boş bir hile gibi görünebilir, ama işçiler sayı olarak ve kültürel ve entelektüel güç bakımından büyüdükçe, yani yurttaşlığın biçimsel evrenselliği içerik kazandıkça, “özgür kişilikler”le aşılandıkça, oylama “halkın temsilcilerini, efendilerden halkın gerçek hizmetkârlarına dönüştürecek bir vasıta” haline gelir.⁶⁹

O halde Bernstein’ın sentezi, demokrasi ile sosyalizm arasında herhangi bir temel ayrımla uyuşmaz. Denilebilir ki liberal demokrasi, kapitalizmin hareket yasalarının içinde çözüldüğü sosyal çeşitliliğin resmi yaşam öyküsüdür. Bu maddeci diyalektik değildir, fakat özgür kişiliklerin evrensel gelişimi toplumun çeşitlenmesine karşılık gelir. Bu ideali ifade eden ve besleyen liberal demokrasi, Bernstein’ın “organik evrimciliğinin” bizatihi biçimidir. Bu çizgide bakıldığında onun ünlü “sosyalizmin nihai amacı hiçbir şeydir, ama hareket her şeydir”⁷⁰ vecizesi, işçilerin hareketi ile bunun sosyalist hedefi arasında bir yarılmaya değil, hareketin ve amacın, teori ile pratiğin, ahlaki bir ideal aracılığıyla birleşmesine işaret eder. Bernstein bunu şu şekilde açıklığa kavuşturur,

[Gelecek vaat eden bir sınıfın] kendisi için ideal bir nihai amaç belirleyip belirlemediği, yakın hedeflerini enerjik şekilde kovalıyorsa, ikincil önem taşır. Önemli olan, bu amaçların, ekonomi ve toplumsal yaşam için daha yüksek bir derece ifade eden belirli bir ilkedен esinlenmesi, uygarlığın evriminde ahlaka ve yasal haklara dair daha yüksek bir görüş

66 Bernstein 1898, s. 144.

67 Bernstein 1898, s. 143–4.

68 Bernstein 1898, s. 163.

69 Bernstein 1898, s. 144.

70 Bernstein 1898, s. 202.

anlamına gelen bir toplumsal anlayışın cisimleşmesi olmalarıdır.⁷¹

“Hareket”in, yani sendikalarındaki, kooperatiflerdeki ve toplumsal yaşamın diğer dallarındaki günlük çalışmaların yeniden değerlendirilmesi, Bernstein’ın idealine içkin olan çeşitliliğin somut bir siyasal ifadesidir. Hareketin farklı yönleri, peşinde koşulması harekete anlam veren toplumsal ilerlemeyi ve özgürleşmeyi çeşitli şekillerde cisimleştirebileceği için, moleküler gelişme sürecinin üzerinde ve ötesinde nihai bir amaca gerek yoktur.

Bernstein’ın eleştirisi, Marksist ortodoksluğun yasalarının günlük hareketin gelişmesini kısıtladığını göstermekle yükümlüydü. Onun görüşünde bu kısıtlamaların en tehlikelisi proletarya diktatörlüğü fikriydi. Bu fikre karşı çıkarak, demokrasi mücadelesini ve “demokrasinin siyasal ve toplumsal organlarının oluşturulması”nı “sosyalizmin gerçekleştirilmesinin vazgeçilmez ön koşulu” diye niteledi.⁷² Demokrasinin sosyalizme zamansal önceliği, tamamlanması sosyalizm olan modern toplumun hareket biçimi olarak liberal demokrasinin kavramsal önceliğinin bir işleviydi. Proletarya diktatörlüğü Bernstein’a itici geliyordu, yanlış yönlendirilmiş bir stratejik yönelim olduğundan değil (medeni bir demokraside bu bakımdan basitçe yanılısamaydı), daha yüksek bir toplumun ilkelerinden geriye dönük bir adım, “siyasal geri dönüşçülük” olduğundan; ki bu da elverişsiz olmaktan çok basitçe düşünülemez bir şeydi.⁷³ Fakat proletarya diktatörlüğü kavramı, ilişkili burjuva diktatörlüğü kavramı ve bunun arkasındaki toplumsal ve politik baskı olguları nedeniyle kritik önem kazanmıştı. Bernstein en azından sorunu ele almak zorundaydı; onun düşüncesinde liberal demokrasinin sınıf mücadelesi üzerindeki önceliği başka hiçbir yerde daha açık değildir. Burjuvazi sadece aşırı heyecanlı sosyalist retorikten duyduğu korku ve “ülkeyi şiddetli bir devrimin yıkımından koruma” arzusu nedeniyle “birleşik bir gerici blok” oluşturuyordu.⁷⁴ İşçileri demokratik yurttaşlar topluluğuna üyelikten geri tutan şey de sadece sol kanat basının sütunlarında “proletarya diktatörlüğü”nün gölgeli varoluşuydu. Kapitalist, özünde, asalak oluşundan daha fazla gerici değildi; burjuva ve işçi toplumsal ilerleme yönünde barışçıl biçimde işbirliği yapabilir ve liberal burjuva, esnek bir yaklaşımla, sosyal demokrasiye bile kazanılabilirdi.⁷⁵ Demokrasi, işçilerin ilerlemesi için belirleyici bir araç olsa da, işçi sınıfı gücünün basit siyasal ifadesi değildi.

71 Bernstein 1898, s. 222.

72 Bernstein 1898, s. 163.

73 Bernstein 1898, s. 146–7.

74 Aktaran: Angel 1961, s. 236.

75 Bkz. Angel 1961, s. 236–8.

Uygarlığın ilerleyişinde geri dönüşü olmayan bir kazanımı temsil ediyordu, Demir Şansölye'den [Bismarck – ç.n.] bile daha dayanıklıydı.⁷⁶ Toplumsal sınıfların ittifakının etrafında kurulabileceği amaç ve bunun aracıydı. Gerçekten de, [demokrasi,] toplumsal süreci tanımlayacak kadar önem kazanmış sınıf ittifakıydı.

Yanıt

Toplumsal gelişmeye dair organik metafor, Kautsky'nin argümanında Bernstein'da olduğundan çok farklı tasvir ediliyordu. *Tarım Sorunu*'nda kendi teorik yönelimini özetlerken Kautsky şunları çoktan yazmıştı:

İnsan toplumu bitkiden veya hayvandan farklı bir organizmadır, ama yine de bireylerin basit bir topluluğu değil bir organizmadır ve bir organizma olduğundan, birleştirici bir tarzda örgütlenmelidir. Toplumun bir kısmının bir yönde ve aynı ölçüde önem taşıyan diğer bir kısmının da tam ters yönde gelişebileceğini düşünmek saçma olurdu. Toplum sadece *tek bir* yönde gelişebilir. Fakat organizmanın her bir bileşeninin, evrimi için gereken hareket ettirici güç için kendisine dayanması şart değildir; bir bileşenin bütün için gereken kuvveti oluşturması yeterlidir.⁷⁷

Bernstein organik metaforu toplumun karmaşık ve çok yönlü karakterini ve toplumsal evrimin doğallığını anımsatmak için kullanırken, Kautsky'de bu metafor, egemen bir gücün ileri ittiği ve bu güç etrafında bütünleşmiş bir toplum nosyonunu ifade ediyordu. İtici güç, nihai olarak, maddi üretici güçlerin gelişimiydi ki bu üretimin yoğunlaşmasında ve örgütlü sınıf mücadelesinde açığa çıkıyordu; Bernstein'ın “organik evrimciliği”nin çeşitliliğinde ise bunun önemi dağılmaktaydı. Bu dinamiğin toplumsal gelişmedeki temel işlevini savunurken, Kautsky, Bernstein'ın imgelemine cezbeden sosyal karmaşıklığı bir parça kabul etmekteydi. Kapitalizmin “yeni bir orta sınıfa” yol açtığını kabul etti, fakat Marksizm bu gözlem için Bernstein'a teşekkür edecek değildi; Kautsky'nin kendisi bu katmanı ilk tanımlayanlardan biriydi.⁷⁸ Bernstein'ın sınıf farklılıklarını azımsadığını ve işçiler arasındaki çeşitliliği abarttığını belirtmekle birlikte, Kautsky işçi sınıfı içindeki farklılaşma olgusunu kabul etmekteydi. Bernstein ise, Kautsky'nin bu farklılaşmanın işçilerin bilincine yansımak

76 Bkz. Bernstein 1898, s. 146–7.

77 Kautsky 1898, s. 452.

78 Bkz. Gay 1952, s. 203–4.

zorunda olduğunu kabullenmeyi reddedişini anında yakalamıştı.⁷⁹ Tarım sorunu üzerine tartışmada olduğu gibi, mesele Kautsky'nin toplumsal gerçekliliğin karmaşıklığına itiraz etmesi veya bunu göz ardı etmesi değil, bunun siyasal önemini kavrayamamış olması, bunu SPD'nin siyasal projesine ve sosyalist bilince dair açıklamalarına bağlayamamış olmasıdır. Marksist ortodoksluğun teorik çerçevesi eğilimlerle karşı eğilimlerin birleşmesini (her biri diğerinin işleyişini koşullayacak ve değiştirecek şekilde) kapsamak üzere yeniden işlendiğinde bile, sonuçta ortaya çıkan komplikasyon, Kautsky'nin düşüncesinde, faillerin kendilerine dair anlayışlarında ve projelerine dair tanımlarında düşünömsel bir uyarlanma kapasitesi gerektiren etkileşimli bir dinamik şeklinde değil, sadece içinde işçi sınıfı failliğinin ve SPD'nin siyasal projesinin geliştiği bağlam şeklinde tasvir ediliyordu.

Bernstein'a verdiği yanıt, sonraki on yıl boyunca Kautsky'nin siyasal yazılarını şekillendirdi, hatta *Etik ve Maddeci Tarih Anlayışı* gibi akademik bir çalışmayı bile etkiledi. Yanıtının en çarpıcı özelliği savunmacı tavrıdır; bununla eski bir dostu karşı kamusal bir çıkış yapmakta tereddüt etmesini değil, daha ziyade, tam olarak ortodoks Marksist üretici güçler ve sınıf mücadelesi mantığının yeniden öne sürölmesinden ibaret olan ve Bernstein'ın daha istekli (Luxemburg) yahut ağız bozuk (Plehanov) muhaliflerinin de paylaştığı bir polemiksel tavrı kastediyorum. Kautsky, Bernstein'ın sistemli olmayan eleştirel hücumlarını kolayca hallediyordu. Kapitalizmin çöküşü ve işçilerin yoksullaşması gibi bazı noktalarda, Bernstein'ın kendi Marksist karikatürünü imal ettiğini ileri sürdü; sermayenin yoğunlaşması ve işçi sınıfının büyümesi gibi diğer konularda, kullandığı istatistikleri ve ampirik açıklamasının doğruluğunu tartışarak, kullandığı yöntemler nedeniyle onu eleştirdi. Yeni orta sınıf ve işçi sınıfının çeşitliliği gibi başkaca konularda ise, Kautsky Bernstein'ın gözlemlerini kabul etti, ama bunları azımsamaya ve özgünlüklerini yadsımaya çalıştı, böylece bunları ortodoksluğa mal ederek siyasal anlamlarını köreltti. Kabul edilmiş fikirlerin savunulmasında ilke olarak itiraz edilecek hiçbir şey yok elbette, nihayetinde Kautsky bir karşı eleştiriye girişmişti. Ve ortodoksluğun mantığının eleştirel yanılısımaları kolayca defedebileceği durumda –örneğin Alman İmparatorluk devletinin sınıf karakterini ve Alman burjuvazisinin demokratik sınıf işbirliğine yönelik projelere karşı direncini kavrayışında– onu yeniden öne sürmenin yanlış bir tarafı yoktu. Fakat revizyonist eleştirinin teorik ve pratik zayıflıklarına rağmen, Bernstein, tartışmanın siyasal çekirdeğini tanımlayan ve son yüzyıl

boyunca Marksist partileri ve işçi sınıfı hareketlerini altüst eden kritik meseleleri ortaya atmıştı: işçi sınıfı içindeki farklılaşmanın siyasal önemi, diğer sınıflarla işbirliği olanağı ve bunlarla yapılandırılmış şekilde, günlük pratiğin nihai hedeflerle ilişkisi. Bernstein'ın sesi Marksist değildi, fakat Kautsky ve ortodokslar bu meseleleri ele aldıklarında, bunu bunların siyasal önemini karartan terimlerle yaptılar.

Bununla birlikte, Bernstein'ın “organik evrimciliği”nin aşıl topuğu olan devlet iktidarı meselesi, tam da Marksist ortodoksluğun mantığının İmparatorluk Almanyası'nın toplumsal gerçekliğine daha yakından denk düştüğü yerd. Bernstein iktidarı topluma yayılmış gibi görürken, Kautsky'nin açıklamasında kapitalist gelişme sürecinin tümleşik niteliğinin siyasal ifadesi devlet iktidarının bölünmezliği idi. Bu nedenle devlet, sınıf mücadelesinin stratejik düğüm noktasıydı. Bernstein kooperatif kurumların yaygınlaşması, üretimin örgütlenmesinde sendikaların artan demokratik katılımı ve genel olarak kültür seviyesinin yükselmesi aracılığıyla toplumun dereceli şekilde sosyalizm ruhuyla kaplandığını görürken, Kautsky'nin Marksizminin mantığı iktidarın belirleyici biçimde devlete kayması mecburiyetini içeriyordu: “Bir bakanlığın çeşitli bölümlerinin sosyalistler tarafından aşamalı şekilde fethedilmesi fikri, doğum eylemini bir dizi aylık eyleme bölme girişiminden daha az saçma değildir.”⁸⁰ Kautsky'nin “yıpratma stratejisi”, sınıf mücadelesine ilişkin olarak savaş alanında iki muazzam ordunun birbirine karşı konuşlandırılması imgesini iletir.⁸¹ Sosyalist güçlerin inşa edildiği ve burjuva iktidarının tüketildiği ön darbeler –grevler, seçimler, ajitasyon, propaganda vb.– Bernstein'ın övdüğü günlük pratiğin moleküler hareketinden esasında farklı değildir. Fakat bu stratejinin etrafında kavrandığı teorik eksen, işçi sınıfının devlet iktidarını ele geçirmesidir, devlet aygıtının fiilen hâkimi haline gelen bir parlamentodaki Sosyal Demokrat çoğunluktur. Belirleyici savaş derken, devrim derken Kautsky'nin kastettiği buydu – ve Bernstein'ın “organik evrimciliği”ne bu anlamdaki bir devrim anlayışıyla karşı çıkmaktaydı.⁸²

80 Kautsky 1902, s. 19.

81 Bkz. Kautsky 1909, s. 16–19.

82 Bu elbette Kautsky'nin bildiği tek devrim anlayışı değil, Bernstein ile tartışmasında geçerli olandır. Bu görüş, sosyalist dönüşümü insanın yaratıcı potansiyelinin genelleşmiş özgürleşmesi şeklinde anladığı, *Toplumsal Devrim* (1902) yapıtında açıktır; burada devrimin iki anlamı ayırt edilir: “[Bir] sosyalist devrim bir fabrikayı tek hamleyle kapitalist mülkiyetten toplumsal mülkiyete aktarabilir. Fakat bir fabrika, monoton, iğrenç, zoraki bir çalışma mekânından, mutlu insanların neşeli etkinliği için çekici bir yere ancak dereceli şekilde, yavaş bir evrim süreci aracılığıyla dönüştürülebilir” (1902, s. 20; ayrıca bkz. s. 106–88).

Kautsky, proletarya diktatörlüğü konusunda Bernstein ile tartışmaya girmede, bunu çözümü güvenle geleceğe bırakılabilecek bir sorun⁸³ olarak tanımladı; buna rağmen, devlet sorunu aralarındaki tartışmayı şekillendirdi. Kautskici, sınıf mücadelesinin stratejik düğüm noktası olarak devlet tezi, SPD'nin devlet iktidarından gerçek yalıtılmışlığının teorik ifadesiydi. İmparatorluk Almanyası'nda burjuva demokrasisinin tuzaklarının ve gerçekliğinin bir kısmı mevcuttu: Sınırlı da olsa ifade, yayın, toplanma ve örgütlenme özgürlükleri ve içinde Sosyal Demokratların etkisinin olmasa da sayısının düzenli şekilde arttığı seçilmiş bir Reichstag. Fakat burjuvazi ve toprak sahibi Junker sınıfı, askeri-bürokratik devlet aygıtı üzerinde mutlak gücünü korumaktaydı. Prusya Meclisi'nde oy hakkı eşitsiz, sınıfsal bir temelde olup ağırlıkla işçilerin aleyhineydi; diğer demokratik haklar da benzer şekilde, her şeyden önce Sosyal Demokratların hakları konusunda, polisin ve devletin adli bekçilerinin gözlediği kısıtlamalarla doluydu.⁸⁴ Kautsky'nin ve SPD'nin görüşüne göre Sosyal Demokratik iktidara erişimin belirleyici şekilde tek yolu olan Reichstag'ın, kamuoyu gücünden başka bir gücü yoktu. Sadece konuşulan bir yerdi. Kayzer, en azından teoride, dilediği zaman onu dağıtmak için bir bölük asker gönderebilirdi.⁸⁵ Sosyal Demokratların iktidar mevkiinden dışlanması, Alman toplumunu kaplayan sınıf kutuplaşmasının ortasında, işçi sınıfının toplumsal ve kültürel olarak yalıtılmasını yansıtıyordu.⁸⁶ Aşağıdan kızıl devrim hayaleti ile yukarıdan Bismarckçı devrimin gerçekliği arasında felç olmuş liberal burjuvazi, ulusal önderliğe yönelik hiçbir eğilim göstermiyor, demokrasi için de pek az coşku duyuyordu. Büyük burjuvazinin kendisi, Sosyal Demokrat sendikalarla müzakereyi reddederek, Wilhelmci devletin emperyalist ve bürokratik tonunu sahiplenmişti; sendikaların varlığına göz kırparak, onların artan etkisine karşı lokavtlar yoluyla mücadele etmek için kendisini işveren birliklerinde örgütlemişti.⁸⁷ İşçi sınıfı, demokrasinin, ezici biçimde baskın ve kesinlikle de tek tutarlı taraftaydı.

Kautsky'nin SPD projesini teorileştirmesi, Alman İmparatorluk devletinin demokratik yeniden örgütlenmesi ile işçi sınıfının sosyalizm mücadelesini sentezlemek durumundaydı. Bernstein, sosyalizmin hedefini liberal-demokratik bir iktidar yayılımı mantığına tabi kılarak, bunun sınıf karakterini zayıflatmaktaydı. Kautsky, demokrasi ile sosyalizm arasındaki ayrımı

83 Bkz. Salvadori 1979, s. 66.

84 Bkz. Roth 1963, s. 267; Schorske 1955.

85 Russell 1896, s. 98.

86 Bkz. Rosenberg 1962; Roth 1963, I. ve VI. bölümler; Lidtke 1966, s. 37.

87 Bkz. Roth 1963, s. 143.

yeniden öne sürerken, paradoksal olarak, en azından kıta Avrupası'nda proletaryayı demokrasinin tek faili diye tanımlıyordu. Paradoks, Kautsky'nin sınıf mücadelesinin mantığına tanıdığı öncelikle elbette ortadan kalkıyordu. Bernstein'ın *aksine*, demokrasi kendi başına sınıf egemenliğinin sonuna işaret etmiyordu; soyut şekilde ya burjuva egemenliği ya da işçi sınıfı egemenliği ile uyumlu olabilen, "çoğunluk egemenliğinin bir biçimi" idi sadece. Kautsky, demokrasinin asli rolüne Bernstein kadar güçlü şekilde inanıyordu; onu, içinde proletaryanın kendi güçlerini uygulamaya başlayarak geliştirdiği hayati ortam olarak görüyordu, "fakat ne şimdiki pratik ne de geleceğe dönük beklentiler henüz ... demokratik biçimlerin kendi başlarına proletaryanın kurtuluşu için onun sınıf egemenliğini gereksiz kılmaya yeterli olduğunu kanıtlamıştır".⁸⁸ Demokrasi "sınıf egemenliğinin ortadan kaldırılmasının vazgeçilmez önkoşulu" ise, bunun nedeni sadece "proletaryanın sınıf egemenliğine onun aracılığıyla erişebileceği tek siyasal biçim" olmasındandır.⁸⁹ Bu nedenle sosyalizm –ki bu Marksist ortodoksluk ile revizyonizm arasındaki en önemli farktır– demokrasi mantığının tamamlanması değil, sınıf mücadelesi mantığının sonucudur. Bernstein için demokrasi, sınıf işbirliği aracıdır; Kautsky için, proleter ve demokratik çıkarları birleştiren motor sınıf antagonizmasıdır. Sermaye birikimi mantığı, üretimi toplumsallaştırarak, işçi sınıfını –kapitalist toplumdaki ara tabakaların aksine– giderek etkisi artan bir güç haline getirir. Toplumsal mücadeleler, bir bütün olarak toplum seviyesi dışında, yani devlet iktidarı için birleşik bir sınıf mücadelesi dışında, giderek daha az karara bağlanabilir. Fakat kapitalist toplumun organik niteliği, ki bunun en yüksek ifadesi egemen sınıf iktidarının modern devletin merkezileşmiş aygıtında yoğunlaşmasıdır, işçi sınıfının büyüyen sınıai gücünün siyasal ifadesini dar şekilde sınırlandırır. Üretimde giderek daha gereksiz hale gelen, topluma önderlik etmeye artık uygun olmayan ve dolayısıyla çoğunluğu "büyük bir toplumsal hedef" etrafında birleştiremeyen, konumu sosyalizmin yükselen güçlerine karşı giderek savunmasız olan burjuvazi, demokrasiye sırtını dönüyordu.⁹⁰ Böylece Kautsky "modern bir sanayi devletinde ilerici demokrasi bundan böyle ancak *proleter* demokrasisi biçiminde mümkündür" sonucunu çıkarıyordu.⁹¹ "Parlamentarizm" diye yazdı, "devrimi lüzumsuz kılmak bir yana ... kendisini canlandıracak bir devrime ihtiyaç duyuyor".⁹²

88 Aktaran: Salvadori 1979, s. 66.

89 Aktaran: Salvadori 1979, s. 65.

90 Bkz. Kautsky 1902, s. 75–9.

91 Aktaran: Salvadori 1979, s. 66.

92 Kautsky 1902, s. 80.

Kautsky'nin analizinin mantığı, sadece, en azından başta izin vermeye istekli olduğu istisnaya doğrulanmaktaydı. Kautsky ve diğerleri, Bernstein'ı Almanya'ya İngiliz gözünden baktığı için yürekten eleştiriyorlardı. Fakat Kautsky kendisi de İngiliz koşullarında sosyalizme geçişin “toplumsal devrim yoluyla değil, egemen sınıfın proletaryaya vereceği bir dizi ilerici ödünle barışçıl bir şekilde gerçekleştirilebileceği”⁹³ umuduna sahipti; bu olasılık Bernstein'ın perspektifiyle uyumluydu. Kautsky, İngiliz istisnasını, köklü İngiliz parlamenter demokrasi geleneği ve militarizmin ve bürokratik devletin yokluğu ile açıklamaktaydı. Fakat İngiliz siyasetinin kilit özellikleri –sadece yönetici aristokrasi değil, aynı zamanda militarizmin ve bürokrasinin daha az gelişmesi– Ortaçağa çarpıcı bir benzerlik gösteriyordu. Feodal partikülarizm mirası, İngiltere'yi “ezilen sınıfların çabalarının esas olarak belirli suistimallerin kaldırılmasıyla sınırlı olduğu büyük modern ulus ... [ve] uzlaşma yoluyla devrimden korunma pratiğinin en ileri ölçüde geliştiği devlet” haline getirmişti.⁹⁴ Bu yorum Kautsky'nin tarihsel bakışının mantığına tuhaf şekilde uyuyorsa, bunda esas olan şeyin üretici güçlerin özgül bir gelişim seviyesi olmadığı, ama üretimin toplumsallaşma sürecini ve sınıf kutuplaşmasını oluşturduğu ölçüde bunların ilerlemesi olduğunu anımsamakta yarar olabilir. Bu özel yorumla ilgili kayda değer şey İngiltere'nin (Bernstein tarzında) geleceğe değil, geçmişe işaret etmesidir. “İngiliz iç siyaseti” diye devam eder Kautsky, “şimdi kendisini Alman rakibini örnek alarak şekillendirmeye başlamaktadır”.⁹⁵ İngiltere'nin partikülaristik toplumsal yapısının doygunluğu ve siyasetinin buna karşılık gelen akışkanlığı, tarihsel meşaleyi, çekişen sınıf güçlerini modern devletin merkezi iktidarı etrafında konuşturdu Tötonik çizgiye geçirmektedir.

Kautsky'nin devlet iktidarının fethi konusundaki ısrarı ile Bernstein'ın günlük harekete bağlanması arasındaki zıtlık, kaçınılmaz olarak, Marx ile anarşistler arasında yaşanan daha önceki polemikleri anımsatır. Karşılaştırma Kautsky'nin yazılarında sadece yinelenen bir tema değildir, aynı zamanda argümanı için özsel bir kanaldır. Bernstein'ın Proudhon'a olumlu atıfları da buna metinsel temel sağlar.⁹⁶ Tartışmanın tetiklediği entelektüel yönelimler de buna bir miktar inandırıcılık katar: Proudhon'un öğrencisi ve sendikalizmin gelecekteki lideri Georges Sorel, “Marksizmin ruhuna dönüşü” için onu överek ve “Kautsky'nin zaferinin Marksizmin

93 Kautsky 1902, s. 64.

94 Kautsky 1902, s. 26.

95 Kautsky 1902, s. 64.

96 Bkz. Bernstein 1898, s. 156–61.

kesin yıkımı anlamına geleceğinden” korkarak, Bernstein’ın tarafını tutmuştu.⁹⁷ Daha da önemlisi, bu karşılaştırma, devlet iktidarı stratejik sorununun ciddi bir incelemesini hükümsüz kılan ve anarşizm ile Bernstein’ın post-Marksizmi arasında “belirli bir yapısal homoloji” sağlayan ortak bir “araçlar ile amaçlar arasındaki tutarlılığa vurgu”ya dayanabilir.⁹⁸ Kautsky’nin daha evvelki tartışmayı Marx ve tarih tarafından kararlaştırılmış varsayarak zikretmesinin gerçeklikte temelini bulunması, bunun, daha sonraki tartışmada onun savunmacı tavrının yoğunlaşmış bir ifadesi olarak önemini gizlememelidir. Dahası, onun Marksizm adına tarihsel üstünlük pozu varsayımının sadece onun özel ortodoks Marksist tarihsel anlayışına değil, aynı zamanda özel bir Marksizm anlayışına da dayandığını akla getirmelidir.

Teori ve Bilinç

Kautsky’nin revizyonizme yanıtının salt savunmacı niteliği, ancak savunduğu Marksist teorinin karakterine ve siyasal işlevine dair kavrayışının incelenmesiyle uygun şekilde değerlendirilebilir. Kautsky’nin savunmayı yürütüşü yaygın olarak eleştirilmiş fakat yeterince anlaşılmamıştır, zira kanımca *neden* bu savunmayı yürüttüğü ele alınmamıştır. Bunu ele almak, onun Marksist teorinin rolüne dair kavrayışını sorgulamaktır. Kapitalist gelişmenin mantığının sosyalizmin “nesnel” ve “öznel” koşullarının birbiriyle uyumlu olgunlaşmasını, üretici güçlerin gelişmesini ve işçilerin sınıf bilincinin ortaya çıkışını getirdiği ve Marksist parti ile işçi sınıfı hareketinin uyumunu garantilediği sürece ilişkin açıklaması, bir yanıt önermektedir. Böyle bir yanıt, Kautsky’nin sosyalist bilincin işçi sınıfı hareketine dışarıdan sokulması gerektiği teziyle, sosyalist bilinç ve sınıf mücadelesi arasında kabul ettiği ayrımla pek de uyumlu değilmiş gibi görünebilir. Bununla birlikte, doğru anlaşıldığında, temeldeki uyumları sergileyen sadece bu tezdur. Her ne kadar bu tez Kautsky’nin –Erfurt Programı’na dair anlatımını ve özellikle de tarihsel yazılarını içeren– bir dizi çalışmasında çeşitli şekillerde geliştirilmişse de, bu tezin *klasik yeri*, Avusturya Sosyal Demokrat Partisi’nin taslak programına yönelttiği 1901 tarihli eleştirisidir. Lenin’in *Ne Yapmalı?*’daki alıntısıyla şöhret –veya kötü şöhret– kazanmış olan argüman şu şekildedir:

Taslak şöyle belirtiyor: “Kapitalizmin gelişimi proletarya [saflarını] ne

97 Sorel 1900, s. 148–75.

98 Bkz. Geras 1976, s. 154.

kadar büyütürse, proletarya da ona karşı o ölçüde [hem] mücadele yürütebilir [hem de] buna mecbur kalır". Sosyalizmin olanağının ve zorunluluğunun bilincine varır.

Bu bağlamda sosyalist bilinç, proleter sınıf mücadelesinin zorunlu ve doğrudan sonucu olarak görünmektedir. Ama bu yanlıştır. Bir doktrin olarak sosyalizmin kökleri, tıpkı proletaryanın sınıf mücadelesi gibi, modern ekonomik ilişkilerdedir ve tıpkı ikincisi gibi, kapitalizmin yarattığı kitlelerin yoksulluk ve sefaletine karşı mücadeleden ortaya çıkar. Fakat birbirlerinden değil, aynı anda ve farklı koşullardan ortaya çıkarlar. Modern sosyalist bilinç sadece derinlikli bilimsel bilgi temelinde ortaya çıkabilir. Nitekim modern iktisat bilimi, diyelim modern teknoloji kadar, sosyalist üretimin bir koşuludur, ama proletarya, dünyadaki en iyi irade ile, ilkini ikincisinden daha önce yaratamazdı.

Her ikisi de modern toplumsal süreçten doğar. Bilimin taşıyıcısı proletarya değil, burjuva aydınlarıdır; modern sosyalizm bu tabakanın bireysel üyelerinden kaynaklanmış, bunlar bunu önce entelektüel olarak gelişmiş proleterlere iletmış, onlar da koşulların elverdiği yerde bunu proleter sınıf mücadelesine dâhil etmiştir. Dolayısıyla sosyalist bilinç, proleter sınıf mücadelesine dışarıdan getirilen bir şeydir, orijinal olarak onun içinden doğan bir şey değil.

Buna uygun şekilde, eski Hainfield programı, haklı olarak, Sosyal-Demokrasinin sorumluluğunun bir kısmının, proletaryaya konumunun ve misyonunun bilincini aşlamak olduğunu belirtmiştir. Bu bilinç sınıf mücadelesinden kendi kendine doğsaydı bu gerekli olmayacaktı.⁹⁹

Bu pasajın mantığı, sosyalist bilinç, bilimsel bilgi ve burjuva aydınları arasında öne sürdüğü bağlantı ve bir yanda bunlarla diğer yanda proletaryanın sınıf mücadelesi arasında koyduğu ayrımla yönetilmektedir. İlkinin ikinciye önceliği, "emekçi sınıfların kurtuluşu emekçi sınıfların kendi eseri olmalıdır" biçimindeki temel Marksist tezin altını oyuyormuş gibi görünecektir.¹⁰⁰ Eğer kurtuluşun ön koşulu olan siyasal bilinç işçilerin mücadele içindeki deneyimleri aracılığıyla üretilemiyorsa, o zaman kurtuluşun kendisi burjuva aydınlarının elinden alınmış bir armağan olmalıdır. Gerçek tarihsel değişimin toplumsal diyalektiğini teorileştiremeyen Kautsky, burjuva aydınlarını bir tür *deus ex machina* [makine tanrı] şeklinde olaya dâhil etmeye zorlanmıştır. Aydınların işçi sınıfı hareketindeki nüfuzunu açığa vuramayışı yahut proleter öz-kurtuluş fikrini inkâr edemeyişi, bu yorum

99 Kautsky 1901-2, s. 79-80.

100 Marx 1864, s. 14.

açısından, bir kuramsal tutarsızlık göstergesi olarak bir yana bırakılmadıkça¹⁰¹ veya “dışarıdan bilinç” fikri her durumda “kendisini profesyonel siyasetçiler ve manipülatörler partisine dönüştüren sosyalist bir partinin teorik gerekçelendirilmesi” şeklinde hizmet görmedikçe, yani Marksizm ile SPD’nin siyasal pratiği arasındaki çelişkinin mahcup itirafı olarak ele alınmadıkça, sorun yaratır.¹⁰² Fakat bu zorluğun sadece kusurlu bir yorumun yapay eseri olduğunu, Kautsky’nin “sosyalist bilinç” ile ne kastettiğine dikkatlice bakmamaktan kaynaklandığını göstereceğim. Terim açıklığa kavuşturulduktan sonra, aşikâr çelişkiler dağılmakta ve bunların yol açtığı yorumsal çarpıtmaların gereksiz olduğu ortaya çıkmaktadır.

O halde, Kautsky sosyalist bilinçle ne kastediyordu? Kafalarında “modern sosyalizmin köklendiği” burjuva entelijansiyanın “bireysel üyeleri”nden söz edişi, Marx ve Engels’e açık bir referanstır. Sosyalist üretimin ön koşulları olarak “yetkin bilimsel bilgi” ve “modern iktisat bilimi”ni tanımlaması, sosyalist bilinci aydınların Marksist bilimi ile eşitler gibi görünmektedir. Fakat denklem önemli açılardan değiştirilmiştir. İlkın, Kautsky sosyalizmle, “kapitalizmin yarattığı, kitlelerin yoksulluğu ve sefaletine karşı mücadele”den doğan sınıf mücadelesinin yanı sıra ortaya çıkan “bir doktrin olarak” ilgilenmektedir. İkincisi, “modern sosyalist bilinç”ten, “modern iktisat bilimi”nden, “modern sosyalizm”den bahsetmektedir. “Modern” sıfatı [*heutige* veya *moderne*] bu pasajda en az altı kez geçer. Bu nedenle, Kautsky sosyalist bilinci bilimsel sosyalizm teorisi ile ilişkili şekilde konumlandırmakla birlikte, onu aydınlarla işçilerin tarih dışı bir kutuplaşması açısından ortaya koymayıp, bunun yerine teorinin tarihsel gelişimini bizzat sosyalist bilinç kavramı içinde ele almaktadır.

Tarih

Tarihsel boyut, Kautsky’nin komünizm tarihi üzerine çalışmalarında aydınlatılır. Onun *Hristiyanlığın Temelleri* yapıtının ana temalarından biri, modern sosyalist hareket ile ilk Hristiyan cemaatinin ilkel komünizmi arasındaki sürekli karşılaştırmadır. Erken Hristiyan yazınının komünist temalarının köklerinin, Platonik felsefenin etkisinde değil, dönemin proleterlerinin komünist pratiklerinde, eşitliğe ve cemaate dair proleter bir dürtüde yattığını savunur. Bu, kaba saba, düzleyici bir komünizmdi; toplumun mevcut zenginliğini bölüşme hırsı, hem Roma İmparatorluğu’nun çoğunlukla boş gezen proleterlerinin umutsuzluğunu hem de köleliğe

101 Bkz. Geary 1976, s. 244–5.

102 Kolakowski 1978, s. 43.

dayalı bir toplumun karakteristiği olarak emeğe yönelik müzmin bir aşılamayı yansıtmaktaydı. Bu, modern emekçi proleterlerin artan gücünü, öz güvenini ve öz-bilincini ifade eden, insani ihtiyaçların ve üretici güçlerin azami genişlemesini öngören modern sosyalizm ile çarpıcı bir karşıtlık içindedir. Yine de Kautsky “bugün komünizm için *mücadele*, komünizme duyulan *ihtiyaç*, aynı kaynaktan, yani *yoksulluktan* çıkar ve sosyalizm sadece duyguların sosyalizmi olduğu, sadece bu isteğin ifadesi olduğu sürece, modern işçi hareketinde bile zaman zaman kendini ilkel Hristiyanlık dönemindekilere benzeyen eğilimlerde ifade eder” diye yazmaktadır.¹⁰³

Kautsky, önemli bir toplumsal güç olarak Hristiyan komünizminin çözülüşünün izini on altıncı yüzyıla kadar sürer. Bu dönem aynı zamanda Sir Thomas More’un *Ütopya*’sında modern sosyalist teorinin, plebyen komünist ajitasyonun “isyan ruhunda” da sosyalist pratiğin doğuşunu görmüştü. Hem eskinin ölümü hem de yeninin doğuşu, kapitalist üretimin, modern proletaryanın ve modern devletin doğum sancılarını yansıtır.¹⁰⁴ More’un tarihsel özgünlüğü, kapitalist uygarlığın kazanımlarını korurken, kapitalizme üstün bir üretim tarzı tasvir etmekten oluşuyordu. Alt katmanların komünizmi hem Thomas Münzer’in Alman Köylü Savaşı’ndaki önderliğinde en belirgin olan bir isyan ruhunu, hem de sanayi üretiminde komünizme doğru Moravyalı Huteritlerin attığı ilk bocalayan adımları sergilemişti.¹⁰⁵ Fakat bu, hâlen, More’un “sakin ve kültürlü” komünizmiyle yaman bir çelişki içinde, kasvetli bir çilecilikle doluydu; bu, “işkence gören, umutsuz bir sınıfın ifadesi” idi. More’un Münzer’in komünizmini “korkunç bir sapkınlık” ilan etmesinde çarpıcı şekilde sergilenen bu çelişkinin,

temeli sosyalizmin başlangıcının özünde yatıyordu. More ile Münzer arasındaki karşıtlık, sosyalizmin tarihi boyunca süregiden, ancak *Komünist Manifesto* ile aşılan büyük karşıtlığın yani ütopyacılık ile işçi hareketi arasındaki karşıtlığın nüvesini barındırıyordu. Teorisyen More ile ajitator Münzer arasındaki karşıtlık özü itibarıyla tıpkı Owencilik ile Chartizm, Fouriercilik ile Fransa’daki eşitlikçi komünizm arasındaki karşıtlık gibi aynıdır (...) İdeal devletin gerçekleştirildiğini görmeye sabırsızlıkla can atan More, aşağıdan başlayarak sömürüye son verme girişimlerinden ürkererek çekinmiştir. Bu yüzden More’un görüş açısından komünizm olguların mantığı nedeniyle sınıf mücadelesi içinde gelişmemiştir; insanlığa onu

103 Kautsky 1908a, s. 466.

104 Kautsky 1888, s. 161, 171.

105 Kautsky 1895, s. 205–15.

yukarıdan zorla kabul ettirecek güçlü birini kazanmayı düşünmeden önce kafalarda hazır olması gerekiyordu.¹⁰⁶

Böylece Kautsky, özgül modern sosyalizmi erken Hristiyan komünizmin-den iki temelde ayırır: İlk, uhrevi bir boyun eğme ruhu yerine “bu dünyanın” isyan ruhu geçer; ikincisi, bölüşümcü düzleştirmeye yönelik Hristiyan bağlılığı, insan üretici gücünün erişimini genişletmeye yönelik modern dürtüyle aşılmıştır. Bu temellere, her ne kadar bunlar birbirlerine karşıt olarak ortaya çıksalar da, modern sosyalizmin iki yönü karşılık gelir: İşçilerin sınıf isyanı ve genişleyen üretici güçleri toplumsal ilerlemenin gerekleriyle ilişkilendiren bir teori. Kautsky için Marksizmin çekirdeği, işçi sınıfı mücadelesi ile üretici gücün gelişiminin birbirine denk düşecek hale getirildiği çelişkili süreci kavramasıdır. Bu sürecin teorisi olarak Marksizm, daha önceki sosyalizmlerin yapısında var olan çelişkilerin çözümüdür. Bu anlamda Kautsky, Marksizmi, onun öncüllerine karşıt şekilde, “modern sosyalizm”le eşitler. O halde “modern sosyalist bilinç”, genel olarak üretici güçlerin ve toplumsal ilerlemenin dinamiğinin proleter sınıf mücadelesiyle birliğini açıklayan kuramdır. Dolayısıyla, paradoks olarak, sosyalizmin ve işçi sınıfı hareketinin birliğinin bilincidir. Paradoks, Kautsky’nin şu iddiasında isabetle ifade edilmektedir: “Bazılarının tüm dehasına rağmen, sosyalist işçiler, sosyalizmin organik şekilde işçilerin hareketiyle bağlaşıp olacağı bir sosyalizm teorisini temellendirmek için gereken geniş bilgi birikiminden yoksundu. Sosyalist işçiler sadece eski burjuva sosyalizmini, yani ütopyacılığı ele alıp, onu kendi amaçlarına uyarlayabilirlerdi”.¹⁰⁷ Kautsky’nin, sosyalist bilincin işçi sınıfına dışarıdan getirilmesi gerektiği tezi, proleter öz-kurtuluş kavramıyla çelişmez, daha ziyade onu gerektirir. Paradoks, Kautsky’nin tezinin özünde tarihsel karakterini kavramak suretiyle çözülmektedir.

Toplumun üretici güçleri geliştirmedeki genel çıkarı ile işçilerin kendi kurtuluşlarındaki sınıf çıkarları arasındaki çelişkinin çözümünü gösteren bilimsel teori olarak Marksizm, modern sosyalizmin çelişkisinde belirli bir aşamayı, onun çözümünü temsil eder. Bu bilimin yapısı, sadece aydınların erişebileceği kavramsal beceriler ve bilgi birikimi gerektiriyordu; özellikle de ezilenlere yönelik sempatisini “devrimci bakış açısına” dönüştürebilen, “burjuva toplumu karşısında eleştirel konum alabilen veya başka türlü ifade edilecek olursa ... kendilerini proletaryanın düzlemine yerleştirebilen”ler¹⁰⁸ (burada Marx ve Engels). Burjuva toplumunun

106 Kautsky 1888, s. 188–90 [2006, s. 211].

107 Kautsky 1908b, s. 27.

108 Kautsky 1908b, s. 10–11.

Marksist eleştirisi ile proletaryanın bakış açısı ve çıkarları arasındaki bu özdeşleşme, özellikle de sınıf mücadelesi mantığı sosyalist ütopyaların iflasını gösterdikçe, işçi sınıfı hareketinin Marksist bilimin sonuçlarını özümsemesini garantiliyordu. “Marksizmin Üç Kaynağı”nda Kautsky, “işçi hareketi ile sosyalizmin zorunlu birliği için koşullar her bakımdan sağlanmıştır” diye duyurmaktaydı.¹⁰⁹ Aynı metnin bölüm başlıkları, Marksizmi sadece sosyalizm ile işçi hareketinin birliği şeklinde değil, aynı zamanda doğal ve toplumsal bilimin; Fransız, Alman ve İngiliz düşüncesinin; ve teori ile pratiğin sentezi olarak ilan ediyordu. Kautsky’nin bilginin sonsuz ilerleyişini göstermelik şekilde kabul edişi¹¹⁰ bir yana, Marksizm burada, tüm çelişkilerin çözümü olarak, işçi hareketi ile ilişkilendirilir.

Bilim

Kautsky sosyalist bilinci, sosyal–bilimsel bilginin son sözü olan Marksist teori bakımından yorumladığı için, bu, sosyal–bilimsel anlayışın niteliğine dair düşünceleriyle daha da netleştirilebilir. Marksizm herhangi bir gerçek bilimin birincil kriterini karşılamaktadır: “Tartışmasız bir bütünlük altında, tüm fenomenlere dair yeknesak bir anlayış arayışı. Bu, sosyal bilimlerde, toplumsal bütünün, herhangi bir parçası keyfi olarak değiştirilemeyecek ... tek bir organizma olarak tanınması anlamına gelir”.¹¹¹ Toplumun bilimsel incelenişinde, toplumun hareket yasalarını fark etmek, bütünlük ve düzenlilik arayışına, toplumsal mücadelelerdeki evrensel, homojen unsurun arayışına dayanır: “Benzer görünüşler ne kadar fazla sayıda gözlemlenirse, evrenseli –bir toplumsal yasayı belirtir– fark etme eğilimi o kadar büyük olur ve tekil ve tesadüfi olan ne kadar gözden yiterse, toplumsal hareketlerin yasalarını keşfetmek o kadar kolaydır”.¹¹² Bu ayrım Kautsky’nin bir başka ayrımına, sınıf mücadelesinin “yöntemleri ve organları” ile “doğrultusu” arasındaki ayrıma dair bilgi verir: “İkincisi teorik olarak önceden incelenebilirken, birinciler pratik içinde oluşturulur ve mantıkçılar tarafından yalnızca sonradan gözlemlenebilir; mantıkçılar, daha sonra, bunların daha ileri evrim bakımından önemini inceleyebilir”.¹¹³ Teori ile pratik arasındaki ayrım, burada evrensel ile tikel, homojen ve tesadüfi olan arasındaki ayrımla çakışmaktadır.

109 Kautsky 1908b, s. 10–11, 26.

110 Kautsky 1908b, s. 13.

111 Kautsky 1902, s. 33.

112 Kautsky 1902, s. 32.

113 Kautsky 1902, s. 92–3.

böyle biçimlere yol açmalıdır” diye öne sürerken bir miktar teorik kavrayış keskinliği gösteriyordu.¹¹⁶

İşçiler ve Aydınlar

Kautsky’nin Marksist teori kavrayışı, sosyalist hareket içinde işçiler ile aydınlar arasındaki ilişkiye dair anlayışındaki yapısal bir belirsizliğin altını çizmektedir. Bir bakıma, Marksist teori ile işçi sınıfı mücadelesinin tarihsel mantığı arasındaki uyum, aydının işlevini depolitize eder. Kautsky’ye göre, aydınların, “bilimsel eğitim almış burjuva unsurların” görevi,

toplumsal düzenin başlıca yapılarının analizini ve anın çıkarlarının üzerine yükselen geniş bir toplumsal bilinci [geliştirmek ve yaymaktır] ... İşçilerin akademisyenlerden beklediği şey *amacın* bilgisidir ... kendi sınıf hareketlerinin önderliği için onlara gerek duymazlar.¹¹⁷

Bu iddia, Kautsky’nin, sınıf mücadelesinin teorik olarak önceden kavranabilen yönü ile onun pratikten doğan ve teorik olarak ancak olgulardan sonra irdelenebilen yöntemleri ve organları arasındaki ayrımına dayanır.

Fakat bilimsel bilgi, aydınlara hareketin önderliği iddiasını vermez, zira söz konusu olan bir hedefin icadından ziyade keşfidir, hareket içinde zaten örtük durumdaki bir amacın teorik olarak açık hale getirilmesidir; hareket ile amacın çakışması, sermayenin tarihsel mantığı ve sınıf mücadelesi ile sağlanır. Aydınların işlevi, bu çakışmanın teorik bilincini aydınlatmak ve açıklığa kavuşturmadır. Aydınların, diye yazar Kautsky, “partimizde sadece bir görevi vardır: Açıklığı savunmak. Diğer her şeyi proleterler kendi başlarına hallederler”.¹¹⁸ Bu bilgiler ışığında, Kautsky’nin Bernstein’a yanıtı, hareketin ilerlemesini yavaşlatabilen ama son tahlilde onu hedefinden saptıramayan entelektüel muğlaklığa karşı bir tür teorik artçı savunma eylemi gibi görülebilir. Kautsky, Bernstein’ın her türlü karmaşık sorunla eklektik şekilde, kendi görüşlerine dair açık ve tutarlı bir açıklama sunmadan kuşkular uyandırarak uğraşmasını dizginlemeye çalışıyordu.¹¹⁹ Daha sonra, Marksizmi eleştirenlerin, “ona başka fikirlerle karşı çıkmadığını, sadece genel olarak teoriye duyulan ihtiyaca dair kuşkularını belirttiklerini ... İşçi hareketinde ona ... artık yeni bir sistemle değil, sadece ‘dogmatizm’ gibi ifadelerle

116 Bernstein 1898, s. xxiv.

117 Aktaran: Salvadori 1979, s. 76.

118 Aktaran: Salvadori 1979, s. 77.

119 Bkz. Lenin 1899b.

karşı çıkıldığını” iddia edecekti.¹²⁰ Marksizmin zaferi, sosyalizmin ve işçi hareketinin çelişkilerinin teorideki çözümü, Kautsky için işçi sınıfı hareketinin çelişkilerinin pratikteki çözümünün göstergesi ve garantisi biçiminde hizmet eder. İlkel Hıristiyan komünizminin toprağından bir kilise aristokrasisinin ortaya çıktığı gözlemindeki örtük suçlamayı geçiştirerek, *Hıristiyanlığın Temelleri*’nde “sosyalizmin, zaferini önceleyen dönemde, Hıristiyanlığın son evrelerindeki ile kıyaslanabilir herhangi bir iç çelişki geliştirmeyeceğini, ayrıca zaferin öngörülebilir sonuçlarının geliştiği dönemde de bu tür çelişkilerin gerçekleşmeyeceği”ni savunabiliyordu.¹²¹

Bununla birlikte, Kautsky’nin Marksist teori ve sosyalist bilincin işçi sınıfı hareketinde oynayacağını varsaydığı role daha yakından bakacak olursak, teorik açıklığın paha biçilmez bir siyasal değer taşıdığı bir başka anlam görünür hale gelecektir. Avusturya Sosyal Demokratları’nın taslak programına yönelik eleştirisinde Kautsky, sosyalist bir programı herhangi bir burjuva programından ayıran şeyin, ilkeler beyanı olduğunu öne sürer; bu, “çabalarımıza ilham veren nihai amacı ve sebepleri içeren” Marksist teorinin yoğunlaştırılmış ifadesidir. Marksist ilkelerin beyanına salt simgesel yahut törensel önem atfedenlere karşı, bunun dâhil edilmesinin son derece pratik olduğunu savunur. Özellikle, “proleter hareketin birliğini sürdürme büyük pratik görevi” vardır. İlkın, nihai amaca dair anlayış ne kadar birleşirse ve bu anlayış gündelik pratikte ne kadar hayati şekilde ifade edilirse, işçi sınıfı hareketinin farklı yönleri arasındaki sürtüşmelerin onun gücünü zayıflatması tehlikesi o kadar kolay bertaraf edilir. Dahası, Marksist ilkelerin açıkça beyan edilmesi, işçi hareketinin farklı aşamaları arasındaki birliği belirler, toplumsal ve siyasal konjonktürlerin dalgalanmasının ortasında, onu anarşizm veya oportünizm kayalarına çekebilecek ayartıları dizginler.¹²²

Proleter yaşamın koşulları, çıkarları ve mücadelelerinde örtük olan sosyalist bilinç, işçilerin kendi konumlarının diğer işçilerinkiyle özdeşliğini değerlendirmelerini ve böylelikle de potansiyel kolektif güçlerini, öz-kurtuluş kapasitelerini artırmalarını sağlamıştır. O halde Marksist teori, sosyalist bilincin temel taşı olarak, proleter dayanışmanın ve onun belli aşamalardan geçen diyalektik bir mücadele ve örgütlenme sürecinde ortaya çıkışı ve zaferi için tarihsel koşulların teorik ifadesidir: İlk ücretli işçilerin uysal boyun eğişi tek tük ve bireysel direniş eylemlerine, sonra

120 Kautsky 1908b, s. 36.

121 Kautsky 1908a, s. 468–9.

122 Kautsky 1901–2, s. 69–70.

da çok daha kapsayıcı, disiplinli, kararlı ve bilinçli kolektif mücadele tarzlarına yerini bırakır. İşçi sınıfının her bir kesimi bu süreçten geçer ve sermaye birikimi mantığı sürekli olarak yeni emek gücü rezervleri yaratıkça, bu süreç sürekli yenilenir; ama daha ileri safların örneği sayesinde, takipçiler için bu süre biraz daha kısalabilir. Kautsky, anarşist ve “ilkel” sosyalist düşünce tarzlarının nüksedişini böylece açıklar. Fakat tıpkı “sanayi bakımından daha gelişmiş olan ülkenin, daha az gelişmiş olanına, yalnızca kendi geleceğinin imgesini göstermesi”¹²³ gibi, işçi sınıfı hareketinin de daha ileri, örgütlü ve bilinçli safları, daha yeni, daha az deneyimli arkadaşlarına kendi geleceklerini sergilerler.

Teorinin işlevi, işçi sınıfı hareketinin birliğini korumaktır; sadece Marksist bilim, gündelik pratiğin ampirik dünyasında karşılaşılan kişilik ve tesadüfler kargaşasının ortasında proleter sınıf mücadelesinin evrensellliğini kavrayarak, bu birliğin temeli için tutarlı bir açıklama getirir. Dolayısıyla, Marksizm, işçi sınıfının birliğinin teorik ifadesidir. Gerçekten de, Marksist teorinin savunusu, proleter dayanışmanın erdemini ifade eder ve böyle yapmakla onu güçlendirir. Entelektüel açıklığı savunma görevi verilen kişiler, işçi sınıfı hareketi içinde vazgeçilmez bir rol oynar. Sosyalist bilincin içeriğini ve işçi sınıfı hareketindeki işlevini belirlemek üzere Kautsky’nin düşüncesini derinlemesine inceledikten sonra, şimdi Colletti’nin ona şöyleşmiş ve kaderci bir toplumsal ontoloji atfederken ne kadar yanıldığını anlayabilecek bir konumdayız. Kautsky’nin teori ile pratiğin ayrılmasını örneklediğine dair daha genel kabul gören görüş de aynı ölçüde hatalıdır. Bernstein’ın revizyonist meydan okumasına karşı Kautsky’nin Marksist ortodoksluğu yeniden öne sürmesi insani pratiği tarih dışı bir doğal düzende şöyleştirmemekle kalmaz, sınıf mücadelesinin diyalektik mantığına dayanmakla da kalmaz, öz-bilinçli siyasal pratiği *örneklendirir*. Özellikle de, Kautsky’nin Marksist teoriyi tasvir edişi göz önüne alındığında, proleter dayanışmayı *sergiler*. Kautsky’nin işçi sınıfı hareketi içinde aydının rolüne dair anlayışındaki az önce belirtilen muğlaklık bu noktaya halel getirmez; bana göre sadece, kişinin kendi pratiğinin karşılıklı bağımlı bir kolektif eylem bağlamındaki etkinliğini ölçmeye yönelik herhangi bir öz-bilinçli girişimin doğasında yatan belirsizliği yansıtır.

123 Marx 1867, s. 8–9 [2011, s. 18].

Siyaset ve Epistemoloji

Kautsky'nin tarım ve Bernstein tartışmalarında kullandığı şekliyle Ortodoks Marksizmin mantığı, bir yandan tabi sınıflar arasındaki ittifak problemini, diğer yandan da işçi sınıfındaki çeşitlilik meselelerini ve işçi sınıfı hareketindeki çelişkileri fiilen onun siyasal vizyonunun kenarlarına itti. Kapitalizmin gelişimi, tek ve aynı süreçte, işçi sınıfının birleşik bir siyasal güç olarak toplumsallaşmasını ve örgütlenmesini getirir ve köylüleri ve zanaatkârları toplumsal ve siyasal mücadelelerin kenarına iter. Kautsky işçi sınıfının birliğini sosyalist bilinç bakımından kurar; bu türdeşliğin bilincidir, sınıf konumunun ve çıkarının homojenliğinin bilincidir, ara tabakalar buna sadece destek olabilir. Bernstein'ın eleştirisi ise simetrik olarak karşıt bir sınırlama sergiliyordu: Alman toplumunun nesnel sınıf kutuplaşması ve imparatorluk devletinin sınıf karakteri anlaşılması zor bir liberal demokrasi ideali içinde karartılıyordu; böylece işçilerin birliği de sınıf işbirliği arayışına tabi kılınıyor ve ona özümseiyordu. Ortodoksluk ile revizyonizm arasındaki tartışma, tarafların kendilerini diğerinin zayıflığı üzerinden sürdürdüğü bir kısır döngü şeklini aldı. Kautsky'nin Marksist ortodoksluğunun çeşitli unsurları onu bu yörüngede tuttu.

Bununla birlikte, Kautsky'nin Marksizminin sınırları salt teorik terimlerle açıklanmamalıdır. Teori gerçeklikte yankı bulmamış olsaydı, şüphesiz daha araştırıcı bir incelemeye tabi tutulurdu. Yankısı, ki güçlüydü, SPD'nin parlamenter siyasal projesinin görünürdeki artan başarısından geldi. Anti-sosyalist yasanın ilk yıllarından Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadar, SPD muhteşem ve neredeyse kesintisiz bir seçim kazanımları serisi kaydetmişti. Seçim projesi, etrafında zengin bir siyasal ve kültürel kurumlar dokusunun –kadın örgütleri, gençlik örgütleri, Sosyal Demokrat basın, işçi kütüphaneleri, dersler ve kurslar– dizildiği bir çeşit çadır direği işlevi görüyordu; bunlar, “işçi kitleleri arasında öz güven ve öz saygı yaratma araçlarıydı”, “Sosyal-Demokrat alt kültür” denilen şeyin çerçevesiydi.¹²⁴ SPD'nin amansız görünen seçim ilerlemesi sendikacılığın büyümesi ve bu alt kültürün genişlemesiyle destekleniyor, iktidara doğru sınırsız doğrusal bir ilerleme beklentisinin temelinde yatıyordu.

Kautsky'nin, Marksizmi –işçi sınıfı hareketinin birliğinin teorik ifadesi olarak– proletaryanın sosyalist bilinci ile özdeşleştirmesi, SPD'nin parlamenter projesinin teorisi ile siyasal pratiği arasında somut bir bağlantı kurmaya hizmet eder. Teori, sermaye birikimi mantığının ve sınıf

124 Bkz. Roth 1963, 9. bölüm.

kutuplaşmasının SPD için nasıl giderek artan ölçüde seçmen çoğunluğu yarattığını açıklayarak bu proje için bir rasyonel sağlar. Ve proleter birliğin ifadesi olarak, seçim kampanyasının retoriğini ve stratejik örgütlenmesini kaplar. Pratik ise teorinin test edilebileceği kanıtları üretir: İşçi sınıfının siyasal partisi olarak diğer bütün (burjuva) partilerden öz-bilinçli şekilde ayrılan SPD'ye olan seçmen desteği, makul biçimde, işçi sınıfı özdeşleşmesinin ve dayanışmasının, sınıfın ortak çıkarları için mücadele etme istekliliğinin kanıtı olarak anlaşılır. Oylamanın soyut karakteri Kautsky'nin işçi sınıfı birliği anlayışının uygun bir ifadesidir. SPD'ye verilen her bir oy, ortak sınıf konumuna ve çıkarlarına dair bir bilinci ve kişinin kimliğinde özel, kişisel veya tesadüfi olanı proleter dayanışmasının evrensel veya homojen ifadesine tabi kılmaya yönelik bir istekliliği gösterir. "Seçimlerin kendimizi ve düşmanı saymak için bir araç olduğunu ve böylelikle sınıfların ve partilerin görece güçlerine, ilerlemelerine ve geri çekilmelerine dair net bir görüntü sağladığını" kabul eden¹²⁵ Kautsky için, SPD'nin seçim pratiği büyük epistemolojik öneme sahiptir. Sosyal Demokrat oyların toplamındaki artış, sınıf kutuplaşmasının ve sınıf antagonizmalarının yoğunlaşmasının kanıtı sayılır; Marksist ortodoksluğun temel doğruluğunun elle tutulur, aslında çarpıcı bir doğrulamasını sunar. Seçim istatistiklerinden yapılan bu çıkarsama, parti üyeliğine, sendikalar-daki ve "Sosyal Demokrat alt kültür"ün diğer kurumlarındaki üyeliklere ve Sosyal Demokrat dergilerin dolaşımına dair rakamlardan da destek görebilirdi. Tüm bu seçmenlerin, üyelerin ve okurların birliği, Sosyal Demokrat hareketin önde gelen kurumlarında somutlaşmıştı.

Sayısal büyümeye dair bu göstergelerden işçi sınıfının toplumsal ve siyasal kaynaşma ve ideolojik olgunluk derecesini çıkarsamak, bu kurumlar ile temsil ettikleri geniş toplumsal hareket arasındaki ilişkinin gücüne bağlıdır. SPD'nin ve sendikaların biçimsel birliğinin ve sosyalizm mücadelesine vakfettikleri sadakatın, işçi sınıfının toplumsal, siyasal ve ideolojik birleşme sürecini, muazzam ölçekli ve moleküler karmaşıklıkta bu süreci, doğru şekilde temsil ettiğini varsayar. Kautsky'nin sorgulanmamış olan büyük varsayımı tam da buydu. Düşüncesinin tüm mimarisi, Marksizm ile işçi sınıfı hareketi arasındaki ilişkinin uyumlu olması gerektiğini ve bu uyum karşısındaki zorlukların ya özel sapmalar ya da daha önceki bir gelişme evresine gerileme anlamında kavranmasını dikte ediyordu. Onun teorik-politik çizgisi, işçi sınıfının tözsel birliğinin ve/veya halk sınıflarının ittifakının işlenmesine aracılık etmek durumunda kalacak –dolayısıyla işçi

sınıfının birliği sorusunu ciddi şekilde ortaya koyacak— somut mücadeleleri, bilimsel yasanın evrenselliğine, sınıf mücadelesinin genel yönüne ve SPD’nin kurumsal birliğine tabi kılıyordu. Kautskici teorinin ve Sosyal Demokrat pratiğin birliğinin, Gaston Bachelard’ı izleyerek “epistemolojik engel” denilebilecek bir şey oluşturduğu söylenebilir: Teorik vizyon pratik içinde sınanır ve ona odaklanır, fakat tam da bu süreç, belirli kritik sorunların uygun şekilde fark edilmesini engelleyerek ve öz eleştiri aracılığıyla düzeltme yapma olasılığını kısıtlayarak, görüş alanını kaba şekilde sınırlar; teori ve pratik, parametreleri kendi kendini yeniden üreten bir konfigürasyon içinde birbirlerine dolanır.¹²⁶

Sermayenin mantığı, tikel mücadeleleri evrensel bir sınıf mücadelesine dönüştürür; Kautsky’nin açıklamasında, sınıfın ileri katmanları –örgütlenmeleri, bilinçleri ve disiplinleri aracılığıyla– sınıfın evrensel yahut genel çıkarını temsil eder. Bu tabakalar, bu bakımdan, hareketin, kendilerini henüz mücadeleyi dağıtacak ve örgütsüz hale getirecek tikel taleplerden ve bağılıklardan koparamayan arka saflarından ayrılır, ama yine de birinciler sonradan gelenlerin geleceğini cisimleştirir. Sanki öncü tabakalar, sınıf homojenliği bilinciyle, özel koşullara gömülü oluşlarını aşıyor-muş gibidir. Fakat Hegel’in anladığı gibi, tikellik pratiğin evrensel bir niteliğidir. Sosyal Demokrat proletaryanın en ileri tabakaları sadece işçi değillerdi. Örneğin genelde vasıfsız değil vasıflılardı; kırsal değil kentlilerdi; Katolik değil Protestanlardı; Polonyalı değil Almanlardı; kadın değil erkeklerdi vs. Kautsky’nin Marksist ortodoksluğu, bu somut özellikleri teorileştirmenin zorluğu önünde aniden durur ve dolayısıyla da SPD’nin ilerlemesinin, dar ama büyümekte olan bir çıkarlar koalisyonunu temsil edebilme ihtimalini sorgulamadan bırakır. Sosyalist bilincin (ve Marksist teorinin) evrenselliği, tanım olarak ileri işçilerin özgül gözlüğünü takar. Hareketin geri katmanlarının dar tikelciliğinin karşısına kendi gelecekteki öz-bilinçleri olarak çıkarıldığı takdirde, bu işçi sınıfının birliği nosyonu, paradoksal olarak, işçiler arasındaki gerilimleri, hırsları ve hınçları körükleme olasılığını güçlü şekilde barındırır; tikel kısa vadeli çıkarları sınıfın genel çıkarlarından ayırarak işçi hareketini bölmeye yönelik burjuva çabalarıyla ortaklık içindedir.

126 “Bilimsel bilgi sorunu, engeller açısından ortaya konulmalıdır. Ve bu mesele ne olguların karmaşıklığı yahut geçiciliği gibi dışsal engellerle ilgilidir, ne de suçu duyuların veya insan zihninin zayıflığına yükler; mesele şu ki, bizatihi bilme etkinliğinde, tıkanmalar ve zorluklar bir tür işlevsel zorunlulukla, içeriden ortaya çıkar” (Bachelard 1972, s. 13).

Pratik ve Teori

Kautsky'nin, SPD'nin kurumlarını ve seçim pratiklerini kanıt göstererek, işçi sınıfının birliğini ve bunun ortaya çıkışının tarihsel sürecini kavradığı soyut terimler, işçi sınıfı içindeki bölünmeleri yeniden üretmeye, hatta daha da kötüleştirmeye hizmet edebilirdi. Tikel amaçlara yönelik mücadelelerin seçim birliği şemsiyesi altında toplanması, bazı somut çıkarların diğerlerine kurban edilmesine yol açabilirdi. Öte yandan, aynı pratik–teorik aygıt, SPD projesinin ortodoks Marksist teorileştirilmesine karşı ortaya konan kanıtları küçümseme işlevi de görür. Bernstein'ın şikayet ettiği gibi, Kautsky işçi sınıfının koşullarındaki ve yaşantılarındaki farklılaşma olgusunu kabul etmiş olsa da, bu gerçek, işçi sınıfı bilincine dair anlayışında hiçbir revizyona yol açmamıştı.¹²⁷ SPD'nin kurumsal çerçevesinin ve seçim projesinin işçi sınıfı hareketinin birliğini temsil ettiği varsayımı, böylelikle Kautsky'nin epistemolojik aygıtının bir parçasıydı. Fakat teori ile pratiğin bu birleştirilmesi, sadece bir kavramsal at gözlüğü değildi; belli bir pratik gerçekliğin, işçi sınıfının özgül bir birlik ve bölünme kalıbının ve aynı zamanda bu gerçekliğe dair teorik anlayışın ve mistifikasyonun belirli bir biçimlenişinin de kısmen kurucusuydu.

İş başındaki süreç, Richard Evans'ın, 17 Ocak 1906 Hamburg “Kızıl Çarşamba” oy hakkı olaylarına dair analizine atıfla kısaca sergilenebilir.¹²⁸ Hamburg egemen sınıfının SPD'nin yerel seçim kazanımlarına yanıtı, seçmenler için mülkiyet koşullarında çarpıcı bir artış dayatma girişimi oldu. Yerel SPD liderliği buna karşı bir kitle kampanyası başlattı, bu kampanya genel grevle ve oy hakkı tartışması konusunda belirlenen son tartışma günü olan 17 Ocak'taki bir dizi halk meclisiyle doruğa çıkmaktaydı. Grev çağrısı, esas olarak, ekonomik krizden ve yüksek mevsimlik işsizlikten özellikle etkilenen inşaat işçilerinden ve tersane işçilerinden olmak üzere muazzam bir kitle desteği elde etti. Kitlelerin heyecanı şüphesiz Rus Devrimi örneği nedeniyle de artmıştı. Protesto mitingleri sırasında işçiler, belediye binasına yürüyüş yapmak için bastırdılar; SPD bu inisiyatifi durduramazdı fakat kontrol altında tutmaya çalıştı. Şehir merkezine gelen kalabalıkları polis kuşattı, onlar da polise hakaretler, yuhalamalar ve boş şişe yağmuruyla karşılık verdiler. Gergin durum karşısında, kalabalığın en örgütlü kesimi, SPD önderliğinde, oy hakkı kısıtlamasına muhalif olduğu varsayılan belediye başkanını tebrik etmek için ayrıldı. Fakat bu arada, polisin kendilerini Balık Pazarı'na (burası kaçak çalışan tersane işçilerinin ve yapısal işsizlerin oturduğu, sosyo–ekonomik açıdan çökmüş bir mahalleydi) doğru itmesiyle, ana kalabalık arasında kafa karışıklığı ve şiddet yayıldı.

127 Bkz. Angel 1961, s. 276n.

128 Evans 1979.

Olayların ikinci safhası burada başladı, mülke yönelik saldırılar ve yağmalar oldu, polis kalabalığa saldırdı ve dağıtmaya çalıştı, bunun ardından da bölgedeki bireylere ve küçük gruplara yönelik ayırım gözetmeyen ve birçok ölüme yol açan bir polis terörü başladı.

Evans'ın belirttiği gibi, Kızıl Çarşamba olaylarına dair resmi SPD çizgisi, polis açıklamasının ayna yansımasıydı. Her iki taraf da olayı diğer tarafın komplosunun sonucu gibi gördü; ikisi de baştaki ve sonraki olaylar arasında ayırım yapmayacaktı. Polis, daha sonraki yağmalamaların sorumluluğunu önceki gösterilere katılan Sosyal Demokrat katılımcılara yıkmaya çalışırken, SPD, daha önceki şişe fırlatma provokasyonlarının sorumluları olarak Balık Pazarı'nın "lumpen-proleter" yağmacılarını görmek istiyordu.¹²⁹ İşçi sınıfı şiddetinden sıyrılmak için "lumpen-proleter" kategorisinin kullanılması demirbaş bir SPD manevrasıydı. Bu prosedürde, örtük olarak, işçilerin en ileri kesiminin imgesine göre oluşturulmuş bir işçi sınıfı birliği anlayışı vardır; siyasal olarak örgütsüz, disiplinsiz proleter çevrelerin anarşik savaşıllığı kozmetik şekilde marjinalleştirilir. Bu kavrayış gerçekliği yansıtır, ama aynı zamanda bu gerçekliği kısmen oluşturur da, zira ileri işçileri kitlelere karşı konumlandıran Hamburg SPD'nin taktiklerinde var olan bir siyasal pratiği bildirir. Kızıl Çarşamba'da yaşanan şiddetin kaotik, marjinal, beyhude karakteri sadece bunu yapanların sosyo-ekonomik sınıf konumunun ürünü müydü, yoksa Sosyal Demokratların, sadece kitlelerden daha "ileri" olmak yerine onların önderleri olarak hareket edememesinin de bunda payı var mıydı? Bu sorunun önemi, Kızıl Çarşamba'da ne gibi bir pratik başarı elde edilmiş olduğunu aşar. İlk, Evans'ın 1910'da Berlin'de bir hafta boyunca süren ayaklanmaları –Moabit Olayları'nı– zikrederek belirttiği gibi, Kızıl Çarşamba SPD'nin pratiğinde hiç de yalıtılmış bir olay değildi. İkincisi, soru, asla sorulmadığı için örtülmüştü. Bu bağlamda, "lumpen-proletarya"nın sofistçe anılmasının gördüğü işlev, teorik bir düzlemde Kautsky tarafından yeniden üretilmişti; ona göre en örgütlü, disiplinli ve sınıf bilinçli işçiler diğerlerinin geleceğini temsil ediyordu. İşçi sınıfının birliği sorununu ve dolayısıyla siyasal önderlik sorununu aslında halledilmiş varsaymak suretiyle, Kautsky'nin kapitalist gelişmenin ve sınıf kutuplaşmasının işleyişine dair sofistike açıklaması, Hamburg SPD önderlerinin kaba zaptetme teorisi ile aynı etkiye sahipti.

Sosyal Demokrat siyasal pratiğin sınırlarında kimi zaman ortaya çıkan kendiliğinden kitle mücadelesi coşkusunun bu şekilde isyan ve kaosa dönüşerek yozlaşmış olması, böylece bu projenin kendisinin özdeki doğruluğunun teyidi şeklinde de görülebilirdi – SPD'nin kendi tarzında yaptığı gibi, nihayetinde onu

destekleyen, ona oy veren ve önderlerinin resimlerini evlerine asan işçiler birleştiğinde, bu daha fazla böyle oluyordu. Daha kesin olarak, işçi sınıfının birliğini temsil etmekte ve Kautskici teori aracılığıyla da kendisini bunun temsilcisi gibi kavramaktaydı. Bu kavrayış ve bunun pratik bağınıtları, kapitalist toplumun gerçek yapılarına dayanır. Rosa Luxemburg'un belirttiği gibi, "burjuva toplumunun sakini, 'normal' yaşamı içerisinde ekonomik mücadele parçalara bölünerek, her bir işletmede ... birçok mücadeleye ayrılır ... politik mücadele bizzat kitle tarafından doğrudan bir eylem olarak değil, burjuva devletin biçimlerine uygun olarak temsili yollardan, yaşamayı temsil edenlerle yürütülür".¹³⁰

İşçi sınıfını temsil etmeye dair bir siyasetin, işçi mücadelelerinin bölünmüşlüğü gerçekliğini yansıtıyor olması, Kızıl Çarşamba olaylarının gösterdiği gibi, bölünmeleri yeniden üretmeye yardım etmesini engellemez. Luxemburg buna fazlasıyla emindi, "bir kenarda duran yahut harekete direnmeye çalışan önderlerin ... olayların dalgasıyla basitçe kenara itileceklerini" varsayıyordu.¹³¹

SPD'nin politik projesi, işçilerin örgütlenme ve siyasal eğitiminde ilerlemeye işaret etti, fakat projenin sınırlarındaki kaos, iç çelişkilerini de gündeme getiriyor: Kitle mücadelelerini bir parlamenter projenin gereklerine tabi kılmak, belirli bir noktada, bunları fiilen etkisiz kılabilir ve böylece böyle bir projenin sınırlarının görülebileceği bakış açısının altını oyabilir. SPD'nin siyaseti, işçi sınıfı mücadelesinin bir gelişme biçiminden, onun engeline dönüşmüştü.

Kautskici ortodoksluğun asıl zayıflığı teori ile pratiğin ayrılmasında değil, belirli bir şekilde birleştirilmelerindedir; bunda Marksizmin ve Marksist partinin işçi sınıfıyla ilişkisi, sınıf mücadelesinin tikel, politik olarak koşullu konjonktürleri aracılığıyla kurulacak bir şeyden ziyade verili alınır. Bu "verili"nin yanlış barizliği, savaş öncesi Almanya'da sınıf ilişkilerinin görünürdeki donmuşluğuna karşılık geliyordu. Savaşın başlamasıyla, sınıf mücadelesinin alta yatan çelişkileri, işçi sınıfı hareketindeki bölünmeler ve emperyalizme karşı küçük-burjuva reformist bir muhalefetin doğuşu, kendilerini politik yaşamın yüzeyine çıkardılar. Kautsky'nin ortodoks Marksizminin bu yeni olguları hesaba katamaması, işçi sınıfı gemisini teorik bir dümendenden yoksun bıraktı.

130 Luxemburg 1906, s. 207–8 [1990, s. 78].

131 Luxemburg 1906, s. 207 [1990, s. 78].

Siyasal İrade ve Parti

Kautsky, işçi sınıfı hareketinde aydının rolüne dair kendi anlayışını örneklendiriyordu. Bir aktivist yahut örgütçü değil, yazar ve kavramları ve meseleleri açıklığa kavuşturan biriydi. Bu bakımdan, Kızıl Çarşamba olayları üzerine hiçbir yorumda bulunmaması şaşırtıcı değildir, her ne kadar bir önceki yıl “devrimci hale gelemeyecek bir durumda” bir genel grev başlatma girişiminin “yıkıcı” olacağını telaffuz ederek, şunu öne sürmüş olsa da: “Hamburg’da yerel seçim yasasını savunmak için genel grev ilan etmek, proletaryanın nihai ve en keskin silahı olan, en eksiksiz bağlılığı ve en yüksek fedakârlık ruhunu gerektiren kitle grevine tek bir şehirde, salt epeyce sefil, yerel bir oy hakkı yasasını daha da bozulmaktan korumak için başvurmak, en büyük aptallık olacaktır”.¹³² Karşılaştırma, daha sonra, kitle grevlerinin taktiği üzerine Rosa Luxemburg ile tartışmada formüle ettiği görüşle sürdürüldü. SPD’nin 1910’da Prusya seçim reformu kampanyasının ortasında Luxemburg sokak gösterilerinden ekonomik ve siyasal hedefleri birleştiren kitlesel grevlere doğru tırmanışın bayraktarlığını yaptığında, Kautsky, taktiklerin stratejiye ve 1912 Reichstag seçimlerinde yaklaşan Sosyal Demokrat zafere tabi kılınması gerektiğini öne sürerek itiraz etti. Kitle grevi belirli durumlarda, örneğin mevcut demokratik hakların saldırıya uğraması halinde uygun bir taktikti, ama bunun basiretsiz kullanımı tüm stratejiye zarar verecek yenilgilere yol açabilirdi. Kitle grevi faaliyetinin kendiliğinden patlak vermesi öngörülemez, diye öne sürdü, Sosyal Demokratların bunda hiçbir etkisi olamazdı; “kesinlikle başarısız olacak erken bir kitle grevinin patlak vermesini önlemek için kendi örgütünü kullanmak partinin sadece hakkı değil aynı zamanda görevi” idi.¹³³ Kautsky’nin kitle grevini sadece varsayımsal koşullar altında uygun olacak şekilde teorileştirmesi Sosyal Demokrat statükonun bir rasyonalizasyonu olarak, SPD hiyerarşisinin örgütsel muhafazakârlığına yüreksizce boyun eğiş olmakla eleştirilmiştir. Fakat onun konumunu böyle nitelemek, içerdiği zorlukları basit bir irade eksikliğine indirgemektir. Oysa onun önerdiği eylem –erken patlamalardan geri durmak– hiç de pasif veya kaderci değildir. Aksine, bir grevde gözcülük yapmış herhangi biri, “geri durma”nın büyük bir kararlılık, hatta yaratıcılık gerektirebileceğini bilir. Ve 1917 “Temmuz Günleri” sırasındaki Bolşevik önderlik örneği, yani erken ayaklanmaya yönelik kendiliğinden kitle itişini “silahlı bir gösteriye” dönüştürmek suretiyle kesin bir bozgunu

132 Kautsky 1905a, s. 387.

133 Aktaran: Schorske 1955, s. 183.

bertaraf etmek, “geri durma”nın devrimci eylem ile hayli uyumlu olduğunu gösterir.

Kitle greviyle ve parlamento dışı etkinliklerle ilgili konuları sadece devrimci irade açısından ortaya koymak, Kautsky’nin konumunun gerçek teorik zorluklarını karartmaktır. Sosyal Demokrat bir parlamento çoğunluğu ihtimali yahut gerçekliği Alman İmparatorluk makamlarını mesela Reichstag’ı dağıtmaya yöneltseydi, Kautskici ortodoksluk mantığı, yanıt olarak kitle grevleri gibi bir şey içerirdi. Eleştirmenlerin yaptığı gibi, onun eylemsizlik için başka teorik gerekçeler üreteceğini varsaymaya gerek yoktur – zira eğer haklıysam, somut mücadeleleri ve tikel çıkarları işçi sınıfı iktidarının parlamenter meşruiyet arayışına tabi kılmak, işçi sınıfı içinde bir birlik ve bölünme kalıbını yeniden üretir, egemen sınıfın kısmi tavizler yoluyla hareketi parçalamaya dönük çabalarına yağ sürer ve böylece Sosyal Demokrat parlamento iktidarı beklentisini her ilerleme önünde geri çekilen bir serap haline dönüştürür. Dolayısıyla Kautsky’nin, Luxemburg’un somut siyasal konjonktürleri teşhis edemediği yönündeki suçlaması, pekâlâ Kautsky’nin kendisine karşı döndürülebilir.

Ortodoks Marksist teorinin, kendi toplumsal ortamının yarattığı eşî görülmemiş zorlukları fark etmeye ve bunlara uyarlanmaya yeteneksiz oluşuyla, doğal süreçlerin bilinçsiz işleyişleri arasında bir benzerlik kurulabilir; fakat herhangi bir benzerlik, Kautsky’nin insan yönelmişliğini veya iradesini veya bilincin etkinliğini yüzeysel şekilde inkâr etmesinden kaynaklanmaz: Mücadele, örgütlenme ve bilinç arasındaki diyalektik etkileşim, yalnızca SPD projesi açısından belirli bir içerik kazanır. Bu bağlamda, bilincin iki farklı anlamını –veya belki daha iyisi, bilincin yönlerini– ayırt etmek yararlı olabilir. Eğer bilinç yönelimsellik anlamında, elde edilecek bir sonucun veya amacın bilinci ve failliğin onun peşinde uygulanması diye yorumlanırsa, o zaman Kautskici ortodoksluk, bilincin ve iradenin rolünü abartmaktadır, zira her ne kadar proleter güçlerin sermayenin mantığının nesnel işleyişi aracılığıyla tedrici birikimini öngörse de, işçi sınıfı birliğini sosyalist bilinç açısından kavrar ve bu bilinci sürdürüp onu sınırsızca genelleştirecek siyasal iradeyi varsayar. SPD siyaseti temelde, geri durumdaki işçi kitlelerinin, sınıf bilinçli Sosyal Demokrat işçilerin imgesinde eğitim yoluyla dönüştürülmesi ile ilişkiliydi. Parti, paradoksal olarak, burada “Enternasyonal”ın dizelerinin işçileri uyardığı “küçümseyen kurtarıcı” (“bizi hiçe sayanlar”) rolünü üstlenir. Kautsky’nin düşüncesinde parti stratejik bir konum işgal etmekte, işçi sınıfı hareketinin tüm çelişkilerinin kavramsal çözümünü ifade etmektedir. Fakat, eğer bilinç düşünömselliğe, beklenmedik veya inatçı durumlar ışığında birinin

gündemini, amaçlarını ve projelerini yeniden inceleme sürecine işaret edecek şekilde yorumlanırsa, Kautsky'nin SPD projesini sınıf mücadelesi-nin eşitsizliğine ve karmaşıklığına yanıt olarak yeniden işlemediği gerçe-ği, dar, belki de tek boyutlu bir bilinç anlayışı ortaya koyar. Partinin işçi sınıfıyla ve sınıf mücadelesiyle ilişkisini verili aldığı ölçüde, Kautsky asla gerçekten bir parti teorisi üretmemiştir.

Kautsky eleştirisi kadercilik, devrimci iradenin yokluğu veya teori ile pratiğin ayrılması terimleriyle çerçevelendiğinde, sınıf mücadelesi mantı-ğına ve işçi sınıfı birliğine yaklaşımının temelde dokunulmadan kalması riski vardır. Her durumda, teorik varsayımlardan bağımsız siyasal irade diye bir şey yoktur; pratik, her zaman zaten teorik olarak etkilenmiştir. Kautsky'nin Marksizminin gerçek çıkmazının etkili teşhisi, siyasal teori-nin ve pratiğin daha ince eleyip sık dokuyan bir analizini gerektirir. Kautsky ile bağlantılı olarak ortaya çıkan gerçek eleştirel sorular, siyasal irade eksikliğiyle veya teoriyi pratiğe taşımakta ikiyüzlüce bir başarısız-lıkla değil, pratik ile teorinin sınıf mücadelesindeki potansiyel ve fiili dinamikleriyle uğraşmalıdır.

Bir Mücadele Topluluğunda Teori

Etkili bir siyasal güç ve devrimci stratejinin bir parametresi olarak işçi sınıfının birliği, sadece işçiler adına konum ve çıkar homojenliğinin gerçek-leştirilmesi şeklinde değil, sürecin eşitsizliği ve heterojenliği ile damgalanmış şekilde kavranmalıdır. Moore, Ruhr'daki işçi sınıfının savaş sonrası devrimci bir kitle hareketi başlatmasının dinamiklerinin, *özel olarak*, farklı proleter akımların, ateşli, örgütsüz, "sorumsuz" unsurların geleneksel çalışma stan-dartlarının örgütlü savunusu ile bir arada akmasıyla bağlantılı olduğunu gös-terir: "Kolektif geçmişlerinin sınırlı muhafazası ve yıkımının kaynaşmasının ... her ikisi de madencilerin yeni bir kolektif kimlik yaratmalarına yardım etti ve onları buna zorladı".¹³⁴ Lenin'in gözünde kitle mücadelelerinin "dağınık, ahenksiz, karmakarışık, ilk bakışta birlikten yoksun" yönü sosyalist devrimin özünü oluşturur; o da benzer bir noktayı vurgular: "Kapitalizm, ayrı ayrı isyan kaynaklarının kendiliklerinden ve bir tek anda başarısızlıklar, yenilgiler olmadan birbiriyle kaynaşabilecekleri ölçüde uyumlu bir şekilde kurulmuş değildir ... ayaklanmaların zamanının, biçim ve yerinin çeşitliliğidir ki, genel hareketin yaygınlığının ve derinliğinin en sağlam güvencesini oluşturur".¹³⁵ İşçi sınıfının birliğine doğru pratik bir yönelim, sadece irade değil, heterojen

134 Moore 1978, s. 257.

135 Lenin 1916c, s. 356, 358 [1977, s. 201, 202, 203, 204].

kuvvetlerin karmaşık ve eşitsiz etkileşimini ve bu şekilde tanımlanan somut konjonktürleri kavrama yeteneğine sahip bir diyalektik gerektirir.

1905–1907 Rus ayaklanmasının ortasında, özellikle Rus işçilerinin devrimci ateşinin Amerikalıların sükuneti ile karşılaştırıldığı “Amerikan İşçisi”¹³⁶ makalesinde, Kautsky, Marksist ortodoksluğun mantığını esneterek, gelişmenin eşitsizliğinin getirdiği karmaşıklığı biraz hesaba katmayı denedi. Fakat beklenmedik durumlara, sınıf mücadelesinin kendiliğinden hareketlerine yanıt olarak kendi failliğini yeniden işlemeye ve yeniden düşünmeye açık olan bir siyasal aktörün yokluğunda, karmaşıklığın tanınması siyasal pratikle etkili şekilde ilişkili olarak ortaya konulamazdı. Sınıf mücadelesinin eşitsizliği, çeşitliliği ve karmaşıklığı, Lenin’in anlayacağı gibi, daima herhangi birinin kavrayışının veya denetiminin ötesinde kendiliğinden etkinliğin olacağını içerir, ki bu da siyasal eylemin terimlerini ve bağlamını değiştirir. Bu “öte”, sadece “henüz–bilinçli–olmayan” biçiminde anlaşılamaz – bilince (onun algılanan iddialarına) kısmen bir yanıt ve bazen de ona karşı bir tepki olarak değilse de, belki de kısmen çekişen sınıf projelerinin terimleriyle şekillendirildiği için; bu projelerin kendileri de bilincin stratejik arzularına yanıt olarak yeniden formüle edilir. Bilinç ile kendiliğinden hareket arasındaki ilişki esasen çelişkili ise, o zaman kendiliğindenlik sadece potansiyel bir zorluk ve tehlike mahalli değil, aynı zamanda eleştiri, deney ve yenilik mahalli olarak da tanınmalıdır. Mesele ilke olarak ilelebet teoremin kavrayışının ötesinde olan bir şeyin, arı kendiliğindenliğin veya tikelliğin var olması değil, daha ziyade kimsenin, ne Marksist eylemcinin ne de Marksist partinin her şeyi siyasal veya bilişsel olarak bir seferde kavramayı umamayacak olmasıdır.

Marksist teoriyi kavramak ve işçi sınıfının birliğini ortaya çıkarmak birbirleriyle ilişkilidir, ama aynı şey değildir. İşçi sınıfı birliği, basitçe tek bir perspektiften sipariş edilebilecek türden bir şey değildir. Belki de sadece bir dizi farklı açıdan yaklaşıldığında kurulan, bir araya gelen bir şeydir. Eğer öyleyse, o zaman işçi sınıfı hareketinin birliği, ortak bir teorik bilince bağlılıkta değil, siyasal ikna, uzlaş ve ittifak sanatları aracılığıyla ve hasım sınıfların siyasal projelerinin dışları arasından, her zaman belirsizlik içeren bir mücadele topluluğunun tanınmasında ve fethedilmesinde aranmalıdır. Çeşitlilik içinde birlik yan anlamıyla topluluk nosyonu, işçi sınıfının birliği için bilinç nosyonundan daha iyi bir metafor sağlar. Veya, işçi sınıfının birliğinin karmaşıklığını ve dolayısıyla Marksist siyasetin konumsallığını (*situatedness*) kavramak için, bu iki metaforu gerilim

altında tutmanın gerekli olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. İşçi sınıfı hareketi içindeki Marksist konum paradoksaldır: Sermayenin mantığına bilimsel bakışın taşıyıcısı olarak –diyelim ulusal değil de sınıf çizgilerinde bir sosyo-politik birlik biçiminin, bir topluluğun temeli budur– Marksistin, aynı zamanda, üyesi olduğu bu topluluğun kurucu değerleri tarafından, birlikte yürüdüğü üyelere yoldaşlar olarak davranması ve (durum, hissiyat veya içgörü farklılıkları ne olursa olsun) tüm işçilerin üyeliklerini güvenle kullanabilmeleri için, topluluğun sınırlarının sınıfın sınırlarının ötesine uzanmak zorunda kalabileceğini kabul etmesi beklenir. Marksizmin işçi sınıfı hareketi içindeki durumunu bu terimlerle resmetmek, bence, teori ile pratik arasındaki ilişkinin farklı türden bir anlayışını içerir. Kautsky'nin ortodoks Marksizmde teori ile pratiğin birliği, kimi eleştirmenlerinin sözüm ona “eleştirel Marksizmi” içinde bazen yaptığı gibi, tarihin ve sosyalizmin çelişkilerinin belki biraz uzatılmış olsa da son bir bilinç eyleminde nihai çözümü işlevi görür. Marksist teori bir kez topluluk şeklinde anlaşılan işçi sınıfı hareketi bağlamına yerleştirildiğinde, teori ile pratiğin birliği, uygun biçimde, iradenin veya bilincin doruk noktası olarak değil, eşitsiz, zorunlu olarak tamamlanmamış ve muhtemelen de tersine çevrilebilir bir düzeltme süreci gibi görülebilir; bu süreç, kamusal hesap verebilirlik temelinde olduğu denli, bilimsel doğrulama protokolleri zemininde de eleştiriye tabidir.

Bölüm 3

Marksizmi Rusya’da Konumlandırmak: Belirsiz Koordinatlar

Sistematik düşünce alanında bizi metafizikten kurtarmak için ne hareket ne de diyalektik aforizmalar yeterlidir.

– Georgi Plehanov¹

Bir önceki bölüm, Kautsky’nin Marksist ortodoksluğunun, işçilerin ve sosyalist aydınların kendilerini teorik ve siyasal olarak konumlandırmalarını ve teoriyi politik pratikle ilişkilendirmelerini nasıl sağladığını gösterdi; bu, işçi sınıfının sosyalizm mücadelesinin maddi ve ideolojik koşullarının paralel, hatta eş zamanlı gelişimini öneren bir tarihsel mantığın terimleriyle gerçekleşmekteydi. Bu mantığın eleştirel incelemesi, işçi sınıfı ve Marksist politik faillğe dair bir dizi kilit soru ortaya koydu; Kautskici ortodokslik bu sorulara tatminkâr bir teorik yanıt sunamıyordu. Bunlar, siyasal önderlik ve siyasal parti, işçi sınıfının birliği, aydınlarla işçilerin ilişkisi ve –Alman Sosyal Demokrasisinin görünürdeki başarılı siyasal gidişatı ışığında salt akademik ilgiye değer gibi görünebilecek– sınıf ittifaklarının önemi hakkında sorulardı. Fakat Rusya’da henüz başlangıç aşamasındaki işçi sınıfı hareketi ve dolayısıyla Marksistler açısından bunlar kaçınılmaz sorulardı. Bu bölümün konusu, geç on dokuzuncu yüzyıl Çarlık Rusyası toplumsal formasyonunu ortodoks Marksist açıdan konumlandırmaya ve diğer taraftan Marksizmi belirli koşullarda –Rusya’da– yakıcı siyasal sorunlarla karşılaşan siyasal aktörlerin teorisi şeklinde konumlandırmaya yönelik ilk girişimlerin bir

parçası olarak, hegemonya nosyonunun nasıl ortaya çıktığını göstermektedir. Marksizmi Rusya'da konumlandırma projesinin izleri Georgi Plehanov'un ve bir müddet sonra da genç Lenin'in yapıtlarında sürülebilir; her ikisi de Rus toplumunu analiz ederken ortodoks Marksizmin teorik mantığına başvurmuştur.

Ortodoksluğun mantığı gelişmenin eşitsizliğinin bir miktar kabul edilmesine izin verecek kadar esnetilebilse de, Rus Marksizminin ortaya çıkışına tanıklık eden tartışmaların siyasal ve retorik bağlamı, bu mantığın ilk uygulayıcılarını, sosyalizmin maddi ve ideolojik koşullarının eş zamanlı gelişimi varsayımına bilhassa sıkıca bağlamaktaydı. Fakat bu varsayım, Çarlık Rusyası bağlamında kullanıldığında teori ile pratiğin ilişkisinde kalıcı bir muğlaklık yarattı: Üretici güçlerin ve kapitalist üretim ilişkilerinin nispeten gelişmemiş durumu, sadece burjuva–demokratik bir devrimi zorunlu kılıyordu; sosyal–demokrat işçi hareketinin ortaya çıkışı ise beraberinde sosyalist devrim ufkunu getirmişti. Bu muğlaklık Plehanov'da Lenin'de olduğundan farklı bir şekle büründü. Plehanov'da muğlaklığın merkezinde işçi sınıfının burjuva–demokratik devrimdeki öncü, hatta bağımsız rolüne teorik ifade vermenin zorluğu yer almaktaydı; Lenin içinse bunun odak noktası, bağımsız işçi sınıfı politik failliğinin kendisini sosyalist olmaktan ziyade burjuva–demokratik bir devrim aracılığıyla nasıl ifade edebileceğini teorileştirmenin zorluğuuydu. Açıklığa kavuşturma girişimleri bu muğlaklığı sınıf bilincine yahut sosyal–demokrat bilince dair üstyapısal dile aktardı, hegemonyayla ilgili mesele veya meseleler kümesi de bu nedenle ortaya çıktı. Burjuva–demokratik devrimde proletarya hegemonyası nosyonu, teori ve pratikteki muğlaklığın sözel bir çözümü olarak ortaya çıktı, bu muğlaklığı aynı anda hem ifade edip hem de gizledi.

Her ne kadar Marx ve Engels, devrim öncesi Rusya'da Marksist siyasal aktörlerin karşısına çıkacak stratejik meseleleri –ve toplumsal ve siyasal güçler kompleksini– doğrudan ele almamışlarsa da (yani Marksizmi Rusya'da konumlandırmaya çalışmadılarsa da), Rusya'yı kendi maddeci tarih anlayışlarına göre konumlandırarak, bunu izleyecek olan stratejik tartışmalar için sahneyi kurdular. Tam da Marx'ın analizinin sessizlikleri, bu meseleler Marksist ortodoksluğun mantığı çerçevesine oturtulduğunda ortaya çıkan zorlukların bazılarını ortaya koyar; bu nedenle Marx'ın Rus tartışmalarına yaptığı müdahaleye dair kısa bir açıklama, bunu izleyen stratejik tartışmalara önsöz hizmeti sunabilir.

Karl Marx ve Rus Komünü

1882’de *Komünist Manifesto*’nun ikinci Rusça baskısına önsözde Marx ve Engels “Bugün ... Rusya, Avrupa’da devrimci eylemin öncüsü olmuştur” diye yazdılar.² 1848 devrimlerinden beri Çarlık otokrasisinin, proleter komünizm hayaletinin musallat olduğu burjuva Avrupa’nın istikrarının nihai garantörü olarak oynadığı role ilişkin analizleri, sınıf mücadelelerine dair stratejik haritalarında Rusya’nın yerini sabitlemişti. Otokrasinin çöküşü, Avrupa sahnesini emek ile sermaye arasındaki savaşın dekoru için hazırlayacak, hatta bunun sinyali bile verebilecekti. Bu bakış açısıyla, iki eski devrimci, Rus devrimci aydınlarının o dönemde Çar’ı kuşattığı terör kampanyasına olumlu gözle bakmaktaydı.

Fakat yaklaşan Rus devriminin doğası ne olacaktı? Bunu hangi toplumsal güçler sürükleyecekti? Ve bundan hangi sosyo-ekonomik biçimler ortaya çıkacaktı? Kapitalist gelişmenin yol açtığı toplumsal alt üst oluş ve insani tahribata dair eleştirilerden etkilenen Rusya’nın popülist devrimcileri, kapitalizmi atlayıp geçecek özgül bir Rus devrimci patikasına umut bağlamışlardı. Toprakta kolektif mülkiyeti bir miktar ilkel öz-yönetim unsuruyla birleştiren Rus köy komünü *mir*’in görünürdeki canlılığından medet umdular. Komünal toplumsal örgütlenme kalıntılarının uzun süreden beri sönmüş olduğu Batı Avrupa’nın aksine, *mir*’in dayanıklılığı, Rus köylülüğünün sosyalist eğilimlerinin bir ifadesi gibi görülüyordu. Böylece *mir*, içinde demokratik ve sosyalist arzuların birleştiği bir perspektifin odak noktası oldu. Rusya için kapitalist olmayan gelişme yolunu teşvik etmek ve –popülistler arasındaki anlaşmazlıklarda– devrimci aydınların alternatif, komplocu eylemlerine karşı kitlesel bir köylü ayaklanması beklentisini sürdürmek için zaman zaman Marksist temalara başvuruluyordu. Fakat Kırım Savaşı sonrasında Rusya’da kapitalist üretimin filizlenen büyümesi ve Çar’ın 1861 tarihli serfliği kaldıran fermanının ardından kapitalist ilişkilerin *mir*’e yayılmasının ışığında, tarihsel maddeciliğin siyasal eylem konusundaki dinginci (*quietist*) olduğu varsayılan içerimleri hakkında popülist çevrelerde kaygıların ifade edilmiş olması pek de şaşırtıcı değildi.

Marx’ın tepkisi, öncelikle, yapıtının metafizik ve kaderci yorumları ile arasına mesafe koymak oldu. Böylece popülist toplumsal filozof N. K. Mihayilovski’yi şu nedenle azarladı:

Batı Avrupa’da kapitalizmin doğuşuyla ilgili tarih taslağını mutlaka başkalaştırması ve onu, hangi tarihsel koşullarda bulunurlarsa bulunsunlar tüm

toplumsal emeğin üretici yeteneklerine en büyük atılımı, insana en eksiksiz gelişmeyi sağlayan iktisadi şekillenmeye sonunda varmak üzere, yazgı gibi zorla kabul ettirilmiş olan genel gidişin bir tarihsel–felsefi teorisi biçimine sokması.³

Böyle bir teörinin “en yüksek erdemi” diye yazıyordu Marx, “tarih–üstülük taslamaktır”.⁴ İkincisi, daha somut şekilde Marx, Rusya’nın kapitalist olmayan bir gelişme yoluna öncülük edebilmesi ihtimaline açık kapı bıraktı. 1881’de Vera Zasuliç, popülist *Chernyi peredel* [*Kara Paylaşım*] adına, Marx’a “tarım topluluklarımızın olanaklı yazgısı üzerine ve dünyanın tüm halklarının, tarihsel zorunluluk gereği kapitalist üretimin tüm aşamalarından geçmelerini zorunlu sayan teori üzerine” görüşlerini rica eden bir mektup yazdı. Zasuliç’in ikilemin terimlerini ortaya koyduğu şekliyle, *mir*’in kaçınılmaz yok oluşuyla birlikte, Rus sosyalistlerinin elinde sadece “Rus köylü toprağının burjuvazinin eline geçmesinin kaç on yıl süreceğine ve Rusya’da kapitalizmin Batı Avrupa’da hâlihazırda ulaşılan gelişme seviyesi gibi bir şeye ulaşmasının kaç asır alacağına dair az çok asılsız hesaplamalar” kalacaktı.⁵ Marx’ın yanıtı *Kapital*’in Fransızca baskısından bir alıntı yapıyor ve kapitalist üretimin doğuşunu karakterize edebilecek tarihsel kaçınılmazlık adına ne varsa bunun “*kesinlikle Batı Avrupa ülkelerine özgü*” olduğunda ısrar ediyordu; Batı Avrupa’da tarımsal üreticilerin mülksüzleştirilmesi yoluyla “*bir özel mülkiyet biçiminin yerini bir başka özel mülkiyet biçimi*” almıştı. Rusya’da ise aksine özel mülkiyete dönüştürülmesi gerekecek olan şey köylülerin komünal mülkiyetiydi.⁶

3 Marx 1878, s. 136 [1977, s. 274].

4 A.g.e. [1977, s. 275].

5 Zasulich 1881, s. 98 [Zasuliç’ten ilk alıntı için bkz. Marx, 1977, s. 263, dn].

6 Marx 1881b, s. 124 [1977, s. 264]. Marx’ın burada yaptığı ayrımın kapitalist üretimin doğuşuna dair daha önceki analizinde yer alıp almadığı, en azından tartışmalıdır. Lenin, kendi popülizm eleştirisini desteklemek için, Marx’ın *Kapital* III’teki kapitalist toprak rantı tartışmasından şu pasajı alıntılanmıştır: “Başlamakta olan kapitalist üretim tarzının karşılaştığı toprak mülkiyeti biçimi, bu üretim tarzına uygun düşmez. Ona uygun olan biçim, ancak, tarımın sermayeye bağımlı kılınmasıyla, bu üretim tarzının kendisi tarafından yaratılır; böylece, feodal toprak mülkiyeti, klan mülkiyeti ya da yerel topluluklardaki küçük köylü mülkiyeti de, bunların hukuki biçimleri ne kadar farklı olursa olsun, bu üretim tarzına uygun düşen iktisadi biçime dönüştürülür” (Marx 1894, s. 617 [2015, s. 615–616]). Lenin şu yorumu getirir: “Dolayısıyla, durumun niteliği gereğidir ki, toprağa tasarruf sistemindeki hiçbir özellik, tarımdaki değişik koşullar, yasal ilişkiler ve yaşam biçimlerine göre farklı biçimlere bürünen kapitalizm için, aşılmaz bir engel teşkil etmez. ‘Köy topluluğu mu, kapitalizm mi?’ konusu üzerinde, koca bir yazın yaratmış olan narodniklerimizin, asıl, sorunu *sumuşların*, ne kadar yanlış olduğunu buradan anlayabiliriz” (Lenin 1899a, s. 324 [1975, s. 287]). Michael Duggett, Marx’ın, İngiltere’de ortak arazilerin çitlenmesine dair açıklamasında aslında ortak

Marx, konuyla ilgili kendi çalışmasını özetleyerek şunu beyan etti: “Komün, Rusya’da toplumsal yeniden doğuşun dayanağı[dır] ... ama komünün bu biçimde bir işlevi yerine getirebilmesi için, ilk önce onu her yandan kuşatan baltalayıcı etkilerden kurtarmak ve sonra da kendiliğinden–gelme bir gelişmenin doğal koşullarını kendisine sağlamak gerekir”. Bu gelişme otokrasinin çöküşünü gerektirir: “Rus komününü kurtarmak için bir Rus Devrimi olmalıdır”.⁷

Marx’ın mektubunun (hazırlık taslaklarıyla birlikte) ve özellikle de komünün yeniden canlanması için önkoşul olarak Batı’da proleter devrimden bahsetmemesinin, *Narodnaya Volya*’nın [*Halkın İradesi*] hem görevlerinin hem de devrimci popülist perspektifinin garantisini sağladığı söylenmiştir.⁸ Haruki Wada, Marx’ın “köylülerin kendilerini kendiliğinden değiştirebildiklerini vurguladığı” sonucunu⁹ çıkarır; Andrzej Walicki ise Marx’ın Rusya’nın toplumsal yenilenmesi için potansiyel bir temel etken olarak komüne dair iyimser bakışına “kendiliğinden gelişmeye yönelik bir inanç” atfeder; bu daima “evrimin ‘doğal’ bir tohumunu” arayan bir “ondokuzuncu yüzyıl natüralizmi”dir.¹⁰ Fakat bu çıkarımlar abartılı ve yanıltıcıdır. Marx’a göre, Rus tarımsal veya toprak komününün diriliği, onu daha ilkel topluluk biçimlerinden ayıran iki yönlü niteliğinden kaynaklanıyordu. Artık doğal kanbağının “güçlü ama dar bağı”na dayanmayan tarımsal komün, sonuç olarak “yabancılarla temasa kendini uydurmakta, genişlemede ve bu temasa göğüs germede daha yetenekli” idi.¹¹ İkincisi, tarımsal komünde hane ve etrafındaki arazi özel mülkiyet olmuştu. Nihayet, komünal mülkiyet olarak kalmasına rağmen, tarıma elverişli toprak tarımsal komünün üyeleri arasında periyodik olarak bölüştürülüyor, her hane kendisine tahsis edilen araziye ekip ürünleri alıyordu. Tarımsal komünün doğasındaki ikicilik ona belirli bir istikrar vermekteydi “çünkü bir yandan ortak mülkiyet ve bundan doğan tüm toplumsal ilişkiler ona güçlü bir dayanak sağlamakta ve aynı zamanda özel ev, tarıma elverişli toprakların tarlalar halinde işlenmesi ve ürünün özel mülkiyet olarak edinilmesi, daha ilkel toplulukların koşullarında mümkün olmayan bireyselliğin gelişmesine olanak vermektedir”.¹² Fakat bizzat bu ikilik komünün

mülkiyetin kapitalist dönüşümünü ele aldığını ileri sürmüştür (bkz. Duggett 1975, s. 173–7).

7 Marx 1881b, s. 124 [1977, s. 264; son cümle Türkçe çeviride bulunmamaktadır – ç.n.].

8 Bkz. Walicki 1969, s. 189; Wada 1983, s. 69.

9 Wada 1983, s. 67.

10 Walicki 1969, s. 189.

11 Marx 1881a, s. 108 [1977, s. 237].

12 Marx 1881a, s. 109 [1977, s. 238].

kendi içinden çözülmesi tehdidini yaratmaktaydı; sonuç olarak, Marx’ın görüşünde, komünal mülkiyetten özel mülkiyete geçiş dönemine işaret etmekteydi. Özel mülkün kaynağı olarak bağımsız emek, taşınabilir mülklerin (büyükbaş hayvanlar, tarım aletleri vb.) kademeli birikimi ve tarımsal üretimde taşınabilir mülklerin artan önemi, hep birlikte, “ilkel iktisadi ve toplumsal eşitliği bozmaya ve komünün bağrında bir çıkar çatışmasını beslemeye” hizmet ediyor, bu da komünal mülkiyetin altını oyuyor ve onu özel mülkiyete tabi hale getiriyordu.¹³

Soyutlanarak ele alındığında, Rus toprak komünü birbirinden epeyce farklı iki gelişim çizgisiyle tutarlıdır: “Ya içerdiği özel mülkiyet unsuru ağır basacaktır, ya da kolektif unsur üstün gelecektir. Her şey onun yerleşmiş bulunduğu tarihsel ortama bağlıdır”.¹⁴ Kolektif unsurun zaferi, bireysel emekten kolektif emeğe geçişe bağlıdır ve Marx bunun için iki koşul getirir: Birincisi böyle bir geçişe duyulan ekonomik ihtiyaçtır; komün “normal koşullara yerleştirildiğinde” yani devletin talepleri ve komünün toprak temeline dışsal olarak dayatılan kısıtlamalar kaldırıldığında bu ihtiyaç kendisini hissettirecektir. İkincisi, gerekli maddi koşulların komün için erişilebilir hale getirilmesi şarttır. Burada, aynı türden daha önceki örneklerle kıyasla Rus komününün avantajı şudur ki “onun tarihsel ortamı, kapitalist üretimle çağdaş oluşu, kendisine geniş ölçüde ortaklaşa çalışmanın maddi koşullarını hazır olarak sağlamaktadır. Demek ki kapitalist sistemin hazırladığı olumlu katkıları, bu sistemin aşağılayıcı etkilerinden geçmeden edinebilecek durumdadır.”¹⁵ Marx’ın, kapitalizmin teknolojik kazanımlarının, bir komünler toplumsal formasyonunda bağımsız şekilde yaratılmasından değil ona içerilmesinden söz etmesi dikkate değerdir. Söylediği hiçbir şey de komünal köylülüğün “kendiliğinden gelişme için normal koşulları” oluşturma yeteneğine sahip, devrimci bir güç olarak hareket edebileceğine işaret etmez. Değişen koşullara uyum sağlama yeteneğine sahip olsa da “köylü her yerde ani değişimlere karşıdır”.¹⁶ Hem teknoloji hem de siyasetle ilişkili olarak “tarihsel bağlam” belirleyici kalır. Marx, “Rusya dünyadan soyutlanmış olsaydı” diye yazar,

Batı Avrupa’nın ilkel komünal topluluklarının var olduğu zamandan bugünkü durumuna dek uzun bir dizi devrimlerden geçerek edinmiş olduğu iktisadi kazanımları kendisi gerçekleştirmek zorunda kalırdı. O

13 Marx 1881a, s. 109n [1977, s. 238–239 dn].

14 Marx 1881a, s. 109–10 [1977, s. 239].

15 Marx 1881a, s. 111 [1977, s. 242].

16 Marx 1881a, s. 110 [1977, s. 240].

zaman, bence, hiç kuşkusuz bu topluluklar Rus toplumunun gelişmesiyle kaçınılmaz olarak yok olmaya mahkûm edilmiş olurlardı.¹⁷

Kesin konuşmak gerekirse, Marx tarafından taslak olarak çizildiği şekliyle¹⁸ Rusya'nın "toplumsal yenilenmesi" senaryosuna "Batıda sosyalist devrimin önceki zaferi"nin gerekli bir koşul biçiminde girmediği doğru olmakla birlikte, bu dıştalamanın kendisi yanıtladığından daha fazla soru yaratmaktadır. Marx, Avrupa sermayesinin, bilimsel ve teknolojik zaferlerini komüncü bir köylü Rusya'ya kaygısızca sunacağını mı varsayıyordu? Komünizmin maddi koşullarının aracısı ve örgütleyicisi rolü için sadece Rus aydınlarını mı düşünüyordu?

Bu soruları dile getirmek, Marx'ın analizinin sınırlarına işaret etmektir. Onun yazdıklarında, bir Rus devrimini yürütecek toplumsal ve siyasal güçlere dair bir izahat bulunmaz. Bu yüzden de *mir*'in kurumsal çerçevesinin içerdiği olanaklara dair tahmini, gövdesiz bir iskelet olarak kalır. Peki bu sessizlik neden? Marx, insanların mücadelelerinin tarihin itici gücü olarak etki edeceği bir toplumsal sınıflar formasyonu biçimine henüz bürünmeyen Rusya gibi ülkelerde, devrimci aydınların kararlı müdahalesine dair popülist inancı mı benimser olmuştu? Belki. Fakat bu sessizliğin, teorik olmaktan ziyade taktiksel bir anlamının bulunması, aydınların otokrasiye saldırılarının önüne hiçbir entelektüel engel çıkarmama amacı gütmüş olması daha muhtemel görünüyor – böyle bir girişim, öncülerin niyetlendiği gibi bir sosyalizm biçimine yol açmayabilirdi, ama yine de (yaklaşan demokratik devrimi ve sonra da muhtemelen Avrupa'da sosyalist devrimi ateşleyebilecek bir kıvılcım olarak) tarihsel gelişmeyi ileri taşımaya mahkûmdu. Bu kesinlikle Engels'in görüşüydü. Marx burada; belirli hedeflerin peşinde olup belirli engellerle tehdit edilen, belirli güçleri temsil eden belirli hasımların savaş hilelerine direnirken, belirli çıkarlara başvuru yaparak belirli müttefikleri kazanmaya çalışan politik bir aktör olarak yazmıyordu. Dışarıdan yazıyordu ve Rusya'daki somut politik durumu oluşturan güçler alanında eylemde –ve tepkide– bulunmak zorunda olanlara analiz unsurlarını ödünç vererek eylemde bulunabilirdi sadece. Fakat tarihsel analiz, ancak bu politik güçler alanının mantığını anlamak ve onu işin içine katmak suretiyle politik eyleme rehberlik edebilir. En azından Marx'ın kendisinin uyguladığı biçimiyle tarihsel maddecilik, somut analizin ikamesi değil, toplumsal formasyonların tarihsel incelenişi için sadece bir "kılavuz" idi.

17 Marx 1881a, s. 102 [1977, s. 252; sayfa referansı hatalı görünüyor – ç.n.].

18 Bkz. Walicki 1969, s. 189.

Çarlık Rusyası’nda oluşum sürecindeki toplumsal ve siyasal güçlerin somut bir tarihsel maddeci analizini yapma görevine henüz girişilmemişti. Marx’ın analizi Rusya’yı tarihsel maddeci terimlerle tanımlamaya yardımcı olmuş olabilir, fakat Rusya’da Marksist politik eyleme rehberlik edemezdi.

Georgi Plehanov ve Rus Toplumunun Dönüşümü

1881’de Çar II. Aleksander’in öldürülmesi, beklenen devrimci atılımı değil polisin baskı düzeneğini tetiklediğinde, popülizm, devrimci bir hareket olarak çıkmaza girmiş gibi görünüyordu. Yanıt olarak, eski *Chernye peredeltsi*, Vera Zasuliç, P.B. Akselrod ve Georgi Plehanov, Rusların ilk açıkça Marksist örgütü olan Emeğin Kurtuluşu Grubu’nu kurdular. Grubun Cenevre’de sürgünde olan üyeleri “Rusya’da sosyalist fikirleri yaymaya ve Rus işçilerinin *sosyalist partisini* örgütlemek için unsurları işlemeye” koyuldular.¹⁹ Yaklaşan devrimin sadece burjuva demokrasisi için bir mücadele olabileceği ve kapitalizmin yarattığı işçi sınıfının yine de bağımsız, hatta öncü bir devrimci rol üstlenmesi gerektiği yönündeki iki iddianın çakışması, grubun tavrını ayırt eden şeydi ve Rus Marksizminin parametrelerini oluşturdu. Plehanov bu çakışmanın teorik gerekçesinin baş mimarıydı ve bunu Kautsky’nin Marksist ortodoksluğunun tek çizgili tarihsel mantığını yeniden üreten terimlerle ifade etti. Bu mantık, onun Rusya’daki devrimci süreci harekete geçiren tarihsel güçlerin Marksist analizine girişmesini sağlayacak, fakat belirsizliğe yer vermeyen siyasal sonuçlar türetmesini de önleyecekti.

Plehanov, Marksizme ihtidasını, 1883 tarihli *Sosyalizm ve Siyasal Mücadele* kitabında eski popülist yoldaşlarına şu şekilde çıkışarak ilan etti: “Mutlakliyetin devrilmesi ve sosyalist devrim gibi birbirinden temelden farklı iki ayrı meseleyi birbirine bağlamak, devrimci mücadeleyi bu toplumsal gelişme unsurlarının bizim ülkemizin tarihinde *çakışacağı* inancıyla yürütmek, *her ikisini de ertelemek demektir*”.²⁰ Plehanov’un konumunun mantığı belki de en açık şekilde, tarihsel sürecin içerik ve biçiminin maddeci diyalektiğinde dile getirilir. “Dış [doğa] üzerinde etki- de bulunmakla insan kendi doğasını değiştirir” tezi ile Marx, topluma dair incelemeyi, insanı doğası hakkındaki spekülatif tartışmalardan, insanın

19 Plehanov 1884, s. 353.

20 Plehanov 1883, s. 104. Maksim Gorki’nin otobiyografisi *Benim Üniversitelerim*’in son cildinde anlattığı bir devrimciler gizli toplantısından, Plehanov’un popülizm eleştirisinin etkisine dair bir fikir edinilebilir (bkz. Gorky 1923).

üretici etkinliği sürecinin dış dünya üzerinde nasıl gerçekleştiğinin somut incelenişine kaydırmıştır.²¹

Toplumsal insanın doğa üzerindeki üretici etkisi ve bu etkide içerilen üretici güçlerin büyümesi – *içerik* budur; toplumun ekonomik yapısı, onun mülkiyet ilişkileri ise *biçimi* verir, bu biçim verili bir içerikle (“maddi üretimin gelişmesi”ndeki belirli dereceyle) oluşur ve *bu içeriğin daha ileri gelişimi* sonucunda reddedilir. Bir kez ortaya çıktıktan sonra, biçim ile içerik arasındaki çelişki “körelmez” ama içeriğin, eski biçimin yeni ihtiyaçlara ayak uydurmak üzere değişme yeteneğini fazlasıyla aşan sürekli büyümesi sayesinde *artar*. Böylece er veya geç, *eski biçimin* ortadan kaldırılması ve *yenisıyla* yer değiştirmesi gereken bir an gelir.²²

Biçim ve içerik iç içe geçmiş olsa da, içeriğe biçim üzerinde, üretici güçlere üretim ilişkileri üzerinde, “toplumun ekonomik hareketi”ne içinde yer aldığı bağlam üzerinde öncelik tanınmıştır. Plehanov, toplumsal biçimlerin ilerici kapasitesini değerlendirirken dinamik tarihsel güçlerle, değişime salt pasif açıklığı birbirinden ayırır. “Tıpkı pratik devrimci için olduğu gibi tarih felsefesi için de herhangi bir önem taşıyan biçimler sadece *faydalı tarihsel işe ... az veya çok miktarda yetenekli olanlardır*”.²³ Bir toplumsal biçimin değişime olan açıklığı –ki farklı yönlerde çeşitlilik olasılığını içerir– tarihsel biçimlerin iç çelişkisine tabi kılınmıştır. Somut analiz, geleneğin nüanslarını veya koşullardaki çeşitliliği hedef almaz; toplumsal biçimleri, üretici güçlerin gelişim derecesine ve sınıf mücadelesine uygun şekilde dönemleştirilen tarihsel aşamalara yerleştirir.

Plehanov, meta üretiminin Rusya’da zaten kök saldıgını ve bunun dizginsiz büyümesinin hem zorunlu hem de ilerici olduğunu öne sürmekteydi. “Rusya, onu bu yönde iten dışsal bir güç, gizemli bir yasa bulunduğundan değil, ama onu bu yoldan ayırabilecek etkin bir iç güç bulunmadığı için kapitalist gelişme yolunda ilerlemeye devam edecektir”.²⁴ Plehanov’da Rus kırsalı, sermayenin üzerine kendi acımasız sınıf ayrımı mantığını yazabileceği boş bir sayfa şeklinde yer alır: “Köy komününün bağımsız gelişimi ... dağılmaktan ibarettir”.²⁵ Komünün ilkel canlılığının, meta üretiminin ortaya çıkmasından ve yalıtılmış doğal ekonominin sönümlenmesinden sağ çıkamayacağını düşünür. Siyasal devrimin fırtınaları tarafından

21 Plekhanov 1895, s. 580, 607.

22 Plekhanov 1901, s. 512.

23 Plekhanov 1885, s. 137.

24 Plekhanov 1895, s. 678–81.

25 Plekhanov 1885, s. 309.

dokunulmamış kalsa da, “ekonomik evrim mantığı karşısında [komünün] güçsüz ve savunmasız olduğu ortaya çıkar”.²⁶ Aktif, dinamik olan sermaye ve proletaryanın aksine, komün ve köylülük pasif, durağandır. Meta üretimi koşullarında komün “üreticileri kapitalist sömürüye karşı koruma aracından ... [kapitalist sömürünün] güçlü bir aracına dönüşür”.²⁷ 1861 reform kararıyla hızlandırılan meta mübadelesi mantığı, komün içinde filizlenen toplumsal bölünmeleri derinleştirmiş, yeni bir küçük kırsal kapitalistler ve tefeciler sınıfı ve kendi arazilerini işlemek için gereken araçlardan yoksun olup başkaları için çalışmaya zorlanan bir yarı–proleterler kitlesi ortaya çıkarmıştı. Bu bağlamda, komünal yükümlülükler ve kısıtlamalar sadece kapitalist sömürünün en ilkel ve acımasız biçimlerini kalıcılaştırmaya yarıyordu ve “kapitalizmin ütopyacı düşmanları”, komünün popülist dostları, “gerçekte en kaba, utanç verici ve zararlı biçimi altındaki kapitalizmin suç ortakları olduklarını kanıtladılar”.²⁸

Mevcut rejimde kapsamlı şekilde ezilen ve sömürülen köylü, devrimci bir aktör değildi: “Zaferi öncelikle köylüler için kârlı olacak Rus devrimci hareketi, onların arasında neredeyse hiç destek, sempati veya anlayış bulmıyor”.²⁹ Köylülerin çıkarlarını toprağa bağladığından, komün, “onların dünya görüşünü köy geleneklerinin dar sınırlarına hapsederek, onların entelektüel ve siyasal gelişimlerini engelliyor”.³⁰ Dar görüşlü olan ve toplumdaki konumundan bihaber bulunan köylü, “ekonominin körlemesine işleyen kuvvetleri üzerinde bilinçli bir etki yapma anlamında bir *hiç* olarak kalmaktadır”.³¹

Rus kırsalına dair bu yorum, Marx’ın değişimden yoksun “Asyatik üretim tarzı”nı anımsatır; Plehanov bu terimi kullanmadı, ama sıklıkla Rus toplumunun “ataerkil” yahut “Asyatik” niteliğine atıf yaptı.³² Bu, çok

26 Plekhanov 1885, s. 241.

27 Plekhanov 1885, s. 240.

28 Plekhanov 1901, s. 686.

29 Plekhanov 1888a, s. 359. Plehanov, köylülük içinde devrimci bir hareket olması durumunda, devrimcilerin yöneliminin buna göre değişmesine izin vermekteydi. Fakat bu, popülistlerle tartışma amacı için benimsediği retorik bir tutumdan başka bir şey değildi. Bunu Plehanov’un “yaklaşan devrim için alternatif planı” olarak ele alan Jonathan Frankel (Frankel 1972, s. 71), ağaçlardan ormanı göremiyor. Plehanov’un Marksizminin teorik yapısında köylülüğün devrimci hareketine hiçbir yer yoktu. Devrimci aydınların sadakati konusunda popülistler ile tartışmaya girdiğinde buna varsayımsal bir olasılık olarak asgari bir ilgi göstermekten kaçınmazdı ve yaptığı da buydu.

30 Plekhanov 1888a, s. 359.

31 Plekhanov 1896, s. 203.

32 Bu tema, Plehanov’un eserlerinde var olmakla birlikte, Lenin’le kopuşundan sonra giderek

sayıda özerk köy komününden oluşuyordu; bunlar, her şeyi kapsayan bir baskıyı cisimleştiren ve uygulayan bir devletin hareketsiz temeliydi. Bu despotizmde oyuncular değişebiliyordu ama yapısı dayanıklıydı; bu yapı köylerden elde edilen artıkle besleniyor ve köylülere ilerlemenin maddi koşullarını yasaklıyordu. Köylüler sömürüye karşı zaman zaman isyan etseleler de, bizzat varoluş koşulları, isyanlarını dağınık, seyrek ve etkisiz kılmaktaydı. Köylü direnişi, diye yazar Plehanov, asla gerçekten politik değildi; köylüler dertlerine derman bulmak için kendilerine değil, yukarıdan bir kurtarıcıya bel bağlamışlardı. İsyenlar bir ayaklanma hareketinde birleştiginde bile, bu ancak bir “gaspçı”ya karşı kendinden menkul bir “gerçek” Çar adına olabiliyordu. Bu tür hareketler geçici olmaya yazgılıydı; köylü mücadeleleri asla “bir doğa kuvvetinin” körlemesine ve akıl dışı işleyişinin üzerine çıkamazdı.³³ “Köylü sayesinde” diye yazıyordu Plehanov, “Doğu despotizmleri kendilerini binlerce yıl değişmeden sürdürebildiler”.³⁴

Köylü bu bakımdan işçinin “siyasal zıddı” idi. “İşçinin tarihsel rolü ne kadar devrimciyse, köylününki de o kadar tutucudur”³⁵ ve bu tutuculuk ancak “köy komününün yoksul bir üyesi olarak kırsal alandan dışlanan proleter, bir Sosyal–Demokrat ajitatör olarak geri döndüğünde” sarsılabilir-di.³⁶ Eğer Marx’ın senaryosu komünün kapitalist uygarlığın bilimsel, teknolojik ve siyasal kazanımlarına erişimini sağlayacak bir aracı gerektiriyorsa, Plehanov’a göre bu aracı sadece sanayi işçisi olabilir. Komünün

artan şekilde vurgulandı ve Lenin’in 1905 sonrasında toprakların kamulaştırılması önerisine muhalefettinin entelektüel zeminini oluşturdu. En çok, akademik çalışması *Rus Toplumsal Düşünüşünün Tarihi*’nde vurgulanmaktadır; bu yapıtta Büyük Petro’nun reform programı hakkında şunu yazar: “Petro, bir Avrupalılaşma politikası teşvik etmekle birlikte, en çok, Doğulu despotların uyguladığı mutlakiyete dair teorilerden faydalandı. Petro’nun reformunun bu yönü, birtakım yanlış anlamalarla, bir demokrasi işareti olarak yorumlanmıştır ... Yeni kurulan düzenin öne çıkan özelliklerinin tamamı demokratik bir düzenle karşıtlık içindedir, zira bu düzende bir kişi hariç herkes köleleştirilmişti, oysa demokraside en azından *hukuken* herkes özgürdür. Bu iki uç arasındaki geniş aralıkta, daha fazla veya daha az sayıda ayrıcalıklı kişiye özgürlük tanıyan tüm o anayasalar yer alır” (Plehanov 1909, s. 54, 55). Plehanov’un bu temayı kullanışı Samuel Baron 1963, s. 295–305’te geniş şekilde ele alınmaktadır. Baron, başka yerde, Plehanov’un Rus tarihi yorumuyla Rus devrimci hareketi içindeki baş düşmanı olan Trotskiy’inki arasında güçlü bir benzerliğe işaret ediyor; 1920’lerin Sovyet tarih yazımı tartışmaları sırasında Trotskiy, Plehanov’un tarihsel görüşlerini, bunları Plehanov’un politik görüşlerinden ayırarak savunacaktı (bkz. Baron 1976, s. 63, 72; Trotskiy 1908, s. 21–41).

33 Plekhanov n. d., s. 513.

34 Aktaran: Keep 1963, s. 21.

35 A.g.e.

36 Plekhanov 1888a, s. 361.

dağılması ancak “kapitalizme son verebilecek yeni bir halk gücü” aracılığıyla durdurulabilir. Fakat bu güç –işçi sınıfı– sadece sermayenin mantığı aracılığıyla, tam da komünal çözülme sürecinde dışarı atılan unsurlardan ortaya çıkar.³⁷ Sosyalist devrim “mevcut burjuva sistemindeki çelişkilerden doğan gerekli ve yeterli tarihsel gücün varlığı olmaksızın düşünülemez”.³⁸ Ve üretimin sosyalist örgütlenişi sadece bir ücretli emekçiler sınıfının varlığını değil, aynı zamanda ek olarak, kapitalist ilişkilerin, üretici güçlerin toplumsallaşmasının özel kapitalist temellikle çelişkiye düştüğü ve işçilerin de bu çelişkinin ve bunun yarattığı toplumsal–devrimci olanağın bilincine vardığı bir noktaya dek gelişmiş olmasını gerektirir.³⁹ Sadece sermayenin mantığı aracılığıyla işçiler sermayeye karşı mücadele edip örgütlenir ve tedricen kendilerini bağımsız bir politik güç biçiminde oluştururlar. İşçi sınıfının sosyalist bilincinin büyümesi “üretici güçlerin ve [buna karşılık gelen] üretim örgütlenmesinin gelişimiyle genellikle paralel ilerler”.⁴⁰ Dolayısıyla işçi sınıfının öz–kurtuluşunu sağlaması tarihin nesnel olarak gelişen mantığına kaydedilen öznel yöndür ve böyle olmakla, Plehanov’un düşüncesinin aynı zamanda hem hareketi hem de hedefi ifade eden birleştirici temasıdır.

İster ataerkil isterse komünal olsun, geleneksel Rusya’nın, sermayeye atalet kuvvetinden daha dinamik bir şeyle karşı koyamayacak olması, Plehanov’un toplumsal güçlerin gruplanması doğrudan kapitalizmin tek çizgili mantığına dayanarak yorumlamasını sağladı. Böyle bir perspektifte, somut analize girişmek, Rus toplumunu kapitalist evrimin yörüngesine yerleştirmeye, sermaye birikiminin amansız baskısı altında ataerkil ekonominin ve toplumun erozyonunun derecesini tahmin etmeye denk düşer. Plehanov’un analizi yine de, komünü toplumsal ve siyasal güçlerin etkileşiminden soyutlayarak analiz eden Marx’a kıyasla önemli bir ilerlemeyi temsil eder. Plehanov’unki, Rus devrimci sürecini yönlendiren toplumsal güçlere dair zor soruyla başa çıkmaya çalışan ilk Marksist girişimdi. Bu sorunun merkeziliği konusundaki ısrarı ve buna getirdiği yanıt –sınırları ne olursa olsun– Marksizmin Rusya’ya politik bir eğilim olarak girişine işaret eder. Zira toplumsal güçlerin analizi olmaksızın, Marksist politik–strateji de olamazdı.

37 Bkz. Plekhanov 1888a, s. 361.

38 Plekhanov 1885, s. 137.

39 Bkz. Plekhanov 1885, s. 303–4.

40 Plekhanov 1885, s. 297.

Devrimin Güçleri ve Hegemonya Sorunu

Yaklaşan demokratik devrim, kapitalist üretimin canlılığı önündeki engelleri kaldırarak ve işçilerin kendilerini yasal siyasi faaliyetler içinde eğitmelerine izin vererek, nihai bir proleter sosyalist devrimin nesnel ve öznel koşullarının büyümesini teşvik edecekti. Üretici güçlerin gelişimini engelleyen ataerkil enkazın ortadan kaldırılması için mutlakiyetçiliğin yenilmesi gerekliydi, siyasal özgürlüğün fethi de işçi sınıfı politik bilincinin büyümesinin koşuluydu. Bu, toplumun tüm sınıf ve katmanlarını –burjuva ve işçi, aydın ve köylü– ataerkil gaspın ve bürokratik keyfiliğin ağırlığından kurtaracaktı. Burjuva toplumsal düzenin sınırları içinde kalmakla birlikte, muhtelif ve karşıt çıkarların odak noktası olarak devrimin seyrinin hâlen tanımlanması gerekmekteydi. Hangi toplumsal güç, bu görevi üstlenerek, olayların seyrine kendi rengini verecekti?

Bu güç, Plehanov'un görüşüne göre "siyasal kayıtsızlığı ve entelektüel geriliği", "mutlakiyetin temel sur duvarı" olan köylülük olmayacaktı.⁴¹ Gerçekten de, "köylünün geriliği" Plehanov'a "yüksek sınıfların eğitilmiş kesimlerinin" devrimci önderliğinin "çekingenciliklerinin", "istikrarsızlığının" ve sonuç olarak beceriksizliğinin açıklayıcı bağlamı şeklinde de hizmet etmekteydi.⁴² Fakat burjuvaziden de devrimci önderlik beklene-
mezdi. Mesele basitçe Rus burjuvazisinin bilhassa kamu ihalelerine bel bağlıyor olması değildi; Batı Avrupa deneyimi ışığında bu hiçbir şekilde anomali değil, sadece gelişiminin nispeten erken evresinin bir göstergesiydi.⁴³ Mesele daha ziyade, "sokağa çıkmayan, barikat kurmayan yahut

41 Plekhanov 1888a, s. 359. Lenin, Emegın Kurtuluğu Grubu'nun yayınladığı "Rus Sosyal Demokratları için Taslak Program"dan alınan bu açıklamayı, işçi sınıfı partisinin köylülüğün otokrasiye karşı devrimci mücadelesine yardım etmesini engelleyeceği gerekçesiyle, ayrıarak eleştirmişti (bkz. Lenin 1899d, s. 245–8).

42 Plekhanov 1888a, s. 360. Plehanov'un toplumsal ve politik bir güç olarak köylülüğü teorik bakımdan hiçeştirmesi, bu nedenle, popülizmin epeyce rasyonalist bir ele alınışını destekleyebilmişti. Mesele popülist ideolojinin çelişkili karakterini, halkın geleneksel kurumlarının gerici şekilde romantikleştirilmesinde ilerici demokratik eğilimlerin barınmasını yanlış anlaması değildi –aslında Plehanov popülist korodaki küçük–burjuva demokratik izlerin pekâlâ farkındaydı– ama köylülüğün politik pasifliği, popülist ideolojiyi havada asılı bırakmaktaydı. Plehanov bu nedenle popülistleri belirli bir toplumsal gücün az veya çok uygun, az veya çok rasyonel temsilcileri gibi göremiyordu; onları salt ütopyacılar olarak ve ütopyalarını da belirli bir toplumsal çıkar mücadelesinin kılıfı olan bir mit olarak değil, sadece köylü yetersizliğinin ve akıl dışılığının entelektüel ifadesi şeklinde ele alabiliyordu.

43 Bkz. Plekhanov 1885, s. 195–207.

gizli broşürler yayınlamayan” bir sınıf olarak burjuvazinin doğasıyla ilgiliydi. Burjuva, bunun yerine, bir iş bölümüne yaslanıp kendini zenginleştirirebilir, kendi düşmanının düşmanı ile halkın savaşmasını bekler ve sonra da kendi kârlarını riske atmak zorunda kalmadan onların zaferinin meyvelerini toplarken “sistemin altını ... azar azar oyabilir”di.⁴⁴ İtalyan *Risorgimento*’su bu kalıbı örnekliyordu ve Plehanov, gelişmesinin henüz ilkel aşamasındaki Rus burjuvazisinin farklı davranması için hiçbir neden görmüyordu.⁴⁵ Burjuva, anayasal yollar aracılığıyla faaliyette bulunmayı tercih etse de, bürokrasinin ve bakanlıkların arka odalarına olan erişimini tehlikeye atmaya hevesli değildi.

Burjuvazimiz şu anda önemli bir dönüşümden geçiyor: Siyasal öz-yönetimin temiz havasına gerek duyan akciğerler geliştirdi ama henüz tamamen körelmeyen solungaçları, çürüyen mutlakliyetin bulanık sularında nefes almasına hâlâ izin veriyor.⁴⁶

Olayların mantığı burjuvaziye muhalefete sürükleyecek, fakat onun inisiyatifini almasını sağlayamayacaktı.⁴⁷

Rusya’nın burjuva-demokratik devrimine önderlik etme sorumluluğu böylece neredeyse hükmen işçi sınıfına düşmekteydi. Sanki sermayenin dinamik tarihsel gücü burjuvaziden ziyade işçilerde yoğunlaşmış gibiydi. 1889’da Sosyalist Enternasyonal Kongresi’ne hitap eden Plehanov şu sonuca varmıştı: “Bu önemli nokta üzerinde ısrar ediyorum: Rusya’daki devrimci hareket ya *işçi sınıfı hareketi* olarak zafer kazanacak ya da asla zafer kazanmayacaktır!”⁴⁸ Her ne kadar otokrasiye karşı mücadelede çok muhtemelen tek başına kalmayacaksa da, “bu mücadeleye belirleyici yönü sadece işçi sınıfı verebilir” ve bunu yaparken de “zorunlu olarak burjuvazimizin, yani ‘toplum’umuzun tamamını, ticaret ve sanayi dünyamızı, toprak sahiplerimizi, şu küçük-burjuva soyluluğu ve nihayet kırsal ‘üçüncü zümre’yi bile *kendi güçleri dâhilindeki* bir mücadeleye sürükleyecektir”.⁴⁹ Plehanov’un çalışma arkadaşı Pavel Akselrod’un ifadesiyle işçi sınıfı, “mutlakliyetin tüm düşmanlarını ona karşı örgütlü bir saldırıya itecek kaldıraç” rolü oynayacaktı.⁵⁰ Akselrod’un yüzyıl dönümünde ortaya

44 Plekhanov 1885, s. 212.

45 Bkz. Plekhanov 1885, s. 213.

46 Plekhanov 1885, s. 212.

47 Bkz. Plekhanov 1884, s. 355.

48 Plekhanov 1889, s. 400.

49 Plekhanov 1888b, s. 394.

50 Aktaran: Ascher 1972, s. 135.

attığı “demokratik devrimde proletaryanın hegemonyası” tabiri, bu yönelime isabetli bir ifade sağladı. Fakat bu tutumun kendisi, Marksizmi Rusya’da konumlandırma projesi için temel önem taşıyordu; Rus Marksizminin 1880’lerin başından itibaren Plehanov tarafından çizilen politik–stratejisinin temelinde yatıyordu.

Fakat demokratik devrimde proletarya hegemonyasının yönelimi belirsizdi; Plehanov’un Marksizmini şekillendiren tek çizgili tarihsel mantıkta bunun teorik temeli yoktu. Zorluk, işçi sınıfının demokratik devrime katılmakta ivedi çıkarının olmamasında değildi. İşçiler sadece kapitalist sömürden değil, mutlakiyetten ve polis devletinın sömürüye karşı örgütlü direnişlerinin önüne koyduğu engellerden de muzdaripti; ekonomik kurtuluşlarının terimlerini ve araçlarını işlemelerine izin verecek siyasal özgürlük ve demokraside mecburi dolaysız çıkarları vardı. Zorluk işçilerin etkin katılım için gerekli araçlardan yoksun olmaları da değildi: üretici güçlerin toplumsallaşması işçileri kent merkezlerinde yoğunlaştırmış, aynı zamanda da hareketliliklerini teşvik etmişti, böylece hem örgütlenme kapasitesine hem de siyasal eylem için gereken ufuk enginliğine sahip hale gelmişlerdi. Gerçekten de işçiler “‘halk’ ile halkın ‘eğitilmiş’ kesimi arasındaki tarihsel uçurumu birleştirmek” üzere iyi bir konumdalardı.⁵¹ Bununla birlikte, proleter hegemonyası sadece katılımı cesaretlendirmek anlamına değil, politik bağımsızlık, önderlik iddiası anlamına da gelmekteydi.

Fakat bu iddianın neye karşılık geldiği açık değildir. Politik bağımsızlık, ayrı bir Sosyal Demokrat örgütün salt var olmasından daha fazlasını ifade ediyor olmalıydı; zira Akselrod “eğer polis Çarlığına, otokrasiye ve keyfiliğe karşı mücadelede Rus proletaryasına bağımsız, seçkin bir rol atfetme olasılığı yoksa, o zaman Rus Sosyal Demokrasisinin tarihsel varoluş hakkı da yoktur” iddiasında ısrarcıydı.⁵² Peki başka [ne gerekir]? Zorluk, burjuva–demokratik devrimin özellikleri arasında neyin proleter hegemonyasının kanıtı sayılacağı sorulur sorulmaz görünür hale gelir. Ne devrimin aşağıdan bir kitle hareketi şeklinde gelişmesi ne de işçiler tarafından başlatılması onu daha önceki devrimlerden ayırt etmeye yeterlidir; bu önceki devrimlerde ön cepheyi “halk” oluştururken, zaferin meyvelerini “tuzu kurular” elde etmişti. Gerçekten de işçi sınıfı, harekete geçirdiği şey sadece bir *burjuva* devrimiyken, bunda seçkin bir rol oynamak bir yana, sermaye egemenliğinden nasıl kurtulabilecekti? Akselrod, işçilerin, demokrasi mücadelesine öncülük ederek tüm sınıflar ve toplum katmanları

51 Plekhanov 1885, s. 345.

52 Aktaran: Harding 1977, s. 47.

üzerinde bir prestij ve nüfuz konumu kazanacağını öne sürmekteydi.⁵³ Fakat “prestij”, Plehanov’un ortodoks Marksizminde mevcut olan sınıf analizi tarzına tercüme edilmez. Rusya’nın geleneksel toplumsal düzeninin ve özellikle de köylülüğün politik iktidarsızlığını teorileştiren Plehanov, fiilen, Rus toplumsal formasyonunun farklılığını sermaye ile emek arasındaki mücadele-
lenin üretken dinamizmine sıkıştırmıştı. Bu mücadelenin mantığı proletarya egemenliğine sadece sosyalizmin eşiğinde yol açmaktaydı.

Aydınlar, Bilinç ve Hegemonya

Plehanov, proleter hegemonyayı Marksist ortodoksluğun terimleriyle tutarlı şekilde, sorunu sınıf bilinci dilinde yeniden formüle ederek teori-
leştirir. Zorluğun yarattığı gerilimleri çözmeye uğraştı. Geniş bir işçi sınıfı hareketinin ortaya çıkışı özgür siyasal kurumların fethini öngörür, diye yazdı, ama politik özgürlükler işçi sınıfının bağımsız müdahale-
si olmaksızın kazanılamaz. “Çıkış yolu nedir? Batı Avrupa tarihi bu kısır döngüyü işçi sınıfının aşamalı politik eğitimiyle kırdı”.⁵⁴ İşçi sınıfının öz-kurtuluş kapasitesi, “politik bilincinin netliğine, onun kaynaşmışlığına ve örgütlenme derecesine”⁵⁵ bağlıdır ve “[politik] eğitimi ve [sosyalist fikirleri] özümseme sürecinin hızı ve yoğunluğu ile doğru orantılı olarak artar”.⁵⁶ İşçi sınıfı iktidarının bu unsurları sosyalist aydınların etkisine duyarlıydı; Plehanov, aydınlar, bu aşamalı süreci hızlandırma, yeni doğan işçi sınıfı hareketinin öz-bilincini besleme görevi yüklüyordu. Rus sosyalist aydınları

işçilere kendilerine ait işçi sınıfı bayrağını göstermeli, onlara kendi aralarından, işçi sınıfı saflarından önderlerini vermeli [ve] işçilerin zihinlerinde burjuva “toplumun” değil, işçilerin gizli örgütlerinin hâkim etkide bulunmasını sağlamalıdır. Bu, Rus işçilerinin sosyalist partisinin büyümesini önemli ölçüde hızlandıracak, bu da ... mutlakiyetin düşüşüne katkıda bulunmasının ardından ... ona diğer partiler arasında onurlu bir yer kazandıracaktır.⁵⁷

Bu açıdan bakıldığında, Rus sosyalizminin başlangıçları, kapitalizm henüz erken evrelerindeyken, ayrı ve belki de belirleyici bir duruma karşılık

53 Bkz. Ascher 1972, s. 135.

54 Plekhanov 1885, s. 341.

55 Plekhanov 1883, s. 102.

56 Plekhanov 1885, s. 178.

57 Plekhanov 1885, s. 343.

gelmiyor muydu? Fakat proleter hegemonya sorununu sınıf bilinci diline tercüme etmek, Marksist ortodoksluğun mantığında yarattığı belirsizliği çözemez. Aslında, aydınlar ile işçi sınıfı bilincinin gelişimi arasındaki ilişkiyi kavramaya dair ek bir zorluğu gündeme getirir.

Plehanov'un devrimci aydınlarla işçi sınıfı hareketi arasındaki ilişkiye dair izahatı, proletaryanın öz-kurtuluşu temasıyla karmaşık yollarından bağlıdır. "Rus işçi sınıfının entelektüel ve politik bağımsızlığına katkıda bulunmak ... için" diye yazıyordu Plehanov,

devrimcilerimizin yapay önlemlere başvurmalarına yahut kendilerini hatalı veya belirsiz konumlara yerleştirmelerine gerek yok. İhtiyaç duydukları tek şey Sosyal Demokrasi ilkelerini [tümüyle özümsemek] ve ... dinleyicilerinin kafasına "işçi sınıflarının ekonomik kurtuluşunun her politik hareketin bir araç olarak tabi olması gereken en büyük amaç olduğunu" sokmaktır. Bir kez bu fikri özümseğinde, işçi sınıfımızın kendisi, Scylla ve Charybdis [iki canavar, iki felaket – ç.n.] arasında, devlet sosyalizminin siyasal gericiliği ile liberal burjuvazinin ekonomik şarlatanlığı arasında yönünü bulma yeteneği kazanacaktır.⁵⁸

Sosyal Demokrat aydınlar, bilinçsiz bir araç gibi değil, bir öğretmenin yetenekli öğrencinin öz-bilincini ve öz güvenini ayağa kaldırması gibi, işçi sınıfı aracılığıyla faaliyet yürütecekti. Proleter hegemonya stratejisinde kilit bir bağlantı oluştursalar da, aydınlar, bağımsız bir güç veya hatta uzun vadede proletarya davası için vazgeçilmez değillerdi. Plehanov, Rus işçi sınıfının politik olarak bilinçli hareketinin "salt olasılığının" dahi "büyük ölçüde, aydınların işçi sınıfı arasındaki [örgütsel ve eğitsel faaliyetine] dayandığı" konusunda ısrar ederken bile, "aydınlar ilk adım olarak modern bilimsel sosyalizmin bakış açısını benimsemelidir" diye hemen ekliyordu.⁵⁹ Kautsky gibi o da bunun "proleter bakış açısını" benimsemekle aynı şey olduğu kanısındaydı.⁶⁰

Marksizmin "proleter bakış açısı" ile sanal olarak özdeşleştirilmesi Plehanov'un görüşünde kurucu bir unsurdur. Marksizm ile işçi sınıfı hareketi arasında çelişki olamazdı. *El Kitabı* yapıtında Plehanov, Emeğin Kurtuluşu Grubu'na ilişkin olarak "bizim gözümüzde işçi asla kendisine yabancı amaçlara ulaşmak için basit bir silah değildi ... Programımız Marx'ın ruhuna uygun şekilde yazılmıştı. Fakat bu adamın ruhuna uygun şekilde yazılan bir program, bir politik sömürücüler programı olamaz"

58 Plekhanov 1885, s. 343-4.

59 Plekhanov 1884, s. 357.

60 Plekhanov 1883, s. 85.

diye ilan etmişti.⁶¹ Aynı fikir, Plehanov işçi sınıfı hareketini yürüyüş halindeki bir bölük askerle kıyasladığında da benzetme yoluyla aktarılmaktadır:

Uzak görüşlü olanlar, gidişatın yönünü geriye kalanlardan daha iyi ayırt ederler ve ... böylece buna dair yargıları yakını görebilenlere kıyasla gerçekliğe daha yakındır ... Devrimci Sosyal-Demokrasi, diğer proleterlerin *henüz* görmediklerini *hâlihazırda* görmektedir ve onlara gelecekte izlenecek yolu açıklarken, onların hareketine dair *bir kavrayış edinir* ve bunu *hızlandırır*.⁶²

Proleter ordusunun izleyeceği yol varsayılmıştır. Sosyal Demokrasinin işçileri vazgeçirmek zorunda kalabileceği alternatif bir yürüyüş hattı olasılığı göz önüne alınmamıştır. Dolayısıyla sınıf bilinci, proletaryanın sınıf konumuna içkindir; emek hareketinin ileri doğru yürüyüşü, Marksizmin onun saflarında yayılmasıyla özdeşleştirilmiştir.

İşçi sınıfı hareketinin tarihsel yörüngesi, tarihsel sürecin mantığına uygun olarak, giderek daha bilinçli şekilde ayarlanır. Bu süreç, diğer şeylerin yanı sıra, bilim ile üreticiler arasındaki, aydınların Aydınlanma idealleri ile halkın ihtiyaçları arasındaki tarihsel çelişkinin çözümünü temsil eder. Bu açıdan, Plehanov'un aydınların ideallerine ara sıra retorik olarak başvurması gizli bir elitizmin göstergesi değildir. Sosyal Demokrat aydınlar Marksizmi benimserken entelektüel ve politik özerkliğe ilişkin iddialardan vazgeçmeli ve işçi sınıfı hareketinin perspektifini benimsemelidir, ama böyle yaparak ideallerini terk etmezler. Proletarya, diğerlerinin bu idealleri gerçekleştirebilmeleri için salt bir araç olmasa da, bunların herkes için gerçekleştirildiği tarihsel dramının baş aktörüdür. Ve bu süreci ne kadar hızlandırılırsalar da, üst sınıflardan gelen aydınlar da son tahlilde vazgeçilmez değildir: “‘Aydınlar’ arasında müttefiklerin olmaması, işçi sınıfını kendi çıkarının farkına varmaktan, görevlerini anlamaktan, kendi saflarından önderler çıkarmaktan ve kendi *işçi sınıfı entelijansiyasını* yaratmaktan alıkoymayacaktır. *Böyle bir entelijansiya* onun davasına ihanet etmeyecek yahut onu kaderin merhametine bırakmayacaktır”.⁶³

Marksist aydınların işçi sınıfı hareketinin gelişmiş bilinci ile özdeşleştirilmesi Plehanov'un tek çizgili tarihsel mantığının çemberini kapatmaktadır.

61 Aktaran: Frankel 1972, s. 63.

62 Plekhanov 1901, s. 587, 589.

63 Plekhanov 1888b, s. 394.

Fakat böylelikle proletarya hegemonyası stratejik perspektifine musallat olan belirsizliği çözmez. Gerçekten de, bu belirsizlik, Plehanov'un aydınlarla işçi sınıfı arasındaki ilişkiyi tasvir etmek için başvurduğu iki ölçüğü, bireysel ve tarihsel–ve–felsefi ölçükleri uzlaştırmadaki zorlukta yankılanır. Bireysel eylemi tartışırken, Marksist aydınların işçileri sınıf çıkarları hakkında eğitmedeki etkinliğini kabul edebilir, hatta bunda ısrar edebilir. Fakat bir kez odak tarihsel hareketin geniş kapsamını içermek üzere genişlediğinde, bireyin etkililiği sınıf mücadelesinin ve üretici güçlerin dinamizmine kıyasla arka plana düşer. Plehanov, “Tarihte Bireyin Rolü” makalesinde, evrensel tarihsel güçler tarafından belirlenme ile bireysel çaba harcama arasında zorunlu bir çelişki bulunmadığını savunur, zira ilki ikincisi aracılığıyla işlemektedir. Fakat diğer yazdıklarında olduğu gibi burada da “genel nedenlerin” tarihin bütünsel hareketi üzerindeki etkisi ile tarihsel olayların tikel özelliklerini değiştirmede “bireysel nedenlerin” işleyişi arasında paralellik öne süren argüman soyut şekilde kurulmuştur; bu argüman, tarihi yapanın nihayetinde insanlar olduğuna dair basmakalıp onaylamanın ötesinde, bireysel ile genel arasındaki ilişkiye dair bir izahat da sağlamaz.⁶⁴

[Plehanov'un argümanı,] felsefi meseleye önem kazandıran somut politik sorunları açıklığa kavuşturma konusunda daha da zayıftır. Bunun yerine, Plehanov'un vurgusu, polemiksel durumun gereklerine göre kimi zaman kapitalist gelişimin evrensel mantığına, kimi zaman da işçi sınıfını eğitmede bireysel inisiyatife kayar. Bu yalpalama, bireylerin, grupların ve sınıfların etkinliğini yapılandıran politik biçimleri ve süreçleri yeterince kavramsallaştırmadaki ve bunu bütünsel tarihsel hareketi sürükleyen güçlerle örneklendirmedeki veya [bu güçlerin] belirli çeşitlerine tercüme etmedeki başarısızlığını yansıtmaktadır. Marksizmin işçi sınıfı hareketi ile kaynaşması, sosyalizmin nesnel ve öznel koşullarının gelişimindeki eş zamanlılıkla birlikte, basitçe varsayılr; somut politik meselelerin incelenmesi ve somut politik pratik biçimlerinin ayrıntılandırılması yoluyla kavranmaz, kendisi çelişkili bir süreç olarak alınmaz. Burada, sınıf mücadelesinin siyasi boyutunu ya sınıf bilincinin büyümesine ya da sermaye birikiminin mantığına bağımlı kılan ve böylelikle de onu fiilen yutan bir tür kavramsal kayma iş başındadır.

Plehanov'un proletaryanın vaktinden evvel hegemonyasını açıklamak için işçi sınıfının sosyalist eğitimcileri olarak aydınların hizmetine başvurması, sosyalizmin maddi ve entelektüel koşullarının eş zamanlı gelişmesine uygun olarak şekillenen bir tarihsel mantığa kolayca uymaz. Tıpkı

Kautsky gibi Plehanov da bu eş zamanlılığı, bilincin gelişimini proletaryanın mücadele deneyimi ile ilişkilendirerek kavrar; bu deneyim kabaca kapitalist üretim ilişkilerinin olgunlaşması ve üretici güçlerin toplumsallaşması ile birlikte büyür. Aydınların süreçten uzak durması gerektiğine dair bir ima yoktur. *Komünist Manifesto*’da “burjuva ideologlarının tarihin akışının bir bütün olarak teorik anlayışına erişmiş bir kesimi”, proletaryanın siyasal eğitimi için “aydınlanma ve ilerlemenin taze unsurları”nın taşıyıcısı olarak nitelenmişti.⁶⁵ Bununla birlikte, bu aydınların işçi sınıfı hareketi ile aynı çizgiye gelmeleri, Marx ve Engels –ve Kautsky– için, hâlihazırda çözülme sürecinde olup sosyalizme uygun halde olan olgun bir kapitalizmi temsil etmekteydi. Buna karşılık Plehanov için aydınlar, Rusya’nın henüz yeni doğan kapitalizmi ile demokratik devrimde hegemonya görevinin işçi sınıfından gerektirdiği ileri politik bilinç arasındaki boşluğu kapatan teorik bir köprü hizmeti görmekteydi. Demokratik devrimde proletarya hegemonyası bir özlem olarak kaldı. Rusya’da Marksizmin stratejik perspektifinin en önemli unsuru, teorik bir temelden yoksundu.

Proleter hegemonyaya duyulan özlemi kuşatan muğlaklıklar İkinci Enternasyonal’in Marksist ortodoksluğunun teorik sınırlamalarına işaret eder. Plehanov ve Kautsky bu ortodoksluğun –üretici güçlerin büyümesinin tarihin yönünü belirlediği, sosyalizmin maddi ve entelektüel koşullarının birbirine paralel olarak geliştiği ve Marksist teori ile işçi sınıfı hareketinin ahenkli şekilde kaynaştığı biçimindeki– temel varsayımlarını paylaşmaktaydı. Almanya’da SPD’nin parlamenter siyasal projesinin görünürde artan başarısı bu sınırlamaları gölgeledi ve dolayısıyla bunların karartılmasına yardımcı oldu. Geri Rusya’da sınıf mücadelesini teorileştirme çabasında olan Plehanov ise politik önderlik ve sınıf ittifakı sorunlarının pratikteki –güvenilir gibi görünen– çözümüne dayanamazdı. Gerçekten de, yaklaşan burjuva–demokratik devrimde işçi sınıfı önderliğine çağrı yaparken, siyasi gündeme Marksist ortodoksluğun teorik ufkundaki sorunları yerleştirdi. Bu anlamda, sadece Rus devrimci geleneğine değil aynı zamanda İkinci Enternasyonal Marksizmine ilişkin olarak da bir geçiş figürüydü.

Lenin ve Marksist Ortodoksluk

1890’larda genç Lenin, Marksizmi popülist eleştirmenlerine karşı savunmak için sopayı eline aldığı anda, tartışmanın bağlamı değişmişti.

65 Marx ve Engels 1848, s. 494 [2013, s. 53].

Aradan geçen on yıl, Rusya’da kapitalist üretimin dramatik şekilde genişlemesine tanık olmuştu ve devrimci popülizm, ütopyacı duygulara sahip olan fakat pek az başarısı bulunan bir “legal popülizm”e yol vermişti. Lenin bu gelişmeyi şu şekilde nitelemekteydi:

yerini bir yandan proleter sosyalizmine terk eden, öte yandan kaba bir küçük–burjuva radikalizmi şeklinde yozlaşan ... eski Rus köylü sosyalizmi bölünmüştür. ... *Köylülüğü bugünkü toplumun temellerine karşı sosyalist devrim için harekete geçirmeyi hedefleyen bir politik programdan, bugünkü toplumun temelleri korunarak köylülüğün durumunu “iyileştirmeyi”, yamamayı hedefleyen bir program çıktı.*⁶⁶

Anlaşmazlık artık Rusya’da kapitalizmin ortaya çıkışı ve bunun devrimci strateji açısından içerimlerine değil, onun gelişim mantığının hal-kın geleneksel kurumlarını savunmaya yönelik pratik önerileri olanaksız kılmak zorunda olup olmadığına odaklanmıştı. Bu yeni popülist kaygıya yanıt olarak, Plehanov’un yüksek bir soyutlama düzeyinde kurulmuş olan argümanı belirleyici olamazdı; bu argüman, üretici güçlerin dinamizminin, ya doğrudan içsel bir ekonomik gelişme mantığı aracılığıyla, ya da dolaylı olarak uluslararası sermaye hareketleri ve kapitalizm öncesi Çarlık devletini kapitalizmin büyümesini desteklemeye yönelten devletler–arası rekabet mantığı aracılığıyla, kapitalist bir Rusya ile sonuçlanabileceğini öne sürmekteydi. Gerçekten de, Rus kapitalizminin Çarlık devletinin stratejisine muhtemel bağımlılığını kabul etmesi, sermayenin sadece yapay, sera tipi bir büyüme olduğu ve geleneksel “sosyalist” kurumların buna karşılık gelen düşüşünün devleti daha aydınlanmış politikalar izlemeye ikna ederek giderilebileceğine dair bir itiraf şeklinde yorumlanabilirdi. Lenin’in analizi, popülistlerin kapitalizmle özdeşleştirdiği büyük ölçekli üretimin, tam da ona karşı savunmaya çalıştıkları toplumsal ilişkilerin içinden kaçınılmaz olarak geliştiğini ayrıntılı şekilde göstererek yeni popülizmi *içeriden* zayıflatmaya yönelik bir kaygı etrafında örgütlenmiş olup, tartışmanın değişen terimlerini ele almak üzere iyi tasarlanmıştı. Lenin’in analizi de en az Plehanov’ununki kadar Marksist ortodoksluğun tek çizgili tarihsel mantığı ile etraflıca şekillendirilmişti ve sonuçta, burjuva–demokratik devrimde proleter hegemonyasına dair stratejik arzuyu teorileştirmesi, yeri ve biçimi bir miktar farklı olsa da, daha az belirsizlik yaratmıyordu. Fakat bu farklılıklar, herhangi bir temel teorik yahut politik ayrışmadan ziyade değişen bir retorik ve politik bağlamı yansıtmaktadır.

Lenin, popülizm eleştirisini, topluma dair bilimsel incelemenin zorunlu temeli olarak tarihsel maddeciliğin yöntemsel varsayımlarının serimlenişine oturttu: “Yalnızca toplumsal ilişkilerin üretim ilişkilerine ve bu ilişkilerin de üretim güçlerinin düzeyine indirgenmesi ... toplum biçimindeki gelişimin, doğa tarihinin bir süreci olduğu görüşüne tutarlı bir temel sağlamıştır” ... Böyle bir görüş olmadan, hiçbir toplumbilimi” var olamaz.⁶⁷ Popülistler Rus toplumsal gelişiminin olguları konusunda pek de cahil olmasalar da –Lenin’in kendi analizi büyük ölçüde onların topladığı ampirik verilere dayanıyordu– bu olguları açıklamak ve böylece bunlar üzerinde etkili şekilde faaliyette bulunabilmek için gereken kavramsal araçlardan yoksundular: “İnsanlar gerçekleri incelemeye nasıl başlayacaklarını bilmedikleri sürece, her zaman, önsel, genel teoriler bulmuşlardır, bunlar da hep kısır kalmıştır”.⁶⁸ Bununla birlikte, tarihsel maddecilik, toplumun yapısını onun üretim ilişkileri aracılığıyla tanımlayarak, araştırmacının “tekrarlanmanın ve düzenliliğin kavranmasını ve çeşitli ülkelerdeki sistemlerin şu biricik temel kavramda genelleştirilmesini olanaklı kıldı: *Toplumsal formasyon*” ve böylece “toplumsal olguların açıklanmasından ... kesin olarak bilimsel tahlillere” ilerlemeyi sağladı.⁶⁹ Maddi üretici güçlerin gelişiminde temellenen bir dizi tarihsel olarak belirli toplumsal kavram içeren tarihsel maddecilik, “olguları incelemeye koyulmak” için vazgeçilmezdi.⁷⁰

Popülistler, üretici güçlerin ve ilişkilerin tarihsel olarak belirli üretim tarzlarındaki birleşimini kavramaksızın, kapitalizmin meta üretiminden bir “doğal tarih süreci” şeklinde gelişmesini tasavvur edemezlerdi. Kırlarda köylülerin üretim araçlarından kopmasıyla (“köylü nüfusun azalması”) kentlerde büyük ölçekli kapitalist sanayinin yerleştirilmesi arasındaki organik bağlantı konusunda yanıldıklarında, bu fenomenlerin her birinden sızlanabilir ama hiçbirini anlayamazlardı. Artık kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan yoksullaşmış köylüler piyasaya dönmek zorundaydı; onların yoksulluğu, Rus kapitalizminin olanaksızlığını değil, bunun gelişiminin sadece bir yönünü işaret ediyordu. Toplumsal iş bölümü ile iç içe olan piyasa, bizzat toplumsal sınıfların kutuplaşmasını doğuran mantığın içinde ve onun aracılığıyla büyüyordu. Fakat doğrudan üreticilerin topraktan ve üretim araçlarından koparılması ve sermayeye tabi hale gelmeleri, ardışık evrelerden geçen ve hatta kendisinden önceki ekonomik düzenin

67 Lenin 1894a, s. 140–1 [1996, s. 20].

68 Lenin 1894a, s. 144 [1996, s. 24].

69 Lenin 1894a, s. 140 [1996, s. 20].

70 Lenin 1894a, s. 144.

kalıntılarını bir süreliğine sürdüren bu mantığın dolaysız sonucu değildi. Kapitalizmin gelişimi

tüccar ve tefeci sermayesi ile başlar, sonra sanayi kapitalizmine dönüşür, ki bu da ilk başta teknik olarak epeyce ilkindir ... sonra –ücretli işçi ile toprak arasındaki bağı koparmayıp, halen el emeğine ve hâkim el zanaatları sektörlerine dayanan– manüfaktürü örgütler ve gelişimini büyük ölçekli sanayi ile tamamlar ... Bu son, en yüksek aşama ... kapitalizmin gelişmesinin son noktasını oluşturur; bir kuş kadar özgür olan tamamen mülksüzleşmiş işçiyi *bir tek bu* yaratır, kapitalizmin (hem maddi hem toplumsal açıdan) “birleştirici önemini” *bir tek bu* ortaya çıkarır ... *bir tek bu* kapitalizmi “kendi çocuğu” ile karşı karşıya getirir.⁷¹

Özellikle konut piyasasının oluşumuyla ilgilenen Lenin, kapitalizmin büyümesini radikal olarak içsel bir süreç şeklinde kavramaktaydı. Sadece kapitalist üretimin içsel ilişkisiyle, bir meta olarak insan emek gücünün sermaye ile mübadele edilmesiyle, tekniğin dönüşümüne ve iş bölümünün kollara ayrılmasına tarihsel anlam verilebilirdi; ama bu ilişkinin büründüğü farklı biçimler, üretici güçlerin gelişmesiyle birbirinden koparılamaz şekilde bağlantılıydı. Piyasanın bu güçler tarafından yönlendirilen büyümesi sadece “bizzat doğası gereği teknik gelişmeler kadar sınırsız olan ... toplumsal emeğin uzmanlaşma derecesiyle” sınırlıydı.⁷² Sermayenin üretici güçleri geliştirmesi ve piyasanın buna karşılık gelen genişlemesi önünde hiçbir mutlak, dışsal engel yoktu. Sermayenin sınırları, onun içsel çelişkileriyle ilişkili olarak, göreceli idi. Kapitalist toplumsal ilişkiler bu içsel çelişkilerin işleyişi ile dönüştürülebilirdi “ama ancak bu tür eylemler, *toplumsal ilişkileri ... değiştirmekte olan insanların kendilerinden kaynaklandığında*”.⁷³ Lenin, Rus Marksistlerini, “çevremizdeki gerçekliğin kapitalist toplum olduğu ve bundan sadece tek bir çıkış yolu bulunduğu –burjuvaziye karşı proleteryanın sınıf mücadelesi– görüşünden hareket eden sosyalistler” diye nitelermekteydi.⁷⁴

71 Lenin 1894b, s. 438.

72 Lenin 1894a, s. 100.

73 Lenin 1894b, s. 372.

74 Lenin 1894a, s. 197.

Demokratik Devrimde Sınıf Mücadelesi

Daha önceki üretim tarzlarından farklı olarak, kapitalizm doğrudan üreticilerin siyasal özgürlüğü ile, siyasal demokrasiyle tutarlıydı. Demokratik özgürlüklerin fethi, kişisel bağımlılığın kurumsal kalelerine (mutlakiyet, toplumsal zümreler sistemi, bürokrasi vb.) son verebilirdi, fakat işçilerin toplumsal kurtuluşunu müjdeleyemeyecekti; zira sermaye birikiminin mantığını yok edemezdi. Aslında bu mantığı serbest kılacaktı, diye yazıyordu Lenin, öyle ki “siyasal özgürlük öncelikle burjuvazinin çıkarlarına hizmet edecek ve işçilerin konumunu kolaylaştırmayacaktır ... ama *bizzat bu burjuvaziye karşı* ... mücadeleleri için koşulları kolaylaştıracaktır”.⁷⁵ Siyasal demokrasi sınıf mücadelesinin sonu değil, “genel demokratik taleplerin kazanılmasına, sadece, emekçi sınıfların baş düşmanı olan, doğası gereği tamamen demokratik bir kurum olan *sermaye* üzerinde zafer kazanmak için yolu temizlemek üzere ihtiyaç duyan” işçi için daha avantajlı bir düzlemde devam etmesiydi. Demokratik devrimin hedefi olan kapitalizm öncesi kurum ve pratikler, işçilerin bağımsız örgütler kurma ve sermayeye karşı mücadele deneyimleri üzerine düşünme çabalarını önlemekle kalmıyordu, sermaye ilişkisinin kırsal alanda yaygın olan daha ilkel biçimleriyle de –tefeci ve tüccar sermayesi– iç içe geçmişti. Lenin “gericiliğin bu temel direkleri devrilmedikçe” diye yazıyordu, “işçi sınıfının zaferinde desteği vazgeçilmez bir koşul olan Rus kırsal proletaryası, asla ezilmiş ve sindirilmiş olmaktan kurtulamayacak, akıllı ve sürekli protesto ve mücadele yerine sadece kasvetli bir ümitsizliğe kapılacaktır”.⁷⁶ Kapitalizm öncesi kişisel bağımlılık ilişkilerinin kurumsal temellerini kökünden koparan demokratik devrim, sermayenin en acımasız biçimlerini baltalıyordu; sermaye birikimi için ve bunun gelişmiş biçimlerinin genelleşmiş hâkimiyeti için siyasal koşulları güvenceye alarak, kırsal proleterlere bir parça kişisel bağımsızlık ve haysiyet ve dolayısıyla sömürüye karşı örgütlü direniş olasılığı sağlamaktaydı. Büyük ölçekli makine sanayinin işçi sınıfı, demokrasi mücadelesi yürütürken, henüz kendi adına hareket edemeyen yarı-proleterleşmiş kırsal kitleler adına da hareket etmekteydi. Demokratik devrimde tüm ezilenlerin ve sömürülenlerin savunucusu olarak hareket eden proletarya, kendisini sosyalist devrimin öncüsü olarak öne sürmüştü. Böylece Çarlığa karşı “tüm demokratik unsurların başında” devrimci mücadele [görevi], sosyalist eğilimi sayesinde işçi sınıfına düşmüştü.

75 Lenin 1894a, s. 294.

76 Lenin 1894a, s. 291.

Genç Lenin'in analizinde proletarya hegemonyası, dönüşümlü şekilde, sanayi işçi sınıfının tüm sömürülenlerin öncüsü olma niteliği ile ve onun "tüm demokratik unsurların" önderliğini üstlenme mecburiyeti ile resmedilir. Burjuva-demokratik devrimde proletarya hegemonyasına dair Sosyal Demokrat projeye ilişkin argümanın ikna ediciliği bu iki formülasyonun zımnen özdeşleştirilmesine dayanır. Fakat eğer tüm demokratik unsurlar gerçekten de sömürülenlerle özdeşleştirilebiliyorsa, o zaman Sosyal Demokrat stratejinin temel noktası olan demokratik ve sosyalist devrimler arasındaki ayrım epey zayıf görünecektir. Proletaryanın tüm sömürülenlerin önderi olmasına dair iddia, Lenin'in Rusya'da kapitalizmin gelişimi analizinde sağlam bir zemine sahipti; eğer sömürü her yerde kapitalist nitelikteyse ve üreticilerin koşulları her yerde sanayi işçi sınıfınıninkine giderek daha yakın hale geliyorsa, durum böyle olacaktı. Fakat kırsal yarı-proleterler, belki de kapitalist sömürüye karşı ortak direniş sayesinde, bu öncülüğü gerçekten de izleyebilecek idiyse, bu tür bir evrensel sınıf dayanışmasının sahneleyeceği şey kuşkusuz bir *sosyalist* devrimdir. Fakat Lenin'in kendi analizi, bunu izleyebilmelerinden *önce* demokratik bir devrimin gerekli olduğunu belirtir. O halde burjuva-demokratik devrim, toplumsal güçlerin farklı ve daha karmaşık bir gruplanması yansıtmalıdır. Bu durumda, proletaryanın hegemonyası, uygun şekilde farklı analitik temeller gerektirir; hegemonyanın proleter olmayan müttefiklere uygulanma biçimleri çok daha az açık olmalıdır. "Tüm demokratik unsurların" önderliği, demokrasi mücadelesinde yer alan sınıf çıkarlarının çeşitliliğini dikkate almak zorunda kalacaktır. Fakat Lenin ne böyle bir hegemonya uygulamasının analitik temellerini sağlar, ne de bunun alabileceği biçimleri belirtir.

İşçi sınıfının olası demokratik müttefiklerine dair kısa bir inceleme, Lenin'in burjuva-demokratik devrimde proletarya hegemonyası nosyonuna tarihsel maddeci bir anlam vermeyi Plehanov'dan daha fazla yapamadığını gösterecektir. Gerçekten de, farklı sınıf güçleri arasındaki ittifak sorunu, Marksist ortodoksluğun tek çizgili mantığı açısından titizlikle ortaya konulamazdı bile.

Lenin'e göre, 1861 kurtuluş fermanı toplumsal zümreler sistemine kesin bir darbe vurmuş ve Rusya'daki toplumsal güçlerin temelden yeniden gruplanmasına yol açmıştı; serfliğe karşı tüm halkın birliği, yerini kapitalist toplumun sınıfları arasındaki mücadeleye bırakmıştı. Aydınların mücadelesi "*genel burjuva çıkarlarını savunduğu ölçüde* 'gerçek bir toplumsal gücü' temsil eder. Bu güç yine de savunduğu çıkarlara uygun

kurumlar yaratamamışsa ... bunun nedeni ... öncelikle içinden ortaya çıktığı ve gücünü devşirdiği sınıfların ikili konumunda yatar”.⁷⁷ Burjuvazinin demokratik özlemleri, işçi sınıfının giderek artan gücü ve sosyalist devrim hayaleti önünde gerilemeye başlamıştır: “Rusya’da [sermaye], işçi sınıfı hareketinin ortaya çıkmasına daha da fazla engel olmak için demokrasisini feda etmeye ve işçileri bastırmak için gerici-lerle ittifaka girmeye özellikle yatkındır”.⁷⁸ Bu tahmin, Lenin’in Rus devlet aygıtına ilişkin çift anlamlı değerlendirmesinde yankılanır; bu aygıt bir yandan “ortaçağın, yarı-feodal kurumların kalıntılarından” yığı- nı şeklinde resmedilir, diğer yandan ise “Rus devletini fiilen yöneten” bürokrasi özünde burjuva diye nitelenebilir: “Ağırlıkla orta sınıf aydın- lardan oluşan bürokrasi, hem kökeni bakımından hem de faaliyetlerinin amacı ve niteliği bakımından temelde burjuvadır; ama mutlakiyet ve toprak sahibi soyluluğun muazzam siyasal ayrıcalıkları ona özellikle tehlikeli nitelikler kazandırmıştır”.⁷⁹ Burada Çarlık, devletin zaten bur-juva olan gövdesi üzerindeki salt bir fazlalıkmış gibidir. Plehanov gibi Lenin de burjuvazinin gericiliğe yatkınlığını onun ikili sınıf konumuna atfeder, fakat bu ikilik çok farklı yorumlanır. Plehanov için burjuvazinin demokrasideki genel çıkarını önleyen şey, burjuvanın “çürüten mutlaki- yetin bulanık sularında nefes alma” yani bakanlıkların kayırmalarından ve bürokratik yozlaşmadan kâr elde edebilme becerisidir; Lenin içinse burjuvazinin demokrasisiyle çelişen şey onun ortaçağa ait, ataerkil geç- mişinden çok geleceğin işçi sınıfı tehdididir. Plehanov burjuvazinin demokrasideki çıkarının siyasal ufukta henüz görünmeye başladığını düşünürken, Lenin bunu çoktan proleter sınıf mücadelesinin gölgesi altına girmiş görmektedir. Sosyal Demokrat hegemonya projesi işçilerin sermaye ile sınıf karşıtlıklarına dair bilinçleri bakımından kavrandığından ve bu bilincin kapitalizmin gelişmesiyle birlikte büyüdüğü düşünüldüğünden,

77 Lenin 1894b, s. 422, 423.

78 Lenin 1894a, s. 291–2.

79 Lenin 1894a, s. 291n. Burjuvaziye öncelik tanımanın eşliğinde duran bu siyasal denklik nitelmesi durumun olguları ile açıklanamaz. Lenin’in daha sonraları vurgulayacağı gibi, Çarlık devleti, her ne kadar burjuva etkisinin artışına paralel olarak bir değişim sürecine maruz kalsa da, esasen kapitalizm öncesi kaldı; bürokrasi, özellikle de üst kademeleri, öncelikle toprak sahibi ve kamu mevkilerini elinde tutan soyluluktan devşiriliyordu ve bü- yük ölçüde *yüksek* burjuvazi yararına işlev görmüş olsa da “bürokrasi, burjuva faaliyetine tamamen ve sadece feodal olan *bir eğilim ve biçim* ödünç vermektedir” (Lenin 1911, s. 390). Perry Anderson “serflerin kurtuluşundan sonra, soyluluk, devlet aygıtında istihdam edilmeye her zamankinden daha fazla dayanmaya başlamıştır” diye öne sürmüştür (Ander- son 1974, s. 355).

burjuvazinin direnişi proletarya hegemonyasının öne sürülmesinde örtük şekilde mevcut görünecekti.

Fakat köylülük de bir devrimci demokratik güç olarak kavranamazdı. “Serf ekonomisinin can çekişen kalıntılarını bir yana bırakırsak, Rusya’da emekçi halkın sömürüsü *her yerde kapitalist niteliktedir*”⁸⁰ tezi, proletaryanın köylülükle yani “küçük–burjuva köylülüğü”, yeni ortaya çıkan köylü burjuvazisi ve yarı–proleterleşmiş köylü emekçi kitleleriyle birleştiren bir toplumsal güçle ittifakı için hiçbir teorik alan bırakmıyordu. Kırların toplumsal dinamiğini doğrudan kapitalist sınıf kutuplaşması sürecinden hareketle yorumlayan Lenin, köylülüğün devrimci etkililiğini “serfliğin çöküş dönemine” havale ediyordu.⁸¹ Köylü zümresinden geriye kalan sadece bu sürecin geride bıraktığı küçük–burjuva kalıntısıydı, bunun demokrasi mücadelesindeki yalpalamaları da Lenin’in legal popülizmde bulunduğu paradokslarda ideolojik biçimde ifade edilmekteydi. En çarpıcısı da, popülizmin gerici yönünü, onun komünal kurumları savunmasıyla, yani tam da popülist programa sosyalist bir cazibe katan yanıyla özdeşleştirmesi idi. Toprak yoksulluğuna, yüksek ödemelere ve bürokratik zorbalığa karşı popülist eleştiriler sosyalist değildi, ama bunun demokratik itiş, “onu azdıran ortaçağa ait çöpün” kapitalist baskısından kurtarmak suretiyle “işçilerin mücadeleyi sermayeye karşı yöneltmesini kolaylaştırabilir”-di.⁸² Fakat komün, zaten, vergiler ve arazi ipotek ödemeleri için kolektif sorumluluk ve iç göç için gereken pasaportların kontrolü aracılığıyla, köylü burjuvazisinin gücünü kurumsallaştırmıştı; yoksullaşmış yarı–proleterlerin serbest hareketi önünde bir engel olarak, kapitalist tarımın rasyonelleşmesini engellemekteydi. Tahsis edilen arazinin satılamaz olması, sadece emekçi köylüleri yerel toprak beyine veya kulak’a [zenginleşmiş köylü – ç.n.] daha sıkı bağlamaktaydı. Demokratik özgürlüklerden böylesi bir geri adım, kapitalist sömürünün en geri, acımasız ve boğucu biçimlerini kalıcılaştırmaktaydı.

Lenin’in küçük–burjuva demokrasisini eleştirisi böylece aynı zamanda popülizmin sosyalist bir yerden kendini kandırmasının sergilenişi idi; gerçekten de, küçük–burjuva sosyalizmini “hem gerici hem ütopyacı” olarak tanımlayan *Komünist Manifesto*’yu anımsatmaktaydı. Küçük–burjuva demokrat bir partinin oluşumunu onaylayarak öngörüyordu ama bunu “sadece eski Rus istisnacılığının önyargılarına son verecek dayanıklı bir

80 Lenin 1894a, s. 299.

81 Lenin 1894a, s. 279.

82 Lenin 1894a, s. 289.

demokratik talepler programı oluşturulduğunda”, yani sadece küçük–burjuva ideolojisinin sosyalist yönü kesilip atıldığında yapabiliyordu. Komünün de dolaylı yoldan dâhil olduğu, “demokratların gerici kurumlara karşı yürüttüğü her türlü mücadeleye” Sosyal Demokrat destek vaat ediyordu.⁸³ Bununla birlikte, Lenin, ileri görüşlü küçük burjuva beklentisine fazla ağırlık vermez; bu, “can çekişen kalıntıları” ve “gerici kurumları” – mutlakiyet, toplumsal zümreler sistemi, komün vb.– tıpkı Plehanov gibi kapitalist ilerlemenin mantığı önündeki salt pasif engeller şeklinde betimlediği için makuldür sadece. Bunlar, toplumsal güçlerin kimliğinin oluşturulduğu ve gruplanışlarının belirlendiği sürece giriyor şekilde anlaşılmazlar. Ve durum böyle olduğundan, Rusya’daki devrimci süreçte iş başındaki toplumsal güçlerin gruplanması fiilen kapitalist gelişmenin mantığının bir örneği haline gelir. Böylelikle gelişmiş kapitalizmin karakteristiği olup sosyalist devrime uygun sınıf mücadelesi dinamiği, demokratik devrim sürecine aktarılır. Bu bağlamda ne burjuva ne de köylü devrimci bir aktördür; bu bağlamda, Marx ve Engels’e göre küçük–burjuva sosyal tabakalar etkili bir güç değil,

devrimci değil, muhafazakârdır. Dahası gericidirler, tarihin tekerleğini geriye doğru çevirmeye çalışırlar. Eğer devrimci bir yönleri varsa sırf proleterleşmek üzere oldukları için vardır; bu yönleriyle şimdiki çıkarlarını değil, gelecekteki çıkarlarını savunurlar, kendi bakış açılarını bir yana bırakır, proletaryanın bakış açısını benimserler.⁸⁴

Dolayısıyla, devrime proleter ya dışından katılım hayati değil tesadüfidir, toplumsal güçten ziyade bireysel irade meselesidir; böyle olmakla, devrimci

83 Lenin 1894a, s. 292, 293. Lenin’in 1893’te kısa ömürlü *Narodnoye Pravo* partisinin [Halkın Hakkı Partisi] kuruluşuna tepkisi bu açıdan öğreticidir. Rus istisnacılığı temasını otokrasiye karşı mücadeleye tabi kılan *Narodopravtsi*, legal popülizmin karakteristiği olan demokrasiden doğrudan ayrılmaktan kaçınabilmeyi başarmıştı; sosyal–devrimci bir dili korurken, popülist apolitizmi eleştiriyor ve siyasal reformlar ve özgürlükler mücadelesine öncelik veriyorlardı. Lenin, manifestolarını selamlamakla birlikte, bunun temsil ettiği ilerlemenin her popülist demokrasinin iç tutarsızlığını vurguladığı kanısındaydı. *Narodopravtsi*’nin halk kitlelerinin demokrasi mücadelesine kendilerinin katılması konusundaki ideolojik ısrarı, belirli toplumsal üretim ilişkileriyle ilgisi olmayan soyut “halk” nosyonu ile etkisizleşiyor ve çelişiyordu. Lenin’in görüşüne göre, siyasal haklar için ortak mücadelede tüm devrimci unsurların kaynaşması isteği sadece bu gibi soyutlamalardan güç alabilirdi; maddi koşullar ve çıkarlar safça ihmal ediliyordu, oysa kitlelerin siyasal bağlanması sadece bunlardan ilerleyebilirdi. Gerçek devrimci güçlerin birleşmesi “farklı çıkarların temsilcilerinin ayrı örgütlenmesi ve iki partinin belirli durumlardaki birleşik eylemi ile çok daha iyi gerçekleştirilebilir”di (1894a, s. 330–1).

84 Marx ve Engels 1848, s. 494 [2013, s. 54].

süreç üzerindeki etkisi teorik açıdan kavranılamaz. Demokratik devrimde proletarya en önde, bunun nedeni diğer demokratik güçler üzerinde hegemonya uygulaması değil, tek etkili devrimci güç olmasıdır. Fakat bu durumda demokratik ve sosyalist devrimler arasındaki ayrım, işçilerin sosyalizme ulaşmak için kullanabileceği araçların stratejik muhasebesine indirgenir, toplumsal güçlerin sürecin her aşamasında değişen gruplaşmasının tarihsel maddeci analiziyle desteklenmez. Böylece demokratik devrimde hegemonya, bir sosyalist bilinç konusu haline gelir.

Sosyalist Bilinç Olarak Hegemonya

Plehanov için olduğu gibi Lenin için de proletarya hegemonyası, burjuva–demokratik devrimin kendisinde, sosyalist devrim perspektifinin etkili siyasal varlığını içerir:

İşçileri otokrasiye karşı mücadele için ayaklandırma zorunluluğu sonucuna iki yoldan ulaşılabilir: ya işçiyi, sosyalist toplum için tek savaşı olarak görerek – bu durumda politik özgürlük onun mücadelesini kolaylaştıran bir koşul olarak değerlendirilir. Sosyal–Demokratlar meseleye böyle bakmaktadır. Ya da bugünkü koşullar altında en fazla acı çeken, yitirecek başka bir şeyi olmayan ve otokrasiye en kararlı biçimde karşı çıkabilecek insan olarak ona yönelinir. Ancak bu, onu, bütün “halkın” otokrasiye karşı dayanışması nedeniyle, burjuvaziyle proletarya arasındaki antagonizmayı görmek istemeyen burjuva radikallerin peşinde gitmeye zorlamak anlamına gelir.⁸⁵

Dolayısıyla, siyasal demokrasi mücadelesinde işçi sınıfı önderliği, sermaye ile sınıf karşıtlığının proleter bilinci ve bunun sonucunda sosyalizme duyulan ihtiyaç açısından konulur. Proleter sınıf bilinci de kapitalist sömürünün –ve ona karşı direnişin– evrenselliğinin fabrika işçisinin tikel yaşam durumuna ve deneyimine içkin olmasının bir yansıması şeklinde düşünülür. Genç Lenin bu fikri İkinci Enternasyonal Marksizminin karakteristiği olan soğukkanlı bir didaktizm ile ifade eder; fakat bu, açıkça, genç Marx’ın proletaryada gördüğü, “acılarının evrenselliği ile evrensel bir niteliğe sahip bulunan ve *özel bir haksızlığa* değil ama *haksızlığın kendisine* uğratıldığı için *özel hak* istemeyen” evrensel sınıf diyalektiği ile aynı fikirdir.⁸⁶

85 Lenin 1894a, s. 294n [1996, s. 205–206 dn].

86 Marx 1843–4, s. 186 [2009, s. 207].

Lenin’in 1895–96’da yazdığı ve Rus Marksist aydınlarının fabrika işçileri arasındaki ilk ajitasyon deneyimleri ile daha geniş bir grev etkinliği dalgasının başlangıcı üzerine düşünceler içeren “Sosyal–Demokrat Parti’nin Açıklamalarıyla Birlikte Bir Program Taslağı”, proleter deneyimin bir tür tarihsel fenomenolojisinin izini sürer. Lenin, Kautsky’yi anımsatan terimlerle, modern kapitalist fabrika sistemindeki ortak sömürü deneyiminin işçileri direnişten örgütlü mücadele aracılığıyla sınıf bilincine sürüklediği süreci açıklar. İlk başta, yalıtılmış isyan eylemleri, makine kırıcılık ve yöneticilere saldırılar “kapitaliste yönelik bulanık bir nefreti” ifade eder. Bu aşama mevcut grev dalgasında aşılmış, kapitalist baskının biçim ve araçlarına dair daha sofistike bir anlayış ve hayati ekonomik çıkarların savunusunda örgütlü ve sürekli mücadele kapasitesi sergilenmişti. Bu mücadelenin seyri esnasında işçiler kapitalist sömürünün çeşitli yöntemlerini ve savaş hilelerini tanımayla, bunları analiz etmeye ve “bir bütün olarak sömürünün özünü ... [ve dolayısıyla] sermayenin emeği sömürmesine dayanan toplumsal sistemi” kavramaya başladılar. Mücadele aynı anda hem bir kuvvet testi hem de örgütlenme okuludur: “Çatışmaların giderek artan sıklığı –ilkini belirli bir yerin işçileri arasında, sonra da tüm ülkenin işçileri arasında– kaçınılmaz olarak mücadelenin daha da genişlemesine, bir birlik duygusunun gelişmesine, bir dayanışma duygusuna yol açar”.⁸⁷ En sonunda, fabrikada cereyan eden mücadele siyasal bilincin kıvılcımını çakar. Fabrikadaki her çatışma “işçileri ... devlet otoritesinin temsilcileri ile çatışmaya sokar”. Devlet müdahalesi sadece sanayi kapitalizminde sınıf mücadelesinin evrenselliğini ifade eder, burada “tüm sömürü yöntemleri ... yoğunlaştırılmış, derinleştirilmiş, düzenli kural haline getirilmiş ... ve işçinin emeğinin ve yaşamının tüm yönlerine yayılmıştır”. Bu şekilde sistemli hale getirilen sömürü ve onun kışkırttığı örgütlü direniş, işveren sınıfının eşgüdümlü eylemini ve çalışma ilişkilerinin hukuken kanunlaştırılmasını doğurur ki bunda işverenlerin çıkarları devlet otoritesiyle donatılmıştır: “Bireysel memurların adaletsizliğinin yerini yasanın kendisinin adaletsizliği alır”.⁸⁸ İşçilerin yaşamsal ihtiyaçlarını karşılama mücadelesi sınıf savaşına dönüşür; işçiler “sadece işçi sınıfının özgül çıkarlarını değil, aynı zamanda işçi sınıfının devlet içinde işgal ettiği özgül yeri de anlamaya” başlarlar.⁸⁹

Sömürü, sadece sermayenin büyük ölçekli sanayi halindeki tam gelişmiş biçimiyle birlikte dar kısıtlardan ve kişisel bağımlılık ilişkilerinden

87 Lenin 1895–6, s. 113–15.

88 Lenin 1895–6, s. 105–6.

89 Lenin 1895–6, s. 116.

çıkmaya başlar ve nesnel, kişisel olmayan, sınıfsal bir ilişki biçiminde görünür: Fabrikada “sömürü tam olarak gelişmiştir ve herhangi bir kafa karıştırıcı ayrıntı olmaksızın saf biçimi altında ortaya çıkar. İşçi, *sermaye* tarafından ezildiğini, mücadelesinin bir *sınıf* olarak burjuvaziye karşı yürütülmesi gerektiğini görmemezlik edemez”.⁹⁰ Buna karşılık, sermayeye salt embriyonik biçimlerinde tabi olan kırların yarı-proleterleşmiş kitleleri, onları sömüren *sistemi* fark edemezler; üretimin dar kapsamı ile yalıtılmış olup belki de küçük bir arazi parçasıyla zayıf da olsa bağlantısını sürdürmeye çabalayan yoksullaşmış köylü, temel sömürü ilişkisini, bağlı olduğu yerel ve kişisel koşullardan ayırt edemez. Doğrudan üreticilerin topraktan koparılması ve geleneksel toplumsal ilişkilerinin dar ağının parçalanması, açıkça sadece büyük ölçekli kapitalist sanayinin yükselişi ile gerçekleştirilir: Bir ve aynı hareketle işçiler hep birlikte büyük ölçekli kapitalist üretime fırlatılmış ve nihayet burjuva toplumuna yabancılaşmıştır; bilincin artışı, üretici güçlerin toplumsallaşması ile burjuva üretim ilişkileri arasındaki temel çelişkinin bu hareketini yansıtır. Fakat tam gelişmiş biçimiyle fabrikada görünür hale gelen sömürü ilişkisi, kırsal alanda embriyonik şekilde ortaya çıkanla *aynı* ilişkidir: “Kırsal alanda var olan uzlaşmaz karşıtlığın kendisi fabrikada tam olarak ifade edilir; burada bölünme tamamlanmıştır ... *Burada* hayaller olanaksızdır”.⁹¹ Ve bu anlamda bizzat fabrika işçisinin durumunda içkin olan sınıf bilinci, *böylelikle* emekçi nüfusun henüz–tamamen–proleterleşmemiş çoğunluğunun temel durumunu aydınlatır. Bu nedenle, bizzat sanayi işçilerinin kendilerinin kurtuluş mücadelesi, onları sömürülen kitlelerin öncüsü haline getirir. Böylelikle, genç Marx’ta olduğu gibi, bizzat proletaryanın öz–kurtuluşunun öne sürülmesi sanayi işçisini acı çeken insanlığın temsilcisi yapar, bu sınıf “toplumun tüm diğer sınıflarını ... özgürleştirmeden kendi öz–kurtuluşunu gerçekleştiremez”.⁹²

Fakat bu izahat, sanayi proletaryasının daha gelişmiş toplumsal koşullarının ve bilincinin demokratik devrimde politik önderlik pratiğine nasıl dönüştüğünü açıklamak bakımından hiçbir şey sunmaz. Fabrika işçilerinin, ne yaptıklarından ziyade ne oldukları sayesinde önderlik ettiklerinin düşünüldüğünü öne sürmek yanıltıcı olacaktır. Onların toplumsal varlığı, onları bir sınıf olarak oluşturan toplumsal ilişkilerin yapısı, mücadelelerinden ayrı bir şey değil, sınıf mücadelesi pratikleri içinde ve bunun aracılığıyla ifade edilen bir şeydir. Fakat pratiğin ve

90 Lenin 1894a, s. 299.

91 Lenin 1894b, s. 380.

92 Marx 1843–4, s. 186.

bilincin basitçe sermayenin evriminin aşamaları ile yakın bir karşılıklılık içinde geliştiği kabul edilmediğinde, bunların yayılımı bireysel aktivistlerin din değiştirme meselesi gibi – bir yorumcunun “sosyalist bilincin üretilmesinde zincirleme mektup taktiği” dediği⁹³ şey gibi– sunulur; bu da dinleyicilerin toplumsal ilişkileri mesaj için henüz olgunlaşmamışsa, din değiştirenin etkililiği için hiçbir gerekçe sağlamaz. Plehanov’da olduğu gibi, Lenin’in argümanının tarihin tek çizgili mantığı ile bireysel faillerin etkililiği arasındaki salınımı, politik önderlik sorunu konusunda hiçbir sonuç üretmez.

Politik önderlik sorunu, popülist filozof N.K. Mihayilovski’nin, tarihsel maddeciliğin “kahramanlar ve kalabalık sorunu”nu ihmal ettiği veya yanlış yorumladığı iddiasında da söz konusuydu. 1880’lerde Rusya’yı saran anti-Semitik pogromlar dalgasını açıklamaya çalışan Mihayilovski, kitlelerin akıl dışı şekilde “kahramanları” taklit etmek üzere uyarılmasının suçunu kapitalizmin toplumsal yaşamı rutinleştirmesine ve bunun sonucunda eleştirel düşünen, çok yönlü bireyin erozyonuna bağlıyordu. Lenin’in yanıtı sorunu karartmakta, Mihayilovski’nin kahramanlara ve sınıf bileşimini göz ardı ederek genel olarak kalabalığa ilgi göstermesine, Rus toplumunun ekonomik yapısı ve sınıf bileşimine dair daha somut olduğu varsayılan soruyla karşı çıkmaktadır. Önderler ve izleyiciler meselesi böylelikle bağlamından çıkarılmakta ve fiilen Mihayilovski’nin Marksizme yönelik bir başka eleştirisi ile –“tarihsel zorunluluk fikri ile bireysel etkinliğin önemi arasındaki varsayılan çatışma” ile– eşitlenmektedir.⁹⁴ Lenin buna sert bir yanıt verir,

Bir bireyin toplumsal faaliyetini değerlendirirken ortaya çıkan asıl soru şudur: Eylemlerinin başarısını hangi koşullar sağlar, bu eylemlerin zıt eylemlerin kargaşasında kaybolup gidecek yalıtılmış bir eylem olarak kalmayacağını garanti eder? ... Sosyalist sistemi getirmeyi hedefleyen eylemler, ciddi meyveler elde etmek için kitleleri nasıl kendine çekmelidir? Açık ki, bu sorunun yanıtı doğrudan doğruya ... Rusya’da toplumsal güçlerin gruplaşmasının ve sınıf mücadelesinin ... nasıl anlaşıldığına bağlıdır.⁹⁵

Meselenin tanımı argümanın ilerleyişi sırasında değişmektedir. Bireysel eylemin tarihsel belirlenişi sorusu ilkin bireysel siyasal etkililik sorunu haline gelir. Sonra da siyasal etkililiğin kendisi, Rus sosyalistlerinin kitlelerle

93 Harding 1977, s. 75.

94 Aktaran: Lenin 1894a, s. 159.

95 Lenin 1894a, s. 159–60.

aynı hizaya gelmesi biçiminde, programlarının bir toplumsal sınıfın veya diğerinin çıkarları ile çakışması biçiminde kavranır; tarihsel belirlenim böylelikle yeniden dâhil edildiyse, bu sadece bireysel eylemin önemini gölgeler şekilde olmaktadır. Popülist eleştirinin Marksistlere yönelttiği gerçek soru olan işçi sınıfı hareketi içinde Marksist politik önderlik sorunundan böylece el çabukluğu ile kurtulunmaktadır.

Ortodoksluğun tek çizgili tarihsel mantığı, Marksist teori ile işçi sınıfı hareketi arasındaki temel bir uyum varsayımıyla, önderlik sorununu eleştirel şekilde ortaya koymayı engelledi. Bu varsayım, Lenin'in "bir doktrin'in ölçütü onun fiili toplumsal ve ekonomik gelişmeye uygunluğuyse ... dogmatizme yer yoktur; görev proletaryanın örgütlenmesini [teşvik etmek] olduğunda ... sekterliğe yer yoktur ve ... 'aydınların' rolü aydınlar arasından gelecek özel önderleri gereksiz kılmaktır" iddiasında örtük haldedir.⁹⁶ Lenin'e göre Marksist teorinin "karşı konulamaz cazibesi" bilim ile devrimi sadece kazara değil, "içsel olarak ve kopmaz şekilde" birleştirmesinde yatar. Bilimin görevi "mücadele için gerçek bir slogan" formüle etmekten, sınıf mücadelesini "belirli bir üretim ilişkileri sisteminin ürünü olarak nesnel şekilde" kavramaktan ve "bu mücadelenin zorunluluğunu, onun içeriğini, yolunu ve gelişme koşullarını" anlamaktan oluşur.⁹⁷ Ve bilim bu gerekleri sağlandığında, "proletaryanın protesto eden düşüncesi'nin her uyanışı, bu düşüncüyü kaçınılmaz olarak Sosyal-Demokrasinin kanallarına yöneltecektir".⁹⁸ Lenin'in argümanı, sevimli bilimsel eşitlikçiliğine rağmen, işçi sınıfı hareketinde Marksist önderliğin karşısındaki çelişkilerin politik analizini, bunun aşılabacağına dair farazi bir garantiyle ikame etmektedir.

Lenin'in Sosyal Demokrat projenin sınıf mücadelesine dâhil olma tarzına dair anlayışı, Marksist ortodoksluğun tek çizgili tarihsel mantığının varsayımları içinde hareket etmekteydi. Marksizm ile işçi sınıfı hareketinin birliği, açık ki pratiğin seyri içinde inşa edilecekti ama bu politik pratiğin, bu politik inşa sürecinin kendi mantığına tabi olduğuna dair bir farkındalık henüz yoktu. Lenin, burjuva-demokratik devrimde proletarya hegemonyası konusundaki Rus Marksist politik projeye dair tutarlı bir anlayışı Plehanov'dan daha çok formüle edemiyordu. Uygun bir tarihsel maddeci analiz, ancak Rus Sosyal Demokrat hareketindeki bir krizden doğacaktı. Proletarya hegemonyası projesine musallat olan siyasi kriz,

96 Lenin 1894a, s. 298.

97 Lenin 1894a, s. 327-8.

98 Lenin 1894a, s. 297.

süreç içinde, aynı zamanda Marksist ortodoksluğun bir krizi olacaktı. Bunun çözümü, Marksist teorinin analitik araçlarının yeniden işlenmesini gerektirecekti. Fakat uygun bir yeniden işleme bir seferde ortaya çıkmayacaktı. Nitekim Lenin'in krize ilk tepkisi, ortodoksluk mantığının çarpıcı şekilde açık bir yinelenmesi biçiminde ifade edilmişti.

Kriz, Rus işçi sınıfı hareketinin çok hızlı gelişmesiyle ortaya çıktı. İşçilerin daha geniş ve daha az tecrübeli katmanları harekete çekildikçe, siyasi polis öne çıkan önderleri ve en deneyimli devrimcileri toplamıştı. Bernstein'ın gündelik hareketi yüceltmesinden beslenebilen, demokratik devrimde proletarya hegemonyası politik projesinin getirdiği muazzam görünentalepler karşısında belki de kafası karışan genç Sosyal Demokratlar, otokrasiye karşı politik mücadeleyi liberal aydınlara bırakarak, işçilerin ekonomik iyileştirme mücadelelerinde Rus işçi sınıfı hareketi için yeterince iddialı bir hedef gördüler. Benzer temalar, *Raboçaya Mysıl [İşçinin Düşüncesi]* dergisi aracılığıyla işçi sınıfı saflarında da yankı buldu. Lenin, *Ne Yapmalı?*'da bu "Ekonomizm" eğilimini burjuva-demokratik devrimde politik-stratejik hegemonya mücadelesinde -kendiliğinden işçi sınıfı hareketi içinde- bir çatışma hattı olarak, yani politik-stratejik mücadele mantığı açısından analiz edecekti. Bununla birlikte, ilk başta, yeni fenomeni, Marksizmin işçi sınıfı hareketiyle uyumlu kaynaşmasına dair tarihsel bir anlatıda konumlandırdı:

Sosyalizm ile işçi sınıfı hareketinin ayrılması ikisinde de zayıflığa ve az gelişmeye yol açtı: Sosyalistlerin, işçilerin mücadelesiyle kaynaşmayan teorileri ütopyalardan başka bir şey değildi ... işçi sınıfı hareketi de küçük, parçalı kaldı ve siyasi önem kazanmadı, çağının ileri bilimiyle aydınlanmamıştı. Bu nedenle tüm Avrupa ülkelerinde sosyalizmi işçi sınıfı hareketi ile tek bir *Sosyal-Demokrat* hareket içinde *kaynaştırma* yönünde sürekli artan bir itilim görüyoruz. Bu kaynaşma gerçekleştiğinde işçilerin sınıf mücadelesi, kendisini mülk sahibi sınıfların sömürsünden kurtarmak için *proletaryanın bilinçli mücadelesi* haline gelir ... Karl Marx ve Frederick Engels, sosyalizmi işçi sınıfı hareketiyle kaynaşmaya yönelterek en büyük hizmetlerini yaptılar; bu kaynaşmanın zorunluluğunu açıklayan ve sosyalistlere proletaryanın sınıf mücadelesini örgütleme görevini veren devrimci bir teori yarattılar.⁹⁹

Bu bakışta, Ekonomist ayartı, polisin Sosyal Demokrat saflardaki kırımının ve siyaseten daha az deneyimli destekçiler harekete çekildiğinde

99 Lenin 1899d, s. 257-8.

yaşanan parçalanma ve moral bozukluğu gibi geçici olayların neden olduğu “ideolojik bocalamalar” biçiminde görünür.¹⁰⁰ Sosyal Demokrasinin dar ekonomik yönüne olan orantısız düşkünlüğü Raboçaya Mysıl’ı işçilerin sadece en geri kadrolarının umut ve şikâyetlerinin sözcüsü haline getirmiş, böylelikle de “işçi sınıfı aydınları”nın, öncelikle “daha iyi konumdaki katmanlardan” gelen politik açıdan kendini yetiştirmiş işçilerin ilerici etkisini frenlemişti; [oysa] bunlar işçi sınıfı hareketinin öncü kütasıydı ve görevleri, Sosyal Demokrasinin teorik bakışını özümseyerek, “Rus işçilerinin davasını ve sonuç olarak Rus devriminin davasını kendi ellerine almak”tı.¹⁰¹ Böylece Ekonomizm, Marksist ortodoksluk açısından, Marksizm ile işçi sınıfı hareketinin ahenkli kaynaşmasında uyumsuz bir nota gibi görünmekteydi. Nitekim Lenin’in bu kaynaşma sürecini betimleyişinin şekli ve iç mantığı, Kautsky’nin orijinaliyle çarpıcı bir benzerlik sergilemekteydi.

100 Bkz. Lenin 1899c, s. 180; Lenin 1899e, s. 279–80.

101 Lenin 1899d, s. 281.

Bölüm 4

Marksizm, Lenin ve Hegemonya Mantığı: Sınıf Mücadelesinde Kendiliğindenlik ve Bilinç¹

Parti savaşmaları, bir partiye güç ve canlılık kazandırır; bir partinin zayıflığının en iyi kanıtı, dağınıklık ve net sınırların bulanıklaşmasıdır; bir parti kendisini arındırarak güçlenir.

– Ferdinand Lassalle²

Ne Yapmalı?'da Lenin, Rus işçi sınıfı hareketinin kısa tarihini gözden geçirerek, “emekçi kitlelerin kendiliğinden uyanışı”nı selamladı, fakat “işçiler, kendi çıkarlarının, modern siyasal ve toplumsal sistemin tümüyle uzlaşmaz bir biçimde çatıştığının bilincinde değillerdi ve olamazlardı da, yani onların bilinci henüz Sosyal–Demokrat bir bilinç değildi” diye de uyardı.³ Bu bilinç aydınların teorik çalışmasının ürünüydü ve “[işçilere] dışarıdan getirilmesi gerekiyordu”. Nitekim “işçi sınıfı hareketinin kendiliğinden gelişmesi onun burjuva ideolojisine tabi olmasına yol açar” diye genelleştirecekti. Dolayısıyla “görevimiz, sosyal–demokrasinin görevi, kendiliğindenliğe karşı savaşmak, işçi sınıfı hareketini burjuvazinin kanatları altına sokmak yolundaki bu kendiliğinden sendikalist çabadan uzaklaştırmak ve devrimci Sosyal–Demokrasinin kanadı altına” sokmaktı.⁴

1 Bu bölümdeki argümanın daha eski ve biraz daha kısaltılmış bir versiyonu 1995'te yayınlanmıştı: “‘Consciousness from Without’: Marxism, Lenin and the Proletariat”, *Science & Society*, 59, 3: 268–97.

2 Epigraf, Lenin 1902, s. 347 [1998, s. 7].

3 Lenin 1902, s. 375 [1998, s. 38].

4 Lenin 1902, s. 384–5 [1998, s. 48].

Genel Kabul

Ne Yapmalı? 1902’de yayınlandığından bu yana, Lenin’in eleştirmenleri bu yapıttaki işçi sınıfı bilincinin gelişimine dair izahatın karşısına, Marx’ın temel ilkelerinden birini, “emekçi sınıfların kurtuluşu emekçi sınıflarının kendileri tarafından kazanılmalıdır” tezini çıkarmıştır.⁵ Bu tez iki iddia içerir: Birincisi, önceki sömürülen sınıfların aksine, işçi sınıfı –mücadelelerin başkalarının amaçlarına tabi olmasının gerekmemesi anlamında– özerk bir devrimci faaliyet yürütebilmektedir. Rakibi olan sömüren sınıfların [kendi aralarındaki] savaşlarında salt ön cephe unsuru olarak hizmet etmesi gerekmez. Kendi sınıf mücadelesi, yeni bir sömürücü sınıfın egemenliği ile değil, sınıfların ve sömürünün aşılmasıyla sonuçlanacaktır. İkincisi, mücadelesi esnasında işçi sınıfı, kendi kurtuluşunun kapitalizmin geride bırakılıp sosyalist bir toplumun inşasını gerektirdiğini anlamakla kalmayıp, bu sonuca sadece işçi sınıfının bağımsız faaliyetiyle, proleter sınıf mücadelesiyle ulaşılabileceğini de anlar. İşçi sınıfı adına hayırsever programlar öneren reformcularla buna ulaşamaz. Proletaryanın öz–kurtuluşu fikrini oluşturan bu iki iddia, Marx’ın devrimci düşüncesinin merkezinde yer alır. Bu açıdan bakıldığında Lenin, işçilerin kendiliğinden hareketleri ile aydınların sosyalist teorisi arasında bir karşıtlık kurmakla, Marksist tarihsel maddeciliği, fikirlerin temelini toplumsal üretim ilişkilerinde arama yöntemini terk etmiş ve bunun yerine devrimci aydınların proletarya üzerindeki hâkimiyeti için teorik bir gerekçe tasarlamış gibi görünebilir. Böylece, işçi sınıfı hareketine sosyalist bilincin dışarıdan aktarılması gerektiği nosyonu, Marx’ın Ludwig Feuerbach’a yönelttiği aynı eleştiriye tabi olacaktır:

Koşulların değişmesi ve yetiştirilmeye ilişkin maddeci öğreti, koşulları insanların değiştirdiğini ve eğiticinin kendisinin eğitilmesi gerektiğini unuttur. Dolayısıyla bu öğreti, toplumu, biri diğerine üstün olan iki kısma bölmek durumundadır.

Koşulların değişmesiyle insan faaliyetinin veya öz değişimin çıkışması, sadece *devrimci pratik* olarak kavranabilir ve akılcı şekilde anlaşılabilir.⁶

Marx’ın burada eleştirdiği, insan eylemine dair mekanik Aydınlanma anlayışı iki iddia içermektedir: Birincisi, bir gözlemci, ilke olarak, insan davranışını yöneten yasaları, verili öncel koşulların davranışsal sonuçlarını

5 Marx 1864, s. 14.

6 Marx 1845, s. 4 [1976, s. 12].

tahmin edecek şekilde bilebilir; ikincisi, bu bilgiyle donanmış bir fail, öncel koşulları sağlamanın ve böylece istenilen sonucu garanti altına almanın bir yolunu bulabilir. Marx'ın tezi iki eleştiri noktası önerir. Birincisi, kendisinin istediğini başkalarının da istemesini sağlamak için uygun öncel koşulları oluşturmayı becerebilen böyle bir aydınlanmış fail tasavvur etmek, bu öncel koşulların zaten en azından bir dereceye kadar var olduğunu varsaymaktır. Dolayısıyla mekanik açıklama radikal toplumsal değişimi açıklayamaz.⁷ İkincisi, böyle bir fail, kendi eylemlerini, kendisine nesne olarak aldığı kişilerin davranışından çok farklı bir gözle görmelidir. En azından kendi manipülasyonları sırasında, kendi faaliyetini salt öncel koşulların sonucu olarak değil, kendi sebep ve amaçlarının, kendi akılcı özerkliğinin ifadesi olarak deneyimleyecektir. Bu deneyim, hakiki de olsa yanılsamalı da olsa, mekanik açıklamada şizoid bir unsura işaret eder.⁸ Marx'ın eleştirisinin siyasal hamlesi şudur ki radikal bir değişim projesi mekanik terimlerle oluşturulduğunda, bu şizofreni toplumun aydınlanmış reformcular ve kalıba sokulacak aydınlanmamış kitle şeklinde otoriter bir bölünmesine dönüşür: Filozofların aydınlanmış despot arayışı bundandır, Robert Owen'in aydınlanmış sanayiciler arayışı bundandır. Siyasal otoriterlik, tarihsel değişime dair idealist anlayışın mantıksal tamamlayıcısıdır. Eleştirmenlerinin iddiasına göre Lenin örneğinde devrimci aydınlar yaratıcı gücü oluştururken, proletarya ise işlenecek malzemeyi oluşturmaktadır.

Bu eleştiri ilkin, Lenin'in kitabının başlıca polemiksel hedefi olan "Ekonomist" akımın yandaşları Vladimir Akimov ve Aleksander Martinov tarafından, *Ne Yapmalı?*'da kendiliğindenlik ve bilinç hakkında öne sürülen iddialara yöneltildi.⁹ Rus Sosyal Demokratları Menşevik ve Bolşevik kanatlara bölündükten sonra, Lenin'in eski çalışma arkadaşları olan Menşevizmin önderleri bu eleştiriye devralarak genişlettiler.¹⁰ Getirdikleri yorum o zamandan beri genel dolaşıma girmiştir ve bu yorumun mantığı, Lenin'in siyasal düşüncesine dair –Marksist olsun olmasın– Batılı açıklamaların neredeyse tamamını yapılandırmaktadır.¹¹ *Ne Yapmalı?*'yı

7 Bkz. Goldman 1970, s. 175–81; Rotenstreich 1965, s. 54–60.

8 Bkz. MacIntyre 1984, s. 84–5; Sloterdijk 1987, s. 76–82.

9 Bkz. Frankel (der.) 1969, özellikle s. 112–25 ve 316–29; Rusya Sosyal–Demokrat İşçi Partisi 1904, s. 140–53.

10 Bkz. Axelrod 1904; Baron 1963, s. 248–51; Trotsky 1904a, s. 45–65; Dan 1970, s. 236–63.

11 Bkz., örneğin, Claudin–Urondo 1975, s. 61–81; Corrigan, Ramsay ve Sayer 1978, s. 29–37; Liebman 1975, s. 25–42; Marcuse 1961, s. 15–27; Mattick 1983, s. 273–80; Pannekoek 1975, *muhtelif yerlerde*; Besancon 1981, s. 212–42; Conquest 1972, s. 34–42; Haimson 1955, s. 132–8; Keep 1963; Kolakowski 1978; Meyer 1962, s. 19–103; Polan 1984, s.

Lenin'in iradeci sabırsızlığının tarihsel maddeciliğin kısıtlamalarına karşı isyanı şeklinde sunmak ve bunun entelektüel öncülerini Rus popülizminde, özellikle de devrimci demokrat Nikolay Çernişevski'nin aynı adlı romanında [Rusçada iki yapıtın başlıkları aynıdır – ç.n.] aramak, bu yorumla tutarlıdır.¹² Genç Lenin'in zihninde biçimlendirici etki yaptığı iddia edilen Çernişevski'nin *Nasıl Yapmalı?*'sı, Marx'ın incelediği mekanik açıklamayı yeniden devreye sokar.¹³ Roman, kooperatif kurumları, insan ilişkilerine akıl ve bilimin uygulanması biçiminde, ezilmiş Rus kitlelerinin kurtuluşunu da aydınlanmış üst sınıf entelektüellerin yardım-severliğinin ürünü olarak resmeder. Çernişevski'de –ve bu yorumda sunulan Lenin'de– eksik olan şey, sosyalizmin halkın kendi mücadelelerinin ve isteklerinin sonucu olduğu anlayışıdır.¹⁴

Lenin'in devrimci idealizme geri çekilmesinin nedeni, kimi zaman Rus işçilerin kendiliğinden mücadelesinin cılız sonuçlarından duyduğu sözüm ona hayal kırıklığına bağlanır. Kimi zaman da, Eduard Bernstein'ın yakın tarihli Marksizm revizyonunun hakikati konusunda Lenin'in içini kemiren bir korku teşhis edilir. Fakat kökeni ne olursa olsun *Ne Yapmalı?* bu yoruma göre Lenin'in fiilen tarihsel maddeciliği terk edişine işaret eder. Lenin geçmişte Marksizmin merkezi ilkelerini kabul ettiyse bile, durum artık böyle değildir: Eğer işçi sınıfı devrimci görevini karşılayamıyorsa, onun işini

136–44; Service 1985, s. 88–93; Ulam 1969, s. 228–51; Wilson 1972, s. 448–71; Wolfe 1964, s. 155–66.

12 Bkz. Valentinov 1969, s. 111–282 ve Valentinov 1968, s. 23–6 ve 63–76; Besancon 1981; Haimson 1955; Ulam 1969; Wilson 1972; ve Wolfe 1964.

13 Chernyshevskii 1961.

14 Neil Harding'in, proletaryanın öz-kurtuluşu nosyonunu çevreleyen ve genel kabulde yetersiz şekilde yansıtılan teorik meseleleri dikkate alamaması, Lenin'in *Ne Yapmalı?*'sının Marksist ortodoksluğunu aklama çabasında onu zaman zaman karşıtlarının argümanlarını basitleştirmeye sürüklemektedir. Lenin'in Çernişevski'nin *Nasıl Yapmalı?*'sına olan "Jakoben" borcu iddiasını çürütmeye çalışırken, sadece, Valentinov'un, romanda ancak Lenin'in de sözüm ona aralarında yer aldığı üyelerin bildiği gizli bir şifre bulunduğu dair kuşku spekülasyonlarıyla ilgilenmektedir (Harding 1975, s. 446–7, bkz Valentinov 1968, s. 70f). Fakat Çernişevski'nin yapıtında Marksizm öncesi ütopyacı sosyalizmin bazı kilit temalarını ayırt edebilmek için özellikle zahmetli bir okuma gerekmez; Lenin'in Ekonomist ve daha sonra da Menşevik hasımları, *Ne Yapmalı?*'nin sayfalarında, proletaryanın öz-kurtuluşunun yadsınmasını içeren bu temaların yinelenildiğini gördüklerini sanmışlardı. Marksist ortodokslukta proletaryanın öz-kurtuluşunun kavramsal statüsünün, çoğu zaman varsayılandan biraz daha karmaşık olduğunu göstermiş bulunuyorum. Harding, ancak Lenin'in bu karmaşıklığa dair Marksist bağlamını ve bundan doğan teorik meseleleri dışarıya atarak Çernişevski'nin mirasını bu kadar kolayca bertaraf edebilmektedir. Aynı genel husus, özel olarak Çernişevski ile ilgilenmemekle birlikte, Lih 2006 için de geçerlidir.

sosyalist aydınlar üstlenmelidir; işçilerin mücadeleleri sosyalist bilinç üretmeyecekse, entelektüel seçkinlerin devrimci projesine tabi kılınmaları gerekir. Her ne kadar bu otoriter ve idealist felsefenin ilk kurumsal cisimleşmesi profesyonel devrimcilerden oluşan komplocu öncü [örgüt] olsa da, Lenin'in kendiliğindenlik ile bilinci, teori ile pratiği diyalektik olmayan şekilde birbirine karşı konumlandırması bir "ikamecilik" mantığı yaratır ki bu sayede "parti örgütü kendisini parti yerine geçirir, Merkez Komitesi kendisini parti örgütü yerine geçirir ve son olarak da bir diktatör kendisini Merkez Komite yerine geçirir".¹⁵ Bu yorumda Lenin, Sovyet totaliterliğinin entelektüel atası haline gelir: Stalin, işçi sınıfına bilincin dışarıdan getirilmesi gerektiği yönündeki Leninist tezin mantıksal sonucu olacaktır. Böylece bu tez, Bolşevik devriminin gelişme ve yozlaşmasına dair hâkim açıklamanın etrafında döndüğü entelektüel eksen haline gelir.

Bununla birlikte, bu yorumun ortaya konulduğu terimler, işçi sınıfı bilincine ve bunun gelişimine dair yeterli bir olumlu açıklama sağlamak için fazla soyuttur. Bu terimlerle anlaşıldığında, proleter öz-kurtuluş fikri, klasik Alman felsefesindeki özerklik ile heteronomi (yaderklik) arasındaki ikiliği (dikotomi) yansıtır. Bu soyutlama düzeyinde alternatifler sadece ikiye indirgenmiştir: Ya işçiler sosyalist bir göreve sahip bir sınıf olarak kendilerine dair bilinci kendiliğinden geliştirirler (özerklik), ya da bu bilinç onlara başkaları tarafından verilmelidir (heteronomi). Bu ikilik bir dizi kavramsal ayrımı yönetir: bilinç ve kendiliğindenlik, teori ve pratik, idealizm ve maddecilik, aydınlar ve işçiler, otoriterlik ve demokrasi. Fakat "öz-kurtuluş" eylemine "proleter" nitelemesinin eklenmesi, bu eylemin ortaya çıktığı koşullara ilişkin sorular yaratır; burada ele alınan perspektif bu sorulara hiçbir yanıt veremez veya yetersiz yanıtlar üretir. Örneğin, öz-kurtuluş eyleminde tüm işçiler aynı anda mı bilinç kazanırlar, yoksa bazıları –önderler– ötekilerden ileride midir? Eğer ikincisi söz konusu olmalıysa –ki bu muhtemel görünüyor– sınıfın bilinçli hale geldiğinden yahut bilinçli olduğundan hakkıyla söz edebilmek için işçiler arasındaki ve önderler ile diğerleri arasındaki ilişkiler nasıl olmalıdır? Bu soruya bir yanıt formüle etmede, sınıf mücadelesinin koşulları kuşkusuz ki mücadelenin amacı kadar geçerlidir. Başka şekilde ifade edilirse, öz-kurtuluş tek bir aydınlanma eylemi şeklinde mi yoksa gidecek daha yüksek bilinç seviyelerine ulaşılan bir süreç şeklinde mi anlaşılmalıdır? Eğer burada da ikinci durum muhtemel görünüyorsa, bilincin farklı seviyeleri hangi terimlerle belirtilecektir? Yine, bu sorun için de

sürecin koşullarının amacından daha az geçerli olduğunu varsaymak için bir neden yoktur. Buradaki nokta basitçe şudur: Proletaryanın öz–kurtuluşu nosyonuna somut bir anlam vermek için, sadece soyut öz–kurtuluş kavramı proletaryaya aktarılamaz; fikrin önemi, proleter sınıf mücadelesinin somut koşullarıyla bağlıdır. Bir kez bu nokta anlaşıldığında, geçerli koşulları kapitalist üretim tarzı ve onun gelişimi ile ilgili küresel olgularla sınırlamak için bir neden yok gibi görünmektedir; proleterlerin karşısında demokratik bir cumhuriyet mi yoksa mutlak bir monarşi mi bulunduğu ve kendilerine eğitilmiş kentli küçük burjuvazinin mi yoksa okuryazar olmayan köylülüğün mü eşlik ettiği de konuyla ilgilidir. Burada ele alınan perspektif ise bu tür durumların hesaba katılmasına pek az izin vermekte yahut hiç vermemektedir.

Lenin’in eleştirmenlerine verdiği yanıtın ana fikri ve siyasal yazılarında sürekli yinelediği şey, sınıf mücadelesini onun somut koşulları bağlamında analiz etmeye yönelik ısrardır: “Diyalektiğin ABC’si” diye yazar, “soyut gerçek diye bir şey olmadığı, gerçeğin daima somut olduğudur”.¹⁶ Somut analiz üzerine vurgusu, *Ne Yapmalı?*’ya getirilen “öz–kurtuluş” eleştirisinin, soyut kavramları nedeniyle sınıf bilincinin gelişmesi konusunda bir kavrayış sağlayamayacağını, ayrıca aynı nedenden ötürü hedefini de kaçırabileceğini düşündürür. Bu görüşe benzer bir şeyle, Lenin’in somut koşulların somut analizinde hem teorik karmaşıklığı hem de siyasal gerçekçiliği görerek onun kendiliğindenlik ve bilinci ele alışına sempatiyle yaklaşan yorumlarda da karşılaşılır.¹⁷ Fakat somutluk ve karmaşıklığa dair bu “sosyal–bilimsel” kaygı, kendi başına, eleştiriye yeterli bir yanıt değildir, zira Lenin’in “somut” açıklamasının proletaryanın öz–kurtuluşuna dair Marksist tez ile tutarlılığını göstermekten geri kalır. Bu kaygıyı vurgulayanlar *Ne Yapmalı?*’yı “öz–kurtuluş” açısından eleştirenlerin yorumundaki hata ve ihmellere işaret edebildikleri halde, bunu yaparken tutarlılığı göstermekten imtina etmiş yahut bunu sadece Lenin’in daha radikal formülasyonlarını önemsizleştirerek veya bunlara itibar etmeyerek yapmışlardır.¹⁸ Bu prosedürün sonucu, hem Lenin’in metninin lafzı hem

16 Lenin 1904b, s. 478.

17 Bkz., örneğin, Althusser 1970b, s. 168–9; Balibar 1974b, s. 272–9; Cliff 1975, s. 79–98; Gruppi 1978; ve Harding 1977, s. 161–96.

18 Lih, bu formülasyonların, *Ne Yapmalı?*’yı “Erfurtçu” –Kautskici– Marksizmin basit bir örneği olarak yorumlaması için sorun yarattığının farkında olmakla birlikte, bunlarla tutarlı bir yorum sunamayacağını itiraf eder ve bunları polemiksel çarpıtmalarla editöryel aceleciliğin bir tür birleşiminin ürünü olarak bir yana bırakır; böylece onun yorumu da benzer bir sınırlamayla karşılaşmaktadır (bkz. Lih 2006). Lih’in *Ne Yapmalı?*’nın metnini ve bağlamını ele alış, aynı türden bazı yorumsal meselelerle birlikte Ek 2’de incelenmektedir.

de onun altında yatan teorik konunun farklılığı feda edildiği için, tefsirde veya somut analizde pek az ilerleme kaydedilmesidir.

Lenin'in kendiliğindenlik ve bilinç konusundaki "dışarıdan bilinç tezi" olarak ifade edeceğim tartışması, dikkatli metinsel ve bağlamsal bir analizin hakkını teslim eder.¹⁹ Bu tezle ilgilenmek, bunun tek bir basit iddia değil, çok sayıda, kimi zaman da çelişkili görünen tezlerin bir karmaşığı olduğunu fark etmek demektir. Metin içinde sıklıkla birbiriyle iç içe verilen bu iddialar birbirinden ayrılmalı ve terimlerinin anlamları açıklığa kavuşturulmalıdır. Bu şekilde ilerlemek, alta yatan bir siyasal analiz mantığının belirtilerini ortaya koyacaktır; bu mantığın içerimleri ayrıntılı şekilde açıklanarak, Lenin'in argümanının paradokslarından tutarlı bir anlam çıkarmasının mümkün olduğu görülecektir. Bu prosedür, Lenin'in gerçekte ne yazdığına özel ilgi göstererek yola koyulsa da, zorunlu olarak metnin lafzının ötesine geçer; ama ancak, alternatif yorumlar metne dair tutarlı bir yorum ortaya çıkaramazken bunu gerçekten yapabilirse haklı olacaktır.

Dışarıdan bilinç tezi sadece alta yatan bir siyasal analiz mantığının ifadesi şeklinde anlaşılabilir; bu mantık, işçi sınıfı hareketinin mevcut koşullarına uygun düşen siyasal faaliyet ve örgütlenme biçimleri belirlenmeden önce, somut siyasal analizlerin gerçekleştirilmesini gerektirir. Bu nedenle, Lenin'in tezi, demokratik biçimler de dâhil olmak üzere çeşitli örgütlenme biçimleriyle uyumludur. Eğer demokratik olmayan örgütlenme biçimlerini gerektiren Lenin'in tezi değil de Çarlık Rusyası koşullarıysa, o zaman tez, proletaryanın öz-kurtuluşu ile gayet uyumlu olabilir. Fakat bu ikincisi [öz-kurtuluş] demokratik örgütlenme biçimlerinden daha fazlasını içerir; işçi sınıfının bilinçli ve bağımsız politik faaliyetini gerektirir. Tam da bu bakımdan, Lenin'in tezinin mantığının proletaryanın öz-kurtuluşu fikriyle sadece tutarlı olmakla kalmayıp, eleştirmenlerin duruşundan daha tutarlı olduğu ortaya çıkar. Bu iddianın ardındaki argüman şu şekilde

19 Benjamin Constant'ın 1797 tarihli "Des effets de la Terreur"deki ["Terörün Etkileri"] bir pasaj, Lenin'in "dışarıdan bilinç" tezinin analizine özellikle elverişlidir. Constant, terimlerin anlamındaki küçük farklılıkların sonucu olarak, bir fikrin, bir argümana veya aynı türden fikirlere aktarıldığında, görünürde açık olan öneminin epeyce zıttı olup çıkabileceğini hatırlatarak uyarı getirir: "İnsanların en temel deneyimi ve fikirlerin bir araya gelme biçimi bize, bir ilkeyi bariz şekilde izliyor gibi gördüğümüz sonuçları bazen onun en gayretli partizanlarının bile kesinlikle bilmediğini öğretmektedir. Zincirdeki halkalardan birinde, bir ifadenin anlamında, bir geçiş fikrinde veya kesişen bir görüşte hafif bir farklılık, epey farklı bir argüman çizgisine ve doğrudan ters sonuçlara yol açabilir. Hiçbir şey, aydınlanmanın ilerleyişine, bir yazara onun ilkelerinden çıkarmadığı ve bizim onun bilgisi dışında çıkardığımız sözüm ona sonuçları atfetmenin ayıbından veya saçmalığından daha aykırı değildir; fakat bu tür bir açıklama ancak en kusurlu adaletsizlik sonucunda suçlamaya dönüşerek yozlaşabilir" (Constant 1797, s. 165).

yoğunlaştırılabilir: “Bilinç”, tartışmadaki tüm taraflarca Marksist teoriye atıfla tanımlanmaktadır, fakat Lenin’in konumunun mantığı Marksist teorinin farklı bir anlayışını içerir; buna göre teori, somut analizlerde uygulanması sonucunda, zorunlu olarak gelişmeye (teorik yeniden düzenlemeye) tabidir. Bu sadece birey olarak işçilerin –Marksist teorisyenler olduklarında– proletarya öz–bilincinin yaratıcı gelişiminde doğrudan yer alabilecekleri ve bu öz–bilinci işçi sınıfının kendiliğinden hareketine katabilecekleri anlamına gelmez; aynı zamanda, eğer dışarıdan bilinç tezi sınıfın kendiliğinden devrimci yeniliklerine yanıt olarak Marksist teorinin dönüşümü ile tutarlıysa, işçi sınıfının, bilincin oluşumunda dolaylı ama yine de aktif ve yaratıcı şekilde yer aldığı düşünülebileceği anlamına da gelir. Eğer, öne sürdüğüm gibi, Lenin’in eleştirmenleri Marksist teorinin esasen ilkeleri bir seferde ve tamamıyla ortaya konulmuş bir öğreti olduğu anlayışına yaslanmak zorundalarsa, o zaman proletaryanın öz–kurtuluşu bu öğretinin özümsemesinden pek de fazlası olmaz ve öğretinin içerdiği yaratıcılık “bilinçsizce” değilse de fiilen yadsınmış olur. Eğer haklıysam, Lenin’in dışarıdan bilinç tezi sadece işçi sınıfı bilincine dair daha somut bir analiz tarzı sunmakla kalmamakta, aynı zamanda, proletaryanın öz–kurtuluşu konusunda, eleştirmenlerin baktığı merceğin izin verdiğiinden daha somut ve daha zengin bir anlayış sağlamaktadır.

Lenin’in dışarıdan bilinç tezi temel Marksist ilkelerden bir kopuş anlamına gelmiyorsa, sosyalist bilinç ile kendiliğinden işçi sınıfı hareketi arasında bir mücadele öne sürmesi –ki bazen yanlış şekilde özdeşleştirildiği Kautskici formülasyondan çok farklı içerimlere sahiptir– ortodoks Marksizmin mantığını kırılma noktasının ötesine doğru esnetir. Bir kez Rus Sosyal Demokrasisi’nin yüzyıl dönümü krizi bağlamına oturtulduğunda, demokratik devrimde proletarya hegemonyası mücadelesi ile ilgili olduğu açıktır. Rusya’yı 1890’ların ortalarında saran işçi sınıfı sanayi eyleminin yükselişi, Sosyal Demokrat eylemcilerin saflarını azaltan polis baskısı dalgalarıyla karşılaşmıştı. Örneğin 1898’de Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin ilk kongresini izleyen haftalarda, seçilen Merkez Komitesi üyeleri Çarlık hapishanelerindeydi. Deneyimli eylemcilerin rolünü hevesli ama deneyimsiz yeni katılımcılar üstlenmek durumundaydı. Kimileri devrimci siyasete işçi sınıfı katılımı olasılığından umudu kesecek, diğerleri de en iyi niyetlere rağmen salt yerel inisiyatiflerin yaltılmışlığında durgunluğa girecekti. Bu yönünü kaybetmişlik döneminin ötesine geçmek için Sosyal Demokratların siyasal projelerini bu pratik engelleri ele alacak şekilde yeniden ifade etmeleri gerekmekteydi. Dağılan

parti örgütlenmesinin nasıl yeniden yapılandırılacağına ve onun devrimci siyasal projesinin nasıl sürdürüleceğine dair farklılıklar, önderlik için çekişen hiziplerin iddialarıyla iç içe geçecekti.

Sosyal Demokrat saflarda bu mücadele yayıldıkça, Rus Marksizminin demokratik devrimde proletarya hegemonyası ıddısı yeni zorluklarla karşılaştı. Demokratik güçler üzerinde burjuva hegemonyasına dair bir projenin ilk ipuçları –eski Sosyal Demokratlarca – yüzeye çıkarılırken, işçilerin mücadeleleri devrimci popülizmin yeniden canlanmasını teşvik etti. Devrimci harekette hegemonya artık basitçe öne sürülemezdi, kazanılması gerekiyordu ve bunun da işçi sınıfı hareketindeki tartışmalara yansımaları olacaktı. Lenin’in *Ne Yapmalı?*’yı yazdığı bağlam budur. Onun kendiliğindenlik ve bilince dair açıklaması kısmen hegemonya mücadelesini kavrama ve buna müdahale etme çabasıyla şekillenmiştir. Bu açıdan, onun dışarıdan bilinç tezini etkileyen stratejik mantığa, hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığı veya daha kısaca hegemonya mantığı denilebilir.

Lenin’in daha dikkatli yorumcularından birinin belirttiği gibi, genel kabul, “Marksizmin ‘özü’nün, karşısına eşit ölçüde soyutlanmış bir Leninizmin çıkarıldığı, tözleştirilmiş bir versiyonu” ile bağlar.²⁰ Önceki bölümlerde, İkinci Enternasyonal’in ortodoks Marksizminin sınırlarını analiz ettim ve onun mantığı bu sınırları zorlayan –politik önderlik, işçi sınıfının birleşmesi, sınıf ittifakı ve hegemonya gibi– sorunlara uygulandığında ortaya çıkan bazı belirsizlikleri, hatta çelişkileri haritalandırdım. Rus Sosyal Demokrasisi içindeki ve onun hegemonya projesindeki kriz, bu nedenle Marksist ortodoksluğun bir kriziydi; bu nokta, bu krizin, Bernstein’in Marksist teorisinin revizyonist eleştirisi ile başlayan uluslararası krizle çakışmasıyla güçlenmektedir. Bu bağlamda, Lenin’in dışarıdan bilinç tezi, teoride Marksizmin yanılmaz içgörüsünün, pratikte de işçi sınıfının karşı konulamaz ileri yürüyüşünün yanılmalı bir garantisi şeklinde işlev gören ve böylelikle hassas meselelerin eleştirel incelenmesine karşı önleyici etkide bulunan kavramsal uyumları kesintiye uğratarak, ortodoks Marksizmin mantığında bir gedik açmış gibi anlaşılabilir. Böylece politik mücadelenin hareketinin pratikte daha etkili şekilde araştırılabileceği ve eleştirel teorik analize tabi tutulabileceği bir açılım yaratmıştır. Bu, Lenin’in tezine karşılık gelen politik–stratejik mantığın, burjuva–demokratik devrimde proletarya hegemonyası politik projesini teorileştirmeye yönelik ortodoks Marksist girişimleri sıkıştıran belirsizliği çözen alternatif

bir tarih mantığı sunduğunu öne sürmek anlamına gelmiyor. Bir Marksist olarak Lenin daima tarihsel maddeciliğe tutunurdu; değişen şey bunu kavrama biçimiydi, tarihsel maddeciliğin onun pratiğini etkileme ve bu pratikten etkilenme biçimiydi.

Tarihsel Sorular

Lenin'in tezinin tam olarak neyi içerdiğini anlamak için, kendiliğindenlik ve bilince dair tartışmasında öne sürülen iki farklı türden iddia ayrıştırılmalıdır. İlk, şu sorulara yanıt veren tarihsel iddialar vardır: Sosyalist bilincin ana hatlarını tanımlayan teoriyi ilk kim formüle etti? Teori nasıl ve hangi bağlamda geliştirildi? İkinci olarak, siyasal pratiğin sıkıştırdığı sorunları ele alan iddialar vardır: Sosyalist teorinin taraftarları, işçi sınıfının gelecekteki önderleri, kendilerini işçilerin kendiliğinden hareketiyle ilişkili olarak nasıl yönlendirmeliydi? Her iki iddia da incelenmelidir zira her biri Lenin'in tezinin terimlerini şekillendirmede farklı bir rol oynar. Lenin, kendiliğindenlik ve bilince dair bölüme siyasal sorunu ortaya koyarak başlar, fakat derhal bunu tarihsel bağlamda koymaya yönelir. Siyaseti ele almadan önce tarihsel sorularla başlayorum.

Lenin, "kendiliğinden unsuru", öncelikle "ünlü 1896 St. Petersburg sınai çatışması" ertesinde Rusya'ya yayılan geniş grevler dalgasına yerleştirir. Fakat bilinci kendiliğindenliğe kıyasla konumlandırmadan önce, bu terimler arasındaki ilişkinin basit olmadığına işaret eder; zira "kendiliğindenlik var, kendiliğindenlik var" diye yazar. Ardından, daha önce, on dokuzuncu yüzyılın işçi "isyanlarında" karakteristik olan kendiliğinden makine kırıcılık ile kıyaslandığında, doksanların grevlerinin bilinçli kabul edilebileceğini öne sürerek devam eder. Bundan şu sonucu çıkarır:

"kendiliğinden unsur", özünde *tohum halindeki* bir bilinçlenmeden başka bir şey değildir. İlkel başkaldırmalar bile, bilinçliliğin belli bir ölçüde uyanmış olduğunu ifade ediyordu. İşçiler, kendilerini ezen sistemin kalıcılığına ilişkin çağlar boyu sürüp gelen inançlarını kaybediyorlardı ... otoriteye kölece boyun eğmeyi kesin bir biçimde terk ederek ortak direnmenin gereğini, anlamaya demeyeceğim ama, duyumsamaya başlıyorlardı. Ama bu gene de bir *savaşım* niteliğinden çok, umutsuzluk ve oç patlamaları niteliğindeydi. Doksanların grevleri, bilinçliliğin çok daha büyük parıltılarını açığa vuruyordu: Belirli istemler öne sürülmüştü, grevin zamanı iyi seçilmişti, başka yerlerdeki durumlar ve örnekler üzerinde tartışılmıştı vb... Başkaldırmalar ezilenlerin yalnızca direnmeleri idi, oysa sistemli grevler tohum halindeki sınıf savaşımını temsil

ediyordu, ama yalnızca tohum halindeki. Kendi başlarına alındıklarında, bu grevler, salt sendika savaşlarıydı, henüz sosyal–demokrat savaşım- lar değillerdi.²¹

Lenin’in Rus işçi sınıfı hareketinin tarihine dair açıklaması böylece bir direniş, bilinç, mücadele ve örgütlenme diyalektiği tarif etmektedir. Bu kendiliğinden diyalektik tohum halinde bilinç biçiminde tanımlanır, ama kendi başına aşamayacağı bir sınırlamayla karşılaşır. Lenin bu sınırlamayı iki şekilde tanımlar: İlk sosyalist bilinç açısından negatif şekilde –1890’ların grevci işçileri “kendi çıkarlarının, modern siyasal ve toplum- sal sistemin tümüyle uzlaşmaz bir biçimde çatıştığının bilincinde değiller- di ve olamazlardı da”– ve sonra, işçilerin kendi bilinci açısından pozitif şekilde – “Bütün ülkelerin tarihi göstermektedir ki, işçi sınıfı, salt kendi çabasıyla yalnızca sendika bilincini ... geliştirebilir”.²² İşçi sınıfı bilinci- nin kendiliğinden diyalektiği önündeki bu sınırın nitelenişi hiçbir şekilde görüldüğü kadar düz değildir, bu noktaya biraz daha geniş şekilde geri döneceğim.

Şu an için önemli olan nokta, Lenin’in bu sınıra dair açıklamasının ayrıntılarından ziyade, bu sınırı öne sürmüş olması olgusudur. Fakat işçi sınıfı sosyalist bilincinin gelişimi üzerindeki kısıtlamayı Rus işçilerin durumuna özgü bir sorun olarak değil, işçi sınıfı mücadelesinin kendili- ğinden diyalektiği üzerindeki genel bir sınır şeklinde anladığına dikkat çekmekte fayda var. Sorunun terimleri, çözümün işçi sınıfına dışarıdan getirilmesi gerektiğini ima etmektedir. Sosyalist bilincin dayandığı sosya- lizm teorisi,

mülk sahibi sınıfların eğitim görmüş temsilcileri tarafından, aydınlar tara- fından işlenmiş, felsefi, tarihsel ve iktisadi teorilerden doğup gelişmiştir. Toplumsal konumlarıyla, modern bilimsel sosyalizmin kurucuları Marx ve Engels’in kendileri de burjuva aydın katmanındandırlar. Aynı şekilde, Rusya’da sosyal–demokrasinin teorik öğretisi, işçi sınıfı hareketinin ken- diliğinden gelişmesinden tamamen bağımsız olarak; devrimci sosyalist aydın katmanları arasındaki düşünce gelişmesinin doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olarak doğmuştur.²³

Lenin’in burada söylediği şey şu iddialara indirgenebilir: Birincisi, sosya- list teorinin ilk olarak biçimlendirildiği entelektüel hammaddeler, burjuva

21 Lenin 1902, s. 374–5 [1908, s. 37–38].

22 Lenin 1902, s. 375 [1908, s. 38].

23 Lenin 1902, s. 375–6 [1998, s. 38–39].

aydınların ürünleriydi; ikincisi, modern sosyalist teorinin ilk sanatçıları-nın kendileri burjuva aydınlarıydı; üçüncüsü, Marx ve Engels bu teoriyi başlangıçta geliştirdiler ve Plehanov daha sonra onu kendiliğinden işçi sınıfı hareketinden “tamamen bağımsız şekilde” Rusya koşullarına uyarladı. Sosyalist teorinin ortaya çıkışı böylece entelektüel bir süreç, taşıyıcıları aydınlar olan bir düşünce süreci biçiminde anlaşılmaktadır. Bunun böyle olması gerektiği, tarihsel bir zorunluluk olarak görülmektedir; sonuç olarak sosyalist bilincin işçi sınıfı hareketine dışarıdan aktarılması da böyledir.

Amacımız açısından önemli olan, Lenin’in tarihsel açıklamasının doğruluğu değil, daha ziyade bunun işçi sınıfı bilincinin gelişmesi açısından içerimleridir – ve bunlar, Lenin’in olgular diye iddia ettiklerinden çok, bunları zorunlu olgular şeklinde yorumlamasının nedenlerine dayanır. Fakat ne mantıkta ne de Lenin’in argümanında dışarıdan bilince dair tarihsel tez, işçilerin sosyalist bilince yeteneksizliğini yahut hareketlerinin sosyalist aydınların vesayetine tabi kılınmasını ima etmez. Lenin “kitlelerin hareketleri sürecinde kendileri tarafından formüle edilen bağımsız bir ideolojiye dair lafları” reddetse bile, işçilerin böyle bir ideolojinin işlenmesinde rol oynadıklarını belirtir: “Ama bunlar, işçi olarak değil, sosyalist teorisyenler olarak, Proudhon’lar ve Weitling’ler olarak katıldılar ... yaşadıkları çağların bilgisini şöyle böyle kazanabildikleri ve bu bilgiyi şöyle böyle geliştirebildikleri ölçüde, katıldılar”.²⁴ Bu, sosyalist teorinin burjuva entelektüel kökenleri fikrine yeni bir ışık getirir: En azından bu bağlamda daha temel ayrımın burjuva ile işçi arasında değil, birey olarak teorisyen ile “hareket halindeki” kitleler arasında olduğunu düşündürür. Marx ve Engels’i burjuva aydınları olarak tanımlarken Lenin belki de işçi sınıfı eğitiminin sınırlarının, en yetenekli işçi–teorisyenlerin bile maddeci tarih anlayışı gibi sofistike ve kapsayıcı bir teoriyi temellendirmek için gerekli olan bilgi enginliğini ve derinliğini kazanmasını engellediğini öne sürüyor olabilir. Veya belki de düşüncesi, bu bilgiyi edinme sürecinde bir işçi–teorisyenin burjuva toplumsal koşullara yükselmek zorunda kalacağıdır (dikkat ederseniz Marx ve Engels’i doğumla değil “toplumsal konum” itibarıyla burjuva aydınları olarak nitelemektedir). Bu görüşlerin her ikisine de itiraz edilebilir; ama bunların işçilere içsel bir teorik yetersizlik atfettiği, işçi teorisyenlere ne Marksist teorinin tarih öncesinde ne de daha önemlisi sonraki gelişiminde yer verdiği yorumu getirilemez. Gerçekten de, *Ne Yapmalı?* politik projesinin gerekçesinin önemli bir parçası, işçi sınıfından gelecek sosyalist teorisyenlerin (ve

örgütleyicilerin, ajitatörlerin ve pratik eylemcilerin) gelişimini teşvik etmek ve cesaretlendirmekti. İşçilerin “*bunda [sosyalist teoriye katkı yapmada] daha sık başarı gösterebilmesi için, genel olarak işçilerin bilinç düzeylerini yükseltmek için her türlü çaba gösterilmelidir*”.²⁵

Peki genel olarak işçiler, teorik olmayan kitleler ne olacak? Bu bakımdan da proleter kendiliğindenliğin sınırlamaları, Lenin’in “sosyalist teorinin işçi sınıfının sefaletinin nedenlerini, başka herhangi bir teoriden daha derin ve daha doğru bir biçimde ortaya çıkarması anlamında ... işçi sınıfı[nın] ... *kendiliğinden* sosyalizme çekileceği ve ... bu nedenden ötürü, işçilerin bunu çok kolaylıkla özümleyeceği” yönündeki fıkırla anlaşılmasına engel değildir.²⁶ Bir başka deyişle, işçi sınıfının kendiliğinden hareketi Marksist teoriyi kendi başına üretemezse de, bir kez bu teori var olduğunda ve işçiler için erişilebilir kılındığında, işçiler bunu kolayca kavrarlar. Bunu yapabilmelerinin nedeni egzotik mucize ilaçlar satan sofistike entelektüel satıcılar için naif ve kolayca aldatılabilir enayiler olmaları değil, teorinin bir anlamda onlara hiç de yabancı olmamasıdır; zira teori onların kendi gerçekliklerini ve özlemlerini daha açık görebilecekleri bir ayna teşkil eder. Bu elbette Lenin’in, kendiliğindenlikten “tohum halindeki bilinç” diye söz ederken kastettiği şeyin en azından bir parçasıdır. Lenin’in örgütlenme üzerine yazdığı bölümde var olan ve işçi sınıfı kitlelerinin kendiliğinden hareketinin “bütün varlıklarıyla devrime bağlı” olduğu, “işçi sınıfı ortamına ilişkin bilgilerini ve sosyalist inançlarının tazeliğini” devrimcinin profesyonel becerileriyle birleştirmeyi öğrenecek ve “işçi yığınlarının sonsuz güvenini kazanmış” önderleri giderek artan sayıda çıkaracağı yönündeki tahmini ancak bu bağlamda anlaşılabilir.²⁷

O halde, tarihsel bir iddia olarak düşünüldüğünde dışarıdan bilinç tezi, üstün bir iradeye tabi kılınan yahut öz-kurtuluşuna yardım edecek olanlardan uzak duran bir işçi sınıfını kastetmez. Aksini iddia etmek, proletaryanın öz-kurtuluşunun hakikatini örneğin *Kapital* yazarının toplumsal statüsünün olumsuzluğuna dayandırmak olacaktır. Fakat bu da, birinin, ancak bir öğretmeni veya akıl hocası hiç olmamışsa ve kendi başına yazamayacağı bir kitabı hiç okumamışsa kendisini özgürleştirebileceği iddiasına denk düşecektir. Elbette ki dışarıdan bilinç tezi sadece tarihsel bir iddia olarak düşünülemez, zira Lenin’in tarihsel tartışması, yanıtları siyasal projesinin doğasında aranması gereken soruları gündeme getirir. Özel olarak da, bu tartışma, başından sonuna, sosyalist bilincin bir teoriye bağlı olduğunu –nedenini

25 A.g.e.

26 Lenin 1902, s. 386n [1998, s. 50n].

27 Lenin 1902, s. 472–3 [1998, s. 145].

açıklamaksızın– varsaymıştır. Bu sorunun, Lenin’in proleter kendiliğindenliğin diyalektiğinin sınırını belirlemesine ilişkin daha önce ortaya atılan sorunla bağlantılı olduğu görülecektir.

Politik Sorular

Lenin’in politik projesi olan, proleter sınıf mücadelesinin devrimci öncüsünün örgütlenişini ortaya koyduğu terimler, işçi sınıfı hareketinin kendiliğinden seyri üzerindeki kısıtlamalara dair geliştirdiği incelemesine bağlıdır. Daha önce de bahsedildiği gibi, bir formülasyonda, bu kısıtlamalar işçi sınıfını “sendika bilinci, yani sendikalar içerisinde birleşmenin, işverenlere karşı savaşım vermenin ve hükümeti gerekli iş yasalarını çıkarmaya zorlamanın vb. gerekli olduğu inancı”yla sınırlamaktadır.²⁸ Bu tanımdan hareketle Lenin’i Samuel Gompers tarzı “basit ve saf sendikacılığı” proleter bilincin doğal telosu [ereği] olarak öne sürüyormuş gibi yorumlamak alışıldık bir tavidir.²⁹ Gerçekten de, Marksist olmayan sosyologlar ve çalışma ilişkileri tarihçileri, Lenin’e atfedilen bu içgörünün gerçekçiliğini –bunun reformist sonuçlarını çıkarmayışından şikayet ederek– alkışlamıştır bile.³⁰ Bu yorum, Lenin’in eleştirisinin nesnesini “Ekonomizm” biçiminde nitelendirmesine başvurabilir. Lenin’in kendiliğindenlik ve bilinç arasındaki ayrımı ekonomik ve siyasal mücadele arasındaki ile eşitliyor ve dışarıdan bilinç tezini ikincisi bakımından yorumluyor gibi görüldüğü şu türden pasajlara dayanır:

Siyasal sınıf bilinci, işçilere *ancak dışarıdan* verilebilir, yani ancak iktisadi savaşımın dışından, işçilerle işverenler arasındaki ilişkiler alanının dışından verilebilir. Bu bilgiyi elde etmenin olanaklı olduğu biricik alan, bütün *sınıf* ve katmanların devletle ve hükümetle ilişkisi alanı, *bütün* sınıf-*lar* arasındaki karşılıklı ilişkiler alanıdır.³¹

Bu ifade kendi içinde tartışmalı olmasa da, Lenin proleter kendiliğindenliğin sınırlarının etrafını ekonomik ve siyasi mücadele arasındaki ikilik ile çiziyor gibi anlaşılırsa, onun görüşü sadece keyfi değil (zira ekonomik mücadelenin kendiliğinden mantığı neden siyasete taşmasın?), aynı zamanda, bilincin gizli elini bulmak için işçi sınıfı tarihinin dehlizleri alt üst edilmedikçe (tarihsel araştırmadan çok polis zihniyetinin işareti olan

28 Lenin 1902, s. 375 [1998, s. 38].

29 Bkz., örneğin, Hammond 1957, s. 15–33; Hyman 1971, s. 11–14; ve Wildman 1967, s. 59.

30 Bkz., örneğin, Crouch 1982, s. 32–3; ve Pipes 1963, s. 124–5.

31 Lenin 1902, s. 422 [1998, s. 90].

bir işlem) tarihsel açıdan hatalı görünmek zorundadır. Dahası, böyle bir bakış açısı, ekonomik mücadelenin sınırları aşıldığında, işçi sınıfı siyasetinin sosyalist devrim siyaseti olması gerektiği gibi eşit ölçüde hatalı sonucu davet eder.

Bununla birlikte, ilk olarak, Lenin'in dar görüşlü ekonomik sendikacılığı kendiliğinden proletarya hareketinin özü sandığı fikri, daha önce belirtilmiş olan, kendi zamanının grev hareketini önceleyen ilkel isyanlarda bile işçilerin sistemin istikrarını sorgulamaya ve otoritelere karşı kölece bağlılık tutumlarını aşmaya başladıkları iddiasıyla kolayca uyuşmaz. "Bugünkü hareketin gücünün kitlelerin uyanışında yattığı", geleceğin devrimci önderlerinin kitlelerin gerisinde kaldığı, kendisinin değil hasımlarının, hem Ekonomistlerin hem de terör yanlılarının "kitlelerin devrimci etkinliğini küçümsediği" yönündeki tekrarlanan iddialarıyla yalanlanır.³²

İkincisi, Lenin, her ne kadar kullanımı yerleşmişse de, "Ekonomizm" teriminin, adını verdiği siyasal eğilimin doğasını uygun şekilde yansıtmadığını kabul eder. Ekonomizm "siyasal mücadeleyi pek de reddetmez, zira onun kendiliğindenliğine, bilinçsizliğine boyun eğer" diye öne sürer.³³

32 Lenin 1902, s. 373, 420.

33 Lenin 1902, s. 387. Bu ifadeler makul ölçüde açık görünecektir. Fakat ne bunlar ne de içerdikleri kapsamlı tartışma, Lenin'e ilkin "Ekonomizm" teriminin "sıradan dile özgü" anlayışını atfetmek ve sonra da, bu tür bir anlayışın hasımlarının görüşlerinin bir karikatürüne denk düştüğüne dair göstermelik bir sergilemenin ardından, onu entelektüel ve siyasal sahtekârlıkla suçlamak biçimindeki talihsiz yorum prosedürünü önlemek için yeterli olmuştur. Bu "yorumlama"nın ilk uygulayıcısı, Ekonomist Vladimir Akimov'du belki de; Akimov "ilk ekonomistlerin ve aslında tek gerçek ekonomistlerin, 1895'teki Mücadele Birliği'nin üyelerinden – *Iskra*'nın daha sonraki kurucularından başkası olmadığını" öne sürmekteydi (Frankel (der.) 1969, s. 247; ayrıca bkz. s. 322, 352). Jonathan Frankel bu pratiği Akimov'un yapıtlarına yazdığı "Giriş"te (1969b) ve Frankel 1963'te tekrarlıyor; bu, Lih 2006 ve Wildman 1967'deki diğer bakımlardan faydalı tarihsel açıklamaları geçersiz kılıyor. Wildman, Mücadele Birliği'nde Lenin ve arkadaşlarının ürettiği ajitasyona yönelik broşürlerin daha geniş siyasal taleplerin aksine neredeyse sadece küçük ekonomik sorunlarla ilgili olduğu gerekçesiyle, Akimov'un iddiasını kabul eder. Bundan dolayı da Lenin'in *Ne Yapmalı?*'daki geriye dönük açıklamasını reddeder: "*İlk sosyal-demokratlar ... ekonomik ajitasyonu büyük bir gayretle yürüttükleri halde ... bunu tek görevleri olarak görmediler ... Tersine, daha başında Rus sosyal-demokrasisi için genel olarak en uzak tarihsel görevleri ve özel olarak da otokrasiyi devirme görevini koymuşlardı*" (Lenin 1902, s. 376 [1998, s. 39]). Fakat Wildman, Lenin'in tarihsel iddiasını basitçe yanlış temsil ediyor. Lenin, Sosyal Demokratların 1895'te siyasal ajitasyon yürüttüğünü iddia etmiyor; daha ziyade, ekonomik ajitasyonu, demokratik devrimde proleter hegemonyası için siyasal mücadele perspektifi içinde gerçekleştirdiklerini ve bu perspektife pratik ifade kazandırmak için zaten –başarısız da olsa– girişimlerde bulunulduğunu öne sürüyor. İddiasını kanıtlamak için, St. Petersburg Mücadele Birliği'nin çıkardığı ama polisin derhal el koyduğu *Raboçeye*

Lenin'in argümanında kendiliğindenlik ve bilinç arasındaki ayrım ekonomik ve siyasal mücadele arasındaki daha temel görünecektir ve dolayısıyla ikincisinin terimleriyle tanımlanmamalıdır. Nihayet, Lenin'in sendikal bilince dair ilk tanımını sona erdiren "vb." ifadesi, bu tanımın tamamlanmamış, açık uçlu karakterine işaret eder. Hemen sonra, sendikaların her zaman siyasal mücadelelere katıldıklarını belirtir ve okurlarını sendikal siyaset ile sosyalist siyaset arasındaki farka dair uzun bir bölüme yönlendirir. Orada şu argümanla karşılaşılır:

Kendiliğinden işçi sınıfı hareketi, tek başına, ancak sendikalizmi doğurabilir (ve kaçınılmaz olarak doğurmaktadır) oysa işçi sınıfının sendikalist siyaseti, işçi sınıfının burjuva siyasetinin ta kendisidir. İşçi sınıfının siyasal savaşıma ve hatta siyasal devrime katılması, tek başına, onun siyasetini sosyal-demokrat siyaset yapamaz ... İşçi sınıfı hareketinin izleyeceği devrim yolu ... sosyal-demokrat yol olmayabil[ir] ... Mutlakiyet egemen iken, bütün Batı Avrupa burjuvazisi, işçileri, devrim yoluna "sürükledi" ... Ve eğer ... sosyal-demokrat siyaseti kendiliğinden sendikalist siyaset düzeyine düşürsek, burjuva demokrasisinin ekmeğine yağ sürmüş oluruz.³⁴

Kendiliğinden işçi sınıfı hareketi üzerindeki kısıtlamalar, sendika bilincinin sınırları, bu nedenle sadece siyasal mücadeleyle değil, devrimci mücadeleyle bile uyumludur. Lenin'in kendiliğindenlik ve bilinç arasındaki ayrımı, ekonomi ile siyaset arasında veya hatta reform ile devrim arasında sabit bir sınır çizgisi şeklinde kavranılmamalıdır.

"Bütün ile ... Uzlaşmaz Bir Çatışma"

Lenin kendiliğinden işçi sınıfı hareketinin sınırlarına dair bir başka formülasyon daha sunar; bunun incelenmesi bu ele avuca gelmez kavramı yerine oturtmaya yardımcı olacaktır. Yukarıda belirtildiği gibi, işçilerin, kendiliğinden hareketleri yoluyla "çıkarlarının modern siyasal ve toplumsal sistemin bütünüyle olan uzlaşmaz karşıtlığının" bilincini üretmediklerini savunur. Şimdi, Lenin, işçilerin kendi çıkarlarından veya çıkarlarının işverenlerinkine olan karşıtlığından haberdar olmamaları gerektiğini veya hatta olmadıklarını öne sürmez. Onun iddiasını ayırt eden şey, daha ziyade, bu karşıtlığın

Dyelo'nun ilk (Aralık 1895) sayısına referans veriyor; bu sayıda, siyasal konularla ilgili makaleler ve yazışmalar ve işçilerin siyasal özgürlük mücadelesinin en yüksek mevkiye konulduğu bir başyazı yer almaktaydı. Wildman'ın atladığı bu kanıtlara göre, Lenin'in açıklaması tarihsel hakikatin ötesine geçmemektedir.

34 Lenin 1902, s. 437, 438n [1998, s. 106-7, 107n].

bütün “modern siyasal ve toplumsal sistem”e genişletilmesi, bunun uzlaşmazlığı fikridir. O halde Lenin’in öne sürdüğü şey, kendiliğinden işçi hareketinin, bu çıkar karşıtlığının bütünsel, uzlaşmaz doğasının bilincine varamayacağıdır. Bu iddianın anlamını kavramak için, Lenin’in bilinç kavramında bir bütün olarak siyasal ve toplumsal sistemin ve toplumsal bütünlüğün uzlaşmaz karşıtlığının önemi anlaşılmalıdır.

Sosyalist işçi adayları için aşağıdaki reçete, Lenin’in bilinç nosyonunun genişliğine dair bir miktar açıklık getirir:

Bir sosyal–demokrat haline gelebilmesi için, işçi, toprakbeyi ile papazın, yüksek memur ile köylünün, öğrenci ile serserinin iktisadi niteliği ve toplumsal ve siyasal özellikleri konusunda açık–seçik bir fikre sahip olmalıdır; onların güçlü ve zayıf yanlarını bilmelidir; her sınıf ve katmanın kendi bencil özlemlerini, kendi gerçek “iç yapısını” *gizlemek* için kullandığı bütün parlak sözlerin ve safsataların anlamını kavramalıdır; belirli kurumların ve yasaların hangi çıkarları yansıttığını ve bunların nasıl yansıtıldığını anlamalıdır.³⁵

Aynı temaya şu alıntıda daha genel bir ifade verilmektedir:

Eğer işçiler, *hangi sınıfları* etkiliyor olursa olsun, zorbalık, baskı, zor ve suistimalin *her türlü*üne karşı tepki göstermede eğitilmemişlerse ve işçiler bunlara karşı, başka herhangi bir açıdan değil de, sosyal–demokrat açıdan tepki göstermede eğitilmemişlerse, işçi sınıfı bilinci, gerçek bir siyasal bilinç olamaz ... İşçi sınıfının dikkatini, gözlemine ve bilincini, tamamıyla ya da hatta esas olarak işçi sınıfı üzerinde yoğunlaştıranlar, sosyal–demokrat değildir; çünkü, kendini iyi tanıyabilmesi için, işçi sınıfının, modern toplumun *bütün* sınıfları arasında karşılıklı ilişkiler konusunda tam bir bilgisi, yalnızca teorik bilgisi değil ... hatta daha doğru olarak ifade edelim: Teorik olmaktan çok, siyasal yaşam deneyimine dayanan pratik bilgisi olması gerekir.³⁶

Ne Yapmalı? bağlamında yeni bir önem kazanmasına rağmen, proleter öz–bilincin özünde evrensel olduğu nitelemesi yeni değildir. Kökeni, genç Marx’ın proletaryayı “acılarının evrenselliği ile evrensel bir niteliğe sahip bulunan ve *özel bir haksızlığa* değil ama *haksızlığın kendisine* uğratıldığı için *özel hak* istemeyen” sınıf olarak tasvirine dek götürülebilir.³⁷ Karl Kautsky, İkinci Enternasyonal için Marksist ortodoksluğu geliştirirken, bu felsefi

35 Lenin 1902, s. 413 [1998, s. 80].

36 Lenin 1902, s. 412–13 [1998, s. 80].

37 Marx 1843–4, s. 186 [2009, s. 207].

vizyonu daha yavan sosyolojik terimlere çevirmiştir: İşçi sınıfı örgütlenmesinin ve bilincinin gelişimi üretici güçlerin büyümesine paraleldir ve onu yansıtır; bu süreç üretimi toplumsallaştırır ve işçileri giderek daha fazla daha homojen koşullara yerleştirir; şimdiye kadarki tikelci karşıtlıklar evrensel bir karakter kazanırken, sınıf mücadelesi ücretli emek ile sermaye arasında kutuplaşır; proleter öz–bilincin evrenselliği, giderek artan ölçüde, bizzat sanayi işçisinin durumuna içkindir.³⁸ Lenin’in kendisi, Rusya’da kapitalizmin gelişimi üzerine daha önceki tartışmalarında, sanayi işçi sınıfının emekçi kitlelerin siyasal öncüsü olduğu yönündeki stratejik fikrini büyük ölçekli kapitalist sanayinin evrenselci eğilimi ile birbirine bağlamak için bu Kautskici şemayı kullanmıştı.³⁹ Proleter öz–bilincin evrenselliği burada büyük ölçekli sanayide kapitalist sömürünün gelişmiş sınıf ilişkisinin ortaya çıkışıyla eşitlenmişti. Bu analiz, proleter sınıf durumunun diyalektliğini toplumsal bütünlüğün bir tür bilişsel özü biçiminde kurduğundan, dışarıdan bilinç tezi ile, ancak bu dışarıdan bilinç tezi, işçi sınıfı öz–bilincini sosyalist bir teori olarak formüle edebilmek için gerekli ön koşulların proletarya mücadelesinin dolaysız deneyimine indirgenemez olduğunu öne sürdüğü takdirde uyumluydu. Sosyalist teori ile proletaryanın deneyimi arasındaki ayrım bir anlamda salt biçimsel olacaktı; nihai olarak aralarında bir çelişki olamazdı. Kautsky örneğinin gösterdiği gibi eğer durum böyleyse, dışarıdan bilinç fikri aslında Marksist teori ile işçi sınıfı pratiğinin uyumunu zayıflatacaktı.⁴⁰

Ne var ki, toplumsal bütünlüğe ve bunun işçi sınıfı bilinciyle ilişkisine dair yukarıda özetlenen nosyon, *Ne Yapmalı?*’nin argümanını etkileyen nosyon değildir. Oradaki vurgu toplumsal ve siyasal ilişkilerin çeşitliliği üzerinedir: Yoksul köylünün konumu sanayi ücretli emekçisinininkine indirgenemez, toprak sahibinin veya bürokratin siyasal yüzü kapitalistinki değildir vb. Fakat farklılık vurgu sorunundan öteye geçer, zira Lenin’in dışarıdan bilince dair politik tezi, bir bütün olarak alındığında toplumsal–siyasal sistemin açık karmaşıklığının bu bütünden sadece işçilerin ekonomik mücadelesi ile bir sosyalist bilinç üretmenin önünde engel olarak durduğu yönündeki genel geçer iddiadan çok daha radikaldir. Sadece sınıf mücadelesinin koşulları ile sosyalist teorininkiler arasında bir ayrım değil, aynı zamanda kendiliğinden işçi sınıfı hareketi ile onun bilinçli öncüsü arasında da bir çelişki öne sürer:

38 Bkz., örneğin, Kautsky 1892, s. 42, 86–7, 155–6, 171–3, 182, 187–8, 201; Kautsky 1902, s. 80–82.

39 Bkz., örneğin, Lenin 1895–6, s. 104, 107, 113–16.

40 Bkz. Kautsky 1901–2.

işçi sınıfı hareketinin *kendiliğinden* gelişmesi, onun burjuva ideolojisine tabi olmasına, *Credo programı doğrultusunda gelişmesine* yol açar; çünkü kendiliğinden işçi sınıfı hareketi, sendikalizmdir, *Nur–Gewerkschaftlerei'* dir ve sendikalizm, işçilerin burjuvaziye ideolojik köleliği demektir. Demek oluyor ki, görevimiz, sosyal–demokrasinin görevi, *kendiliğindenliğe karşı savaşmak*, işçi sınıfı hareketini burjuvazinin kanatları altına sokmak yolundaki bu kendiliğinden sendikalist çabadan *uzaklaştırmak* ve devrimci sosyal–demokrasinin kanadı altına sokmaktır.⁴¹

Lenin'in toplumsal ve siyasal ilişkilerin çeşitliliğine yaptığı vurgunun Rusya'daki kapitalist gelişmenin yeni doğmuş olmasını ve kapitalizm öncesi (feodal veya “Asyatik”) ilişkilerin buna karşılık gelen önemini yansıttığı öne sürülebilir. Dolayısıyla “kendiliğindenlikle mücadele” talimatının da sadece Rus koşullarına, sadece işçi sınıfı hareketinin olgunlaşmamışlığına uygulanacağı düşünülebilir. Fakat Lenin'in hem toplumsal ilişkilerin çeşitliliğine hem de kendiliğindenliğe karşı mücadeleye dair iddialarının genel terimleri bu öneriyi yalanlar. Alman sosyalizmi deneyimine başvurması da bununla doğrudan çelişir. *Ne Yapmalı?*'nin epigrafını aldığı Ferdinand Lassalle'a, Alman işçi sınıfı hareketinin reformist sendikacılığa yönelişine başarılı şekilde karşı koyma tarihsel erdemini atfeder. Sosyalizmin işçi sınıfındaki ideolojik ve örgütsel üstünlüğü ancak “kendiliğindenliğe karşı ... uzun yıllara yayılan, sert bir mücadele ile” başarılabilirdi ve bu mücadele devam etmeliydi. Zira kapitalizmin Almanya'daki ileri gelişmişliğine rağmen, işçi sınıfı hâlâ ideolojik çizgilerle bölünmüştü. Sosyalist ideolojinin işçi sınıfı hareketi içerisindeki baskın etkisi, ancak “tüm diğer ideolojilere karşı yolundan sapmayan bir mücadelede” sürdürülebilir ve genişletilebilirdi.⁴² Dolayısıyla, kendiliğindenliğe karşı sosyalist mücadele, sınıf mücadelesinin daimi bir gereği gibi görünmektedir.

Lenin'in argümanında, kendiliğindenliğe karşı uygun sosyalist tutum, görünürde birbiriyle çelişen iki kisveye bürünür. Bilinçli öncüden, kendiliğinden işçi sınıfı hareketini teşvik edip yönlendirmesi ve aynı zamanda da onunla savaşması beklenmektedir. Salt görünüşte olduğunu öne süreceğim bu kararsızlığın kökleri, bizzat kendiliğindenliğin çelişkili değerlendirilmesinde yatar: Kendiliğindenliğin hem sosyalist bilincin embriyosu hem de burjuva ideolojisinin kaynağı olduğu hükmüne varılır. Bu çelişki kısa ve öz olarak şöyle ifade edilir: “İşçi sınıfı kendiliğinden sosyalizme doğru çekilir; ne var ki, en yaygın (ve sürekli ve çeşitli biçimler altında canlandırılan) burjuva ideolojisi, kendisini, işçi sınıfı üzerinde kendiliğinden daha da

41 Lenin 1902, s. 384–5 [1998, s. 48].

42 Lenin 1902, s. 385–6.

büyük ölçüde kabul ettirir".⁴³ Bu iddiayı anlamak için burjuva ideolojisinin hâkimiyetinin nedenlerinin yanı sıra, aynı zamanda onun işçi sınıfının kendiliğinden sosyalist eğilimleri ile mücadelesinin diyalektik sürecini de anlamamız gerekiyor. Lenin'in burjuva ideolojik hâkimiyetine dair dolaysız, formül biçimindeki ve dolayısıyla en erişilebilir açıklaması, "burjuva ideolojisi köken bakımından sosyalist ideolojiden çok daha eskidir, çok daha gelişkindir, ve boy ölçüşülemeyecek kadar daha fazla yayılma olanaklarına sahiptir"⁴⁴ fikri, açıkça yetersizdir. Kendi başına alındığında, burjuva veya sosyalist aydınların ürettiği fikirlerin basit bir alıcısı olarak proleter bilince dair mekanik bir açıklama ve ideolojik yayılma araçlarında sosyalist egemenliğin fethi yoluyla değişime yönelik idealist bir gündem önermektedir. Fakat bu fikir kendi başına alınamaz, zira Lenin'in öne sürdüğü gibi kendiliğinden proletarya mücadelesi sosyalist bilincin embriyosu ise, burjuva ideolojisinin işçilerin bilincinde nasıl ilgi görebildiğine dair daha fazla izahat gereklidir. Bu nedenle tam bir açıklama, bir mücadele dinamiğine atıfta bulunmalı, sorunun terimlerini (kendiliğindenlik/bilinç, burjuva kendiliğindenlik/sosyalist kendiliğindenlik) bu dinamik içinde konumlandırmalı ve böylelikle bunları görelileştirmelidir.

Politik Mücadele Mantiğı

Böyle bir açıklamanın teorik temelleri, fazla geliştirilmiş olmasa da, Lenin'in metninde bulunabilir. Bu, siyasal mücadelenin mantığını analiz etmenin özel bir yolundan ve her bir ardışık analizin bir öncekiyle ilişkilendirme ve onu değiştirme şekline oluşur; toplumsal ve siyasal sistemin bütünü, birbiriyle bağlantılı mücadelelerin karmaşık bir ağı olarak, bir tür savaş alanı olarak meta-stratejik kavramsallaştırmasıdır. Tam olarak geliştirilmemiştir, zira Lenin savaşa katılanlardan biri olarak diğer katılımcılar için yazmaktaydı, okurlarının daha önceki çarpışmaların sonuçlarına belli ölçüde aşina olduğunu varsayıyordu, savaşın tarihine ilişkin bir derleme yapmaktan ziyade mevcut muharebedeki gruplaşmaları ayırt etmekle ilgilaniyordu. Fakat siyasal mücadelenin cereyan ettiği savaş alanının özelliği, aldığı biçimin her bir çarpışmayla değişime uğramasıdır; öyle ki, ardışık analizlerin birleşiminden bir bütün olarak alanın bir resminin ortaya çıkması gerekir. Böyle bir meta-stratejik kavrayışa referansla burjuva ve sosyalist kendiliğindenliği yerleştirmenin bir yolunu önermek için, Lenin'in metnindeki bir işareti ele alarak ilerleyeceğim, sonra bu kavramı onun Ekonomizmle

43 Lenin 1902, s. 386n [1998, s. 50n].

44 Lenin 1902, s. 386 [1998, s. 50].

mücadelenin ardışık aşamalarına dair analizlerine referansla geliştireceğim ve son olarak da bu kavrayışın teorik içerimlerini açacağım.

Burjuva ve sosyalist kendiliğindenlik arasındaki ayrımı karşılıklı bağlantılı mücadelelerin karmaşık sosyo-politik bütünlüğü bağlamında kavramak, iki analiz düzeyinin ayırt edilmesini gerektirir: İlk düzeyde, analiz “bilinç”ten, ideolojinin toplumsal güçlerin kendiliğinden mücadelesi üzerindeki etkisinden tamamen soyutlanır; bilinç, toplumsal üretim ilişkilerinin bir işlevi şeklinde kavranır. Burada, ücretli emekçi sınıfının çıkarlarının, kapitalist üretim tarzının temel toplumsal ilişkileri ile uzlaşmaz çatışma içinde olduğu tespit edilir. Bu toplumsal ilişkiler sayesinde, kendi durumlarını açıklamak ve mücadelelerini kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye yöneltmek için işçilerin kendiliğinden sosyalist teoriye yönelmeleri beklenebilir. Fakat sınıf mücadelesinin sosyo-ekonomik temelinin analizi, kendiliğinden hareketin belirleyici faktörlerini tüketmez. Bu belki de en açık şekilde Lenin’in *Ne Yapmalı?*’nın bir “özet”i olarak tanımladığı “Ekonomizmin Savunucuları ile Bir Konuşma” makalesinde ifade edilmiştir:

İdeologların (yani politik olarak bilinçli önderlerin) hareketi çevrenin ve unsurların etkileşimi ile belirlenen yoldan saptıramayacaklarını ... söylemek, bilinçli unsurun bu etkileşime ve yolun belirlenmesine *katıldığı* basit gerçeğini göz ardı etmektir. Avrupa’daki katolik ve monarşist işçi sendikaları da çevrenin ve unsurların etkileşiminin kaçınılmaz bir sonucudur, fakat bu doğrultuya katkıda bulunan, sosyalistlerin değil, papazların ve Zubatovların bilinciydi.⁴⁵

Lenin burada muhaliflerinin düşüncesinde var olan iki tür ayrım arasındaki kafa karışıklığını gidermekle ilgilenir: Sosyo-ekonomik temel ile ideolojik üstyapı arasında ve sosyalist bilinçle kendiliğindenlik arasında var olan ayrımlar. Birincisi siyasal analistin toplumsal bütünlüğün gelişim sürecini sanki “dışarıdan” kavramasına yardımcı olabilirken, ikincisi, güçlerin belirli bir gruplanması karşısında, bu bütünlüğün içinden onun üzerinde eylemde bulunması gereken politik-stratejist için uygun araçtır. Bu iki ayrımı birbirine karıştırmak, kişinin kendi politik eylem alanını ortadan kaldırır.

Bu terim çiftlerinin işlevleri bir kez ayırt edildiğinde, kendiliğinden hareket, proletaryanın gelecekteki öncüsünün sosyalist bilincinin karşısında duran şey biçiminde anlaşılmalıdır, kendi eylem alanı içinde ama denetimi dışındadır; dolayısıyla bu, işçi sınıfı hareketini, sadece üretim

ilişkileri tarafından belirlenmiş şekilde değil, aynı zamanda burjuvazinin (ve monarşinin vb.) ideolojik aygıtlarının etkisine tabi şekilde de kapsar. Lenin burjuva ideolojisinin kendiliğinden işçi sınıfı hareketindeki hâkimiyetini sadece bu ikinci, daha somut analiz düzeyine yerleştirir: Kendiliğindenliğe karşı mücadele çağrıları daima burjuva ideologların işçi hareketi üzerindeki etkisine atıflarla birleşiktir. Bununla birlikte, Lenin'in ikili ayrımı ciddiye alınacaksa, bu hâkimiyete tabi olan işçi sınıfının kendisi değil, onun hareketinin kendiliğinden gelişimidir, yani Marksist teoriden etkilenen ve dolayısıyla bilinçli olan sosyalist öncüden soyutlanmış şekilde ele alınan işçi sınıfı hareketidir. Öncünün teorik olarak aydınlarla eşitlenemeyeceğini zaten göstermiş bulunuyorum: İşçiler Marksist teoriyi özümsemiştiği ölçüde (ve işçi sınıfının kendiliğinden sosyalist eğilimi göz önüne alındığında, bunun bir dereceye kadar gerçekleşmesi beklenir), onlar burada bilinçli öncünün bir parçası olarak düşünülürler ve halen işçi sınıfının bir parçası olsalar da kendiliğinden hareketten ayırt edilirler.

Kendiliğindenlik bir kez stratejik terimlerle anlaşıldığında, Lenin'in kendiliğinden hareketin burjuva ideolojisinin hâkimiyetine yol açtığı iddiasının önemi, kendiliğinden hareketin unsurlarının diyalektik etkileşimlerinin araştırıldığı bir düşünce deneyi ile kavranabilir. Her ne kadar işçiler, çıkarlarının uzlaşmaz doğasının farkında olamazlarsa da ve burjuvalar da olamayabilirse de, Marksist işçilerin ve aydınların kendilerini sınıf mücadelesinin gelişmekte olan mantığından soyutladıklarını ve drama geriye kalan aktörlerin, işçilerle burjuvaların, kendi çıkarlarının peşinde stratejik düşünme ve eylem yeteneğine sahip olduklarını varsayıyorum. İşçilerin kendi koşullarını iyileştirme çabaları bir noktada burjuvazinin direnişiyle karşılaşır; bazı ilerlemeler sağlanmış olabilse de, direniş, burjuva ideolojisinin (çıkarların temelde uyumlu olduğunu kabul eden) daha saf biçimlerinin, proletaryanın deneyimi üzerinde en fazla kırılğan bir etkide bulunabileceğini içerir. Kendiliğinden mücadele bu ideolojik hâkimiyet biçiminin temellerini kolayca zayıflatır, ama işçilerin karşıt çıkarlara dair deneyimlerini anlayabilecekleri birçok yol vardır. Bunu nasıl yapacakları kısmen burjuva ideologların tepkisine bağlıdır. Burjuva ideologlar, eğer akıllı ve duyarlı iseler, fikirlerini işçi sınıfı deneyiminin gerçekliğine uyarlayacaklardır: Belki de (ulusa, aileye, inanca, geleneksel kültür ve değerlere, şeylerin doğal düzenine vs. yönelik) dışsal bir tehdit karşısında daha acil veya temel ortak çıkarlar önererek, belki de çıkarların karşıtlığını uzlaştırmak için yeni araçlar önererek (yüksek mevkilerde emeğin bakış açısını temsil edecek taze bir

ses, emeğin sorumluluğunun veya vazgeçilmezliğinin veya ahlaki erdeminin gecikmiş tanınması, yeni bir uzlaşma veya güven veya anlayış ruhu). Bu gibi temalar işçilerin deneyimlerindeki tellere, bazen çok temel tellere dokunabilir; gerçekten de, proleter deneyimin istismar edemeyecekleri herhangi bir özgül yönünü varsaymak için sebep yoktur. Dolayısıyla ideolojik mücadele, sınıf mücadelesindeki aktörlerin buna dair kendi deneyimlerini oluşturacakları terimler üzerinde bir mücadeledir. İşçi sınıfı hareketinin bir zaferler, yenilgiler ve tavizler tarihi içinde üretilen ve sırası geldiğinde proleter deneyimini yapılandıran kurumları ve pratikleri, ideolojik mücadelenin izlerini taşıyacaktır.

Bu şekilde, mücadele süreci, burjuva ideolojisi ve proletarya deneyiminin birbirinin kısmen kurucusu haline geldiği diyalektik bir niteliğe bürünür. Fakat bu diyalektik sadece kısmi olabilir, zira uzlaşmaz karşıt üretim ilişkileri üzerinde temellenir ve bunlar tarafından koşullandırılır. Sınıf mücadelesinin uzlaşmaz olduğu varsayımıyla, burjuva ideolojisi proleter deneyimini tam olarak ele geçiremez. Bu nedenle, işçilerin, verili herhangi bir anda burjuva ideolojisi tarafından onaylanmış mücadele biçimleriyle yetinmesi için hiçbir zorunluluk olamaz; tıpkı burjuvalar gibi, onlar da ellerinin altındaki ideolojik ve deneysel malzemeye yenilikler yapabilirler, bu yüzden mücadelelerinin ideolojik sınırları mutlak terimlerle değil, sadece mücadelenin diyalektiği açısından belirlenebilir. Dolayısıyla, bazı işçiler, sınıf çatışmasının uzlaşmazlığına dair bir Marksist anlayışa ulaşabilirler – ama tam da burada, Lenin’in kendiliğindenlik açıklamasına atfettiğim varsayımların gücü kendini dayatmaya başlar, zira bilincin taşıyıcısı olarak bu işçiler artık kendiliğinden hareketin bir parçası kabul edilemez ve böylece orijinal Marksistler için geçerli olan aynı özverili yazgıya tabi hale gelirler.

Kendiliğindenlik mantığı bir kez bu stratejik terimlerle ortaya konulduğunda, Lenin’in kendiliğinden işçi sınıfı hareketinin zorunlu olarak burjuva ideolojisine tabi olduğu iddiası, şu iki iddia biçiminde yeniden ifade edilebilir. Birincisi, işçi sınıfı hareketinin, çıkarlarının burjuva çıkarların hâkimiyeti etrafında örgütlenen tüm siyasal–toplumsal sistemle olan uzlaşmazlığını fark etmeden, hasımları karşısında stratejik bağımsızlık konumu oluşturamayacağı; ikincisi, böyle bir farkındalığın, Marksist teoriden etkilenen örgütlü bir önderliğin yokluğunda, sınıf mücadelesi ile ilişkisinin etkili şekilde kurulamayacağı. Bu iddialar, sınıf çıkarlarının uzlaşmazlığını fark etmenin neyi içerdiğine, işçi sınıfının stratejik bağımsızlığının anlamına, Marksist teorisinin gerekliliğinin nedenlerine ve proleter öncünün

örgütlenmesinin uygun biçimlerine dair yeni soruları gündeme getirmektedir. Bu sorular, bu analizin mantığı bir kez kendiliğindenlikten bilince genişletildiğinde, Lenin'e attığımız türden stratejik analizin terimleriyle ele alınabilir. Bu, Lenin'in, Ekonomist tartışmanın içinden çıktığı siyasal konjonktürlere dair analizi ele alınarak yapılabilir ve onun metninde bu mantığın etkinliği bu şekilde doğrulanabilir.

Stratejik Bir Analiz

Bu düşünce deneyinin kaderci bir pasifliği ima eden terimlerine, siyasal gerçeklikte 1899'da E.D. Kuskova'nın *Credo*'sunun ortaya çıkmasıyla yaklaşılmıştı; bu denemede Bernsteinici revizyonizm Rus koşullarına uyarlanmaktaydı. Lenin'in polemiğinin doğrudan hedefi olmasa da bu belge onun argümanında özel önem kazanacaktı, zira Lenin, kendiliğindenlik mantığının işçi sınıfı hareketini "*Credo* programının çizgisine" sürükleyeceği uyarısında bulunuyordu.⁴⁶ Kuskova, işçi sınıfı hareketinin tarihinde "en az direnç doğrultusunda" gelişmeye yönelik temel bir eğilim ayırt etmekteydi ve ona göre Rusya'da kültürel geriliğin ağırlığı ve siyasal baskının yoğunluğu, işçi hareketini ekonomik mücadelenin dar kalıbına sıkıştırmıştı. Bir emek hareketi inşa etmenin ilkel görevleri henüz başlamışken, devrimci önderlik, hatta işçilerin bağımsız siyasi partisi iddiaları sadece ayakta görülen rüyalardı. Rus Marksistleri, gerçekçi şekilde, "proletaryanın ekonomik mücadelesine yardımcı olmaktan ve liberal muhalefet faaliyetlerine katılmaktan" fazlasını üstlenemezdi.⁴⁷ Böylece *Credo*, siyaseten yetersiz emekçi kitlelerin ekonomik mücadeleleri ile liberal aydınların muhalefet siyaseti arasında bir iş bölümü öngörüyor, böylece işçi sınıfı üzerinde siyasal hegemonyayı açıkça liberal burjuvaziye terk ediyordu.

Kuskova Rus Sosyal Demokrat hareketinde çevrede duran, geçici bir figürdü; Lenin *Ne Yapmalı?*'yi yazdığı sıralarda *Credo* programı artık hareket içinde taraftar bulamıyordu.⁴⁸ Yine de Lenin şimdi onu Rus demokratik devriminde proletarya hegemonyası siyasetini daha dar kurumsal kaygılara tabi kılmaya yönelik daha geniş, daha şekilsiz bir eğilimin (Ekonomizmin) siyasal düğüm noktası gibi görmeye başladı. Böylece, örneğin, sadece *Raboçaya Mysl* [*İşçilerin Düşüncesi*] dergisinin öncelikle ekonomik mücadelenin pratik ayrıntılarıyla meşgul olmasını değil, aynı zamanda, işçilerin ekonomik mücadelelerinin büyümesi olarak haklar için siyasal mücadelenin

46 Lenin 1902, s. 384.

47 Bkz. Kuskova 1899; Lenin'in ilk analizi için bkz. Lenin 1899c.

48 Bkz. Galai 1973, s. 255–70; Wildman 1967, s. 143–4.

bayraktarlığını yapan *Raboçeye Dyelo*'nun [*İşçilerin Davası*] taktiklerini bile Ekonomizmle eleştirdi. Bu, Lenin'in bu konumları *Credo*'nunkiyle özdeşleştirdiğini söylemek değildir; onların önde gelen taraftarlarının kendilerini devrimci Marksistler olarak gördüklerini kabul etmekteydi. Peki o zaman aralarında kurduğu bağlantının doğası nedir? Bu bağlantının bu farklı konumların siyasal mücadeleye dair stratejik mantıkla ilişkili durumları temeline oturtulması, Ekonomizmin kimliğinin de bu bakımdan tanımlanan bir eğilim şeklinde görülmesi gerektiğini göstermek istiyorum. Kuskova'nın görüşleriyle *Raboçeye Dyelo*'nunkiler (yahut bunlardan herhangi biri ile Ekonomizmin diğer olası çeşitleri) arasında içerik benzerlikleri Lenin'in analizinde ikincil öneme sahiptir ve her hâlükârda sadece analizin stratejik çerçevesi mevcutken tanımlanabilir. Aynı noktayı farklı biçimde ifade edersek, *Credo*'nun iş bölümünü oluşturan "liberal muhalefet faaliyeti" ile işçilerin ekonomik mücadelelerinin her iki tarafının da işçi sınıfı bilinci üzerindeki etkisi Lenin'in stratejik bakışı aracılığıyla incelenmelidir. Lenin'in dışarıdan bilinç tezi konusundaki tartışmaların çoğunun yetersizliği, odağını işçiler ile sosyalist aydınlar ikiliğine daraltan ve böylelikle hem Lenin'in proleter bilincinin oluşumunu üzerine oturttuğu düzlemin genişliğini hem de onun için merkezi önem taşıyan, burjuvazinin ideolojik etkisinin doğası ve tarzları sorununu göz ardı eden bir perspektiften kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, hegemonya mücadelesini göz ardı eder. Bu nedenle Lenin'in liberal muhalefet analizine dönüyorum.

Peter Struve gibi eski Sosyal Demokrat yol arkadaşları yüzyıl dönümünde liberalizme yönelmeye başladıklarında, Struve'nin *Osvoboğenje* [*Kurtuluş*] dergisi etrafında kristalleşen liberal muhalefet ile devrimci Marksistler arasında bir *modus vivendi* kurmaya dönük girişimler başarıya ulaşamadı. Struve hükümete kendisini yenilemesi veya devrimci hareketi güçlendirme riskine girmesi yönünde ricada bulunduğu zaman, Lenin "*Zemstvo* Zorbaları ve Liberalizmin Hanniballeri" başlıklı uzun makalesinde Rus liberalizminin taktiklerini eleştirerek sert bir yanıt verdi. Lenin, Struve'nin liberal anayasacılığını, Ekonomistlerin kurumsal kaygıları gibi, temel ayrım çizgisi otokratik Çarlık devleti ile devrimde proletarya hegemonyasına yönelik Sosyal Demokrat strateji arasındaki mücadele ile tanımlanan bir karşıt siyasal stratejiler alanı içinde konumlandırır. Liberallerin anayasal haklarını genişletmeyi amaçladığı mülk sahibi sınıfların seçilmiş kurumları olan *zemstvoları* bu stratejik güç alanının küçük bir köşesi olarak kavrar; bunun aracılığıyla, siyasal güçlerin devlet iktidarı etrafındaki mücadelesinin diyalektik mantığı kırılmaya uğramaktadır. Kamuoyunun etkisi

ile, *zemstvolar* devrim mücadelesinde “hükümetin kritik anlarda baskı tedbirlerinde bocalamasına neden olarak”, “yardımcı bir faktör” işlevi görebilirlerdi; ama “liberal dilekçelerden ve ... hayırsever tarafsızlıktan” fazlasını sağlayamadıklarından, “bağımsız bir faktör” olarak işleyemezlerdi.⁴⁹ Bu nedenle, *zemstvo* haklarının genişletilmesi çağrıları, devrim mücadelesine karşı konulduğunda, “otokrasiyi yarı tavizlerle güçlendirme aracı olarak, liberallerin belirli bir kesimini hükümetin yanına çekme aracı olarak” hizmet göreceklerdi.⁵⁰ Devrimci hareket tehdit edici ölçülere geldiğinde, Çarlık makamları “polisin geleneksel ... böl ve yönet yöntemine uygun davranmak suretiyle, esas olanı korumak için önemsiz şeylerden vazgeçecek, bir eliyle verdiğini diğeriyle geri alacak”,⁵¹ devrimcileri yalıtma ve yenilgiye uğratmak için tam da Struve’nin “Haklar ve Yetkili *Zemstvo*” gibi çağrılarını kullanacak, “danışma niteliğinde bir şeyler ve aristokratik bir anayasa” verecek ve liberal umutları bile bir kez daha kandıracaktı.⁵² Liberal taktiklerin bu tahlili ile Lenin’in Ekonomizm analizi arasında belirli bir simetri var: Lenin, her bir durumda, bunlar işçilerin hoşnutsuzluklarına deva olmayı veya keyfi yönetimi sınırlamayı isterken, hasmının endişelerine, *bunların devrim mücadelesine karşı çıkarılmaması koşuluyla*, bir miktar sempati gösteriyor. Bununla birlikte, her bir durumda, daha dar meşgalelerle gözü kamaşan hasımlarında devlet iktidarı mücadelesinin mantığına dair körlük teşhis ediyor.⁵³

Fakat bu sürecin stratejik mantığının arka planına karşı, Lenin Struve’nin “ılımlı bir parti, aşırı siyasal unsurlar arasında kızıışan mücadeleden muhtemelen daima kazançlı çıkar” yönündeki iddiasında salt bir yanılsamadan fazlasını gördü;⁵⁴ Struve’nin devrim tehdidini dile getirerek Çarlıktan tavizler elde etmeye çalışması, ölü doğmuş bir devrim riski yaratan liberal bir stratejinin embriyosunu oluşturmaktaydı. Bu liberal oyun sadece burjuva politikacıların ve Çarın kapalı kapılar ardında oynayacağı bir anayasal mas-karalık değildi; kitlelerin devrimci gücüne bir tür sahne ordusu, sadece Çar’ı

49 Lenin 1901b, s. 73.

50 Lenin 1901b, s. 74.

51 Lenin 1901b, s. 70.

52 Lenin 1901b, s. 75.

53 Lenin, kendisini makalenin iğneleyici tonunu yumuşatmaya ikna eden Plehanov ile Akselrod’a gönderdiği bir notta şöyle yazmıştı: “Bana göre tüm makalenin ağırlık merkezi, *zemstvo*’nun anayasaya uygunluğu meselesinin çözülmesinde yatıyor. ‘*Zemstvo*’ liberalizmi, topluma olan etkisi bakımından, ‘Ekonomizm’ emeğe olan etkisi bakımından neyi temsil ediyorsa ona eş değerdir. Bu önemsizleştirmelerin her ikisini de sıkıştırmalıyız” (aktaran: Pipes 1970, s. 277).

54 Aktaran: Lenin 1901b, s. 78.

korkutacak ve sonra da iktidarın yeniden bölüşümü müzakeresinin ciddi meseleleri gündeme geldiğinde kanatlara çekilecek bir ordu muamelesi yapılmasını gerektiriyordu. Bu nedenle bunun mantığı, mülk sahibi sınıfların salonlarının ötesine uzanmak durumundaydı; kitleler arasında, onların kendilerine verilen rolü oynamalarını sağlayacak fikirlerin, tutumların, kurumların ve siyasal anlayış biçimlerinin özendirilip teşvik edilmesini gerektiriyordu. Fakat liberal strateji, işçiler arasında bir “yankı” yaratacaksa, en iyisi belirgin şekilde proleter bir notadan ses çıkarmasıydı. Lenin, örneğin, *Raboçeye Dyelo*’nun işçilere ekonomik taleplerini elde etmeleri için siyasal haklar mücadelesi çağrısında tam böyle bir yankı duyduğunu düşünüyordu. Bu çağrı ile Struve’nin haklara yönelik çağrıları arasındaki benzerlik açıktır, fakat Lenin’in analizi için önem taşıyan şey bu biçimsel benzerlik değil, siyasal mücadelenin mantığı içinde ikisinin stratejik tamamlayıcılığıdır. Kuskova’nın *Credo*’sunda öngörülen stratejik tamamlayıcılık, teoride Marksist eleştiriyle ve pratikte de işçilerin salt ekonomik mücadelenin ötesine geçen kendiliğinden hareketiyle yıkılmıştı; bunu yeniden kurmak, diğer siyasal aktörlerin müdahil hamlelerini hesaba katacak ayarlamalarla, onu yeni koşullara uyarlamayı gerektirecekti. İşçi sınıfı hareketi içindeki Ekonomist eğilim, *Credo*’nun katı iş bölümünün (işçiler için ekonomi, aydınlar için siyaset) ötesine taşınarak biçim değiştirmişti. Fakat bu tür bir biçim değişikliği, sosyo-politik bütünlüğün herhangi bir yönünü hâlen işçi sınıfı hareketinin stratejik kapsamının dışında tutacağı ölçüde, bu iş bölümünün kökünü kazımdan ziyade gözden geçirmeye dönük bir çağrıya denkti. Bu nedenle, stratejik inisiyatifi işçi sınıfı hareketinin politik hasımlarına terk edecekti. Lenin, proletarya mücadelelerinin bu siyasal iş bölümüne kendiliğinden meydan okuyabileceğini ve bunun terimlerinin daha da gözden geçirilmesini zorladığını kabul eder. Ekonomizm eleştirisi sadece dolaylı olarak kendiliğindenlik eleştirisini içerir; doğrudan, bu “kendiliğindenlik”, yani bilincin teorik ve pratik olarak kendiliğinden sürecin mantığına hâkim olamamasının eleştirisidir. Eleştirisinin nihai hedefi, belirli Ekonomist açıklamaların hataları ve eksiklikleri değil, işçi sınıfının politik projesini kısıtlayıcı terimlerle tanımlama eğilimidir, zira bu eğilim, sınıf mücadelesinin politik mücadelenin stratejik mantığında kırılmaya uğradığını kavramakta başarısızlığın ve dolayısıyla hasımların olası hamlelerini öngörme veya yaptıkları yeniliklere bağımsız tepki gösterme yetersizliğinin göstergesidir.

Ekonomizmi belirli bir fikirler dizisi (siyasete karşı ekonomi) şeklinde değil politik mücadelenin stratejik mantığı içinde bir eğilim (kendiliğindenlik)

şeklinde kavramak, onu kendiliğinden hareket için bir konaklama yeri gibi görmektir. Bu bağlamda görülmesi gerektiği, Lenin'in Ekonomizm ile işçi sınıfı hareketi içinde burjuva ideolojisinin hâkimiyeti arasında savunduğu bağlantının herhangi bir komplo içerimi taşımadığı anlamına gelir (her ne kadar komploları dışlamasa da). Lenin'in kendiliğinden harekete dair açıklaması, bunun iki yönü arasında bir ayrıma dayanır: Sosyalizme doğru bir eğilim yaratan, toplumsal ilişkiler terimleriyle anlaşılan sınıf mücadelesinin mantığı ve burjuvazinin bu eğilim üzerindeki ideolojik etkisi. Bu iki yön arasındaki ilişki dinamik şekilde, kendi biçimini ve terimlerini periyodik olarak ayarlarken kendisini sürekli yeniden yaratan bir mücadele süreci biçiminde kavranır. Zaten önermiş olduğum gibi, Lenin bu sürecin bir zaferler ve yenilgiler, konforlar ve tavizler tarihi bağlamında geliştiğini düşünmekteydi; bu tarih yoluyla üretilen fikirler, tutumlar ve gelenekler, katılımcıların deneyimlerini ve algılarını yapılandıran kurum ve uygulamalarda cisimleşir. Eğer böyleyse, işçi sınıfı asla bir ideolojik *tabula rasa* [boş levha] değildir; ideolojik açıdan bakire bir proletaryanın ahlaksız burjuva ideologları tarafından basitçe baştan çıkarıldığı bir sıfır noktası yoktur. Sonuç olarak, kendiliğinden sürecin her iki yönüne atfedilecek kesin düşünsel içerik soyut şekilde belirlenemez. Tarihsel ve siyasal bağlama bağlı olarak, aynı fikir proletaryanın deneyiminden az çok doğrudan şekilde çıkabilir yahut burjuvazinin veya devletin propaganda araçları aracılığıyla işçilere ulaşabilir. Dolayısıyla Lenin'in Ekonomistleri eleştirisinin özü, onların fikirlerinin kökeniyle değil, bunların siyasal mücadelenin mantığı için içerimleriyle ilgilidir.

Sınıf mücadelesi bir kez siyasal mücadelenin stratejik mantığı ile kesişiyor ve bununla kırılmaya uğruyor şekilde düşünüldüğünde, Lenin'in sosyalist bilinç tanımının, sınıf çıkarlarının karşıtlığının bütünsel ve uzlaşmaz doğasının tanınmasının büyük önemi daha iyi anlaşılabilir. Birincisi, aktörlerin "hamlelerini" toplumsal ve siyasal bütün bağlamında gerçekleştirmeleri, politik mücadelenin mantığının bir parçasıdır: Toplumsal bütünün bu mücadeleden ilke olarak dışlanan hiçbir alanı, hiçbir yönü, hiçbir unsuru olamaz. Bu nedenle işçi sınıfı hareketi, stratejik bakımdan, politik hasımlarının "görüş alanı içinde" kabul edilmelidir. Fakat bu, onun ekonomik olduğu denli siyasal da olan bir dramda bir aktör olduğu anlamına gelmez sadece, aynı zamanda bir siyasal aktör olarak karakterinin de bu süreçte tanımlanmaya tabi olduğu anlamına gelir. İşçi sınıfı hareketinin stratejik perspektifinin herhangi bir kısıtlanması, sadece önemli siyasal hedefleri değil, aynı zamanda kendini siyaseten tanımlama

zahmetli işi için gereken hammaddeleri de hasımlara bırakabilir. Proletaryanın siyasal ilgisinin kapsamına ilişkin herhangi bir sınırlama, stratejik hasımlara, sınıf karşıtlığının dinamiklerini, proletarya çıkarlarının “modern siyasal ve toplumsal sistemin tamamı” ile olan “uzlaşmaz karşıtlığı”nı kırılmaya uğratabilecek (ne kadar iğreti, geçici, istikrarsız olsa da bir uzlaşmayı belirleyecek) siyasal ve ideolojik faaliyet için alan açar. Bu, işçi sınıfı stratejisinin kapsamını kısıtlamaktan kaçınan bir teorik formülasyonun, böylelikle işçileri burjuva ideolojisinin etkisine karşı güvence altına alacağı anlamına gelmez – aslında Lenin’in buradaki vurgusu, kapitalist toplumda bu etkinin kaçınılmaz olduğudur; böyle bir teorik formülasyon, ona karşı etkili mücadele için gerekli ama yeterli olmayan bir koşul olacaktır.

İkincisi, Lenin’in analizinin mantığı sınıf mücadelesinin kendi tarihi tarafından yapılandırıldığını içermekle birlikte, bu mantık aynı zamanda, [sınıf mücadelesinin] geleceğe doğru belirsiz şekilde ilerlediği, yönünün, ritminin ve dış hatlarının kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesiyle koşullandığı, ama bunların kesin belirleniminin daima siyasal ve ideolojik mücadelelerin stratejik mantığıyla bükülme ve kırılmaya maruz kaldığı anlamına gelir. Kendisini Marksist politik analiste gösteren kendiliğinden süreç ekonomik sınıf mücadelesinin mantığını basit şekilde yansıtmadığı için, bu sürecin sınırları da basitçe bu mantık açısından tanımlanamaz; aynı zamanda siyasal mücadelenin mantığına da görelidirler veya belki de ikincisi [yani siyasal mücadele] tarafından görelileştirildiklerini söylemek daha iyi olacaktır: Kendiliğinden hareketin ilerleyemeyeceği mutlak bir eşik olmamakla birlikte, ötesinde işçi sınıfı hareketinin kendiliğindenliği kesin olarak aştığı söylenebilecek herhangi bir sabit nokta da olamaz. Mücadele süreci bu nedenle açık uçludur: Herhangi bir yeni hamle bir hasmın tepkisinin sosyo-politik bağlamını önemli ölçüde değiştirebildiğinden, yenilik yapmak için malzeme sağlayabilir; oyunun temel ilkesi sınıf çıkarlarının uzlaşmaz karşıtlığı olduğundan, oyuncuların mevcut kurallara uymak için hiçbir sebepleri olmayabilir; ve yenilik yapabildiklerinden, bir sonraki hamlenin son hamle ile aynı kurallara tabi olacağını varsaymak için sebep yoktur. Alasdair MacIntyre’in çok farklı bir bağlamda benzer bir noktayı belirttiği gibi, “atı QB3’e sürmek her zaman filenin öbür tarafından aşırma bir vuruşla karşılanabilir”.⁵⁵ Sınıf mücadelesinin yapılandırıldığı ve kanalize edildiği mevcut kurallar ve pratikler ne olursa olsun, sosyo-politik bütünlük içinde hiçbir şey kesinlikle oyun dışı bırakılamaz, oyun alanı kendiliğinden süreçle sınırlanamaz, ama bilincin

kendisini, devrimci stratejinin formülasyonunda yer alan teorik anlayışı içermelidir. Yani Marksist teorinin siyasal tavrı (ve sonuç olarak sınıfsal yönelimi) aynı zamanda politik mücadelenin nesnesidir.

Bazı İçerimler

Lenin'in dışarıdan bilinç tezi şimdi daha önce ortaya atılan sorular için içerimleri ele alınarak özetlenebilir. İlk olarak, Lenin'in kendiliğindenliğe karşı tavrının görünürdeki çift anlamlılığı, kendiliğinden hareketin iki bileşeni arasında koyduğu ayırım aracılığıyla, tutarlı fakat karmaşık bir teorik konumun ürünü biçiminde anlaşılmalıdır. Kendiliğinden işçi sınıfı hareketini hem teşvik etmek hem de onunla savaşmak için bilinçli öncüye başvurusu bir tutarsızlığın değil, gelişen siyasal ve ideolojik mücadele içinde sofistike bir stratejik tutumun gerekmesinin işaretidir. Bu tutum şu şekilde tanımlanabilir: Kendiliğinden proleter mücadelenin devrimci sosyalist yönlerini teşvik ederken öncünün yaptığı şeyin bir kısmı, mücadelenin altında yatan, sınıf çıkarlarının "uzlaşmaz karşıtlığı"nı bilince getirerek, burjuva ideolojisinin hareket içindeki etkisiyle savaşmaktır.

İkincisi, bilincin teori ile ve özellikle de Marksist teori ile ilişkilendirilmesi şu şekilde anlaşılabilir. Eğer bilincin proletarya sınıf çıkarlarının modern (burjuva) toplumsal ve siyasal düzenin bütünüyle olan uzlaşmazlığını tanımayı kapsaması gerekiyorsa, bu teorik bir biçim almalıdır. Bunu sadece işçilerin genellikle bu bütünün daha yüksek kademelerinin birçoğuna çok az deneyimsel erişimi bulunması nedeniyle değil, aynı zamanda işçi sınıfı deneyimi her zaman işçilerin çıkarlarını mevcut düzen ile uzlaştırmak için çeşitli girişimleri yansıtaacağı ve bu tür girişimlerin başarısızlığı (yahut salt kısmi, koşullu ve geçici başarıları) daima siyasal mücadelenin gelip geçici yönlerine (yahut insan doğasının talihsizliğine) atfedilebileceği için de yapmalıdır. Kendiliğinden hareketin kısmen stratejik, taktik ve ideolojik yenilik gerektiren bir politik mücadele mantığı ile şekillendirilmiş olması olgusu, yeni ve öngörülemeyen konjonktürlerin üretileceğini ve –bir uzlaşma oluşturmak için sürekli olarak yenilenen ve kimi zaman yenilikçi olan girişimler karşısında– sınıf karşıtlığının uzlaşmaz (ve basitçe henüz uzlaştırılmamış olmayan) doğasına dair bir anlayışın zorunlu olarak teoriye dayanması gerektiğini içerir. Kuşkusuz, Lenin'in inancı Marksist teorinin özünün tam da bu tür bir anlayışı pekiştirmek için gereken kavramsal araçlardan oluştuğudur; işçi sınıfı hareketinin deneyimi, ancak bu teori tarafından etkilendiğinde, sürekli değişen siyasal konjonktüre bağımsız şekilde uygulanabilir.

Üçüncüsü, Lenin'in tezinin proletaryanın bağımsızlığı fikri için içerimleri şimdi daha fazla ortaya konulabilir. Marksist Lenin'in düşündüğü gibi sınıf çıkarları kapitalist toplum içinde uzlaştırılmaz ise, o zaman sınıf çıkarlarını uzlaştırmaya yönelik herhangi bir girişim –aslında, uzlaşmayı destekleyen herhangi bir kurum, pratik veya fikir– stratejik olarak, işçi sınıfının özerk olmayan güçlere tabi oluşunun bir biçimi şeklinde yorumlanmalıdır. Dolayısıyla sınıf karşıtlığının uzlaşmazlığını anlamak, bu anlayışı uzlaşmanın yenilenmiş biçimlerinin analizi yoluyla keskinleştirme ve derinleştirme becerisi de dâhil olmak üzere, proletaryanın bağımsızlığının bir ön koşuludur. Proletaryanın bağımsızlığı, bu anlayışın işçi sınıfı hareketinin yönünü etkilediği ölçüde gerçekleşir. Bu elbette ki Marksist teorinin hareketin öncü kurumlarında cisimleşmiş olmasını içerir, fakat bu kurumların doğası hakkında hiçbir şey ima etmez. Üyeliğin kapsamı ve toplumsal bileşimi ile üyeler arasındaki ve üyeler ile üye olmayanlar arasındaki ilişkiler, işçilerin Marksist projeye açıklığına bağlı olacaktır. Bu da hem sınıf mücadelelerinin somut tarihine hem de Marksistlerin, bu tarihin ışığında, işçilerin durumunu ve isteklerini aydınlatan analizleri geliştirme kapasitesine bağlı olacaktır. Mücadelenin koşulları uyarınca öncü örgütler az veya çok geniş, az veya çok açık, az veya çok demokratik olabilirler. Yukarıda belirtildiği gibi, dışarıdan bilinç tezini sunarken Lenin Alman Sosyal Demokrat Partisi'ni örnek olarak kullandı ve bu konuda ne gibi çekinceler olursa olsun, o zamanlar SDP neredeyse evrensel olarak demokratik örgütlenmenin öncüsü kabul edilmekteydi. Lenin vaktiyle dar, komplocu ve hiyerarşik bir profesyonel devrimciler partisini savunduysa, bu dışarıdan bilinç tezinden değil, Rusya'daki mücadelenin bağlamına dair analizinden çıkmalıdır.

Dördüncüsü, Lenin'in tezi, Marksist teorinin kavramsal statüsü için önemli içerimler taşır. *Ne Yapmalı?*'da politik mücadele için teorik bir temel üzerindeki ısrarı, sosyalist hareketi dar bir teorik kalıba sokma arzusunu değil, daha ziyade bunun karşısındaki eşi görülmemiş durumun tanınmasını ifade ediyordu. Teori çağrısı “[diğer ülkelerin] bu deneyimlerini eleştirel olarak ele alabilme ve bunları bağımsız şekilde sinayabilme” çağrısıdır.⁵⁶ Lenin'in daha sonra yazacağı gibi Marksist teori bir “dogma” olarak, verili bir aksiyomlar, önermeler ve tahminler kümesi olarak değil, “eylem için bir rehber” olarak anlaşılmalıdır – yani sınıf mücadelesinin yeni ve sürekli değişen konjonktürlerine uygulanacak ve bu uygulama sırasında somutlaştırılıp tadil edilecek teorik bir matris olarak.⁵⁷ Böyle anlaşılması hem teorik hem de siyasal bir zorunluluktur. Teorik bir zorunluluktur zira Marksist

56 Lenin 1902, s. 370.

57 Lenin 1920a, s. 71.

teori, proletarya çıkarlarının kapitalist sosyo-politik düzenin bütünü ile olan uzlaşmaz karşıtlığının kavranmasıdır; bu bütünü teorik açıdan kavramalı ve dolayısıyla da siyasal mücadelenin yenilikçi mantığının sınıf mücadelesinin sınır çizgilerini kırılmaya uğratabildiği ve böylece sürekli olarak, bazen de önemli ölçüde, bütünün dış hatlarını değiştirebildiği süreci kavramak üzere tadil edilmeye açık olmalıdır. Siyasal bir zorunluluktur zira Marksist teori aynı zamanda siyasal mücadele içinde bir nesnedir; onu geliştirememek, somutlaştıramamak ve tadil edememek, onun revizyonuna ve işçi sınıfı hareketini silahsız bırakacak güçler tarafından ele geçirilmesine davetiye çıkarır. Lenin, Bernsteinçi revizyonizmin ve Ekonomizmin önemini bu şekilde tasvir eder; daha sonra Kautsky ve Menşevikleri de soyut, dogmatik Marksistler –yani artık Marksist olmayanlar– diye bu şekilde eleştirecekti. Hegemonya mücadelesinin politik-stratejik mantığı, kendi başına, burjuva-demokratik devrimde proletarya hegemonyasının tutarlı bir tarihsel maddeci açıklamasını oluşturmazdı, ama böyle bir açıklama üretmeye yönelik ortodoks Marksist çabaları engelleyen kavramsal uyumları kırabildi.

Marksist teorinin kavramsal ve politik-statüsü onun geliştirilmesini, somutlaştırılmasını ve tadil edilmesini gerektiriyorsa, bir başka soruya daha değinilmelidir: Tam olarak hangi güçler onu gelişmeye sevk eder? Lenin *Ne Yapmalı?*'da işçi-teorisyenleri eğitime ihtiyacına yaptığı gönderme dışında bu sorunun peşine düşmez. Teorik gelişme sürecinin, dolaylı olarak, “bilinçli” Marksist işçilerin ve aydınların teorik inzivasıyla sınırlandığı öne sürülebilir. Fakat burada sunulan yorum doğruysa, Lenin'in dışarıdan bilinç tezinden, proletaryanın kendiliğindenliğinin Marksist teorinin gelişiminde hiçbir önemli rol oynamadığı sonucu çıkmaz. Gerçekten de, doğru anlaşıldığında, tezi tam tersini öne sürer, zira onu etkileyen politik analiz mantığı işçilerin “kendiliğinden” yenilikler yapabileceğini içerir; kendiliğinden hareket üzerindeki kısıtlamaların mutlak değil göreceli terimlerle kavranması gerektiğinde, yeniliklerinin kimi zaman devrimci, hatta teorik açıdan devrimci meyveler taşıyabilecek tohumlar olamaması için hiçbir neden yoktur. Şimdi, Lenin'in tezinin içerdiği şey ise, bu tür yeniliklerin, özümsemedikleri müddetçe ve pratik ve teorik içerimleri Marksist teori tarafından çıkarılıp açıklığa kavuşturulmadıkça, proletaryanın öz-kurtuluş dramında süresiz bir parçadan daha fazlasını oynayamayacaklarıdır (tohumların kök salamayacağıdır). Fakat kendiliğinden proleter yeniliklerin teorik özümsemesi Marksist teoride önemli tadilatlarla yol açıyorsa, sosyalist bilinci işlemede sadece teorisyenlerin değil

işçi kitlelerinin de aktif, bağımsız ve yaratıcı bir rol üstlendiği, önemli bir anlamda doğru olacaktır.

Lenin daha sonraları “Marksizm ... kitle pratiğinden *öğrenir*” ve Marksizm “münzevi çalışmaları içinde ‘sistematize ediciler’in icat ettiği mücadele biçimlerini kitlelere *öğretme* iddiasında bulunmaz” diye yazacaktı.⁵⁸ Sonraki bölümlerde göstereceğim gibi, Lenin kitle pratiğinden, özellikle de sovyetleri kuran kendiliğinden proleter inisiyatiften öğrenecek ve bu öğrenmenin sonucunda Marksist teorinin yapısını önemli ölçüde tadil edecekti. Eğer buradaki yorum doğruysa, bunu dışarıdan bilinç tezine rağmen değil, bunun sayesinde yapabilecekti. Kendiliğinden işçi sınıfı hareketine bilincin dışarıdan aktarılması gerektiği tezi, proletarya kendiliğindenliğinin bilince, Marksist teoriye aktarılması için, sonuç olarak da proletaryanın öz kurtuluşuna dair Marksist tezin sadece retorik şekilde değil, somut olarak değerlendirilmesi için zorunlu bir ön koşuldur. Bilincin kendiliğindenlikle mücadelesi –ki aynı zamanda kendiliğindenliğe bir açılıştır– kendi başına proletarya hegemonyasının gerçekleştirilmesi değil, bunun gelecekteki gerçekleştirilmesinin zorunlu koşuluydu.

Bunun alternatifini düşünün: Lenin’in tezini reddetmek, sosyalist bilincin proletarya kendiliğindenliği içinde içkin olduğunu, Marksist teori ile sınıf mücadelesine ilişkin kendiliğinden proletarya deneyiminin uyum içinde olduğunu veya olacağını öne sürmektir. Fakat işçi sınıfının çoğunun mevcut bilincini bu iddiayla tutarlı şekilde açıklamak son derece zor olmakla kalmayıp, Marksist teorinin kitle pratiğinden muhtemelen ne öğrenebileceğini anlamak da o ölçüde zor olacaktır. Bu nedenle, proletarya kendiliğindenliğinin havarisi ve Lenin’in eleştirmeni Rosa Luxemburg’un şunu yazabilmiş olması şaşırtıcı olmayacaktır,

Marx, bilimsel yaratımında, pratik savaşçıların bir partisi olarak bizden daha ilerdeydi. Marx’ın artık bizim ihtiyaçlarımız için yeterli olmadığı doğru değil. Aksine, *ihtiyaçlarımız Marx’ın fikirlerinden faydalanmak için henüz yeterli değil ...* Bu teori entelektüel kültürün kıyaslanamaz bir aracı olmasına rağmen kullanılmamış kalıyor, zira burjuva sınıf kültürüne uygulanamazken, gündelik mücadele için silahlar meselesinde işçi sınıfının ihtiyaçlarını fazlasıyla aşıyor.⁵⁹

Böyle bir görüşü sürdürenler için, Marksist teori ile işçi sınıfı hareketi arasındaki uzaklaşmaları, ikincinin henüz ilkinin temsil ettiği bilinci

58 Lenin 1906f, s. 213–14.

59 Luxemburg 1903, s. 111.

cisimleştirmedeki başarısızlığına dayandırmak her zaman mümkün olmalıdır. Bu başarısızlığın tarihsel koşulların olgunlaşmamışlığına mı (“sağ” yahut Kautskici varyant) yoksa oportünist bir önderliğin entrikalarına mı (“sol” yahut Luxemburg varyantı) atfedildiği, Marksist teori ile işçi sınıfı arasındaki temel uyuma dair ortak varsayımdan daha az önemlidir. Bu varsayımı sürdürenlerin gözünde bu dogmatik Marksizm görüşüne karşı neyin muhtemelen kanıt sayılabileceğini görmek zor; bu varsayımı sorgulamamak, Marksist teorinin kitlelerden öğrenmesinin teorik ve politik zorunluluğunu kavrayamamaktır. Bu telden çalındığında, proletaryanın öz-kurtuluş şarkıları ince ama belirgin şekilde paternalistik bir tınıya bürünmek durumundadır: İşçi sınıfı kahramanının bağımsız etkinliği, tasarımı Marksist aydınlar tarafından önceden şekillendirilen bir bilinci yeniden yaratacaktır. Bu, polis ya da talim çavuşunun paternalizmi değil, “aydınlanmış” öğretmen ya da sosyal uzmanın paternalizmidir. Yine de paternalizmdir, zira nihayetinde “öğrenci”nin bağımsızlığını ciddiye almaz. Öyleyse, en sonunda Marx’ın Feuerbach eleştirisine dönersek, eğiticiyi gerçekten de öğrenciden başka kim eğitecektir? Paradoksal şekilde, Lenin’in Marksist bir teorisyen olarak kendisini sınıf mücadelesi içinde konumlandırmasını ve böylece proletaryadan öğrenmesini, yani onu eleştirenler Marx’ın topluma dair tarihsel teorisini tarihin ve toplumun üzerine çıkarır ve böylelikle bunu değişmeyen ve sonuç olarak da başlangıç aşamasında bir otoriter dogma haline getirirken, Lenin’in kendisini değiştirmesini sağlayan, dışarıdan bilinç tezinden başka bir şey değildir.

Bölüm 5

Dogmatizm ve Eleştiri: Sınıf Mücadelesinde Özgürlük

Tüm kuşkuların en güzeli
Mazlumlar ve ümitsizler başlarını kaldırdığında
ve
Zalimlerin gücüne
İnanmaktan vazgeçtiğinde ortaya çıkandır.

Bu nedenle, kuşkuyu övüyorsanız
Bir umutsuzluk biçimi olan
Kuşkuyu övmeyin.

– Bertolt Brecht¹

“*İskra*’daki görüşlerimizin pratiğe uygulanışının ekonomistlerde yarattığı şaşkınlık, çok kez, farklı dillerde konuştuğumuzu ... açıkça göstermiştir”; bu nedenle “*bütün ekonomistlerle bütün temel görüş ayrılıklarımızı sistematik bir biçimde ‘açıklığa kavuşturmak’*” üzere “*ab ovo (en baştan)*” yola çıkmak gerekiyordu. Böylece Lenin, teoriye başvurusunu bizzat pratik öneriler üzerine tartışmaların mantığından türetmiş, “Sosyal Demokratların kendiliğinden kitle hareketi ile ilişkisine dair temel soru”ya bir bölüm ayırmasının gerekçesini de *Ne Yapmalı?*’nin önsözünde bu şekilde sunmuştu.² Fakat bunu önceleyen soru, Rus sosyal demokrasisi içindeki iki eğilim arasındaki tartışmayı uygun bir çerçeveye oturtmak için ele alınması gereken “genel nitelikli” ilk soru, “‘eleştiri özgürlüğü’ gibi bunca ‘masum’ ve ‘doğal’ bir sloganın niye

1 Brecht 1987a, s. 334 ve 336.

2 Lenin 1902, s. 350–1 [1998, s. 10].

bizim için gerçek bir savaş çılgılığı olması gerektiği” ile ilgiliydi.³ Sosyal Demokrat çevrelerde, birinin “eleştirel” olduğu iddiası Bernstein’in Marksist dogmatizm eleştirisine yönelik bir sempati işareti, “eleştiri özgürlüğü” de Bernstein’i bir ölçüt kabul edilirdi; bu bilinmeden Lenin’in yanıtı anlaşılabilir. Böylece Lenin’in yapının ilk bölümüne koyduğu “Dogmatizm ve ‘Eleştiri Özgürlüğü’” başlığı, meseleyi, biraz ironiyle, hasımlarının bunu kavradığı terimlerle sunmaktadır.

Bu ironiyi –ve Lenin’in argümanının esasını– ıskalamak, yapının bu bölümünü salt dogmatik bir egzersiz gibi, Marksist teoriyi sorgulama serbestliğine sahip olanlara karşı bir tepki gibi yorumlamayı kolaylaştırabilir. Nitekim ikincil literatürde bu bölüm pek az ele alınır, alındığında da neredeyse tartışmasız şekilde bu [dogmatizm] izlenimi hâkimdir. Böylece Bertram Wolfe tüm bu bölümün “bizzat ‘eleştiri özgürlüğü’ tabirine yönelik uzun bir saldırı” olduğunu⁴ iddia edebilmiştir; Robert Service içinse Lenin’in “dogmatik kabul edilmekten duyduğu gururu”, “bir sürü söz arasında, gerçekte söylemeden” ilan etmesi dışında pek bir şeyi temsil etmez.⁵ Lenin’in bağnaz bir konumda olmadığını kabul eden Lars Lih bile bunu hoşgörü ile “ideolojik arılık” arasında bir tartışma diye niteler.⁶ Fakat Lenin’in argümanını, biraz dikkatli okunduğunda, tartışmanın terimlerinin uzunca bir yapısökümü şeklinde anlaşılabilir. Hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığı bağlamında yorumlandığında, eleştiri özgürlüğünün çekinceli bir savunusuyla tutarlı olduğu, hatta buna dayandığı, ayrıca teoriyi bir dogma değil bir eylem rehberi kabul etmeyi gerektirdiği gösterilebilir.

Özgürlüğe İlişkin Argüman

Lenin “sosyalistler ile demokratlar arasındaki tartışmalar”da bir tarafın bu ilkeye “ağırbaşlı çağrılar” yapması tuhaflığı ile ilk kez karşılaşan birinin yaşayabileceği kafa karışıklığını anımsatarak argümanına zemin hazırlar. Okuyucudan, “her fırsatta yinelenen bu moda sloganı duyan, ama tartışmalar arasındaki anlaşmazlığın özünü henüz kavrayamamış bulunan” ve bu sloganın, tıpkı bir lakap gibi, özgül anlamı kaybolana dek ritüel şekilde kullanılan salt bir “alışlagelmiş söz”e indirgendiği sonucuna varan bir izleyicinin tepkisini hayal etmesini ister. Şu soruyu sorar: “Avrupa ülkelerinin çoğunluğunun, bilim ve bilimsel araştırma özgürlüğünü güvence altına alan

3 Lenin 1902, s. 350 [1998, s. 11].

4 Wolfe 1963, s. 158.

5 Service 1988, s. 22.

6 Lih 2006, s. 474.

anayasa hukukuna karşı, *ileri partiler içerisinde sesler mi yükseltilmiştir?*”⁷ Şimdi, soru retoriktir, Lenin’in anımsatmaya çalıştığı şaşkınlığın altını çizmeye yarar. Bu retorik girizgah, Lenin’in meseleyi kendi anlayışına uygun bir çerçeveye oturtmasını sağlar: Bulmaca, eleştiri özgürlüğü ilkesinin bir kaygı konusu olmasının gerekmesi değil, mevcut tartışmada buna başvurmanın ne gibi bir öneminin olacağıdır.

Özgürlük nosyonu soyut ve bu yüzden de çok yönlüdür; bu kavrama yapılan başvuru ancak bağlamı içinde anlaşıldığı zaman değerlendirilebilir. Lenin’in yaptığı şey aslında okurlarına bir alternatif sunmaktır: Bu slogan ya bizzat eleştiri özgürlüğü ilkesine yönelik bir karşı çıkışa yanıt olarak öne sürülmüştür, ya da baskıya uğradığı düşünülen kimi özgül eleştirilerle beraber ve bunları savunmak üzere kullanılmaktadır. Eğer ilki olsaydı, [eleştiri özgürlüğünün önünde] belirli bir güçlüğün var olduğu farz edilebilirdi; ama Lenin’in sorusunun retorik karakteri ve ileri –demokratik, sosyalist, hatta belki liberal– partilerin eleştiri özgürlüğünü sağlayan anayasal bir normun arzu edilirliliği konusundaki uzlaşmasını –ima ettiği yanıtta– kabul etmesi bu olasılığı dışarıda bırakır. Lenin’e göre mesele, devletin siyasal tartışmalar için yasal parametreler belirleme kapasitesine anayasal sınırlama getirmenin uygun olup olmadığı değildi. Hatta ileri partiler arasındaki tartışmalarda eleştiri özgürlüğünün bir norm olmasının uygunluğu da değildi. Mesele daha ziyade, bir tartışma bağlamında taraflardan birinin bu norma çağrı yapmasının uygun olup olmadığıydı. Mesele eleştiri özgürlüğü normunun daha geniş tartışmayla nasıl ilişkili olduğuna dairdi. Bu konudaki herhangi bir yargı, tartışmanın özelliklerine, koşullarına ve seyrine aşina olmayı gerektirir; Lenin’in argümanı bu bağlamın izahatıyla geliştirilir. Bağlama yapılan bu çağrı, soyut eleştiri özgürlüğü ilkesinin Lenin’in argümanı ile ilgili olmadığı anlamına gelmez, zira bu ilkenin taraflarca kabulü, bağlamın tanımlayıcı özelliklerinden biridir. Lenin’in argümanının, siyasal tartışmayı yöneten bir norm olarak eleştiri özgürlüğünü varsaydığını söylemek anlamına gelir. Göreceğimiz gibi, [Lenin’in argümanında eleştiri özgürlüğü] sadece tartışmanın zemini kabul edilmeyip, pozitif biçimde de geliştirilmiştir.

[*Ne Yapmalı?*’daki söz konusu bölümde] bunu kısa bir polemiksel inceleme izler; Bernstein’in Marksizme meydan okuması, “eğitimli sınıflar” arasında bulabildiği yaygın destek ve bunun ilk pratik meyvesi olarak Millerand’ın gerici bir burjuva hükümetinde bakanlık koltuğu kabul edişi ele alınır. Lenin şu sonuca varır ki, eğer insanlar görünüşlerle ve kendilerini nasıl tanımladıkları ile değil de “eylemleriyle ve gerçekte neyi savunduklarıyla”

değerlendirileceklerse, o zaman “eleştiri özgürlüğü”, “sosyal–demokrasiyi demokratik bir reform partisine dönüştürme özgürlüğü, sosyalizme burjuva düşüncelerini ve burjuva unsurlarını sokma özgürlüğü” anlamına gelir.⁸ Lenin “eleştiri özgürlüğü” teriminin şimdiki [*sovremennyi*] kullanımı” diye öne sürer, kapitalizm bağlamında diğer “özgürlük” çağrılarına da damga vuran “aynı içsel sahtelik”le maluldür: “Sanayi özgürlüğü bayrağı altında en yağmacı savaşlar verilmiştir, emek özgürlüğü bayrağı altında çalışan halk soyulup soğana çevrilmiştir”.⁹ Bu iki örnekte özgürlük çağrısının sahte niteliği açıktır. Sanayi özgürlüğü en güçlü kapitalist birliklerin rakiplerini boyunduruk altına almasını ve en yayılmacı kapitalist ülkelerin diğerlerini rekabetçi hükümler altına sokmasını sağlar. Herkes için rekabet özgürlüğü, birinin diğerini kendi iradesine tabi kılma aracıdır; rekabete mecbur bırakılan zayıf taraf özgürlüğe zorlanır. Emegin özgürlüğü, işçileri emek güçlerini satmak için birbirleriyle rekabete sokar. Her bir işçinin bireysel olarak kendi emek gücünü satma özgürlüğü birini diğerine tabi kılmaz; daha çok, tüm işçileri kendi toplumsal ilişkilerinin kör işleyişine ve böylelikle de sermaye sahipleri sınıfına tabi kılar. Özgürlük çağrılarında örtük olan evrensellik vaadi, bu çağrılar kapitalist toplum bağlamında yapıldığında tersine döner; başvuru yapılan özgürlükler sermayenin toplumsal ilişkilerini kurduğu ve böylece tersine döndüğü için, bu gibi durumlarda çağrı sahtedir.

Eleştiri özgürlüğü çağrısındaki sahtelik hangi bakımdan bunlar gibi içsel olabilir? Lenin’in benzetmesinde “fikirlerin pazar yeri” metaforunun (hakkati keşfetmenin en iyi yolunun fikirlerin rekabeti olduğu önerisiyle birlikte) örtük halde yer aldığı düşünülebilir; bu durumda çağrının sahteliği, kapitalist toplumsal ilişkilerle yapılan bir pazarda fikirlerin etkili iletişimi için gereken kaynakların zorunlu olarak eşitsiz dağılmasında yatardı. Fakat emek özgürlüğünden farklı olarak eleştiri özgürlüğü kapitalist toplumsal ilişkilerin kurucu bir unsuru değildir, bu yüzden de –özellikle “pazar yeri” metaforu açısından– buna yapılan çağrının nasıl benzer şekilde tersine döneceğini görmek zordur. Lenin’in başvuru yaptığı –söz ile eylem arasındaki– karışıklık bir sahtelik içeriyorsa, bu sahteliği içsel kabul etmenin nedeni pek de açık değildir. Lenin, eleştiricilerin tutumundaki sıradışı bir özelliğe işaret eder, “fikirlerin pazar yeri” metaforu açısından bir anomalidir bu: “Bilimde ilerlemeler kaydettiklerine kendilerini gerçekten inandırmış olanlar, eski görüşlerle yan yana yürümek için yeni görüşlerin özgürlüğünü istemezler, eskilerin yerine yeni görüşlerin konulmasını isterler”.¹⁰ Anomali,

8 Lenin 1902, s. 355 [1998, s. 15].

9 A.g.e.

10 A.g.e.

fikirlerin pazar yerinde ilerlemenin, birbirine rakip düşünce okullarının fikirlerinin doğruluğunu öne sürme ve savunma istekliliğine bağlı olduğu varsayımına dayanır. Birinin kendi fikirlerinin hakikatini savunmayı reddederken, eleştiri özgürlüğüne çağrı yapmasından oluşur. Yani araçlara –eleştiri özgürlüğüne– yapılan çağrıyı bir amaca –hakikatin peşine düşmek– referansla haklı çıkarırken, aynı zamanda amacı açıkça önemsememenin bununla uyuşmamasından oluşur. Bu anomali olabilir, ama içsel olup olmadığı açık değildir, ayrıca eleştiri özgürlüğü çağrısı hakkında bize ne anlattığı da açık değildir.

Eleştiri özgürlüğü çağrısının içsel sahteliği nedeniyle geçersiz hale geldiği iddiasını anlamak için, bu iddianın sloganın her kullanımına değil, “şimdiki [*sovremennyi*] kullanımı”na, yani Sosyal Demokrat hareketteki revizyonist tartışma içindeki kullanımına ilişkin olarak öne sürüldüğü akıldaki tutulmalıdır.¹¹ Bir kez bu çekince konulduğunda, Lenin’in iddiası, onun açıklamasında doğruluğu tartışmada merkezi önem taşıyan görüş açısından geliştirilebilir: Buna göre, burjuva ile işçi arasındaki sınıf çıkarları karşıtlığı uzlaşmazdı, demokrasi ve özgürlük arayışı için daha geniş bir toplumsal hareket içinde bunların işbirliklerine izin verecek şekilde ılımlı hale getirilemezdi ve sonuç olarak işçi sınıfı hareketinin siyasal bağımsızlığı zorunluydu. Bernsteinçılar, eleştiri özgürlüğü çağrısı yaparken, politik tartışma alanı ve dolayısıyla Marksistlerle birlik talep etmekteydi. Bu nedenle eleştiri özgürlüğü çağrısı yapmak, örtük şekilde, birleşme özgürlüğü meselesini gündeme getirmektir. Böylelikle Bernsteinçılar kendilerini yanlış bir siyasal zemine oturtmuşlardı, zira aralarındaki farklılıkların derinliğiyle ve dolayısıyla siyasal ve örgütsel birlik iddialarının zayıflığıyla açıkça karşılaşmak zorunda kalmadan kendi analizlerinin doğruluğunu (ve dolayısıyla Marksist analizin yanlışlığını) göstermeye çalışmazlardı. Bu yanlışlığın onların eleştiri özgürlüğü çağrılarının gerçekten de içkin olduğu, eleştiri özgürlüğü ile örgütlenme özgürlüğü arasındaki ilişki sınıf mücadelesi bağlamında incelenerek gösterilebilir. Lenin, genişletilmiş bir metafor aracılığıyla bunu yapmaya yönelir:

Kaynaşmış bir grup halinde, sarp ve zorlu bir yolda, birbirimizin ellerine sıkı sıkıya sarılmış olarak ilerliyoruz. Düşman tarafından her yandan sarılmış durumdayız ve bunların ateşi altında hemen hemen hiç durmadan ilerlemek zorundayız. Özgürce benimsediğimiz bir kararla, düşmanla

11 Lenin’in iddiasının bağlamı eleştirisinin konusunun gerçekten de bu olduğunu açık hale getirmekle birlikte, *sovremennyi* sözcüğünün burada kullandığım gibi “şimdiki” şeklinde değil Fineberg–Hanna çevirisindeki gibi “modern” şeklinde alınması bu noktayı karartabilir. Çeviriye dair tavsiyesi için Lars Lih’e teşekkür ederim.

savaşmak amacıyla, daha başında kendimizi tek başına bir grup olarak ayırdığımız için ve uzlaşma yolu yerine savaşım yolunu seçmiş olduğumuz için, bizi suçlayan kimselerin bulunduğu yakınımızdaki bataklığa çekilmemek amacıyla birleşmiş bulunuyoruz. Ve şimdi aramızdan bazıları şöyle bağırma-ya başlıyorlar: Gelin bataklığa gidelim! Ve onları ayıplamaya başladığımız zaman da, karşılıkları şu oluyor: Ne geri insanlarsınız! Sizi daha iyi bir yola çağırma özgürlüğünü bize tanımamaktan utanmıyor musunuz! Evet beyler! Yalnızca bizi çağırmakta değil, istediğiniz yere, hatta bataklığa bile gitmekte özgürsünüz. Aslında bize göre sizin gerçek yeriniz bataklık, oraya ulaşmanız için size her türlü yardımı yapmaya da hazırız. Yeter ki ellerimizi bırakın, yakamıza yapışmayın ve o büyük özgürlük sözcüğünü kirlletmeyin, çünkü biz de dilediğimiz yere gitmekte “özgürüz”; yalnızca bataklığa karşı değil yüzlerini bataklığa doğru çevirenlere karşı da savaşmakta özgürüz!¹²

Bu metafor doğrudan sınıf mücadelesinin diline tercüme olur. Mesele, sınıf düşmanına karşı savaşı yürütmek için taraftarları özgürce bir araya gelen “küçük grup”un –buna mücadele partisi diyelim– iç uyumudur. Mücadelenin “sarp ve zorlu yolu”, grupta bazılarının bocalamasına ve “bataklığa” sığınmayı, barış ve uzlaşma partisine katılmayı arzulamasına yol açar. Ve “daha iyi bir yol” seçme davetleri mücadelenin daha kararlı partizanları tarafından reddedildiğinde, bunlara eleştirmenlerinin onları ikna etme özgürlüğünü boğma gibi bir ek suçlama yöneltilir. Lenin’in yanıtı, ilginç şekilde, özgürlük çağrısını reddetmek için savaş koşullarına başvurmak *değil*, daha ziyade eleştiriye eleştirenlere geri döndürmektir. İkna etmeye çalışmakta, istedikleri siyasal konumu benimsemekte özgür *olduklarında* ısrar eder; ama mücadele partizanları da eleştirilere karşı koyma ve aslında kendilerini böyle canlarını sıkacak olanlardan ayırma özgürlüğüne sahiplerdi. Mücadele partisini bir arada tutan “özgürce alınmış kararı” zikrederek ve bocalayanların “elimizi bırakması, bize tutunmaması” konusunda ısrar ederek birleşme özgürlüğüne başvurur. Birleşme özgürlüğüne bu çağrı salt kısasa kısas değildir. Lenin’in vurguladığı nokta özgürlük çağrılarının boş olduğu değildir, bir anlaşmazlığın tarafları her zaman bu çağrıyı yapabilir, zira aynı yerde eleştirmenlerini “büyük ‘özgürlük’ sözcüğünü lekelemek”le suçlar. Birleşme özgürlüğüne başvurmak, sadece eleştirmenlerin özgürlük çağrısının retorik gücünü kırmasını değil, aynı zamanda tartışmayı başka bir analiz düzlemine kaydırmasını sağlar. Onun retorik tavrında, şu şekilde dile getirilebilecek bir argüman örtük durumdadır:

Bir birey veya grup tarafından devlete karşı değil de bir birey veya grup tarafından diğerine karşı “eleştiri özgürlüğü” ilkesine çağrı yapmak, bu taraflar

arasında, aralarındaki tartışmayı verimli kılacak yeterli bir amaç birliği (genellikle ortak yurttaşlığın gerektirdiği birlikten daha sıkı örülmüş bir amaç birliği) olduğunu varsayar. Fakat böyle bir birlik ölçüsünün olanağı, varoluşu ve kalıcılığı hususunda ilgili tarafların anlaşamaması da mümkündür. Gerçekten de, herhangi bir tartışmalı konudaki anlaşmazlığın niteliği veya derinliği, taraflardan birinin yahut diğerinin, gerekli amaç birliği konusunda yerleşik bir fikir birliği olup olmadığını sorgulamasına yol açabilir. Ama yeterli amaç birliğinin kendisi söz konusuysa, “eleştiri özgürlüğü” çağrısı sadece sorundan kaçınmaktır, zira mesele(nin bir kısmı) onun örtük şekilde öne sürdüğü önermenin hakikatidir.

Argüman ön hazırlıktır; tartışmaya nasıl devam edileceğine (ve nasıl devam edilmeyeceğine) ilişkin bir argümandır. Lenin’in tartışılan konuların özüne dair görüşüyle uyuşmayı gerektirmez. Eğer bir anlaşmazlığın taraflarından biri verimli tartışma sürdürmek için yeterli amaç birliği olup olmadığının sorgulanabilir olduğuna inanıyorsa, o zaman *bu* sorgulanabilir, oysa “eleştiri özgürlüğü”ne başvurmak bunun böyle olmadığını farz eder. Bu bağlamda “eleştiri özgürlüğü” çağrısı, sadece, kafa karışıklığı yahut demagoji yoluyla, bir tür özel talep, gerçek meselelerden uzaklaşma, salt gürültü olabilir. Dahası, otoriter niyetleri ima ettiği ölçüde –ki Lenin ve *Iskra*’daki çalışma arkadaşlarının buna gerçek bir “savaş çılgılığı” şeklindeki tepkileri bundandır– sadece tartışmayı körükleyip karartmaya yarayabilir. Politik tartışmalar yasanın ağırlığıyla veya iletişim araçlarına erişim olmaması nedeniyle kısıtlanabilir, ama demagoji ile, düpedüz gürültü ile de kısıtlanabilir. Lenin’in argümanının dürtüsünün bu olduğu, eleştirel olmayan “eleştiri özgürlüğü” nidalarının Krilov’un iki varil masalıyla karşılaştırılmasıyla doğrulanır:

İki varil var, biri şarap dolu, diğeri boş.
İlki nasıl da düzgünce yuvarlanarak gider,
Diğeri ise yol boyunca sadece seker durur,
Gürültülü sesler çıkarır, toz bulutları kaldırır.
Yoldan geçenler onu duyunca kenara çekilirler.

Ama bu varil ne kadar gürültücü olsa da ilkin benzemez,
Kimseye faydası yoktur.

Kendi yaptıklarıyla böbürlenip duran biri de
Galiba işe yaramaz.
Gerçekten bir şey yapan kişi genellikle büyük laflar etmez.
Büyük bir insan sadece başarılarıyla gürültü çıkarır,
İşlerini sessizce yürütür.¹³

Bernsteinci eleştiri özgürlüğü çağrısı “içsel bir sahtelik” içerir, ama Lenin’in sözünü ettiği diğer sahte özgürlüklere benzemekte midir? Sanayi özgürlüğü veya emek özgürlüğü söz konusu olduğunda, özgürlük isteği, kurucu şekilde, böyle bir özgürlüğü aynı anda hem somutlaştıran hem de kısıtlayan kapitalist toplumsal ilişkilere bağlıdır. Eğer Lenin’in eleştiri özgürlüğüne dair analizi hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığı açısından oluşturulduysa, o zaman analoji geçerli olur. Şu şekilde yaklaşırsak oluşturulabilir: Eleştiri özgürlüğü çağrısı bizi siyasal söylemi bağımsız bireyler arasında bir konuşma gibi düşünmeye davet ederken, kapitalist toplumdaki siyasal söylem, toplumun sınıflara bölünmesiyle ve onlar arasındaki mücadelenin mantığıyla yapılanmıştır. Hâkim sınıfların bireysel üyeleri, kamu işlerine ilişkin olarak bağımsız bir perspektifi dile getirmek için gereken siyasal uzamı, kaynakları ve bağlantıları verili alabilirler. Bağımlı sınıfların üyeleri bu tür bir siyasal uzama ancak –bağımsız siyasal perspektiflerin tartışılarak çözümlendiği bir atölye gibi hizmet edebilecek– birleşme biçimleri aracılığıyla erişebilirler. Bu birleşme biçimlerinin kendileri de ancak hâkim sınıfların amansız muhalefetine rağmen inşa edilebilir. İşçi sınıfının bağımsız örgütlenmesine bu karşıtlık, kapitalist toplumun toplumsal ilişkilerinin kurucu bir koşuludur. Bu birçok biçim alabilir, ama eleştiri özgürlüğü çağrısı işçi sınıfının bağımsız örgütlenme sorununu ve böylece de sınıf hâkimiyetinin gerçekliğini gözden gizlemeye hizmet ettiğinde, bunlardan biri şeklinde iş görür: “Eleştiri özgürlüğü”nün bu kullanımı, işçilere mülk sahibi sınıfların söylemsel bağlamını ve standartlarını dayatır. Böyle anlaşıldığında, Lenin’in “eleştiri özgürlüğü” çağrısına dair analizi içkin bir eleştiri şeklini alır: Eleştiri özgürlüğüne temel oluşturan normların arzu edilebilirliği konusunda ahlaki bir fikir birliği varsayar, ama hegemonya mücadelesi mantığının politik–stratejik bağlamında, tam da “eleştiri özgürlüğü”ne başvurunun etkili siyasal sesin koşullarını zayıflatabileceğini göstermeye çalışır.

Teoriye Dair Argüman

Önceki argüman, Lenin’in, polemik hasımlarının eleştiri özgürlüğü temasına örgütsel birliğin bir koşulu olarak, “bir teorik önerme olarak değil, bir siyasal istem” olarak başvurusuna yanıtının zeminini kurar.¹⁴ *Iskra*’nın o dönemde Marksistler ile revizyonistler arasındaki tartışmayı Fransız Devrimi sırasında Jakobenlerle Jirondenler arasındaki mücadeleye

okunabilirlik açısından değiştirdim.

14 Lenin 1902, s. 356 [1998, s. 16].

karşılaştırmasını yüzeysel bir analoji sayıp eleştiren Boris Kriçevski – *Raboçeye Dyelo*’nun editörü ve bir süre için de Rosa Luxemburg’un dostu ve çalışma arkadaşıydı¹⁵– sosyalist hareket içindeki bölünmenin önemini azaltmaya çalışmıştı: “*Bütün* [italikler Kriçevski’nindir] çeşitli biçimleriyle sosyalist hareket, tüm olarak, en aşırı Bernştayncılar dâhil, proletaryanın sınıf çıkarları ve onun siyasal ve iktisadi kurtuluşu için sınıf mücadelesi zemini üzerinde oluşmaktadır”.¹⁶ Lenin bu ifadeyi Kriçevski’nin “dayanıklı birlik için eleştiri özgürlüğü olmalıdır” beyanının bağlamı olarak kullanır.¹⁷ Kriçevski’ye verdiği yanıt, eleştiri özgürlüğü çağrısının uluslararası alanda incelenmesine ilişkin mantığın Rus bağlamında *a fortiori* [daha güçlü şekilde] geçerli olduğunu ortaya koyar. Ama aynı zamanda, bölümde ortaya konulan sorunun diğer yönünü, (Marksist) teorinin dogma şeklinde ele alınışını daha belirgin şekilde gündeme getirmekte, yapısöküme uğratmakta ve savunucularına karşı geri döndürmektedir.

Kriçevski “en aşırı Bernştayncıların bile” kendî konumlarını proletarya sınıf mücadelesine dayandırdıkları şeklindeki kaçınılmaz olarak tartışmalı iddiasını detaylandırmak ve savunmak yerine partî birliğini hoşgörülü Almanlarla hoşgörüsüz Fransızlar arasında bir karşıtlık çerçevesine oturttuğunda, Lenin yüzeysellik suçlamasını geri döndürebilmiştir. Millerand’ın bakanlığı Bernsteinci yönelişin pratiğe doğru ilk bağımsız girişimi olduğundan, Fransız deneyiminin özel önem taşıdığını öne sürer; ayrıca “Bernştayncılığın reddinde hangi yöntemle başvurulmasının gerektiği konusunda ayrı görüşler bulunabilir, ama Alman partisinin, Bernştayncılığı iki nedenle reddetmiş olduğunun, kimsenin görmezlikten gelemeyeceği bir olgu” olduğunu göstermek için Alman partisi kararlarını zikreder.¹⁸ Fakat Lenin’in ilgilendiği şey Fransızları hoşgörüsüzlükleri nedeniyle aklamak veya Almanların gevşekliğini katılaştırmak değil, sorunun ortaya konulduğu terimleri yeni bir çerçeveye oturtmaktır. Bu vesileyi, Kriçevski’ye Alman birliğini ve Fransız bölünmüşlüğüne açıklamak ve değerlendirmek için ulusal tarihsel deneyimlere dair karşılaştırmalı bir açıklamanın gerekliliği konusunda bilgi vermek için kullanır: Aynı eğilimin toplumsal ve siyasal içeriği “kendisini, ulusal özelliklere göre çeşitli biçimlerde ortaya koymaktadır”.¹⁹ Lenin’in vurguladığı şey, bir eğilimi kendi biçimi ve içeriğine uygun şekilde ele alabilmek için,

15 Bkz. Nettl 1966, cilt 1, s. 84–5.

16 Aktaran: Lenin 1902, s. 356 [1998, s. 17].

17 A.g.e. [1998, s. 16].

18 Lenin 1902, s. 359 [1998, s. 19].

19 Lenin 1902, s. 360 [1998, s. 21].

sadece onun temel kimliğini diğerlerinin arasından ayırt edebilmenin değil, aynı zamanda, onun çeşitli görünüş biçimlerini de tanımlamanın önemidir. Bu, eleştiri özgürlüğünü Rusya’da sosyal–demokrat birliğin bir koşulu olarak tartışmanın Rus Bernsteinciliğinin özel biçiminin ve bağlamının analizini gerektirdiği iddiasını hazırlar; böylece bu fenomene dair kendi analizine yolu açar. Dahası, *Raboçeye Dyelo’yu* revizyonizme ilişkin en son Alman kararını kopyalamakla eleştirmesini ve –devamında daha genel biçimde ortaya çıkacak bir hamleyi önceleyerek– dogmatizm suçlamasını bunu çıkaranlara geri döndürmesini sağlar: “Eleştiri özgürlüğü yerine, kölece (daha kötüsü: maymunca) taklitçilik!”²⁰

Lenin’in anlatımında, Rus Bernsteinciliğini özünde ayırt eden şey “işçi sınıfının kendiliğinden hareketinin *başlangıcının* ve ... ilerici kamuoyunun Marksizme yönelmesi”nin “Legal Marksizm” özel olgusuyla damgalanmış olmasıydı.²¹ Çarlık sansürcülerinin bilhassa eski devrimci popülizm tehdidiyle uğraşması, mevcut yasal yayınlarda Marksist fikirlerin kurnaz “Ezop” diliyle de olsa ifade bulmasını sağlamıştı. Legal Marksizm “heterojen unsurların, ortak düşmana karşı (zamanını doldurmuş siyasal ve toplumsal dünya görüşüne karşı) savaşmak üzere tek bir bayrak altındaki birleşmeleri”ydi: Kapitalist gelişmenin sınıf çelişkilerine dair devrimci Marksist analizlerle, popülist nostaljinin özünde burjuva eleştirisini Marksist kisveye büründüren liberal modernleştiriciler bir aradaydı.²² Bu ittifak, ilerici kamuoyunda popülizme karşı hızlı bir zafer kazandırarak, bayağılaştırılmış biçimde de olsa Marksist fikirlerin yayılmasına olanak sağladı. İttifak legal Marksistlerin burjuva demokratlar oldukları ortaya çıktığı için değil, Bernsteinciliğe dönüşleri, burjuva ve sosyalist yönelimler arasındaki farkı gizleyerek, ittifakın gerekli bir koşulunu –Marksistlerin sınıf çıkarlarının karşıtlığını açığa çıkarma fırsatlarını– yok ettiği için bozuldu. Bernstein’ın yapıtları serbestçe dolaşımdayken, devlet destekli monarşist sendika hareketinin polis şefi tarafından işçilere tavsiye edilirken ve bu post–Marksist eleştirmenler yasal literatürde sınıf çelişkilerinin uzlaşmaz karşıtlığını *sosyalizm adına* tartışma konusunda neredeyse tekel konumlarına bel bağlayabilirken, herhangi bir Marksist karşılık sadece yeraltının sınırları içinde verilebilmekteydi.²³ Kafa karışıklığı “kamusal parti bağlarının ve parti geleneklerinin yokluğu” ile ve –eleştirmenlerin bir parti bağıını kabul etmekteki isteksizliği ile örneklenen– parti onurundan yoksun bir ulusal

20 A.g.e.

21 Lenin 1902, s. 361 [1998, s. 22].

22 A.g.e.

23 Lenin 1902, s. 363.

siyasi kültürle, ayrıca “eleştiri özgürlüğünü tavsiye şeklinde bile olsa ‘kısıtlayabilecek’ genel kabul gören bir parti organı”nın var olmamasıyla da pekişmekteydi.²⁴ Legal Marksistlerin ittifakı çiğnemesi, Lenin’in görüşüne göre, “sosyalizmin bağımsızlık hakkının ve bunun sonucu olarak da varlık hakkının burjuva demokrasisi tarafından yadsınmasıyla aynı anlama geliyordu; bu, o zamanlar henüz başlangıç aşamasında olan işçi sınıfı hareketini, pratikte, liberal hareketin bir eklentisi haline getirmesiyle aynı anlama geliyordu”.²⁵

Sosyal–demokrat aktivistler arasındaki Ekonomist yönelim, eleştirel eğilimi yansıtıyor ve tamamlıyordu; bu yeni eğilim, “doktrinerlerin icadı” ile işçi sınıfı hareketinin pratik işleri arasında bir bağlantı kuramamakla ve sonuçta da “her türlü teorik çatışmalara, hizip anlaşmazlıklarına, geniş siyasal sorunlara” yönelik gerçek bir sabırsızlıkla damgalanmıştı.²⁶ Lenin, Kriçevski’nin sosyalist hareketin tüm farklı biçimlerinin proleter sınıf mücadelesine dayandığı iddiasını böyle bağlamlaştırmaktaydı. Sosyalizme bağlılık iddiasında bulunan herkesin temelde amaç birliği içinde olduğu iddiası, hareketin gelişmesi ve politik pratiğin geniş çeşitliliği ortasında birliğin sürmesi için bu çeşitliliğe açıklığın gerekli bir koşul olduğu görüşünün teminatıydı. Hareketin birliğine yönelik gerçek tehlikeyi, sosyalist biçimlerin ve deneyimlerin çeşitliliği üzerine teorik bir deli gömleğinin dayatılması temsil ediyordu. Eleştiri özgürlüğü çağrısı farklı görüşler arasında tartışma çağrısı değil, teorik dogmaya karşı gerilla savaşında bir saldırı gibi bir şeydi. Bu anlamda eleştiri özgürlüğünün Rus savunucuları, paradoksal bir eleştiri korkusu sergilemekteydiler. Böylece Lenin’in onların çağrılarına dair analizi kendiliğindenlik eleştirisine yaklaşmış ve devrimci pratikte teorinin rolünün savunusuna dönmüştü.

Fakat Lenin’in teori tartışmasına geçmeden önce, Rusya’daki tartışma bağlamına ilişkin tasvirinde tam olarak neyin söz konusu olduğunu anımsamak faydalı olacak. Mesele Rus sosyal demokratlarının birliğinin şartları değil, birlik üzerine tartışmanın uygun parametrelerine dair hazırlık mahiyetinde yahut ikinci–dereceden sorundu; özellikle de bu tartışma içinde eleştiri özgürlüğü çağrısının ve Krişevski’nin bunun birlik için gerekli koşul olduğu iddiasının önemi söz konusuydu. Lenin tasvirini bunun “eleştiri özgürlüğü” çağrısı ile Rus eleştirisi ve Ekonomizminin özgül karakteri arasında “çarpıcı

24 Lenin 1902, s. 366–7.

25 Lenin 1902, s. 363 [1998, s. 24].

26 Lenin 1902, s. 365 [1998, s. 26].

bir çelişki” gösterdiği iddiasıyla sonlandırır. Tasvir ilkin, örgütsel birliği sürdürmek için yeterli amaç ortaklığının varlığı konusundaki anlaşmazlık gerçeğini sergiler; böylelikle, daha önce ortaya koyulan argümana göre, tartışmanın öne sürülen amaçları bakımından, eleştiri özgürlüğü çağrısının en hafifinden ilgisiz ve belki de zarar verici olduğunu gösterir. İkincisi, devrimci Marksistlere karşı, onları tartışmada özel olarak dezavantajlı konuma sokan koşullarda yöneltilen eleştiri özgürlüğü çağrısındaki kendine özgü ironinin altını çizer. Üçüncüsü, Lenin’in, *Raboçeye Dyelo*’nun bir Alman parti kararını tekrarlayışını, eylemin özgül bağlamına uyarlanmış bir eylem planı belirlemedeki yetersizliğin işareti olarak sunmasını, dogmatizm suçlamasının teoriiyi bir eylem rehberi olarak kavrayamayanlara yöneltilmesinin daha uygun olacağını öne sürmesini sağlar.

Dolayısıyla, Lenin *Iskra* editörler kurulunun çağrısını yinelediğinde –“birleşmeden önce ve birleşebilmemiz için her şeyden önce sağlam ve kesin sınır çizgilerini çizmemiz gerekir”²⁷– bu, birlik kriterlerinin zaten verili olduğuna ve bunları sorgulamanın ihraca davetiye çıkardığına dair bir deklarasyon gibi anlaşılmamalıdır. Lenin’in argümanının ayrılmaz bir parçası, birliğin mümkün olup olmadığını ve hangi biçimleri alabileceğini belirlemenin sadece birliğin amaçlarının açıklığa kavuşturulmasını değil, aynı zamanda özgül koşulların analizini de gerektirdiği görüşüydü; revizyonistleri dışlamadan revizyonizmi reddeden Alman konumunu, ikna edici değilse de bu bağlam içinde makul bulur. Ayrım çizgileri çizme çağrısı başlangıçta “ilke ve taktikler temel sorularının açık ve her şeyi kapsayan bir tartışmasına” davet olarak çıkarılmıştı, bunlar olmaksızın “birliğimiz tamamen kurmaca olacak ... [ve] yaygın kafa karışıklığını gizleyerek, bunun radikal şekilde yok edilmesini önleyecektir”.²⁸ Proletarya hegemonyası politik projesi etrafında kurulacak ideolojik bir birlik, basitçe siyasal aktörlerin kendilerine dair tanımlarını yansıtamaz. Bir aktörün, bir örgütün, bir siyasetin, bir argümanın politik yönelimi daima toplumsal ilişkilerin nesnel mantığına ve hegemonya mücadelesinin stratejik mantığına tabidir. Dolayısıyla politik ayrım çizgilerini çizmek, mücadelenin koşullarını teorik açıdan analiz etmek ve sonuçta ortaya çıkan analizin kategorilerini diğer aktörlere dayatmaktır. Fakat, tartışmaya katılanların paylaştığı, eleştiri özgürlüğünü güvence altına alan anayasal bir normun arzu edilirliliği varsayımıyla, ayrım çizgileri çizme eylemi, çizgilerin dışında duranlara hiçbir tehdit oluşturmaz, zira nerede iseler oradan eleştirebilirler. Birleşme özgürlüğünün uygulanmasının teorik dayanaklarının öne sürülmesi olarak, [ayrım

27 Lenin 1902, s. 367 [1998, s. 29].

28 Lenin 1902, s. 354.

çizgileri çizmek] ne birlik içindeki ne de üyeleri ile diğerleri arasındaki tartışmayı engeller. Aslında, birleşmenin amaçlarına katkıda bulunan tartışmanın parametrelerini belirleyerek, çizginin dışındakiler için tartışma amaçlarının doğasını ve içerimlerini netleştirebilir ve böylece daha geniş politik tartışmaların terimlerini değiştirebilir.

Lenin, *Raboçeye Dyelo*'nun “düşüncenin kemikleşmesi”ne ve “dogmatizm”in hüküm sürmesine “eleştiri özgürlüğü” adına protestolarının gerisinde “teorik düşüncenin gelişmesi konusunda ilgisizlik ve çaresizlik” bulunduğu teşhisi koydu.²⁹ *Raboçeye Dyelo*'nun değişen koşullar ve yeni problemler karşısında kendisini teorik açıdan yönlendirme yetersizliği alternatif bir teoriye bağlılığı değil, “her türden bütünleşmiş ve işlenmiş teoriden” kopmayı göstermekteydi.³⁰ Politik bir projeyi değişen koşullarda yürütmek, değişiklikleri bağımsız şekilde değerlendirme ve bunlara yanıt verme yeteneği gerektirir; bunun gerektirdiği teori, ezbere uygulanmaz veya acil bir durumda parça parça benimsenmez, pratiğin değişen gereksinimlerine rahatça uyaranabilmek üzere yeterince derinlikli şekilde anlaşılmış bir teoridir. Teorinin devrimci siyaset için önemi, Rus Marksistleri için üç koşul tarafından güçlendirilmişti: İlkin, parti hâlâ oluşum sürecindeydi ve rekabet içindeki devrimci eğilimlere göre kimliğini henüz tanımlaması gerekiyordu; ikincisi, diğer ülkelerdeki daha yerleşik işçi sınıfı hareketlerinin deneyimlerini özümsemek için, bu genç parti “bu deneyimleri eleştirel şekilde ele almak ve onları bağımsız şekilde test etmek” için teorik ve politik kapasiteye gerek duyuyordu; üçüncüsü, Çarlık otokrasisine karşı mücadelenin getirdiği görevler bir sosyalist parti için emsalsizdi ve “öncü savaşçı rolü ancak en ileri teorinin kılavuzluk ettiği bir parti ile yerine getirilebilir”di.³¹

Hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığının ortaya çıkışıyla, maddeci tarih anlayışının Lenin’in düşüncesindeki statüsü –yerl ve işlevi– değişir; giderek artan ölçüde, tamamlanmış bir teoriden ziyade bir araştırma programı şeklinde, “genel bir tarihsel–felsefi teori”den ziyade bir “kılavuz” gibi işlev görmeye başlar. Burjuva–demokratik devrimde hegemonya mücadelesi deneyimini Marksist teorinin merceğinden incelerken erkenden teorik ve pratik “sentez”e (veya kapanışa) ulaşma ayarısına biraz mesafe koyarak –Hegel’in diyebileceği gibi “olumsuzla oyalanarak”– merceğin kendisi bu deneyime açılabilir ve gerektiğinde onun ışığında genişletilip dönüştürülerek yeniden yönlendirilebilir. Hegemonya mantığının ortaya çıkışının,

29 Lenin 1902, s. 368–9 [1998, s. 30].

30 Lenin 1902, s. 369 [1998, s. 30].

31 Lenin 1902, s. 370 [1998, s. 32].

Marksist teoride hegemonya mücadelesinin antinomilerini incelemek için pratik ve kavramsal bir uzam açtığı düşünülebilir. [Hegemonya mantığının ortaya çıkışı,] teori ile pratiğin ilişkisinde bir değişmeye işaret eder.

Gerekli teori bir eylem rehberi şeklinde hizmet edebilir ve sonuçta –pratik deneyimlerden ve pratik faaliyetin seyri içinde kaçınılmaz şekilde ortaya çıkan ilke, taktik, örgüt vb. konulardaki tartışmalardan ipuçları alarak– hegemonya mücadelesi sırasında geliştirilebilir. Hizip polemikleri teorik gelişmenin bir aracıdır veya en azından bir aracı olabilir; Lenin’in daha sonra yazacağı gibi “polemikler olmaksızın yeni görüşler geliştirilemez”.³² Buna göre, teorik açıdan neyin önemli olduğu ve neyin salt tesadüfi ilgi taşıdığı arasındaki ayrım, sınıf mücadelesinin mantığına ve hegemonya mücadelesine göreli hale gelir. Kautsky’yi ve Lenin’in önceki bazı formülasyonlarını izleyerek, teorinin bir homojenlik ve düzenlilik arayışı olduğu, çeşitli özgüllükler arasında evrensel ve homojeni arayışı içerdiği düşünülebilir. Eğer pratik faaliyetin, daima tikel bir amacı olduğu ölçüde, böyle anlaşılan teoriye karşı durduğu düşünülürse, Hegel, tam da bu tikelliğin faaliyetin evrensel bir yönü olduğunu anımsamıza hizmet edebilir. Bu anlamda, bir durumun tikelliğine yönelmek, durumun farklı belirlenimlerini sentezleme çabasını dürtüklediği takdirde, teorik önem kazanabilir. Bu anlamda, somut durumun somut analizi, pratik bilgeliğin bir yönüdür.

Sınıf mücadelesinin her konjonktürü şu özelliğe sahiptir ki ardından bir sonraki konjonktür gelecek, bu da mevcut olandan ortaya çıkarken mücadelenin mantığıyla şekillenmiş olacaktır. İşçi sınıfı hareketinin birikmiş deneyimi, yeni karşılaşılan koşullar ve görevler ışığında eleştirel değerlendirme ve bağımsız sınamayı gerektirir. Aslında, birinin kendi eylem tarzı da konjonktürü öylesine dönüştürebilir ki, kendi başarısızlığı veya başarısı nedeniyle ona yol gösteren varsayımların eleştirel yeniden değerlendirilmesi gerekebilir. Lenin’in argümanının mantığında, böyle bir yeniden değerlendirmenin sınıf mücadelesindeki politik birliğin uygun şartlarının altında yatan amaç ortaklığını yeniden kavramlaştırmayı içerebilme olasılığı dışlanamaz. Dolayısıyla, Marksist teorinin gelişim mantığının kendisi eleştirel bir tutum, eleştiriye açıklık tutumu gerektirir, aynı zamanda da proletarya öncüsünün politik projesine uygun eleştiri parametrelerinin konjonktüre bağlı olarak değişime tabi olmasını içerir.

Tersine, politik amaç ortaklığı basitçe varsayıldığında ve politik kimliğin parametreleri böylelikle verili alındığında, politik projenin eleştirel yeniden değerlendirmeye açıklığı ve bir araştırma programı olarak potansiyel doğurganlığı da buna bağlı olarak sınırlıdır. Marksist ortodokslukta, Marksist

teorinin kendisini sosyalizmin ve sınıf mücadelesinin çelişkilerinin çözümü olarak görmesi ve bunun altında yatan Marksist parti ile işçi sınıfı hareketi arasındaki uyum, verililik varsayımını oluşturur. Kautsky elbette yeni koşullar ve işçi sınıfı hareketinin ortaya çıkan deneyimleri ışığında Marksizmin geliştirilmesi konusunda Lenin'den daha az ısrarcı değildi. Fakat Kautsky'nin politik merceğinin, yani SPD'nin politik projesinin, verililiği kendi parametrelerine yönelik potansiyel zorlukların doğru şekilde tanınmasını ve bunun sonucunda da yeni durumların veya ortaya çıkan deneyimlerin potansiyel etkilerinin doğru şekilde değerlendirilmesini kısıtladığı ve engellediği ölçüde, deneyimin içerimleri kendi varsayımlarına göre örtük şekilde filtrelenmişti. Halk ittifakının çelişkili birliği ile ve işçi sınıfının birliği ve bölünmesi olgularıyla başa çıkmaya yönelik pratik politik girişimler, ancak Marksist teori ile kendiliğinden işçi sınıfı hareketi arasındaki çelişkinin kabul edilmesiyle birleştiği zaman (dolayısıyla Marksist teorinin kendisi sınıf mücadelesi içinde ve onun nesnesi olarak kabul edildiği zaman), tarihsel maddeciliğin ilkeleriyle yavaş yavaş ve eşitsiz şekilde bütünleştirilmeye ve tarihsel maddeciliğin ilkeleriyle tutarlı bir proletarya hegemonyası izahatı işlenmeye başlanabildi. Bu çelişkilerin “bilinç”teki yansıması belirleyiciydi, zira Lenin, bilinci hem Marksist teori açısından çözümlemekte, hem de salt niyetselliğe –mücadelenin sosyalist amacına– değil, aynı zamanda bilincin kendi düşünömselliğine referansla (dolayısıyla değişen bağlama yanıt veren ve sonuçta amacın somutlaştığı ve dönüştüğü tüm süreci yansıtıyor şekilde) ele almaktaydı.

Lenin'in –dogmatizm ve “eleştiri özgürlüğü”– bölümünün başında ortaya konulduğu haliyle meselenin terimleri, onun polemiğinden tamamıyla dönüşmüş şekilde çıkmaktadır. Lenin dikkatlice okunduğunda, mesele gerçekte teori ile pratiğin ilişkisidir. Yani mesele, Marksist teorinin işçi sınıfı hareketinin politik projesi için bir eylem rehberi olarak kullanılması ve projeye dair eleştiriler ve mücadelenin pratik deneyimi yoluyla teorinin daha da geliştirilmesidir.

Bölüm 6

İki Hegemonya Yönelimi: Menşevikler ve Bolşevikler

Her bir muharebenin somut koşulları incelenmedikçe, mücadelemiz anlaşılamaz bile. Fakat bu bir kez yapıldığında, gelişmenin gerçekten de diyalektik olarak, çelişkiler yoluyla ilerlediğini açıkça görürüz ... Sahici diyalektik, bireylerin hatalarını haklı çıkarmaz, ama kaçınılmaz dönüşleri inceler; bunların kaçınılmazlığını, tüm somutluğu içinde gelişme sürecinin ayrıntılı incelenmesiyle kanıtlar. Diyalektiğin temel ilkelerinden biri, soyut hakikat diye bir şeyin olmadığıdır, hakikat daima somuttur.

– Vladimir Lenin¹

... Marksizmin özü, yaşayan ruhu – somut durumun somut analizidir.

– Vladimir Lenin²

RSDİP'in Mart 1898'de Minsk'te düzenlenen ilk Kongresi, harekete demokratik devrimde hegemonya arzusunu yansıtan bir program sağladı, fakat siyasi polisin Kongreye katılanları tutuklaması nedeniyle ortada bu isteği somutlaştıracak yetkili örgütsel yapı kalmamıştı. Bunu, sosyal-demokrat hareketin coşkulu ama kaotik büyüme dönemi izledi. Birbirlerinden ve bir bütün olarak hareketin tarihsel deneyiminden ve teorik gelişiminden yalıtılmış yerel aydın ve işçi çevreleri kendiliğinden oluşuyor, siyasi polis onları dağıtmadan önce kısa bir süre serpiyorlardı. Ekonomist eğilimin ortaya çıkışının pratik bağlamını, bu çevrelerin karakteristik özelliği halini alan amatörce veya el yordamına dayalı *[kustarnyi]* politik çalışma yöntemleri oluşturmaktaydı. Lenin, Plehanov ve *Iskra* [Kıvılcım] yayın kurulundaki çalışma arkadaşlarının Ekonomizme karşı yürüttüğü kampanya, RSDİP'in

1 Lenin 1904a, s. 411, 412.

2 Lenin 1920b, s. 166.

Brüksel ve Londra'da Temmuz–Ağustos 1903'te düzenlenen İkinci Kongresinde amacına ulaştı. Bu kampanyanın bir sonucu olarak, delegelerin çoğunluğunu *Iskra* örgütü temsil etmekteydi. Buna göre RSDİP, hegemonya mücadelesinde işçi sınıfına önderlik etmeyi amaçlayan bir Marksist öncü parti şeklinde örgütlenecekti.

Fakat tam da Kongre *Iskra*'nın –yani burjuva–demokratik devrimde proletarya hegemonyası stratejik yöneliminin– zaferini tasdiklerken, saf-lar arasında tarihi önem taşıyan bir bölünme yaşandı. Bolşevikler ile Menşevikler arasındaki ayrışma, Kongrenin ortasında aniden ve beklen-medik şekilde ortaya çıktı. Katılımcıların hiçbiri bu ayrışmanın kökeni veya önemi konusunda tamamen net değildi; başlıca aktörler bile ayrışma-nın politik mücadelenin belirsizlikleri ve kafa karışıklığı arasında bulanık şekilde geliştiğini gördüler. Yüzeyde parti kurallarının ve personel mese-lelerinin ayrıntıları üzerinde dönen bu ayrışmanın kökeninde, ıktıdar ve konum mücadelesinde kişisel bağlılıkların ve antipatilerin çatışmasından başka bir şey yokmuş gibi görünebilir. Fakat bu tarz bir açıklama karşıt tarafların niteliklerine uygun değildir, bunların karşıtlığından ortaya çıkan durumla da orantısızdır. Bölünme her iki kampta da diğer tarafın Marksizmin temel ilkelerini terk ettiği suçlamalarına yol açmıştır, ama söz konusu ilkeleri hasım görüşe haksızlık yapmadan tanımlamak basit bir iş değildir.

Bu bölümde, Bolşeviklerle Menşevikler arasındaki bölünmenin, prole-tarya hegemonyası mücadelesinin çözülmemiş sorunlarından ve ortodoks Marksistlerin bu sorunları hesaba katma girişimlerini kuşatan gerillimlerden ayrı tutularak anlaşılamayacağını öne süreceğim. Eğer Rusya'da Marksizmin durumuna ilişkin olarak yukarıda önerilen açıklama doğruysa, bundan, proletarya hegemonyası stratejik yönelimini yetkili kurum-larda ve pratiklerde somutlamak gerektiği zaman, bu yönelimin temelinde ki belirsizliğin politik çatışmaya dönüşeceği sonucu çıkar. Dolayısıyla Kongrenin iki veçhesini oluşturan örgütsel sağlama ve politik bölün-me meselelerinin bir arada anlaşılması gerekir. Lenin, Kongreye ve ondan çıkacak parti örgütüne ilişkin kendi konumunu *Ne Yapmalı?*'daki politik–stratejik mantığa uygun şekilde, Ekonomizme karşı mücadelenin devam ettirilmesi yönünde belirlemişti. Geleceğin Menşevikleri, bu tutu-mu ve bunu ifade eden önerileri yoldaşığa sığmayan bir dizi provokasyon olarak nitelendirerek tepki gösterdiler. Tepkileri ilk başta körlemesine ifade edilmişti, ama hizip mücadelesinin seyri içinde daha düşünülmüş şekilde –siyasal failliğe dair kendi farklı tutumları açısından– ortaya

konuldu. Geçmişe dönük olarak bakıldığında, Lenin'in ve *Iskra* editörler kurulundaki eski çalışma arkadaşlarının formülasyonları arasında önceleri salt küçük farklılıklar olarak görülen şeyler, yeni ve uğursuz bir önem kazanacaktı.

Bu hizip mücadelelerinin seyri içinde, birbirine karşıt şekilde, işçi sınıfı politik failliğine ilişkin iki farklı tutum ve sonuçta da proletarya hegemonyası mücadelesine dair iki farklı yönelim ortaya çıkacaktı. Menşevikler, proletarya politik failliğinin dışavurumcu yönünü vurgulamaya başlayacaktı; onlara göre proletaryanın öz-kurtuluşu, temelde, işçilerin kendi sınıf karakterini burjuva politik aktörlerle pratik karşıtlık içinde ortaya koyduğu politik faaliyet biçimlerinden oluşuyordu. Kendi bağımsızlıklarını böyle pratik biçimlerde ortaya koyarak, işçilerin öz güveni ve politik öz-bilinci artacaktı. Gerçekte, politik-stratejik konjonktürün gereklerinden bağımsız olarak, proletaryanın öz eylemlilik yoluyla eğitimine dair bu koşulla, uygun faaliyet biçimlerinin tanımı kısıtlanmış oluyordu. Öz eylemlilik ve bilinç ve hegemonya gibi bununla aynı soydan kavramlar, örtük şekilde, bireysel özerklik ve öz-kurtuluş idealine referansla yorumlanmıştı. Proletarya failliği dışavurumcu ise, proletaryanın hegemonya mücadelesi siyaseti, bir çeşit aydınlanmış pedagoji şeklinde de karakterize edilebilirdi. Buna karşılık, Lenin'in müdahalelerinde geçerli olan faillik fikri ise özünde stratejikti. *Ne Yapmalı?*'daki dışarıdan bilinç tezine karşılık gelen hegemonya mücadelesi politik-stratejik mantığı uyarınca, Lenin devlet iktidarı üzerine mücadeleye odaklanmıştı. Böyle bir çerçeve oluşturulduğu zaman, proletaryanın failliğini uygun şekilde değerlendirmek için stratejik bağlam üzerindeki etkisine bakılır, proletarya bağımsızlığı da bu stratejik bağlam içindeki örgütlü (dolayısıyla özünde kolektif) sınıf mücadelesini ifade eder. Buna göre, neyin proletaryanın öz-etkinliği, öz-kurtuluşu, öz eğitimi ve öz-bilinci sayılacağı –politik hegemonya mücadelesinin stratejik mantığının prizmasından geçmiş ve ardışık politik konjonktürlerin gereklerine göre tadil edilmiş şekilde– sınıf mücadelesi açısından yorumlanmalıdır.

Bu iki yönelimin giderek büyüyen ayrışmaya anlam vermeye (ve bir tarafı veya diğerini haklı çıkarmaya) çalışan iki çekişen taraf biçiminde tanımlanır olması, ancak, yeni ortaya çıkan partiyi örgütlemeye ve Rusya'nın burjuva demokratik devriminde proletarya hegemonyasının mutabık kalınan doğrultusunu hayata geçirmeye dönük pratik tedbirler konusundaki bir dizi anlaşmazlığın seyri içinde gerçekleşti. İki tarafı ve karşıtlıklarını anlamak için, bunların hizip mücadelesinin bazı pratik

ayrıntılarından ortaya çıkışlarını izlemek gerekiyor. Bu bölümün tartışması *Ne Yapmalı?*'nin örgütsel önerileri konusunda *Iskra*'da uzlaşmaya varıldığı, aynı zamanda bu önerilerin gerekçelerine dair formülasyonlardaki farklılıkların da kabul edildiği belirtilerek başlıyor. *Iskra* yöneticileri arasında anlaşmazlığın ortaya çıkışı ve yoğunlaşması, Lenin'in "stratejik" tutumuna dikkat çekilerek, Kongrede ve sonrasında izleniyor. Proletarya politik failliğine ve dolayısıyla proletarya hegemonyasına dair Menşevik yönelim, Akselrod ve genç Trotskiy tarafından hizip mücadelesini anlama- nın –ve buna müdahale etmenin– bir yolu şeklinde ifade edilmiş, ayrıca Rosa Luxemburg'un Lenin eleştirisini de şekillendirmişti. Lenin'in yürütmesi hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığı açısından ele alındığında, hegemonya konusundaki iki tutumu karşı karşıya koymak, bunların izini proletarya hegemonyası stratejik yönelimindeki belirsizliklere kadar takip etmek ve karşılıklı yanlış anlamalarını açıklığa kavuşturmak mümkün hale gelecek. Diğer taraftan, Menşevikler ve Bolşevikler arasındaki tartışma ve ayrılık, Lenin'in politik–stratejik mantığının içerdiği üzere, hiçbir şeyin, Marksist partinin en kutsal iç çemberinin bile hegemonya mücadelesinden bağımsız olmadığını somut olarak ortaya koyuyor.

Iskra Konsensüsü ve Bunun Sınırları

Rusya'daki Sosyal Demokrat yeraltı kuruluşunun önde gelen isimleri Emeğin Kurtuluşu Grubu ile yasadışı bir devrimci gazete olan *Iskra*'yı [Kıvılcım] yayınlamak ve dağıtmak için anlaşmaya vardığında, amaç Sosyal Demokrat hareketteki kargaşanın üstesinden gelmek ve RSDİP'i burjuva–demokratik devrimde proletarya hegemonyası projesi etrafında yeniden inşa etmektir. Bu amaçla, yayın kurulunun çıkış bildirgesi Ekonomizm'e karşı bir ideolojik savaş duyurusu yapmaktaydı: "Birleşmemizden önce ve birleşebilmemiz için öncelikle kesin ve belirli sınır çizgileri çizmeliyiz. ... mevcut farklılıkların derinliğini açıklığa kavuşturmak için, tüm Rus Sosyal–Demokratları ve sınıf–bilinçli işçileri önünde yürütülen açık polemikler gerekli ve istenilirdir".³ Martov'un kaleminden çıkan aşağıdaki ifade *Iskra* bakış açısını örneklemektedir:

"Eleştirilenler" ile "ortodoks" Marksistler arasındaki mücadele gerçekte proletarya ile burjuva demokrasisi arasındaki politik hegemonya mücadelesinin ilk bölümüdür. Burjuva aydınlarının proletarya hegemonyasına

3 Lenin 1900, s. 354, 355.

karşı isyanında, ideolojik bir maske altında gizlenmiş şekilde, burjuva toplumunun ileri kesiminin devrimci proletaryaya karşı sınıf mücadelesini görüyoruz ... Ekonomistler proletaryayı burjuvazinin bir aleti haline getirmeye çalışıyorlar. Onu dolaysız ekonomik mücadele ile sınırlandırarak, kendi politik programını geliştirmekten, bağımsız bir politik güç haline gelmekten ve sonuç olarak liberallerle çatışmalara girmekten alıkoyuyorlar.⁴

Martov, Ekonomizmin yarattığı zorluğu bu şekilde yorumlayarak, Lenin'le aynı örgütsel sonucu çıkarmaktaydı: "Üyelerinin dikkatlice seçilmesini ve eğitilmesini temin etmek için hareketi yukarıdan aşağı örgütlenme" görevi *Iskra*'ya düşüyordu.⁵

"Örgütten söz ederken sahiden de ayrı dillerden konuşuyoruz".⁶ Lenin, *Ne Yapmalı?*'nin örgütsel önerilerini, hayal etmiş olabileceğinden de fazla öngörüyle bu şekilde gündeme getirdi. Ekonomistler, örgütlenmenin önemi konusunda devrimci Marksistlerle hemfikir olabilirdi, ama örgüte uygun biçim özünde onun "faaliyetinin içeriğine" bağlı olacaktı.⁷ Sosyal-demokrat siyaset "işverenlere ve devlete karşı ekonomik mücadele" ile bir tutulursa, "olabildiğince geniş" ve "koşulların izin verdiği ölçüde kamusal" bir sendika örgütü biçimini alacaktı. Ama eğer otokrasiyi devirmede proletaryanın tüm halk ve demokrasi güçlerine önderliği için mücadeleyi kapsıyorsa, profesyonel devrimcinin siyasi polisle savaşma becerilerine ve dolayısıyla da "çok geniş olmayıp ... olabildiğince gizli tutulan", içinde işçilerle aydınlar arasındaki ayrımların önem taşımadığı bir devrimciler örgütüne gereksinim duyacaktı.⁸ Lenin, sendika faaliyetlerinin bile

4 Aktaran: Haimson 1955, s. 131.

5 A.g.e.

6 Lenin 1902, s. 452 [1998, s. 123].

7 Lenin 1902, s. 440.

8 Lenin 1902, s. 452-3. İşçiler, sosyalist teorisyenler olarak, sosyalist ideolojinin üretilmesinde yer alabilirler, ama buna "yaşadıkları çağların bilgisini şöyle böyle kazanabildikleri ve bu bilgiyi şöyle böyle geliştirebildikleri ölçüde, katıldılar. Ama, işçinin *bunda daha sık başarı gösterebilmesi için*, genel olarak işçilerin bilinç düzeylerini yükseltmek için her türlü çaba gösterilmelidir; işçilerin kendilerini '*işçi yazınının*' sınırları içerisinde yapay olarak hapsedemeleri, *genel yazında* giderek artan bir biçimde ustalık kazanmayı öğrenmeleri zorunludur ... 'hapsedilmelidirler' demek daha da doğru olacaktır, çünkü işçilerin kendileri de aydınlar için yazılan bütün şeyleri okumak istiyorlar ve okuyorlar, ve yalnızca pek az (kötü) aydın, 'işçiler için' fabrika koşulları konusunda birazcık şeyler söylemenin ve uzun zamandan beri bilinen bu şeyleri bir daha, bir daha yinemenin yeterli olduğuna inanır" (1902, s. 348n [384n olacak - ç.n.; 1998, s. 48]). Lenin'in argümanında betimlendiği şekilde sosyalist ideoloji, Kautsky'nin evrensel yasaların bilgisi olarak Marksist bilim kavrayışını yansıtır, ama aynı zamanda Ekonomizmin dar

yasadışı olduğu bir ülkede, çalkantılı koşullarda “bir bütün olarak hareketin istikrarını sağlamak” ve “hem sosyal–demokrasinin hem de asıl sendikaların amaçlarını yerine getirmek” için gerekli temeli sağlam bir devrimciler örgütünün oluşturacağını iddia etti. En güvenilir ve deneyimli işçi çekirdekleri devrimciler örgütü aracılığıyla gizlice birbirine bağlanacaktı; [böyle bir örgüt,] formel örgütlenme, seçimler veya hatta bir üye listesi bile olmadan “yığınların en geniş desteğiyle ve herhangi bir biçimsel örgüt olmaksızın sendikal örgütün *bütün* işlevlerini yerine getirebilir; ve üstelik bunları sosyal–demokrasinin gerektirdiği biçimde başarabilir”-di.⁹ Lenin, karşı görüşün, “hareketin ‘derinliği’, ‘kökleri’ sorunu gibi felsefi ve toplumsal–tarihsel olan sorunu, jandarmalara karşı en iyi savaşım yöntemi gibi teknik ve örgütsel bir sorunla” birbirine karıştırdığı kanısındaydı.¹⁰

Otokratik egemenlik koşulları altında faaliyet yürüten bir devrimciler örgütü için “gizlilik öyle zorunlu bir koşul”dur ki “bütün öteki koşullar (üyelerin sayısı ve seçimi, işlevler vb.) bu birinci koşulla uyum içinde olmadır”.¹¹ Fakat gizli örgütle hareket arasında bir ayrım yapılmalıdır:

En gizli işlevlerin bir devrimciler örgütünde merkezileşmesi, geniş yığınlaraya yönelik ve bu yüzden de olabildiğince gevşek ve gizlilikten uzak bulunan işçi sendikaları gibi, işçilerin kendi kendilerini eğitime çevreleri ve illegal yazım okuma çevreleri gibi, sosyalist ve demokratik çevreler, nüfusun *bütün* öteki kesimleri arasında sosyalist ve demokratik çevreler vb., vb. gibi büyük sayıdaki öteki örgütlerin eylem alanını genişletecek ve niteliğini zenginleştirecektir.¹²

Hareket, potansiyel katılımcı adayları bolluğu ortasında aktivist kılığı çekmekteydi. Çeşitli “ayrıntılı işlevleri” (örneğin yasadışı yayınları

sınırlarına karşı proletarya hegemonyası mücadelesini de yansıtmakta, Sosyal Demokrat aydınların ve işçilerin burjuva aydınlarına ve işçi sınıfı hareketinin burjuva ideolojisine tabi oluşuna karşı mücadelesini de yansıtmaktadır. Kautsky’nin düşüncesinde evrenselleştirici Marksist bilimle proletarya mücadelelerinin somut tikelliği arasındaki uyumun teori ile pratik arasında, aydınlarla işçiler arasında bir tür iş bölümü getirmeye hizmet ettiği anımsanabilir. Lenin, belki de bilinç ile kendiliğindenlik arasında, Marksizm ile kendiliğinden işçi sınıfı hareketi arasında tanımladığı çelişkinin bir sonucu olarak, Sosyal Demokrat öncünün örgütünde “*işçilerle aydınlar arasındaki*, ve hele ayrı ayrı meslekler arasındaki *her türlü ayrım* kesin olarak *silinmelidir*” (1902, s. 452 [1998, s. 123–4]) diye öne sürebilmişti.

9 Lenin 1902, s. 460 [1998, s. 131].

10 Lenin 1902, s. 461 [1998, s. 132].

11 Lenin 1902, s. 475–6 [1998, s. 148].

12 Lenin 1902, s. 466 [1998, s. 138].

okuma, bunlara bilgi sağlama ve yazı yazma, hatta bunları dağıtma) bölerek ve bunları farklı “detay işçileri”ne dağıtarak, hareketin görevlerinin çoğu nispeten tehlikesiz hale getirilebilir ve “neredeyse gizli iş olmaktan çıkar”, böylece asla profesyonel devrimciler olmayacak birçok kişinin katılımı kolaylaştırılıp, bunun tehlikesi de büyük ölçüde azaltılırdı. Fakat işlevin uzmanlaşması merkezileşmeyi içerirdi: “Görevleri dağıtayımla derken hareketi parçalamamak için, küçük işlevleri yerine getiren kişiye, yaptığı işin zorunlu ve önemli olduğu inancını verebilmek için (ki bu inanç olmaksızın onlar işlerini hiçbir zaman yapmayacaklardır), bütün bunlar için sınanmış devrimcilerden oluşan güçlü bir örgüt zorunludur”.¹³ Burada iş bölümü, örgütsel merkezileşmenin etkinliğine dair ayrı bir argüman olarak değil, otokratik egemenlik koşullarından, devrimci hareket yaygın katılımı teşvik etmek için gizlilik ihtiyacına dek uzanan bir argümanın parçası biçiminde resmedilmektedir.

Devrimci örgütlenmenin aracı *Iskra* olacaktı: “Güçlü siyasal örgütleri *eğitebilmek* için, bütün Rusya’yı kapsayan bir gazeteden başka araç yok”-tu.¹⁴ Bu “eğitim”, editörlerin demokratik devrimde proletaryanın hegemonya mücadelesine öncülük edebilecek türde bir örgüt inşa etme gereğini okurlarının aklına sokmasından daha fazlasını içermekteydi. Gazetenin örgütsel önemi çok daha bütüncüldü. Sadece Marksist analizi ve Rusya’daki mücadeleye dair argümanı yaymakla, devrimcilerin ideolojik birliğini pekiştirmekle kalmayacak, sadece otokrasiye karşı “her protestoyu ve her itirazı” desteklemek üzere ajitasyon yapıp, sosyal-demokrat davaya yeni güçler çekmeyecek, bizzat gazete için araştırma yapma, yazma, onu yayınlama ve dağıtma işini, bu işi yürütenleri de örgütleyecekti:

Bir gazete, yalnızca bir kolektif propagandacı ve kolektif ajitator değil, aynı zamanda kolektif bir örgütleyicidir de. Bu bakımdan, yapım halindeki bir binanın çevresinde kurulan *iskele*ye benzetilebilir; yapının dış kenarlarını belirir ve yapıcılarının birbirleriyle temasını, iş bölümünü ve örgütlü çalışmalarının meydana getirdiği ortak sonuçları görmelerini sağlar.¹⁵

Devrimci gazetecilik pratiği, uygulayıcılarını kitlelerden yalıtabilecek “kitabî” bir uğraş değil, bilhassa “tamamıyla çok yönlü ve her şeyi kucaklayan siyasal ajitasyonla, yani yığınların ilkel yıkıcı gücüyle devrimciler örgütünün bilinçli yıkıcı gücünü *birbirine yaklaştıran ve tek bir bütün*

13 Lenin 1902, s. 465, 469 [1998, s. 141].

14 Lenin 1902, s. 499 [1998, s. 174].

15 Lenin 1902, s. 502–3 [1998, s. 177].

halinde birleştiren bir çalışma içerisinde” bulunmaktadır.¹⁶ Blankizm politik mücadeleyi komplo boyutuyla sınırlarken, *Ne Yapmalı?*’da komplocu örgüt bizzat kavramı itibarıyla işçi sınıfı hareketine ve kitlesel politik mücadeleye organik şekilde bağlıdır.

Lenin’in argümanının esası, Rus işçi sınıfı hareketine öncülük edecek profesyonel bir devrimciler örgütüne olan ihtiyaçtı, ama parti ile hareket, bilinç ile kendiliğindenlik arasındaki ayrımın örgütsel pratikte nasıl çizileceğini belirtmemişti. *Ne Yapmalı?*’nın çağdaş önemi örgütsel bir şablonunda değil, proletarya hegemonyasına dair *Iskra* projesinin örgütsel içerimlerini işlemek bakımından temsil ettiği çabada yatıyordu. Bu nedenle, Lenin’in editör çalışma arkadaşları tarafından bazı çekincelere rağmen olumlu karşılandı. Potresov Lenin’e şöyle yazdı: “Küçük kitabınızı iki kez baştan sona okudum ve yazarını sadece kutlayabilirim. Genel izlenim ... mükemmel”;¹⁷ Menşevik tarihçi Theodore Dan’a göre bu, “editörler kurulunun tüm üyelerinin ve *Iskra*’ya en yakından katkı yapanların Lenin’in çalışmasına dair genel tavrını ifade etmekteydi”.¹⁸ Var olan çekincelerse kendiliğindenlik ve bilinci ele alışıyla ilgiliydi. Potresov’un coşkusu, “kendiliğindenlik’e karşı mücadelede bir yerlerde yazarın ‘bilinç’ yönünde aşırıya kaçtığı” kaygısıyla azalmıştı.¹⁹

Plehanov’dan beri Rus Marksistler, burjuva–demokratik devrimde proletarya hegemonyasına dair sosyal–demokrat stratejinin paradokslarını çözmek için sosyalist bilince bel bağlamışlardı. Bu nedenle, sınıf mücadelesinin nesnel ve öznel yönlerinin eşitsiz geliştiği fikri Rus Marksist çevrelerinde bir yenilik sayılmazdı; Ekonomistler bile bunu kabul etmekteydi.²⁰ Eşitsiz gelişme Marksist ortodoksluğun mantığını esnetmiş olsa da, sosyalist hareketin nesnel ve öznel yönleri arasında, işçi sınıfı ile Marksizm arasında ortodoksluğun kabul ettiği özsel uyumu kırmamıştı. Fakat *Ne Yapmalı?*’da bu uyum öncül olmaktan çıkarılıp (potansiyel) sonuca indirilmişti, sadece politik mücadelenin bir nesnesi olarak rol oynamaktaydı. Lenin’in formülasyonlarını diğer editör arkadaşlarınıninkinden ayıran şey, uyumun mücadeleye ve çelişkiye –diyalektik olarak– tabi kılınışıydı sadece. Plehanov, Akselrod, Martov ve diğerlerinin “devrimci aracı”nın bilinçli önderliği üzerindeki ısrarı, daima, kendiliğinden işçi sınıfı hareketiyle örtülü bir uyum varsayımına dayanıyordu.²¹ Potresov

16 Lenin 1902, s. 512 [1998, s. 188].

17 Aktaran: Dan 1970, s. 238.

18 Dan 1970, s. 237.

19 Aktaran: Dan 1970, s. 239–40.

20 Bkz., örneğin, Martinov’un İkinci Kongre’deki konuşması (RSDLP 1904, s. 140–52).

21 Bu örneğin, Plehanov’un *El Kitabı*’ndaki (1900) “devrimci aracı (aydınlar arasından da işçil-

Lenin’e şöyle yakınmıştı: “*Dış etkiyi çok fazla vurguluyorsunuz; sosyalizm tarihinde bu kuşkusuz var, ama [sizinki,] işçi sınıfı içinde zaten var olan, toplumsal yapının genel olumsuzlanışına karşı çıkmaya varıyor*”.²² Akselrod ve Plehanov birbirleriyle yazışmalarında benzer çekinceleri dile getirdiler ve öyle görünüyor ki Akselrod bunları dolaylı yoldan Lenin’e de yöneltti,²³ ama *Iskra* editörlerinin hiçbiri bu noktada bastırmadı. Belki de farklılık, kolayca, açık pratik içerimleri olmayan bir vurgu meselesi gibi yorumlanabileceğinden, İkinci Kongre’nin Ekonomist delegeleri Lenin ve diğer editörlere sadece bu noktada karşı koymaya çalıştıklarında *Iskra* ekibi saflarını sıklaştırmıştı. Fakat Plehanov, daha sonra, yeni ortaya çıkan Bolşevik eğilimle politik kopuşunun ardından, kendine özgü beceriksizliğiyle, *Ne Yapmalı?*’ya muhalefetini tam da bu zeminde ortaya koymuştu.²⁴

RSDİP’i yeniden inşa etme acil pratik zorunluluğu nedeniyle, *Iskra*’nın demokratik devrimde proletarya hegemonyası stratejik projesi etrafında şekillendirdiği programatik anlaşma, salt vurgu yahut formülasyon farklılıkları gibi görülen şeylere ağır bastı. Bu farklılıklar, özellikle de kendiliğindenlik ile bilinç arasındaki ilişkiye dair farklı formülasyonlar, Rus Marksistlerin bu hegemonik projeyi teorileştirme girişimlerini zora sokan belirsizlikler bağlamında kavranıldığında daha da dikkat çekici bir hal alır; Bolşevikler ile Menşevikler arasındaki bölünme de ancak işçi sınıfı öncü partisinin örgütlenmesi konusundaki tartışma bu bağlamda incelendiğinde anlaşılır hale gelir.

Kongre ve Bölünme

Kongrenin ilk yarısı boyunca, bazı tereddütlere rağmen *Iskra* kampının birliği devam etti; *Iskra* taslak programı, Yahudi İşçileri Bund’unun temsilcileri ve bir avuç Ekonomist delege ile yaşanan çekişmelerden etkilenmedi.

er arasından da çıksa) işçilerin bilincinin verili bir toplumun gerçek koşullarını olabildiğince az gecikmeyle izlemesine yardımcı olmalıdır” ve Sosyal Demokrat aydınlar “işçilerin bilincinin yaşamlarının koşullarına uyarlanması hızlandırmaya çalışmalıdır” talimatlarından ortaya çıkar (aktaran: Haimson 1955, s. 125). Ve Harding’in (1977, s. 154) Akselrod’un perspektifi ile Lenin’inki arasındaki özdeşliği göstermek için Akselrod’un “Rus Sosyal-Demokratlarının Şimdiki Görevleri ve Taktikleri”nden (1898) aktardığı şu cümle, belirgin şekilde tam aksini gösterir: “Sosyal-Demokratların kendilerinin bilincine göre, proletaryanın hazır, tarihsel olarak geliştirilmiş bir toplumsal ideali yoktur. Böyle bir ‘ideali’ bilincinde yavaşça formüle etmesinin yolu, işverenleriyle olan ‘ekonomik mücadelesi’ olarak kalmaktır – daha açık konuşmak gerekirse – bu mücadele işçilerin anlayışını sosyalizmin tanımlı amaçları için hazırlar” (biraz daha farklı bir çeviri Axelrod 1898, s. 239’da bulunabilir).

22 Aktaran: Frankel 1969b, s. 68.

23 Bkz. Ascher 1972, s. 178.

24 Bkz. Baron 1963, s. 248–51; ayrıca bkz. Larsson 1970, s. 235–6; Haimson 1955, s. 193.

Uyuşmazlık, 22. oturumda, parti kurallarının ilk maddesi olan üyeliğin tanımı üzerine tartışmada ortaya çıktı. Kurallar Komisyonu bu maddenin formülasyonu konusunda öylesine bölünmüştü ki bu farklılığı Kongreye bildirdi. Lenin'in orijinal taslağına göre "RSDİP'in bir üyesi, onun programını kabul eden ve parti örgütlerinden birine kişisel katılımıla Partiyi destekleyen kişi" idi.²⁵ Bu formülasyonu dar ve katı bularak memnun olmayan Martov alternatif bir versiyon önerdi, burada bir üyeyi "Parti programını kabul eden, Partiyi mali açıdan destekleyen ve Parti örgütlerinden birinin yönetimi altında ona düzenli kişisel yardım sunan kişi" olarak tanımlıyordu.²⁶ İki versiyon arasındaki fark –bir üyenin bir parti örgütüne mi dâhil olacağı yoksa sadece onun gözetimi altında mı çalışacağı– büyük bir sonuç yaratacak gibi görünmeyebilir, ama bu tartışma Kongreyi iki oturum boyunca meşgul etti ve tutanaklarda 20 sayfa yer kapladı.²⁷

Akselrod, Martov'un formülasyonunun savunusunu parti ve örgüt kavramları arasında bir ayrım öne sürerek başlattı. Devrimci geleneklere istinaden, hem *Zemliya i Volya*'nın hem de *Narodnaya Volya*'nın, örgüte dâhil olmaksızın davaya yardım eden kişileri partinin üyeleri kabul ettiğini öne sürdü. Martov, bu ayrımı sınıf mücadelesi bağlamına yerleştirdi: "Parti örgütü, bizim anladığımız anlamda Parti'nin işleyişini harekete geçiren çarktır ... Bana göre, komplocu örgüt ancak etrafında geniş bir Sosyal–Demokrat işçi sınıfı partisi varsa anlamlıdır".²⁸ Lenin, parti örgütlerinin sadece profesyonel devrimcilerden oluşması gerektiğini reddetmekle birlikte, parti ile sınıf arasında kesin bir ayrımda ısrar etti: "Parti işçi sınıfının geniş kitlesinin sadece öncüsü, önderi olmalıdır; bu kitlenin tamamı (veya neredeyse tamamı) Parti örgütlerinin 'yönetimi altında' çalışır, ama hepsi de Partiye dâhil değildir ve olmamalıdır da".²⁹ Mesele salt terminolojik gibi görünebilir, ama bu ayrımlar arasındaki uyumsuzluğun altında yatan neden, siyasal failliği oluşturmanın iki yolu ve dolayısıyla sınıf mücadelesi sürecinde öncü ile kitleler arasındaki etkileşimin iki yolu arasındaki, henüz üzerine düşünülmemiş olan ama zaten gözle görülebilen gerginlikti.

Martov'un argümanı, bir kez bilinçli öncü örgütlenmiş olduğunda, bizzat işçilerin sınıf konumunun mantığının ikisi arasındaki uyumu sağlayacağını

25 RSDLP 1904, s. 311.

26 RSDLP 1904, s. 10.

27 RSDLP 1904, s. 310–30.

28 RSDLP 1904, s. 311–12.

29 RSDLP 1904, s. 327.

örtük şekilde varsayıyordu. “Bilinçsiz bir sürece bilinçli ifade verenler bizleriz ... Eğer kendi eylemlerinin sorumluluğunu taşıyan her grevci, her gösterici kendisini Parti üyesi sayabilirse buna ancak sevinebiliriz”.³⁰ Martov ve taraftarları bu formülasyonu “yaşamın” taleplerine uyarlanabilir olmasının altını çizerek desteklediler. Parti ile sınıf arasında katı bir ayırım yapmak bürokratik, biçimsel ve basitçe işe yaramaz olacaktı: “Yaşam kendisini dayatacaktır ... ve Merkez Komitesi, çok sayıda örgütü Parti dışında bırakmamak için, pek de güvenilir olmayan niteliklerine rağmen bunları meşrulaştırmak zorunda kalacaktır”.³¹

Lenin, Martov’un formülasyonuna atfedilen uyarlanabilirliğe, bunun sadece kafa karışıklığı potansiyeli yaratan bir açıklık eksikliğinin kamufajı olduğunu söyleyerek saldırdı. “Pavloviç” (P.A. Krasikov), Martov’u “anarşist bir anlayış”la suçladığında aynı noktayı daha keskin şekilde ortaya koydu; buna göre “sorumlu olmayan kişilerin”, yani bir parti örgütüne üye olmadığı için fiilen sorumlu tutulamayacak kişilerin “Partiye kendilerini yazdırmaları” olanaklı hale gelecekti.³² Lenin, sadece kendi formülasyonunun “Partinin bir üyesi kavramını tam olarak tanımladığını” öne sürdü.³³ Tanımdaki bu açıklık, parti işlerinde seçim ilkesinin yaygın şekilde benimsenmesinin bayraktarlığını yapan Ekonomist “Brouckere”nin (Lydia Mahnovets) Lenin’in taslağını tercih etmesinin paradoksal nedeni; zira seçmenlerin niteliklerinin belirsiz olması, güvenilir seçimleri savunulamaz ve demokratik hesap verebilirliği olanaksız kılacaktı. Lenin’in merkeziyetçiliği (henüz) demokratik değildi, ama demokrasi onun antitezi de değildi, zira hem merkezcilik (centralism) hem de demokrasi yetkinin fiilen uygulanmasını gerektiriyordu. Muhafifler sonraları bu tartışmayı demokrasi ile bürokrasi karşıtlığı biçiminde sunsalar da, Lenin bunu uyarlanabilirliğe veya –Martov’un deyimiyle– “esnekliğe” karşı merkeziyetçiliğin (veya yetkinin etkin uygulanışının) öne sürülüşü şeklinde yorumlamaktaydı.

Lenin’in formülasyonunun amacı, tam olarak Merkez Komitesi üyeliği üzerinde denetim sağlamaktı: “Her türden, saftan ve renkten oluşan çok çeşitli örgütlere ihtiyacımız var ... [fakat] bir Parti örgütünün bu şekilde kabul edilmesi için Merkez Komitesinin onayı gerekli bir koşuldur”.³⁴ Örgütlerin kabulünün merkezi denetimi, üyeliği açık veya en azından

30 RSDLP 1904, s. 311, 312.

31 RSDLP 1904, s. 320.

32 RSDLP 1904, s. 324.

33 RSDLP 1904, s. 326.

34 RSDLP 1904, s. 314.

tartışılmaz kılacaktı. Örgütsel yetki ve hesap verebilirlik ilişkilerinin açık tanımlanmasında amaç, öncü partinin faaliyeti üzerinde etkili bir denetim sağlamak ve böylece bilinçli öncünün sınıf mücadelesinin kendiliğinden hareketi üzerinde tutarlı ve etkili şekilde eylemde bulunmasını olanaklı kılmaktı. Bu açıdan bakıldığında, Martov'un versiyonunun "esnekliği" sadece kafa karışıklığının değil, potansiyel siyasi zafiyetin de kaynağıydı: "Partinin şu an içinden geçtiğimiz dönemde", artan sayıda bağlılığı belirsiz yeni üye beklentisiyle parti birliğinin restorasyonu, "tam da bu 'esneklik' ... tüm kafa karışıklığı, yalpalama ve oportünizm unsurlarına kapıyı açar".³⁵ Benzer bir noktayı, Lenin'in taslağını oportünizme karşı bir "siper" gibi gören ve sadece birkaç ay sonra Menşeviklere katılacak olan Plehanov da vurgulamıştı; ama o sorunun kaynağını "burjuva bireycilikleri"ni işçilerin disiplini ile karşı karşıya koyduğu aydınlar arasında bulurken,³⁶ Lenin tehlikenin daha yaygın olduğunu, sadece aydınlar arasında değil "işçi sınıfı içinde de" bulunduğunu belirtti.³⁷ Martov'un taslağından yana taraf olanlar açısından, bu argüman çizgisi, gerçekliğin hilafına kurallara yönelik yanlış bir takıntı olarak görünmekteydi: "Akimov" (Vladimir Mahnovets), "yaşamın gerçeklerinin ne olursa olsun kendilerini Parti örgütümüze dayatacağına emin" olduğunu iddia etti;³⁸ "Kostrov" (Noah Jordanya) "yaşamın kurallar için değil, kuralların yaşam için var olduğunu" belirtti;³⁹ Trotskiy "oportünizmin kurallar aracılığıyla defedilebileceğini bilmiyordum. Oportünizmin daha karmaşık nedenlerle üretildiğini düşünüyorum" dedi.⁴⁰ Fakat bu çürütmelerin gücü, olduğu kadarıyla, işçi sınıfı gerçekliği ile Sosyal Demokrat bilinç arasındaki nihai uyum varsayımına dayanmaktaydı ki bu, Lenin'in sorgulamaya hazır olduğu varsayımıydı. İşçi sınıfı gerçekliği alanı, hegemonya mücadelesinin politik-stratejik mantığı tarafından kat edilmekte ve şekillenmekteydi; bu nedenle (karşı çabalarının şekli ve odağı ancak kısmen öngörülebilir) diğer eğilimlere karşı mücadele yürütürken Lenin'in ilgilendiği şey, parti kuralları da dâhil olmak üzere hangi araç lazımsa kullanarak, bir siyasal eğilim –devrimci Marksizm– için olabilecek en avantajlı konumu sağlamaktı.

35 RSDLP 1904, s. 326–7.

36 RSDLP 1904, s. 321–2.

37 RSDLP 1904, s. 327.

38 RSDLP 1904, s. 330.

39 RSDLP 1904, s. 329.

40 RSDLP 1904, s. 324.

Sonuçta “yaşam” kendini dayattı ve *Iskra* muhaliflerinin çoğunluğunun desteğiyle Martov’un maddesi Kongrede 22’ye karşı 28 oyla onaylandı. Bu oy dağılımı Lenin’in parti içinde oportünizme kayışa dair kaygısını pekiştirdi, ama hepsi de Martov’dan yana çıkan Ekonomist delegeler Akimov ve Martinov ile Yahudi Sosyal Demokrat Bund’un temsilcileri Kongreden çekildiğinde kuvvetler dengesi değişti. *Iskra* örgütünün saflarındaki bölünmeye zemin hazırlayan şey üyelik maddesi üzerindeki tartışma değil, partinin merkez kurumları için düzenlenen seçimlerdi. Lenin, *Iskra* editörler kurulunu edebi çevreden resmi parti kurumuna dönüştürmek ve gazetesinin etkin yönetimini geliştirmek amacıyla, “iki üçlü” (üç üyeli bir Merkez Komite ve Merkezi Organ için üç editör) seçmek suretiyle kurulu yeniden oluşturmaya yönelik bir planı Kongreden önce zaten dolaşıma sokmuştu. *Iskra* kampında yeni ortaya çıkan gerilimler bağlamında, bu plan yeni ve siyaseten patlayıcı bir önem kazandı: Kongrede kabul edilmesi, RSDİP’in Bolşevikler (çoğunluk) ve Menşevikler (azınlık) biçiminde bölünmesinin işaretiydi. Martov ve taraftarları, Lenin’in planını ve buna eşlik eden Lenin, Plehanov ve Martov’dan oluşan (Akselrod, Potresov ve Zasuliç’in çıkarıldığı) bir editörler kurulunun atanmasını, etkin yönetim için bir reçete değil, “Merkez Komite üzerinde etki kurma mücadelesi” olarak gördüler. Politik çalışma için “normal koşulları” oluşturmaktan ziyade, yeni editörler kurulunun seçilmesiyle Kongre, Ekonomizme karşı mücadelenin seyri içinde yaratılmış olan “belirli gruplara karşı istisnai yasalarla, [parti içindeki] abluka halini ... sürdürmüş ve hatta pekiştirmişti”.⁴¹ Lenin’in yanıtı, üyelik maddesi üzerine tartışmalardan bu yana anlaşmazlığın bağlamının ve terimlerinin değiştiğine işaret etmektedir:

Şimdiye dek *Iskra*’nın tüm faaliyeti, ayrı bir grup olarak, bir etki mücadelesi olmuştur, ama şimdi daha fazla bir şey anlamına geliyor, bu etkinin örgütsel sağlanışması meselesi ... Yoldaş Martov kesinlikle haklı: Attığımız adım, Partimizin gelecekteki çalışması için şimdi şekillenmiş bulunan eğilimlerden birinin seçildiğini kanıtlayan, kuşkusuz büyük bir politik adım ... Dengesiz ve kararsız unsurlarla ilgili olarak bir “abluka hali” yaratabiliriz ve yaratmalıyız ... Kongrenin şimdi onayladığı tüm bir merkezîyetçilik sistemi, politik dağınıklığın o çok sayıdaki kaynağıyla ilişkili olarak bir “abluka hali”nden başka bir şey değil.⁴²

Seçilen eğilimi kabul etmeyi reddeden Martov ve diğer Menşevikler, merkez parti kurumlarının çalışmalarında işbirliği yapmayacak ve

41 RSDLP 1904, s. 432.

42 RSDLP 1904, s. 434–5.

Kongrenin Bolşevik kararlarını ters çevirmeye yönelik bir kampanya başlatıcılardı. Menşevik boykot Lenin'e *kustarnichestvo*'nun, Ekonomizmi sürdüren dar "çevre ruhu"nın nüksettiğini gösterdi. Bu nedenle, her iki taraf da baştan itibaren bölünmenin politik önemini kabul etse de, aynı zamanda her biri diğerine kişisel çıkar –iktidar veya mevki peşinde koşma– suçlamaları savurmaktaydı.⁴³

Bir kişisel hırs, korku ve hassasiyet, kıskançlık ve sadakat kakofonisi, bölünmede temel politik ilke farklılıklarının bir şekilde söz konusu olduğu duygusuyla iç içe geçmişti; bu da bölünme konusunda meseleleri yanıtlamaktan kaçınmayan bir açıklama formüle etmeyi zorlaştırıyordu. Başta üzerinde anlaşılan görüş olan proletarya hegemonyası stratejik yönelimi belirsizlikle yarıldığında, başta üzerinde anlaşılan görüşe ihanet suçlamalarına dayalı bir açıklama pek işe yaramaz; makul bir açıklama, her iki tarafın da tutumunu, birini veya diğerini ihmal etmeden veya şeytanlaştırmadan anlayabilmelidir.

Georg Lukacs, bölünmenin politik kökenini parti üyesi tanımına yerleştirir,

parti üyesi [için] ... kendini tüm varlığıyla parti çalışmasına adanmanın, –en katı biçimde düzenlenen– parti disiplinine bütünüyle bağımlı olmanın kesinlikle zorunlu olup olmadığı[ndan bağımsız olarak bu böyledir] ... Bolşevik örgütlenme planı, bütün bir sınıfın oldukça kaotik kitlesinden, her türlü fedakârlığa hazır bulunan ve hedefin bilincinde olan bir devrimciler grubunun seçilmesini gerektirir.⁴⁴

RSDİP'in 1906'da düzenlenen ve Menşeviklerin egemen olduğu Dördüncü (Birlik) Kongresinin, Lenin'in orijinal tanımını kabul etmesi olgusunu, Lukacs'ın iddiasını düz anlamda kabul eden bir yorumla uzlaştırmak zordur. Devrimcilerin kararlı adanmışlığına yaptığı vurgu, argümanının gerçek dayanağının, Lenin'in tanımının devrimci irade ve etkinliğin hukuki ifadesi ve Bolşevik örgütün de bunun kurumsal somutlaşması olduğunu düşündürür. Dolayısıyla, parti üyeliği tanımıyla ilgili anlaşmazlık "ancak devrim olasılığına, devrimin muhtemel akışına, karakterine, vb.

43 Lenin'in planının ve Martov'un bunu önceden biliyor oluşunun tarihi acı suçlamaların konusu olmuştur. Farklı açıklamalar için bkz: Getzler 1967, s. 80–2 ve Lenin, 1903b, s. 86–90. Suçlamaları bir versiyona veya diğerine kötü niyet atfetmek zorunda kalmadan anlayabilmek için, parti üyeliğine ilişkin tartışmadan sonra Lenin'in planının politik bağlamındaki dönüşümü –Martov'un taraf olduğu şeyin politik öneminin değişmiş olduğunu– akılda tutmak gerekir.

44 Lukacs 1924, s. 25 [1998, s. 26].

ilişkin iki farklı temel tavır arasındaki fikir ayrılığından yola çıkılarak kavranabilir ... *Lenin'in örgüt düşüncesi, devrim olgusunu, devrimin güncelliğini şart koşar*".⁴⁵ Fakat eğer Bolşevizm devrimci irade ile ve Menşevizm de buna göre bu iradenin şekleştirmesiyle özdeşleştiriliyorsa, Lenin'in Luxemburg veya Trotskiy gibi gelecekteki müttefiklerinin Martov ve Akselrod ile dayanışmasını açıklamak zordur. Gerçekten de asıl söz konusu olan şey devrimci iradenin gücü veya devrimci faaliyete adanmışlık değil devrimci faaliyetin nasıl anlaşılacağıdır. Önce ikincisi belirtilmeden, ilki tanımlanamaz bile.

Lukacs'ın burada "güncelliği"ni düşündüğü devrim, sosyalist devrim, Lenin de dâhil olmak üzere bölünmenin taraflarından herhangi biri tarafından öngörülmemektedir. Ekonomistler hariç hepsi de işçi sınıfının özerkliğinin, burjuva-demokratik devrimde onun hegemonyası biçimini alacağı kararına varmışlardır. Lukacs'ın devrimci sürece dair kendi anlayışının, Lenin'den çok Menşevizmin ayırt edici temalarına yakın olduğu da öne sürülebilir. Lukacs proletaryayı tarihin özdeş özne-nesnesi olarak, bilgiye dair felsefi sorunun çözümü olarak görmektedir. Ücretli emekçinin sömürsü, toplumsal-tarihsel bütünlüğün özü olduğu için, bütünlüğün bilgisinin anahtarı proleter devrimci pratiktir. Tarihsel süreç bu nedenle esasen proletarya-öznesinin öz-bilince ulaşmasıyla özdeşleştirilmiştir. Proletaryanın öncüsü olarak parti "proleter sınıf bilincinin *özerk bir biçimi*"dir, bunun ortaya çıkışı "daima bilinçli öncünün bilinçli, özgür eylemi olarak kalır".⁴⁶ Proleter bilincin ve pratiğin en yüksek biçimi olarak, parti komünist toplumun bir tür ön temsili, özgürleşmiş insanlığın embriyosudur. Bireysel parti üyesi, devrim ile bütünüyle özdeşleşirken, bütünsel tarihsel dönüşüm süreciyle bağlantı kurar ve böylece ahlaki bir fail ve simge haline gelir. Böylece Lukacs partiyi "insan ile tarih arasındaki somut dolayım" biçiminde yorumlayabilmişti.⁴⁷

Daha önce öne sürüldüğü gibi, toplumsal bütünlüğün özü olarak ücretli emek sömürsü nosyonu, Lenin'in *Ne Yapmalı?*'daki bilinç açıklamasında geçerli olan toplumsal bütünlük anlayışından temelde farklıdır. Fakat Lukacs'ın devrimci-tarihsel süreci proleter öz-bilincin ortaya çıkışıyla özdeşleştirmesini makul kılan da bu nosyondur. Ve bu özdeşleştirme, Lenin'in Ekonomist ve sonra da Menşevik karşıtlarını tekrar tekrar eleştireceği, işçi sınıfı mücadelesinin siyasetini bir eğitim sürecine benzetme eğilimiyle uyumludur. Bu aynı zamanda, Lukacs'ın parti üyeliğine ahlaki önem

45 Lukacs 1924, s. 25-6 [1998, s. 26-27].

46 Lukacs 1922, s. 330.

47 Lukacs 1922, s. 318.

atfetmesinin de nedenidir ki bu konuda, öyle veya böyle, Lenin’le değil Martov’la ortaklaşır. Lukacs Menşevik değildi, ama bu kavramsal yakınlıklar sadece onun teşhisinin yetersizliğine değil, aynı zamanda bölünmedeki belirtileri anlayabilmek için gereken analizin inceliğine de işaret ediyor.

Bu analiz, proletarya hegemonyasına dair Marksist projedeki çözümlenmemiş gerilimler değerlendirilmeksizin uygun şekilde yerine getirilemeyecek bir görevdir. Örgütlenme tartışmasını burjuva–demokratik devrimde proletarya hegemonyasına dair Rus Sosyal Demokrat stratejisi bağlamına yerleştiren Neil Harding bile, Martov, Akselrod ve arkadaşlarının motivasyonunu kırılmış gurur ve kişisel sadakat etmenlerine indirgemen ve böylece Menşeviklerin politik tutumunu anlaşılmaz hale getirmeden, Lenin’i ortodoksluğun tutarlı savunucusu olarak aklayamamaktadır, zira ortodoks Marksist hegemonya açıklamasının tutarlılığını eleştirel şekilde incelemektedir.⁴⁸ Proletarya hegemonyası stratejik perspektifini yetkili kurumsal somutlaşmayla donatma ihtiyacı, politik faillik konusunda iki farklı tutum aldı: Biri (Lenin’inki) ortaya çıkan politik mücadelenin stratejik mantığının etkisini yansıtırken, diğeri ise Marksist ortodoksluğun tek çizgili tarihsel mantığının ötesine geçmekten acizdi. Bu iki tutumun pratik içerimleri arasındaki çatışma, Bolşevikler ile Menşevikler arasındaki bölünmeyi tetikledi ve hegemonya mücadelesine ve dolayısıyla sınıf mücadelesine ve Marksist öncü ile işçi sınıfı arasındaki ilişkiye dair iki farklı, hatta çelişkili yönelim ortaya çıkardı.

Menşevizm ve Hegemonya

Hegemonya konusunda ortaya çıkan yönelimler, hizip mücadelesi olgusunun derin damgasını taşımaktaydı. Menşevizmin teorik bakış açısının işlenişinde en önde Akselrod vardı; Aralık 1903 – Ocak 1904 tarihli etkileyici makalesi “Rus Sosyal–Demokrasisinin Birleşmesi ve Görevleri”, hegemonya mücadelesini Bolşeviklerin formel ve bürokratik merkezîyetçiliği ile, emekçi kitlelerin toplumun ve siyasetin tüm yönlerine bağımsız katılımı arasında bir karşıtlık biçiminde kavramlaştırıyordu – ki bu sürecin sonucunda sınıf ile parti birleşmiş olacaktı. “Rusya’da çağdaş devrimci harekette proleter ya da sosyal–demokrat unsurun etkisi” diye yazmıştı, “ancak, bir burjuva devrim hazırlığının aynı zamanda bir politik eğitim süreci olması ve emekçi kitlelerin devrimci bir sosyalist partide bir araya gelmesi biçiminde kendini gösterebilir”.⁴⁹ Sosyal

48 Bkz. Harding 1977, s. 189–96.

49 Axelrod 1903–4, s. 49 [1992, s. 60].

Demokratların amacı, bu süreci, otokratik rejimin yıkılışının böylelikle “proletaryanın sınıf mücadelesine doğrudan bir başlangıç ... [ve dolayısıyla] sosyalist devrime bir giriş olarak, burjuvazinin politik olarak mülksüzleştirilmesi” haline geleceği şekilde ilerletmektir. Gelgelelim İkinci Kongre’nin bu yönde kaydettiği ilerleme salt biçimsel, programa-tikti, ama pratik faaliyetinin özünde “genel anlamda devrimci bir geliş-me göstermiş olmakla birlikte, bunun katıksız bir sosyal-demokrasi olduğu söylenemez”di.⁵⁰ [Axelrod’a göre] Rus işçi sınıfının kültürel ve siyasal geriliği, sosyal demokrasinin eşitsiz gelişmesini belirlemişti: Çarlığa karşı devrimci mücadeledeki etkinliği, proletaryanın sınıf bilin-cini ve politik öz güvenini uyarmaya yönelik özgül sosyalist göreve baskın çıkmıştı. İşçiler, “eski uyuşuklukları”ndan, ancak radikal aydın-ların entelektüel ve politik etkisine tabi kılınarak uyandırılmıştı; süreç içinde amaç (proletaryanın sosyalizm mücadelesi) araçlara (otokrasiye karşı demokratik mücadele) bağımlı kılınmıştı.⁵¹ Bolşevizm bu sürecin ifadesiydi: Leninist “merkezileştirme fetişçileri”, proletarya partisini örgütlenme görevini salt “örgütsel nitelikte teknik iyileştirmeler”in geti-rilmesine indirgeyerek, parti üyelerini “merkezin kararlarına göre çalış-an sayısız dişli çarka, cıvata ve somuna” dönüştüren hiyerarşik bir iş bölümü kurmuştu. Parti ile sınıfı pratikte birleştirmekten çok uzak olan tamamen biçimsel veya teknik böylesi bir merkezîyetçilik nosyonu, “sos-yalist-proleter anlamda bir politik çalışma”nın örgütlenişinde yer alan “bilinçli inisiyatif”i ve “kolektif çaba”yı kaçınılmaz olarak aşındırmış-tı.⁵² Zira emekçi kitleler,

kendilerini doğrudan sömürenlerle ... ve ayrıca da, kendilerini kamuoyu-nun ve “ulusal çıkar”ın temsilcisi ve sözcüsü olarak sunan, ama aslında sömürücü sınıfların ideologları, önderleri, danışmanları ve açık politik ajanları olan, üst sınıf üyeleriyle yüz yüze gelirler ... toplumsal ve politik yaşama etkin katılım proletaryanın sınıf bilincini geliştirecek biricik değilse bile, en iyi okuldur.⁵³

RSDİP, ancak işçilerin politik öz güvenini güçlendirerek kendisini proletaryanın –salt biçimde değil özde– sosyalist partisi olarak oluşturabi-ler ve radikal aydınların vesayetini kırarak Rusya’nın demokratik devri-minde bağımsız ve etkili bir güç olarak ortaya çıkabilirdi. Böylece

50 A.g.e.

51 Axelrod 1903–4, s. 51–2 [1992, s. 63].

52 Axelrod 1903–4, s. 49–50 [1992, s. 61].

53 Axelrod 1903–4, s. 51 [1992, s. 63].

Akselrod, işçilerin öz-etkinliğine Menşevizmin alfabesi olarak özgül bir yorum getiriyor, işçilerin politik faaliyetlere doğrudan katılımını bir “okul” gibi ve Sosyal Demokrat önderliği de özünde aydınlanmış bir pedagoji şeklinde sunuyordu. Proletaryanın öz-etkinliği politik mücadeleye sınıf mücadelesini aşıyor ve böylece araçlar ile amaç arasındaki çelişkinin çözümünü sağlıyordu. İşçilerin sınıf-bilinçli politik faaliyeti sosyalist devrime delalet ediyordu; böylece sosyal demokrasinin amacı da işçilerin bağımsız sınıf çıkarılarının bilinci biçiminde, demokratik devrimde dolaysızca mevcuttu. Bu argüman zinciri, burjuva-demokratik devrimde proletarya hegemonyası mücadelesini fiilen işçi sınıfı bilincinin gelişimiyle özdeşleştirmektiydi.

Akselrod’un ortaya attığı temalar bir dizi Menşevik çalışmada ele alındı ve işlendi – en ayrıntılı şekilde de Menşevik *Iskra*’nın onayıyla Ağustos 1904’te yayınlanan ve Akselrod’a ithaf edilen uzun *Siyasal Görevlerimiz*’de Lev Trotskiy tarafından. Trotskiy, RSDİP’in büyümesini ve beklentilerini analiz etmeye çalışıyor, bunu Sosyal Demokratların kendilerine ilişkin bilinçlerine göre değil, Sosyal Demokrat faaliyetin gerçek içeriği açısından yaptığını belirtiyordu. Şimdiye dek Rusya’da Sosyal Demokrat enerjilerin, burjuva demokrasisinin tarihsel uğraşlarına uygun olan faaliyetler tarafından emildiğini öne sürmekteydi. Birincisi, “ekonomik” ajitasyon pratiği işçilerin “temel devrimci güdülerini” uyandırmış ama onların politik eğitiminin yerine geçmişti; ikincisi, *Iskra*’nın radikal burjuva muhalefetinin işleriyle meşgul olması ve buna karşılık gelen “siyasi teşhir” pratiği, “uyanık güdülere bilinçli bir sivil protesto karakteri” aşılamıştı.⁵⁴ Böyle bir faaliyet *Credo*’nun politik programını, işçilerin ekonomik mücadelesi ile aydınların liberal-demokratik siyasi protestoları arasında bir iş bölümünü yürürlüğe koymaktan öte pek bir işe yaramamıştı. Sosyal Demokrat harekete, Marksist tabirlerle örtünerek kendisini politik açıdan proletarya yerine ikame eden devrimci entelijansiyanın egemen oluşunun ifadesiydi. İşçiler, kendilerini politik mücadelenin öznesi olarak oluşturmak yerine, bunun nesnesi olarak kalmıştı. Lenin’in örgütsel planı bu pratik biçimini kutsamış ve kurumsallaştırmıştı.⁵⁵

Ekonomizm ile “siyasi ikamecilik”, pratik ile teori arasındaki çatışmayı ancak proletaryanın öz eylemliliği çözebilirdi. İşçilerin kendi varoluş koşulları ile belirlenen “nesnel çıkarları” nihai olarak “öznel çıkarları”nda

54 Trotskiy 1904a, s. 58.

55 Bkz. Trotsky 1904a, s. 87–90.

bilinçli ifade bulmalıydı, ama Ekonomistin yahut “politikacının” kavraya-bileceğinden daha karmaşık olan bu süreç “yenen darbelerle, hatalar ve hayal kırıklıklarıyla, kararsızlıklar ve yenilgilerle doludur. Proletarya Partisinin taktiksel zekası tamamıyla bu iki faktör arasındadır ve birinden diğerine giden yolu kolaylaştırmak ve kısaltmaktan oluşur”.⁵⁶ Dolayısıyla Sosyal Demokrasinin siyaseti, özünde, proleter öz-etkinliğin geliştirilmesi suretiyle işçilerin nesnel çıkarları konusunda eğitilmeleridir. Pratiğe gömülmüş olsalar da, Ekonomistlerin işçilerin öznel isteklerini aşmayı başaramadığı ortaya çıkmıştı; Bolşevik siyasetçiler, nesnel proletarya çıkarları hakkında teorik bilgiyle silahlanmış olsalar da, gerçek işçilerin pratiği ile uğraşmayacaklardı.⁵⁷ Lenin’in aksine, “nüfusun tüm sınıfları arasına gitmek zorunda olan” Sosyal Demokratlar değil işçilerin kendileriydi,⁵⁸ Sosyal Demokrat siyaset “proletarya adına değil, onun aracılığıyla hareket etmek”ten oluşuyordu.⁵⁹ Esaslı bir proletarya siyasi partisinin kurulması “kitleler arasında, kendi içinde daha sonra gelişme ve eğitim yöntemlerinden [politik] taktiklerin öncüllerine dönüşme olasılığını içeren eylem biçimleri arayarak” ilerlemeliydi. Bu tür eylem biçimlerinin mantığı “proletaryanın en bilinçli katmanlarını, bizzat Çarlığa karşı genel demokratik mücadele sürecinde, hâkim sınıfların kurumlarına politik olarak karşı koymaya yöneltecekti”.⁶⁰

Sosyal Demokratların eğitim faaliyeti böylece nesnel bir politik önem kazanmakla kalmayacak, aynı zamanda burjuva-demokratik devrimde proletaryanın hegemonyası da böylece işçilerin öz-etkinliklerinde ve bunun aracılığıyla kendini ifade edecekti. Trotskiy bu düşüncüyü çarpıcı bir açıklıkla ortaya koyarak devam etmekteydi:

Sadece, içinde açıkça ... bir hükümet partisinden ziyade muhalefet partisi rolü oynamak zorunda kalacağımız geleceğin özgür Rusyası, proletaryanın

56 Trotsky 1904a, s. 117.

57 Bkz. Trotsky 1904a, s. 118–20.

58 Trotskiy (1904a, s. 117) bu görüşü desteklemek için Akselrod’un “Rus Sosyal-Demokratlarının Mevcut Görev ve Taktikleri”nden (1897) şu pasajı aktarır: “Bu tabakalar üzerinde etki elde etmek için ... Sosyal Demokratların gidip onların arasında, onların ortasında çalışmaları hiç de gerekli değildir. Rus Sosyal-Demokratlarının önündeki, proleter olmayan sınıflar arasından taraftarlar ve doğrudan ve dolaylı müttefikler kazanma görevi, esas olarak *proletaryanın kendi arasındaki* ajitasyon ve propaganda faaliyetinin karakteri ile çözülecektir”. Lenin, *Ne Yapmalı?*’da Trotskiy’in karşı çıktığı konumu savunurken aynı pasajı alıntılamış ve anlamlı şekilde ilk cümleyi atlamıştı (bkz. Lenin 1902, s. 433).

59 Trotsky 1904a, s. 116–17.

60 Trotsky 1904a, s. 108, 109.

sınıf mücadelesinin tam olarak genişlemesine izin verilecektir. Fakat ta ki bu “özgür Rusya” için savaşımında Sosyal–Demokrasinin önderlik ettiği proletarya, [proletarya] diktatörlüğü mücadelesi için çoktan hazır olana dek, proletarya, yarın devlet idaresini üstlenecek olan sınıfın kalıcı veya geçici tüm kurumlarına aynı anda karşı durmalıdır. Muhalefetimizi programımızın teorik ilkeleri düzlemiyle yahut basınımızın salt edebi düzlemiyle sınırlamak yetmez; Muhalefetimiz siyasetin gerçekliği içinde canlı bir olgu olmalıdır.⁶¹

Çarlığa karşı mücadelede *zemstvo*, belediye *meclisi*, liberal basın ve benzer kurumlar ne kadar önemsiz olsalar da, “burjuvazının iradesinin doğrudan örgütlenmesi” şeklinde var olan sadece bunlardı ve böylelikle, diye devam ediyordu Trotskiy, “mevcut rejimde proletaryanın kendi kaderini tayin etmesi için tek gerçek hareket noktası” da bunlardı.⁶² Bu nedenle, işçilerin kendilerinin bu kurumlar üzerinde etkinlik gösterebileceği ve böylelikle burjuva muhalefetine devrimci bir baskı uygulayabilecekleri taktikleri tasarlamak Sosyal Demokratlara düşmekteydi. Bu tür eylemlerin pratik etkisi bizzat burjuva muhalefetine güçsüzlüğü ile sınırlıydı elbette – ama tam da bu sınırlama Menşevik hegemonya anlayışının farklılığını ortaya koymaya hizmet edebilirdi. Bu anlayış, proletaryanın, bizzat kendi etkinliğinde, bir kendi-için-sınıf olarak, yani kendi tarihsel misyonu bulunan bağımsız bir politik aktör olarak kendisinin bilincine varan bir sınıf olarak önceden şekillenmesinden oluşmaktaydı.

Trotskiy’in “1904 yılının tamamını siyaset ve örgütlenme sorunları konusunda Menşeviklerin önder grubuyla tartışarak geçirildiğini”⁶³ anımsadığı otobiyografisinde *Siyasal Görevlerimiz*’e değinilmese de, bu çalışma, Menşeviklerin geliştireceği farklı taktikler için özenli bir teorik temel ortaya koyar. Çarın Japonya ile uğursuz savaşı despotik devletin çelişkilerini şiddetlendirmişti ve halkın artan hoşnutsuzluğu arasında kış yaklaşıırken, liberal muhalefet, hükümeti az çok uzun erimli siyasi reformlar yapmaya zorlayacak bir mitingler kampanyasına girişmekle uğraşıyordu. Bu kampanya, başta Akselrod ve Dan olmak üzere, Menşevik taktisyenler açısından, liberal muhalefete proleter baskı uygulayacak işçi gösterileri için mükemmel bir fırsat sağlamıştı.⁶⁴ Kampanya bu şekilde Sosyal Demokrat politik

61 Trotsky 1904a, s. 110.

62 Trotsky 1904a, s. 112.

63 Trotsky 1930, s. 170.

64 Bu dönemde Trotskiy, tam da burjuva liberalleri ile işçi sınıfı arasındaki ilişkiye dair bu sorun nedeniyle çoktan Menşevikler’den ayrılmıştı, fakat henüz kendi sürekli devrim mefhumunu işlememişti. O dönemde taktiklere dair görüşleri Menşevikler’den çok Lenin’inkilere

faaliyetlerin odak noktası haline gelebilirdi; ilk olarak bu gösteriler göstericilerin “bir yanda polise veya devlete karşı gündelik bir gösteri ile diğer yanda devrimci proletaryanın liberal unsurların politik tutumları üzerinde doğrudan etkisi yoluyla mutlakiyetle savaşmak için tasarlanan bir gösteri arasındaki radikal farkı tamamıyla anlamasını” sağlamıştı. İkinci olarak da önderliğin gerekli öz–disiplini sağladığını ve eylemin liberallerini, paniğe kapılan burjuvazinin polisi çağıracağı bir fiyaskoyu önlemek için bilgilendirdiğini göstermişti.⁶⁵ Sadece “dışsal etkiyi her şey ve proletaryanın sınıf bilinci ve inisiyatifinin sistematik gelişim sürecini hiçbir şey olarak gören burjuva devrimciliğinden etkilenenler”, bu tür devrimci faaliyetin görünürde temkinli “dışsal” biçimine itiraz edebilirdi.⁶⁶ Dolayısıyla burjuva muhalefetini işçi sınıfı politik eyleminin odağı haline getirmek, sınıf bilincinin uygun şekilde somut öz eylemlilik biçimleri aracılığıyla genişlemesi şeklindeki hegemonya mücadelesi nosyonuyla tamamen uyumaktaydı, ama öz eylemliliğin biçiminin stratejik önemi belirsiz ise, bunun bağlamsallaştırılması ve somutlaştırılması, Marksist ortodoksluğun tek çizgili tarihsel mantığının varsayımlarını zayıflatmak için hiçbir şey yapmayacaktı.

Rosa Luxemburg’un Eleştirisi

Potresov’un taleplerine ve Lenin’in hizip mücadelesine ilişkin kendi açıklamasının *Bir Adım İleri, İki Adım Geri*’de ortaya konuluşuna yanıt olarak yazılan, parti örgütü konusundaki Bolşevik konumun en ünlü eleştirisi olan, Rosa Luxemburg’un “Rus Sosyal–Demokrasisi’nin Örgütsel Sorunları” (1904), Kautsky’nin *Die Neue Zeit*’ında ve ayrıca Menşevik *Iskra*’da yayınlandı. Başlığına rağmen Sosyal Demokrasinin genel örgütsel sorunlarını ele alan bir makalede Luxemburg’un Menşevik eleştirinin başlıca temalarını dile getirmesini sağlayan şey, belki de öz eylemlilik yoluyla sınıf bilinci olarak hegemonya nosyonunun stratejik anlamda belirsiz niteliğiydi. Gerçekten de, hegemonya sorunu, makalede hiç yer almıyor olmamakla birlikte, argümanın arka planına hâlihazırda aşına olmayanlar için ayırt edilemez durumdadır – işçi sınıfı hareketinin ilk aşamalarında olduğu gerçeği dışında, Rusya’nın Luxemburg’un ilgilendiği

yakındı; buna göre, yaklaşan devrimin dayanak noktası olarak “proletaryanın siyasi grevi” gerekiyordu ki bu da kentli kitleleri, köylülüğü ve liberal muhalefeti “savaşı durdurmak ve bir Ulusal Kurucu Meclis çağrısında bulunmak üzere ... halkın siyasal gösterisine” çekecekti (bkz. Troçki 1904b, s. 49).

65 Bkz. Ascher 1976, s. 55.

66 Aktaran: Lenin 1904c, s. 514.

neredeyse tek özgül niteliği, [Rus] entelijansiyasının disiplini egonun aşanılmasıyla bir tutmaya olan sözde yatkınlığıdır.⁶⁷

Akselrod gibi Luxemburg da Rus Sosyal Demokratlarının karşı karşıya olduğu zorluğu “mutlakiyetçi gücün burjuvazinin egemenliğini maskeleyiği” yerde sosyalist teori ve pratiğin aldığı “soyut nitelik” açısından tarif eder. “Bizzat burjuva toplumunun kendisi tarafından sağlanan ... siyasi hammadde” olmaksızın, yine de “[kendi] çabalarıyla bütün bir tarihsel dönemi hazırlamalı ... [ve] Rus proleterlerine şimdiki ‘atomize’ koşullarından ... bir sınıf örgütüne gitmede önderlik etmelidirler ... Yüce Tanrı gibi, bu örgütü deyim yerindeyse boşluktan ortaya çıkarmaları gerekiyor”.⁶⁸ İkinci Kongrede Akselrod ve Martov’un ileri sürdüğü bir argüman çizgisini başka şekilde ifade eden Luxemburg “Sosyal–Demokrasi proletarya örgütüne *katılmaz*. Kendisi proletaryadır” savını öne sürer. Örgüt bu şekilde sadece bağımsız işçi sınıfı faaliyetinin asli sürecinin aldığı biçim olduğundan, uygun olan tek merkezîyetçilik “proletaryanın ileri kesimlerinin öz–merkezîyetçiliğidir. Bu çoğunluğun kendi partisi içindeki egemenliğidir ... Emekçi kitlelerin kendi mücadeleleri sırasındaki gelişimi ve edindikleri politik eğitim ile orantılı şekilde gerçeklik kazanan bir *eğilimdir*”.⁶⁹

Luxemburg, Akselrod’un parti üyelerinin “çok sayıda dişli çarka, cıvata ve somuna” dönüştüğü fikrini anımsatan bir argümanda, Lenin’in fabrikanın işçileri örgütlenmeye ve disipline alıştırdığı iddiasını aktararak, “bir grup insanın bilinçli, politik eylemlerinin kendiliğinden eşgüdümü” ile “bin tane otomatik hareket eden eli ve ayağı olan bir gövdede düşünce ve iradenin noksanlığı” arasında örtük şekilde bulunduğu öne sürülen karışıklığı analiz eder. İşçiler, iş bölümü, bürokrasi ve ordunun aşıladığı “eski itaat ve kölelik alışkanlıklarını” taklit ederek değil, bunları baştan aşağı parçalayarak “Sosyal–Demokrasinin özgürce kabul edilen öz disiplinini” kavramaya başlarlar.⁷⁰ Luxemburg’a göre, iki usule yahut “ilkeye” güvenmek, Lenin’in sosyal–demokratik merkezîyetçiliğin yerine komplocu merkezîyetçiliği koymasını ve ikincisini mekanik şekilde işçi sınıfı hareketine aktarmasını sağlamıştı. Birincisi, Lenin’in parti üyeliği tanımının Menşeviklerce karikatürleştirilmesini akla getirecek şekilde, “proletaryanın zaten partide olan sınıf–bilinçli çekirdeği ile onun yakın halk

67 Luxemburg 1904, s. 125.

68 Luxemburg 1904, s. 114, 115.

69 Luxemburg 1904, s. 119, 120.

70 Luxemburg 1904, s. 119–20.

çevresi, proletaryanın parti dışı kesimleri arasında” bir “hava geçirmez bölme” kurulmaktaydı; bunu “tüm parti organlarının, en küçük ayrıntısına dek, tek başına herkes adına düşünen, yönlendiren ve karar veren parti merkezine körü körüne tabi olması” izlemekteydi. Örgütsel otomatizme tabi tutulduğunda, işçi sınıfı hareketinin öz-etkinliği ve bilincinin içi boşaltılır; örgüt kitle mücadelesinden, biçim özden kopar.

“Bilinçsiz, bilinçlinin önüne geçer” ve “sosyalist partinin yönlendirici organları tutucu bir rol oynama [eğilimine girer]”, sadece hareketin zaten elde ettiği zaferleri korur, ama keşfedilmemiş topraklara girmeye isteksizdir.⁷¹ Sosyal–demokrat öz–merkeziyetçiliğin özü olan sosyalist bilinç ancak işçilerin bağımsız eylemi aracılığıyla ortaya çıktığı için, merkeziyetçiliğin uygun ölçüsü de ancak işçi sınıfı hareketi büyüyüp geliştikçe artar. Burjuva aydınlarının harekete karşı oluşturduğu oportünist tehlike, tam tersi koşullar altında serpilir: Rusya’da olduğu gibi “işçilerin hâlâ bir bütünlükten yoksun” olduğu yerde, onlara “sıkı, despotik bir merkeziyetçilik” dayatmaya çalışır; ama emeğin partisinin zaten güçlü olduğu yerde, bir tutunma noktasını sağlama almak için ona en iyi fırsatı ademi merkeziyetçilik sunar. Lenin’in –sınıf mücadelesinin tarihsel evresinden soyutlanmış şekilde kavranan– örgütlenmenin biçimine dair fetişist kaygısı sadece oportünizme karşı yetersiz bir savunma olmayıp, kendisi oportünist tehlike oluşturmaktadır. Bu nedenle, olgun Alman hareketi için daha sıkı merkezileşme ve parti disiplini uygun olsa da, Rusya’da aynı siyaset işçilerin henüz denenmemiş öz–etkinliğini sadece bastıracaktı.⁷²

Özgül Rus bağlamından bu şekilde soyutlandığında, esasen Akselrod, Martov ve Trotskiy’in ortaya koyduğunun aynısı olan argümanın retorik gücünün pek azını yitirmesi çarpıcıdır. Aslında belki de mantığını kavramak daha kolay hale gelmiştir. Luxemburg’un işçilerin yaratıcı güçlerini yüceltişinde (“başlangıçta ‘eylem’ vardı”), proletarya hegemonyasına dair Menşevik nosyona benzer bir şey yankılanır, dikkatsiz okurlar bunu erken bir sosyalist devrimin savunusuyla bile karıştırmıştır. Diğer bağlamlarda, özellikle de kitle grevi analizinde, öz–etkinlik teması ona işçi sınıfı mücadelelerinin sınırları hakkındaki geleneksel varsayımları sorgulamanın aracı olarak hizmet edebilirdi. Fakat şimdiki argümanda, Rus özelemleri –Sosyal Demokratların *ex nihilo* [hiçlikten] bir örgüt oluşturmak için ihtiyaç duydukları tanrısal güçlere yaptığı atıf– ile Alman deneyimi arasında kurduğu

71 Luxemburg 1904, s. 121.

72 Luxemburg 1904, s. 126, 127.

karşıtlık, proletarya öz eylemliliğinin yaratıcı güçlerinin ortodoks Marksizmin tek çizgili tarihsel mantığını aşmadığını ve dolayısıyla da yaklaşan Rus Devriminde Sosyal Demokrat hegemonya iddiasından zımnen vazgeçildiğini düşündürür. Luxemburg'un argümanında mevcut alternatiflerin tanımı, sosyalist devrimin amacı ile buna uygun araçlar arasındaki ilişkiyi kavramak için gereken faillik anlayışıyla ilgili bir kaygıya tabi kılınmıştır: Devrimci faaliyet, Luxemburg'un Lenin'e atfettiği görüşe uygun olarak, araçlarla amaç arasındaki ilişkinin dışsal, teknik ve dolayısıyla salt olumsal olacağı mekanik terimlerle mi kavranmalıdır? Yoksa sosyalist faaliyet esasen "organik", öz-bilinçlidir de amaç kullanılan araçlarda dolaylı olarak verili olup, onlar tarafından önceden gösterilmekte midir? Fakat meseleyi bu şekilde, birbirini karşılıklı dışlayan alternatifler arasında bir seçim olarak koymak, "organik" öz-etkinlik ile onun içinde gelişmek zorunda olduğu "mekanik" koşullar arasındaki ilişkiyi sessizce ortadan kaldırmak anlamına gelir.

Lenin ve Hizip Mücadelesinin Mantığı

Lenin'in yanıtının bizatihi biçimi, Bolşevizmin, sınıf mücadelesinde örgütün rolüne dair epey biçimsel bir anlayışa dayandığı suçlamasını doğruluyor gibi görünebilir. Başlıca açıklaması olan *Bir Adım İleri, İki Adım Geri*, İkinci Kongre'nin tartışma ve kararlarının -oy dağılımlarının özenli analiziyle tamamlanan- anlatısal bir tarıhlı biçimini almıştı ve Menşeviklerin merkez parti kurumları ile çalışmayı reddetmesinin parti kararlarını ihlal ettiği ve tam da -salt çevre tıplı örgütten farklı olarak- parti örgütü ilkesinin kendisini çökerttiği görüşünü desteklemek üzere tasarlanmıştı. Lenin daha sonraları, Luxemburg'un, Menşeviklere ayak uydurarak, "karşıma basmakalıp laflarla, genel ilkeler ve kavramlarla, mutlak hakikatlerle çıkmasından ve sadece benim uğraştığım tamamen kesin gerçeklere ilişkin olarak da görelî hakikatlerden yararlanmaya çalışmasından" yakınacaktı.⁷³ Görünürde meselenin politik içeriği hilafına durumun biçimi, örneği ve olgularıyla meşgul olması, dar bir biçimselci perspektifin belirtisi gibi görünebilir. Aksine, bu bakışın, karşıtlarının eleştirisini Kongre sırasında ve sonrasında geliştiği haliyle politik mücadelenin stratejik bir mantığı ile ilişkili şekilde yerleştirmesine izin vererek, Lenin'in sadece onların politik davranışını kınamasını değil, Menşevik eleştirinin özünü ve yöntemini tartışmasını da olanaklı kıldığını savunacağım. Bu eleştirinin dayanakları sadece

73 Lenin 1904b, s. 477.

hatalı olduğu için reddedilmemişti. Lenin de proletarya öz-etkinliği ve politik içeriğin örgütsel form üzerindeki önceliği gibi nosyonların Marksizmin alfabesi olduğunda hemfikirdi. Fakat Rus Marksistlerinin karşı karşıya olduğu somut politik durum için bir rehber olarak düşünüldüğünde, bunlar acıklı, hatta tehlikeli şekilde soyuttu. Lenin'in "tamamen kesin gerçeklere ilişkin göreceli hakikatler"i bağlamında, Menşeviklerin "genel ilke ve kavramlarının" politik ve teorik önemi kati surette dönüşecekti.

Tartışmanın her iki tarafı da böylece karşıt konumun soyutluğunu kendisinin somuta olan dikkati ile olumsuz şekilde mukayese etmekteydi. Her bir durumda başvurulacak çağrışımlar ilişkisiz değildi, ama epey farklı, hatta karşıtılar. Menşevikler ve Luxemburg örgütlü bir öncü partiyi işçi sınıfından ayırmaya yönelik Leninist projenin sadece işçilerin öz-etkinliğini bastırdığını ve böylece Rus Sosyal Demokrasisinin soyut niteliğini devam ettirdiğini ileri sürdüğünde, "soyut" salt ismen, biçimsel, önemsiz, teorik olanı, "somut" ise tersine gerçek, etkili, önemli, pratik olanı belirtir. Soyut, bir amaca, "gerçekleştirilecek" bir niyete işaret eder; somut, proletaryanın giderek artan ölçüde öz-bilinçli faaliyet ortamı aracılığıyla soyut amacın "gerçekleşmesi"dir. Somut amaç soyut amaçta örtük halde olduğundan, soyutluk suçlaması ikiyüzlülük, ihanet ve manipülasyon içerimi taşır.

Bununla birlikte, Ekonomistlerle ve şimdi de Menşeviklerle tartışmalarında, Lenin'in onların soyutluğuna yönelik eleştirisi, genellikle, konjonktürün yeni veya yeni önem kazanan bir yönünü hesaba katmak üzere teorik analizi yahut politik tutumu tadil etme konusundaki farazi bir başarısızlığı hedef alıyordu. Bu bağlamda somuta başvurmak, açıklığa ve kesinliğe, özgül eylemi yönlendirecek belirli analize çağrı yapmaktı. Fakat gerçeğin somut olduğuna dair diyalektik iddia basitçe soyut kural-ları somut duruma tabi kılma buyruğu değildi, zira şimdiye dek eylem için somut bir rehber hizmeti gören bir analizin etkililiği ve doğruluğu, onu şimdi soyut kılacak koşulların ortaya çıkmasına yardımcı olabilirdi. Dolayısıyla, Lenin'in somuta diyalektik yönelimi, bugünün toplumsal ve siyasal mücadeleleri uyarınca dün somut analizlerini eleştirme ve tadil etme zorunluluğunu da ifade etmekteydi. Bir analizi soyut veya somut diye nitelemek yetmez, *ne kadar somut* olduğu da değerlendirilmelidir. Bu nedenle bir analizin somutluğunun kendisi göreceli bir büyüklüktür ve dönüştürülebilir – ya gelişmeler onu geçtiğinde bilinçsizce, ya da yeninin veya şimdiye dek bilinmeyen bilişsel mal edinilmesi yoluyla bilinçli

şekilde.⁷⁴ Uygun belirlenimler, politik mücadeleleri bir bütün olarak ele alınan toplumsal ve siyasal düzen bağlamında konumlandırmaya hizmet eden politik–stratejik mantığa göre tayin edilebilir.

Sosyo–politik bütünlüğün hiçbir yönü, bir hasmın stratejik görüş alanlarında ele geçirilmeye karşı bağışık değildi; bu nedenle, hiçbiri, özellikle de Sosyal Demokrat kamptaki iç anlaşmazlıklar, bu mücadele mantığının erişiminin ötesinde değildi. “Politik gruplaşmaların anallız yapılmaksızın, Kongreyi belirli renkler arasındaki bir mücadele biçiminde kavramaksızın, aramızdaki ayrılık anlaşılamaz bile”.⁷⁵ Anallızında açıkça belirtilmiş olmasa da, hegemonya mücadelesi Lenin’in rekabet eden gruplara ilişkin tasvirinde dolaylı olarak bulunmaktaydı. *Delegeler*, *Iskra*’nın stratejik ve örgütsel perspektifine taraf olan bir çoğunluğa, *Iskra*’ya mütemediyen karşı çıkan bir azınlığa (Bund ve *Raboçeye Dyelo*’nun Ekonomistleri) ve bir de, kendi planlarının peşinde karşıt eğilimler arasında bocalayan çeşitli grup ve bireylerden oluşan bir “merkeze” yahut “bataklıkla” ayrılmıştı. Kongre, eğilimler arasındaki mücadelenin şartlarını değiştirmiş olabilirdi, ama mücadelenin kendisini ortadan kaldıramazdı: “Bu koşullar altında Kongre *Iskra*’ eğiliminin zaferi için bir mücadele alanı olmaktan başka bir şey olamazdı”,⁷⁶ yani burjuva–demokratik devrimde proletarya hegemonyası stratejik projesinin tanınması ve bunun bir Marksist öncü partinin failliği aracılığıyla pratik uygulanması.

Lenin’in oy dağılımları incelemesi, *Iskra*’nın muhaliflerinin, kararsız merkez üzerinde önemli bir etki yaratarak, Kongre kararlarının yetkili şekilde uygulanması için gereken merkezîyetçilikten mümkün olan her yerde geri adım baskısı yaptığını göstermek üzere tasarlanmıştı. “Çoktan yerleşmiş ve alışılmış kalıba sığmayan ve Marx’ın teorisinin bağımsız şekilde uygulanmasını gerektiren bir mesele ortaya çıkmıştı ... ve sorunların üstesinden geldiğini kanıtlayan *Iskracılar* oyların sadece beşte üçüne sahipti”.⁷⁷ Yine de, *Iskra* grubu bir arada tutulduğunda, perspektifinin tutarlı şekilde benimsenmesi garanti olacaktı. Fakat Martov’un parti üyesi tanımı, tesadüfi olmayan şekilde *Iskra*’nın hasımlarının çoğunun desteğiyle, zaferi rehin aldı; yani Ekonomistler gibileri için –işçi sınıfı hareketine bağımsız bir politik konum oluşturma inisiyatiflerinin bulunmadığı kanıtlanmış olup, bu nedenle hegemonya mücadelesini fiilen burjuvaziye teslim

74 Bkz. Shandro 2001, s. 216–20.

75 Lenin 1904a, s. 214.

76 Lenin 1904a, s. 211.

77 Lenin 1904a, s. 237.

edecek unsurlar için– hareket alanı açtı. Dolayısıyla Kongrenin bu tanımı benimsemesi, kendisini kendiliğinden hareketten ayırt edemeyen, böylelikle de fiilen ona tabi olan bir parti heyulası ortaya çıkardı. Kendi başına ele alındığında hata tedavi edilebilirdi, partinin zırhında tamir edilebilecek bir çizikti sadece ve Lenin, partinin merkez kurumlarında en güvenilir eylemcilerin mutlak çoğunluğunu sağlayarak bunu tamir etmeye çalıştı. Bu hamle –“Martov’un kırdığı çömleği sıkıca bağlamak için bir çifte düğüm”⁷⁸– hegemonya mücadelesinin stratejik mantığına dayanmaktaydı. Bu mantığın *Iskra*’nın “sert” ve “yumuşak” taraftarları arasında henüz açılmaya başlamış yarığa uygulanması, bunu pratikte bizzat Sosyal Demokrat Parti’nin konseylerine dek genişletti.

Menşeviklerin Kongre tarafından yetkilendirilen merkezi parti kurumlarıyla işbirliği yapmayı reddetmesi, Kongrenin yetkisini tanımayı reddetmekle eşdeğerdi. Bürokrasiye karşı demokratik bir isyan sayılarak haklı çıkarılsa da, aslında merkezi otoriteye karşı “aristokrat veya entelektüel anarşizmin” isyanıydı ve bu nedenle, terimin herhangi bir makul tanımında, bunun kendisi demokratik ilkenin saptırılmasıydı. Çevre ruhunun canlanmasıydı ve bir kez ayrıntılı bir teorik gerekçeyle donatıldığında, parti üyeliği hakkındaki orijinal hatayı “örgütlenme meseleleri üzerine bir oportünist görüşler yarı–sistemi”ne genelleştirdi.⁷⁹ Böyle yapmakla, Menşevikler Ekonomizmin kalıntılarına yeni bir can verdiler: “Kuyrukçuluk felsefesi” veya Lenin’in daha önceki polemiklerinin terminolojisiyle “kendiliğindenlik”; “bu üç yıl önce taktik sorunlarında filizlenmişti, bugün örgüt sorunları ile ilişkili olarak yeniden diriltiliyor”.⁸⁰

Menşevikler, mevcut tartışmaların ayrıntılarını ele almak yerine, ideolojik mücadelenin içeriğinin örgütsel biçimine göre daha büyük önem taşıdığı gibi basmakalıp doğruların ayrıntılı savunusuna giriştiler. Lenin, Sosyal Demokrat politik pratiğin içeriğinin eski çevre günlerinin Ekonomizmini aştığını öne sürdü, “peki ya biçim? ... Biçimin aksayan ve gelişmemiş niteliği, içeriğin daha da gelişmesini olanaksız kılar; utanç verici bir durgunluğa, enerji israfına, lafla gerçeklik arasında ciddi bir uyumsuzluğa yol açar”.⁸¹ İçeriği biçimin, pratiği örgütün soyut şekilde karşısına koymak, sadece politik mücadele sürecini yanlış anlamak değil, bunu sanki dışarıdan, kendini onunla ilişki içine koymaksızın tartışmaktı:

78 Lenin 1904a, s. 299.

79 Lenin 1904a, s. 411.

80 Lenin 1904a, s. 388.

81 Lenin 1904a, s. 390.

“Bu size şu halk masalındaki, bir cenaze töreni gördüğünde ‘Nice mutlu yıllara!’ diyen karakteri anımsatmıyor mu?”⁸² Bu, tam da politik tartışmanın bağlamını ıskalamaktı. Lenin, meseledeki püf noktası, diye yazıyordu, “ideolojik mücadelemizin, herkesi bağlayıcı *daha yüksek türde* biçimlere, parti örgütü biçimlerine mi yoksa eski kopukluk ve eski çevreler biçimine mi bürüneceğidir”.⁸³ Merkezi bir otoritenin “yukarıdan aşağı” örgütlediği ve dolayısıyla işçi sınıfının kendiliğinden hareketinden açıkça ayrılan bir parti içeren daha yüksek örgütsel biçim, sadece kendi politik pratiğinin içeriğini güçlendirebilirdi:

tam da bilinç derecesinde ve faaliyet derecesinde farklılıklar olduğu için, Partiye yakınlık derecesinde bir ayırım yapılmalıdır ... Harekete katılmalarını engellemek anlamında kimseyi dışarı atmanın sözü edilemez. Aksine, *gerçek* Sosyal–Demokratlardan oluşan Parti örgütlerimiz daha güçlü oldukça, Parti *içinde* daha az bocalama ve kararsızlık olacak, Partinin onu çevreleyen ve onun yönlendirdiği işçi sınıfı *kitleleri* unsurları üzerindeki etkisi daha geniş, daha çeşitli, daha zengin ve daha verimli olacaktır.⁸⁴

Partiyi “yukarıdan aşağıya” yani “Parti Kongresinden bireysel Parti örgütlerine” doğru örgütlenme fikri, sıradan parti üyelerinin politik açıdan yetersiz oldukları varsayımından kaynaklanmıyordu; daha ziyade, Rus Sosyal Demokrasisinin kendinden menkul önderliğini Partinin yürütülmesinde hesap verebilir tutma ihtiyacına işaret etmek anlamına geliyordu. Demokratik tınısına rağmen, Martov’un Partiyi “aşağıdan yukarıya” inşa etme alternatifi pratikte demokrasiye değil, “Partiye kendi kendine yazılmaya” ve dolayısıyla da önderlik sorumluluğundan kaçınmaya denkti. Lenin, *Ne Yapmalı?*’da zaten hareketin saflarının önderliğin uzmanlaşmış eğitimine dair ihtiyacı anlayacağına ve takdir edeceğine olan güvenini belirtmişti. Gerçekten de, merkezileştirilmiş önderliğe karşılık gelen iş bölümü, fiilen işçilerin öz-etkinliğini ikame edebilecek siyaseten nötr bir teknik değil, verili despotik baskı koşulları altında kitlelerin harekete bilinçli katılımını kolaylaştıracak kesinlikle en etkili araç olarak sunulmuştu.⁸⁵ Şimdi, işçilerin parti disiplinine olan ihtiyacı aydınlardan daha iyi anlayabileceğini ekledi – Menşevikler, aydınların karakteristik özelliği olan bir oportünizm biçiminden suçlu: “Program ve taktiklerimize

82 Lenin 1904a, s. 389–90.

83 Lenin 1904a, s. 388.

84 Lenin 1904a, s. 260.

85 Bkz. Lenin 1904a, s. 465–6, 469–70.

dair biraz anlayış kazandığında, proletarya biçimin içerikten daha az önemli olduğunu savunarak örgütlenmede geriliği haklı çıkarmaya yönelmeyecektir”.⁸⁶ Lenin, aydınların ancak zorlukla öğrendiği bir şeyi işçilere öğreten fabrika yaşamı deneyimine, bir parti örgütü ve disiplin modeli açısından değil, bu bağlamda başvuruyordu: “Bir sömürü aracı olarak fabrika (açlık korkusuna dayalı disiplin) ile bir örgütlenme aracı olarak fabrika (teknik açıdan yüksek ölçüde gelişmiş üretim biçimi koşulları altında birleştirilen kolektif emeğe dayalı disiplin)” arasında, yukarıdan mekanik şekilde dayatılan disiplinle bilinçli kabul edilen öz-disiplin arasında ayırım yapmak için.⁸⁷ Buna uygun olarak da parti tabanının önderler arasındaki tartışmaları süzebilmesini sağlamak için parti basınında karşıt bakış açılarının kapsamlı şekilde ortaya konulmasını zaten istemişti. Sadece böyle bir açık tartışma “işçilerin bizi anlayamayışını artık *olanaksız* kılacak; ancak o zaman ‘genel kadromuz’, genel kadrosunu izleyen ama aynı zamanda da yönlendiren bir ordunun *iyi ve bilinçli* iradesi ile desteklenecektir!”⁸⁸

Menşevik örgütlenme yaklaşımı işçi sınıfı hareketi içindeki zıt politik eğilimlerin işleyişinden soyutlanmışsa, Sosyal Demokrat faaliyetin odak noktası olarak burjuva muhalefetine protesto kampanyasını seçme biçimindeki Menşevik taktiksel yenilik de proletarya hegemonyasını politik mücadelenin stratejik mantığından soyutlanmış şekilde anlama girişimiydi. İşçi sınıfı demokratlarının öncü etkisi ilkin liberal demokratları siyasal yaşama uyandırma biçimini aldı; sonra, Struve’nin *Osvobojudeniye*’sinin ortaya çıkmasıyla liberalizmin ayrı bir kamusal profile bürünmesinin ardından, liberal protestoların gönülsüzlüğünün ve tutarsızlığının sürekli bir eleştirisi biçimini almak zorunda kaldı. Şimdi, artan halk hoşnutsuzluğu akımının ortasında, devlet işçilere olmasa da *zemstvolara* ifade özgürlüğü tedbirini kabul etmek zorunda kalmıştı. Fakat işçi sınıfı kitlelerinin devlete karşı güçlü müdahalesi olmadan, bu tedbirin sadece muhalefeti bölmek ve ezmek için bir başka manevra olduğu kanıtlanacaktı. Liberal muhalefetin protestoları işçilerin mutlakiyete karşı devrimci mücadelesiy-le sürdürülebilirdi, tersi değil:

Burjuva muhalefet sadece burjuvadır ve sadece muhalefettir çünkü kendisi savaştırmaz, çünkü koşulsuz öne sürdüğü kendi programı yoktur, çünkü fiilen savaşımların (devlet ve bir avuç aydın destekçisiyle devrimci proletarya)

86 Lenin 1904a, s. 389.

87 Lenin 1904a, s. 391.

88 Lenin 1903c, s. 117.

arasında durur ve bu mücadelenin sonucunu kendi lehine çevirmeyi umar.⁸⁹

Menşevikler, işçilerin politik dikkatini burjuva muhalefetin kurumlarına yoğunlaştırmak suretiyle, politik inisiyatifi burjuvaziye –hatta aslında devletin kendisine– teslim ettiler ve fiilen hegemonya mücadelesini ortadan kaldırdılar. Aynı şekilde, işçilerin bilincini otokratik devlete karşı devrimci mücadelenin bütün faaliyet alanlarına genişletmekten ziyade, bunu liberal muhalefetin anayasal maskaralıklarıyla sınırladılar. Proletaryanın bağımsızlığı, onun devrimci mücadelesinin yönünü değiştirmeye ve başka yere kanallize etmeye dönük burjuva girişimlerine karşı direnişiyi pekiştir; proletaryanın sınıf bilinci, burjuva–demokratik devrimde hegemonya mücadelesinin stratejik mantığından soyutlanarak kavranılamaz.

İki Hegemonya Yönelimi

RSDİP içindeki hizipler arası mücadele sırasında, burjuva–demokratik devrimde proletarya hegemonyası nosyonunu kat eden belirsizlikler, farklı ve karşıt politik ve teorik yönelimler şeklinde kristalize olmaya başladı. Bu sadece, Dan’ın aydınlatıcı tarih çalışmasında yazacağı gibi, Bolşevikleri meşgul eden sorunun Çarlığa karşı silahlı ayaklanmada Sosyal Demokrat önderliği öne sürmek olması, Menşevikler içinse sorunun Sosyal Demokrat hareketin önderliğini radikal aydınlardan alabilecek ve böylelikle işçilerin sınıf çıkarlarını sağlama alacak bir işçi öncüsünü eğitmek olması değildi.⁹⁰ Bu anlaşmazlığı devam ettiren şey, hegemonya mücadelesi için eylemde bulunmaya ve bu mücadele üzerine düşünmeye ilişkin iki yolun birbiriyle kıyaslanamazlığıydı; taraflardan birinin proletarya hegemonyası uygulaması diye yorumlayacağı bir şey, karşıt tarafın standartlarına göre değerlendirildiğinde, hegemonyanın yitirilmesi gibi görünmekteydi.

Proletaryanın öz–etkinliği fikri Menşevik hegemonya nosyonunun merkezindeydi; Sosyal Demokrat müdahalenin odağı olarak devletin değil muhalefetin seçilmesinin gösterdiği gibi, Menşevik siyaset esasen işçilerin öz–etkinliğinin kendisini gösterebileceği alanlar yaratmaktan oluşuyordu. Buna göre, işçiler, öz–etkinlikleri aracılığıyla, yani kendilerini politik hayatta özerk bir mevcudiyet şeklinde doğrudan ortaya koyarak, kendi bağımsız çıkarlarının, sınıf mücadeleleri ile sosyalizmin

89 Lenin 1904c, s. 505.

90 Dan 1970, s. 260.

hedefi arasındaki bağın, tarihsel misyonlarının bilincine varırlar. Bilinç burada kişinin içinde etkinlikte bulunduğu koşullara yönelik bir dikkat ve anlayış biçiminde değil, koşullar ne olursa olsun, kişinin kendi çıkarları doğrultusunda bağımsız ve etkili şekilde hareket edebileceğine dair bir farkındalık biçiminde yer alır; kişi kendi amaçlarını belirleme ve etkileme kapasitesine sahiptir; bağımlı olduğu koşulların salt oyuncağı değildir. İşçilerin bu kapasitesinin en yüksek ifadesi sosyalizmdir; bu nedenle, bu kapasiteye dair bilinçleri sosyalizmi önceden temsil eder. Dolayısıyla sosyalist bilinç ile işçi sınıfı hareketi arasında temel bir uyum vardır. Bu varsayımla, Lenin'in sadece hareket içinde ideolojik savaş yürütme konusundaki değil, aynı zamanda bu mücadelede disiplin tedbirlerini ve bir Parti Kongresinin otoritesini kullanmak suretiyle avantaj sağlama konusundaki istekliliği de, ancak devrimci aydınların yeni ortaya çıkan işçi hareketi üzerinde egemenlik kurmaya kalkışması gibi görünebilirdi.

Eğer işçi sınıfı hareketi bir bireyin (hatta kafası karışık ve beceriksiz bir bireyin) amaç birliği ile hareket edebilseydi, o zaman örgütsel sorunlar araçsal veya teknik terimlerle uygun şekilde ortaya konabilirdi; Lenin'in Menşevik eleştirisinin terimleri, siyaset yerine tekniği, işçiler yerine aydınları, amaç yerine araçları ikame ederek açıkça bunu izlerdi. Fakat hareketin birliği varsayılamiyorsa, o zaman, Lenin'le birlikte, örgütsel sorunların doğası itibarıyla politik olduğu görülecekti. Fakat Menşevik argümanının gücü, öz-kurtuluşa dair iki farklı anlamı birbirine karıştırmaya dayanır: Bireysel ve kolektif, bireysel öz-etkinlik ve işçilerin bir sınıf olarak özerk hareketi. Öz-kurtuluş bireysel terimlerle anlaşıldığı takdirde, burjuva aydınların işçi hareketinde önderlik iddiasında bulunmasının neden özel bir sorun yaratması gerektiği açık değildir; bu bağlamda, "ileri işçilerin" sınıfın öncüsü yetkisini üstlenme girişimi de daha az rahatsız edici olmazdı. Fakat eğer öz-kurtuluş kolektif bir süreç şeklinde anlaşılabaksa, işçi sınıfının birliği basitçe kabul edilemez; politik mücadele aracılığıyla şekillendirilip sürdürülmeli ve daima politik tartışma konusu olan belirli örgütsel biçimler ve karar verme tarzları içine yerleştirilmelidir. Bireysel ve kolektif öz-kurtuluş birbirine karıştırılarak, işçi sınıfı hareketinin sadece politik mücadele yoluyla elde edilen birliği, bir bilinç birliği gibi, organik bir veri gibi görünecek hale getirilebilir. Bu birbirine karıştırma, siyaseti işçilerin öz-etkinliğini kolaylaştırma ve böylelikle sınıfsal bilinçlerini uyarma ile –yani bir tür aydınlanmış pedagoji ile– özdeşleştirme yönündeki Menşevik eğilimi güçlendirir ve aynı zamanda bundan destek alır.

Hegemonya mücadelesini öz-etkinliğe dair bu pedagojik anlayışa tabi kılan Menşeviklerin devrimci siyaset arenasında öncü olmak şöyle dursun, bağımsız bir güç olarak iş görme kabiliyetleri bile giderek azaldı. Demokratik devrimde proletarya hegemonyası fikrine olan programatik bağlılıklarından asla vazgeçmediler, buna kendi yazınlarında başvuruyor ve politik hesaplarında yer veriyorlardı.⁹¹ Fakat 1905 devrimci ayaklanması çökünce kendilerini gittikçe liberal burjuvazinin, Kadetlerin (Anayasal Demokratlar) ardına dizilmeye mecbur hissetmeye başladılar. Bunu izleyen siyasi sükûnet zamanlarında, işçi sendikaları, kooperatifler ve işçi sınıfı öz-etkinliğinin diğer yasal ifade araçlarını örgütlemeye dönük zahmetli gündelik mücadeleye gömülen Menşevik aktivistler, illegal parti örgütünün yanı sıra politik hegemonya mücadelesini de arka plana ittiler.⁹² Proletarya öz-etkinliğine dair nosyonlarının belirsiz niteliği, bunu sıradan dilekçecilikten politik genel greve dek herhangi bir biçimi alabilecek kadar değişken kılıyordu. Bu öz-etkinlik biçimleri, hegemonya için politik mücadelenin stratejik bir mantığı kullanılmaksızın, hasımların stratejik projeleri ile ilişkili şekilde konumlandırılmazdı; sonuçta da Menşevikler başkalarının yarattığı koşullara tabi olmaya mecbur kalıyorlardı. Her ne kadar kendilerini proletarya öz-etkinliğinin daha militan biçimlerine de daha yavan olanlarına da kolayca uyarlayabilseler ve 1905'in devrimci hareketliliğinin ortasında bunu epey şevkle yapabilseler de, koşullar, ekonomik ve kültürel geriliğin ve otokratik siyasi baskının güçleri tarafından –yani burjuva devriminin tarihsel zorunlulukları ile– güçlü biçimde şekillenmekteydi. Burjuva devriminde politik mücadeleye dair daha somut analizleri destekleyecek araçların yokluğunda, işçi sınıfı öz-etkinliğinin özü Marksist ortodoksluğun tek çizgili tarihsel mantığının terimlerine meydan okumaya hizmet edemezdi. Menşevikler bu nedenle esasında proletarya hegemonyası için politik mücadeleyi bırakmak durumundaydı.

Menşevikler proletarya öz-etkinliğini fiiliyatta besleyecekleri bir politik forum örgütleyebilmiş olsalardı, belki, bu çok zarar veren bir eleştiri sayılabılırdı. Ama durum böyle olmamış gibi görünüyor. David Lane'in 1907'ye kadarki RSDİP'e dair titiz ampirik çalışmasına göre, Menşevik parti örgütleri, Bolşevik muadillerine kıyasla bileşimleri açısından daha demokratik veya proleter olmayıp, gerçekte daha az açıktı.⁹³ Rosa Luxemburg'un en kapsamlı biyografisinin yazarı, Luxemburg'un Lenin'i

91 Dan 1970, s. 262.

92 Bkz. Dan 1970, s. 392–4.

93 Lane 1969, s. 215.

“komplocu merkezîyetçilik”le azarladığı sıralarda, Polonya ve Litvanya Krallığı Sosyal Demokrasi [Partisi’nin] “aslında bir sürü generalle bir avuç sıradan askerden oluşan bir Güney Amerika ordusu gibi” olduğunu öne sürer; Luxemburg’un önderliği Bolşevik pratikten sadece şu bakımdan farklıydı ki “yerel örgütleri denetim altında tutmaktansa onları bütünüyle görmezden geliyordu”.⁹⁴ Ve savaş öncesi yıllarda, işçi sınıfı hareketi ağır bir karşı–devrimci baskıdan sonra toparlanmaya başladıkça, işçiler ve örgütleri öz–etkinliğin kendinden menkul bayraktarlarına değil Bolşeviklere çekilmişti.⁹⁵

Lenin’in proletarya hegemonyasına yaklaşımı, devlet iktidarına yönelik politik mücadele ile başlar; bunun stratejik mantığı da, sınıfsal çıkarların karşıtlığına dayanmasına rağmen, çekişenlerin mücadeledeki diğer tarafların eylem ve bilinçlerine dair bağlamı tanımlamaya çalışmalarını şart koşar. Hegemonya politik mücadelede inisiyatif ele geçirmeyi ve sürdürmeyi içerir, burada inisiyatif, mücadele konusunun bir sınıfın bağımsız çıkarları açısından tanımını pratikte dayatmaktan oluşur. Her partinin kendi çıkarları doğrultusunda yenilik yapması beklenebileceğinden, mücadelelerinin mantığı nispeten açık uçludur ve hegemonya öne sürmek için gereken şeyin de mücadelenin seyri içinde değişmesi beklenebilir. Proletarya hegemonyasının vazgeçilmez koşulu, bir sınıf olarak bağımsız hareket etme siyasi kabiliyeti ve dolayısıyla da, eğer Lenin haklıysa, Marksist teoriyi bilen ve mücadelenin mantığındaki önemli hareketleri teşhis edip bunlar üzerinde etkiye bulunabilecek örgütlü bir öncüdür. Bu hareketler, birbirine muhalif sınıf projelerinin müdahalesini kesinlikle yansıtacağından ve Marksist teori, Sosyal Demokrat Parti ile kendiliğinden işçi sınıfı hareketi arasındaki ilişkiyi sorgulamaktan kaçınmayacağından, Marksist öncü parti artık tarihsel sürecin temel çelişkilerinin çözümünü temsil ediyor şekilde kavranamazdı. Bunun yerine, birbiriyle bağlantılı çelişkilerin karmaşık ve değişken ağı içinde işçi sınıfının bağımsız politik müdahalesini örgütleyen bir eylem rehberi gibi görülmesi gerekiyordu. Ne türde ve ne yerdeki etkinliğin uygun şekilde proletarya öz–etkinliği diye nitelenebileceği, ancak somut bir durumun, hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığından hareket eden somut analizi bağlamında belirlenebilirdi. Böyle bir analizden soyutlanarak ele alındığında, “proletarya öz–etkinliği” gibi pek ortodoks bir kavramın bile politik anlamı belirsizdi. Böyle soyut şekilde kavrandığı zaman öz–etkinliğin de zorunlu olarak yanlış anlaşılacağı söylenebilir, zira verili koşullarla

94 Nettl 1966, cilt I, s. 275, 288 [2003, s. 261, 273].

95 Getzler 1967, s. 134–5.

boğuşmadan ne özerkliğe ulaşılabilir ne de buna dair bir farkındalık kazanılabilir. Daha somut, yakın hedefler peşinde koşmak dışında öz-etkinlik kendi başına bir amaç olamaz; o halde, Jon Elster'in öne sürdüğü gibi, temelde bir yan üründür.⁹⁶ Böyle bir soyutlamayı siyasal eylemin barometresi gibi kullanmaya çalışmanın teoride dayanağı yoktu, pratikte ise maharet gerektiriyordu. Bunu Marksist öncünün örgütlenmesine karşı ileri sürmek, bizzat politik mücadelede stratejik inisiyatif olasılığını yadsıyordu, hegemonya mücadelesini ortadan kaldırmaktı. Siyasi gerçeklikte, proletaryanın öz-kurtuluşu, somutta, sadece hegemonya mücadelesinin mantığı açısından, dolayısıyla belirli örgütsel biçimlerle ilişki içinde eklemelenen, özünde kolektif bir süreç biçiminde kavranabilirdi.

Yönelimden Devrime

Hegemonya mücadelesinin politik-stratejik mantığı, Marksist teori ile işçi sınıfı hareketinin kendiliğinden gelişimi arasındaki uyum varsayımını politik mücadelenin diyalektiğine tabi kılmakla, Marksist ortodoksluğun tek çizgili tarihsel mantığında bir gedik açtı. Bu gedik, bir açılımı –daha somut bir siyasal analiz tarzı olasılığını– ve sonuç olarak da sınıf mücadelesi mantığı ile belirli konjonktürlerde politik müdahale pratiği arasında daha dinamik bir ilişkiyi gündeme getirdi. Lenin bütünsel bir tarih anlayışını bir başkasıyla değiştirmiş yahut ortodoks Marksizmin tarihsel maddeci iddialarını terk etmiş değildi. Yaptığı şey daha ziyade, ortodoksluğun bazı teorik unsurlarını parçalara ayırmak ve böylece onun içinde belirli bir eleştirel mesafe oluşturmaktı. Bu onun yeni analitik araçlar imal etmesini ve pratikte daha uygulamaya dönük bir tutum benimsemesini sağladı. Sonuç yeni bir teorik sistem değil, mevcut sistemle kurulan yeni bir politik ve yöntemsel ilişkiydi ve onun ilerici yeniden örgütlenmesi ve dönüşümü olasılığını taşı-maktaydı. Tarihsel maddeciliğin merkezi iddiaları artık siyasal analizde hammadde şeklinde işlev görecekti. Sosyal Demokrat Parti ve Marksist teori artık bunları kapalı bir sistemde birleştirmeye hizmet etmeyecek, bunun yerine, hammaddeleri işleme ve somut konjonktürlerin gerekleri ışığında dönüştürme araçları işlevi görecekti. Teori artık kendi birlik ilkesini sağlamıyordu; teorinin birliği pratikte oluşturulmalı ve yeniden oluşturulmalıydı. Eğer yansıma metaforu –toplumsal bilinç toplumsal varlığı yansıtır– sınıf mücadelesinin nesnel ve öznel yönlerinin uyumunu ve eş zamanlılığını onaylamaya hizmet etmişse, şimdi bir eleştirel yeniden değerlendirme sürecine ve bir dönüştürme pratiğine işaret edebilirdi.

Marksist ortodoksluğun mantığındaki bu gedik, burjuva–demokratik devrimde proletarya hegemonyası stratejik projesindeki kriz konjonktürünün baskısı altında ortaya çıktı. Fakat hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığının temsil ettiği bir kavramsal uzamın salt açılışı, kendi başına bu projenin antinomilerini çözemezdi. Lenin’in proletarya hegemonyasına yaklaşımı, her ne kadar yenilikçi ve olasılıklarla dolu olsa da, hâlâ tarihsel maddeci terimler açısından tutarlı bir açıklama geliştirmemişti. Hegemonya sorunu, devlet iktidarı etrafında geliştiği şekliyle siyasal mücadelenin mantığı açısından konulmuştu, fakat bu mücadelenin kapsamı dar şekilde tasvir edilmişti. Böylece, Sosyal Demokratlar otokrasinin sistematik siyasi teşhirini örgütlemeyi üstlendikleri takdirde hareketin sınıf karakterinin nasıl ifade edileceği sorulduğunda Lenin şöyle yanıt veriyordu,

Ulus ölçüsündeki bu teşhirleri örgütlendirecek olan biz sosyal–demokratlarız; ajitasyonun ortaya çıkardığı bütün sorunlar tutarlı bir sosyal–demokrat ruhla açıklanacaktır, Marksizmin kasıtlı ya da kasıtsız çarpıtılmasına hiçbir ödün vermeden; bütün alanları kapsayan siyasal ajitasyon, tüm halk adına hükümete karşı saldırıyı, proletaryanın devrimci eğitimi ve siyasal bağımsızlığının korunmasını, işçi sınıfının iktisadi savaşımına kılavuzluğu ve onun kendisini sömürenlerle olan ve artan sayıda proleterleri bilinçlendiren ve bizim saflarımıza getiren bütün kendiliğinden çatışmalarından yararlanmayı ayrılmaz bir bütün içinde birleştiren bir parti tarafından yürütülecektir.⁹⁷

Demokratik devrimin öncüsünün proleter olmayan toplumsal katmanlara uyguladığı çekme gücü –“öncü olmak için, diğer sınıfları çekmemiz gerekir”⁹⁸– işçilerin politik eğitimi ile, tek bir örgütte birleştirilecekti. Fakat “tüm halkı” oluşturan çelişkili toplumsal güçlerin hareketi, “kırılmaz bir bütün” ile sadece retorikte tutarlıdır. Yanıtın örgütsel aktörleri, sorunun terimlerine uygun değildir: Demokratik devrimde inisiyatifi bir Marksist öncü örgüt ele geçirmiş olsa bile, bu inisiyatif, devrimin kazanımlarını işçi sınıfının bağımsız çıkarlarına uygun olarak nasıl kalıcı şekilde kalıba dökebilirdi? Proletarya hegemonyası politik projesi için tarihsel maddecilikte tutarlı bir temel geliştirmek, burjuva–demokratik devrimde iş başındaki toplumsal güçlerin tüm çeşitliliğini hesaba katmak, köylünün ve liberal aydının, ezilen ulus üyesinin ve gözden düşmüş soylunun sosyo–politik dönüşüm süreci üzerindeki etkisi arasında ayrım

97 Lenin 1902, s. 432 [1998, s. 101].

98 Lenin 1902, s. 431.

yapmak ve işçilerin bağımsız sınıf çıkarılarının, burjuva devriminin seyri, Çarlık kuvvetleri ile uzlaşmaya zaten fazlasıyla teşne olan burjuvazinin egemenliği altında katlanabilecekleri ölçüde derin biçimde nasıl şekillendirebileceğini açıklamak zorundaydı. Hegemonya mücadelesinde stratejik inisiyatif alabilecek bir Marksist öncü örgütün ortaya çıkışı, sorunun sosyo-ekonomik derinliklerine henüz inmemiştir.

Lenin'in politik analiz tarzı, Rus Sosyal Demokrasinin hegemonik politik projesine ayrılmaz şekilde bağlıydı; içinde iş görmek üzere ayarlandığı somut analizlerden pürüzsüzce ayrıştırılamazdı. Politik analizlerinin kapsamı kısıtlıysa, bu durum muhalefet siyasetinin hâlen büyük ölçüde yeraltının özel alanı olması olgusuyla anlaşılabilir; burada Peter Struve ile *Iskra* editörleri arasındaki kişisel görünen bir bölünme, toplumsal sınıflar arasındaki ilişkileri temsil eden, büyük bir politik öneme sahip bir olay gibi anlaşılabilirdi ve bu şartlar altında haklı olarak böyle anlaşılırdı. Fakat Lenin'in kendisini ortodoksluk mantığının güven verici uyumlarından uzak tutmak için kullandığı terimler de ortodoksluğun damgasını taşıyordu. *Ne Yapmalı?* işçi sınıfının kendiliğinden hareketini proleter deneyimi ile burjuvazinin ideolojik etkisinin çelişkili birliği şeklinde kavırıyordu, ama proletarya deneyiminin devrimci sosyalizmle ilişkisini henüz yaratıcı yenilik kapasitesinin mahalli biçiminde değil, sadece Marksist teorinin yerleşik gerçeklerine *açıklık* biçiminde⁹⁹ ifade etmekteydi. *Bir Adım İleri, İki Adım Geri*'de Lenin Marksizmin mücadelenin seyri içinde geliştiğinde ısrar etti, ama aynı zamanda, mücadeleyi verili bir teorik ve politik konumun az çok tutarlı bir uygulamasıyla ilişkili şekilde tasvir etti; kendisini bir yenilik odağı olarak görmedi. Sanki Marksist teorinin tarihi esasen içsel bir mantık tarafından yönetiliyormuş gibiydi. Lenin'in hiziپ mücadelesini Hegelci olumsuzlamanın olumsuzlaması kisvesine sokmak durumunda kalması –“sadece yulaflar Hegel'e göre yetişmiyor, Rus Sosyal-Demokratları da kendi aralarında Hegel'e göre savaşıyorlar”¹⁰⁰– garip şekilde uygun düşer; eğer her şey fikirler alanında oluyorsa, o zaman aslında yeni bir şey olamaz. Lenin'in, sınıf mücadelesinin mantığını karmaşık ve değişen bir politik-stratejik çelişkiler alanı içinde ifade eden dışarıdan bilinç tezi, Marksist politik düşüncenin gelişiminde eleştirel ve maddeci bir rol oynadı. Fakat Marksist teori bu alanın ortasına değil kenarlarına yerleştirilmişti; etki ediyordu ama ona etki edilmiyordu. Bu nedenle dışarıdan bilinç tezi, kendiliğinden hareketin yaratıcı enerjilerini emmek ve onları –proletarya hegemonyası projesini temellendirmek

99 Lenin 1902, s. 386n.

100 Lenin 1904a, s. 411.

için gerekli olan– Marksist teorinin yeniden örgütlenmesini beslemek üzere kullanmak için yeterli bir koşul değildi, ama daha önce tartışıldığı gibi, gerekli koşuldu. Proletaryanın öz–etkinliği önünde dindarca diz çöküş, işçi sınıfının hegemonyası için asla tutarlı bir tarihsel maddeci zemin kuramazdı. Ancak Marksizm ile işçi sınıfının kendiliğinden hareketi arasındaki gerçek çelişkiyi ciddi tanımak suretiyle bunların karşılıklı iç içe geçişlerinin diyalektiği bilinçli şekilde ortaya konulabilirdi. Bu da yeni ortaya çıkan Leninist teorinin kendisinin kitlelerden öğrenebileceğini göstermesini gerektirecekti.

Bölüm 7

Proletarya Hegemonyasının Mekaniği: Sınıf Mücadelesinde Dayanışma

Devrimler, ezilen ve sömürülenlerin festivalleridir. Halk kitleleri, bir devrimde olduğundan başka hiçbir zamanda yeni bir toplumsal düzenin yaratıcıları olarak bu kadar aktif bir şekilde öne çıkacak konumda değildir ... Eğer kitlelerin bu şenlikli enerjisini ve devrimci şevkini doğrudan ve kararlı yolda amansız ve özverili bir mücadele yürütmek için kullanmazsak ... hain olacağız.

– Vladimir Lenin¹

Devrim öğretir.

– Vladimir Lenin²

Çarın Japonya ile savaşında askeri yenilgiler art arda geldikçe, ilk başta ki yurtsever coşku azalıp, yerini rejimden hoşnutsuzluk dalgasına bıraktı. Anayasa reformuna yönelik liberal kampanya hız kazandı. Eğitimli toplumun temsilcileri, giderek daha açık hale gelen siyasi tartışmaların sert atmosferinde cesaret kazanarak, genel, doğrudan, özgür ve eşit oy hakkı demokratik talebinin çekimine kapıldılar.³

Bu esnada başkentin işçi sınıfı varoşlarında daha güçlü bir değişim hareketi sessizce yeşermektedir. Sergey Zubatov'un "polis sosyalizmi"nden, Sosyal Demokrat ajitasyondan ve liberal toplumdaki siyasal "bahar" örneğinden gelen çelişkili tavsiyeler altında, işçiler hoşnutsuzluklarını politik, hatta

1 Lenin 1905m, s. 113.

2 Lenin 1905n, s. 146.

3 Bkz. Galai 1973, s. 232–6; Harcave 1965, s. 52–60.

devrimci tonlarla dile getirmeye başladılar. St. Petersburg’da Putilov işletmesinde haksız yere işten çıkarma konusundaki ufak bir ihtilaf, 1905 başında tüm kentte grev ve protestolara yol açtı. Başkent’in işçileri, rahip, emek örgütçüsü, Zubatovcu polis ajanı ve bir zamanların devrimcisi gizemli Papaz Gapon⁴ figürünün önderliğinde, Çar’a dilekçe verme kararı aldılar – dilekçede sadece fabrika yaşamının zorluklarını hafifletecek tedbirler alınması talebi değil, aynı zamanda ifade, basın ve toplanma özgürlüğü, hukuk önünde eşitlik, kişi dokunulmazlığı, toprakların halka devri, kilise ve devletin ayrılığı ve hükümetteki bakanların halka karşı sorumlu tutulmasına yönelik talepler de yer almaktaydı.⁵ 9 Ocak’ta yüz binlerce kişi dilekçeyi sunacak Gapon’a eşlik etmek üzere Çar ve Kilise bayrakları altında barışçıl şekilde toplandılar. Kazak birlikleri göstericilere saldırdı ve Kışlık Saray’a ulaşanlara ateş açıldı; yüzlerce kişi öldü veya yaralandı.⁶ “Kanlı Pazar” tek bir darbeye işçilerin Çar’a olan naif inancını yok etti. “Proletaryanın devrimci eğitimi” diye yazıyordu Lenin, “aylar ve yıllarca sıkıcı, yavan, acınası varoluş koşullarında yapacağından daha fazla ilerlemeyi bir günde kaydedti”.⁷

Tüm imparatorlukta işçiler Kanlı Pazar’ın kurbanları ile dayanışma içine girdi. Her yerde protesto gösterileri ve mitingler yapılıyor, bunlar bazen yetkililerle çatışmaya dönüşüyordu. Daha fazla baskı isyanla karşılandı, bu da işçilerin ücret artışları ve örgütlenme hakkı için yaptıkları grevlerin devam etmesine yol açtı ve bir grev dalgası yayıldı. Otokrasi, halkın temsilcilerine sadece danışma amaçlı bile olsa tavizler vermek zorunda kaldı. Kırlarda isyancı köylüler toprak sahiplerinin otlaklarını kullanıyor ve odunlarını yasa dışı şekilde kesiyordu. Tekrar tekrar kira grevleri patlak vermekteydi. Toprağa aç köylüler şurada burada idari binalara ve memurlara bile saldırmaktaydı.⁸ Yetkililer artık durumu gizleyemezdi; devrim başlamıştı.

Devrim, Rusya’da siyasetin üzerinde hareket ettiği zemini kaydırarak, Lenin’in politik düşüncesi de onunla birlikte değişecekti, ama devrimci

4 Gapon için bkz. Sablinsky 1976, s. 34–55, 292–322.

5 Harcave’nin yazdığı gibi, dilekçe “monarşist, liberal ve sosyalist duygu ve amaçların tuhaf bir karışımı” idi (1965, s. 80). Dilekçeyi kimin yazdığı tartışılmış ve hatta (Galai 1973, s. 239n tarafından) Kuskova’ya atfedilmiştir, fakat Sablinsky 1976’daki (özellikle s. 132–8, 183–91) ayrıntılı açıklamaya göre yazarı Gapon’dur. Dilekçe, Sablinsky 1976, s. 344–9’da yeniden basılmıştır.

6 Bkz. Sablinsky 1976, s. 261–8.

7 Lenin 1905b, s. 97.

8 Bkz. Harcave 1963, s. 99–109.

enerjinin açık siyasi faaliyet aşamasına sıçraması, burjuva–demokratik devrimde hegemonya mücadelesine dair politik–stratejik analizi boşa çıkarmayacaktı. Gerçekten de, Lenin için devrimin başlaması bu mücadelenin mantığının daha geniş bir alanda ve dolayısıyla daha büyük yoğunlukla oynanacağı anlamına geliyordu. Devrimin seyri boyunca, *Ne Yapmalı?*’da ortaya konulan analizler için tekrar tekrar onay talep edecekti. Kanlı Pazar’ın ardından, işçilerin “devrimci işgüdüsü” ve “dayanışma ruhu” onları “devrimci Sosyal–Demokrasiye” doğru itmişti. Aslında “grev [hareketinin] kendiliğinden büyümesi ... örgütlü Sosyal–Demokratların ... planlanan katılımının önünde, çok ilerisindeydi”.⁹ Yine de, örgütlü bir sosyal–demokrat politik önderliğin müdahalesi olmaksızın, işçi sınıfının kendiliğinden devrimci mücadelesi sadece liberal burjuvazinin anayasal siyasi projesine “yeni bir yaşam alanı” ödünç vermiş olacaktı. Kendisini yeni güç dengesine alıştıran ama işçi sınıfı hareketini de bu projenin sınırları içinde tutmayı arzulayan liberal kamuoyu, işçilerin savaşıma cesaretine dair övgülerle dolup taşmaktaydı: “Liberal burjuvazi proletaryayı kahraman olarak kabul eder, *tam da şu nedenle ki* bu proletarya, Çarlığa bir darbe vurmuş olsa da, henüz *kendi* istediği türde özgürlüğü kendisi için *kazanacak* kadar güçlü, henüz yeterince Sosyal–Demokrat değildir”.¹⁰ Hegemonya mücadelesi artık proletaryanın bir kahraman olarak, önder olarak tanınması mücadelesi sayılmazdı. Önderlik sorumluluklarını üstlenmeyi içeriyordu, bu ise şimdi öncelikle silahlı ayaklanmanın politik ve askeri örgütlenmesini gerektiriyordu. Bu amaçla Lenin parti üyeliğinin dramatik şekilde genişletilmesini talep etti ve parti saflarındaki biçimciliği ve inisiyatif noksanlığını şiddetle eleştirdi:

Ordumuzun kadrolarını genişletmeliyiz, onları barışta güçlü olmaktan savaşta güçlü olmaya doğru geliştirmeliyiz, yedekleri harekete geçirmeli, izinlileri geri çağırmalı ve yeni yardımcı birlik, birim ve hizmetler oluşturmaliyiz. Şunu unutmamalıyız ki savaşta ... kaçınılmaz olarak daha az eğitilmiş yedeklerle uğraşmak, çoğu zaman subayların yerine sıradan askerleri geçirmek ve askerlerin subay rütbesine terfisini hızlandırmak ve basitleştirmek zorundayız.¹¹

9 Lenin 1905b, s. 114, 117.

10 Lenin 1905d, s. 170. Lenin bu temaya tekrar tekrar dönmüştür, örneğin “Proletarya ve Burjuva Demokratlar”da şöyle yazmaktadır: “Burjuva demokratlar işçi sınıfı hareketinin denetimini ele geçirmek için şimdi her zamankinden daha fazla uğraşıyorlar” (Lenin 1905g, s. 228).

11 Lenin 1905e, s. 217.

Menşevik çevrelerden, silahlı ayaklanmanın “askeri–teknik” ayrıntılarıyla uğraşma konusunda öngörülebilir itirazlar geldi. Martov, esas olanın “halkı o eşsiz silahla, otokrasiye saldırmanın ve bu [amaç] için kendini silahlandırmanın yakıcı zorunluluğu bilinciyle donatmak” olduğunu öne sürüyordu.¹² Böylece öz–etkinlik teması burada “kendini silahlandırma” kılığı altında yeniden ortaya çıkmaktaydı. Fakat, diye iddia ediyordu Lenin, “ayaklanmanın idaresini tam olarak denetim altına almak için ne kadar çok uğraşırsak, o kadar büyük kısmını üstlenmiş oluruz ve ... anti–proleter veya proleter olmayan demokratların etkisi de o kadar az olur”.¹³ Olayların “askeri–teknik” yanını hegemonya mücadelesinden soyutlayan Menşevikler “sürekli olarak ‘sınıf’ sözcüğünü yineleyerek günün acil sorunlarına doğru–dan yanıt vermekten kaçınıyor” ve böylelikle işçi sınıfı hareketi içinde burjuva hegemonyasına bir kanal sağlıyordu.¹⁴ Analizin tonu *Ne Yapmalı?*’dakinden farklı olabilir, fakat mantığı aynıdır. Demokratik devrimde hegemonya politik mücadelesi için kendiliğinden işçi sınıfı hareketi içinde ve hatta proletaryanın öncü partisinin konseylerinde bile hâlen mücadele verilmek durumundaydı.

Bununla birlikte, hegemonya mücadelesinin mantığı değişmez değildi. Lenin “Kuşkusuz” diye yazıyordu, “devrim bize öğretecek ve halk kitlelerine de öğretecek. Ama şu anda militan bir siyasi partinin karşısındaki soru şu: Biz devrime herhangi bir şey öğretebilecek miyiz?”¹⁵ Lenin devrimin seyri içinde devrimden ve kitlelerden bir şeyler öğrenecekti, ama öğrenmek yeni deneyim ve görüşlere açık olmaktan daha fazlasını gerektirir. Devrimin olgularından yeni bir şeyler öğrenmek, ancak, bunlar, devrimci süreçteki konjonktürel değişimlere yanıt verebilecek kadar ayrıntılı ve sonuçta uygun sorular formüle edebilecek bir kavramsal çerçeveden hareket eden bir politik proje bağlamında kavranıldığı takdirde mümkündür. Aynı noktayı biraz paradoksal şekilde ifade edersek, Lenin, sadece devrime bir şeyler öğretmeye hazır olduğu için ondan ne öğrendiyse öğrenebildi. Bir proletarya politik projesinin hegemonyası sadece bir hasmın hegemonik projesi ile mücadele içinde kurulur; proletaryanın

12 Aktaran: Dan 1970, s. 304.

13 Lenin 1905d, s. 173.

14 Lenin 1905c, s. 155. Bu suçlamayı şu şekilde bağlama oturtmaktadır: “İki tür bağımsız faaliyet vardır. Devrimci inisiyatife sahip olan bir proletaryanın bağımsız faaliyeti vardır, bir de gelişmemiş olup destekle yürüyen bir proletaryanın bağımsız faaliyeti vardır. Bilinçli şekilde Sosyal–Demokrat bir bağımsız faaliyet vardır, bir de Zubatovcu bağımsız faaliyet vardır. Bugüne dek ikinci tür bağımsız faaliyeti saygıyla izleyen Sosyal–Demokratlar da vardır”. Ayrıca bkz. Lenin 1905f, s. 222.

15 Lenin 1905m, s. 18.

failliği hasmın stratejisinde yer aldığı ve bu nedenle işçi sınıfı hareketi hedef alındığı ölçüde, kendiliğinden hareket ve hatta bir öncü adayının içindeki hizip ayrılıkları bile hegemonya mücadelesi mantığına dâhil olabilir. Bu mantıkla ilgili analizlerini, işçi ve köylü devrimci kitle hareketlerinin deneyimlerini içerecek şekilde genişleten Lenin, şimdi proletarya hegemonyasına dair tutarlı bir tarihsel maddesel kavrayışı işleyebilecek durumdaydı. Köylü hareketi, hegemonyayı, *heterojen toplumsal güçlerin belirli bir gruplanışında somutlaşmış şekilde kavramasını* sağladı; bundan, hegemonya uygulamanın, *bağımlı güçlerin farklı karakterini tanımayı ve onların inisiyatiflerini teşvik etmeyi gerektirdiği* çıkarımında bulundu. Lenin, köylü hareketinin beklenmedik yayılığını teorik olarak açıklayabilmek için, Rusya kırsalındaki kapitalist gelişmeye dair açıklamasını, bizzat *sosyo-ekonomik yapı içindeki hegemonya mücadelesinin* etkisini yansıtacak şekilde yeniden formüle etmek zorunda kaldı. İşçi hareketinin devrimci iktidar organlarını (sovyetleri) kurmak için aldığı inisiyatif, Lenin'in, hegemonyanın nasıl uygulandığını kavramasını sağladı: Bu sadece silah zoruyla ve ajitasyon ve propagandanın ikna ediciliği aracılığıyla değil, aynı zamanda, *bizzat (işbirliği ve çatışmanın, ittifak ve ayrışmanın maddi olasılıklarını yapılandıran) toplumsal ve politik örgütlenme biçimleri aracılığıyla* da uygulanmaktaydı; bu [örgütsel] biçimler bazı olasılıkları teşvik ederken diğerlerini engelliyor, böylelikle de bu olasılıkların nasıl algılanacağını yapılandırıyordu.

Burjuva-demokratik devrimde proletarya hegemonyasına dair tutarlı bir Marksist anlayışı şekillendirmek üzere işçi ve köylülerin kendiliğinden hareketleri deneyimine bu şekilde dayanıldığında, bilincin hareketinin –bu bağlamda, Lenin'in düşüncesinin onun politik pratiğiyle ilişkili hareketinin– kendisi de hegemonya mücadelesinin bir yönü olarak görülme-lidir. Buna uygun olarak, Lenin'in bir işçi-köylü ittifakına yönelişinin ve tarım sorununa dair analizlerinde bu yöneliş karşılık gelen evrimin izini sürerken, bu ittifakın –sonuç olarak 1905-7'deki Leninist stratejinin– doğrudan doğruya, daha önceki on yılda işlemiş olduğu Rusya'da kapitalizmin gelişimi analizinden çıktığını öne süren yaygın görüşü eleştireceğim.¹⁶ Bu görüşün en kapsamlı açıklamasının yazarı Neil Harding, Lenin için 1905-6 devrimci olaylarının “sadece, tarihin daha önceki teorisinin kehanetlerini gerçekleştirmesi olduğunu ... sadece, teorisinin çok önceden temel doğrultusunu ayırt ettiği altta yatan eğilimlerin tezahürleri gibi anlaşıldığını” ileri sürer. [Buna göre, Lenin'in] hem devrimden önce hem

16 Bkz. örneğin Lefebvre 1957, s. 248; Hill 1971, s. 69-73; Bettelheim 1974, s. 100.

de devrim sırasında yazdıkları, “olayların gelişmek zorunda olduğu yola dair neredeyse inanılmaz derecede dogmatik bir öngörü ve değerlendirme” sergilemekteydi.¹⁷ Nitekim daha sonraki bir kitapta Harding, dünyayı teorinin buyrukları uyarınca yeniden şekillendirmeye yönelik kibirli projenin gereği olarak, Lenin’e –ve aslında Marksizme– “bir kesinlik felsefesi” atfedecektir.¹⁸ Harding, Lenin’in kapitalist gelişme analizini “neredeyse Aristotelesçi bir teleoloji” diyerek (benim terimlerimle, Marksist ortodoksluğun tek çizgili tarihsel mantığı) doğru şekilde ortaya koyar, fakat işçiköylü ittifakının basitçe bu analizde verili olmadığını görmez. İttifak ve hegemonya stratejisi politik ve teorik olarak inşa edilmek zorundaydı. Bu “neredeyse Aristotelesçi teleoloji” hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığına tabi kılınmak ve böylece devrimci pratiğin derslerine uyum sağlamak üzere yeniden işlenmek zorunda kalacaktı; Harding’in yorumu bu hareketi ıskalamaktadır.

Aynı nedenden dolayı, Lenin’in kendiliğinden işçi sınıfı hareketine ve bunun sovyetleri icat edişine yönelme hareketinin izini sürerken, 1905 kitlesel demokratik devriminin Lenin’ini *Ne Yapmalı?*’nın devrim öncesi parti siyasetçisi ile az çok sistematik şekilde karşı karşıya koyma biçimindeki yaygın yorumlama yordamını eleştiriyorum.¹⁹ Bu yöntemin belki en önde gelen uygulayıcısı Marcel Liebman, 1905’i “Leninizme karşı ... Lenin’in ilk isyanı” olarak betimlemiştir.²⁰ Liebman, proletaryanın kendiliğindenliği ile büyülenen Lenin’in, kendiliğinden işçi sınıfı hareketine dair daha önceki güvensizliğini şimdi bir yana bıraktığını öne sürer. RSDİP’in tam demokratikleşmesine yönelik çağrılarının daha önceki “elitist parti anlayışı” ile çeliştiği varsayılır.²¹ Aydınlar arasından çıkan profesyonel devrimcilere güvenin yerini, komitenin bürokratik uyuşukluğunu giderecek bir ilaç olarak devrimci işçilerin partiye akışına yönelik coşkuya bıraktığı söylenmektedir. [Bu yoruma göre,] merkezi denetim adına yukarıdan müdahale yeraltında çok temel görünmekle birlikte, devrimci gerçeklik ışığında, Lenin, kendisini aşağıdan yaratıcı inisiyatifin sözcüsü haline getirecektir. Devrimin “zorunlu olarak bir kitle partisinden ziyade bir öncü grubun işi olması gerektiği” şeklindeki önceki iddiasının yerini, şimdi devrimci faaliyetin hayati merkezleri olarak sovyetlerin, emekçi

17 Harding 1977, s. 248.

18 Bkz. Harding 1996, s. 219–42.

19 Bkz. örneğin Carlo 1973; Menashe 1975.

20 Liebman 1970, s. 73.

21 Liebman 1975, s. 29.

kitlelerin iktidarının geniş örgütlerinin tanınması alacaktı.²² Dolayısıyla 1905 “bir öğretiyi sarsan bir devrim”di.²³

Lenin’in devrimin stratejik sorunlarına yönelimi bağlamından kendiliğindenlik ve bilinci, işçiler ve aydınları, demokrasi ve merkezîyetçiliği, parti ve sınıfı vb. soyutlayan bu yordam, onun düşüncesinin hareketini kavrayabilmek için iyi tasarlanmış değildir. Böyle soyutlandıklarında bu kavramlar, Lenin’in sınıf güçlerinin karmaşık ve değişken gruplanışını – politik olarak dönüştürmek üzere– teorik açıdan kavramaya yönelik Marksist projesinde artık belirli bir yer tutmaz ve bunun yerine, esasen ahlaki bir ayrımlar kümesi biçiminde yer alırlar; terimlerin her biri karşıt bir değeri temsil eder, bunlar arasında vurgunun sürekli kayması ise birbiriyle çatışan siyasal erdemlerin talepleri arasında hırpalanan bir ruhun dramını canlandırmaya hizmet eder sadece. *Ne Yapmalı?*’ya ilişkin basmakalıp karikatüre dayandığı ölçüde, bu yordamın temelleri zaten yıkılmıştır. Burada, Lenin’in düşüncesinin hareketini hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığı bağlamına oturtarak, işçi sınıfının kendiliğinden hareketinden tam olarak ne öğrendiğini göstermek ve böylece Liebman yaklaşımını geçersiz kılmak olanaklı hale gelir. Lenin, işçilerin ve köylülerin kendiliğinden devrimci hareketlerinin deneyimini hegemonya mücadelesinin mantığına ilişkin analizlerine dâhil ederek, burjuva–demokratik devrimde proletarya hegemonyasına dair Marksist bir anlayışı geliştirecekti. Bunu yaparken kendi Marksizmini de dönüştürücü şekilde (*reflexively*), yani bizzat kendisi hegemonya mücadelesinin ortasında konumlanmış olarak kavramaya başlayacak, böylece kendiliğindenlik ile bilinç ilişkisine dair açıklamasını düzeltecekti. Bunu dışarıdan bilinç tezinden vazgeçtiği için değil, tam da bu tezin mantığını daha ileri sonuçlara taşıyabildiği ve böylelikle de onu geliştirebildiği için yapacaktı.

İşçi-Köylü İttifakı

1901’de yazılan ve popülist bir yazarın “kırsal kitleler üzerine Marksist görüşlerin evriminde bir dönüm noktası”²⁴ diye tanımladığı “İşçilerin Partisi ve Köylülük” adlı eserinde Lenin, Rus köyünde “yan yana var olan iki tür sınıf karşıtlığı” arasında ayrım yapmıştı, “tarım işçileri ile mülk sahipleri arasındaki karşıtlık” ve “bir bütün olarak köylülük ile bir bütün olarak toprak sahibi sınıf arasındaki” karşıtlık. İlki,

22 Bkz. Liebman 1975, s. 29–31.

23 Liebman 1970.

24 Bkz. Treadgold 1976, s. 79.

“daha akut hale” gelmekle birlikte, geleceğe uzanıyordu, ikincisi ise “yavaş yavaş azalmakla birlikte” çoktan büyük ölçüde geçmişe aitti.²⁵ Yine de bugün için toprak sahipleri ile köylülük arasındaki karşıtlığın pratik önemi daha büyüktü: Tarım işçileri “hâlâ köylülükle çok yakından bağlantılıdır ... hareketlerine şimdi veya yakın gelecekte ulusal önem kazandırmak açısından ... bir bütün olarak köylülüğün kara talihinin yükü hâlâ fazlasıyla omuzlarındadır”.²⁶ Bu analizde, bir bütün olarak devrimci bir köylü hareketi olanağı örtük durumdaydı. Fakat henüz sadece örtük haldeydi, sadece bir olanaktı, henüz bir gerçeklik değildi, belki de bir olasılık bile değildi. Köylülükle olası bir ittifak henüz diğer potansiyel ittifakların, özellikle de burjuva muhalefeti ile ittifakın karşısına konulmamıştı; gerçekten de, *Iskra* döneminde Lenin ilkine [köylülükle ittifaka] kıyasla ikinciye çok daha fazla ilgi göstermişti. 1902’de Ukrayna’dan Urallara dek bir köylü huzursuzluğu dalgası Rusya’nın güneyini sardıktan sonra bile yargısını korumaktaydı: “Devrim onları siyasi yaşama uyandırdığında toprak sahibi köylülerimizin demokratik devrimci bir parti olarak mı yoksa bir Düzen partisi olarak mı ortaya çıkacağını önceden ... söyleyemeyiz”.²⁷ Bu çekince RSDİP’in Lenin tarafından hazırlanan ve İkinci Kongre’de kabul edilen tarım programında dile getirildi; burada öncelikle “koparılan arazilerin” [*otrezki*] yani 1861’de köylülere yasal kurtuluşları karşılığında dayatılan ödemenin bir parçası olarak el koyulan toprakların iadesi talebi yer almaktaydı. Kongrede hem cılız hem de pratik olmamakla eleştirilen bu talep, el konulan köylü toprağının mülkiyetine dair kaygıları değil, köylülerin devrimci kapasitesi hakkında kuşkuyla yansıtılmaktaydı.²⁸

Lenin’in 1905’te köylü hareketine ilk tepkisini de aynı çekince karakterize ediyordu. Başlangıcından itibaren, köylü hareketi salt *otrezki* talebini bir yana bıraktı. “Tüm topraklar halka!” Ukraynalı bir köylü olan denizci Matinişenko, Papaz Gapon’la birlikte Lenin’i ziyaretlerinde *otrezki* önerisine dair sabırsızlığını ifade ederek böyle diyordu.²⁹ Lenin, köylülüğün bir bütün olarak dayanışmasının koparılan toprakların iadesi talebinde kuşkusuz kendisini tüketeceği iddiasını yineledi, kırsal proletarya ile yeni köylü burjuvazisi arasındaki karşıtlık bunun ötesine geçildiğinde alevlenecekti. Fakat köylü hareketinin devrimci inisiyatifini kısıtlayacak gibi

25 Lenin 1901a, s. 423.

26 Lenin 1901a, s. 424.

27 Lenin 1903a, s. 444–5.

28 Bkz. RSDLP 1904, s. 249–95.

29 Krupskaya 1930, s. 110.

görünebilecek herhangi bir şeyden kaçınma isteğiyle, parti programındaki *otrezki* talebinin yerine, serfliğin kalıntılarını yok etmeye koyulabilecek ve kırsal toplumu demokratik çizgilerde yeniden örgütleyebilecek devrimci köylü komitelerinin oluşturulmasına yönelik daha uyarlanabilir, açık uçlu bir çağrının geçirilmesi için baskı yaptı.³⁰ Aynı sebeple toprağın kamulaştırılmasına yönelik ajitasyonu da reddetti, oysa bu kapitalizmle tutarlı en ileri tarım reformu tedbiriydi. Toprağı kamulaştırma çağrısı, demokrasi için devrimci mücadeleyi odaklamaya hizmet edemezdi, “zira vurguyu köylülerin toprak sahipleriyle ilişkisine (köylülerin toprak sahiplerinin topraklarını almasına) değil, toprak sahiplerinin devletle ilişkilerine yapmaktaydı”.³¹ Lenin açık ki hâlen köylülerin “toprak sahipleriyle ilişkilerini” henüz kavramadıkları izlenimi altında çalışmaktaydı. Ancak köylü hareketlerinin genişliği ve direnci bunun aksını gösterdikten sonra, kamulaştırma meselesini köylülerin devletle ilişkileri ışığında yeniden gözden geçirecekti.

Lenin, ancak, “iki tür sınıf karşıtlığının” burjuva–demokratik devrimin alanını şekillendirmek üzere nasıl kesiştiğini hegemonya mücadelesi açısından inceledikten sonra köylülüğe siyasi mücadelenin stratejik matrisinde belirli bir konum verebildi. Bu incelemenin sonuçları, karakteristlik şekilde Menşeviklerin hegemonik tutumunun eleştirisi yoluyla (en tam haliyle *Demokratik Devrimde Sosyal–Demokrasinin İki Taktiği*’nde) ortaya konuldu. Menşevikler, silahlı ayaklanma örgütlenme konusunda ifade ettikleri çekincelerin aynısını geçici devrimci hükümete katılım konusunda da dile getirdiler. Buna göre RSDİP, “burjuva partilerinin tutarlı, kendi çıkarı peşinde koşan siyasetlerine karşı mücadelede kendi elini bağlamak ve ... burjuva demokrasisine karışmış olmamak için” hükümette yer alma sorumluluğundan uzak durmalı ve “bir aşırı devrimci muhalefet partisi halinde kalmalıydı”.³² Proletaryanın politik bağımsızlığını bu şekilde öne sürerek, parti, “devrimin kesin zaferi” için burjuvazının partilerine baskı yapacak bir konumda olacaktı; bu anlamda Menşevikler, her ne kadar bu konuda giderek suskun kalsalar da, işçi sınıfının hegemonik rolünü savunmayı sürdürdüler.³³

Lenin’e göre işçi sınıfının politik özerkliğinin karşısındaki tehlike “Sosyal–Demokrasinin mücadelede benimseyeceği formel tutumda değil, şimdiki devrimci mücadelenin tamamının maddi sonucunda” yatmaktaydı;

30 Lenin 1905i, s. 247, 248.

31 Lenin 1905q, s. 312; bkz. Lenin 1905i, s. 249–50.

32 Bkz. Ascher (der.) 1976, s. 57–8.

33 Bkz. Larsson 1970, s. 339–45.

eğer Sosyal Demokrasi ayrı örgütlenmesine rağmen “olayların seyrine kendi proleter bağımsızlığının damgasını vuramazsa ... son tahlilde burjuva demokrasisi içinde ‘çözülmesi’ yine de tarihsel bir olgu olacaktır”.³⁴ En kapsamlı devrimci dönüşüm bile “burjuva yani kapitalist sosyo-ekonomik sistem çerçevesinden kopamayacak” yahut “devrimci gelişmenin bir dizi ara aşaması olmaksızın ... kapitalizmin temellerine” dokunamayacaktı.³⁵ Bu sınırlar içinde yine de “esas olarak büyük kapitaliste, mali kodamanlara ve ‘aydınlanmış toprak sahibi’ne yarayacak ... bir demokratik devrim” biçimi ile “köylü ve işçiye yarayacak bir biçim” arasında ayırım yapmak olanaklıydı.³⁶ “Çeşitli toplumsal güçlerin etkinliğinin nesnel birleşiminin belirleyeceği bu biçimlerden” hangisinin baskın çıkacağına bağlı olarak, Lenin “Rusya’da devrimin iki olası yolu ve iki olası sonucu”nu karşı karşıya koymaktaydı.³⁷

Büyük burjuvazi ve toprak sahipleri, fabrikatörler ve Struve’nin *Osvobojdeniye*’sini izleyen kibar “toplum” kendi özel mülkiyeti ile zincirliydi ve bu nedenle böyle zincirli olmayanların baskılanması için devlet aygıtlarına bağımlıydı; bu kesimler için avantajlı olan,

burjuva demokrasisi yönündeki gerekli değişikliklerin ... daha yavaş, daha tedrici, daha temkinli, daha az kararlı şekilde, devrim yoluyla değil reformlar yoluyla gerçekleşmesi; bu değişikliklerin (monarşi gibi) “saygın” serflik kurumlarını olabildiğince koruması; bu değişikliklerin ... sıradan halkın bağımsız devrimci faaliyetini, inisiyatifini ve enerjisini olabildiğince az geliştirmesi[ydi].³⁸

Buna karşılık, bu değişikliklerin devrimci şekilde, reformun ıvır zıvırına eşlik eden “gecikme, erteleme, ulusal organizmanın iğrenç kısımlarının acı verecek ölçüde yavaş çürümesi” olmaksızın gerçekleştirilmesi, işçi sınıfının ve köylülüğün yararına olurdu. Devrimci bir “kesip atma”, “bu çürümeden öncelikle ve en fazla acı çekecek” olan işçiler ve köylülere daha iyi hizmet etmiş olurdu.³⁹ İşçiler bizzat sınıf konumlarından dolayı tutarlı bir demokrasi mücadelesi sürdürmek zorundaydı, köylülüğün de kırsaldaki eski düzene karşı mücadelesi onu devrimci ve cumhuriyetçi demokrasi için potansiyel bir güç kılmaktaydı.⁴⁰ Devrimin kesin zaferi

34 Lenin 1905m, s. 54.

35 Lenin 1905m, s. 49, 56.

36 Lenin 1905m, s. 48.

37 Lenin 1905m, s. 55.

38 Lenin 1905m, s. 50-1.

39 Lenin 1905m, s. 51.

40 Lenin 1905m, s. 51-2.

“[silahlı] halkın, yani proletarya ve köylülüğün” ayaklanmasını gerektirecek, bu da toprak sahiplerinin ve büyük burjuvazinin karşı–devrimci direnişini kırmak, “köylülük lehine, toprağın radikal şekilde yeniden bölüşümünü” sağlamak, “cumhuriyet de dâhil olmak üzere ‘tutarlı ve tam demokrasi’yi” kurmak ve “işçilerin koşullarında kapsamlı bir iyileşmenin zeminini oluşturup” devrim kıvılcımını Avrupa’ya yaymak üzere hem fabrikada hem de kırlarda “Asyatik esaretin tüm baskıcı özelliklerini” kökünden sökmek için gereken diktatörlük önlemlerini uygulama iradesine sahip bir geçici hükümetle sonuçlanacaktı.⁴¹ Böyle bir geçici hükümet sadece proletarya ile köylülüğün devrimci–demokratik diktatörlüğü olabildi. Halkın demokratik kuvvetlerinin gücü, kararlılığı ve birliği bu görev için yetersiz kalıyorsa da, devrimci mayaları, liberal–monarşist burjuvaziye Çarlık ile pazarlıklarında bir koz hizmeti görecekti. Buliginler⁴² ile Struvelerin çoktan harıl harıl kotarmaya çalıştığı anlaşma, “sadece alay etmek için kurucu meclis denilebilecek, Çarın toplayacağı bir tür temsilciler meclisi ... sınırlı bir anayasa veya en kötü durumda bir anayasa kari-katürü” ile sonuçlanacaktı.⁴³

Sosyal Demokrasi, devlet iktidarı etrafında örgütlenen ve burjuva demokratik devrimin bu iki olası biçimi üzerindeki mücadele ile yapılandırılan stratejik bir politik mücadele matrisine ayrılmaz şekilde dâhildi. Hegemonya mücadelesi, devrimci dönüşüm sürecinde bir biçimin yahut diğerinin baskın oluşunu belirleme potansiyeli bulunan sınıf ittifaklarının kurulması ve dağılması yoluyla yürütülmekteydi. Bu mücadele işçi sınıfı hareketine Bolşevik–Menşevik ayrışması biçiminde yansımıştı. Lenin, liberal *Osvobojeniye* ve Menşevik yeni–*Iskra*’nın benimsediği konumların birbirini tamamladığını hiç gözden kaçırmadı,⁴⁴ bu gruplaşmayı sıklıkla kendiliğindenci (şimdi “kuyrukçu” denilmekteydi) temaların Menşevizm’deki kalıcılığına bağlamaktaydı.⁴⁵ Lenin, Sosyal Demokrasinin

41 Lenin 1905m, s. 56–7.

42 Kanlı Pazar’ın ardından İşçileri Bakanı atanan Aleksander Buligin, bir devlet duması projesi hazırlamıştı. Bu, orta sınıfın artan siyasal katılım heveslerine bir rüşvet olarak, dar bir temelde seçilecek ve salt danışma yetkisi bulunacak bir temsili organdı. Sözde Buligin–Duması asla toplanamadı; yükselen devrimci dalganın kurbanı olan bu proje hiçbir zaman hayata geçirilemedi.

43 Lenin 1905m, s. 47, 58.

44 Bkz. Lenin 1905m, s. 65–74, 115 22.

45 Lenin’in Menşevizm eleştirisi, en iyi, Ekonomizm analizinin yeni hegemonya mücadelesi koşullarında uzatılması şeklinde anlaşılabilir. Ekonomizm ile Menşevizm arasındaki paralelliklere –ve eski Ekonomist Martinov’un Menşevik konseylerdeki etkisiyle alay ederek, yakınlıklara– tekrar tekrar döndü, örneğin Ekonomist “süreç olarak taktikler” nosyonu ile

siyaseti “belirli durumlarda burjuva demokrasisi ile yan yana yürümeksin” düşünülemez diye yazıyordu. Fakat Bolşeviklerin taktikleri onların “cumhuriyetçi ve devrimci burjuvaziyle, onunla birleşmeksizin yan yana yürümesini” sağlarken, Menşevik taktikler onları “*liberal ve monarşist burjuvaziyle*, yine birleşmeksizin yan yana yürümeye” mecbur kılmaktaydı.⁴⁶ Menşeviklerin burjuva–demokratik devrimin iki biçimi arasında ayrım yapamamaları, liberal–monarşist burjuvazinin politik yörüngesinden kaçma çabalarını zayıflatmış ve işçi sınıfı hareketi içinde burjuva etkisi için bir kanal görevi görmelerini getirmişti. Proletaryanın bağımsızlığı ancak Çarlığa karşı kesin bir zaferle ifade edilebilirdi, bu nedenle köylülüğün kendiliğinden devrimci hareketini desteklemek ve onu demokrasi için politik mücadeleye eğitmek gerekiyordu:

Proletarya, tutarsız burjuva demokrasisine karşı mücadelede kendisini elleri bağlı durumda bulmaktan kaçınmak için, köylülüğü devrimci bilince kışkırtacak, onun saldırısına rehberlik edecek ve *böylelikle* tutarlı proletarya demokratizmi çizgisini bağımsız şekilde izleyecek kadar yeterince sınıf–bilinçli ve yeterince güçlü bir sınıf olmalıdır ... Bunun için yeterince güçlü değilse, burjuvazi demokratik devrimin başına geçecek ve buna tutarsız ve kendi çıkarını kovalayan bir nitelik kazandıracaktır. Proletarya ile köylülüğün devrimci–demokratik diktatörlüğü dışında hiçbir şey bunu engelleyemez.⁴⁷

devrim sürecine Menşevik yaklaşım arasında benzerlikler kurdu. Orijinal “aşamalar teorisi” haklar mücadelesinden siyasal ajitasyona ve siyasal mücadeleye bir geçiş öngörürken (yahut, diye acımasızca ekliyordu Lenin, on saatlik iş gününden dokuz saatlik ve sekiz saatlik iş gününe), şimdi şu şekilde güncellenmişti: “1) Çar temsilci bir kurum toplar; 2) bu kurum ‘halkın’ baskısı ile bir kurucu meclis oluşturmaya ‘karar verir’; 3) ... Menşevikler ... halkın devrimci baskısının Çarlığın karşı–devrimci baskısı ile karşılanacağını ve bu nedenle ‘kararın’ uygulanmayacağını veya meselenin sonuçta halk isyanının zaferi veya yenilgisi ile kararlaştırılacağını unutmuşlar” (1905m, s. 34–5). Her iki durumda da, Lenin’in eleştirisinin hedefi belirli mücadele biçimleri açısından nitelenemez; yapı sökme uğratmaya çalıştığı şey, daha ziyade, işçi sınıfı hareketi içindeki temel bir siyasal eğilimdi, bu eğilim koşullara göre farklı biçimlerde kristalize oluyor ve hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığı ile tanımlanıyordu. Dolayısıyla Menşevizm’de kendiliğenciliğe, proletaryanın ufkunun korporatist şekilde sınırlanmasına ve böylelikle de stratejik politik inisiyatifin ihmaline yönelik bir eğilim ayırt etti: “İyi yürüyüşçüler ama zayıf önderler, maddecî tarih anlayışını aktif, öncü ve yönlendirici kısmı görmezden gelerek hor görüyorlar; bu kısım tarihte bir devrimin maddî önkoşullarını gerçekleştiren ve kendilerini ilerici sınıfların başına yerleştiren partilerce yerine getirilmelidir” (1905m, s. 44).

46 Lenin 1905m, s. 46.

47 Lenin 1905m, s. 60; vurgu eklendi.

Böylece proletaryanın hegemonyası, devrimin seyri ve sonucu açısından yeniden tanımlanmış, köylülükle bir ittifaka bağlı kılınmış ve RSDİP içindeki hizip mücadelesiyle eklemellenmişti. Bu analiz, Lenin'in kavramsal cephaneliğinde zaten ayrı ayrı bulunan iki fikri bir araya getirmektedir. Hegemonya mücadelesinin politik-stratejik mantığı, devrimci sürecin temelini oluşturan iki farklı türde sınıf karşıtlığının birleşimini teorileştirmek için kullanılmıştır. Bu, sınıf mücadelesi analizinin politik ve sosyo-ekonomik yönlerinin belirli bir bütünleştirilmesini beraberinde getirir. Lenin böylelikle, siyasal mücadelenin stratejik matrisinin sınıf içeriğini belirleyebilmiş ve hegemonya fikrine daha belirli bir politik anlam verebilmiştir.

Teoride ve Pratikte Sınıf İttifakı

Lenin'in siyasal düşüncesini sınıf analizi bağlamına oturtmaya çalışan yorumcular, çoğu zaman, proletarya ile köylülüğün ittifakının, yüzyıl dönümünde zaten geliştirmiş olduğu Rusya'da kapitalizmin gelişimine dair analizinden çıkan politik bir sonuç olduğunu varsaymıştır. Bu iddiayı Neil Harding ayrıntılı şekilde ele almıştır; Harding'in doğru açıklamasına göre, Lenin'in ortaya çıkan kapitalizme dair daha önceki analizini yapılandıran "diyalektik teleoloji", onun, büyük ölçekli kapitalist sanayideki işçiyi, Rusya'nın tüm sömürülenlerinin doğal temsilcisi biçiminde tanımlamasını sağlamıştır: "İşçinin yaşam koşullarının hâlihazırda diğer katmanların yaşam koşulları haline geleceği anlamında 'doğaldır', proletaryanın yaşam koşullarının gelişmiş ve çoktan gerçekleşmiş niteliklerinin diğer sömürülen katmanların yaşam koşullarında da içkin olması anlamında, neredeyse Aristotelesçi bir teleoloji açısından 'doğaldır'".⁴⁸ Kautsky ve genç Lenin ile ilgili olarak, sadece konum bakımından diğerlerinin önünde olma niteliğinin, diğerlerine önderlik etme etkinliği ile örtük şekilde eşitlenmesinin bir teorik boşluğu basitçe hasır altı ettiğini daha önce göstermiştim. Fakat burada dikkat çeken husus, Harding'in detaylı olarak gösterdiği gibi, sanayi proletaryasını izleyecek sömürülen kitlelerin "kısmen küçük-burjuva ve kısmen de proleter olan kırsal yarı-proleterler" sayılması gerektiği sonucudur. Bu, Lenin'in Rusya'da kapitalizmin gelişimine dair analizinin kendisini "1905 ve 1917'de o kadar agresif şekilde propagandasını yapacağı işçi-köylü ittifakının eşsiz potansiyellerine doğrudan yönelttiği" iddiasına çok özel bir anlam kazandırır.⁴⁹ Söz konusu

48 Harding 1977, s. 80, 104.

49 Harding 1977, s. 106.

ittifak işçilerle yoksul köylülerin bir bloğu biçiminde anlaşılır: “Sadece proletarya ve yoksul köylülük, toprak sahipliği düzeninin yıkılmasına gönülden adanmıştır. Burjuvazi kaçamak konuşacak, tavizler verecek, ama nihayetinde toprak sahiplerinden yana çıkacaktır”.⁵⁰

Harding’in savının genel mantığı (bu sav, 1905–1906 devrimci olaylarını “daha önceki teorinin kehanetlerinin tarih tarafından gerçekleştirilmesi”⁵¹ olarak gören bir Lenin gerektirir) ancak bir bütün olarak alındığında proletaryanın yoksul köylülükle ittifakını akla getirebilir. Bunu desteklemek için hiçbir kanıt göstermez; varolan kanıtlar –ki çok miktarda kanıt bulunuyor– bu yorumla kapsamlı şekilde çelişir. Lenin’in devrimci stratejisi sadece yoksul köylülerle değil, tüm köylülükle bir ittifaka dayanır, bu tam kavranmadığı takdirde siyasal teorisinin ve pratiğinin mantığı anlaşılmaz olur.⁵² Lenin’in tanımladığı şekliyle köylülük terimi, kırsal yarı–proletaryayı, köylü küçük–burjuvaziyi (veya orta köylüleri) ve

50 Harding 1977, s. 216.

51 Harding 1977, s. 248.

52 Lenin, bu konudaki başlıca çalışması olan *Demokratik Devrimde Sosyal–Demokrasinin İki Taktiği*’nde, devrimde Sosyal Demokrat stratejinin şu formülasyonunu vurgulamayı uygun buldu: “Proletarya, otokrasinin direnişini zorla ezmek ve burjuvazinin kararsızlığını felç etmek için köylü kitlesini kendisine müttefik kılarak, demokratik devrimi tamama erdirmelidir. Proletarya, burjuvazinin direnişini zorla ezmek ve köylülüğün ve küçük–burjuvazinin kararsızlığını felç etmek için nüfusun yarı proleter unsurlarının kitlesini kendisine müttefik kılarak, sosyalist devrimi gerçekleştirmelidir” (1905m, s. 100). Devrimci süreç burada sınıf güçlerinin özgül gruplanışlarına ve ittifaklarına referansla öyle yorumlanmaktadır ki, Lenin bu güçleri Harding’in söylediği gibi tanımlamış olsa, Rusya’nın devrimini mantıken sosyalist saymak durumunda olurdu. Menşevik yazar Martinov gerçekten de devrimin başlangıcında Lenin’in stratejik yönelimine böyle bir inşa atfetmiştir. Lenin’in yanıtı Martinov’u iki ayrı devrimci dönemi birbirine karıştırmakla suçlar; Martinov, “sadece kendisini mutlakiyetçilikten kurtaran burjuvazinin çeşitli katmanlarının iradelerinin çeşitliliğini” karartmakta ve daha özel olarak da “demokratik devrimi destekleyebilen ama şu anda sosyalist devrimi destekleyemeyen o muazzam köylü ve küçük–burjuva nüfusun varlığını” ihmal etmektedir (Lenin 1905j, s. 282–4). Aynı makalede, Lenin’in Harding’in yorumuyla bağdaştırılabilecek bir şeyin olabildiğince yakınına geldiği bir formülasyon bulunabilir: “Bu sadece, ‘burjuvazi’den ayrı olarak tek başına proletarya değil ... ama her demokratik devrimin aktif itici gücü olan ‘alt sınıflar’dır. Bu sınıflar, proletarya *artı* varoluş koşulları küçük–burjuva olan milyonlarca kent ve kır yoksullarıdır” (1905j, s. 286). Fakat yoksullara yapılan betimsel bir referans, yoksul köylülüğün analitik sınıf kavramıyla karıştırılmamalıdır; sanki böyle bir karışıklığı önlemek ister gibi, Lenin derhal şunu ekler, “Kuşkusuz, bu kitlelerin pek çok temsilcisi burjuvaziye dâhildir”. Harding’in hatası, işçi–köylü ittifakını az çok doğru anlamakla birlikte bunu yanlış şekilde Lenin’in 1890’lardaki çalışmalarına atfedenlerin düştüğü hatanın tam tersidir. Şu anki amacım için, Lenin’in teorik gelişiminin kökenine dair daha kesinlikli bir açıklamadan yola çıkan Harding’e odaklanmak daha yararlı olacaktır.

yeni oluşmaya başlayan köylü burjuvazisini kapsayan bir toplumsal zümreydi (*estate*); bunlar serflik kurumlarına ve pratiklerine karşı mücadelede birleşmişti, zira “bir toplumsal zümrenin diğeri tarafından ezilmesi ancak alttaki, ezilen zümrenin tamamı tarafından yok edilebilir”di.⁵³ Lenin, köylülüğün devrimci eylemlerine Mart 1905’teki ilk tepkisinden itibaren, tutarlı şekilde, köylü burjuvazisini içeren bir ittifakı savundu. Bu burjuvazinin toprak sahiplerinden yana çıkacağına dair herhangi bir nosyondan uzak durdu: Kırsal proletaryanın bağımsız örgütlenmesi Sosyal Demokratların hep gündeminde olsa da, demokratik devrimde ayrıca “tüm serflik biçimlerine ve serf-sahibi toprak sahiplerine karşı köylü burjuvazisi ile birlikte” hareket etmeleri de gerekiyordu.⁵⁴ Toprak işgalleri ve toprak sahiplerine ve yetkililere yönelik saldırılar yaygınlaştıkça ve köylü isyanı yoğunlaştıkça, bu görüş giderek artan bir güvenle öne sürülmüştür: “Bürokrata ve toprak sahibine karşı mücadele tüm köylülerle, hatta hali vakti yerinde olanlarla ve orta köylülerle bile birlikte yürütülmelidir”,⁵⁵ “sınıf bilinçli sosyalistler tüm köylülerin, hatta zengin olanların da, yetkililere ve toprak sahiplerine karşı devrimci mücadelesini koşulsuz desteklemelidir”.⁵⁶

Lenin’in köylü hareketini bu şekilde anlamış olması, demokratik devrimde sınıf güçlerinin gruplaşmasının, doğrudan doğruya kapitalist üretim tarzının gelişimindeki mevcut aşamadan okunmaması gerektiğine işaret eder; böyle bir yordam, farklı toplumsal katmanları proletarya ile burjuvazi arasındaki basit kutuplaşma içinde toplayacaktır. Lenin’in devrimci bir ittifakı pekiştirmeye çalıştığı köylülük, sanayi işçilerinin salt yarı-proleter kuyruğu değildi, farklılaşan unsurlardan oluşmuş ve kendine özgü bir mücadele ile biçimlenmiş olsa da ayrı bir toplumsal güçtü.

Devrimin içeriğini iki rakip güç değil, iki ayrı ve farklı toplumsal savaş oluşturuyor: Biri şu anki otokratik feodal sistem içinde, diğeri de doğumuna şimdiden tanık olduğumuz gelecekteki burjuva-demokratik sistem içinde yürütülüyor ... Bu nedenle sosyalistlere zahmetli ve zorlu bir görev düşüyor – aynı anda iki savaş yürütmek; bu savaşlar doğaları, amaçları ve herhangi birinde belirleyici rol oynayabilecek toplumsal güçlerin bileşimi bakımından tümüyle farklılar.⁵⁷

53 Lenin 1905i, s. 250.

54 Lenin 1905h, s. 233.

55 Lenin 1905t, s. 443.

56 Lenin 1905u, s. 177.

57 Lenin 1905q, s. 307, 308.

İşçilerle köylülerin ittifakı sınıf çıkarının özdeşliğine, hatta dolaysız özdeşliğine değil, farklı ve çatışan çıkarların birleşimine dayanmaktaydı. Proletarya hegemonyası stratejisi “iki ayrı ve farklı toplumsal savaşın” birleştirilmesi çerçevesinde politik biçimde oluşturulmalı, devrimci–demokrat köylülükle ittifak da politik olarak inşa edilmeliydi. Bu ittifak Lenin’in Rusya’da kapitalizmin gelişimine dair önceki analizinin bir örneği değildi, bu nedenle de o analizin sonucu olamazdı. Sadece devrimci köylü hareketi deneyimine yanıt olarak tasavvur edilebilirdi.

Gerçekten de Lenin, hem kapitalist gelişme analizini hem de ona dayalı tarım programını düzeltme gereğini haklı çıkarmak için daha sonra bu deneyime başvuracaktı. İşçi–köylü ittifakının içinde ortaya konulduğu iki burjuva–demokratik devrim biçimi arasındaki ayrım, bu analizde temelsizdi; sonuçta, ayrımın politik biçimi, toplumsal ve ekonomik içeriğinden daha açık şekilde tasvir edilmişti. “Burjuva demokrasisi yönünde gerekli değişiklikler”in işçi ve köylü tarafından mı yoksa burjuva ve toprak sahibi tarafından mı gerçekleştirileceği nispeten basit görünecekti. Demokratik cumhuriyet ile liberal monarşi arasındaki fark açıktır; silahlı ayaklanmanın örgütlenmesi ile Çar’la yapılacak burjuva pazarlıkları üzerinde devrimci baskı uygulama arasındaki fark ise, hakkında karar vermek pratikte belki zor olmakla birlikte, yine de açıkça ortaya konulmuştur. Fakat Lenin’in Rusya’da kapitalizmin gelişimi analizinde bu politik biçimler arasındaki ayrımın temelini oluşturabilecek ve böylece bu ayrıma tarihsel ağırlık ve rezonans verebilecek şeyin ne olduğu pek açık değildir. Bu analizi kat eden tek çizgili tarihsel mantıktan ötürü, toplumsal ilişkilerdeki “gerekli değişiklikler”, kapitalizm öncesi ilişkilerin “kalıntılarının” tasfiyesiyle tanımlanmıştır, bunlar tarihsel gelişme dinamiğinde hiçbir kurucu rol oynamayan önemsiz kalıntılardır; bu nedenle, iki devrim biçimini farklılaştıran şey, dönüşümün sosyo–ekonomik özü değil, politik biçimi ve temposudur. Dolayısıyla iki devrim biçimi arasındaki stratejik ayrım, tarihsel maddeci terimlerle ortaya konulmamıştır.

Proletarya Hegemonyası ve Tarihsel Maddecilik

Köylü hareketinin kapsamının genişliği ve dayanıklılığı, Lenin’i bunun köklerinin derinliğini yeniden değerlendirmeye, Rus kırsalının toplumsal ilişkilerine dair analizini gözden geçirmeye ve tarım programını buna uygun olarak yeniden formüle etmeye yöneltti. Bunu yaparken, burjuva–demokratik devrimin iki yolu fikrini kapitalist gelişme

teorisiyle ilişkilendirerek daha incelikli hale getirdi ve böylelikle proletarya hegemonyasına dair Marksist siyasal projeyi ilk kez sağlam bir tarihsel maddeci teçhizatla donattı. Yeni analizin taslağı ilk olarak 1906 Nisan ayındaki RSDİP Dördüncü (Birlik) Kongresi için yazılan *İşçi Partisi Tarım Programının Revizyonu*'nda çözüldü. Burada köylü hareketi, koparılan arazilerin geri iadesine yönelik çağrının daha radikal bir yaklaşım lehine geri çekilmesinin ve Rusya'da kapitalizmin gelişimine dair daha önceki analizinin örtük fakat yanlış anlamaya yer bırakmayacak bir eleştirisinin gerekçesi olarak sunuldu: "Bir bütün olarak ele alındığında, bugün Rusya'da toprak mülkiyetli kapitalist sistemden ziyade bir feodal serflik sistemine dayanıyor. Bunu reddedenler, Rusya'daki devrimci köylü hareketinin mevcut genişliğini ve derinliğini açıklayamazlar."⁵⁸

Eleştiri bir sonraki yıl, *1905–1907 Birinci Rus Devriminde Sosyal–Demokrasinin Tarım Programı*'nda açık hale getirilmişti; burada Lenin, önceki programın "hatasını" şu olguya bağlamaktaydı,

Gelişimin eğilimini doğru tanımlamamıza rağmen, bu gelişmenin uğraşını doğru şekilde tanımlamadık. Kapitalist tarım unsurlarının, hem toprak sahibi çiftçiliğinde (koparılan araziler ve bunlardaki serflik koşulları haricinde...) hem de köylü çiftçiliğinde çoktan tam şeklini kazanmış olduğunu varsaydık, bu da güçlü bir köylü burjuvazisine yol açmış ve dolayısıyla bir "köylü tarım devrimi" doğuramayacak gibi görünmekteydi ... Fakat kırsal bölgedeki serflik kalıntıları düşündüğümüzden daha güçlü olduğunu kanıtladı: Ulusal çapta bir köylü hareketine neden oldu ve bu hareketi, bir bütün olarak burjuva devriminin mihenk taşı haline getirdi. Devrimci Sosyal–Demokrasinin her zaman proletaryaya atfetmiş olduğu burjuva özgürlük hareketindeki hegemonya, daha kesin şekilde, köylülüğü arkasında toplayan önderlik biçiminde tanımlanmak zorundaydı. Ama neye önderlik? En tutarlı ve kararlı biçimindeki burjuva devrimine. Hatayı, eski tarım sisteminin kalıntılarıyla savaşıma kısmi amacı yerine bir bütün olarak eski tarım sistemiyle mücadele amacını geçirerek düzelttik. Toprak ağaları ekonomisini temizlemek yerine, onu yok etme hedefini koyduk."⁵⁹

Lenin, şimdi, tarımsal kapitalizmin gelişimine dair yeni öngörüyü "mantıksal sonucuna" kadar izlemenin gerekli hale geldiğini öne sürüyordu. Kapitalist tarım unsurları hâlâ oluşum halinde ise ve burjuva toprak

58 Lenin 1906b, s. 177.

59 Lenin 1907d, s. 291–2.

sahibi ekonomisi henüz sağlamlaşmadıysa, iki tür tarımsal kapitalist evrim yolu açık kaldı, diye akıl yürütüyordu: Küçük köylü çiftçiliğinin kapitalist çizgide serbest gelişiminden oluşan “Amerikan yolu” veya toprak sahibi mülklerinin kademeli şekilde büyük ölçekli kapitalist çiftliklere dönüşmesinden oluşan “Prusya yolu”.⁶⁰ İlgili bu iki geçiş biçimi –köylülüğün farklılaşması yoluyla burjuva çiftçinin oluşumu ve toprak sahibinin feodal ekonomiden kapitalist ekonomiye geçişi– *Rusya’da Kapitalizmin Gelişimi*’nde zaten ayırt edilmişti.⁶¹ Fakat orada bütünleşik bir sürecin birbirlerini karşılıklı güçlendiren unsurları olarak yer almışlardı.⁶² Ancak köylü hareketinin deneyimi, Lenin’i, bunları toprak sahibi ile köylü arasındaki toplumsal savaşta muharebe hatlarını tanımlıyor şekilde, politik mücadelenin stratejik mantığında birbiriyle çatışan hedefler şeklinde, dolayısıyla da sosyo–ekonomik gelişmenin birbirine karşıt yolları biçiminde ele almaya yöneltecekti.⁶³ “Eğer tüm toprak sahibi mülklerine el koyma talebinin tarihsel açıdan doğru olduğu ortaya çıktıysa” –köylü hareketinin gösterdiği şey tam da buydu– o zaman “toprak sahibi ekonomisinde kapitalizmin başlangıcı, yenilenmiş küçük çiftçilik temelinde kapitalizmin yaygın ve özgür gelişmesine kurban edilebilir ve edilmelidir”.⁶⁴ Amerikan yolu sermaye önündeki tüm engellerin, hem feodal serflik ve baskı altyapısının hem de Çarlık devleti üstyapısının radikal şekilde yıkılmasını içermekteyken, Prusya yolu, siyasi gericiliğin sosyo–ekonomik köklerinin varlığını ilelebet sürdürmesi anlamına geliyordu. Amerikan yolu, “*narodnoye tvorchestvo*”nun (halkın yaratıcı faaliyeti),⁶⁵ proletarya ile köylülüğün devrimci–demokratik diktatörlüğünün ve Rus Marksizminin hegemonik politik projesinin tarihsel gerçekleşmesiydi.

Tüm Rusya Köylü Birliği’nin Açılış Kongresi’nin bir kararını zikreden Lenin, köylüler “büyük mülklerin özel mülkiyetine karşı mücadeleleri

60 Lenin 1907d, s. 239.

61 Lenin 1899a, s. 172–87, 191–251.

62 Bkz. Lenin 1899a, s. 185–6, 207–8, 210.

63 RSDİP’in İkinci Kongresinde tarım sorunu üzerine tartışmalar sırasında, delegelerden biri olan Gorin, feodalizmden kapitalizme geçişin doğrudan veya küçük mülk sahipleri aracılığıyla olmak üzere iki “yöntemi” arasında bir karşıtlık kurdu. Fakat bu karşıtlıktan herhangi bir siyasal sonuç çıkarmadı ve yöntemlerden birini tercih edecek olsa, bu, kabaca Lenin’in “Prusya” yoluna karşılık gelen ilki olurdu. Her halükârda, bu ayrımı toplumsal ve siyasal mücadelelerin odağı olarak tasavvur etmemiştir (bkz. RSDLP 1904, s. 277–8). Marx’ın kapitalist tarıma geçiş biçimlerine dair tartışması için bkz. Marx 1894, s. 782–813.

64 Lenin 1907d, s. 292.

65 Lenin 1907d, s. 346.

sırasında ... genel olarak toprakta tüm özel mülkiyetin kaldırılması talebine zorunlu olarak ulaşırlar, önde gelen temsilcileri aracılığıyla buna çoktan ulaşmışlardır da” diye öne sürdü.⁶⁶ Tarımsal kapitalizmin gelişimine dair ilk tahmini açısından bakıldığında, toprağın kamulaştırılmasının salt kağıt üzerinde bir proje olduğu, dikkati köylü ile toprak sahibi arasındaki sınıf karşıtlığından başka yere kaydırdığı ortaya çıkmıştı.⁶⁷ Dolayısıyla, ilerici ekonomik anlamında ısrarcı olmasına rağmen, Lenin şimdiye dek bunun Sosyal Demokrat tarım programına dâhil edilmesine direnmişti. Fakat fikir şimdi köylülerin kendileri arasında kendiliğinden, tam da ortaçağa özgü haraçlar altında ezilen küçük köylü mülkiyeti koşullarından ortaya çıktığı için, tarımsal bir sosyalist ütopya şeklinde değil, burjuva tarım devriminin en radikal isteklerinin ifadesi olarak dikkate alınmalıydı. Gerçekten de, toprağın kamulaştırılması olmaksızın burjuva devrimi Rusya’da zafer kazanamazdı: Bu, burjuva devriminin iki yolu arasındaki mücadelede, köylülük tarafından radikal bir “mülk temizliği”ni temsil ediyordu, böylece “serbest ticari tarım koşulları”na karşılık gelen ilişkiler kurulabilecekti.⁶⁸ Lenin, toprağın kamulaştırılmasının Amerikan yolu için en büyük etkiyi sağlayacak tedbir olduğunu öne sürmekteydi; bu iddiayı Marksist kapitalist toprak rantı teorisiyle destekleyebilirdi.

Marx, rantın iki biçimini, farklılık rantı (*diferansiyel rant*) ile mutlak rantı ayırt etmiştir.⁶⁹ Farklılık rantı üretimde daha iyi ve daha kötü topraklar arasındaki farklılığa dayanır ve daha iyi topraklardaki bireysel üretim fiyatı ile en kötü topraktaki en yüksek üretim fiyatı arasındaki farktan oluşur. Toprak özel mülk olsa da olmasa da, rekabetin etkisi aracılığıyla kapitalist tarımda kaçınılmaz olarak ortaya çıkar. Buna karşılık mutlak rant, toprakta tekelci özel mülkiyet ilişkisiyle ortaya çıkar. Kapitalist tarım, tarihsel olarak, sermayenin daha düşük organik bileşimiyle, emeğin daha düşük üretkenliğiyle ve dolayısıyla sanayiden daha yüksek artı-değer oranı ile karakterize olur. Fakat toprakta özel mülkiyetin kurulması, sermayenin tarımsal üretime serbestçe girmesine önemli bir engel teşkil eder ve tarımsal sermayenin ortalama kâr oranının oluşumuna girmesini fiilen engeller. Böylece tarımsal ürünlerin en yüksek üretim fiyatının bile

66 Lenin 1906b, s. 180.

67 Lenin 1905i, s. 249–50.

68 Lenin 1907d, s. 277.

69 Bkz. Marx 1894, s. 614–781, özellikle 640–7 ve 748–72. Toprak rantı teorisi, Marx 1968’in de büyük kısmının konusudur. Lenin’in Marx’ın teorisine dair tartışması, polemik nitelik taşımakla birlikte epey doğrudur; Kautsky 1898, s. 101–20’deki açıklamadan da yararlanmaktadır.

üstünde bir fiyata satılması mümkün olur, aradaki fark ise mutlak rant biçiminde toprak sahibine kalır. Toprağın kamulaştırılması mutlak rantın ortadan kaldırılmasına denktir, sermayenin tarıma uygulanmasını başka herhangi bir önlemden daha tutarlı şekilde teşvik edecektir: Öteki halde toprağın satın alınmasına bağlanacak olan para sermaye şimdi doğrudan üretime yatırılabilir ve böylece köylünün tefeci sermayesine bağımlılığı aşındırılacaktır.⁷⁰

Toprağın kamulaştırılması feodal toprak sahipliğine karşı köylü mücadelesinin belirli bir evresine karşılık gelmesine rağmen, yeni oluşan küçük kapitalist çiftçilerin kendi mülkiyet ayrıcalıklarına yönelik arzularıyla çelişkiye düşmeye yazgılıydı. Çiftçilerin özel mülkiyetin restorasyonu ve toprağın bölüşümü taleplerinde ifadesini bulan bu çelişki, işçi-köylü ittifakını zayıflatacaktı. Avrupa’da sosyalist bir devrim olmadıkça, kapitalist gelişmenin gereklilikleri bir noktada restorasyon talebine karşı duran tüm etkilerin üstesinden gelecekti. Kamulaştırma yine de kalıcı tarihsel önem sergileyecekti; Rus kırsalının omuzlarına yüklenen ortaçağa özgü toplumsal ilişkilerin kabuğunu kırarak, Amerikan tarımsal kapitalist gelişme yolu için en avantajlı çıkış noktasını oluşturacak ve işçi sınıfı, özel mülkiyetin bir biçimini yerinden ederek, kendi isteklerinin her yerde hissedilmesini sağlayacaktı.⁷¹ Lenin’in toprağın kamulaştırılmasına yönelik köylü mücadelesine dair analizi, böylece, tarihsel maddeci terimlerle, burjuva-demokratik devrimde proletarya hegemonyası mücadelesinin sadece ahlaki değil aynı zamanda maddi önemini de göstermekteydi.

Proletarya Hegemonyası ve Köylü İdeolojisi

Lenin, Birlik Kongresi’ne önerdiği tarım programına toprağın kamulaştırılmasını dâhil ettiğinde, Plehanov *Narodnaya Volya*’nın hayaletinden söz ederek onunla alay etti.⁷² Delegelerin çoğunluğuyla birlikte Plehanov da Menşevik tarım programına destek verdi; bu programın en önemli unsuru “belediyeleştirme” nosyonuydu, yani toprak mülklerinin “yerel öz-yönetim organlarına” aktarılmasıydı. Kamulaştırmayı savunurken Bolşevikler arasında bile yalıtılmış durumda kalan Lenin, oyunu köylü komiteleri oluşturulmasını ve toprağın köylülerin kendileri tarafından ele geçirilip bölünmesini savunan “bölmecilere” verdi: “Belediyeleştirme yanlış ve zararlıdır;

70 Lenin 1907d, s. 295–316.

71 Lenin 1907d, s. 323–5.

72 Bkz. Baron 1963, s. 265–7; Lenin 1906d, s. 283–4; Lenin 1906e, s. 331.

bölme ise yanlıştır ama zararlı değildir".⁷³ Belediyeleştirme önerisi tarımsal dönüşüm tarzını tarif etmediğinden –ne köylü komitelerinden ne de toprağa doğrudan el konulmasından söz ediyordu, ayrıca toprağın aktarımı da demokratik bir cumhuriyet koşuluna dayanmıyordu⁷⁴– Lenin bunun pratikte toprak mülklerinin *zemstvolara* aktarılması çağrısına denk düştüğünü tahmin etmekteydi ki bunu köylüler asla kabul etmezdi. Lenin, Plehanov'un vurguladığı, belediyeciliğin karşı–devrime karşı kurumsal bir güvence teşkil edeceği beklentisinin yanlısına olduğunu öne sürdü, zira tek gerçek garanti Batı'da gerçekleşecek bir sosyalist devrim olacaktı, Rusların kendi gücü dâhilindeki tek garanti ise “devrimci sınıfın doğrudan gerçekleştireceği” devrimci dönüşümün tam olmasıydı.⁷⁵ Bu argümanı daha sonra, sadece toprak mülklerine uygulanan belediyeleştirmenin, toprak sahibi ve köylü toprakları arasındaki mevcut ayrıma dokunmayacağına dair etkili gözlemle destekleyecekti; bu ayrımın kendisi, ortaçağ toprak sahipliği sisteminin bütünlük bir unsuruydu: “Tüm toprakların, toprak sahiplerine ait olanların yanı sıra kiralanmış olanların da ‘çitinin sökülmesi’ gereklidir ... Tüm topraklar ortaçağa özgü lüzumsuz artıklardan ‘temizlenmelidir’”.⁷⁶

73 Lenin 1906d, s. 286.

74 Bkz. Ascher 1976, s. 64–5.

75 Lenin 1906d, s. 281. Lenin, tarım sorununa ilişkin olarak, devrimci köylü komitelerinin oluşumundan ve tüm toprak mülklerinin köylülerin kendileri tarafından derhal ele geçirilip düzenlenmesinden hareket etmeyen, kurucu meclisin oluşturulmasını erteleyen herhangi bir yaklaşımı defalarca “bürokratik” diye niteledi, devrimci-demokratik diktatörlüğe varmayanlara da “ütöpik” demektedir (bkz., örneğin, 1906b, s. 190 2, 1906c, s. 343–4; 1907d, s. 355–8, 374–80): “Polis memurunun ve Rus liberalinin bakış açısı şudur: *Mujik*’e nasıl bir pay verilebilir? Sınıf bilinçli işçinin bakış açısı ise şudur: *Mujik* feodal toprak ağalığından nasıl kurtarılabilir? Feodal latifundia nasıl dağıtılabilir?” (1907d, s. 230). Dolayısıyla Harding, kamulaştırmanın 1905–1907 arası dönemde “Lenin’in stratejisinin merkezinde” olduğunu kabul ederken yanılıyor (Harding 1977, s. 217); köylü hareketinin doğasına ilişkin daha temel hatası veri iken bu yanlıştan kaçınması zordur. Lenin’in stratejisinin merkezinde proletaryanın devrimci-demokrat köylülüğe önderlik etmesi vardı; kamulaştırma çağrısı bu stratejide önemli bir unsur haline gelecekti, fakat –Harding’in sözünü etmediği– köylü komitelerinin örgütlenmesinden yutulmuş şekilde alındığında, bir başka bürokratik ütopyaya denk düşerdi. Kamulaştırmayı ekonomik açıdan ilerici nitelikte saymasına rağmen, Lenin 1905 boyunca bunun devrimci bir slogan olarak kullanılmasını reddetti. Lenin’in bu konuda fikir değiştirmesi, tıpkı kamulaştırmaya atfedeceği politik-stratejik önem gibi, Rus köylü ideolojisini yeniden değerlendirmesinden –bu da köylü hareketi deneyimi ışığında kırsal toplumsal ilişkileri yeniden değerlendirmesiyle (Harding’in sözünü etmediği ve açıklayamadığı bir olgu) iç içe geçmiştir– ayrı tutularak ele alındığında anlaşılabilir olacaktır.

76 Lenin 1907d, s. 424. Harding, Lenin’in önerisini “tüm toprak sahiplerinin topraklarının kamulaştırılması” diye nitelendirirken yanılıyor (Harding 1977, s. 217). Köylü hareketinin,

Lenin ve toprağın “bölünmesi” taraftarları, köylü komitelerinin kurulması ve köylülerin toprak mülklerini doğrudan ele geçirmesi konusunda anlaşıyor, fakat köylü ideolojisinde örtük halde bulunan potansiyele dair değerlendirmelerinde farklılaşıyordu. Genç Stalin’in de aralarında yer aldığı dikkati çeken “bölmeciler” için belirleyici mesele, işçi sınıfının, devrimci mücadeledeki bir müttefikin meşru ve ilerici taleplerine desteği idi: “Eğer proletaryanın kurtuluşu proletaryanın kendi eylemi olmalıysa, o halde köylülerin kurtuluşu da köylülerin kendi eylemi olmalıdır”.⁷⁷ Köylü öz-eyleminin bu şekilde takdir edilmesine rağmen, “bölmeciler” köylülerin sözlerine harfiyen inanıyor değillerdi. Fakat bölmeciler, köylülerin sözünü doğru kabul etmediklerinde, köylü tarım devrimi ile demokratik cumhuriyet mücadelesi arasında bağlantı kurma politik zorluğunu, işçi-köylü ittifakında politik önderlik zorluğunu tanımak ve sonuç olarak buna yanıt üretmek için uygun donanımına sahip olmuyorlardı.

“Köylü, ‘Toprak Tanrı’nındır, toprak halkındır, toprak hiç kimsenin değildir’ der”.⁷⁸ Bu fikir, Rus köylülerinin sosyalist eğilimlerine dair popülist inancı ayakta tutmuştu. Lenin’e göre “bölmeciler” bunun altında yatan maddi çıkarları doğru teşhis etmişti: Köylü sosyalizmi sadece boş laftı. “Tanrı’nın toprağı” hakkındaki sözler, köylülerin toprak mülkleri aleyhine kendi küçük çiftliklerini genişletme isteğinin ideolojik ifadesiydi; sözlerin ardında, gerçekten istedikleri şey toprak satın alma ve satma hakkıydı. “Bölmeyi savunanlar köylülerin kamulaştırma hakkında ne söylediğini *doğru* anlıyor ... [ama] bu doğru yorumu *dünyayı değiştirme aracına* nasıl dönüştüreceklerini bilmiyorlar”.⁷⁹ Programa bölmeyi katmak, Sosyal Demokrat eylemcileri, toprağın ya Tanrı’ya, halka ait olduğunda ya da hiç kimseye ait olmadığına ısrar eden köylü kalabalıklarını bölmenin avantajlarına ikna etmeye çalışmak gibi anormal bir konumda bırakacaktı, oysa kamulaştırmayı dâhil etmek, eylemcilere, köylülerin

sadece toprak mülklerini değil *bütün* toprakları kamulaştırmayı amaçlayan politik açıdan en açık sözlü temsilcileri ile birlikte, Lenin şüphesiz ki böyle bir öneriyi bir başka bürokratik proje kabul ederdi: “Rusya’da sadece toprak ağalığı değil, köylüye arazi tahsisi sistemi de ortaçağa aittir ... Ortaçağ toprak ağalığı sisteminin *tamamı* yıkılmalıdır ... Şu paslı, vergi toplayan köy komünlerinin yerine arazilerin mübadelesi için, yerleşim yerlerinin serbestçe seçimi için, arazilerin bir araya toplanması için, şu paslı, vergi toplayan köy komünleri yerine yeni özgür birliklerin yaratılması için olabilecek en büyük kolaylıklar sağlanmalıdır” (Lenin 1907d, s. 424; ayrıca bkz. s. 317, 328–9, 423).

77 Stalin 1906, s. 240.

78 Lenin 1906d, s. 287.

79 Lenin 1906e, s. 345.

tarımsal taleplerini cumhuriyet lehine siyasal eğitimle birleştirebilecek araçlar sağlayacaktı.

Herkesin toprağı kullanma hakkına sahip olması gerektiğini mi söylüyorsunuz? Toprağı insanlara mı aktarmak istiyorsunuz? Mükemmel! Fakat toprakları halka aktarmak ne demektir? Halkın zenginliğini ve halkın mülkünü kim kontrol eder? Devlet yetkilileri, Trepovlar. Toprağı Trepov'a ve devlet memurlarına mı aktarmak istiyorsunuz? Hayır. Her köylü, toprağı aktarmak istediğinin onlar olmadığını söyleyecektir ... Bu nedenle – köylülere şunu açıklayacağız ki– eğer toprak köylülere fayda sağlayacak şekilde tüm halka aktarılacaksa, istisnasız tüm devlet yetkililerinin halk tarafından seçilmesini garantiye almak gerekir.⁸⁰

Köylülüğe “bölme” yaklaşım, Lenin’in popülist ideolojiyi ilerici (burjuva–demokratik) ve gerici (ütöpik–sosyalist) unsurlara ayırırken ve bu ideolojinin taraftarlarına ilkinı korurken ikinciyi rafa kaldırmaları nı önerirken kullandığıyla aynı türden bir yordama dayanıyordu. Böylelikle Lenin, *Narodnoye Pravo* partisinin “legal popülistlerini”, özünde anayasal–demokratik bir siyasal projenin üzerine geçirdikleri ütopyacı–sosyalist laf kalabalığını bir yana atıp, liberal burjuvazinin politik temsilcileriyle birleşmeleri için teşvik etmişti,⁸¹ Struve’nin *Osvobojdeniye*’sine koşuşan önde gelen *Narodopravtsi*’nin yaptığı tam da buydu.⁸²

“Bölmeciler”, köylü hareketinin özel mülkiyetteki maddi çıkarına ilişkin bir teşhise dayanarak (bu teşhis nihayetinde doğru olsa bile) onun ütopyacı–sosyalist dilini basitçe göz ardı ederek, örtük de olsa aynı şekilde ilerliyordu. Tarımsal proletaryanın bağımsızlığını teşvik etmek ve tarım devriminin dinamiğini kavramak için, “toprağın tüm halka ait olması gerektiği”ne dair köylü inancının devrimci–demokratik gücünü, onun ütöpik–sosyalist yanılısına yükünden ayırt etmek hâlâ gerekiyordu. Fakat fikir, ne kadar yanılısamalı olsa da, kitleleri kavradığı için, yanılısına ayrılmaz şekilde güçle iç içe geçmişti; pratikte bundan basitçe kurtulmak mümkün değildi. Lenin daha sonra bu bağlamda Engels’i zikredecekti: “Bıçimsel açıdan ekonomik olarak yanılış olan şey yine de dünya tarihinin bakış açısından doğru olabilir”.⁸³ Popülist ideolojinin iki yönü arasındaki ayrım

80 Lenin 1906d, s. 287.

81 Bkz. Lenin 1894a, s. 329–32.

82 Bkz. Galai 1973, s. 192, 219.

83 Lenin 1909b, s. 401’de alıntılanmıştır. Lenin şu yorumu getirir: “Rus köylülüğünün yaşam koşulları böyle iken, onun burjuva–demokratik devrimci ruhu, ideolojik olarak, toprağın eşitlenmesinin büyük meziyetine duyulan ‘inanç’tan başka bir biçimde ifade edilemezdi ...

“dünyayı değiştirmenin aracına” dönüştürülebilirdi, ama ancak, hakikatin özgürleştirici gücü ile salt yanılısama zincirleri arasında bir ayrıma indirgenmemesi koşuluyla. “[Köylülere] şunu söylemeliyiz: toprağın Tanrı’nın, hiç kimsenin yahut devletin olduğuna dair söylediklerinizde büyük bir hakikat payı var; ama hakikate çok yakından bakmalıyız”.⁸⁴ Köylülerle ittifak siyaseti sadece onların çıkarları yönünde hareket etme ve onların yanılısamalarını kendiliğindenlik mantığına bırakma meselesi değildi; yanılısamayı dikkate almayı (ama salt bir saygı nişanesi gibi değil), kolektif eylemin bir koşulu ve siyasal önderliğin bir işlevi olarak onunla iş görmeyi gerektiriyordu.

Lenin, köylülüğün devrimci hareketi deneyimi aracılığıyla, hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığına sadece tarımsal sosyal yapıya karşı savaşı değil, aynı zamanda köylü kitlelerini bu savaşta harekete geçiren ideolojiyi de dâhil etti. Köylülük, her yerde hazır ve nazır halde ve bazı açılardan epey karmaşık şekilde onun politik hesaplarına girecekti. Bunun örneği, 1905 yazında Çarlık hükümeti, anayasa taleplerinin önünü kesmek ve devrimci hareketi yatıştırmak amacıyla, ciddi şekilde kısıtlı bir mülkiyet koşuluna dayalı olarak seçilecek salt danışma niteliğinde bir meclis –Buligin Duması tasarısı– tavizi verdiğinde görüldü. Liberal burjuvazi uzlaşmacı bir tavırla karşılık verdi, ama “burjuva aydınlarının en kapsamlı örgütü” olan Sendikalar Birliği’nde gruplanmış liberal meslek örgütleri ve çalışanlar, Duma’yı boykot kararını aldılar. Lenin, liberal burjuvazi ile burjuva aydınlar arasındaki ayrımı derinleştirmek ve böylelikle içinden devrimci köylü hareketinin politik önderliğinin çıkabileceği unsurları desteklemek için, boykot fikrini ve boykot kampanyasını radikalleştirmeye yönelik Sosyal Demokrat çabaları destekledi. Burjuva aydınlar “*halka daha yakın olmak koşuluyla* ... otokrasiye karşı ... mücadelede önemli bir güç olabilirdi ... Kendi başına güçsüz olsa da, yine de küçük burjuvazinin ve köylülüğün epey hatırı sayılır kesimlerine tam da eksikliğini ektikleri şeyi –bilgi, program, rehberlik ve örgütlenmeyi– verebilirdi”.⁸⁵

Bu analiz, Lenin’in, hegemonya mücadelesinin değişen konjonktürleri boyunca, en azından dünya savaşına kadar tutarlı şekilde izleyeceği hare-

Menşeviklerimiz, Engels’in bu sözlerini asla anlayamadılar. Narodnik öğretinin yanlışlığına ortaya koyarken, bu yarı–sosyalist öğretilerce ifade edilen, çağdaş burjuva devrimindeki çağdaş mücadelenin *hakikatine*, çok bilmişler gibi gözlerini kapadılar”. Ayrıca bkz. Lenin 1912b, s. 357.

84 Lenin 1906e, s. 345.

85 Lenin 1905o, s. 214, 215.

ket tarzının erken bir göstergesini sağladı: Köylülüğün bağımsız bir siyasi partisinin oluşumunu cesaretlendirmek ve tavsiye ve eleştiri yoluyla, köylüler için proleter olmayan bir siyasal önderliğin ortaya çıkmasını ve radikalleşmesini teşvik etmek.⁸⁶ Gramsci'nin "Güney Sorununun Bazı Yönleri Üzerine"deki ünlü aydınlar ve köylülük analizini önceledi ve belki de esinlendirdi.⁸⁷ Köylü hareketinin özerkliği tanıması Lenin'in görünürde birbirine karşıt müdahale tarzlarını dönüşümlü biçimde izlemesini sağladı: Köylü popülizmini tarihsel maddeci eleştiriye tabi tutarak, onun formel ekonomik veya ütopyacı yanılsamalarını gösterdi ve proletarya ile köylülük arasında bir ayrım yaptı; köylülüğün bağımsız, proleter olmayan bir siyasal güç olarak ortaya çıkışını teşvik ederek, onun dünya-tarihsel hakikatini, yani onun tarihsel açıdan ilerici yanılsamalarını körükledi. "Köylü kitlelerinin samimi, kararlı, millîton demokrasisinin sağlam ve değerli çekirdeğini, [popülist] ütopyalar kabuğundan çıkarma"nın⁸⁸ teoride de siyasal pratikte de basit bir işlem olmadığı görüldü.

"Sürekli Devrim"

Lenin, devrimden öğrenmek isteyen tek Marksist değildi. İşçi sınıfı mücadelelerinin kendiliğinden yükselişi, sovyetlerin oluşumuyla noktalanmış kitle grevi faaliyeti, bizatihi varoluşu devlet otoritesine karşı bir meydan okuma oluşturan muhalefet yeniliği girdapları, özellikle Bolşevik saflar dışındaki Rus Marksistlerini –aynı zamanda Rus meseleleriyle ilgilenen Parvus, Kautsky ve Luxemburg gibi SPD üyelerini de– Sosyal Demokrat stratejiye yerleştirilmiş olan ve sosyalist pratiği kaplayan bir dizi varsayımı ve farklılığı sorgulamaya ve yeniden düşünmeye kışkırttı. Kullanılan tabirler, ekonomik ve politik mücadele arasındaki, demokratik ve sosyalist devrimlerin amaçları arasındaki bulanık ayrımları çoğalttı. Parvus hem araştırmayı hem de belirsizliği örneklendiriyordu:

İşçi demokrasisi, burjuva demokrasisinin en aşırı taleplerinin hepsini içerir, ama bunlardan bazılarına özel bir nitelik kazandırır ve aynı zamanda kesinlikle proleter olan yeni talepler de içerir ... Rusya'da devrim, Sosyal-Demokrasinin asgari programı ile nihai hedefi arasında özel bir bağlantı yaratır ... Rusya'da henüz burjuva devrimini sosyalist bir

86 Harding, proletarya hegemonyası mücadelesinin, köylülüğün bağımsız bir siyasi partisinin kurulmasını içermesi gerektiğinden söz etmez, aslında onun yorumu açısından bu anlaşılmasa bir şeydir.

87 Bkz. Gramsci 1926.

88 Lenin 1912b, s. 359.

devrime dönüştürme görevini üstlenmeye hazır değiliz, ama kendimizi bir burjuva devrimine tabi kılmaya daha da az hazırız.⁸⁹

Böylece Luxemburg: “Formel olarak burjuva–demokratik ama özünde proleter–sosyalist olan [Rus devrimi], hem içerik hem de yöntem bakımından, geçmişin burjuva devrimlerinden geleceğin proletarya devrimlerine *bir geçiş biçimidir*”⁹⁰ [diye ilan etmekteydi]. Kautsky de “Henüz tam güce, proletarya diktatörlüğüne sahip değiliz; henüz sosyalist devrime değil, ancak onun başlangıcına sahibiz”⁹¹ [diye yazmaktaydı].

Bu akım, çeşitli düşünce ve duyarlılık akışlarının bir arada oluşundan güç devşirebilirdi. Devrimci eylem dalgası zirveye ulaştığında, işçi sınıfı hareketinin saf kendiliğindenliğine olan Ekonomist hayranlık, Reidar Larsson’un “devrimci Ekonomizm” dediği⁹² şeye dönüştü: “Tüm halkı” [temsil etme iddiasındaki] platformların sınıf bağlamının maskesini düşürmeye ve tüm sınıflar, özellikle işçiler ve burjuvazi arasındaki “politik hedeflerin bir tür ortaklığına dair tüm yanılsamaları” yok etmeye yönelik buyruğu, devlet dumasını yok etme buyruğu izleyebilirdi.⁹³ Proletarya öz–etkinliğine dair Menşevik tema özgül “sınıf” bilincini ifade ederken, Menşevik işçiler ve hatta Dan ve Martinov gibi önderler “işçi rejimi” nosyonu flört ettikçe, özgül sosyalist hedefler radikalleşmişti.⁹⁴ David Riazanov, işçi sınıfının bağımsızlığına dair tipik Menşevik temalara “Süreklilik içinde (in Permanenz) devrim” söylemini aşıladı: “[Sosyal Demokrasi], tüm çabalarını *kendi* görevlerini tamamlamaya yoğunlaştırarak, aynı anda, meselenin geçici bir hükümete *katılmak* değil de işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesi ve ‘burjuva’ devrimin toplumsal devrimin doğrudan önsözüne dönüştürülmesi olacağı ana yaklaşır”.⁹⁵ Devrimi öncelikle işçilerin –çoğunlukla da sadece işçilerin– sürdürdüğü ve belki de öngörülen sınırların ötesine geçtiği nosyonu, kimi zaman, yeni uyanan kitlelerin cüret, kararlılık ve yaratıcılığını parti politikacılarının dar perspektiflerine veya bürokratik şemalarına tabi kılma düşüncesinin katı red-

89 Parvus 1905, s. 493.

90 Luxemburg 1905, s. 526.

91 Kautsky 1905b, s. 531.

92 Larsson 1970. Lenin’in *Ne Yapmalı?*’daki argümanının, Ekonomizm biçimlerinin, devrimci süreçte proletarya hegemonyası ile olmasa da, devrimci politikaya katılımı tutarlı olduğunu kabul ettiği anımsanmalıdır. “Devrimci Ekonomizm”in ortaya çıkışında bu analizin mahcup olmasını yahut revize edilmesini gerektirecek hiçbir şey yoktur.

93 Riazanov 1905, s. 475.

94 Dan 1970, s. 343.

95 Riazanov 1905, s. 473.

diyesiyle iç içe geçmişti – tıpkı Luxemburg’un, Alman sendikalarının alışılmış rutinlerini sarsmak için, aynı anda ekonomik ve politik olan Rus kitle grevlerinin dinamizmine başvurmasında olduğu gibi.⁹⁶

Bu akım geniş ve yaygın etkili olmasına rağmen en kalıcı şekilde Trotskiy tarafından somutlaştırıldı ve onun sürekli devrim perspektifinde en büyük açıklıkla kavrandı. Kautsky’nin Amerika ve Rusya’daki işçi sınıfı hareketlerinin eşitsizliğine dair düşüncelerine dayanan⁹⁷ Trotskiy, az gelişmiş Rusya’daki kapitalizmin uluslararası bağlamından, burjuva-demokratik devrimin zaferinin bir proleter-sosyalist devrimle “iç içe geçmesi” koşuluna bağlı olacağını çıkarsadı, bu durumun Avrupa’da işçi devrimlerini tetikleyerek, dünya ölçeğinde bir sosyalist devrim sürecini başlatması beklenebilirdi.⁹⁸ Kapitalizm, proletaryanın, diğer toplumsal güçlerin siyasal beceriksizliğinden kaçarak, demokratik devrimin itici gücü olarak burjuvazinin yerini aldığı bir noktaya ilerlemişti. İktidar bir kez “sosyalist çoğunluğa sahip devrimci bir hükümet tarafından üstlenildikten sonra, programımızın azami [sosyalist] ve asgari [demokratik önlemler] olarak bölünmesi, hem ilkede hem de pratikte tüm anlamını yitirir”;⁹⁹ işçi sınıfı “bizzat kendi konumunun mantığı ile ... sanayide devlet yönetiminin getirilmesine” ve bir sosyalist düzenin inşasına yönelir,¹⁰⁰ Bolşeviklerle Menşevikler arasındaki farklılıkları aşar ve hizip bölünmesini hükümsüz kılar. Bu mantıkla tutarlı şekilde, Trotskiy 1905 sonrasında sürekli olarak karşıt siyasal eğilimler arasında bir uzlaşmaya aracılık etmeye çalıştı, bu ona Lenin’in “merkezci” sıfatını kazandırdı aynı etiket Lenin daha sonra dünya savaşının patlak vermesinin ardından Kautsky’nin işçi sınıfı hareketinin yanlısamalı birliğini sürdürmeye yönelik donkişotça arayışına da yakıştıracaktı. Daha sonraki yıllarda Trotskiy, hizipsel karşıtları uzlaştırmaya yönelik hatalı çabalarını “parti-nin iç gelişimine dair sorunlarda ... bir tür sosyal-devrimci kaderciliğe” atfedecekti.¹⁰¹ Onun konumunun mantığı, buradaki argümanın terimleriyle, işçi sınıfı hareketinin Marksist ortodoksluğun mantığında örtük durumda olan çelişkilerinin varsayılan çözümü olarak daha doğru ifade edilebilir.

96 Bkz. Luxemburg 1906. [1990].

97 Bkz. Kautsky 1906a.

98 Bkz. Trotsky 1906, s. 65–6.

99 Trotsky 1906, s. 78.

100 Trotsky 1906, s. 67.

101 Trotsky 1930, s. 231; ayrıca bkz. Trotsky 1929, s. 173.

Köylülüğün toprak için temel mücadeleleri, mutlakiyetçi yönetimin dayanaklarını aşındırabilse de, bu süreç bilinç ve politik iradedden derinlemesine yoksundu; köylüler, “bağımsız bir politik rol üstlenmekten kesinlikle aciz”di.¹⁰² Kırsal kesim, hiçbir zaman feodal toplum ilişkilerinin devrimci şekilde ortadan kaldırılmasını üstlenebilecek bir sınıf oluşturmadığı için, iktidara yükselişinin akabinde işçi sınıfı “köylülerin önünde onları kurtarmış sınıf olarak duracak”tı.¹⁰³ Köylülerin, işçilerin egemenliğini desteklemek dışında bir siyasal seçeneği bulunmayacaktı ve bu “burjuva rejimine genelde verdikleri destekten daha büyük olmayan bir bilinç derecesi” ile yapılsa bile bunun fazla önemi olmayacaktı.¹⁰⁴ İşçilerin köylülük üzerinde politik nüfuz kurma mücadelesi elbette kabul edilmekteydi, fakat bu, Trotskiy’in kavrayışının mantığını etkilemiyordu. Küçük–burjuva köylü kitlesinin mülkiyete yönelik içgüdüsel dürtüleri, sanayi proletaryasının organik kolektivizmine boyun eğmeyecekti; bu çelişki bir ülkenin, özellikle de Rusya gibi ekonomik açıdan geri bir ülkenin sınırları içinde çözülemezdi ve uluslararası işçi sınıfının zaferiyle takviye edilmediği sürece, proletarya egemenliğinin temellerini eritecekti. Proleter sosyalist devrim ve köylülüğün toprak sahipliğine karşı ayaklanmaları geçici

102 Trotsky 1906, s. 72.

103 Trotsky 1906, s. 71.

104 Trotsky 1906, s. 73. Trotskiy, proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğüne ilişkin Bolşevik stratejiyi eleştirirken, ilk olarak, devrimci hükümetin niteliğinin, “hükümet politikasının içeriğini kimin belirleyeceği, hükümet içinde kimin sağlam bir çoğunluk oluşturacağı” meselesi olduğunu, bunun tek geçerli yanıtınsa proletarya olduğunu; ikinci olarak da, bir işçi–köylü koalisyonunun “ya mevcut burjuva partilerinden birinin köylülük üzerinde nüfuz kurmasını, ya da köylülerin kendilerine ait güçlü bir bağımsız parti yaratmasını gerektirdiğini”, bunların ikisinin de olası olmadığını öne sürdü (1906, s. 69, 74). Devrimin seyri içinde bir köylü partisinin salt embriyo biçiminde de olsa zaten şekillendiğini ve devrim ilerledikçe –köylülerin politik bilgisi ve etkinliği ile birlikte– büyüyüp güçlenmesinin beklenebileceğini kabul etse de, Lenin’in yanıtının asıl belirleyici noktası, “[bir] sınıflar ‘koalisyonu’nun, belirli herhangi bir güçlü partinin *de*, genel olarak partilerin *de* var olmasını *hiç de* gerektirmediği” idi (Lenin 1909a, s. 371). İşçiler ve köylüler arasındaki koalisyonlar, mesela İşçi Temsilcileri Sovyetleri veya grev komiteleri ile asker veya köylü sovyetleri gibi öncelikle parti dışı örgütler arasında en farklı ortak eylem biçimlerini alabilirdi ve almıştı da. Devrimci demokratik diktatörlüğe uygun yönetim biçimi, tarımdaki toplumsal ilişkileri dönüştürme mücadelesinden soyutlanarak anlaşılamazdı; kentlerdeki bir hükümet çoğunluğu, kararlarını kırlarda köylülerin mücadelesinin aracılığı olmaksızın uygulayamazdı (Lenin, 1909a, s. 370–4). Lenin, demokratik diktatörlüğün örgütlenmesini buna uygun olarak belirlemişti: “Kentlerde işçi hükümetleri, köylerde köylü komiteleri (ki belirli bir anda genel vb. oy ile seçilen organlara dönüştürülecektir) – muzaffer devrimin, yani proletarya ve köylülüğün diktatörlüğünün tek olanaklı örgütlenme biçimi böyledir” (Lenin 1907d, s. 392n).

olarak “iç içe geçebilse de”, bu suretle kavramsal açıdan da iç içe geçmiş değildiler.

Hegemonya mücadelesinin mantığı, politik aktörlerin, hegemonik politik projeleri değişen mücadele konjonktürlerine uyarlamasına kısıtlar getirir ve potansiyel olarak derinlemesine etkili olan bir siyasal projenin tanımlanması/yeniden tanımlanması konusunda anlaşmazlık yaratır. Bu terimlerle anlaşıldığında, demokratik devrimde proletarya hegemonyası projesi halkın etkisine açıktır ve proletaryanın halkla, özellikle de köylülükle ilişkisi, onun devrimci politik projesinin ve dolayısıyla politik kimliğinin kısmen kurucusu olabilir. Sınıflar arasındaki politik ilişkiler, özellikle proletarya ile köylülük arasındaki ilişki, Trotskiy’in sürekli devrim teorisinde daha katı terimlerle konulmaktadır. Teori, hasımları ve müttefikleri hiçbir manevra marjına sahip olmadığı için kendi eylemlerini belirsizliğe yer bırakmayacak şekilde hesaplayabilecek siyasal aktörlere yönelikmiş gibi görünmektedir. Siyasal faillğe dair böyle esneklikten uzak bir kavrayış, Lenin’in daha sonra “işin salt idari tarafı ile aşırı meşgul olmak” diye eleştirdiği politik esneklik noksanlığını açıklamaya yardımcı olabilir;¹⁰⁵ [böyle bir kavrayış,] diğer politik aktörlerle etkili şekilde bağ kuramamayı ve dolayısıyla “yazarı” sanki tarih sürecine dışarıdan bakıyormuş gibi yürütülen bir siyaseti beraberinde getirir.¹⁰⁶

Rus Marksistleri arasındaki çeşitli eğilimlerin hepsi de kendi tutumlarının Karl Kautsky’nin onayını alması konusunda istekliydi. Plehanov, önde gelen Batı Avrupa Sosyal Demokratlarının Rus devriminin doğası ve ona uygun Sosyal Demokrat yönelim hakkındaki görüşlerini soran bir anketi dolaştırdığında, Kautsky’nin yanıtıyla hayal kırıklığına uğramış olmalıdır, bu yanıt “Rus Devriminin İtici Güçleri ve Olasılıkları” başlı-

105 Lenin 1922–3, s. 595.

106 Carr 1970, s. 162. Buradaki açıklama, bence, Gramsci’nin *Hapishane Defterleri*’nde “sürekli devrim”e ilişkin şu –doğrusu epey gizemli– pasajla uyumludur: “1848–49’da formüle edilen ‘Jakoben’ slogana ilişkin olarak, bunun karmaşık talihi incelenmeye değer. Parvus–Bronstein grubu tarafından tekrar ele alınan, sistematize edilen, geliştirilen, entelektüelleştirilen bu formül 1905’te ve sonrasında atıl ve etkisiz kaldı. Bilim insanının odasına ait soyut bir şey haline gelmişti. Bu edebi biçimi altında ona karşıt olan ve gerçekte de onu ‘kasten’ kullanmayan eğilim, onu aslında fiili, somut, canlı tarihe uygun, zamana ve yere uyarlanmış bir biçimde uyguladı; dönüştürülmesi gereken belirli bir toplumun tüm gözeneklerinden fışkıran bir şey olarak; kentli grubun hegemonyası altında iki toplumsal grubun ittifakı olarak. Bir durumda, uygun bir siyasi içerik olmaksızın Jakoben mizacı vardı; ikincisinde ise, Jakoben mizacı ile, edebi ve entelektüel bir etiketten değil yeni tarihsel ilişkilerden elde edilen içerik” (Gramsci 1929–35, s. 84–5n).

ğıyla birkaç baskı yaptı.¹⁰⁷ Fakat Trotskiy ile Lenin'in her ikisi de makalenin farklı baskıları için bir önsöz yazarken rahattı; her biri, belirli ölçüde haklılıkla, Kautsky'nin görüşlerini epey farklı bir tutumla ilişkilendirmekteydi. Trotskiy, Kautsky'nin makalesini "benim kendi görüşlerimin en iyi teorik ifadesi" diye niteledi.¹⁰⁸ Sermaye geliştikçe "proletarya bağımsız hale gelmiş ve büyük bir güç kazanmıştı ... küçük burjuvazi ile sermaye arasında da büyük bir uçurum oluşmuştu";¹⁰⁹ bu süreç Rusya'da yabancı kapitalist yatırımların yoğunlaşmasıyla daha da belirginleşmişti¹¹⁰ ve ortada burjuvazi ile proletaryayı "siyasal özgürlük için ortak mücadele"de birleştirebilecek bir sınıf kalmamıştı. İşçi sınıfı başından itibaren Sosyal Demokrat olarak doğmuştu, burjuvazi ise "proletaryanın en ufak kıpırtısından korkuya kapılıyor"du.¹¹¹ Devrimci hareketin önderliği işçilere düşmüştü ve burjuvazinin itici bir güç olmaması anlamında devrime burjuva denilemezdi. Fakat, her ne kadar "zaferi önceden redderseniz başarıyla mücadele edemezsiniz" sözü geçerli ise de, Rusya'nın işçi sınıfı kendi başına bir sosyalist devrim yapmak için çok zayıf ve geriydi. Sosyal Demokrasinin zaferi başka bir sınıfın desteğine bağlı olacaktı; kendi programının ancak o sınıfın çıkarlarının izin vereceği kadarını uygulayabilirdi.¹¹² Bu sınıf elbette köylülüktü; sosyalizm için olgunlaşmış olmaktan çok uzak olan çıkarları toprağın özel mülkiyetinde yatıyordu, gerçi Kautsky, devrimci sürecin uzunluğunun yahut Batı Avrupa işçilerine yansımalarının ve onların da Rusya'ya tepkilerinin ortaya çıkarabileceği olası sürprizlere de kapıyı açık bırakmıştı. Kautsky, Rus devriminin en uygun şekilde "geleneksel anlamda bir burjuva devrimi veya sosyalist bir devrim şeklinde değil, burjuva ve sosyalist toplum arasındaki sınırdaki gerçekleşen, birinin çözülüşünü gerektirirken diğerinin yaratılmasını hazırlayan epey eşsiz bir süreç biçiminde" anlaşılabileceği sonucunu çıkarıyordu.¹¹³

Burjuvazinin devrimin itici gücü olmadığını; proletaryanın zaferinin köylülükle bir ittifak gerektirdiğini; ve sonuçta devrimin sosyalist bir devrim olmadığını öne süren Kautskici önermeler Lenin'e göre "Rus Sosyal Demokrat Partisinin devrimci kanadının taktiklerinin parlak bir

107 Kautsky 1906c.

108 Aktaran: Donald 1993, s. 91.

109 Kautsky 1906c, s. 601.

110 Kautsky 1906c, s. 594.

111 Kautsky 1906c, s. 602.

112 Kautsky 1906c, s. 605.

113 Kautsky 1906c, s. 607.

doğrulanışı”nı ve Menşeviklerin liberal burjuvaziye doğru politik yönelimleri –ki Bolşevikler devrimin başlangıcından beri bununla savaşmıştı– karşısında kendilerinin haklılığını teyit etmekteydi.¹¹⁴ Kautsky’nin kendisi, kendi analizinden Bolşeviklerle Menşevikler arasındaki politik bölünmeye dair herhangi bir çıkarımda bulunmamıştı ve buna dair sunumu Bolşevik veya Trotskist bir yoruma elverişliydi. Her hâlükârda, basitçe dışarıdan biri için uygun düşen temkinlilik ile de olsa –kendisini “Rus meseleleri konusunda ... bir acemi” diye niteliyordu¹¹⁵– veya onun Marksizminin mantığına dair yorumunun işaret ettiği gibi, aynı zamanda daha derin siyasal ve teorik nedenlerden ötürü de olsa, RSDİP’nin birliğine zorluk çıkarabilecek herhangi bir şeyden uzak durdu. Lenin’le birlikte, köylülüğün mücadelesini, Rus işçi sınıfının hegemonik projesinin bağlamını şekillendiren en önemli etken sayarken, Lenin’den farklı olarak, bir işçi ve köylü ittifakı inşasının siyasal yönleriyle ilgilenmedi. Köylünün bakış açısında “alışkanlıkla hareket eden uyuşuk ve düşünmeyen yaratık” olmaktan “yeni olanın ... sabırsız savaşçısı” olmaya doğru bir değişimi hazırlayan şey, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru ekonomik ilişkilerin dönüşmesiydi; köyün yalıtılmışlığı, dünya ticaretine bağlandığında sona ermişti. İşçilerin etkisi politik değil sosyolojik açıdan ortaya çıktı: “Topraklarını kaybeden çok sayıda köylü veya köylü çocuğu fabrikaya ve madene yöneldi, böylelikle proletarya sınıf mücadelesine katıldı ve buna dair izlenimlerini köyde geride bıraktığı yoldaşlarına ilet-ti”.¹¹⁶ Kautsky’nin Rus tarımının devrim sonrası gelişimine dair şeması, Lenin’in öngördüğü Amerikan kapitalist gelişme yoluna benzer çizgilerle çizilmişti, ama Bolşevik “bölmeciler”in, köylülerin toprakta özel mülkiyet için mücadelesinin önünde durmaktan kaçınma kaygısını paylaşıyordu; onlar gibi, Lenin’in toprağın kamulaştırılması önerisinde yer verdiği türden köylü ideolojisinin çelişkileriyle politik olarak ilgilenmekten uzak duruyordu.¹¹⁷

Fakat politik yörüngesi “sürekli devrim”in çekim gücünü yansıtan herkeste olduğu gibi, Kautsky’nin söyleminde de devrimci faillik sorunlarının çerçevesi hangi sınıfın –burjuvazinin mi, proletaryanın mı?– devrimi ileri taşıyabileceğini ve ne kadar ileri itebileceğini belirleme meselesi biçiminde kurulmaktaydı. Devrimci sürecin ana itici gücü olarak burjuvazinin veya küçük burjuvazinin yerini proletaryanın aldığı bir kez belirlen-

114 Lenin 1906g, s. 410–11.

115 Kautsky 1906c, s. 604.

116 Kautsky 1906c, s. 603.

117 Bkz. Donald 1993, s. 93–106, 150–7.

dikten sonra, politik taktikler üzerine tartışmanın çerçevesi, proletaryanın, verili veya öngörülebilir koşullar altında, devrimci yol üzerinde alabileceği mesafe bakımından çizilmekteydi. Devrimci güçlere önderlik etme gücü olmayan burjuvazi gericiliğin safına geçmişti, artık hegemonik bir projeye girişemezdi. Mücadelenin çerçevesi hasım hegemonik projeler arasında değil, devrim ile gericilik arasında kurulmaktaydı. Lenin ile – Kautsky dâhil– devrime bu açıdan bakanlar arasındaki gerçek ayrım, Lenin’in işçi–köylü ittifakını iki devrimci gelişme yolu, birbirine hasım iki hegemonya projesi arasındaki mücadelenin politik mantığıyla *eklemlemesi*ydi. Çalışma arkadaşları gibi Lenin de alternatiflerin çerçevesini devrimci dönüşümün daha az ve daha çok kapsamlı süreçleri arasında kurmuştu. Fakat onun durumunda bu tür bir formülasyonu, burjuva hegemonyası ile proleter hegemonyası arasındaki, devrimin toprak sahibi–burjuva yolu ile işçi–köylü yolu arasındaki, kapitalist gelişmenin Prusya yolu ile Amerikan yolu arasındaki mücadele tamamlıyordu.¹¹⁸ İleriye doğru birden fazla yol vardı; mücadele sadece ileri veya geri meselesi değil, aynı zamanda yön meselesiydi. Başka türlü ifade edilirse, Lenin’in konumunun farklılığı sadece proleter devrimci failliğinin değil, sınıf–çatışmacı bir burjuva politik projesinin kalıcı potansiyelinin de tanınmasından oluşuyordu; proletaryanın kendine dair anlayışının bu durumu hesaba katması gerekliliği bundan çıkmaktaydı. Yani işçi sınıfı hareketi, kendisini, sadece kendi devrimci projesini hayata geçiren bir aktör olarak göremezdi; aynı zamanda, sınıf karşıtı tarafından hedef alınan, bu karşıtın eylemleri aracılığıyla üzerinde etki yaptığı ve sonuç olarak da mücadelenin mantığı uyarınca yansımali şekilde kendi projesini yeniden düşünmekle ve kendi failliğini yeniden şekillendirmekle yükümlü bir aktör olarak görmeliydi.

Mesele Lenin’in, burjuvazinin Jakoben Kulüplerin modern bir eşdeğerini çıkarabileceğini, halkı seferber etmek için alternatif bir odak noktası oluşturabileceğini –sürekli devrim taraftarlarının herhangi birine kıyasla daha fazla– varsayması değildi. Burjuva hegemonyası, bunun yerine, devlet iktidarının liberal çizgilerde anayasal şekilde yeniden düzenlenmesini müzakere etmek ve kapitalist latifundia [büyük çiftlikler] etrafında örgütlenen bir tarıma geçişi kolaylaştırmak için, halk isyanını bir tür pazarlık kozu gibi kullanmak suretiyle iş görmekteydi; siyasal inisiyatifi ele geçirmek ve bunu devrimci sürecin kilit kavşaklarında burjuvazinin

118 Kapitalist gelişmenin iki yolu arasındaki mücadeleye dair görebildiğim en erken referans, ilginç biçimde, Prusya ve Amerikan yolları değil İtalyan ve Amerikan yolları arasında karşıtlık kurmaktadır (Lenin, 1905k, s. 319).

avantajına çevirmek için, yeni ortaya çıkan işçi sınıfı hareketindeki, korporatist –Ekonomist, kendiliğindenci, Menşevik– etkilerle beslenen darlığa ve çekingenliğe güveniyordu. Hegemonya mücadelesinin mantığına dair böyle bir anlayışta, işçi sınıfı hareketi içindeki ideolojik ve politik bölünmeler, basitçe hareketin gelişmemiş bir evresine atfedilebilecek ve evrimin daha ileri safhalarında aşılacak şeyler değildir; bunlar aynı zamanda potansiyel stratejik çekişme konuları olarak rol oynadıkları için, işçi sınıfı hareketinin politik birliğinin ayrım çizgileri daima hegemonya mücadelesi bakımından yeniden tanımlanmaya tabidir. Böylesi ayrımlar otomatik şekilde bir bölünmeye dönüşmese de ve devrimci mücadelenin yükselen bir dalgası bunları uzlaştırmak bakımından çok şey yapabilse de, bunların aşkınılığını garanti edecek bir tarihsel mantık da yoktur. İşçi sınıfı hareketinde bölünme olasılığını (sınıf birliğine dair ortodoks –merkezci– metafiziğin aksine) hesaba katmamak, hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığını ve dolayısıyla demokratik devrimin iki yolu arasındaki mücadeleyi de yanlış yorumlamaktır.

Sovyetlerin Ortaya Çıkışı

Ağustos 1905'te Tüm Rusya Köylü Birliği Açılış Kongresi'nde "halkın özgürlüğü mücadelesinde çok uzun zamandır kanını akıtan işçi kardeşlerimiz"e selam gönderme önerisi getirildi. Fakat Sosyal Demokrat bir delegenin tartışmaya "fabrika işçileri olmasa köylülerin hiçbir şey başaramayacağı" iddiasıyla müdahale ettiğinde, salondan "tam tersine, köylüler olmasa işçiler hiçbir şey başaramaz" bağırışlarıyla karşılandı.¹¹⁹ Görünüşe göre, belirli bir iyi niyet ve ortak çıkarların tanınması söz konusuysa dahi proletarya hegemonyası sadece öne sürülmekle uygulanamıyordu. Lenin'in sosyo–ekonomik analizinin ve politik hesaplarının karmaşıklığı, tarihsel maddeci terimlerle, burjuva–demokratik devrimde proletarya önderliği iddiasını taşımak için zayıf bir ip gibi görünecekti; RSDİP örgütü bu hesaplara güvenilir şekilde yanıt vermiş olsa bile, yine de içgörüsünü köylere aktarabilecek bir konumda olmayacaktı. Proletarya hegemonyası, partiden daha geniş ve derin köklü bir ağ aracılığıyla yayılmalıydı. Dolayısıyla kendiliğinden işçi sınıfı hareketinin yeniden değerlendirilmesini gerektirecekti ve böyle bir yeniden değerlendirmenin vesilesi de sovyetlerin ortaya çıkışı olacaktı.

Bu kurumun en önde gelen örneği olan St. Petersburg İşçi Temsilcileri Sovyeti, Ekim genel grevinin zirvesinde ortaya çıktı. Demiryolu çalışanları

119 Bkz. Perrie 1976, s. 110–11.

konferansından birkaç delegenin tutuklanacağı söylentisi Moskova demiryolu işçilerinin grevini tetikledi, bu da hızla genel ve siyasal bir boyut kazandı. Sanayi işçileri ülke genelinde dayanışma içine girdi ve gerileyen St. Petersburg grev hareketi yeniden canlandı. Posta işçileri, telefon ve telgraf işçileri, hizmet ve ticaret çalışanları, profesyoneller ve öğrenciler, hatta köylü grupları katıldıkça, protesto hareketi görülmemiş bir genişliğe ulaştı. Başkent'in işçileri de fabrikada temsilci seçme fikrine aşınaydılar. 1903 tarihli bir yasaya göre, fabrikanın yaşlıları [*starosti*], fabrika yönetimi tarafından işçilerin şikâyetlerini görüşmek için belirledikleri adaylar arasından seçilebiliyordu. Ocak grevinden beri bir dizi fabrikada temsilci komiteleri örgütlenmişti ve Kanlı Pazar sonrasında işçiler, hükümetin St. Petersburg fabrika işçileri arasındaki huzursuzluğun nedenlerini soruşturmak için kurduğu başarısız Şidlovskiy Komisyonu [girişimi] için iki türlü temsilci seçiminde yer aldılar.¹²⁰ Bu pratik deneyime ek olarak, işçiler, yaz aylarında, Menşeviklerin bir “işçi kongresi” ve “devrimci öz-yönetim” lehine sloganları yaygınlaştırma çabalarını da görmüşlerdi.¹²¹

Grev dalgası St. Petersburg'a ulaştığında, bir dizi fabrika kendiliğinden temsilci seçti. Menşevikler, genel greve öncülük edecek bir işçi komitesi oluşturup bunun temsiliyetini genişletmek amacıyla 500 işçi başına bir temsilci seçilmesi için ajitasyon yaptıklarında, bunu “devrimci öz-yönetim” adı altında yapmışlardı. İşçi Temsilcileri Sovyeti böylece bir grev komitesi biçiminde ortaya çıktı, ama zaten daha geniş bir politik vizyonla hayat bulmuştu.¹²² Sovyet, genel grevin pratik zorunluluklarına yanıt olarak, bir “ikinci hükümet” gibi davranmaya başladı, gündelik yaşama dair meselelerde karar veriyor, postane, demiryolları, hatta polis için bile talimatlar yayınlıyordu.¹²³ Grev hareketinin ivmesi öyleydi ki, Çar, ılımlı muhalefeti düzen kampına getirmek ve durumu yatıştırmak için sivil hakları, genel oy hakkını, yasama gücü ve yürütme yetkisi olan bir temsilciler meclisini tanıyan 17 Ekim Manifestosu'nu yayınlamak zorunda kaldı. İşçi sınıfının devrimci gücü kırılmamıştı. Sovyetler Rusya kentlerinde yaygınlaşmaya devam etti. Kitlelerin gündelik kaygılarıyla meşgul olarak, işçilerin geniş katmanlarının bağlılığını elde edip, kentlerdeki proleter olmayan nüfusun da sempati ve desteğini kazandılar. Devlet baskısına ve sıkıyönetim yasasına karşı,

120 Bkz. Harcave 1965, s. 181-6; Anweiler 1974, s. 24-7, 32-7.

121 Bkz. Anweiler 1974, s. 45-6.

122 Bkz. Schwarz 1967, s. 168-78.

123 Bkz. Anweiler 1974, s. 55-8.

sekiz saatlik işgünü ve “halk hükümeti” için yeniden greve gittiler ve devletin ayrıcalıklarına giderek daha fazla el uzatır oldular. Çarlık devletiyle yasadışı karşı karşıya gelişin mantığına uygun şekilde, ayaklanmanın faili ve devrimci devlet iktidarının bir organı olarak yeni bir boyut kazanmaya başladılar. Otokrasi, düzenini yeniden tesis etmeden ve güçlerini kırsal bölgedeki köylü isyanlarına karşı kullanmadan önce, Moskova ve diğer kentlerdeki işçi ayaklanmalarını bastırmak zorunda kalacaktı.¹²⁴

Lenin Kasım ayı başında sürgünden döndüğünde, Bolşeviklerle Menşeviklerin Sovyet’in önemini tartıştığı terimler çoktan tanımlanmıştı. “Devrimci öz-yönetim”e ve “işçiler kongresi”ne çağrı yapan Menşevik şiarlar, kısmen yeni kurumun kurucu unsurlarıydı. Menşeviklerin başlarda Sovyeti örgütlemedeki etkisiyle, onun kendine dair kavrayışına dâhil olmuşlardı. Devrimci öz-yönetim planı, işçi örgütlerine, resmi Duma seçimlerine paralel olarak, kitlelere açık bir seçim süreci örgütlemeye inisiyatifi alma çağrısı yapmaktaydı. Bu sadece resmi seçmenler üzerinde kamuoyu baskısı yaratmakla kalmayacak, ama elverişli bir anda halk temsilcileri kendilerini kurucu meclis olarak ilan edebilecekti. Bu “ideal hedefe” ulaşsın veya ulaşmasın, böyle bir kampanya “Çarlık yasallığının prangalarını kırarak ve devrimin gelecekteki zaferinin temelini atacak devrimci öz-yönetimi örgütleyecekti”.¹²⁵ Akselrod, işçiler kongresi fikrini, Bolşeviklerin Buligin Duması seçimlerini “aktif boykotu”na alternatif olarak sundu. Proleter öz-eylemin cisimleşmesi olarak kongre, “işçi sınıfının acil talepleri ve eylem planı ile ilgili belirli kararlar almak” üzere işçi meclisleri tarafından seçilmiş delegelerden oluşacaktı. “Hükümetin temsilciler meclisi karikatürü”ne, liberal-demokratik kurumlarla yapılacak anlaşmalar için uygun şartlara, bir Kurucu Meclis çağrısına ve bu kurum için seçimlerde savunulacak ekonomik ve siyasal reformlara ve buna benzer diğer güncel kamusal meselelere ilişkin olarak benimsenecek tutumu tartışacaktı. Akselrod, bu düşünce etrafında yapılacak ajitasyonun “onbinlerce işçi için çekici olabileceğini” yazıyordu; bu, bir devrim döneminde “kongreyi, alacağı kararları ve oluşturacağı örgütü, az bilinçli proletarya kitleleri arasında olduğu kadar liberal demokratların gözünde de muazzam bir otoriteyle donatmaya” yetecek kadar büyük bir kitleydi. Kongre istediğini elde edemese bile, bu tarz ajitasyon, “emekçi kitlelerin politik bakımdan aydınlanması, savaş ruhlarının güçlendirilmesi ve kendi

124 Bkz. Harcave 1965, s. 233–42; Trotsky 1908, s. 249–64.

125 Aktaran: Lenin 1905p, s. 224; bkz. Schwarz 1967, s. 168–71.

haklı taleplerini savunmak üzere, gücü güçle karşılamaya hazır olmaları” sağlayarak, bir ayaklanmaya vesile olabilirdi.¹²⁶

Menşevikler, bu tür önerilerin, işçi sınıfının öz-eylemi için bir forum sağlayarak, kitlesel bir emek partisinin oluşumuyla sonuçlanabileceğini umut ediyorlardı. Bu perspektiften bakıldığında, sovyetin kurulması temelde işçi sınıfı ve onun siyasi partisi arasındaki ilişkiyle ilgiliydi. Yeni kurumsal formu Menşeviklerin önerdiğinden farklı biçimde kavrayamayan Petersburg Bolşevikleri savunmacı bir tepki vermek zorunda kaldılar. İşçiler arasındaki şekilsiz, sosyalist olmayan bir siyasal örgütün etkisinin [işçilerin] Sosyal Demokrasiye doğru politik evrimini baltalayabileceğinden korkarak, Sovyetin oluşumunu şüphe ile karşıladılar. Liderleri Aleksander Bogdanov, Sovyete bir ultimatoma vermekten yanaydı: Ya Sovyet RSDİP’in programını ve önderliğini kabul edecek ya da Bolşevikler Sovyetten çekilecekti.¹²⁷ Sonunda, kendiliğinden anti-Sosyal Demokrat eğilimleri düzeltmek ve partinin fikirlerini açıklamak maksadıyla Sovyet içinde kaldılar. Belki de Lenin’in partiyle bağı olmayan siyasi örgütlerin proletarya üzerindeki burjuva nüfuzuna yönelik kanallar gibi hizmet etme tehlikesine dair önceki uyarılarına dikkat ederek, “özgül proletarya eyleminin yürütme organı” olarak Sovyete olan ihtiyacı, “onun işçi sınıfının siyasal önderi olma cüretkâr girişimleri”nden ayırt etmeye çalıştılar.¹²⁸ Fakat Lenin geldiği zaman, Sovyet, kurulma amacı olan “özgül proletarya

126 Axelrod 1905, s. 65–7 [1992, s. 79–81].

127 Bogdanov, daha sonraki Bolşevik tarihinde, solcu bir akımın arkasındaki entelektüel itici güç olarak önemli rol oynayacaktı. Bu akım, kendisini, felsefi açıdan, sosyalizmi büyük ölçekli sanayideki özgül proleter kolektif emek deneyiminde temellendirme ve tarihsel maddeci analizi proletaryanın iradesine ve deneyimine tabi kılma eğiliminde, siyasal açıdan ise burjuva seçimlerine ve parlamentolarına katılmaya direnişte ifade etmekteydi. Bolşevik hizipten ihraç edilen Bogdanov, Ekim sonrasında Proletkült içinde önemli rol oynadı. Bu hareket, yeni sosyalist toplum için, özellikle proleter deneyimine dayanan yeni bir kültür geliştirmeye çalışmıştı (bkz. Bogdanov 1906–24). Craig Brandist’in yakında çıkacak olan *Dimensions of Hegemony [Hegemonyanın Boyutları]* yapıtında Bogdanov, Lenin’in politik hegemonya projesinden ayrı geliştirilen ama ona paralel bir kültürel hegemonya projesinin savunucusu olarak, öğretici şekilde ele alınmaktadır – proletaryanın iktidarı üstlenmesi bu iki projenin sınırlı ve epey sıkıntılı şekilde bir araya gelmesine vesile olana dek. Fakat, diğer Bolşeviklerin tavrı ne olursa olsun, Lenin’in kendisinin kültürel boyutu Bogdanov’a ve onun gibi düşününlere asla bırakmayacağı belirtilmelidir. Bu alandaki yaklaşımı, hegemonya mücadelesinin politik-stratejik mantığına uygun olarak “sahici proleter kültürün” sera yalıtılmışlığında değil, ancak “insan düşünce ve kültürünün ... iki bin küsur yılındaki her değerli şeyi” almak, özümsemek ve elden geçirmek suretiyle geliştirilebileceği konusundaki ısrardan hareket etmekteydi (Lenin 1920d, s. 317).

128 Gvozdev’den aktaran Schwarz 1967, s. 186, 187; bkz. Lenin 1905I, s. 507–8.

eylemi”ni sonlandırmıştı ve politik eylem alanından çekilmeye dair de hiçbir işaret göstermiyordu.

Lenin’in Müdahalesi

Menşevikler ve Petersburg Bolşevikleri arasındaki Sovyet üzerine tartışma açısından yorumlandığında, Lenin’in müdahalesi kararsız, ikircikli ve sonuçta tutarsız görünmeye mahkûmdur. Onun sözü on “Leninizme başkaldırdığı” uydurmasının ortaya çıkışının nedeni sanırım bu durumdur. Tam aksine, Lenin’in, Sovyet’i hegemonya mücadelesinin stratejik mantığı bağlamına oturarak, onu proletarya hegemonyasının uygulanma aygıtı şeklinde tasavvur ettiğini ve böylelikle tartışmanın terimlerini değiştirdiğini öne süreceğim. [Lenin’in] “Leninizme başkaldırdığı” şeklindeki iddia bu değişikliği görmekten kaynaklanır. Bir kez bu hesaba katıldığında ve kendiliğinden işçi sınıfı hareketi ile Marksist parti arasındaki ilişki bunun ışığında yeniden incelendiğinde, Lenin’in düşüncesinin gerçek hareketi oluşturulabilir.

Lenin, bu konudaki yorumunu “Görevlerimiz ve İşçi Temsilcileri Sovyeti” başlığıyla Bolşevik *Novaya Jizn* [*Yeni Yaşam*] yayın kuruluşuna sunulan ama yayımlanmayan uzun bir mektubunda temkinli şekilde öne sürdü. Bir grev komitesi biçiminde yola çıktıktan sonra, Sovyet, kendiliğinden, “tüm gerçek devrimci güçleri” birleştirebilen ve devlete karşı bir ayaklanma aracı olarak işleyebilecek bir devrimci siyaset merkezi özelliklerini kazanmıştı. Bu nedenle “geçici bir devrimci hükümetin embriyosu” kabul edilmeliydi. Fakat bu açıdan bakıldığında, Sovyetin geniş, partili olmayan bileşimi dezavantaj değildi. Aksine “hep Sosyal–Demokratlar ile devrimci burjuva demokratların militan bir ittifakına olan ihtiyaçtan söz ediyorduk. Biz bundan söz ederken işçiler de [Sovyeti kurmakla] bunu başardılar”. Siyasal mücadeleye Sovyetin mi yoksa partinin mi önderlik edeceği sorusu yanılttı: Hem parti hem de yeniden örgütlenmiş bir Sovyet eşit ölçüde gerekliydi. Gerçekten de, Sovyet, “siyasal önderlik sağlayan devrimci bir merkez olarak” düşünüldüğünde “fazla geniş değil, aksine çok dar bir örgüttü”. [Sovyet,] geçici bir devrimci hükümet oluşturmali ve “bu amaçla sadece işçilerden değil ... denizci ve askerlerden ... devrimci köylülükten ... ve devrimci burjuva aydınlarından da yeni temsilcilerin katılımını sağlamalıydı”.¹²⁹

Sovyete dair bu değerlendirmeye, partiyi –istikrarsız da olsa– yeni siyasi özgürlük koşullarına göre yeniden düzenleme çağrısı eşlik etmekteydi.

Partinin gizli aygıtı korunmalıydı, ama parti Sosyal Demokrat işçilere açılmalı ve onların inisiyatifleri ve yaratıcılıkları legal ve yarı-legal yeni örgüt biçimleri kurma görevine yöneltilmeliydi; bunlar eski çevrelerden daha geniş, daha az katı ve “kitlelerin tipik temsilcileri” için daha erişilebilir olacaktı. Buna uygun şekilde, yaklaşan Kongreye tabandan delegelerin seçilmesi de dâhil olmak üzere demokratik pratikler benimsmeliydi.¹³⁰ Yeraltı siyasetinin sınırları partiyi uyuşuk hale getirmişti: “Bırakın [işçi] delegeler merkez organlarımızın saflarına yeni can getirsin, genç devrimci Rusya’nın taze ruhu bunlara geçsin”. İşçi sınıfı “açıkça anlaşılır amaçlar için tutarlı şekilde ve yekvücut mücadele etmeye, tamamen Sosyal-Demokrat bir ruhla savaşılmaya” hazır olduğunu eylemleriyle göstermişti; partiye katılan işçiler güvenilir sosyalistler olacak veya sosyalist etkiye yatkın olacaktı. “İşçi sınıfı içgüdüsel olarak, kendiliğinden Sosyal-Demokrattır ve Sosyal-Demokrasinin on yılı aşan çalışması bu kendiliğindenliği bilince dönüştürmede epey iş yapmıştır”.¹³¹ Aydınlardan farklı olarak salt ilkede bir çözümle yetinmeyecek olan işçiler, parti birliği meselesini eline almalıydı. “Siyasal sürgünün sağlıklı koşullarında o kadar uzun zamandır (bazen de –neden itiraf etmeyelim?– boşuna) ‘teori yaptık’ ki, şimdi ‘diğer yöne’ doğru hafifçe ‘çubuğu bükerek’ ve pratiği biraz daha öne çıkarırsak bu gerçekte bir hata olmayacaktır”.¹³²

Lenin’in analizinde Sovyet yalnızca genel grevin örgütleyicisi değil, aynı zamanda partili olmayan bir siyasi örgüt biçiminde yer alıyordu. Fakat bu değerlendirmeden birkaç gün sonra “Kahrolsun partili olmama! Partili olmamak her zaman ve her yerde burjuvazinin sloganı olmuştur” diye ilan ederek “‘partili olmayan’ sınıf örgütleri”ne yönelik Bolşevik eleştiriyi destekleyecekti.¹³³ Kısa süre sonra da Sovyeti “bir işçi meclisi değil, bir proleter öz-yönetim organı değil, hatta bir öz-yönetim organı da değil, ama belirli amaçlara ulaşmak için mücadele örgütü” ilan edecekti.¹³⁴ Harekete politik önderlik sağlamak için Sovyetin parti kadar gerekli olduğunu ilan etmişti ve partinin kendisinin “kitlelerin tipik temsilcilerinin” katılımıyla yeniden canlanma ihtiyacında olduğunu belirtmişti. Yine de aynı zamanda “işçilerin o kadar şiddetle hissettiği örgüt ihtiyacı”nın, Sosyal Demokratların müdahalesi olmaksızın “çarpık, tehlikeli biçimler

130 Lenin 1905w, s. 34.

131 Lenin 1905w, s. 32.

132 Lenin 1905w, s. 38.

133 Lenin 1905x, s. 61.

134 Lenin 1905y, s. 72.

altında ifade bulacağı”na dair bir uyarı yayınlayabiliyordu. Parti demagojiye eğilim göstermiş olsa veya sağlam bir programa, taktik ilkelere ve örgütsel deneyime sahip olmasa, denenmemiş ve sınanmamış yeni üyelerin ani katılımının, sınıfın bilinçli öncüsünün politik olarak şekilsiz kitleler içinde çözülmesi tehdidini getirebileceğini kabul edebiliyordu.¹³⁵ İşçiler “içgüdüsel olarak, kendiliğinden Sosyal–Demokrat” olsalar da “proletarya saflarında Sosyal–demokrasiye düşmanlığı”, çoğu zaman partili olmama biçimine bürünen düşmanlığı hesaba katmak gerekiyordu. Proletaryanın bir sınıfa dönüşmesi “sadece birliğinin değil, aynı zamanda politik *bilincinin* de büyümesine” bağlıydı ve “bu [sosyal–demokrat] kendiliğindenliğin bilince dönüşmesi” hâlâ Marksist öncünün kendiliğinden sınıf mücadelesine müdahalesi ile bağlantılı olarak tasavvur ediliyordu.¹³⁶

Lenin’in bazı yorumcularının, onun politik tutumundaki görünür çarpıklıklara anlam verebilmek için, yerleşik bir dogmayı sarsan ama yerinden edemeyen bir öğretisel isyan şeklinde bir yorumlama aygıtına başvurmak zorunda kalması fazla şaşırtıcı değildir. Hegemonya mücadelesinin mantığından soyutlanarak alındığında, Lenin’in Sovyete ve onu yaratan kendiliğinden işçi sınıfı hareketine verdiği yanıt, çelişkili eğilimlerin bir diyalektiğini içeriyor gibi değil, birbiriyle çelişen formüller karışıklığına çökmüş gibi görünecektir. Lenin’in teorik söylemi, görünürdeki çelişkileri uzlaştırmak yerine, kendiliğinden sınıf mücadelesinin gerçekliğini yansıtan ve Bolşevik aygıtın direnişiyle damgalanan unsurlara ayrılmaktadır. Lenin’in söylemini birbiriyle çatışan politik güçlerin bir savaş alanına indirgeyen bu yordamı en çok Menşevik tarihçi Solomon Schwarz sistematik şekilde kullanmaktadır, ama Leninist bir öğretisel isyana dair yorumlama aygıtında da bu örtük şekilde yer alır. Bununla birlikte, Lenin’in sovyete yönelik tutumu hegemonya mücadelesi bağlamında yeniden incelendiğinde gereksiz hale gelir.

Kendiliğinden Hareket ve Hegemonya

Lenin’in muzaffer genel grevin hemen ardından işçi sınıfına atfettiği “içgüdüsel, kendiliğinden Sosyal–Demokrat” eğilim, [işçi sınıfının] özgül sosyalist hedeflerin peşinde koşmasına dayanıyor gibi görünmüyordu. Devrimci harekette partili olmayan ideolojinin ve kurumların yaygınlığını açıklamak için yazılmış bir makalede, “hareketin en erken aşamalarında [bile] ... işçilerin sosyalizme doğru yöneliminin ve Sosyalist Parti ile

135 Lenin 1905w, s. 29, 32.

136 Lenin 1905x, s. 60–1.

ittifakı”nın “proletaryanın kapitalist toplumdaki özel konumu”nun sonucu olduğunu kabul etmeye hazırdı. Fakat aynı zamanda, Rusya genelinde fabrikalar, ofisler, alaylar, dinsel cemaatler vb.den kaynaklanan dilekçeler, talepler ve talimatlar incelendiğinde, “özgül sınıf talepleri”nden ziyade “temel haklara yönelik taleplerin” ağır bastığının görüleceğini iddia etmekteydi.¹³⁷

Çoğu durumda, proleterlerin talepleri bile kapitalizm çerçevesinde tamamen gerçekleştirilebilir türden reformlarla sınırlıdır. Rus proletaryasının şimdi ve hemen talep ettiği şey, kapitalizmi zayıflatacak bir şey değil, gelişimini hızlandıracak ve yoğunlaştıracak bir şeydir ... Tümüyle sosyalist talepler hâlâ geleceğin meselesidir ... Proletarya bile, devrimi, olduğu haliyle, azami programın değil asgari programın sınırları içinde yapıyor.¹³⁸

İşçi sınıfı hareketi kendiliğinden Sosyal Demokrat idiyse, bu bilincinden değil pratiğinden dolayıydı, ne düşündüğünden değil ne yaptığından ve nasıl davrandığından dolayıydı. Bunun nasıl olabileceğini kavramak için, kendiliğinden işçi sınıfı hareketinin pratiği, hegemonya mücadelesinin politik-stratejik mantığı ile ilişkili şekilde, özel olarak da burjuva-demokratik devrimin iki yolu arasındaki mücadeleyle ilişkili şekilde ele alınmalıdır. Öncelikle, genel grev Buligin Duması’nı işlemez hale getirmiş ve böylelikle onun temsil ettiği, Çar ile burjuvazi arasındaki uzlaşmayı bozmuştu. Böylece işçilerin devrimci mücadelesi, henüz bilinçli ve dolayısıyla kalıcı şekilde olmasa da, savaşıma ruhu, azmi ve “plebce” yöntemleriyle, liberal burjuvazinin stratejik hegemonyasından kendiliğinden uzaklaşmıştı. “Kentli devrimin ilk büyük zaferi”nin ardından proletaryaya düşen görev,

kırsal alana yaymak suretiyle devrimin temellerini genişletmek ve derinleştirmektir ... Devrimci savaş, başlıca rezervlerini düşmanının eski müttefiklerinden, çarlığın eski taraftarlarından yahut çarlığa körü körüne itaat eden insanlar kampından çıkarması bakımından diğer savaşlardan farklıdır. Rusya genelindeki siyasal grevin başarısı, köylülerin zihinleri ve kalpleri üzerinde, olası herhangi bir manifestonun veya yasanın kafa karıştıran sözcüklerinden daha büyük etki yapacaktır.¹³⁹

137 Lenin 1905z, s. 76.

138 Lenin 1905z, s. 77.

139 Lenin 1905s, s. 433.

Kendiliğinden genel grev hareketi belirleyici bir devrimci dönüşüm olasılığı yaratmakla kalmadı, bunu yaparken, ayrıca, hegemonyanın sadece ideolojik olarak, bilinç, inanç ve kanaat üretimi ve iletimi yoluyla değil, *fait accompli*lerin [oldu bittilerin] üretilmesi/dayatılması yoluyla maddi şekilde uygulanışına da bir örnek oluşturdu. Bu, hem hasmın güçlerini istikrarsız hale getiren hem de yeni bir devrimci koalisyonu harekete geçiren, toplumsal ve politik güçlerin ittifakları sisteminin bir yeniden örgütlenişi olarak proletarya hegemonyasının habercisiydi. İşçi sınıfı, kendiliğinden mücadelesi Rus Sosyal Demokrasisinin burjuva–demokratik devrimde proletarya hegemonyasına doğru stratejik yönelimi ile uyumlu olduğu ölçüde “kendiliğinden Sosyal–Demokrat”tı.

İkincisi, genel grevin gidişatı içinde çıkarılan Sovyet, devrimci demokratların ittifakını kitlesel ölçekte oluşturmayı, proletarya ile köylülüğün devrimci–demokratik diktatörlüğünü uygulamayı ve sonuç olarak devrimin yoluna “proletaryanın bağımsızlık damgası”nı vurmaya olanaklı kılan bir kurumsal biçim sağladı. Lenin, sovyeti, her ne kadar işçi sınıfı hareketinden ortaya çıkmış olsa da, özgül bir proleter sınıf kurumu, işçilere özel bir örgütlenme biçimi gibi görmüyordu. Gerçekten de, analizinde belirleyici olan, bir örgütlenme tarzı olarak sovyetin işçi ve köylü kitlelerine, aydınlara ve küçük burjuvaziye, denizcilere ve askerlere yönelik bir açılım, üzerinde devrimci demokratların koalisyonunun şekillenebileceği bir politik düzlem oluşturmasıydı. [Sovyet,] böyle olmakla ve ancak böyle olmakla, devrimci–demokratik devlet iktidarının bir embriyosunu temsil ediyordu.

İşçi Temsilcileri Sovyetleri’ne dair bu öngörü, RSDİP’in Nisan 1906 Birlik Kongresi için hazırlanan bir Bolşevik kararında açık şekilde formüle edilmiş ve Kongre delegelerine dağıtılan *Kadetlerin Zaferi ve İşçilerin Partisinin Görevleri* başlıklı uzun bir kitapçıkta daha ayrıntılı şekilde üzerinde durulmuştu.¹⁴⁰ Karara göre, “siyasal kitle grevlerinin seyri içinde kendiliğinden, geniş işçi kitlelerinin parti dışı örgütleri olarak” ortaya çıkan sovyetler, zorunlu olarak, “küçük burjuvazinin daha devrimci unsurlarını içine alarak ... genel devrimci mücadelenin organlarına” dönüşür; böyle tam gelişmemiş devrimci otorite biçimlerinin önemi, tamamen ayaklanmaya doğru hareketin etkililiğine bağlıdır.¹⁴¹ Bununla birlikte, bu hareket bağlamında “İşçi, Asker, Demiryolcu ve Köylü Temsilcileri Sovyetleri” gerçekten de yeni devrimci otorite biçimleriydi:

140 Lenin 1906a.

141 Lenin 1906a, s. 156.

Bu organlar, özellikle halkın *devrimci* kesimleri tarafından, tüm yasa ve yönetmeliklerden bağımsız olarak, tamamen devrimci şekilde, halkın yerel dehasının bir ürünü olarak, kendisini ... eski polis prangalarından kurtaran halkın bağımsız faaliyetlerinin bir tezahürü olarak kuruldu. Son olarak, bütün az gelişmiş, kendiliğinden, şekilsiz ve dağınık karakterine rağmen, bunlar, bileşimi ve etkinliği bakımından, gerçekten de *otorite* organlarıydı ... Toplumsal ve siyasal nitelikleri bakımından, halkın devrimci unsurlarının diktatörlüğünün temelleriydi.¹⁴²

Ancien regime'in [eski rejimin] yetkilendirmesi olmadan ve aslında ona karşı mücadele içinde kurulan sovyetlerin ve benzer kurumların otoritesi ne silah gücüne, ne paranın gücüne, ne de yerleşik kurumlara itaat alışkanlığına dayanıyordu; “geniş kitlelerin güvenine” ve “tüm kitlelerin” yönetim pratiğine katılmasından başka bir şeye dayanmıyordu. Eskisinden farklı olarak, yeni otorite, faaliyetlerini ritüel, gizlilik veya uzmanlık iddialarıyla gizleliyordu: “Hiçbir şey gizleliyordu, hiçbir sırrı, yönetmeliği, formalitesi yoktu ... Herkese açık bir otoriteydi, tüm işlevlerini kitlelerin gözü önünde gerçekleştirdi, kitlelere ulaşabiliyordu, doğrudan kitlelerden çıkmıştı ve halk kitlelerinin, onların iradelerinin doğrudan ve dolaysız bir aracıydı”. Bu “kitleler” aynı zamanda baskı ile sindirilmişleri, ideoloji, alışkanlık veya önyargı ile aşağılanmışları veya basitçe dar kafalı kayıtsızlığa yatkın olanları da içerdiğinden, sovyetlerin devrimci otoritesi tüm halk tarafından değil, “devrimci halk” tarafından uygulanmaktaydı. Fakat bu ikinciler, eylemlerinin gerekçelerini sabırla ve ayrıntılı bir şekilde açıkladılar ve “tüm halkı sadece devlet ‘idaresi’ne değil, aynı zamanda yönetimine ve aslında devletin örgütlenmesine memnuniyetle dâhil ettiler”.¹⁴³ Sovyetlere dair bu açıklama, yeni otoritenin, sadece embriyonik bir devletten (ki pek böyle de değildi) çok, embriyo halinde bir anti-devlet oluşturduğu içerimini barındırır. Bu içerim henüz *Devlet ve Devrim*'de olacağı gibi netleştirilmiş değildi, ama halk ile siyaset aygıtı arasındaki, halk ile devlet iktidarının örgütlenmesi arasındaki karşıtlığın çözümlüşüne dair bir hissiyat aktarılmıştı. Sovyet, kitlelerin –işçi ve köylülerin– toplumsal, ekonomik ve kültürel mücadelelerinin siyasal iktidar için devrimci mücadeleyle birleşebileceği, birbirini güçlendirip destekleyebileceği bir kurumsal biçim sağlamıştı.

Lenin'in 1905–6'daki sovyet analizinin “devrimci öz-yönetim”, “işçi kongresi” ve partili olmama ilkesine dair eleştirileriyle çeliştiği varsayılırsa, ne analitik gücü ve zarafeti ne de *Devlet ve Devrim*'de geliştirilen

142 Lenin 1906c, s. 243.

143 Lenin 1906c, s. 244–5, 247.

devlet teorisi ile olan yakınlığının boyutları takdir edilebilir. Doğru anlaşıldığında, yani hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığı açısından anlaşıldığında, eleştirinin analizle çelişmeyip, onu mantıksal açıdan izlediği görülür. Sovyetleri karakterize etmek için “devrimci öz–yönetim” temasına başvurmak, bunu dolaşıma sokanların, Menşeviklerin politik yönelimine başvurmaktı. Lenin’in gördüğü gibi, onların elinde “devrimci öz–yönetim”in uygulanışı, karşı–devrimci baskının kaçınılmazlığına dair hiçbir stratejik öngörü olmaksızın, basitçe Çarlık hükümetinin usulleri ile işbirliğinin yanına konulmaktaydı. Fakat hegemonya mücadelesinin mantığından soyutlanmış olarak bu şekilde kavrandığında, devrimci ayaklanmayı örgütlenme ihtiyacının inkârını veya en iyi durumda, onun örgütlenmesinde inisiyatif almanın reddini temsil ediyordu. Bu bağlamda, devrimci öz–yönetim devrimci halkın diktatörlüğüne yakınlık değil, bunun bir siyasal pedagoji deneyimine tabi kılınmasıdır ve Lenin’in eleştirisinin hedefi tam da buydu.

Aynı şey, *a fortiori* [daha güçlü bir nedenle], sovyetleri işçi sınıfının partili olmayan örgütleri biçiminde tanımlamak gibi ilave bir dezavantaj barındıran “işçi parlamentosu” ve “işçi kongresi” gibi formülasyonlar için de geçerlidir. Bu şekilde ifade edildiğinde, sovyetler, proleter olmayan kitleleri dışlayacak ve RSDİP’in önderliğinden uzaklaştıracaktı. Lenin’in analizinde sovyetin partili olmayan yapısı, içinde proletarya, küçük burjuvazi ve köylü kitlelerinin bir koalisyonunun şekillenebileceği bir politik arena sağlaması bakımından esastı. Partili olmamak aslında bir burjuva ilkesiydi, ama devrimci süreç işçilerle burjuva demokratların ittifakını gerektirdiği ölçüde, bu bir kayıp değil kazançtı; işçi sınıfının politik bağımsızlığını korumak için Sosyal Demokrat Parti’nin önderliği gerekliydi. Ne kadar paradoksal görünse de, bu önderlik tam da devrimci ayaklanmanın örgütlenmesi için bir sınıf ittifakı planlamak ve sonuç olarak “işçi kongresi” vb. nosyonların temsil ettiği stratejik kafa karışıklığını gidermek için uygulanmaktaydı.

Sovyetlerin doğuşunda sergilendiği üzere, işçi sınıfı mücadelesinin kendiliğinden Sosyal Demokrat eğilimi, Marksist sınıf analizinin politik derslerine açık olmaya indirgenemezdi: “Her zaman Sosyal–Demokratlarla devrimci burjuva demokratların militan bir ittifakına olan ihtiyaçtan söz ediyorduk. Biz bundan bahsederken işçiler bunu fiilen gerçekleştirdiler”.¹⁴⁴ İşçilerin yaptığı şey Marksist teorisin sağladığı tavsiyeyi uygulamaya koymak değildi sadece; politik yenilik yapabildik-

lerini ve bunu yaparken de Marksist teorinin gündemindeki kilit bir soruna pratikte çözüm ürettiklerini gösterdiler. Fakat Sosyal Demokrat tarzda yaptıkları şeyi bilinçle değil kendiliğinden yapmışlardı. Yaptıkları yeniliği hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığı bağlamına oturttukları, onların pratiğinin teorisini sağlayacak olan Lenin’di. İşçi sınıfının yapmış olduğu şey tam olarak neydi? Liberal burjuvazinin hegemonyasını bir an için kesintiye uğratmakla ve kendisi için siyasal yaşam deneyimi kazanmakla kalmamış, içinde farklı devrimci–demokrat güçlerin, kitlelerin bir koalisyonunda, yani işçi–köylü ittifakında birbiriyle uyuşabileceği ve devlet iktidarını alabileceği yeni bir kurumsal biçim kurmuştu. Böylelikle burjuva–demokratik devrimde hegemonya için kendi kabiliyetini ortaya koymuştu.

Sovyet örgüt biçiminin bu hegemonik potansiyeli, ancak, hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığına uygun eylem aracılığıyla kalıcı şekilde gerçekleştirilebilirdi. Bu nedenle, karşı–devrimin şiddetini karşılamak ve yenmek için silahlı güce başvurulmasını ve politik mücadelenin değişen konjonktürlerini kavramak ve ideolojik kafa karışıklığı kaynaklarını denetim altında tutmak için Marksist analize başvurulmasını gerektirecekti. Sovyet, Marksist öncü partinin müdahalesini gereksiz kılamazdı, ama sovyet ve benzeri örgütlenme biçimleri, proletarya hegemonyası mücadelesinin daha az gerekli olmayan bir yönünü somutlaştırmıştı. Siyasete şeklini ve dokusunu veren uzlaşmaları yerinden etmekle yaptıkları şey bir anlamda siyasal yaşamın uzamını yeniden düzenlemektir: Politik karar alma sürecini halk kitlelerinin denetimine açarak, kitleleri siyasete girmeye cesaretlendirdiler; toplumsal, ekonomik ve kültürel talepleri ve halkın şikayetlerini otokratik rejime yönelik saldırıda bir araya getirerek, politik mücadelenin boyutlarını açık şekilde genişlettiler; mücadeleye katılımın yolunu kesen formaliteleri kaldırarak, halk güçlerinin tüm çelişkili çeşitliliği içinde bir arada akmasını sağladılar. Tüm bu yollarla, politik mücadele düzlemini, Marksist öncü partinin proletarya hegemonyası politik projesini daha etkin şekilde izlemesini sağlayacak biçimde yeniden yapılandırdılar. Sovyet kurumu, mücadele düzlemini bu şekilde dönüştürerek, bir parti projesi olarak proletarya hegemonyası fikri ile proletarya hegemonyasının burjuva–demokratik devrim yoluna maddi olarak kaydedilmesi arasında bir bağlantıyı temsil ediyordu. Sovyeti bu bağlamda teorileştirmek, Lenin’in proletarya hegemonyasına dair tutarlı bir tarihsel maddeci anlayışı en sonunda bir araya getirmesini sağladı.

Birkaç yıl sonra, sovyetlere özel bir referans vermeksizin de olsa, proletarya hegemonyası fikrini tanımlamak için mekânsal bir metafora başvuracaktı:

Sınıfı, sınırları ve biçimleri liberaller tarafından belirlenen veya izin verilen alanla sınırlayan birisi, sınıfın görevlerini anlamıyordur. Sadece, sınıfın dikkatini (ve bilincini, pratik faaliyetini vb.) bizzat bu alanı, tüm biçimini, tüm şeklini liberallerin izin verdiği sınırların ötesine genişletmek üzere yeniden inşa etme ihtiyacına yönelten kişi sınıfın görevlerini anlar ... İki formülasyon arasındaki fark ... tam da, *diğer şeylerin yanı sıra*, ilkinin işçi sınıfı “hegemonyası” fikrini *dışlaması*, ikincinin ise bu fikri bilerek tanımlamasıdır.¹⁴⁵

Hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığının zemini toplumsal sınıfların mücadelesiydi, [bu mantık] sadece hasım hegemonik projeler arasındaki mücadele aracılığıyla işlemekteydi. Silahlı çatışmaya hazırlıklı olmayı, ayaklanma sanatını uygulamaya hazır olmayı dikte ediyordu. Marksist analiz bilimi ve ikna sanatı ile yürütülen bir fikirler savaşı içeriyordu. Fakat bizzat savaş alanının şekli, dış hatları ve boyutları üzerine mücadeleden koparılamazdı. Bu mücadele örgütlenme sanatına uygun olarak bilinçli şekilde yürütülebilirdi, fakat çoğu zaman kendiliğinden gelişecekti; [mücadelenin] yatağı, halk katılımının katıksız ağırlığı ile öngörülme-yen yollardan güçlendirilecek veya dönüştürülecek olan kurulu düzende doğaçlama değişikliklerin yahut buna meydan okumaların ürünüydü. Siyasal aktörlerin birbirlerinden beklentilerini yöneten ve siyasetin maddi ortamına yayılmış olan uzlaşımlar, politik eylem için bir alan oluşturur ki bu alan, içinde bulunanların elinde değişmeye tabi olmakla birlikte, aktörlerin planları için hem çeşitli eylem olanakları sunar hem de bir tür yapısal kısıtlama uygular. Tıpkı kendine has bir stadyuma uyum sağlamak zorunda olan beyzbol oyuncularını gibi, bireysel aktörlerin bu alanla karşılaşmaları, tamamen ikna olma veya tamamen zorlama değil, koşulların gücü gibi bir şeyle karşılaşma biçimindedir. Böylece, hegemonya uygulaması kendisini sadece iknaya rızada veya zor korkusunda değil, aynı zamanda koşulların gücüne uyum sağlamada da hissettirebilir. Kendiliğinden işçi sınıfı hareketi, sovyetleri yaratmakla, bazı kısıtlamaları diğerlerinden daha acil, bazı olasılıkları diğerlerinden daha gerçek, bazı tehditleri diğerlerinden daha makul, bazı argümanları diğerlerinden daha ikna edici kılarak politik eylemin koşullarını dönüştürmüştü; siyasal alanı bu şekilde yeniden inşa ederken, aktörlerin –sadece işçilerin kendileri

değil, aynı zamanda köylülerin, askerlerin, denizcilerin, çalışanların, aydınların (ve elbette toprak sahiplerinin ve burjuvaların)– burjuva–demokratik devrimde hegemonya için politik mücadele ile ilişkili olarak kendilerini yeniden yönlendirmelerini sağlamış/gerekli kılmıştı.

Hegemonya Mücadelesinde Teori ve Pratik

Bu politik–stratejik mantığı köylülerin ve işçilerin kendiliğinden devrimci hareketlerinin analizine uygulayan Lenin, proletarya hegemonyası projesine daha somut bir yönelim kazandırabilirdi. Devrimden önce, hegemonya uygulamasını bir halk kürsüsüne benzetme yoluyla karakterize etmişti; bu kürsünün işlevi, rejime karşı halkın tüm şikayetlerini eklemlenmekti; bu evrensel rol korundu, ama bir yandan rakip bir burjuva hegemonyası projesinin tehdidi ve diğer yandan devrimci bir köylü hareketinin ortaya çıkışı, hegemonyanın işçi sınıfı ile köylülük arasında bir ittifak biçimini almasını gerektirdi. Proletarya hegemonyasının hedefinin artık sadece Rus toplumunun az veya çok kapsamlı burjuva–demokratik dönüşümü şeklinde soyut ve teleolojik terimlerle tasarlanması gerekmiyordu, ama köylü devrimi aracılığıyla, kapitalist toprak rantının çeşitli biçimleriyle ve bunun sonucunda ortaya çıkan toplumsal ilişkilerle belirli ilişki içinde anlaşılabilirdi. Hegemonya daha önce bir tür genelleştirilmiş proletarya nüfuzu biçiminde anlaşılırdı, pratikte salt parti propagandasının yayılmasıyla karıştırılma eğilimi vardı, ama proleter–köylü ittifakını yürürlüğe koyabilen ve devrimci devlet iktidarı uygulayabilen kurumsal bir form olarak sovyetin ortaya çıkmasıyla, hegemonya somut olarak işçi sınıfının kitlesel eylemini kapsayacak biçimde kavranabilirdi.

Lenin’in siyasal analizlerinde iş başında olan politik–stratejik mantık, sınıf mücadelesindeki konjonktürel değişimlere karşı açık olmayı dikte ediyordu. Bu, onun teorik tutumuna bir derece düşünümsellik kattı, kendiliğinden kitle hareketlerinin pratik deneyimini, Marksist teorinin boşlukları ile bağlantılandırmasını sağladı. Menşevik hegemonya nosyonunun özünü oluşturan proleter öz–etkinlik fikri çok başka bir anlamda uyarlanabilirdi. Herhangi bir durumun sınırlarına uygun olarak, sınıf mücadelesinin koşullarındaki değişimlere göre kendini farklı şekilde ortaya koymaktaydı. Fakat hangi biçimi alırsa alsın, işçi sınıfının öz–etkinliği her zaman Bolşevizmin hegemonik yönelimine karşıtılık içinde ileri sürüldüğünden ve bu nedenle asla hegemonya mücadelesinin stratejik mantığı ile ilişkili kavranmadığından, onu tanımlayan şey

sosyalist hedefi önceden göstermesi, onu niyetin içinde kapsamıydı. Bu anlamda teori ile gerçeklik arasında hiçbir mesafe, hiçbir teorik boşluk yoktu, ama aynı zamanda teorik gelişme olasılığı da yoktu. Verili duruma uygun öz-etkinlik biçimi, kendiliğinden, *ad hoc* şekilde [doğaçlama] gelişmek zorunda kalacaktı. Proleter öz-etkinlik çağrısı, devrimin yenilgisinin dayattığı mücadele alanına uyarlanacaktı; Menşevikler, bu alanın sınırlarına itiraz etmek yerine, illegal parti aygıtının terk edilmesine ve harap olmasına izin verecekti. Lenin'in stratejik haritasında Menşevizm uzun zamandır liberal burjuvazinin hegemonya kanalı rolünü oynamıştı ve bunun, burjuva-demokratik devrimde proletarya hegemonyası projesinin terk edilmesi anlamına geldiğini öne sürmekteydi. Menşevikler hegemonya dilini giderek daha fazla terk edecekti. Fakat hegemonya kavramını Lenin'in kullandığı şekliyle hiç kullanmadılar, dolayısıyla terk etmiş de olamayacaklardı.

Sovyetlerin kurulmasına dair Menşevik tutum, on sekizinci yüzyıl kimyacıları Joseph Priestley ve Carl Wilhelm Scheele ile bir karşılaştırmaya davetiye çıkarıyor. Deneysel olarak oksijen üreten ilk insanlar olsalar da, başarılarını bilimsel açıdan kavrayamadılar. Yanmayı oksijen tüketimiyle değil mutlak bir yanıcının –filojiston– açığa çıkışıyla izah eden yaygın teorinin kategorilerinin tutsağıydılar; Scheele bu ürüne “ateş-hava”, Priestley ise “filojistondan arındırılmış hava” adını verdi. Meslektaşlarının ürettiği deneysel kanıtları kullanarak, eski teorinin terimlerini eleştirme ve yeni bir kavramsal aygıt geliştirme, “ateş-hava”yı yeni bir kimyasal element olarak tanımlama ve oksijenin bilimsel keşfini gerçekleştirme işi Antoine Lavoisier'e düştü. Benzer şekilde, Menşevikler sovyetlerin kuruluşunda yer almış olsalar da, bunları teorik açıdan sadece işçi sınıfının öz-etkinlik aracılığıyla politik eğitimi için bir forum olarak kavradılar. Sovyetleri hegemonya mücadelesinin politik-stratejik mantığı bağlamına oturtan Lenin, onların öz-etkinliğinin neyi içerdiğini belirleyebildi, böylelikle belki de Menşeviklerin Priestley'i karşısında Lavoisier rolünü oynadı. Sovyetlerin devrimci yerel öz-yönetim biçimleri diye nitelenmelerini eleştirebiliyor ve bunların içinde devrimci demokratların ittifakının somutlaşma ve dolayısıyla devlet iktidarını alma kapasitesini ayırt edebiliyordu.¹⁴⁶

Köylü hareketiyle ve özellikle de kendiliğinden işçi sınıfı hareketi tarafından sovyetlerin kurulmasıyla ilgili analizleri aracılığıyla, Ne

146 Oksijen/filojiston analojisi, Engels'in verdiği örnek (“Önsöz” Marx 1885, s. 5–16) ve bu benzetmeye Marx'ın değer kavramı ile bunun Ricardocu önceli arasındaki ilişkiyi aydınlatmak için başvuran Althusser (1970c, s. 149–57) tarafından anımsatılmıştır.

Yapmalı?'da işlenen kendiliğindenlik ve bilinç mantığı genişletilmiş ve böylelikle düzeltilmişti. Kendiliğinden hareketlerin "bilinci" sadece öngörmekle kalmayıp aynı zamanda ona meydan okuyan yollardan yenilik yaptığının kabul edilmesiyle, Marksist teorinin kendisi politik mücadelenin mantığı içine yerleştirildi. Bilinçle çelişkili ilişkisi yoluyla tanımlandığında, kendiliğinden yenilikler bilincin yeniden öne sürülmesini değil, düzeltilmesini ve geliştirilmesini gerektiriyordu. Kendiliğinden işçi sınıfı hareketine bilinç aktarma ihtiyacına rağmen değil, tam da bu nedenle, bunun tersi, yani kendiliğinden hareketin yenilikçi kapasitesini bilince aktarma ihtiyacı kabul edilebilirdi. Bu çelişkili ilişki, Lenin'in somut durumun somut analizi üzerindeki ısrarının bağlamını oluşturur:

Tüm soyut formüllere ve tüm öğretisel reçetelere kesinlikle karşı olan Marksizm, gelişen *kitle* mücadelesine karşı özenli bir tutum talep eder; hareket geliştikçe, kitlelerin sınıf bilinci arttıkça, ekonomik ve politik krizler akut hale geldikçe, bu mücadele sürekli olarak yeni ve daha çeşitli savunma ve saldırı yöntemlerine yol açar ... Marksizm hiçbir koşul altında kendisini sadece verili bir andaki olası ve mevcut mücadele biçimleriyle sınırlandırmaz; verili dönemdeki katılımcıların bilmediği yeni mücadele biçimlerinin, verili toplumsal durum değiştikçe *kaçınılmaz olarak* ortaya çıktığını kabul eder. Bu bakımdan Marksizm, deyim uygunsa, kitle pratiğinden *öğrenir* ... Gelişiminin verili aşamasındaki verili hareketin somut durumunun ayrıntılı bir incelemesi yapılmaksızın belirli bir mücadele aracının kullanılıp kullanılmayacağı sorusuna evet veya hayır yanıtı vermeye kalkışmak, Marksizmi tamamen terk etmek anlamına gelir.¹⁴⁷

Mücadelenin koşulları, hegemonik olsa bile herhangi bir siyasal aktörün buyruklarından bağımsız değişir. Bugün oluşturulan bir tutum, bir hasmın stratejik hesaplarına, aktörün kendi eylemlerinin öngörülemeyen sonuçlarına veya kendiliğinden yeniliklerin mantığına uygun olarak yarın daima değişiklik geçirebilir. Bu yüzden hegemonik bir proje, politik mücadelenin değişen konjonktürlerine uyum sağlama yeteneğini gerektirir. Bir hegemonya siyaseti, somut konjonktürle bağlantı kurmak için, değişimi sürükleyen ve buna direnç gösteren temeldeki yapılara dair farkındalığı, toplumsal ve politik yeniliğin farklı mahallerine, kaynaklarına ve biçimlerine açıklıkla birleştirmelidir. Böyle bir siyaset öncü ile kitleler arasında diyalektik bir ilişki tanımlar ve bu ilişkinin mantığı,

147 Lenin 1906f, s. 213-14.

teori ile pratiğin ilişkisini şekillendirmelidir. Lenin, sınıf mücadelelerinin ortasında teoriyi bu şekilde yeniden düzenleyebildiği ölçüde, bunun zorunlu olarak konumlandırılmış ve dolayısıyla sınırlı karakterini pratikte kabul etmişti; teorinin bu şekilde konumlandırılmış olması, ortodoks Marksizmin soyut uyumlarına eleştirel bir mesafeyi temsil ediyordu ve böylece bunun sınırlarını araştırma ve bu suretle ileriye itme işini kolaylaştırıyordu. Ve eğer teorinin gerçekten de sınıf mücadelesine göre konumlandırılması gerekiyorsa, bu iş tam olarak hegemonya mücadelesinin bir başka yönü olarak anlaşılmalıdır.

Bölüm 8

Emperyalizm ve Hegemonya Mantığı: Sınıf Mücadelesinde “Halk”

“Deneyimin yapısının değişmesi ...”

Bu sisli kış sonu sabahında Broadway’den geçerken, kent her zamanki gibi çekici, ama güneyde binlerce mil uzakta tavuk, yumurta ve hint armudu ile geçinen küçük çiftlikler ulus ötesi şirketlerce satın alınıp, millerce uzunlukta ihraç tütün ve kahveye boğuluyor; ve şimdi çiftçi, öyle görünüyor ki, nesiller boyunca sürdüğü toprağını geride bırakıp kenar mahallede yasadışı bir çatı katı bölmesine sığınıyor. Belki de bozuk para verdiğinde gördüğün eldir o köşedeki büfede dergilerin arkasından; sermayenin yerinden ettikleri başkente gelmiştir.

Deneyimin yapısının değişmesi

And yaylasındaki çiftçiye şunu söyledi

“Yaşam tarzın eskimiş.” – Ama bu hep böyle değil miydi ki?

Soruyorum, okuduğum sütun birinci sayfadan

PARA&EKONOMİ’ye taşıyor. Ama *hayır*, diyor burada, sürülenler

mukavvadan *favelalara*, gezegenin barakalarına akıyor

evrakları olmayan göçmenlerin kiralari yüksek, ki böylece

daha az para göndersinler şu eskimiş, açlık çeken

akrabalarına *yüksek yayladaki*, hep daha ince havaya ve toprağa itilen; farkına varılmadan anlatı değişmişti.

– Anne Winters¹

Savaş ve Sosyalizmdeki Bölünme

Sırp milliyetçilerin Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand’a yönelik suikasti, Avrupa’nın büyük güçlerini içine alan bir askeri ittifaklar sistemi bağlamında gerçekleşmişti. Bu suikast bir savaşı tetikledi ki bahis konusu olan şey, Lenin’in öne süreceği gibi, dünyanın güçler arasında bölüşülmesi ve yeniden bölüşülmesiydi; savaş, kökleri kapitalizmin yeni, emperyalist aşamasında yatan bir mücadele haline gelmişti. Çatışma yıllardır mayalanmakta ve –bilhassa İkinci Enternasyonal’in Marksist düşünürleri ve sosyal demokrat partileri tarafından– öngörül-mekteydi. Rudolf Hilferding’in *Finans Kapital*’inde² ve Rosa Luxemburg’un *Sermaye Birikimi*’nde³ militarizmin olağanüstü büyüme-sinin kökleri, sömürgelere ve genel olarak tahakküme yönelik emperyalist arayışı harekete geçiren temel bir kapitalist nedene bağlanmıştı. Kautsky ise *İktidara Giden Yol*’da emperyalizm, militarizm ve sınıf karşıtlıklarının yoğunlaşması arasında zaten bir bağ kurmuştu: Proletaryanın gücünün artması ve bunun burjuvazide yarattığı kaygı otuz yıl boyunca bir Avrupa savaşını önlemişti, ama “büyük güçler, tüfeklerin en sonunda kendiliğinden ateşleneceği bir duruma doğru ilerliyorlar”dı.⁴ Emperyalizm ve militarizmle savaşmak uluslararası proletaryanın görevidi: “Savaş devrim demek”ti ve proletarya “mevcut hükümet yapısı çerçevesinde olanaklı en fazla gücü elde ettiğinde, daha ileri gidebilmesi için bu çerçevenin dönüşmesi bir koşul haline geldiğinde, artık *erken* bir devrimden söz edilemez”di.⁵ Enternasyonal’in 1907 Stuttgart Kongresi “Militarizm ve Uluslararası Çatışmalar” hakkında bir karar aldı; karar, Sosyal Demokratları, savaşın kışkırttığı krizi kapitalizmin çöküşünü hızlandırmak için bir araç olarak kullanmakla yükümlü tutuyordu.⁶ 1912 Basel Kongresi bir “Manifesto” yayınladı; bunda savaşın ekonomik ve politik krize yol açacağı öngörülüyor, işçilere kapitalist kâr, hanedan onuru veya gizli diplomatik anlaşmalar uğruna birbirlerine yöneltilecek herhangi bir şiddeti suç saymaları talimatı veriliyor, sosyalistlerin görevinin de, devletin savaş zamanı zorluklarından ve kitlelerin öfkesinden sosyalist devrimi ilerletmek üzere yararlanmak, ayrıca burjuva hükümetlerini, savaşın ektiğinden ne biçilebileceğini

2 Hilferding 1910.

3 Luxemburg 1913. [2004].

4 Kautsky 1909, s. 80.

5 Kautsky 1909, s. 84.

6 Bkz., örneğin Joll 1955’deki açıklama; ayrıca bkz. Lenin 1907a, s. 80; 1907b, s. 92.

gösteren, Paris Komünü ve Rusya'daki 1905 devrimi örnekleriyle tehdit etmek olduğu belirtiliyordu.⁷

Dünya Savaşı kapitalizmin krizinin somut bir ifadesi olduğu gibi, uluslararası sosyalizmde bir süredir varolan larva halindeki krizi (*crise larvée*) de Lenin'i şaşırtan bir hızla olgunluğa ulaştırdı. Uluslararası proleter dayanışmaya dair sihirli sözler, savaştan ülkelerde yayılan yurtseverlik duygusu fırtınasında dağılıverdi. Silah başına geçme çağrısı işçilere bir macera tadı, anavatanın savunucuları olarak saygı görme fırsatı ve kahramanca zafer rüyaları sunmaktaydı.⁸ Savaş çabası, birçok Sosyal Demokrata göre, ulusal birlikten, toplumdan ve yurttaşlıktan –gittikçe rahatsızlık veren– sürgünün sonuna işaret etmekteydi.⁹ Bazı Sosyal Demokratlar, kaçınılmaz gördükleri şeye basitçe boyun eğdiler. Plehanov gibi diğerleri ise daha fazla coşku sergilediler: “Yaşlı ve hasta olmasaydım orduya katılırdım. Alman yoldaşlarımızı süngülemek bana büyük zevk verirdi”.¹⁰ Böylece İkinci Enternasyonal partileri, savaşın ilk patlamalarıyla birlikte, kimi isteksizce kimi coşkuyla teslim oldular. Sadece Rusya ve Sırbistan'da Sosyal Demokrat parlamento heyetleri kendi hükümetlerinin savaş kredilerini onaylamayı reddettiler. Bu sosyalist yurtseverlik her yerde özgürlük, ilerleme ve demokrasi renkleriyle donatılmıştı. Hatta Almanlar bunu Marx ve Engels'ten Çarlığa karşı savaş çağrısı yapan alıntılarla süsleyebiliyordu. Fransızlar ve İngilizler ise, Prusya militarizminin tehdit ettiğinden kuşku duymadıkları demokratik özgürlüklerin savunusuna dair daha genel referanslarla yetinmek durumundaydı. Bu tür bir argüman Ruslar için kimi sorunlar yaratıyordu, ama itilaftaki arkadaşlarının davasını ikinci plana atarak bunun üstesinden gelebileceğini düşünenler de vardı. Ne kadar coşkulu yahut isteksizce olsa da, akıl yürütme ne kadar bulanık yahut açık olsa da, çoğunluğun egemen sınıfların savaş amaçları ardında sıralanması, işçi sınıfı hareketini geri dönülmez şekilde bölen bir ihanetti. Rosa Luxemburg, ölüm yargısını ilk dile getirenler arasındaydı: “4 Ağustos 1914'te Alman Sosyal–Demokrasisi politik görevinden çekildi ve aynı zamanda Sosyalist Enternasyonal çöktü. Bu gerçeği inkâr etmeye veya gizlemeye yönelik tüm girişimler ... nesnel olarak, çöküşe yol açmış olan, sosyalist partilerin feci şekilde kendi kendilerini aldatışlarını, hareketin iç hastalığını, sürdürme ve haklı çıkarma eğilimindedir”.¹¹

7 Bkz. Lenin 1915b, s. 213; 1915d, s. 307–8; ayrıca bkz. Luxemburg 1914–15, s. 293–301.

8 Bu nokta Mitchell ve Stearns 1971'de gayet iyi ele alınmaktadır.

9 Bkz. Mitchell ve Stearns 1971; ayrıca bkz. Roth 1963, XI ve XII bölümler.

10 Aktaran: Baron 1963, s. 324.

11 Luxemburg 1915, s. 197.

Hegelci Bir Aydınlanma Anı mı?

Etkili bir yorum geleneğine göre, sosyalist enternasyonalizmin savaş-taki krizi sadece Sosyalist Enternasyonal’in çöküşünün değil, aynı zamanda Lenin’in savaş öncesi Marksizmini tanımlayan teorik koordinatların da çöküşünün işaretiydi. Tarafsız bir ülkede siyasi sürgün olan Lenin, Bern’deki halk kütüphanesinin sessizliğine çekilip, Hegel’in en soyut yapıtı *Mantık Bilimi*’nin diyalektiği ile mücadeleye koyuldu. Bu karşılaşmadan yeni bir diyalektik anlayışı ve Marksizmin buna tekabül eden bir yeniden düşünülüşü doğacaktı. Raya Dunayevskaya’ya göre Lenin’in *Mantık Bilimi* üzerine defterleri “Marksizm içindeki büyük bölünmenin felsefi temeli”ni sunmaktaydı. Bu defterler, maddi, ekonomik güçlerle “insani, öznel güçler arasındaki, bilim ile insan etkinliği arasındaki ilişkinin” tümüyle yeniden kavramsallaştırılmasıydı ve Lenin’in savaş öncesindeki felsefesinin “kaba maddeciliğine karşı, felsefi idealizme hakikatin teslim edilmesi” etrafında dönmekteydi.¹² Leninist diyalektik sadece sosyalist enternasyonalizme ihanet edenleri olumsuzlamıyordu: “İkinci Enternasyonal’in çöküşü kendisine Marksist diyen tüm önceki düşüncelerin ve düşünce yöntemlerinin, yani yerleşik Marksizmin tamamının yıkılışı anlamına geliyordu” – sadece Kautsky’nin değil, aynı zamanda Buharin’in, hatta Lenin’in kendi savaş öncesi Marksizminin de.¹³ Lenin’in eleştirisinin küllerinden, devrimci öznelliğin yaratıcılığını ortaya koyan bir dizi yenilikçi analiz doğacaktı: Emperyalizmin çelişkileri, ezilen halkların anti–emperyalist failliği, sovyetlerin bürokrasiye ve emekçi kitlelerin de devlete karşı devrimci faaliyeti.¹⁴ Kevin Anderson, Lenin’in Hegel’le karşılaşmasına dair kitap boyutunda bir incelemede bu düşünce çizgisini ayrıntılandırır ve bunu *Ne Yapmalı?*’nın Lenin’ine ilişkin geleneksel görüşle bağlantılandırır. İkinci Enternasyonal Marksizminin diyalektiği ve dolayısıyla devrimci öznelliği kavrayamaması, Lenin’in öncücü siyasetine atfedilen otoriterlikten sorumlu tutulur; sadece Hegel ile ilişkilenişi Lenin’in “bugün geçerli olan tek Marksizm türüne, özel olarak geleneksel sanayi işçi sınıfına dayanmayıp, bir çoklu öznellik kavramı barındıran bir Marksizme giden yola işaret etmesini” sağlamıştır.¹⁵ Daha yakın bir tarihte Slavoj Žižek, Lenin’in Hegelci aydınlanma anı temasını Lacancı bir pathosa bürümüştür: “Kurtarmak

12 Dunayevskaya 1971, s. 168, 171.

13 Dunayevskaya 1971, s. 172.

14 Dunayevskaya 1971.

15 K. Anderson 1995, s. xiv [2014, s. 32].

istediğimiz Lenin, oluş–halindeki–Lenin’dir; temel deneyimi, eski referans noktalarının artık işe yaramadığı felaketli bir yeni konjonktüre fırlatılmışlık olup, böylece Marksizmi yeniden icat etmek zorunda kalan Lenin”.¹⁶ Bu “Lenin’e diyalektik dönüş, mevcut küresel şartlarda, emperyalizm, sömürgecilik ve dünya savaşı koşullarında devrimci projeyi yeniden icat etme ‘Leninci’ jestini yinelemeyi amaçlamaktadır”.¹⁷ Fakat yinelenecek “jest” politik–stratejinin ne yeniden yürürlüğe girmesi ne de yeniden düzenlenmesidir, katıksız devrimci öznellik deneyimidir, geleceğe açıklıktır: “Lenin’in 1914 için yaptığını, zamanımız için yapmamız gerekiyor ... burada ‘Lenin’, mevcut bayat ideolojik koordinatları, içinde yaşadığımız felç edici *Denkverbotu* [düşünme yasağı] askıya almaya dair zorlayıcı özgürlüğü ifade ediyor. Basitçe, yeniden düşünmeye ve eylemeye başlamaya izin var anlamına geliyor”.¹⁸

Hegselci bir aydınlanma anı etrafında örgütlenen yorumlar, İkinci Enternasyonal’in Marksist ortodoksluğunun öznel bir boyuttan yoksun olduğu biçimindeki karikatüre dayandığı ve *Ne Yapmalı?*’ya dair geleneksel kabulden beslendiği ölçüde, önceki bölümlerde geliştirilen argüman –ve sunulan kanıtlar– karşısında ciddi sorunlar yaşayacaktır. Bu yorumlar, aynı zamanda, Lenin’in savaş dönemindeki Kautsky eleştirisinin biçimiyle de pek uyumlu değildir. Lenin’in Kautsky’ye yönelik bu eleştirisi, hem dramatik şekilde değişen bağlam ve savaş konjonktürü ışığında Marksist konumları yeniden düşünmedeki başarısızlığın eleştirisi, hem de Marksist ortodoksluk tarafından hâlihazırda zaten sağlamca oluşturulmuş devrimci konumların –husumetlerle karşılaşılınca– terk edilşinin eleştirisiydi. Eski koordinatların *hepsi* de işe yaramaz diye bir kenara atılacak değildi. Lenin, müdahalesini put kırıcı bir girişim gibi değil, bir geleneğin savunusu şeklinde kavırıyordu; bu devrimci gelenek, yeni olanla karşılaşıldığında yenilik yapmaya izin vermek bir yana, bunda ısrarcıydı da, ama yine de gelenektir. Bu durum, Lars Lih’in, yaygın şekilde Leninist bir yenilik olarak görülen emperyalizm teorisinin Kautsky’nin 1909 tarihli *İktidara Giden Yol*’unda zaten “her şeyiyle” bulunduğu argümanını öne sürmesini sağlamıştır.¹⁹ Şimdi, hakkında başka ne denilirse denilsin, bu fikir, “uluslararası

16 Budgen, Kouvelakis ve Žižek (der.) 2007, s. 3; ayrıca bkz. Lowy 1976; Michael–Matsas 2007; K. Anderson 2007; Kouvelakis 2007; ve Balibar 2007.

17 Budgen, Kouvelakis ve Žižek (der.) 2007, s. 3.

18 Budgen, Kouvelakis ve Žižek (der.) 2007, s. 4. Benzer şekilde, genel olarak failliğin gerekleri meselesinin belirli koşullar altında etkili eylemde bulunabilmek için gereken somut analizler meselesiyle birbirine karıştırılması Shandro 1998’de eleştirilmektedir.

19 Bkz. Lih 2011.

proletaryanın iki kampa bölündüğü görüşü”nün “emperyalizm çağında kilit görüş” olduğuna ilişkin Leninist iddiaya basitçe sağırdır.²⁰ Bu bakış açısından, Lenin’in emperyalizm eleştirisi dile getirildiğinde, uluslararası proletarya içindeki bölünme –ki SPD’nin siyasi çöküşü ve Kautsky’nin teorik geri çekilişi, kapitalizmin çelişkilerinin devrimci çözümünü erteleyerek, bunun temel bir parçası olmuştı– emperyalist çağın temel bir unsuru olarak yer alır. Bu nedenle, uluslararası proletarya içindeki bölünme, Leninist emperyalizm teorisinin *explanandum*’unun [açıklanacak olgu] bir parçasıydı ve Lenin’in *explanans*’ının [açıklama] bu yön dikkate alınarak kavrandığı görülecektir – Kautsky’ninki böyle kavranmamıştı ve eğer haklıysam, kavranamazdı da. Kautsky ile Lenin arasında, devrimci siyasal faillik anlayışına ilişkin *bir şeyler* değişmiştir; Lenin’in emperyalizme yaklaşımı, Kautsky’ninkinin olmadığı şekilde düşünümseldir. Bu nedenle, Lenin’in Hegelci bir aydınlanma anı yaşadığına dair aşırıya taşınmış fikir, Leninist pratik ve teorideki gerçek bir harekete –abartılı ve odaklanmamış olsa da– bir yanıtı temsil eder.

Leninist emperyalizm eleştirisinde herhangi bir teorik koordinat bir yana itildiyse, bu, işçi sınıfı hareketinin ve proletaryanın Marksist partisinin politik birliğine dair ortodoks Marksist varsayımdı. Fakat bu, Lenin’in Rus Marksizmi içinde politik ayırım çizgileri çizme pratiğinde, dışarıdan bilinç teziyle ve hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığı doğrultusunda öngörülebilir bir gelişmeydi. Şimdi, Perry Anderson’un Gramsci’nin siyasal düşüncesinin “antinomileri”ne dair biçimlendirici makalesindeki, “hegemonya” terimi “bir burjuva devriminde işçi sınıfının rolünü teorileştirmek için yaratılmıştı; sosyalist devrimin gelişyle hükümsüz kaldı”²¹ iddiası, Lenin’in savaş dönemindeki aydınlanma anı temasını anırtmaktadır. Anderson, Lenin’in, tam da devrimin amacına dair yanlış bir anlayışla iş görürken, sosyalist devrime uygun bir öncü örgüt biçimi geliştirmek zorunda kalmasını salt ironik bir şey gibi ele almaktadır. Eğer Anderson haklıysa, hegemonya nosyonunu ortaya çıkaran pratik ve teorik çelişkiler, Lenin’in pratiğinin ve teorisinin en belirgin hareketleriyle –savaş döneminde Enternasyonal’deki bölünme, Kautsky ile kopuşu ve Bolşeviklerin 1917’de burjuva–demokratik devrimden sosyalist devrime doğru yeniden yönelmeleri ile– pek az ilişkilidir. Fakat bu yargı, hegemonya kavramını bir analiz tarzı veya bir meta–stratejik mücadele mantığı şeklinde değil, kesinlikle bir “felsefi olgu” olarak da değil, dar bir şekilde belirli bir stratejik yönelim biçiminde ele almaya dayanmaktadır.

20 Lenin 1916c, s. 343.

21 P. Anderson 1976, s. 17 [1988, s. 34].

Gelgelelim Lenin'in anladığı şekliyle Marksist teorinin rolü sadece mücadelenin amacını belirtmek değil, bu amacı eylem –sınıf mücadelesi– bağlamında konumlandırmak ve somut koşullara ve mücadelenin mantığına uygun olarak yansımali şekilde gözden geçirmekti. Siyasal aktör ile siyasal amaç arasındaki ilişki daima mücadelenin stratejik mantığı ile dolayım lanmaktaydı. Marksizm basitçe bir eylem buyruğu –haydi işçiler, ileri!– değildi, bir bakıma haritası ve pusulası da bulunan bir eylem rehberi idi. Lenin'in emperyalizm teorisinin ve 1917 devriminin ortasında dile getirdiği devlet teorisinin ortaya çıkışının dikkatli bir incelemesi, onun burjuva–demokratik devrimde hegemonya mücadelesi için geliştirdiği politik–stratejik mantığın izini ortaya koyacaktır. Bu mantık, proletaryanın Marksist öncü partisinin politik faaliyetinin, politik eylemin düşünüm sel niteliğini ve politik aktörler, hasımlar, müttefikler ve tarafsızlardan oluşan muhtelif ve değişken oyuncuların karmaşık, eşitsiz ve çelişkili kesişimini hesaba katmasını gerektiriyordu. Emperyalizm teorisi, Lenin'in sosyalist devrimi –ve sosyalizmi– bu mantık açısından kavramasını sağladı. Lenin politik nedenlerden dolayı (Bolşevik muhaliflerinden bazılarının, hegemonya terminolojisini, sosyalist devrim mücadelesine karşıt şekilde burjuva–demokratik devrimin tamamlanması için kullanmasını takiben) hegemonya terminolojisine vurguyu azalttıysa bile, bu durum, hegemonya terimini belirleyen farklı meta–stratejik politik analiz ve ilişkilendirme mantığı için söz konusu değildir. Eğer hegemonya dili sadece strateji için değil mantık için de uygunsa, o zaman emperyalizm teorisi ve sosyalist devrim pratiği, Lenin'in hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığını terk etmesinin değil, genişletmesinin ve hatta genelleştirmesinin işaretidir.

Hegemonya mantığı, Lenin'in savaş sırasındaki tutum değişikliğini bir mücadele sürecinde gerçekleşen bir karar anı şeklinde açıklamayı kolaylaştırır. Dahası, bir yenilik anının (bir bakıma devrim içinde devrimin) kendini–anlama geleneği içeren bir mücadele sürecinde gerçekleşmesinin gerekliliğinin teslim edilmesine de olanak tanır. Lenin'in Hegel'de ne aradığına ve ne bulduğunu düşündüğüne dair daha açık bir anlayışı da kolaylaştırabilir. Lenin'in Hegel'le olan karşılaşmasını özetlediği yayınlanmamış bir el yazmasının ilk cümlesi şöyledir: “Tek bir bütünün bölünmesi ve çelişkili bölümlerinin bilinmesi ... diyalektiğin ... özüdür”.²² Her ne kadar bu iddia genel olarak bilgi sürecinde ayrım çizgilerini sorgulamanın ve yeniden kavramlaştırmanın –dönüştürmenin– temel önem taşıdığına işaret etse de, içinde yazıldığı bağlamın farkında olduğunda, bunu sosyalist hareketteki,

uluslararası proletarya içindeki bölünmeye olan referansını görmeden yorumlamak olanaksızdır. Fakat bu bölünmenin, Lenin’in savaş öncesi Rus hareketinde ayrım çizgileri çizme ve yeniden çizme pratiğinde kısmi emsalleri bulunmaktaydı. Bu ışık altında, Lenin’in *Felsefe Defterleri*, savaş öncesi politik pratiğinin daha geniş diyalektik içerimlerinin bazılarının bir tür (öz-)bilince-çıkışı şeklinde anlaşılabilir. Bu nedenle, Lenin, zıtların mücadelesini mutlak, birliklerini ise görelî diye niteledikten sonra, “öznellik” ile diyalektik arasındaki ayrımı, “görelî ile mutlak arasındaki farkın kendisi görelîdir. Nesnel diyalektikte görelînin içinde bir mutlak vardır” şeklindeki diyalektik kabule dayandırmıştı.²³

“Kautskicilik” ve Kapitalizmin En Yüksek Aşaması

Lenin, emperyalizm analiziyle, devrimci Sosyal Demokratlara kritik bir yeni konjonktürde yön değiştirebilme aracını sağlamayı amaçladı. Bu amaçla, kapitalist gelişmenin mantığı, savaş ve uluslararası sosyalizmin krizi arasındaki bağlantıyı açıklamaya çalıştı. Lenin, konuya dair temel çalışmasını sonuçlandırırken, “emperyalizmin ekonomik özü”nü “geçiş halindeki kapitalizm, veya daha kesin olarak, can çekişen kapitalizm” şeklinde tanımladı.²⁴ Emperyalizm, “kapitalizmin tekeli aşaması”dır, sosyalizme bir geçiş aşamasıdır.²⁵ Çarlığın düşüşünden sonra eklenen bir önsözde de Lenin, “emperyalizmin sosyalist devrimin şafağı olduğu gerçeği”ni daha doğrudan belirtmişti.²⁶ Emperyalizmin “kapitalizmin en yüksek aşaması” diye nitelenmesi ne sonradan akla gelen bir fikir ne de salt retorik anlatımdı. Bu nitelendirme Lenin’in teorisinin politik işleviyle uyum sağlamakla kalmaz –emperyalizm sosyalist devrimin şafağıysa, imparatorluğun sosyal-demokrat müttefikleriyle birleşmek düşünülemez–, teorisinin kavramsal yapısının içine de yerleştirilmiştir.

Lenin’in emperyalizm teorisinin birincil hedefi, kendi emperyalist devletlerinden yana çıkan Plehanov gibilerinin “sosyal şovenizmi” değildi –“Bir pogromdan yana argümanlar analiz edilmez; bunlara sadece, yazarlarını tüm sınıf bilinçli işçilerin gözünde utandırmak için işaret edilir”²⁷– “Kautskicilik”ti. Kautskici Sosyal Demokrat akım savaşa karşıtlığını, sosyalist devrim mücadelesinden ayrı tutarak, bunun yerine, düşmanlıklar sona

23 Lenin 1915e, s. 360.

24 Lenin 1916b, s. 302.

25 Lenin 1916b, s. 266.

26 Lenin 1916b, s. 187.

27 Lenin 1914, s. 97.

erdiğinde Sosyalist Enternasyonal'in nihai olarak yeniden kardeşçe birleşmesi için koşulları korumaya çalışarak yürütmekteydi. Her ülkenin işçilerinin, diye yazıyordu Kautsky, düşman işgalini önlemekte tıpkı yurttaşları gibi acil bir çıkarı vardı; "ulusal toprağın bağımsızlığı ve birliği ... demokrasinin temel bir bölümünü [oluşturur]", dolayısıyla sosyalizm mücadelesinin de. Gelecekteki savaşlara zemin yaratmamak için, her ülkedeki Sosyal Demokratların görevi, savaşı "sadece bir savunma savaşı olarak" görmek ve nedenlerini "hasımların kişisel ahlaksızlığında veya aşağılıklığında değil, nesnel koşullarda ... yani emperyalist çatışmalarda ve silahlanma yarışında" aramaktı.²⁸

Kautsky'nin "ultra-emperyalizm" kavramı bu tutuma teorik bir gerekçe getirdi: Sanayi ülkelerinden tarımsal bölgelere sermaye ihraç etme dürtüsü, kapitalist gelişme mantığında içkendi ve bu bölgeleri siyasal açıdan tabi kılma yönündeki emperyalist arzuyu ayakta tutuyordu, ama sermaye ihracı rakip güçler arasında silahlanma yarışı veya emperyalist savaş doğurmak zorunda değildi. Aslında bu tür militarist rekabet kapitalizmin gelişmesine giderek daha fazla aykırı düşmekteydi. Finans kapitalin tercih ettiği siyaset olmasına rağmen, bizzat yarattığı çelişkiler en güçlü emperyalist güçleri silahlanma yarışını terk etmeye ve dünyanın ortaklaşa ve dolayısıyla barışçıl şekilde sömürüsü için çabalarını birleştirmeye itebilirdi. Bu, dış politikada bir tür kartelleşme, ultra-emperyalizmdi. Emperyalizm gibi, ultra-emperyalizm de sermayenin emeği sömürüsüne dayanıyordu ve beraberinde farklı tehlikeler getirse de Sosyal Demokratlar ona karşı "emperyalizmle savaştığımız gibi enerjik şekilde" savaşıyorlardı.²⁹ Ortodoks Marksizmin mantığına uygun olarak, bu düşünce çizgisinin anlamı, sosyalist devrimi, politik güçlerin kendilerini toplumsal sınıf çizgileri boyunca açık ve net bir şekilde sıraladıkları bir geleceğe havale etmek, böylelikle de, mevcut anda, uluslararası sosyalist hareketin çelişkilerini sadece örtbas etmektir. Dolayısıyla, bu çizgi, sosyalist sınıf mücadelesini, içinde kaçınılmaz olarak somutlaştığı ve bu nedenle aynı ölçüde kaçınılmaz olarak değiştirildiği, yerinden edildiği ve kırılmaya uğradığı karmaşık, eşitsiz, çelişkili konjonktürlerden kopararak kavramaktaydı.

Lenin'in emperyalizmi kapitalizmin en yüksek aşaması olarak nitelendirmesi, Kautsky'ye karşı, bunu izleyecek herhangi bir ultra-emperyalist kapitalizm aşamasının imkânsızlığını öne sürer.³⁰ Bu iddianın, sermayenin

28 Kautsky 1915, s. 94, 95.

29 Kautsky 1914, s. 86.

30 Lenin'in teorisinin başarılı özetleri Nabudere 1977, s. 101–28; ve Kemp 1967, s. 63–85'de bulunabilir; Palloix 1970'deki ele alış da dikkate değer niteliktedir.

sınırlarına, kapitalizmin sonuna dair kimi Kautskici veya ortodoks Marksist düşünce tarzlarının daha temel bir eleştirisinden, yahut aynı hususun farklı bir ifadesiyle, sosyalist devrime dair belirli bir düşünüşün –veya düşünemeyişin– eleştirisinden türetildiğini savunacağım. Lenin’in emperyalizmin kapitalizmin en yüksek aşaması olduğu iddiası, Marksist ortodoksluğun tek çizgili tarihsel mantığı açısından yorumlandığında, kapitalizmin üretici güçlerin gelişimini ilerletmeye yetenekli olmadığına dair bir iddiaya dönüşür. Lenin’in ölümünden sonraki yıllarda, bu düşünce çizgisine benzer bir şey Komünist Enternasyonal’in siyasetini etkilemeye başlayacaktı.³¹ Daha yakın zamanda Bill Warren, dünyanın tekelci kapitalist birlikler arasında bölüşülme mücadelesinden soyutlayarak sunmak suretiyle, “Lenin’in teorisinin altında yatan mantığı” kapitalizmin birkaç ülkede “aşırı olgunlaşmış” diye nitelenmesinden türettiği iddiasında bulunmuştur: Rekabet tekelleri doğurmuştu, bunların iç piyasaları denetimi o kadar sıkıydı ki yenilik yapmaya dönük rekabetçi özendiriciler kurumuş, kitlelerin yaşam standartları durgunluk içine girmek zorunda kalmış, tekelleşen de kârlı iç yatırım alanları bulamamıştı.³² Aynı fikirde olan Neil Harding de, tekelci kapitalizmin, serbest rekabeti ve onunla birlikte sermayenin üretici güçleri geliştirdiği motoru durdurduğu iddiasını Lenin’e atfeder.³³ Dahası, kapitalizmin en yüksek aşamasının, tüm ara toplumsal tabakaların çözülmesini ve toplumun tamamen burjuvazi ve proletarya biçiminde farklılaşmasını içerdiği yorumunu getirir.³⁴ Fakat bu, hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığının işleyişleri yoluyla daima değişebilir bir eğilimi analizin tamamı sanmak ve böylelikle de Lenin’in stratejik yöneliminin karmaşıklığını ıskalamaktır: Emperyalizmin kapitalizmin en yüksek aşaması ve dolayısıyla sosyalizme geçiş aşaması olmasının nedeni teknolojik ilerlemeyi uyaramaması veya ekonomik büyüme sağlayamaması değil, sınıf mücadelelerinin alanını yeniden yapılandırması, kapitalist üretimin çelişkilerini dünyanın en uzak köşelerine genişletmesi ve böylelikle sosyalizme geçişi şekillendirecek çelişkiler kalıbını geri dönüşsüz şekilde yeniden düzenlemiş olmasıydı. Lenin’in analizinde önemli olan, zaten ulaşıldığı varsayılan üretim düzeyine ilişkin kimi dogmalar değil, emperyalist çelişkilerin mantığının ve yapısının, üretimin içinde örgütlendiği ve hareket ettiği tekelleşen kapitalizmin toplumsal biçiminden oluşma tarzıdır.

31 Bkz. Kemp 1967, s. 106–33.

32 Bkz. Warren 1980, s. 50–2.

33 Harding 1981, s. 46.

34 Harding 1981, s. 316.

Emperyalizmin kapitalizmin en yüksek aşaması olduğu iddiasının temeli, Marx tarafından analiz edildiği şekliyle, kapitalist üretim tarzının içkin eğilimleri oluşturur. Kapitalist üretimin anarşisi zorunlu olarak üretimin yoğunlaşmasıyla sonuçlanır. Üretimin yoğunlaşması bir dizi olguda açıktır, hem üretim ölçeğinin artışı ve piyasaya tekелci anlaşmalara ulaşabilen nispeten az sayıda bir avuç işletmenin hâkim olmasında, hem de farklı üretim kollarının aynı işletmede birleşerek, kurumsal planlamayı ve teknik geliştirmeleri kolaylaştırmasında ve hammadde arayışında rekabetçi konumları güçlendirmesinde görülebilir.³⁵ Karteller, anlaşma yoluyla, satış ve ödeme koşullarını belirleyebilir, fiyatları ve üretim programlarını sabitleyebilir ve kârları bölüşebilir. Birleşmiş tekелciler, hammadde kaynaklarını tespit etmek ve bunlara erişimi denetim altına almak, piyasaların kapasitesini tahmin etmek ve bunları paylaşmak ve ulaşım araçlarını ve vasıflı emek havuzlarını tekел altına almak için kaynaklara, bağlantılara ve araştırma kapasitesine sahiptir.³⁶ Tekelciler üretim sürecinin tüm yönlerini bağımlı kılmaya çalıştıkça, üretken faaliyet giderek daha örgütlü ve rasyonel hale getirilir: Teknik yenilik süreci toplumsallaştırılır ve “bilimsel yönetim” pratiklerinin getirilmesiyle –Taylorizm, zaman ve hareket etüdü, vb.– emek sürecinin kendisi sıkı şekilde kapitalist rasyonalizasyonun ağına düşer.³⁷ Bankacılıkta yoğunlaşma süreci aracılığıyla, tüm toplumun parasal gelirleri –sermaye, küçük işletmeler, çalışanlar ve işçilerin üst tabakaları– tekелci sermayenin kullanımına verilir. Böylece, “evrensel defter tutma ve üretim araçlarının toplumsal ölçekte dağıtılması biçimi, ama sadece biçimi” oluşturulur.³⁸ Bankalar ve sanayi finansal bir oligarşide, finans kapitalde birleşirler; “dağınık kapitalistler tek bir kolektif kapitaliste dönüştürülür” ve bankaların kendileri de, yardımcı işlemlerin mütevazı icracılarından, tüm kapitalist sınıfın para sermayesinin koruyucularına dönüşürler; çeşitli kapitalistlerin finansal durumlarını görebilir ve krediyi kolaylaştırmak veya engellemek suretiyle bunlar üzerinde denetim kurabilirler.³⁹ “Emperyalist aşamasında kapitalizm, doğrudan doğruya, üretimin en kapsamlı toplumsallaşmasına yol açar”. Üretim, muhasebe ve planlama aygıtı üretimin sosyalist örgütlenmesinin iskeletini çizdiği ölçüde, “kapitalistleri, kendi irade

35 Bkz. Lenin 1916b, s. 197–8.

36 Bkz. Lenin 1916b, s. 202, 205.

37 Lenin *Emperyalizm*’de “bilimsel yönetim” olgusunu doğrudan ele almadı; ama bu, kitaba dair orijinal planlarında ve emperyalizm üzerine hazırlık defterlerinde önemli rol oynamaktaydı (bkz. Lenin 1915–16, s. 152–60, 230–43). Lenin’in Taylorizmle ilgilenişine dair ferasetli bir tartışma Linhart 1976, özellikle s. 84–94’te bulunabilir..

38 Marx 1894, 606, aktaran: Lenin 1916b, s. 216.

39 Lenin 1916b, s. 216, 214.

ve bilinçlerine karşıt olarak, yeni bir tür toplumsal düzene, tam serbest rekabetten tam toplumsallaşmaya doğru bir geçiş düzenine sürükler”.⁴⁰

“Mülkiyet özel kaldığı” için, tekelci kapitalizmin büyümesi kapitalistler arasındaki rekabetçi mücadeleyi sona erdirmez, ama “üretim toplumsal hale geldiğinden”, mücadelenin kapsamını, risklerini ve araçlarını ve sonuç olarak da nasıl yürütüldüğünü temelden dönüştürür.⁴¹ Üzerinde hammadde, emek ve piyasalar üzerine yarışmanın yapıldığı savaş alanı şimdi küresel boyutlara ulaşmıştır. Hem finansal hem de diğer açılardan zaferin veya yenilginin bedeli birlikte artmış ve mücadelenin yoğunluğu da buna denk düşecek şekilde yükselmiştir. Fakat rekabet mücadelesinin artık “körlemesine” yürütülmesinin gerekmemesi olgusu daha önemlidir: Bu mücadele artık bilinmeyen bir pazar için üretim yapan ve belki de birbirini tanımayan dağınık üreticileri birbirlerinin karşısına dikmez. Tekellerin boyutu, kaynakları ve bağlantıları onları rekabetten korumaz; ama onlara manevra alanı sağlar. Üretimin toplumsallaşması, mücadelenin daha stratejik ve dolayısıyla daha “bilinçli” yürütülmesini olanaklı ve dolayısıyla zorunlu kılar. Çeşitli tekeller arasında anlaşmalar yapılır, ama bu anlaşmalar aralarındaki rekabetçi mücadeleyi sona erdirmez; bunlar daha ziyade, o mücadelenin bir biçimi olarak görülmelidir. Rekabetin koşulları –hammadde ve ucuz emeğin mevcudiyeti, pazarların ve en ileri üretim tekniklerinin erişilebilirliği– değiştikçe, rakiplerin de görece pazarlık konumları değişmektedir. Tekelciler sadece yeni hammadde veya ucuz emek kaynakları bulmak veya yeni pazarlar açmak veya yeni teknikler keşfetmek için değil, bunları tekelleştirmek, rakiplerini bunlardan mahrum bırakmak için de uğraşırlar: Anlaşma her zaman koşullu, rekabet ise verilidir. Lenin’in kapitalizmin en yüksek aşaması olarak tekelci kapitalizm analizi, Marx’ın anonim şirket olgusunu “kapitalist üretim tarzının, kapitalist üretim tarzının kendi içinde kaldırılması, dolayısıyla da kendini ortadan kaldıran, kendisini *prima facie* [ilk bakışta] sadece yeni bir üretim biçimine geçiş noktası olarak sunan bir çelişki” diye nitelemesinin izinden gider.⁴² Tekelci sermayenin, üretimin toplumsallaşmasıyla ilgili olup, toplumsal olarak planlı üretimin olanağını yaratan ve dolayısıyla sosyalizmi önceden temsil eden özellikleri, tam da, özel mülk edinme bağlamında, rekabeti daha bilinçli, daha stratejik, daha yoğun ve bu anlamda daha siyasal ve sonuçta daha tehlikeli hale getiren şeylerdir.

40 Lenin 1916b, s. 205.

41 Bkz., örneğin, Lenin 1916b, s. 276, 300.

42 Marx 1894, s. 438.

Kapitalizm doğası itibarıyla genişlemeci bir üretim tarzıdır. Lenin'in iddiası, tekelci kapitalizmin büyümesinin kapitalist genişlemenin biçimini dönüştürdüğüdür: Serbest rekabet dönemi malların ihracı ile nitelenirken, tekellerin egemenliği ile birlikte sermaye ihracı gelir. Sermaye ihracı, kapitalist üretimin eşitsiz gelişmesine dayanır. Bu eşitsizlik, birkaç zengin ülkede muazzam bir "artık sermaye" birikiminde açıkça ortadadır: Daha yüksek kârların yurtdışı yatırımlarında –sermayenin kıt, toprak, emek gücü ve hammaddelerin bol olduğu yerlerde– aranması, emekçi kitlelerin ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmaması anlamında artık sermaye. Her ne kadar sermaye ihracı genellikle para sermaye miktarlarının ihracı şeklinde nicel bakımdan yorumlansa da⁴³ ve bazen borç sermayesi biçimini alsa da, alıcı ülkelerin "dünya kapitalist ilişkisine" girişlerini, demiryollarının inşasını, sınai gelişme için ön koşulların oluşturulmasını gerektirir.⁴⁴ Lenin'in argümanında sermaye ihracının başlıca önemi, bir toplumsal üretim ilişkisinin, ücretli emekçi ile kapitalist arasındaki ilişkinin ihracı şeklindedir. Sömürge ülkeleri bundan böyle sadece meta mübadelesine değil, kapitalist üretime de çekilmektedir: "Emperyalizm ... sermaye ihracıdır. Kapitalist üretim, giderek artan bir hızla sömürgelere nakledilmektedir".⁴⁵ Böylece sermaye ihracı, kapitalist üretim tarzının çelişkilerinin tüm dünyaya genişlemesini sergiler. Dolayısıyla sermaye ihracının nicel analizi, uygun şekilde, rakip tekeli kapitalist gruplaşmalar ve emperyalist güçler arasındaki stratejik rekabet mantığının analizi bağlamına yerleştirilmiş, böylelikle de buna tabi kılınmıştır.

Lenin'in açıklamasında, dünyanın ekonomik bölünmesine yönelik tekeli kapitalist mücadele ve denetim ve nüfuz alanlarına bölünmesine yönelik emperyalist çekişme, sermaye yatırımının gereklerinden beslenir – fakat pazarlara, emek gücüne ve (teknolojik gelişmenin hızı dikkate alındığında) özellikle de salt potansiyel bile olsa hammadde kaynaklarına güvenli erişim ihtiyacı da en az bunlar kadar önem taşır.⁴⁶ Kapitalist tekellerin ölçeği, bağlantıları ve stratejik planlama kapasiteleri ile beslenen bu erişim ihtiyacı, rakiplerin, hasımların erişimini engelleme hırsına yol açmalıdır. Bu hırs bir kez bir yerlerde ortaya çıktıktan sonra, rekabetçi mücadelenin mantığı ile salt

43 Bkz., örneğin, Michalet 1985, s. 261–72, 313–16.

44 Lenin 1916b, s. 241–2.

45 Lenin 1916c, s. 337.

46 Lenin'in analizinin bu kısmı, ekonomik süreçler ve özel olarak da sermaye ihracı üzerine varsayılan tek yanlı vurgusu nedeniyle yaygın şekilde eleştirilmiştir (bkz., örneğin, Fieldhouse 1972). Fakat Stokes 1969 Lenin'in formülasyonlarının bu eleştiriyi geçersiz kılmaya yetecek ölçüde esnek olduğunu göstermiştir.

bir olasılıktan her yerde bir zorunluluğa dönüşür. Lenin, Avusturyalı Marksist Rudolf Hilferding’in şu özdeyişini sık sık zikretmiştir: “Finans kapital özgürlük değil tahakküm ister”.⁴⁷ Tekelci kapitalizm çağının başlangıcıyla dünyanın teritoryal bölünmesinin tamamlanmış olmasının gerekmesi, Lenin’in argümanının mantığında bir tesadüf değildir. Sermayenin ancak eşit olmayan şekilde gelişebilmesi, rakip haldeki güçlerin göreceli gücünde kaçınılmaz değişimler ve sonuç olarak da, dünya bir kez bölüşüldüğünde, bölüşümü yeni güçler ilişkisine göre değiştirmek için mücadeleler doğurur. Lenin, kapitalizmde böyle bir mücadelenin sadece zorla kararlaştırılabileceğini öne sürer. Sömürgeci mekanizmanın nakledilmesi ve kapitalist toplumsal üretim ilişkilerinin ihracı, direniş hareketlerine yol açar; burada sınıf mücadeleleri ulusal ve sömürgeci baskıya karşı muhalefetle iç içe girer ve sömürgelerin halklarını küresel bir mücadele alanına çeker. Bu nedenle emperyalizm, kapitalizmin çelişkilerini dünyanın en uzak noktalarına yayması ve bunları emperyalist savaş biçiminde en yüksek yoğunluğa çıkarması gibi ek bir anlamda da kapitalizmin en yüksek aşamasıdır.

Asalaklık ve Toplumsal Çürüme

Emperyalizmin, toplumsal gövdeyi çürüten asalakça bir eğilimi beslemesi, bir başka anlamda da kapitalizmin en yüksek aşaması olmasını getirir. Lenin bu pasaja başvurmasa da, asalaklık terminolojisini kullanışı *Komünist Manifesto*’nun burjuvaziyi kınamasını akla getirir; burjuvazi, “yönetmekten âcizdir, çünkü kölesine bu kölelik koşullarında bir varoluşu bile sağlayamaz, çünkü kölesinin öyle bir duruma düşmesine yol açar ki kölesi onu besleyeceği yerde o kölesini beslemek zorunda kalır”.⁴⁸ Bu eğilim, kapitalizmin eşitsiz gelişimini yoğunlaştıran çelişkili eğilimlerin dinamik etkileşimi içine yerleştirilmediği sürece, sadece ekonomik durgunluğa çöküş şeklinde kolayca yanlış anlaşılabilir. Lenin’in argümanında asalaklık ve yozlaşma ekonomik durgunluğun eş anlamlısı olarak yer almaz; hâkim unsurların esas olarak diğerlerinin üretken faaliyetlerine bağımlı olduğu, ama yine de bunların temelini zayıflatmadan var olamadığı bir toplumsal organizmayı düşündürmeye hizmet eder. Emperyalist asalaklığın gerçek önemi, sınıf güçleri alanında bir dizi olasılık yaratmasıdır ve bunların analizi için hegemonya mücadelesinin politik-stratejik mantığı gibi bir şey vazgeçilmezdir. Tekelin ortaya çıkışı “teknik ve bunun sonucunda tüm öteki ilerleme” güçlerini engeller ve “teknik ilerlemeyi

47 Aktaran: Lenin 1916b, s. 262.

48 Marx ve Engels 1848, s. 495–6 [2015, s. 56].

yapay olarak frenleme yolunda *ekonomik* birtakım olanaklar da doğurur". Daima karşı koyulan bu durgunluk eğilimi, bütün olarak baskın değildir, ama yine de "işlemeye devam etmekte, bazı ülkelerde, bazı sanayi dallarında, bir zaman için üste çıkmaktadır".⁴⁹ Bu sürecin eşitsizliği, finans kapitalin, mülkiyetin üretimden kopuşunu belirginleştirme ve üretici faaliyetlerde yer almayı varlıklarıyla geçinen bir nüfus katmanı yaratma eğilimiyle kaynaşır: "Sermaye ihracı, rantıye tabakasının üretimden kopuşunu daha da artırır ve denizaşırı bazı ülkelerin ve sömürgelerin emeğinin sömürsüyle yaşayan ülkenin topuna asalaklık damgasını vurur".⁵⁰ Emperyalizmde bu eğilimlerin birleşmesi bir "rantıye" yahut "tefecî" devletin, imparatorluğun servetini koruyan ve bunu bir şovenizm ideolojisine saran militarist bir makinenin ortaya çıkışına yol açar.

Lenin, sürecin asalakça karakterini ortaya koymak için emperyalizmin İngiliz eleştirmeni J.A. Hobson'dan bir imgeyi ödünç alır; buna göre "sanayice ilerlemiş bir grup ulusun üst sınıfları, Asya ve Afrika'dan muazzam bir haraç alacak, ve bu haracın yardımıyla yeni mali aristokrasinin denetimi altında, artık tarım ve sanayi ürünleri üretiminde değil de, kişisel ya da tamamlayıcı hizmetlerde, ikinci derecede sınai işlerde büyük bir memur ve uşak kitlesi besleyecektir".⁵¹ Lenin'in öngörüsüne göre asalaklık, kapitalizmin hızlı büyümesini engellemez – "genel olarak, kapitalizm, eskiye göre çok daha büyük bir hızla gelişmektedir. Bu gelişme ... gitgide daha eşitsiz hale gelmekte ... [ve hatta] sermaye bakımından en zengin ülkelerin ... çürümesinde kendini özellikle göstermektedir".⁵² Bununla birlikte, [asalaklık,] sınıf mücadelesi ve sınıf ittifakı kalıbında bir değişmeyi ifade eder. Özellikle, sömürgelerdeki ucuz emeğin aşırı sömürsü (*super-exploitation*) yoluyla tekelci sermayenin eline geçen aşırı kârlar, sermayenin ücretleri ve çalışma koşullarını eşitleme eğilimine bir karşı-eğilimin ve dolayısıyla ücretli emekçiler kitlesinden ayrı, nispeten tuzu kuru bir katmanın, bir "emek aristokrasisi"nin oluşmasının maddi temelini sağlar. "Gelişmiş" ülkelerin kapitalistlerinin emperyalist aşırı kârlarından kırıntıları rüşvet olarak alan "işçi liderleri ve emek aristokrasisinin üst tabakası ... işçi hareketi içinde, burjuvazinin

49 Lenin 1916b, s. 276 [2009, s. 113].

50 Lenin 1916b, s. 277 [2009, s. 113].

51 Hobson 1902, aktaran: Lenin 1916b, s. 280 [2009, s. 117]. Lenin'in emperyalist asalaklığı ve emek aristokrasisini ele alışının Hobson'un yapıtına dayandığı bilinmektedir; daha az bilinen ama belirtilmeye değer bir nokta da şudur ki, bu bağlamda, Rus-Amerikalı bir istatistikçi ve Bolşevik sempatizan olan Isaac Hourwich'in *Immigration and Labor* (1912) [*Göç ve Emek*] başlıklı önemli çalışmasını da kullanmaktadır.

52 Lenin 1916b, s. 300.

gerçek ajanları, kapitalist sınıfın işçi uşakları (*labour lieutenants of the capitalist class*), reformizmin ve şovenizmin gerçek vasıtalarıdır”. Lenin, “burjuvaya dönüşen bu işçi katmanını” emek aristokrasisi olarak niteler, bu katman işçi sınıfı hareketi içinde oportünizmin gerçek taşıyıcısı ve “burjuvazinin başlıca toplumsal ... desteğidir”.⁵³

Lenin, işçilerin burjuvaya dönüştüğü sürecin sistematik bir analizini geliştirmez; tek tek ele alındığında, bazı formülasyonları basit, doğrudan bir işlemi, kaba bir rüşveti ve dolayısıyla sınıf mücadelesindeki kuvvetlerin eşit ölçüde basit, şeffaf bir yeniden gruplanışını düşündürür. Böyle yorumlandığında, emek aristokrasisi kavramı, oportünizmin ayartılmasının ve burjuva etkisinin erişiminin işçi sınıfının belirli katmanlarına özgü olduğu imasını taşımaktadır.⁵⁴ Fakat Lenin, rüşvetin “bin farklı şekilde, doğrudan ve dolaylı, açık ve gizli” şekillerde gerçekleştiğini belirtir; emek aristokratlarının “vasıtalar” olarak nitelenmesi de “reformizm ve şovenizm”ın etkisinin daha geniş ölçüde nüfuz ettiğine işaret eder.⁵⁵ Bir emek aristokrasisi rolünü işçi sınıfının belirli katmanları üstlenmektedir, fakat tam da bu katmanların nasıl nitelendiği –aslında, bu katmanların hangileri olduğu– Lenin’in analizlerinde önemli ölçüde değişebilmekteydi. Emek aristokrasisi, emperyal İngiltere’de olduğu gibi, vasıflı işçilerin zanaat ayrıcalıkları tekellini savunması biçimini alabilirdi, ama vasıflı emeğin konumunun bilimin üretime uygulanması ve “bilimsel yönetim” tekniklerinin dayatılmasıyla aşındırıldığı yerlerde bile, tekelci sermayenin “vasıfsız” emeğe erişimi güvence altına almak için esnafa (*tradesman*) ödediği ücretler, burjuvalaşma sürecini ifade edebilirdi.⁵⁶

Bu çeşitliliklerden ortaya çıkan şey, ücretli emekçiler sınıfı içinde hiyerarşiye doğru bir eğilim ve bunun sonucunda bir bölünme süreciydi, işçi sınıfı hareketinin hiyerarşik parçalanmasıydı. Hiyerarşilerin etrafında oluştuğu çizgiler (vasıflı–vasıfsız, ulusal–göçmen, beyaz–siyah, vb.), ayrıca daha iyi konumdakilerin elde ettiği avantajlar (daha yüksek ücretler, daha

53 Lenin 1916b, s. 194 [2009, s. 14–15].

54 İşçi aristokrasisi kavramı ve Lenin tarafından kullanılışı yaygın şekilde eleştirilmiştir, fakat eleştiri genellikle bu kavramın referansını tikel bir toplumsal tabakayı indirgemeye dayanır; bu tabaka, aynı zamanda sendika ve Sosyal Demokrat parti uygulaması personeli ile, “emek bürokrasisi” denilen grupla hatalı şekilde birbirine karıştırılmadığı zaman dahi, Lenin’in analizinin özel bağlamını oluşturan sınıf mücadelesi mantığından ve hegemonya mücadelesinden soyutlanarak ele alınır; yakın tarihli bir örnek için bkz. Post 2010. Lenin’in emek aristokrasisi kavramına dair genel olarak güvenilir açıklamalar Nicolaus 1970 ve Elbaum ve Seltzer 2004, s. 3–48’de bulunabilir.

55 Lenin 1916b, s. 194.

56 Bkz. Lenin 1915–16, s. 157.

iyi koşullar, daha fazla güvenlik, toplumsal saygınlık, siyasal haklar, vb.), sonsuz bir çeşitliliğe tabiydi, zira bunlar bir dizi anlaşmanın basit ürünü değil, toplumsal mücadelelerin sonucuydu. Emperyalist aşırı kârlar, sermayeye –ve devlete– işçilerin en acil taleplerinin bazılarına (her ne kadar genellikle bölünmeyi ve hiyerarşiyi yansıtan ve yeniden üreten biçimlerde olsa da) ödün vermek üzere gereken kaynakları sağlamaktaydı. Bunlar, en çok daha iyi durumdaki işçilerin kafasına yatan ama onların kazançlarına öykünen diğerleri için de söz konusu olan, kapitalizmde ekonomik iyileşmenin ve toplumsal reformun genel olarak elde edilebilir olduğu yönündeki inancın ve sonuç olarak da reformların barışçıl birikimi ile sosyalizme ulaşılacağına dair oportünist inancın maddi temelini oluşturmaktaydı.⁵⁷ Böylece sosyalist devrim için, işçi sınıfının genel çıkarı için mücadele, fiilen, toplumsal reform için, belirli işçi gruplarına yarar sağlayan belirli iyileştirmeler için mücadeleye tabi kılınmaktaydı. Bunun sonucunda, Sosyal Demokratların emperyalist savaşı sınıf savaşı ilanı ile karşılayamamış olması, bağımsız bir toplumsal güç olarak proletaryayı fiilen dağıtmış, parçalarının bir toplumsal denetim sistemi içinde sağlamlaştırılmasını sağlamıştı; bu sistemde öndersiz kitleler, devletin örgütlü iktidarı karşısında yalıtılmış bireyler şeklinde, tek tek bulunmaktaydı.⁵⁸ Kautskicilik, Sosyal Demokrasi bayrağı altında şovenizm taraftarlarıyla birlik pratiğini sorgulamayı reddederken, aynı zamanda savaşa ve emperyalizme de eleştiri getirerek, aslında barış koşullarında uzlaşma beklentisini öne sürerek, bu doğrultuyu yerli yerinde tutmaya hizmet etmekte, kitlelerin oportünist bir önderliğe bağlı kılınmasına karşı çıkmayı reddederken, şikayetlerini susturmaktaydı.⁵⁹

Bu nedenle, işçi sınıfı hareketi içinde oportünizm sadece küçük–burjuva çevrelerin ve yeni proleterleşmiş yahut geri katmanların etkisiyle değil, belirleyici şekilde, “burjuvalaşmış işçi tabakası”nın etkisiyle ortaya çıkar; bu tabaka, sermayenin en gelişmiş biçimlerinin ve eğilimlerinin, işçi sınıfı hareketinin önde gelen ekonomik, kültürel ve politik örgütlerinde kristalize olan etkisi ile üretilir. Lenin’in argümanında emperyalist asalaklığın işlevi, işçi sınıfı hareketi içinde oportünizmin etkisinden ve dolayısıyla bu etkiye

57 Bkz. Lenin 1915b; ve 1916b, s. 276–85.

58 Bkz. Lenin 1915b, s. 240–50. Lenin’in analizinin bu yönü az ilgi çekmiştir, ama Foster 1975’teki, on dokuzuncu yüzyıl İngilteresi’ndeki işçi sınıfı hareketine dair düşünceli incelemede yankı bulmuştur; ayrıca Jones 1975 içindeki Foster eleştirisine bkz. Britanya’daki emek aristokrasisi üzerine tarihsel literatür McLennan 1981, s. 206–32’de değerlendirilmektedir.

59 Bkz., örneğin, Lenin 1915b, s. 249.

karşı mücadele ihtiyacından kapitalizmde kaçılmaz olduğu iddiasının altını doldurmaktır: Emperyalizmin eşitsiz gelişme mantığı, sermayenin mantığının, işçilerin koşullarını eşitleyerek ve böylece bunları bir sınıf olarak birleştirerek oportünizmin köklerini aşındırabildiği ve buna karşı mücadeleyi gereksiz kılabilirdiği bir geleceği düşünülemez hale getirir. İşçiler, emek aristokratları tabakasını dışarıda bırakarak değil, bu tabakanın mücadelelerinin içinde bütünleştirilebileceği ve böylece bir proleter sosyalist devrim projesine tabi kılınabileceği bir politik bağlam tesis etmek suretiyle bir sınıf olarak oluşturulurlar. Lenin, böyle bir bağlamanın, ancak oportünizme ve dolayısıyla Kautskiciliğe karşı bir politik mücadele esnasında tesis edilebileceği konusunda ısrar eder.

“Emperyalist Ekonomizm”

Proletaryayı bir sınıf olarak oluşturmaya yönelik politik mücadele, burjuva–demokratik devrim bağlamında olduğu gibi emperyalizm bağlamında da işçi sınıfı hareketi yoluyla verilir ama bunun çok ötesine uzanır. Emperyalizmin ortaya çıkışı, mülk sahibi sınıflar arasında, güç rezervlerini yeniden düzenleyip kırılanlık alanlarını yeniden dağıtarak, yeni ittifak ve rekabet şekillenmeleri oluşturmaya yardımcı olur. Tekeller arasındaki mücadelenin mantığı, kartelleşmiş ve kartelleşmemiş sanayiler arasındaki, tekel ve serbest piyasa arasındaki, finans kapitalin operasyonları ile bağımsız tüccarların manevraları arasındaki bir çelişkiler alanıyla iç içe geçmiştir ve finans kapitali ve tekelleri basitçe özgürlük değil tahakküm arayışına sürükler. Bu eğilim “siyasal sistem ne olursa olsun ... [her yerde] gericilik ve siyasi düşmanlıkların aşırı yoğunlaşması sonucunu getirir ... Ulusal baskının boyunduruğu ve ilhaklar arayışı, yani ulusal bağımsızlığın ihlali özellikle yoğunlaşır”.⁶⁰ Gericilik de sırası geldiğinde demokratik direnişi doğurur. Sömürgelerde, yoğunlaşmış ulusal baskı, – köylü, proleter ve burjuva– halk kitlelerinin ulusal kurtuluş hareketleri biçimindeki siyasal uyanışına yol açar. Gelişmiş ülkelerde, kapitalist çelişkilerin yoğunlaşması, “geçinmenin zorlaşmasında ve kartellerin tiranlığında”,⁶¹ siyasal demokrasi ve özgürlüklerin aşınmasında, yaygın gericilikte, ayrıca ulusal azınlıkların ezilmesinin artışında ifade bulmaktadır. Bu asalaklık ve çürüme tezahürleri “emperyalizme karşı bir küçük–burjuva–demokratik muhalefet” doğurur.⁶² “Ekonomik temeli bakımından

60 Lenin 1916b, s. 297.

61 Lenin 1916b, s. 300.

62 Lenin 1916b, s. 287.

gerici” olan bu akım, serbest rekabet döneminin hayali barış ve uyumunu restore etmeye dönük ütopyacı bir özlem sergiler. [Yine bu akımın,] proletaryanın sosyalist devrim politik projesinden bağımsız şekilde yürüttüğü barış ve demokrasi mücadeleleri, emperyalizmin çelişkilerini hafifletmeye yönelik boş bir umutla canlandırılır. Kautsky’nin savaş sonrasındaki bir ultra-emperyalist geleceğe dair spekülâtif yorumu bugüne ilişkin olarak sosyalist devrim perspektifini dışladığından, o fiilen bir küçük-burjuva demokratik tutumu benimsemektedir.⁶³ Kautskicilik, Marksist deyimle küçük-burjuva ideolojisine denk düşen bir şeyi dile getirerek, işçileri, emek aristokratları ve küçük-burjuva demokratlar ittifakının egemen olduğu örgütlere bağlamak için bir tür ideolojik çimento ve dolayısıyla bağımsız bir işçi sınıfı politik projesinin ortaya çıkışına karşı bir koruyucu sağlar. Lenin’in gözünde, emperyalizm eleştirisinde Kautsky’yi hedeflemenin belirleyici stratejik önemi bundandır.

Emperyalizme karşı bu demokratik direnişin küçük-burjuva ekonomik temeli ne kadar gerici olsa da, direnişin kendisinin, emek aristokrasisinin kimi kesimlerinin sermayeye karşı yürüttüğü mücadelelerden daha gerici olması gerekmez. Aslında, proletarya ile emperyalist burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesi bağlamına yerleştirildiğinde, [sözü edilen kesimlerin] her birinin, devrim ateşlerine yakıt kaynağı olarak hizmet etmesi sağlanabilir. Onları bu şekilde kavramak, devrimci mücadele sürecini tüm ayrıntılarıyla –yani heterojen güçlerin kaçınılmaz olarak eşitsiz ve çelişkili bir birleşimini– kucaklarken dahi bağımsız bir sosyalist devrim politik projesini yaşatabilen bir proleter öncünün politik duruşunu gerektirir. Lenin, *Emperyalizm*’in hemen ardından kaleme aldığı ulusların kendi kaderini tayin hakkına dair bir savunuda, İngiliz sömürgeci yönetimine karşı 1916 Paskalyası’ndaki başarısız İrlanda ayaklanması vesilesiyle yazdığı bir pasajda, toplumsal devrimin, “sömürgelerdeki ve Avrupa’daki küçük ulusların isyanları olmaksızın, küçük burjuvazinin bir kesiminin *tüm önyargılarıyla birlikte* devrimci patlamaları olmaksızın, siyasal olarak bilinçsiz proleter ve yarı-proleter kitlelerin çeşitli baskı biçimlerine karşı hareketi olmaksızın” düşünülemez olduğunu öne sürmüştü. Bu nokta, “saf” bir toplumsal devrime yönelik solcu beklentilere dair Leninist bir taşlamada çarpıcı şekilde konulmuştu: “Demek bir ordu bir yerde dizilip ‘Biz sosyalizmden yanayız’ diyecek, diğeri ise başka bir yerde ‘Biz emperyalizmden yanayız’ diyecek ve bu bir toplumsal devrim olacak!”⁶⁴ Devrimin “ordusu” sadece savaş alanında, husumetler esnasında, hangi unsurlar mevcutsa

63 A.g.c.

64 Lenin 1916c. s. 355–6.

onlardan, çoğunlukla da karşı güçlerin saflarından çekilerek toplanır. Bu nedenle devrimci politik önderlik işi kısmen bir yaptakçılıktır (*bricolage*); hem durumun karmaşık, eşitsiz, değişken bir savaş ekolojisi ile kuşatılmışlığına dair açık bir farkındalığı, hem de bunun ortasında kararlı şekilde eylemde bulunmak için yargıda bulunma gücünün bağımsızlığını gerektirir.

Bu nokta, Rusya’daki 1905 burjuva demokratik devrimi deneyimine referansla öne sürülmüş ve daha sonra “Avrupa’da sosyalist devrim”e genişletilmiştir. Toplumsal kutuplaşma mantığı, burjuvazi ile proletarya arasındaki ara güçlerin politik önemini marjinal kılmaz; hem işçi sınıfı ile küçük burjuvazi arasındaki hem de işçi sınıfının kendi içindeki, devrimci güçler arasındaki çelişkiler, sosyalist devrim süreci boyunca, bunun seyrini ve gelişme temposunu şekillendirerek devam eder; hareketlerin eşitsizliği ve parçalanmışlığı onları emperyalist kamplar arasındaki stratejik rekabet mantığına açık hale getirir (Almanya’nın İrlanda ayaklanmasına yardım etme çabalarında olduğu gibi).⁶⁵ “Kapitalizm, çeşitli isyan kaynaklarının derhal kendi rızalarıyla birleşebilecekleri denli ahenkli bir şekilde kurulmamıştır”.⁶⁶ Fakat sadece halk mücadelelerinin, bu mücadelelere katılanların ve bunların gelişme biçimleriyle alanlarının ve ritimlerinin çeşitliliği, devrimci sürecin genişliğini ve derinliğini sağlama alabilir; ancak bireysel, tek tük, zamansız ve bu nedenle başarısız eylemler kitlelerin kendilerini hazırlamasına, siyasal deneyim kazanmasına ve “gerçek önderlerini, sosyalist proleterleri” anlamasına olanak sağlayacaktır. “Sınıf bilinçli öncü”, kitlelerin bu “alacalı bulacalı, rengarenk ve görünürde bölünmüş” hareketlerinin düzenini sermayeye karşı mücadele mantığında eklemleyerek, onları birleştirmeye, onlara yön vermeye ve “iktidarı alma, bankalara el koyma, tröstleri mülksüzleştirme ... ve bütünlükleri içinde burjuvazinin devrilmesine ve sosyalizmin zaferine –ki hiçbir şekilde kendisini küçük burjuva cüruftan hemen ‘arındıramaz’– denk düşecek diğer diktatörce tedbirleri getirme” mücadelesinde onlarla ilişkilenebilir.⁶⁷

O halde, sosyalist devrimin gelecekteki önderliğinin, işçi sınıfı hareketinin hem içinde hem dışında heterojenlik olgusunu hesaba katmak zorunda kalmayacağı hiçbir uğrak yoktur; bu nedenle kendisini de hegemonya için politik mücadelenin karmaşık, eşitsiz ve çelişkili mantığına tabi bir savaş alanında konumlanmış şekilde anlaması gerekir. Lenin’in, kimi Bolşevik

65 Bkz. Lenin 1916c, s. 357.

66 Lenin 1916c, s. 358.

67 Lenin 1916c, s. 356.

çevrelerde ulusların kendi kaderini tayin etme “burjuva–demokratik” hakkının reddiyesiyle ifade edilen bir düşünce çizgisi olan “emperyalist Ekonomizm” eleştirisinin ana fikri buydu. Nikolay Buharin ve Yuri Piyatakov, emperyalizmin hâkim olduğu bir çağda kendi kaderini tayin hakkını kullanmanın olanaksız olduğu ve yaklaşan bir sosyalist devrimin ulusal baskıya son verip ulusları bir araya getirecek araçlara sahip olabileceği bir zamanda buna çağrı yapmanın gereksiz yere bölücü olduğu gerekçesiyle bu konumu savunmaktaydılar. Her ne kadar özellikle ulusal kendi kaderini tayin ile ilişkili olarak öne sürülmüş olsa da, Lenin bu savunmada tanıdık bir politik analiz mantığını tespit etmişti; bu mantık politik, hatta devrimci eyleme engel değildi, ama bunudar, kurumsalsınırları içine hapsediyordu: “Tıpkı müteveffa Ekonomizmin kapitalizmin ortaya çıkışını demokrasi mücadelesiyle bağdaştıramaması gibi”, yeni ortaya çıkan emperyalist Ekonomizm de “*emperyalizmin ortaya çıkışının reformlar ve demokrasi mücadelesiyle nasıl bağdaştırılacağı* sorununu çözemiyor”du.⁶⁸

Lenin, bu yetersizliğin, soyut ve farklılaşmamış bir emperyalizm anlayışından ve buna karşılık gelen, ulusal sorunun eşitsiz gelişimini kavrayamama başarısızlığından kaynaklandığını öne sürer. [Ulusal sorun,] burjuva ulusal hareketlerin ilerici görevlerini uzun zaman önce yerine getirdiği gelişmiş Batı Avrupa ülkeleri ve Birleşik Devletler’de; “kitlelerin kendi anadillerini ve edebiyatlarını tam olarak kullanmaları yönündeki uyanışlarının ... *halen* devam ettiği” Doğu Avrupa’da; ve ulusal kendi kaderini tayinin “büyük ölçüde *geleceğin* meselesi” olduğu sömürge ve yarı–sömürge ülkelerde [farklı durumdadır].⁶⁹ Burjuva–demokratik haklar için mücadeleyle dayanışma –Lenin, ulusal kendi kaderini tayine ek olarak cumhuriyet, siyasal demokrasi ve boşanma özgürlüğü örneklerini verir– sadece işçilerin kendilerini sosyalist devrime hazırlaması için gerekli değildir, devrimci güçlerin birliğini inşa etme ve dolayısıyla hasımları bu birliği dağıtmak için gereken kaldiraçtan yoksun bırakma stratejik zorunluluğuyla da dayatılmıştır. Eşitsiz gelişme bağlamı, toplumsal devrimin, “ileri ülkelerde proletaryanın burjuvaziye karşı iç savaşının ve az gelişmiş, geri ve ezilen uluslarda, ulusal kurtuluş hareketi de dâhil olmak üzere *bir dizi* demokratik ve devrimci hareketin” birleşimi şeklinde gelişmesine de işaret eder.⁷⁰ Ulusların kendi kaderini tayin hakkının tanınması ne gerçekçilikten uzaktır –zira emperyalist tahakküm çeşitli siyasal biçimler alabilir– ne de bölücüdür, zira “*gerçek hayatta* Enternasyonal ezen ve ezilen uluslara *bölünmüş* işçilerden oluşur”, burada

68 Lenin 1916d, s. 15.

69 Lenin 1916e, s. 38, 39.

70 Lenin 1916e, s. 60.

ulusu savunmak için ortak eylem, burjuvazi ile ortak eylem de dâhil, çok farklı politik içerimler taşıyabilir.⁷¹ Ulusal bölünmeler karşısında işçi sınıfının birliği, ancak, ezilen ulusun işçileri, kendi kaderini tayinin uygulanışını burjuva milliyetçiliğinin tehlikelerine direnme özgürlüğü ile koşullu şekilde savunurken, ezen ulusun işçileri, ezilen ulusun hareketinin eleştirisini onun kendi kaderini tayin hakkının tanınması koşuluna bağlarsa oluşturulabilir; tıpkı “Moskova yakınlarındaki çarlık ordusuna karşı” eylem birliğinin “diyelim ki, devrimci kuvvetlerin Nijni-Novgorod’dan batıya doğru, Smolensk’den ise doğuya doğru ilerlemesini gerektirmesi gibi”.⁷²

Dolayısıyla geleceğin devrimci önderleri, siyasal eylemin sadece karmaşık, eşitsiz ve çelişkili bir mücadele mantığına tabi olduğunu değil, aynı zamanda kendilerinin savaş alanında nerede konumlandıklarından da etkilendiğini anlamalıdır. Siyasal eylem sadece somut konjonktürlerin zamansal ardışıklığına değil, konjonktürün politik uzamı içindeki güçlerin dağılımına da uyarlanmalıdır; bu, ortak bir amaca ulaşmak için, farklı konumlardaki aktörlerin farklı, hatta “çelişkili” eylem yolları benimsemelerine yol açmalıdır. Bu duruma dair farkındalık, aynı zamanda, Lenin’in savaşa karşı tutarlı devrimci muhalefetin sadece “emperyalist savaşı iç savaşa dönüştürme” istekliliğini değil, kendi devletin yenilgisini tercih etmeyi de gerektirdiği ısrarının altında yatar: Lenin, bu tutumun tüm savaşan devletlere genellendiği zaman tutarsızlık yaratacağı eleştirisine⁷³ karşı, politik aktörlerin belirli bir yerde –devrimi başlatmak için– bilinçli şekilde inisiyatif almalarını (bunu genel olarak her yerde farazi devrimciler arasındaki farazi bir anlaşmaya ertelemek –yani bundan yoksun kalmak– yerine) sadece devrimci yenilgiciliğin sağlayabildiği yanıtını verebilmekteydi. Sadece devrimci yenilgicilik herhangi bir yerde inisiyatif almanın potansiyel sonuçlarını açıkça kabul ediyor ve böylelikle gerçek ve salt farazi –Kautskici– devrimciler arasındaki ayrımı ortaya koyuyordu.⁷⁴

Lenin’in “emperyalist Ekonomizm” eleştirisinde aşıkâr olan terminoloji sürekliliği, burada önerilen yoruma keskin bir ifade veriyor. Lenin *Ne Yapmalı?*’da Ekonomizmi politik mücadeleden vazgeçiş olarak değil, politik mücadelenin dar şekilde sendikal kaygılara, dolayısıyla burjuvazinin demokratik devrimdeki hegemonyasına tabi kılınması olarak, dolayısıyla proleter maduniyetin bir biçimi olarak eleştirdi. Bunu yaparken, sınıf mücadelesinin siyasetini, hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığı dediğim bir

71 Lenin 1916e, s. 56.

72 Lenin 1916e, s. 57–8.

73 Bkz. Draper 1996.

74 Bkz. Lenin 1915c; Lenin 1915–16, s. 734–5; Shandro 1998–9.

mercek aracılığıyla yeniden tasavvur etti. Emperyalizm analizi, demokratik mücadeleler ile sosyalist devrim arasındaki ilişkinin benzer şekilde yeniden düşünülmesini içerir: Emperyalist egemenliğin mantığı her yerde demokrasiye karşı bir tepki yaratırken, emperyalist aşırı kârlara asalakça bağımlılık, işçi sınıfı hareketindeki bir bölünmeyi besler. Sosyalist devrim, kendisini sınıf gruplaşmalarının basit hale gelmesiyle ilan etmez; daha ziyade, sosyalizm için proletarya mücadelesinin çeşitli devrimci–demokratik hareketlerle birleşmesi biçimini alması gerekir. Burjuva–demokratik haklar mücadelesinde önderlik kisvesi otomatikman proletarya sosyalizminin güçlerine düşmez. Emperyalizm, burjuva ulusal kurtuluş hareketlerine ve bir küçük–burjuva demokratik muhalefete yol açtığı için, proletaryanın devrimci öncüsü, emperyalizme karşı mücadelede küçük–burjuva demokrasisinin –daha kesin olarak, küçük burjuva ile emek aristokratının ittifakının– hegemonyasına karşı politik ve ideolojik bir mücadele yürütürken, heterojen veya hatta proleter olmayan halk katmanlarının demokratik mücadelelerinin politik önderliğini üstlenmeye çalışmalıdır. Sosyalist devrimin öngünü olarak anlaşılan emperyalizmin doğasındaki politik mücadele dinamiği, burjuva–demokratik devrimde hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığını genişletilmiş bir ölçekte yeniden üretir. Bu nedenle, Lenin’in emperyalizm analizinin –ve bundan çıkan “emperyalist Ekonomizm” eleştirisinin– bir sonucu, hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığının genelleştirilmesidir. Böylece emperyalizm, politik önderliği hegemonya mücadelesinin karmaşık, eşitsiz, çelişkili mantığıyla ilişkilendirme yoluyla ortaya çıkmayan hiçbir sosyalist devrimin olamaması anlamında da kapitalizmin en yüksek aşamasıdır.

Devlet ve Devrimin Mantiğı

Lenin’in en soyut siyasal teori yapısı, kökeni ve kaleme alınışının bağlamı ışığında okunduğunda –veya sadece dikkatlice okunduğunda– hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığının bu sayfalarda dahi –belki de özellikle bu sayfalarda– iş başında olduğunu fark etmek olanaklıdır. Fakat *Devlet ve Devrim* nadiren bağlamı içinde veya Lenin dışındaki siyasal düşünürlere normalde gösterilen titizlikle okunur. Sınıf mücadelesinde Lenin’in karşısına çıkan stratejik sorunlardan koparılıp yorumlanmak suretiyle, kimi zaman, Lenin’in şimdiye dair örgüt, taktikler ve iktidar siyasetine alışıldığı üzere tavizsiz şekilde gömülmüş olmasıyla uyumlayan, anarşik, hatta “cennetvari” bir ütopya gibi resmedilmiştir: Buna göre, hiç kuşkusuz ki, devletin çözülüşünü pratik bir önerme olarak tartışmak, stratejik politik muhasebenin gereğinin ve yanı sıra öncü

partinin teorik temelini de çözülmesine işaret etmektedir.⁷⁵ Bu tür yorumların savunucuları, *Devlet ve Devrim* metninde partiye referansların göreceli azlığına işaret edebilmiştir. Bununla birlikte, metnin anlamının ancak “zamansal bakımdan metni önceleyen veya onun üretimiyle eş zamanlı değil, ortaya çıkışından *sonrasına* konumlanan” bir tarihte aranabileceğini söyleyen A.J. Polan, bu yaklaşıma bir çeşitleme katarak, Lenin’in devleti teorik açıdan çözümlerinin, siyasal özgürlüğün temel koşulu olan hukukun üstünlüğünü yok etmeye denk düştüğünü, bu nedenle de geleneksel kabuldeki elitist Lenin’le uyumlu olarak, “Sovyetler Birliği’nin sonraki tarihinin” distopik bir ön temsili olduğunu öne sürer.⁷⁶

İster ütopyacı ister distopyacı şekilde yorumlasın, bu yorumlayıcı bakış, metnin amacının ideal bir toplumsal örgütlenme tipini savunmak olduğu varsayımına dayanır; böylece Lenin’in argümanının mantığının, devrim öncesi ve sonrası kurumsal modeller arasında, devlet ile geleceğin devletsiz komünist toplumu arasında bir karşılaştırmaya bağlı olduğu varsayılmaktadır. Sanki Lenin, önce ile sonrayı karşılaştırmak için, devrimi, onun tarihsel gelişme sürecinden geri durarak –bir “mutlak bilgi” konumu benimseyerek– anlamının olanaklı olduğunu düşünmüş gibidir; böylelikle devrimci bilinç, devrimci sürecin ve kişinin onun içinde yer almasının mantığını kavramaya yönelik düşünömsel eylemden soyutlanarak, devrim sonrası bir amacın bilincine indirgenecektir. Bununla birlikte, bizzat bu metinde, Lenin, Kautsky’yi, devlet ve devrim meselesini ele almak (veya Lenin’in diyeceği gibi bundan kaçınmak) üzere tam da bu tür bir analitik prosedürü kullanmakla eleştirir. Kautsky’nin 1912’de, işçi mücadelesinin aynı zamanda devlet iktidarına karşı mücadele olduğu solcu görüşüne nasıl iki meseleyi, mevcut devlete Sosyal Demokrat muhalefet tutumu ile “muzaffer Sosyal–Demokratların ‘geleceğin devleti’ne vereceği biçim”i ayırarak yanıt verdiğini aktarır.⁷⁷ Lenin bu yanıtı “Şimdilik biz muhalefetiz; iktidarı ele geçirdikten sonra ne olacağımızı ise göreceğiz” diyerek değerlendirir ve “*Devrim ortadan kayboldu!*” yorumunu getirir.⁷⁸ Eleştiril, Kautsky’nin gelecekteki devletin, hatta gelecekteki devlet–olmayanın alacağı biçimi belirlememiş olması değildir –sonuçta, Lenin’in kendisi de bizzat bu soruyu erteler⁷⁹–, meseleyi toplumun şimdiki ve gelecekteki durumları arasında bir antitez şeklinde formüle ederek, söz konusu meseleden, birinden diğerine

75 Bkz., örneğin, Ulam 1969, s. 462–3; ve Conquest 1972, s. 85 7.

76 Polan 1984, s. 52.

77 Aktaran: Lenin 1917i, s. 490.

78 Lenin 1917i, s. 491.

79 Bkz. Lenin 1917i, s. 474–5.

geçişten, devlet ve devrim ilişkisinden kaçınmış olmasıdır. Fakat bu tam da meselenin *Devlet ve Devrim*'in ütopyacı/distopyacı yorumunda ortaya konulma şeklidir. Böylece, onun geleceğine dair gerekli anlayışa sahip olanlara, metnin anlamını sadece “kökenlerini, motivasyonlarını veya niyetlerini”⁸⁰ değil, aynı zamanda (öyle görünüyor ki) ne söylediğinin çoğunu da dikkate almadan belirlemek olanaklı görünecektir – sanki bu gelecek ve bunun nasıl anlaşılacağı, mücadelenin ürünleri ve çekişme nesnelerinden başka bir şey olabilirmiş gibi.

Devlet ve Devrim, Ağustos–Eylül 1917’de Lenin saklanırken yazılmıştı. Temmuz’da iki gün boyunca Bolşevik işçilerle askerlerin St. Petersburg sokaklarında silahlı güçlerini göstermelerinin ardından, Genelkurmay Bolşevik gazeteleri kapatmak üzere kadetleri ve Kazakları sevk eder ve işçilerle devrimci askerleri silahsızlandırmak için harekete geçerken, burjuva ve monarşist basın Lenin ve diğer Bolşevik liderlere Alman casusları oldukları iftirasını yöneltir ve geçici hükümet onların tutuklanmasını emrederken, Sovyetlerin Sosyalist Devrimci ve Menşevik önderliği sessiz kalmıştı. Lenin yeraltında [kitabını] kaleme aldığı sırada, demiryolu işçileri ve askerler, yaklaşan karşı–devrime dair Bolşevik uyarılara dikkat ederek, sovyetlerin titrek önderliğine rağmen, General Kornilov’un darbe girişimini daha başlangıcında etkisiz kılmayı başarmışlardı.⁸¹ Karşı–devrim geri püskürtülmüş ve devrimci önderliğe yönelik diğer herhangi bir iddia itibar yitirmişken, kitleler sovyetlerde önderlik için Bolşeviklere döndüler, “politik krizi – Ekim devriminin öngünü” başlattılar. Bu durum, Lenin kitap için planladığı son bölüm olan “1905 ve 1917 Rus Devrimleri Deneyimi”nin başlığından sonrasını yazamadan, *Devlet ve Devrim*'in yazılışını kesintiye uğratacaktı.⁸² Ütopyacı yorumun dolaşımında olması kısmen bu bölümün yazılmadan kalmasına atfedilebilir; fakat bu olgu, metni Lenin’in hazırlık defteriyle, yazılmayan bölüme dair planlarıyla ve aynı dönemdeki yazılarıyla birlikte okuma, yani bağlamı içinde okuma zorunluluğunu çok daha güçlü şekilde düşündürmeliydi.⁸³

80 Polan 1984, s. 52.

81 Bkz. Rabinowitch 1968.

82 Bkz. Lenin 1917i, s. 496–7. Başkentteki devrimci sürecin dinamiği, Rabinowitch 1976’da gayet iyi ele alınmaktadır.

83 Bu malzeme, Lenin’in *Toplu Eserleri*’nin (dördüncü Rusça baskıdan çeviri olan) İngilizce baskısına dâhil edilmemiştir, fakat İngilizce çevirisi *Marxism on the State: Preparatory Material for the Book ‘State and Revolution’* [*Devlet Konusunda Marksizm: ‘Devlet ve Devrim’ Kitabının Hazırlık Malzemeleri*] başlığıyla mevcuttur (Lenin 1917a).

Yazıldığı koşullar, *Devlet ve Devrim*’in yazılma nedeninin “kitlelerin festivali” ortasındaki devrimci sarhoşluk olduğu fikrinin doğru olmadığını göstermektedir. Marion Sawyer bu kitlelerin festivali nosyonunu etkili şekilde çürütmüş, Lenin’in devlet konusundaki klasik Marksist yazılara geri dönüşünün itici gücünün izini Buharin’le 1916’daki bir tartışmaya dek sürmüştür.⁸⁴ Buharin, Lenin’in tavsiyesine uymayarak yayınladığı kısa bir makale olan “Emperyalist Haydut Devlet”te, Marksist sosyalizmin devleti desteklediği için değil (ki devletin “ilga edilmesi” [*gesprengt*: imha edilmesi] gerekiyordu), sadece devrimden sonra “merkezileşmiş, yani teknik açıdan daha ileri” bir üretim örgütlenmesine olan desteğiyle kendisini anarşizmden ayırt ettiğini iddia etmişti. Çağdaş devleti, egemen sınıfın diğer tüm örgütlerini (maddi ve manevi olduğu kadar zor örgütlerini de) kendi içine alıp “finans kapitalist toplumun her gözeneğine nüfuz edebilen” bir “modern leviathan” olarak tasvir etmişti. Buharin, “Devlet örgütünün köklerinin işçilerin zihinlerine ne kadar derinden battığını” belirterek, Sosyal Demokrat “ilke olarak devlete düşmanlık” hususunda ısrarcıydı.⁸⁵ Lenin, genç Bolşevik teorisini iki temelde eleştirdi: İlkin, devleti basitçe *ilga* etmeye dair anarşist reçeteyi sosyalistler paylaşmazdı, zira kapitalizmden sosyalizme geçişte vazgeçilmez olan proletarya diktatörlüğü, her ne kadar *sönümlenecek* olsa da, bir devlet biçimiydi; ikincisi, [Buharin’de] Sosyal Demokrat tutum, işçi sınıfı hareketi içindeki oportünist ve devrimci eğilimler arasındaki bölünme bağlamına yerleştirilmek yerine, soyut şekilde ifade edilmişti – “ilke olarak devlete düşmanlık” ile işçilerin zihnindeki “devlet fikri”nin etkisi karşı karşıyaydı. Eleştirinin esası, devletin ilkin devrim *süreciyle*, ikinci olarak da *sınıf mücadelesi* süreciyle ilişkili şekilde konumlandırılmasıydı.⁸⁶

Lenin, sonra daha uzun şekilde dönmek istediğini belirterek konuyu sonuçlandırıyor. Şubat 1917 devrimine giden haftalarda, malzeme toplayarak ve *Devlet ve Devrim*’de yer alacak argümanları hazırlayarak geniş kapsamlı bir defter derledi. Defter, Buharin’in Lenin’i devlete dair konumunu yeniden düşünmeye sevk ettiğini gösterir, fakat –Sawer, Stephen Cohen ve Neil Harding’in öne sürdüğünün aksine⁸⁷– Lenin’in genç çalışma arkadaşının konumunu benimsediğini göstermez. Lenin, “özünde ... Buharin hakikate Kautsky’den daha yakın” diye kabul etmekteydi ve askeri–bürokratik devlet makinesini parçalamanın önemini tekrar tekrar vurgulamıştı; bunun dışında,

84 Bkz. Sawyer 1977.

85 Bukharin 1916, s. 103–4, 106–7.

86 Lenin 1916f, s. 165–6.

87 Bkz. Sawyer 1977, s. 216–18; Cohen 1975, s. 41–3; ve Harding 1981, s. 114–17.

Buharin'e daha önceki hataları atfetmekteydi, sonuç da Buharin'in "Kautsky"leri teşhir edeceğine, onlara *yardım* etmiş" olmasıydı.⁸⁸ Hem defterinde hem de *Devlet ve Devrim*'de Lenin'i ilgilendiren şey, devlet makinesinin yıkılmasını, devletin sönümlenmesi ile birlikte, bütüncül bir devrim sürecinde tutarlı unsurlar olarak enine boyuna düşünmekti.⁸⁹ Bunu, Buharin'in yapmadığı şekilde, devlet iktidarı ile devlet aygıtı arasında ayırım yaparak,⁹⁰ ardından da bu terimlerin hareketini sınıf mücadelesi süreci ile ilişkili şekilde derinlemesine düşünmek suretiyle yapmaya çalıştı. Sınıf mücadelesi sürecini Buharin'in yapmadığı şekilde hegemonya mücadelesinin politik-stratejik mantığının merceği altında incelemesi, 1905'in zengin deneyimini sosyalist devrim ve devlet sorunuyla ilişkilendirebilmesini sağladı; nitekim hazırlık defterine başlamadan bile önce, sovyetlere dair 1906 Bolşevik kararına bir bakmak istiyordu.⁹¹

Savaş, devletin kapitalist birliklerle iç içe geçmesini hızlandırdı ve ileri ülkelerin hinterlandını "işçiler için askeri hükümlü hapishanelerine" dönüştürdü, resmi sosyalist partilerin oportünist liderleri ise kendilerini kendi ulusal devletlerinin emperyalist çıkarlarına uyarladılar. Proletarya devriminin güçleri olgunlaşmaktaydı, ama emekçi halk, "devlet'e dair oportünist önyargılar"a karşı bir mücadele olmaksızın, emperyalist burjuvazinin etkisinden kaçamazdı.⁹² Klasik Marksist devlet analizine bir dönüş gerekmekteydi. Lenin, devleti, açık şekilde, "toplumsal yaşamın artan karmaşıklığı [ve] işlevlerin farklılaşması" bağlamında teknik bakımdan vazgeçilemez bir baskı aygıtı olarak *değil*, daha ziyade sınıf mücadelesi bağlamında politik olarak, "sınıf karşıtlıklarının uzlaşmazlığının" bir ürünü olarak yerleştirmekle işe başlar.⁹³ Böyle konumlandırıldığında, devlet, "toplumdan doğan ama kendisini onun üstüne yerleştiren ve kendisini ondan giderek daha fazla yabancılaştıran bir güç" olarak görülebilir

88 Lenin 1917a, s. 26.

89 Bkz. Lenin 1917a, s. 24–5, 48–52; Lenin 1917i, s. 404–5.

90 Balibar 1974a, Marx'ın Paris Komünü deneyiminden türetilen ve *Komünist Manifesto*'nun daha sonraki baskılarına dâhil edilen, "işçi sınıfı hazır devlet aygıtını basitçe ele geçirip kendi amaçları için kullanamaz" tezini açıklamak için, devlet iktidarı (bir iktidar ilişkisi, bir toplumsal sınıfın diğeri üzerindeki egemenliği) ile devlet aygıtı (devlet iktidarı ilişkisinin içinde kristalize olduğu, tarihsel değişmeye tabi olan, ama *devlet* aygıtı olmakla, özünde toplumun gövdesinden ayrı duran kurumsal "makine") arasındaki ayırımı kullanmaktadır; ayırım, Balibar 1976'daki, Lenin'in sosyalizme geçişte sovyet deneyimi ile başa çıkma girişimine referansla geliştirilmiştir. Ayrıca bkz. Miliband 1970 ve Colletti 1972b.

91 Lenin 1916g, s. 589.

92 Lenin 1917i, s. 387–8.

93 Lenin 1917i, s. 393–4.

ve hapishaneler gibi kurumsal baskı araçlarına sahip, “özel, silahlı adamlar organlarından” oluştuğu görülebilir. Bu devlet aygıtı doğrudan veya parlamenter bir demokraside dolaylı olarak, zenginler için sayısız yolla ve yoksulları siyasetin dışına süren bir kısıtlamalar ve dışlamalar toplamıyla, egemen sınıfın hizmetinde iş görebilir.⁹⁴ Karşıt sınıfları uzlaştırmak üzereni sağlayamaz, ancak sömürülen sınıflara baskı yapmak suretiyle bu sınıfların uzlaşmaz karşıtlığını denetim altında tutar. Bu anlamda, devlet aygıtı, mülk sahiplerinin, kendileri için çalışarak geçinmesi gerekenler üzerindeki toplumsal egemenliğinin kurumsal bir tortusu, toplumsal iktidarın, sınıf toplumundan yabancılaşmış ve böylece onun denetimi dışında kalan, dönüşmüş bir biçimdir.

Sınıf karşıtlığı, işçi sınıfı devlet iktidarını ele geçirip toplum adına üretim araçlarına el koyduğunda, sosyalist devrimle sonuçlanır; sınıf ayrımları kaldırılır ve böylelikle devletin sönmelenmesi süreci harekete geçirilir. Fakat hiyerarşik ve dışlayıcı örgütlenme tarzı, egemen bir azınlığın amaçları için devletin askeri-bürokratik aygıtına uyduğundan, “işçi sınıfı, hazır devlet makinesini basitçe ele geçirip kendi amaçları için kullanamaz”.⁹⁵ Sınıf karşıtlığı uzlaşmaz olduğundan, bu amaçlara sömürücü sınıfın direnişi bastırılmadan ulaşılamaz – ve bu direniş ilk etapta hazır devlet aygıtının failliği aracılığıyla yürütüldüğünden, bu aygıt basitçe değiştirilemez, tahrip edilmesi, “parçalanması” gerekir; örgütlenmesi dağıtılmalı, işleyiş olanaksız kılınmalıdır. Dolayısıyla bu amaçlara ulaşmak için işçiler kendilerini egemen sınıf, yani bir devlet biçiminde örgütlemelidir – fakat bu “derhal sönmelenmeye başlayacak ve sönmelenmeden yapamayacak şekilde oluşturulmuş” bir devlet aygıtıdır.⁹⁶ İşçi sınıfı toplumsal iktidarın belirleyici değişimini başlatır: Tam da hazır devlet aygıtını parçalarken devlet iktidarını ele geçirir ve kendi egemenliğini, toplumsal iktidarın toplumdan yabancılaşmış, antagonistik, devlet benzeri biçimini aşamalı olarak çıkarıp atacak şekilde örgütler.

Burjuva devlet aygıtının yıkılmasının ve devletin sönmelenmesinin nasıl bütüncül bir devrim sürecinin yanları biçiminde düşünüldüğünü anlamak için, “egemen sınıf olarak örgütlenmiş işçi sınıfı”nın ne anlama geldiğini kavramak gerekir. Lenin, kapitalizmden komünizme geçişin “muazzam bolluk ve çeşitlilikte politik biçimlere yol açmasını” beklemesine rağmen, Marx’ın Paris Komünü’nü “esasen bir işçi sınıfı hükümeti, üreten sınıfın el

94 Lenin 1917i, 397–8, s. 466.

95 Aktaran: Lenin 1917i, s. 419.

96 Lenin 1917i, s. 407.

koyan sınıfa karşı mücadelesinin sonucu, emeğin ekonomik kurtuluşunun içinde gelişeceği, nihayet keşfedilmiş siyasi biçim”⁹⁷ olarak tanımasını izlemekteydi. [Komünün] ilk kararnamesi, kalan orduyu tasfiye etmiş ve yerine silahlı halkı geçirmişti; azınlığın çoğunluğu bastırması, halktan ayrılmış ve yukarıdan bürokratik olarak merkezleştirilmiş özel bir aygıtla gerek duyarken, halkın çoğunluğunun sömürücü azınlığı bastırması için hiçbir özel aygıt gerekmiyordu: Silahlı halkın kendisinin, halk örgütlerinin demokratik biçimleri aracılığıyla bilinçli ve gönüllü olarak merkezleştirilmiş eyleminden başka bir şey gerekmiyordu.⁹⁸

Burjuva demokrasisinin parlamenter ritüelleri, yalnızca sermaye egemenliğine meşruiyet kazandırmakta ve hesap veremeyecek vekillerin ayrıcalıklarını onurlandırmaktaydı, zira “gerçek yönetme işi” askeri–bürokratik makine tarafından “perde arkasında” yürütülmekteydi.⁹⁹ Komün, devletin baskıcı aygıtlarını tasfiye ederek, hükümet iktidarının “meşru işlevlerini” “toplumun sorumlu faillerine” geri vermeye çalıştı: Yerelde genel oy hakkıyla seçilen, kısa aralıklarla sorumluluk üstlenen ve geri çağırmaya tabi belediye meclis üyelerinden oluşuyordu; üyeleri çoğunlukla işçiler veya onların kabul edilmiş temsilcileriydi, hiçbir özel ayrıcalıkları yoktu ve – yine seçilmesi gereken, sorumlu ve geri çağırılabilir– diğer tüm kamu görevlileri gibi, işçi ücreti alıyorlardı. “Komün parlamenter değil, işleyen bir organdı, aynı anda yürütme ve yasamaydı”:¹⁰⁰ Üyeleri onayladıkları yasaların uygulamaya konulmasına yardım edeceği ve doğrudan seçmenlerine karşı sorumlu olacağı için, düşünce özgürlüğü, tartışma ve münakaşa, sahteciliği beslemeyecekti. Komün, görevlilerinin ve temsilcilerinin sorumlu tutulmasına izin vererek, aslında bunu şart koşarak, “parlamentarizm”i yok etmişti.

Böylece Komün, “tamamıyla genişlemeci bir politik biçim”di, topluma açıktı, ilke olarak onun yönlendirmesine tabiydi ve böylece sönümlenmeye çok müsaitti. Fakat bu politik biçim “tam anlamını ve önemini ancak ‘mülksüzleştirilenlerin mülksüzleştirilmesi’ ile” kazanmaktaydı.¹⁰¹ Tekelci sermayede ve finansal sistemde örtük halde olan, posta hizmeti gibi devlet kapitalist tekellerinde ise yabancılaşmış bir biçimde de olsa açık haldeki üretimin toplumsallaşması, bir “toplumsal yönetim mekanizması” yaratıyordu; bu mekanizma, bir kez özel mülkiyetin pençesinden ve bürokrasinin

97 Aktaran: Lenin 1917i, s. 436.

98 Bkz. Lenin 1917i, s. 423–4, 434–5.

99 Lenin 1917i, s. 428.

100 Marx 1871, s. 331, aktaran: Lenin 1917i, s. 423–4, 427.

101 Lenin 1917i, s. 426.

dokunuşundan kurtarıldığı zaman, “teknisyenleri, ustabaşlarını ve muhasebecileri işçi ücretiyle istihdam edecek, birleşmiş işçilerin kendileri tarafından gayet iyi yürütülebilir”di.¹⁰² Tüm yurttaşlar silahlı işçilerin birliğinin çalışanları haline geldiğinde, temel gereklilik, herkesin “kendi uygun iş payını yapması ve eşit ödeme alması”nı sağlamak için “muhasebe ve denetim”di. Lenin’in bilimsel ve teknik işlerden ayırmaya özen gösterdiği bu işlevler, kapitalizm tarafından basitleştirilmişti, “gözetim ve kayıt tutma ... aritmetik ve uygun makbuzların kesilmesi ... basit işlemleri”ne indirgenmişti, okuma yazması olan herhangi biri bunları yapabiliirdi. İşçilerin kendileri “devletin daha önemli işlevlerini” daha da basitleştirdikçe ve “halkın çoğunluğu bağımsız olarak ve her yerde” defter tutmaya ve denetim uygulamaya başladığında, eski kapitalistler ve “kapitalist alışkanlıklarını koruyan entelektüel beyler”in “gidecek hiçbir yeri kalmayacak”tı. Sadece oylamaya ve seçimlere değil, aynı zamanda devlet idaresine de bağımsız katılım “evrensel, genel ve popüler” hale geldikçe, bir bütün olarak toplumdan ayrı bir iktidar olarak devlet sönecekti. “Herkes sırayla yönetecek ve kısa süre sonra kimsenin yönetmemesine alışacak”tı.¹⁰³

Devrimin Mantiğı ve Hegemonya

Bununla birlikte, *Devlet ve Devrim*, Lenin’in Komün deneyimline dair yorumuna indirgenirse, devrimci sürece dair açıklaması çok dar şekilde yorumlanabilir ve süreç içinde politik mücadeleye ve politik önderliğe olan ihtiyaç anlaşılmaz hale getirilebilir. Böyle bir yorum, sadece metin tamamlanmadan bırakıldığı için değil, aynı zamanda metnin kendisi, dikkatle okunduğunda, bunun ötesine işaret ettiği için de hatalıdır; örneğin Lenin politik önderliğin vazgeçilmezliğinin altını çizerken olduğu gibi:

Proletaryanın devlet iktidarına ihtiyacı var ... hem sömürükçülerin direnişini ezmek, hem de sosyalist bir ekonomi örgütleme işinde nüfusun muazzam kitlesine –köylüler, küçük burjuvazi ve yarı proleterlere– öncülük etmek için.

Marksizm, işçilerin partisini eğiterek, iktidarı üstlenebilecek ve tüm halka sosyalizme doğru öncülük edebilecek, yeni sistemi yönetip örgütleyebilecek, tüm emekçi ve sömürülen insanlar için yaşamlarını burjuvazi olmadan ve burjuvaziye karşı örgütlemeye öğretmen, rehber, önder

102 Lenin 1917i, s. 431–2.

103 Lenin 1917i, s. 478–9, 492–3.

olabilecek proletaryanın öncüsünü eğitir.¹⁰⁴

Böyle bir önderlik verili kabul edilemez, diye devam eder Lenin, işçi sınıfı partilerinin karşısındaki oportünist ayartıya karşı politik mücadelenin seyri içinde kurulması gerekir. Bu ayartı, dar anlamıyla “yüksek ücretli” işçilerin çıkarlarını, halk kitlelerinin mücadelelerinden yalıtılmış şekilde temsil etme yönündedir. Lenin’in sadece emekçi sınıfın kitlelerine değil tüm halka önderlik konusundaki ısrarı epey kategoriktir.

Lenin’in vurgusu, emperyalizm analizinin ve emperyalizme karşı devrimci mücadelenin içsel olarak karmaşık, eşitsiz, çelişkili sürecinin emperyalist Ekonomizme karşı savunusu bağlamında okunduğu zaman kayda değer şekilde anlamlıdır. Küçük burjuvazinin ve geri işçi tabakalarının, “önyargıları, gerici fantezileri, zayıflıkları ve hataları” ile ve enerji ve çoukularıyla birlikte kitlesel katılımının olmadığı bir kitle mücadelesi yoktur.¹⁰⁵ Geri işçileri harekete geçiren şey düşük ücretler, kötü çalışma koşulları veya işsizlik olabilir veya –küçük–burjuva dostları için de geçerli olduğu gibi– hayat pahalılığı, bürokrasinin veya polis şiddetinin küçük tiranlığı olabilir veya –öğrenci veya entelektüel veya hatta burjuva yoldaşları için de olduğu gibi– ulusal baskı veya ırksal veya dini önyargılar olabilir veya –köylü ve asker yoldaşlarıyla olduğu gibi– barışa ve ekmeğe, normal bir hayat yaşamaya dönük basit arzu olabilir vb. vb. Kitlelerin kendiliğinden hareketlerine katılan işçilerin bilinci, hareketlerin kendilerinin çeşitliliğini ve çelişkilerini yansıtmaktan başka bir şey yapamaz – ama, mücadeleden doğan dayanışma kendisini onların “halk”ın parçası olma bilincinde yansıtmak zorunday- sa, bu bir yanılsama veya “gerici fantezi” değil, kitle mücadelesi hakkındaki temel bir gerçeğin basitçe anlaşılması olacaktır. Eğer Lenin’in iddia ettiği gibi sosyalist devrim süreci “alacalı bulacalı, rengarenk ve görünürde bölünmüş kitle mücadelesi” olmaksızın düşünülemezse, bu aynı zamanda sosyalist devrim süreci hakkında da temel bir gerçek olacaktır. Kuşkusuz ki gerçeğin tamamı değil, ama bir kısmı, dolayısıyla da proletaryanın bir sınıf olarak siyasal kimliğinin de bir parçası. Proletarya, kendisini, ancak etrafındaki halkı bir tür politik oluşumda bir araya getirmekle bir sınıf olarak oluşturur. Sınıf oluşum sürecini bu şekilde nitelemek, ona içeriden bakmaktır; dışarıdan incelendiğinde ise, aksine, bireyler ve gruplar, basitçe uygun Marksist sınıf kategorileri altında toplanabilir. Fakat canlı deneyimin sınıf pratiklerinin ve konumlarının çelişkili bir birleşimini yansıttığı yerde, işçiler kendilerini işçi olarak görebilir, ama aynı zamanda belki de gelecekteki

104 Lenin 1917i, s. 409.

105 Lenin 1916c, s. 356.

küçük burjuvalar veya “oluşum halindeki” lumpen proleterler olarak da görülebilirler; kendilerine öncülük edecek olanlar tarafından nasıl görüneceklerini ve nerede sınıflanacaklarını da kesinlikle bilmezler. Eğer geri işçilerin politik önderliğini üstlenmek proletaryanın öncüsüne düşen bir görevse, bu görev işçileri halkın kitlesel mücadelelerinden ayırarak yerine getirilemez, ancak bir bütün olarak halkın devrimci hareketinin siyasal önderliği kovalanarak yerine getirilebilir.

Lenin, proletaryanın egemen sınıf halinde örgütlenme biçimi olarak Komün’ün yanı sıra sovyetlerden söz ettiğinde,¹⁰⁶ bu kurumların proleter karakteri bunlara üyeliğin sınıfla sınırlı olmasında değil, aksine tam da halkın heterojen topluluğuna açıklıklarında aranmalıdır. *Devlet ve Devrim*’de, bürokrasinin kaynaklarından biri olarak küçük–burjuva mevki avcılığı tutkusunu şiddetle eleştirirken bile, Komünü köylülükle bir ittifak kurmadığı ve ucuz bir hükümete (ki bunun ancak proleter sönmülenme–sürecindeki–devlet tarafından tatmin edilebileceğini öne sürer) yönelik köylü ve küçük–burjuva isteğine cazip gelemediği için eleştirmede Marx’ı izler.¹⁰⁷ Halk kitlelerinin devrimci siyasal katılımının bir aracı olarak, bu kurumsal açıklık hem proletarya diktatörlüğünün hem de devletin sönmülenmesinin zorunlu koşuludur. Açıklık –Marx’ın terimi “genişleme”, Lenin’inki ise “esneklik”tir– sadece sağlayıcı bir koşuldur: Kitlelerin pratik ilgilerinin politik ifade bulabileceği ve politik amaçlarının pratik terimlerle tartışılabilirliği bir forumun ortaya çıkışı, kendi başına, devlet iktidarına devrimci el koymayı sağlamaz, ne de “hazır devlet makinesini” yok edebilir. Fakat yaptığı şey, tam da bu meseleler hakkındaki tartışmaları da içeren, politik katılım ve politik tartışma sınırlarının dramatik genişlemesine izin vermektir. Kitlelerin politik mücadeleye ve politik tartışmalara dâhil oluşu ise küçük–burjuva demokrasisinin etkisi olmadan gerçekleşemez; bu etki hem halk iktidarı kurumlarının parlamenter tumturaklı sözlere bürünen bürokratik mevki avcılığı ile aşınmasında, hem de devlet iktidarına devrimci el koyuş karşısındaki ürpertide ifade bulur. Dolayısıyla kitlelerin katılımı aynı anda hem sosyalist devrim süreci için vazgeçilmez bir unsurdur hem de bu sürecin mantığını devrimci krizden iktidarın ele geçirilmesine ve devletin sönmülenmesine dek kat eden bir politik mücadelenin konusudur. Dolayısıyla devrimci süreç, devletin sönmülenmesi de dâhil olmak üzere, hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığı tarafından yönetilir. Tamamlanmamış *Devlet ve Devrim*

106 Bkz. Lenin 1917i, s. 491, 495.

107 Bkz. Lenin 1917i, s. 413, 422, 426.

metninin ileri sürdüğü bu nokta, Lenin'in hazırlık defterinde ve planlarında ve aynı dönemdeki yazılarında fazlasıyla sergilenmiş bulunmaktadır.

Lenin, hazırlık defterinde Marx'ın Komüne dair açıklamasının mantığını etraflıca inceleyerek, proletaryanın siyasal iktidarı fethinin “esas koşulu”nun “nüfusun *çoğunluğunun* ... politik uyanışı, devlet işlerine memurlar yerine onların aktif katılımı” olduğunu belirtti, fakat bu “proleter rehberliği gerektiriyordu, örgütlü ve merkezileşmiş proleterler tarafından onlara rehberlik edilmesi” gerekliydi. Bu, iş gününün kısaltılmasını ve hem üretken emeğe hem de devlet idaresine herkesin katılımını gerektirecekti. “Rus Devrimi” diye ekliyordu, “bu araca bir yandan Paris Komünü'nden daha zayıf tarzda (daha çekingen) *yaklaşmıştır*; diğer yandan ise “İşçi Temsilcileri Sovyetleri”, “Demiryolu Çalışanları Temsilcileri Sovyetleri”, “Asker ve Denizci Temsilcileri Sovyetleri”, “Köylü Temsilcileri Sovyetleri”ni *daha geniş bir tarzda* göstermiştir. Bu *Nota bene*.”¹⁰⁸ 1917 devriminden önce yazılan bu notlar, 1905 sovyetlerine atıfta bulunmaktadır: İktidarı ele geçirmedigi için “çekingen”, yine de halkın heterojenliğine uyum sağlayabilmeleri bakımından “geniş”. Lenin, *Devlet ve Devrim*'in yazılmayan bölümüne dair planlarında aynı noktaya yeniden döner: “1917 Deneyimi. Kitle coşkusu, Sovyetler. (Geniş kapsamı ve zayıflıkları: küçük–burjuva bağımlılık)”.¹⁰⁹ Bu çelişki, devrimci sürecin politik mantığında temeldir: Sovyetlerin zayıflıkları, tam da güçlerini sağlayan yanlarından, halk kitlelerine olan kurucu açıklıklarından gelmektedir. Lenin, Menşevik ve Sosyalist Devrimci önderliğin Bolşeviklere yönelik karşı–devrimci baskıya sessiz kalmalarını ve bunun sonucunda sovyetlerden burjuva hâkimiyetinin araçları olarak faydalanılmasını küçük–burjuva etkisine atfeder ve “Bütün iktidar sovyetlere!” Bolşevik sloganının geçici olarak geri çekilmesini tavsiye eder. “Sovyetlerin SD'ler ve Menşeviklerce İğdiş Edilmesi” başlığı altında, yazılmamış bölümün taslağı, onların halkın silahsızlandırılmasına sessiz kalmalarından, sovyetlerin kendilerinin bürokratikleşmesinden, sovyetlerin partizanlaşmasından, “yetkililerin partilerden ‘bağımsızlığı’ndan” söz eder.¹¹⁰

Taslak, “Bolşevikler Devlet İktidarını Koruyabilir mi?” kitapçığında ete kemiğe büründürülecekti; bu, Lenin'in *Devlet ve Devrim* el yazmasını bir kenara koymasından hemen sonra yazılmıştı. Sovyetleri yeni bir devlet aygıtı şeklinde niteleyen meziyetleri arasında, silahlı işçi ve köylüler ile halk arasında sağladıkları yakın ilişkiyi, demokratik işleyiş biçimlerini ve bürokratik formalitelerin olmamasını, “en çeşitli türden mesleklerin”

108 Lenin 1917a, s. 50.

109 Lenin 1917a, s. 94.

110 Lenin 1917a, s. 94–5.

katılımını saymaktadır. Bunlar “en çeşitli ve en radikal reformların” uygulanmasını ve sovyetlerin “*ezilen* sınıfların, işçilerin ve köylülerin ... öncüsünün ... şimdiye dek siyasal yaşamın ve tarihin tamamen dışında kalan geniş halk kitlelerinin tümünü yükseltmek, hazırlamak, eğitmek ve önderlik etmek için ... örgütsel bir biçim” olarak işlev görmesini teşvik etmiştir. Fakat bu tür önderliği olanaklı kılan özellikler onu aynı zamanda zorunlu kılar: Küçük–burjuva demokrasisinin yanlısamaları, denetlenmeden bırakıldığı takdirde, sovyetlerin vaatlerini tavizlerle, yalpalamalarla, üç kağıtçılıkla ve hilelerle tüketir. Proletaryanın öncüsü, devrimin tükenmesini önlemek ve sovyetleri kurtarmak için önderlik uygulamak zorunda kalacaktır, “bunlar ancak *tam* devlet iktidarını almakla potansiyellerini ve yeteneklerini sergileyebilir ... aksi halde yapacakları hiçbir şey yoktur ... sadece embriyolardır (ve çok uzun süre embriyo kalmak ölümcüldür)”.¹¹¹

Lenin, devlet idaresi işini üstlenen yeni sovyet aygıtının halk kitlelerinin üretim ve dağıtımın muhasebe ve denetim görevlerinde yer almasını sağlama-sına dair bir imgeye başvurarak, kapitalist devletin bir işçi sınıfı ailesini tahliye edişiyile, yoksul bir ailenin zengin bir adamın dalresine zorla yerleştirilmesini karşılaştırır. Birincisi, icra memurunu halkın öfkesinden korumak için (kiracılara sempati duyulmasını önlemek üzere) dışarıdan getirilmiş askeri güçlerin gösterisini sunar. İkincisi daha sıradan bir şekilde resmedilir: Lenin on beş kişilik bir işçi milisi tasavvur etmemizi ister, iki asker, iki denizci, biri parti sempatizanı iki sınıf bilinçli işçi, bir öğrenci ve gerisi de yoksul emekçi halktan oluşacaktır, en az beş kadın, hizmetçiler, vasıfsız emekçiler. Daireyi denetler, makul genişlikte bir alan tahsis etmeyi kararlaştırır, telefona erişimi toplumsallaştırır ve varlıklı ailenin işsiz üyelerine hafif görevler verirler; bu “devlet talimatı” öğrenci tarafından iki nüsha halinde hazırlanır ve talimata uyulması için de yazılı bir beyan istenir.¹¹² Burada devlet idaresine katılım için okur yazarlık, aritmetik beceri veya devlette istihdam ediliyor olmak, hatta çalışıyor olmak dahi koşul değildir. Lenin “esas olan” der, bilgi veya eğitim veya teknik değil, devleti yönetmek, üretimi denetlemek ve dağıtımını sağlamak üzere, kaçınılmaz hatalar ve aksilikler olabilese de, “ezilen ve emekçi halkın kendi gücüne güvenmesini sağlamak”, onu sorumluluklarına ve yeteneklerine ikna etmektir.¹¹³ Halkın bu öz güveninin, siyaset cesaretinin artacağı, eğer hegemonya için politik mücadelenin mantığından soyutlanırsa, ancak kendini keşfetmeye dair devrimci bir romansta basitçe varsayılabilir. Lenin’in analizinde ise bu sadece sınıf mücadelesi toprağında, “hazır devlet

111 Lenin 1917k, s. 103, 104.

112 Lenin 1917k, s. 112–13.

113 Lenin 1917k, s. 114–15.

aygıtının” imhasıyla büyüyebilir, ama aynı zamanda da mülk sahibi sınıfların aktif ve pasif direnişini ezmeye yönelik gündelik işler aracılığıyla da; bunların elinde bir şey bırakılmayacak, kendilerini “topluluğun basit, temel kurallarını gözlemeye” teslim etmeleri beklenecektir, bir pratik ki zorunlu olarak “kısa sürede bir alışkanlık haline gelecek”tir.¹¹⁴

Bu şekilde dile getirildiğinde, devletin sönmelenmesi, devlet makinesini parçalama ve proletarya diktatörlüğü uygulamayı izleyecek dar bir teknik yönetim süreci değildir. Bunlar aynı sürecin iki yönüdür ve iş gününün kısaltılması ve halkın teknik eğitimi bunun için gereken araçlar olsa da, süreç ile olan ilişkileri politik bir mücadele mantığı ile yönetilir. Lenin’in sosyalist devrim sürecindeki devlet anlayışı, 1905–6 analizlerinin mantığını yineler. Aslında bu bağlantı, Lenin’in 1905’teki sovyetler deneyimini Komün’le karşılaştırdığı defterinde ve özel olarak sovyetlere dair 1906 Bolşevik kararına –ve bu kararın özünü yineleyen 1915 tezlerine– atıfta bulunduğu ve “Devlet üzerine Batı Avrupa literatüründe hiçbir şey yok” diye eklediği, *Devlet ve Devrim* için planlarında açık hale getirilmiştir.¹¹⁵ 1905’te olduğu gibi 1917’de de sovyetler, işçi sınıfının kendiliğinden hareketinden ortaya çıktılar ve kendiliğinden bir şekilde, askerleri, denizcileri, köylüleri, halkı içlerine aldılar veya bu kesimlere yayıldılar; bu, devrimde proletarya önderliğinin bir örneğiydi. 1905’te olduğu gibi 1917’de de ancak devlet iktidarını ele geçirmek suretiyle sovyetlerin vaadi kurtarılabilir ve proletaryanın halka önderliği sağlanabilirirdi. 1905’te olduğu gibi 1917’de de ancak küçük–burjuva demokratik ideolojisinin kitleler üzerindeki etkisine karşı mücadele eden bir Marksist öncünün aracılığıyla işçilerin sınıf mücadelesi devletin iktidarına karşı etkili biçimde yönlendirilebilir. 1905’te olduğu gibi 1917’de de sovyetlerin tam gelişimi, halk kitlelerini, yönetim ve devlet idaresi işlerine çekerek, halkla devlet aygıtı arasındaki engeli ve böylelikle de toplum ile devlet arasındaki ayrımı aşındıracaktı.

Fakat Lenin, ancak 1917’de, emperyalizm kavramını kapitalizmin en yüksek aşaması olarak geliştirdikten sonra, sovyetleri sosyalizme geçiş bağlamında konumlandırabildi ve dolayısıyla bu süreci devletin sönmelenmesi şeklinde kavramlaştırabildi. Fakat her ne kadar hegemonya dili (bazı Bolşeviklerin, sosyalist devrime girmeden önce, burjuva demokratik devrimde kazanılan zaferlerin konsolide edilmesi gerektiği argümanı ile

114 Bkz. Lenin 1917k, s. 109; Lenin 1917i, s. 479.

115 Lenin 1917a, s. 86. 1917’nin Menşevik vakanüvisi N.N. Suhanov’un, Lenin’in Finlandiya istasyonuna gelişinden önce “hiç kimsenin hiçbir zaman [sovyetleri] devlet iktidarı organları olarak hayal etmediği” (Sukhanov 1955, s. 283) yönündeki etkili iddiası yanıltıcıdır; bu nosyon hayal edilmekle kalmamış, 1906 Bolşevik kararına dâhil edilmiştir.

ilişkilendirildiğinde) sessize alınmışsa da, Lenin’in politik analizlerinde hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığı hâlâ iş başındaydı. Sovyetler şimdi proletaryanın ve köylülüğün devrimci–demokratik diktatörlüğünün biçimleri yerine proletarya diktatörlüğünün biçimleri olarak yer alıyorsa, bunun nedeni, kısmen, sosyalist devrimi bir halk hareketi şeklinde düşünmeye başlamasıydı; kuşkusuz proleterdi, ama proletarya şimdi, 1905 burjuva devriminde olduğu gibi 1917 sosyalist devriminde de, kendisini sadece bir halk devrimine önderlik etme politik projesi içinde ve bunun aracılığıyla bir sınıf olarak kuruyor biçimde kavranmıştı. Emperyalizmin analizinde açıklanan eşitsiz zeminde konumlandığında, hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığı, Lenin’in sosyalist devrim anlayışını 1905 Rus halkının devrimi deneyimi ile aşılmasına olanak sağladı.

Bir Halk Devrimi

Lenin’in politik pratiğinde, devrimin halk niteliği sınıf güçlerinin belirli bir gruplanışını değil, hegemonya politik–stratejik mantığı ile yönetilen halkçı–devrimci bir mücadele sürecini belirtmeye hizmet eder. “Halk” kavramının sınıf içeriği, burjuva–demokratik devrim sürecinde olduğu gibi, sınıf mücadelesi ve hegemonya mücadelesi dinamiklerine göre önemli ölçüde değişebirdi: “Halk”, demokratik mücadele verenlere bir açılımı temsil ediyordu. 1905’ten önce Lenin, köylülüğün halkın bir parçası olarak davranıp davranmayacağı konusunda kararsızdı, ama burjuvazinin veya onun önemli kısımlarının, böyle yapabileceği ihtimalini açık tutmuştu; devrimin seyri içinde, burjuvazi halka karşı toprak sahiplerinin yanında durdu, köylü burjuvazisi de dâhil olmak üzere köylülerin toprak mücadelesi ise halk devriminde temel cephelerden birini oluşturacaktı.

1917 Şubat devrimi Çarı devirdi ve olağan dışı bir durum yarattı; burjuvazinin hâkim olduğu geçici bir hükümet, ancak işçilerin ortaya çıkardığı, üniforma giymiş köylülerin katıldığı ve Menşeviklerle Sosyalist Devrimcilerin önderlik ettiği sovyetlerin onayı ile yönetebilmekteydi. Lenin’in işçilere devrimin ikinci aşamasına geçişte devlet iktidarını üstlenme çağrısı, Bolşevik önderlik içinde bile ihtilaf uyandırdı; Kamenev, hegemonya sorununu gündeme getiriyor, burjuva–demokratik devrimin tamamlanmamış görevlerinin, özellikle de tarımsal toplumsal ilişkilerdeki devrimin ele alınmasında ısrar ediyordu. Lenin’in yanıtının etkisi, tartışmanın odağını netleştirmek oldu. “Bolşevik sloganlar ve fikirler *bütün* olarak tarih tarafından onaylanmıştır; ama *somutta* işler *farklı* gelişti; bunlar herhangi

birinin bekleyebileceğinden daha özgün, daha sıradışı, çok daha çeşitli”:¹¹⁶ Eski Bolşevik “proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü” önerisi “bu ilişkiyi, bu işbirliğini *hayata geçiren somut bir politik kurum* değil bir *sınıflar ilişkisi*” formüle etmekteydi. Fakat sovyetler biçiminde, proletarya ile köylülüğün egemenliği, burjuvazinin egemenliğini izlemek yerine, onunla iç içe geçmişti.¹¹⁷ Halktan ayrı hiçbir silahlı kuvvet bulunmadığından, geçici hükümet başkentteki işçiler ve askerlere karşı şiddet kullanmazdı; bu arada sovyet, devrimin sarhoşluğu içinde, kırılğan kazanımlarını ve vaadini koruma istekliliğiyle ve Menşeviklerin ve SD’lerin küçük-burjuva önderliği altında, iktidarı gönüllü olarak burjuva hükümetine bırakmış, onun emperyalist savaşı “devrimci savunmacılık” adına sürdürmesine izin vermişti.

Devrimci stratejinin amaçlarını demokratik devrimin tamamlanmasına bağlamak, onu konjonktürün uluslararası yönünden, emperyalist savaştan soyutlamak ve işçi sınıfının siyasal mücadelesini köylülüğün burjuvaziden bağımsız hareket edebilme kabiliyetiyle koşullu hale getirmektir; bu politik bir olasılıktı ama kesin olmaktan çok uzaktı. Dolayısıyla proletaryanın politik bağımsızlığından vazgeçmekti, fiilen küçük burjuvazinin politik tutumunu benimsemekti. Proletaryanın politik bağımsızlığı, proletaryanın – burjuvazinin arkasında duran– küçük-burjuva köylülük ile kendiliğinden “savunmacı” gruplanışının kırılmasını gerektiriyordu. Köylülük burjuvaziden kopabileceğini kanıtlasa da veya sermaye ile emek arasında sürekli olarak yalpalamaya devam etse de, Marksist öncü, bağımsız bir işçi sınıfı politik tutumuna yer açmak için, “proletarya çizgisini savunmacı ve küçük-burjuva ‘kitlese’ sarhoşluğundan *kurtarmak*”la yükümlüydü.¹¹⁸ Bolşevikler bunu, “ikili iktidar” altında hüküm süren siyasal özgürlük koşullarında, basitçe “İşçilerin, Tarım Emekçilerinin, Köylülerin ve Asker Temsilcilerinin Sovyetleri içinde *etki etme mücadelesi*” yürüterek, sadece, sermaye yenilmeden ve iktidar sovyetlere geçmeden demokratik bir barışın olanaksız olduğunu “*kitlelerin pratik ihtiyaçlarına uyarlanmış*” terimlerle, sabırla açıklayarak yapabilirlerdi.¹¹⁹

Dolayısıyla proletarya çizgisini kurtarmak ve halkı kazanmak aynı siyasal tavrın iki yönü idi. Lenin, bu duruş noktasından, halk kitlelerine ve özellikle de tarımsal kitlelere bir dizi farklı, aslında çelişkili, tanımla yaklaşacaktı – askerler ve köylüler, yoksul köylüler ve tarımsal emekçiler,

116 Lenin 1917e, s. 44.

117 Lenin 1917e, s. 44–6.

118 Lenin 1917e, s. 51, 54.

119 Lenin 1917e, s. 48–9.

küçük–burjuva köylülük, yarı–proleterler, emekçi halk, küçük burjuvazi, yoksul halk vb. vb.¹²⁰ Çelişkili formülasyonlar teorik olmayan bir pragmatizmi değil, savaşın ve devrimin belirsizliklerinin ortasında kitlelerin hareketlerini araştırmanın teorik olarak belirlenen bir pratiğini gösterir; bileşimlerini ve doğrultularını meydana çıkarabilmek ve böylece onlar üzerinde etkili şekilde eylemde bulunabilmek için onları algılamaya çalışmanın işaretidir. Lenin sürgünden döndüğünde bir Bolşevik dinleyici topluluğuna “Köylülük nedir?” diye sormuş, tarımsal mücadelenin henüz belirsiz durumunu şu çarpıcı itirafla kabul etmişti, “Bilmiyoruz, istatistik yok, ama onun bir güç olduğunu biliyoruz”.¹²¹ Stolipin’in kapitalist tarım politikası köylü komününü yeni doğmuş bir burjuvaziye ve bir tarımsal proletaryaya bölme-yi başarmış mıydı? Köylülük hâlâ toprak sahiplerine karşı topluca hareket etme yeteneğine sahip miydi, yoksa bileşen kesimleri kendilerini kentlerdeki sınıf mücadelesiyle mi yan yana getirecekti? Küçük–burjuva özelemler ve devrimci yurtseverlik, köylüleri emperyalist burjuvaziye bağlamaya yetecek kadar güçlü müydü? Toplamda Lenin, köylü hareketini yarı–proleter olarak, daha yoksul köylülerin bir hareketi olarak görmeye eğilimliydi; bu belki uluslararası bir güçler gruplanışının –emperyalist savaş amaçlarına dair ortak bir çıkarın köylü burjuvazisini toprak sahipleriyle bir araya getirmeye yeterli olabileceğine dair hatalı varsayıma dayanarak– Rus kırsalına girmesiydi, yahut belki de onun proletaryanın politik bağımsızlığının ilksel önemine olan inancını yansıtmaktaydı. Fakat köylülüğün toprak ağalığı rejimine karşı bir bütün olarak ayağa kalkacağı açıklık kazandığında, önceki analizlerinde, bu hareketin Bolşevik halk devrimi projesinde yer almasını engelleyebilecek veya bu analizleri mahçup edebilecek hiçbir şey yoktu.¹²²

Nitekim Lenin’in politik tutumunun halkın hareketlerine açık oluşu, Bolşeviklere kitlelerden öğrenmeleri yönündeki yinelenen tavsiyeleri ve kendisinin halk mücadelelerinin özgül yönlerine olan dikkati, devrimci sürecin genişliğini ve çeşitliliğini artırdı. Sovyetleri bizzat bir proleter sönmülenme–sürecindeki–devlet olarak niteleyen özellik, yani kurumsal esneklikleri veya genişleme özellikleri, onların kendilerini halk mücadelelerinin kapsamına ve çeşitliliğine uyarlamalarını ve böylece bu mücadelelerin ifade ettiği somut kaygıları devrimci sürece katabilmelerini sağlayan

120 Bkz., örneğin, Lenin 1917b, s. 307, 314, 329, 341; Lenin 1917d, s. 22; Lenin 1917e, s. 47, 53; Lenin 1917f, s. 71–2; Lenin 1917g, 150; Lenin 1917h, s. 246. Frankel 1969a’da ilginç bir tartışma mevcuttur; ayrıca bkz. Kingston–Mann 1979.

121 Lenin 1917c, s. 441.

122 Bkz. Lenin 1917j, s. 77–81.

şeydi. *Devlet ve Devrim*'deki, Lenin'in ulusların demokratik kendi kaderini tayin hakkını ve diğer demokratik kurum ve pratikleri eleştirenleri eleştirdiği şu pasaj da buna benzer bir şeyi belirtiyor gibi görünmektedir:

Aynı ele alındığında, hiçbir demokrasi türü sosyalizmi getiremez. Fakat gerçek hayatta demokrasi asla “ayrı alınmaz”; diğer şeylerle “birlikte alınacak”, ekonomik yaşam üzerinde de etkisini yapacak, onun dönüşümünü uyaracak; ve kendisi de ekonomik gelişmeden etkilenecektir vb. Canlı tarihin diyalektiği budur.¹²³

Lenin'in bilinçli bir öncüyü somut mücadele konjonktürleri içine yerleştirme ve sonuç olarak, onun, halk mücadelesinin çeşitli ve çelişkili akımlarına karşı duyarlılığını artırma ve kitlelerin hareketiyle dinamik birleşme olasılığını açma yeteneği, politik durumların duygusunu ayırt etmeye dönük kişisel bir hünerden daha fazlasını işe koşar. Kökleri, hegemonya için karmaşık, eşitsiz ve çelişkili mücadelenin politik-stratejik mantığının analizleri için açtığı pratik-teorik uzamdadır. Bu mantığın, Marksist öncünün hegemonik politik projesini değişen mücadele konjonktürlerine yanıt olarak uyarlamasını mecbur kılan ve bu projenin tanımına ilişkin ihtilafları daha önemli hale getiren özellikleri, aynı zamanda politik projeyi daha uyarlanabilir, halkın etkisine daha açık hale getirmiştir. Böyle anlaşıldığında, proletaryanın öncüsünün halkla ilişkisi, kısmen, onun devrimci politik projesinin ve dolayısıyla politik kimliğinin kurucusudur. O halde, Lenin'in burjuva-demokratik bir devrimin seyri esnasında proletaryanın öncü partisi fikrini geliştirmek durumunda kalmış olması olgusunda hiçbir tutarsızlık yoktur, bu daha ziyade sosyalist devrimin mantığına, hatta belki de sosyalizme dair temel bir hakikattir.

123 Lenin 1917i, s. 457–8.

Bölüm 9

Eleştiri Silahı ve Silahların Eleştirisi: Sınıf Mücadelesinde Cesaret

Dostlar, hakikati bilmenizi ve dile getirmenizi istiyorum.

“Yarın tahıl gelecek” diyen yorgun, baştan savan Sezarlar gibi değil.

Ama Lenin gibi: Yarın geldiğinde

Yapmazsak ... mahvolacağız.

– Bertolt Brecht¹

...

Proletarya

diktatörlüğü

bunu söylemen lazım

duyman lazım

bundan korkmaman lazım

çünkü bu senin hayatını kurtaracak

bunun hakkında konuşman lazım

bunun için savaşman gerekecek

– Amiri Baraka²

Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesinin ardından, işçi sınıfı hareketi içindeki bölünmeye dair uluslararası tartışmaların odağı, emperyalist savaştan proletarya diktatörlüğüne doğru kaydı. Lenin’in bu tartışmaya müdahalesi, yüzyıl dönümünde *Ne Yapmalı?*’da “eleştiri özgürlüğü” çağrısına getirdiği eleştirinin mantığını yeniden üretmekteydi. Lenin’in argümanında, sınıfsız bir topluma geçiş, şimdiye dek eski egemen sınıfların gerçekleştirdiği toplumsal işlevleri üstlenebilecek ve dönüştürebilecek bir proleter–halk topluluğunun inşası şeklinde yer

1 Brecht 1987b, s. 441.

2 Baraka 1991, s. 256, 258.

aldı. Devrim, karşı-devrim ve yeni başlayan iç savaş koşullarında, ayrıca Lenin'in geçiş süreci ile başa çıkma girişimlerinde hegemonya mücadelesinin politik-stratejik mantığının işleyişi açısından, bu topluluğu bir araya getirmesi zordu; bu zorluk, daha önceki argümanının iki varsayımı olan anayasal özgürlüklerin arzu edilirliliği ve sınıf mücadelesinin uzlaşmazlığı arasındaki gerilim izlenerek açıklığa kavuşturulabilir. Hegemonya mantığı açısından bakıldığında, geçiş süreci, içinde yer alan aktörlerin mücadelelerine ve yapacakları yeniliklere duyarlıdır ve bu anlamda açık uçludur. Bu elbette, sürecin başarısının hiçbir garantisinin olmaması demektir; ayrıca, Bolşeviklerin, faydalı analitik araçlar ürettikleri ve sonraki girişimlerin yararlanabileceği çok zengin deneyimler ve içgörüler ortaya koydukları, ama sonuçta, sürecin çelişkilerine hâkim olmayı başaramadıkları anlamına da gelir.

Karl Kautsky'nin 1918'de yayımlanan *Proletarya Diktatörlüğü*, Bolşevik Devrimi'nin ve sovyet iktidarı deneyiminin sosyal-demokrat eleştirisinin terimlerini oluşturmada diğer yapıtlar kadar etkili olmuştur. Kautsky'nin (Bolşevik diktatörlüğe karşılık) demokrasi savunusu, daha geniş bir tuval üzerine resmedilmesine rağmen, temel olarak, Marksist dogmatizmin ağırlığına karşı Bernsteinci "eleştiri özgürlüğü" çağrısının hatlarını izler; bu çağrının reddi, Lenin'in *Ne Yapmalı?*'de Ekonomistlere karşı polemiğine zemin hazırlamıştır. Lenin'in Kautsky'ye yanıtı, daha önceki karşı eleştirisinin mantığını sürdürmektedir. 5. Bölümde gösterildiği gibi, *Ne Yapmalı?*'nin ilk argümanı iki varsayımla şekillenmişti. En azından "ileri partiler" arasında, eleştiri özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü gibi anayasal ilkelerin, politik mücadelenin yürütülüşü üzerindeki kısıtlar olarak değeri konusunda ahlaki bir uzlaşma varsaymaktaydı; ayrıca, genel olarak siyasal sloganlar ve pratikler gibi, bu tür ilkelere yapılan çağrılarının öneminin de siyasal güçlerin dengesine dayandığını, dolayısıyla sınıf mücadelesinin ve hegemonya mücadelesinin mantığına göre değerlendirilmesi gerektiğini varsaymaktaydı. İlk varsayımdaki uzlaşma, siyasal aktörler arasında hiçbir amaç birliği ima etmez; gerçekte, farklı ve çelişkili amaç ve çıkarların peşinde koşulmasına –tarafsızlık değilse de– açıklık anlamına gelir. Bu nedenle, birbiriyle çatışabilecek bireysel veya partizan çıkarların kovalanması ile –ötesine geçildiğinde bu çıkarların meşru şekilde kovalanamayacağı– mutabakata dayalı bir özgürlük çerçevesi arasında ayrım çizilmesini içerir. Fakat sınıf çıkarlarının karşıtlığı uzlaşmaz olduğu için, ikinci varsayıma göre, toplumsal bütün içerisinde, ilke olarak sınıf mücadelesinde bir silah olarak gerek duyulamayacak hiçbir şey yoktur; siyasal mücadelenin kısıtlarına dair ahlaki bir uzlaşmaya uymak da bu tür bir

stratejik değerlendirmeden muaf değildir. Dolayısıyla iki varsayım arasında bir miktar gerilim vardır, ama başvuru yapılan ahlaki uzlaşma, devlet dışı aktörler arasındaki ilişkilerle ilgiliyse –*Ne Yapmalı?*’nın argümanında olduğu gibi–, bu gerilimin argümanı etkilemesi gerekmez.

Fakat mücadelede doğrudan doğruya devlet iktidarı bahis konusuysa, bu gerilimden kaçılmaz: Sınıf mücadelesi bir kez devrim ile karşı–devrim arasındaki mücadele noktasına dek yoğunlaşırsa, bir ahlaki uzlaşmanın sürmesi beklenebilir mi? Bu açıdan bakıldığında, Bernstein’ın Marksizme meydan okuyuşu, sınıf mücadelesinin Sosyal Demokrat yönetimini liberal demokratik veya anayasal normlar etrafında ahlaki bir uzlaşmaya tabi kılarak gerilimi çözme girişimi gibi görünür. [Bernstein’a göre] böyle bir uzlaşma, işçilerin ve liberal burjuvazinin sınıfsal çıkarlarını uzlaştırarak, devrimin vereceği hasarı önleyecekti. Böylece liberal–demokratik özgürlüklere dair teorik bir teminat sağlanabilirdi – fakat bunun bedeli, burjuvazinin, üretim araçları tekeli elinden alındığında bile ahlaki bir uzlaşmaya saygılı olacağını –tüm karşı kanıtlara rağmen– varsaymaktı. Lenin’in görüşünde bu konum, işçi sınıfı hareketinin politik bağımsızlığını terk etmeye denkti; bunun aksine, Lenin’in kendi politik tutumu, anayasal normları sınıf mücadelesinin mantığına tabi kılmayı içeriyordu. Gelgelelim 1918’deki tartışmada Lenin’in muhatabı Kautsky idi.

Sınıf Mücadelesi ve Hukukun Üstünlüğü

Kautsky’ye göre sosyalist partiler “proletaryayı ve onunla birlikte insanlığı sosyalizm yoluyla özgürleştirme” hedefini paylaşıyorlardı. Sosyal Demokratlar ile Komünistler arasındaki bölünme “temelde farklı iki yöntemin, demokrasi ile diktatörlüğün” karşıtlığına dayanıyordu; biri çoğulcu ve kapsayıcıydı, tartışmaya açıktı, diğeri ise otokratik ve dışlayıcıydı, zorla bastırmaya dayalıydı; biri barışçıl bir geçiş, diğeri ise sadece iç savaş vaat etmekteydi.³ Proletarya bir kez “toplumun düzenlemesini eline alabilecek güç ve akla, yani ... demokrasiyi siyasetten ekonomiye aktarma gücü ve kapasitesine” ulaştığında, egemenliğine uygun düşen biçim doğal olarak demokrasi olacaktı.⁴ İşçiler, bu noktaya ulaşıncaya kadar, “demokrasiyi kazanmak, sürdürmek ve genişletmek” için ve “örgütlenme için, propaganda için ve sökülüp alınan toplumsal reformlar için” elde edilen her demokratik reformu kullanmak üzere verdikleri mücadeleler aracılığıyla, yönetebilmek için gereken politik gücü ve akli geliştirecekti.⁵ Kautsky’nin argümanında

3 Kautsky 1918, s. 1–3.

4 Kautsky 1918, s. 23.

5 Kautsky 1918, s. 21; ayrıca bkz. s. 96.

demokrasi, yönetim ve politik pedagojinin yanı sıra, önemli bir epistemolojik işleve de hizmet eder: Demokrasi sınıf karşıtlıklarını uzlaştıramaz veya bunların nihai olarak sosyalizmde aşılmasını önleyemez, fakat “sınıfların ve partilerin göreceli güçlerinin açık bir göstergesidir” ve böylelikle “yükselen sınıfların [henüz] hazır olmadıkları görevlere girişmelerini önlemeye yarar ve ... egemen sınıfları, artık böyle bir reddedişi sürdürecektir” güçleri bulunmadığında, taviz vermeyi reddetmeleri konusunda kısıtlar”. Bu, tarihsel gelişmenin yönünü saptırmaz, ama hızını yumuşatır.⁶

Buna karşılık diktatörlük yöntemi, savaş yürütmek için demokrasiden daha uygundur.⁷ Fakat sosyalist devrim iç savaşla bir tutulmamalıdır; üretim tarzını dönüştürmek zorunlu olarak uzun süren bir süreçtir ve en etkili şekilde de barış koşullarında gerçekleşir. Diktatörlük sadece iç savaşla başa çıkma yöntemi değildir, aynı zamanda, dışlayıcılığı ve özgürlükleri kısıtlayıcıyla, kayıtsızlık yaratmasa dahi bizzat iç savaş yaratmaktadır: “İç savaş, siyasal ve toplumsal karşıtlıkları ayarlayanın yöntemi haline gelir”.⁸ Despotik hükümetlere karşı savaşılan burjuva devrimlerinin iç savaş biçimini almasının gerekmesi basitçe durumun doğasından ötürüdür; Rus Devrimi’nin böyle olmasının gerekmesi ise, Rusya’daki toplumsal koşulların olgunlaşmamışlığının bir ifadesidir.⁹ “[Bolşevikler,] arzu ettikleri her şey için maddi ve entelektüel koşullar ne kadar eksikse, eksik olanın yerine çıplak gücü, diktatörlüğü koymak zorunluluğunu hissettiler”.¹⁰ Kautsky, Paraguay’daki Cizvit egemenliğini anımsatır; bunların otoriter sosyalizmi ancak “yöneticilerin bilgi bakımından yönetilenlerden çok üstün olduğu ve yönetilenlerin de kendilerini eşit seviyeye çıkarmasının kesinlikle söz konusu olmadığı bir yerde” olanaklıydı.¹¹ [Kautsky’ye göre] Bolşeviklerin diktatörce yöntemleri tarihsel olgunlaşmamışlığın ve politik sabırsızlığın ifadesi değilse, ataerkil otoriterliğin bir ifadesiydi.

Kautsky, bir hükümet biçimi olarak diktatörlüğü bir egemenlik hali olarak diktatörlükten ayırır.¹² “Bir sınıf biçimsiz bir kitle olduğu” ve hükümet bir partinin örgütsel kapasitesini gerektirdiği için, “bir sınıf hükmedebilir” –yani egemenliği elinde tutabilir– “fakat yönetemeyebilir”.¹³ Kautsky, diktatörlüğün

6 Kautsky 1918, s. 36.

7 Bkz. Kautsky 1918, s. 57.

8 Kautsky 1918, s. 52.

9 Bkz. Kautsky 1918, s. 54–5.

10 Kautsky 1918, s. 65.

11 Kautsky 1918, s. 6; ayrıca bkz. s. 48.

12 Bkz. Kautsky 1918, s. 45.

13 Kautsky 1918, s. 31.

–Roma cumhuriyetinden türetilen– tarihsel anlamının, yani yasa ile kısıtlanmayan bir bireyin yönetimi lehine demokrasinin geçici olarak askıya alınmasının bütün bir sınıfa uygulanamayacağını savunarak, “proletarya diktatörlüğü” teriminin Marksist kullanımını, proleter seçmen çoğunluğunun desteklediği bir hükümetin demokratik seçilişine dair mecazi bir anlatım şeklinde sunar.¹⁴ Bu açıklığa kavuşturma bir kez yapıldıktan sonra, birbirine karşıt olan demokratik ve diktatörce yöntemler, doğrudan doğruya iki karşıt hükümet biçimine dönüştürülmektedir. Demokrasi, çoğunluğun egemenliğini ifade eder, ama bu egemenliğin doğası, azınlıkların siyasal haklarının, ifade ve örgütlenme özgürlüğünün ve yürütme gücünün faaliyetlerini kontrol edebilecek bir parlamento için yapılan seçimlerde genel ve eşit oy hakkının korunmasını zorunlu kılar. Bir hükümet biçimi olarak diktatörlük sadece bir bireyin veya bir örgütün, bir partinin egemenliği olabilir; muhaliflere gerekli siyasal özgürlükler, oy kullanma hakkı, ifade ve örgütlenme özgürlüğü verilmeyerek, muhalefet silahsız bırakılır.¹⁵ Proletarya, partiler arasında bölündüğünde, bir proletarya partisinin diktatörlüğü, “proletaryanın bir kısmının diğeri üzerinde bir diktatörlüğü” demektir.¹⁶ Siyasal haklara dair kriterlerin esnekleşmesi keyfi yönetimi özendirir ve bireysel bir diktatörün, sosyalist bir Çarın ortaya çıkışının habercisi olur.¹⁷

Lenin’in *Proletarya Devrimi ve Dönem Kautsky* yapıtında tam haliyle verdiği yanıt, diktatörlük meselesini, hükümet biçimlerine dair kurumsal alandan, devlet biçimlerinin daha kapsamlı alanına kaydırır; yani, hükümetin kurumsal düzenleme ve pratiklerinde ve bu düzenleme ve pratiklerin, sınıf egemenliğinin ve sınıfsal tahakkümün toplumun dokusuna işlendiği pratikler, ideolojiler ve kurumlar ile kesişiminde ifade edildiği şekliyle, sınıf mücadelesi içindeki güçlerin ilişkisine kaydırır.¹⁸ Bu daha geniş odak, sadece bir devlet biçiminden diğerine geçişi değil, zaten sönmelenme sürecinde bulunan, devletin toplumdan yabancılaşmasının çözülme sürecinde olduğu bir devlet biçimine geçişi öngören bir siyasal projeye uyumaktadır.¹⁹ Kautsky, parlamenter

14 Kautsky 1918, s. 43.

15 Bkz. Kautsky 1918, s. 45.

16 Kautsky 1918, s. 46.

17 Bkz. Kautsky 1918, s. 81, 132.

18 Bkz. Lenin 1918e, s. 237. Lenin’in *Devlet ve Devrim*’deki argümanını hedef alan geniş literatürün aksine, siyasal düşünce konusunda çalışanlar *Proletarya Devrimi ve Dönem Kautsky*’de kendilerini ilgilendirecek pek az şey bulmuştur. “Bu yapıt, Lenin’in Sovyet iktidarının doğası üzerine görüşlerinde herhangi bir teorik gelişme bakımından fiilen çok az şey içerir” diye öne süren Donald, bu bakımdan temsil edicidir (Donald 1993, s. 218). Bir istisna olarak, Claudin 1977, Lenin ile Kautsky arasındaki polemikte söz konusu olan teorik meselelerin bazılarını dikkatli şekilde ele almaktadır.

19 Bkz. Lenin 1918e, s. 323.

demokrasinin kurumları ile bir tuttuğu demokrasiyi sınıf güçleri dengesinin ölçülmesinde bağımsız bir standart gibi almakla, fiilen, hükümet biçimini –en azından *bu* hükümet biçimini– temelde bağlı olduğu sınıf toplumunun ilişkilerinden ve sonuç olarak da sınıf mücadelesinden koparmaktadır. Fakat demokrasinin soyut ilkelerinin bazı anayasal biçimlerde, geleneklerde ve davranış kurallarında somutlaşması, mücadele eden sınıf güçlerinin belirli bir dengesini sadece ifade etmez, aynı zamanda zorlar da. Hasım güçlerin politik eylem araçlarına farklı erişimini ahlaki kılar, böylece siyasal alanın hiyerarşik dağılımını düzenler ve bir sınıfın yahut diğerinin hâkimiyetini kutsar; demokrasi, özünde olduğu denli biçiminde de, daima ya burjuva demokrasisi ya da proletarya demokrasisidir. Toplumsal sınıflar arasındaki ilişkiler uzlaşmaz şekilde karşıt olduğunda, ilke olarak, toplumsal düzenin, bir hasmın veya diğerinin stratejik hesaplarına dâhil olamayacak ve böylece mücadele nesnesi haline gelemeyecek hiçbir yönü yoktur: Biçimi ne kadar demokratik olursa olsun hiçbir kurum, hiçbir gelenek, hiçbir davranış kuralı, hiçbir anayasal garanti, hâkim sınıfın iktidarının kuşatmasından ve tabi sınıflara karşı kullanılmaktan bağışık değildir. Anayasal normlar çeşitli sınıf güçlerine politik manevra için bir miktar alan açsa da, sınıflara bölünmüş bir toplumda, anayasal hakların dağılımı, üzerinde anlaşılmış hiçbir kritere göre tarafsız kabul edilemez.

Lenin, proletarya diktatörlüğünün sovyet biçiminin, emekçilerin, halk çoğunluğunun, egemenlik sorumluluğunu üstlenmeleri ve kamu işlerinin idaresini kendi ellerine almalarına açık olan tek biçim olduğu ölçüde, en demokratik burjuva devletinden daha demokratik olduğunu iddia eder. Fakat proletarya diktatörlüğü, “proletaryanın burjuva devlet makinesini ‘parçalama’ görevinin sadece tarihsel açıdan daha somut ve bilimsel olarak kesin bir formülasyonudur”.²⁰ Dolayısıyla Lenin’in argümanı, en temelde, devlet biçimleri arasındaki bir karşılaştırmaya dayanmaz; temelde, birbirine karşıt devlet biçimleri öngören ve bunlarla ifade edilen sınıf güçleri arasındaki uzlaşmaz çıkar karşıtlığına dayanır. Siyasal biçimlerin az veya çok demokratik niteliğini bunlar arasındaki mücadeleden bağımsız değerlendiren Kautskici yordam, devrimci sürecin gelişiminin, kendilerini sürece uyarlamak ve bu süreç içinde eylemde bulunmak durumundaki politik eyleyicilerin tutumlarına bakılmaksızın, tarafsız ve dolayısıyla dışsal bir gözlemcinin perspektifinden anlaşılması gerektiğini varsayar. Yani [Kautskici yordam, devrimci süreci,] devrimci mücadelenin politik–stratejik mantığından koparır. Sınıf çıkarlarının karşıtlığı uzlaşmaz olduğunda, kalıcı bir güven ilişkisi kurulamaz; şu veya bu antagonistin kendi

şartlarını dikte etme hakkına itiraz edildiğinde, hasmın zor yoluyla bir uzlaşma dayatmayı denemeyeceğinin hiçbir garantisi yoktur. Bizzat devrim kavramında, uzlaşmaya varmayı ve halkın iradesinin meşru kabul edilmesini sağlayan anayasal biçimler üzerinde çözümsüz bir anlaşmazlık olasılığı içerilmiştir; Lenin'in "doğrudan kuvvete dayanan ve hiçbir yasa ile sınırlandırılmayan egemenlik" olarak diktatörlük tanımı buradan çıkar.²¹

Diktatörlüğün yasayla sınırlandırılmamış olması bunu keyfi yönetimle eş anlamlı hale getirmez: Devrimde, politik topluluk, bir toplumsal sınıfın veya diğerinin egemenliği etrafında yeniden kurulur; bir toplumsal sınıfın iktidarı da *bir* normlar ve kurumsal biçimler kümesi içinde somutlaşmadan, bundan ayrı ve kopuk halde varolmaz. Proletarya iktidarının yasa ile sınırlandırılmamış olması, proletarya iktidarının normal kanalları olarak yasal biçimlerin bulunmaması demek değildir. Proletarya diktatörlüğü, mücadele-ile-oluşan bir işçi-halk topluluğunun ortaya çıkışını teşvik edecek anayasal biçimlerin geliştirilmesi sorununa ilgisiz olmadığı gibi, bunu ele almaya dönük girişimlerin bulunmamasını da içermez. Nitekim Lenin'in emekçi halkı yasanın idaresini kendi ellerine almaya cesaretlendirmesi, halkın yeni ele geçirdiği iktidara uygun düşen egemenlik biçimlerini keşfetmek ve bunları sınamak için tasarlanmıştı; gerçi bu biçimlerin de daima değişen koşullar, ihtiyaçlar, kapasiteler ve tehlikeler ışığında yeniden gözden geçirilmesi gerekecekti: "Zenginleri, haydutları ve aylakları hesaba çekme ve denetleme konusunda, komünlerin kendileri tarafından, kırdı ve kentteki küçük birimler tarafından binlerce pratik biçim ve yöntem tasarlanmalı ve pratikte sınanmalıdır".²² Proletarya iktidarının amaçları ister istemez burjuva direnişinin bastırılması ile ilişkili olduğu ölçüde, yasal biçimlerle sınırlandırmanın proleter reddiyesi, Aristoteles'in eşitlik kavramının bir tür maddeci tarihselleştirilmesi olarak yorumlanabilir; bunda "belirlenmemiş olanın ölçüsü de belirlenmemiştir, tıpkı Midilli yapı tekniğinde kullanılan kurşun cetvel gibi; nitekim o aynı kalmadığı, taşın şekline girdiği gibi, kararname de konu edilene uygun çıkarılır".²³ Lenin, Kautsky'nin Rus işçilerin ve köylülerin sadece birkaç aylık iktidar döneminden sonraki anayasasına dair "keyfilik" suçlamaları üzerine, tartışmaya bir miktar tarihsel perspektif katarak, İngiliz burjuvazisinin anayasasının biçimlerini geliştirmesinin birkaç yüzyıl aldığını, bu yüzyıllar boyunca yasal biçimi sağlamlaştırdığını, böylelikle "sıradan emekçi halka" yönelik keyfi muamele,

21 Lenin 1918e, s. 236.

22 Lenin 1917m, s. 414.

23 Aristotle 1985, 1137b 29–32 [1997, s. 111].

hâkimiyet ve denetimin sayısız örneğini normalleştirdiğini belirtir.²⁴ İngiliz deneyimi, özellikle de İngiliz burjuva devriminin büyük teorisyeni John Locke örneği, Lenin'in proletarya diktatörlüğünü savunusuna dair bir miktar derinlik sağlayabilir.

Locke, sınırlı devlet tezinin belki en önde gelen burjuva teorisyeniydi. Lenin'den daha az açık sözlü olmasına rağmen, hukukun üstünlüğünün pratikteki işleyişinden söz ederken ayrıcalıklar çaresine başvurmak durumunda kalmıştı; bu “kamu yararı için, yasanın sınırlaması olmaksızın, hatta bazen buna aykırı şekilde, takdir yetkisine göre hareket etme gücü”ydü.²⁵ Şunu da belirtmek gerekir ki Locke, ayrıcalıkları, nispeten sınırlı durumlar için –idarecilerin merhamet göstermesi veya acil durumlarda kamu görevlilerinin takdir yetkisi kullanması gibi durumlar– öne sürmüştü; değildi; bunu, şu mucizevi *salus populi suprema lex* (“en yüce yasa halkın iyiliği olsun”) ölçütü altında, hükümdarın –ve nihayetinde halkın– yasama organında “temsile dair önlemleri” düzenleme gücünü yasamanın kendisinin muhalefetine karşı bile sağlama almak için öne sürmüştü.²⁶ İlgilendiği şey, eşit temsilin, zamanın akışıyla ve eşitsiz değişimle aşınmasına karşı, örneğin “nüfusu azalmış ilçelerin” temsilcilerinin hâkim olduğu bir parlamentonun kendisini halkın iradesinden yalıtması tehdidine karşı bir reçete sağlamaktı.²⁷ O halde ayrıcalıklar, hükümetin “doğru temellerde” kurulmasını sağlama almak için gerekliydi.²⁸ Yani halk iradesinin kurumsal biçimler aracılığıyla nasıl ifade edileceğine ve dolayısıyla tanınabileceğine dair temel soruyu ele almak için gerekliydi. Ayrıcalıkların kullanımı doğa yasası ışığında değerlendirilecekti; bu yasaya göre tüm “erkekler” (Locke’un çağındaki dil böyleydi), her biri kendi yaşamının, hürriyetinin ve mülkünün sahipleri olarak, eşit ve özgürdüler ve bu şekilde muamele görmeliydiler. Locke, yaşamı ve özgürlüğü bu şekilde mülkiyet hakkının bir alt türü şeklinde kavramak suretiyle, mülkiyet hakkını, içinde insan eşitliği ve özgürlüğünün tanınmasının evrensel kılınabileceği biçim olarak öne sürdü ve böylelikle burjuva mülkiyetinin hegemonyasını teorileştirebildi. Yeni doğan kapitalizm bağlamında yazan Locke, bu doğal yasa kriterinin tüm makul erkeklerin onayını alacağını varsayabiliyordu, ama çözümsüz

24 Lenin 1918e, s. 274.

25 Locke 1690, s. 160. Locke’un ayrıcalıklar kavramı Pasquino 1998 içinde faydalı şekilde ele alınmakta ve Arnold 2007’de, uyuşturucu ve teröre karşı sözüm ona “savaşlar”ı aydınlatıcı şekilde uygulanmaktadır.

26 Locke 1690, s. 158.

27 Bkz. Locke 1690, s. 157.

28 Locke 1690, s. 158.

anlaşmazlıkların sadece “cennete başvurmak” yoluyla yani silahların yar-
gısı ile çözülebileceğini²⁹ kabul ediyordu ve haksız yere silaha başvuranla-
rın idam edilmesini veya köle haline getirilmesini şart koşmaktaydı.³⁰
Lenin için olduğu gibi Locke için de hukukun üstünlüğü, zora başvurma
olasılığına bağlıydı ve bu nedenle bununla sınırlıydı. Eğer Locke’un ayrı-
calık gücü mülkiyetin diktatörlüğünün ifadesiyse, proletarya diktatörlüğü,
Lenin ve Marx tarafından anlaşıldığı şekliyle, pekâlâ emeğin ayrıcalığı
olarak nitelendirilebilir.

Sınıf İktidarı ve Siyasal Biçim

Lenin’in Kautsky’ye verdiği yanıtın esası, yakın siyasal tarihten bir
olaya bakılarak daha açık hale getirilebilir: 2002 Nisan ayında Caracas
varoşlarının halkı, demokratik olarak seçilmiş Venezuela cumhurbaşka-
nı Hugo Chavez’i kısa süre için görevden uzaklaştıran emperyalist yan-
lısı darbeye karşı ayağa kalktığında, darbeyi meşrulaştıran ve bunun
ardından da her zamanki yayınlarına devam eden televizyon istasyonla-
rını ele geçirdiler ve bunları darbeye karşı direniş haberlerini bildirmek
zorunda bıraktılar.³¹ Bunu Lenin’in kastettiği anlamda “diktatörce” yap-
tılar – yani, televizyon kanallarının sahiplerine iradelerini zorla dayattı-
lar, ikna yoluyla onların rızasını almaya çalışmadılar ve yasanın yetki-
sini tanımadılar. Yine de, ifade özgürlüğünü baskılayan bu tür “diktatör-
ce” önlemlerin, “demokratik” egemenliğin yeniden tesisi için vazgeçil-
mez olduğu söylenebilir. Halk kitleleri demokrasi yahut diktatörlük
şeklinde dışlayıcı bir alternatife sıkıştırılmaya çalışıldığında, halkın
politik mücadelelerinin dokusuna ve mantığına şiddet uygulandığını öne
sürmek için demokrasi dilinin retorik gücüne duyarsız olmak gerekmez.
Böyle bir perspektif, sınıf iktidarı (diktatörlük sorunu) ile bunun icra
edildiği aygıtlar (demokratik ve demokratik olmayan politik biçimler
sorunu) arasındaki ilişki hakkında tarihsel maddecilik içinde ortaya
çıkan tüm bir dizi soruyu açıklığa kavuşturmak yerine örtmektedir.
Siyasal biçimlerin etkileşimi ve çeşitliliği, halk hareketlerinin demokra-
tik olan veya olmayan politik önderliği ve kültüründen etkilenir; mesele
bu değil, bu etkinin, tarihsel maddeci terimlerle, sınıf mücadelesi içinde
uygulanıyor olmasıdır; bu etki, demokrasi ile diktatörlük arasındaki
soyut bir seçim üzerinde değil, demokratik (veya demokratik olmayan)

29 Locke 1690, s. 168.

30 Locke 1690, s. 172.

31 Bkz. Bartley ve O Briain 2003.

siyasi kurumların şu veya bu toplumsal sınıfın iktidarı, egemenliği (diktatörlüğü) ile değişen bağları üzerinde gerçekleşmektedir.

Kautsky'nin eleştirisinin en önemli unsuru, Bolşevik sovyetlerin Kurucu Meclisi dağıtışına dair açıklamasıdır ve demokratik ve diktatörce yöntemler arasında kurduğu temel karşıtlığı dramatik şekilde örneklemektedir. Kurucu Meclis seçimleri, devrim yılı boyunca (en gürültülü şekilde Bolşevik saflardan gelen protestolara rağmen) ertelendikten sonra, Bolşeviklerin öncülüğündeki sovyetlerin iktidarı ele geçirmesinin hemen ardından yapıldı. Genel oy hakkı temelinde gerçekleşen ve her bir siyasi partinin önerdiği aday listeleri üzerinde orantılı temsil sistemi aracılığıyla örgütlenen seçimler, Kautsky'nin tasvirine göre, halk iradesinin doğrudan doğruya ve aslında açıkça sahici bir ifadesiydi. Mesele bu terimlerle konulduğunda, Bolşeviklerin Kurucu Meclisi dağıtması ancak demokratik normların keyfi bir ihlali olarak, Lenin'in bunu haklı çıkarması da hem yanlış hem de ikiyüzlüce [bir tavır olarak] görülebilirdi.³² Lenin, bunun aksini kanıtlayışıyla tutarlı şekilde, Kurucu Meclisi, seçimleri ve Kautsky'nin eleştirisinin terimlerini sınıf mücadelesinin politik-stratejik mantığı bağlamına yerleştirerek yanıt verdi.

Bolşevikler, bahardan beri, sovyet biçiminin, Kurucu Meclis gibi parlamenter tipte kurumlara üstünlüğünü savunmuş ve çoğu noktada iktidarı sovyetlerin alması çağrısı yapmıştı. Lenin, aynı zamanda, geçici hükümete kıyasla Kurucu Meclisin isyancı kitlelerin gücüne daha açık olduğunu, bu nedenle de sovyet iktidarı mücadelesini ileri taşıyacak bir bağlam olarak veya –bu gerçekleşmediği takdirde– burjuva–demokratik devrimin olabildiğince ileri itilebileceği bir biçim olarak tercih edilebilir olduğunu görerek, bunun toplanması çağrısında bulunmuştu. Buna karşılık, geçici hükümet etrafındaki burjuva güçler, Kurucu Meclis seçimlerini tekrar tekrar ertelemeye çalışmıştı; seçimler, sovyetlerin başkentlerde iktidarı ele geçirmesinden sadece günler sonra gerçekleşti. Lenin, daha önce sovyet iktidarının Kurucu Meclisin başarısı için gerekli bir koşul olduğunu öne sürmesine rağmen, sovyetlerin iktidarı ele geçirmesi olgusu ve alınan ilk önlemler, sınıf güçleri dengesinde bir dizi değişmeyi tetikledi. Ekim Devrimi, “sömürülen halkın, örgütlerinin önde gelen organlarının yeniden inşasına yönelik kudretli hareketi”nin arkasındaki itici güçle ilerlemiş, bu itici gücü büyük ölçüde artırmıştı; öyle ki, Bolşeviklerin sovyetler içindeki yükselişi ve –yeni devrimin bilgisi imparatorluğun çeperlerine yayıldıkça– hâlen yükselmekte oluşu, bu hareketi yansıtmaktaydı.³³ Hareket, köylü çoğunluğun partisi olan Sosyalist Devrimciler içinde bir bölünme yarattı; Sol, sovyetlerin iktidarı üstlenmesini desteklerken, Sağ buna karşıydı. Fakat bu

32 Bkz. Kautsky 1918, Bölüm VI.

33 Lenin 19171, s. 381.

bölünme Kurucu Meclis seçimlerinde parti aday listelerinin son teslim tarihinden sonra gerçekleştiği için parti listesine yansıyamadı. Bu esnada, tepki olarak, subay birliklerinden unsurlar devrime karşı operasyonlara girişmişti ve seçimlerden bile önce, belki de yeni sovyet iktidarının ilk baştaki cömert hoşgörüsünden cesaret alan bir beyaz terör kampanyası başlamıştı. Burjuvazi ve toprak sahipleri Kadet Partisi etrafında birleştikçe, karşı–devrimin toplanma çağrısı “Bütün İktidar Kurucu Meclise” haline gelmişti. Seçimler sonucunda, devrimin Şubat’tan Ekim’e kadarki seyri boyunca burjuvaziden bağımsız bir politik yol çizemediği fazlasıyla sergilenmiş olan Sağ SD’ler vekilliklerin çoğuna hâkim olduğunda bir siyasal kriz ortaya çıktı. Lenin, seçim sonuçları ile “halkın iradesi ve emekçi ve sömürülen sınıfların çıkarları” arasındaki ayrılığın sadece sovyet iktidarının yetkisi altında düzenlenen yeni seçimlerle barışçıl şekilde çözülebileceğini öne sürdü.³⁴ Bu şartların Sağ SD’ler, Kadetler ve Menşevikler tarafından reddedilmesi, Bolşeviklerin öncülüğündeki sovyetlerin önüne, ya Kurucu Meclisin yetkisini tanıma ya da onu dağıtarak kendi yetkisini öne sürme seçeneklerini koydu.

Lenin’in devrimci sürecin dinamiklerine dair analizine göre, Kurucu Meclisin dağıtılması, sınıf çıkarlarının uzlaşmaz bir karşıtlığının ardından gelmişti; bu karşıtlık burada halkın iradesinin en meşru şekilde ifade edileceği, doğru şekilde tanınacağı ve etkili şekilde hayata geçirileceği kurumsal biçimler ve pratikler hakkındaki anlaşmazlıkta ortaya çıkmıştı. Kautsky’nin, protestoları bir yana, bu tür anlaşmazlık, bir kez gündeme geldiğinde, eşitlik nosyonuna başvurmak suretiyle çözülemez. Eşitlik ilkesi, sınıf karşıtlığı bağlamından soyutlandığında, Kurucu Meclis seçimlerinin oy hakkına ilişkin usulleri ve biçimsel evrenselliği ile, sovyetlerin halk inisiyatiflerine duyarlılığı ve açıklığı arasında bir hüküm kuramaz (bu duyarlılık, Sağ ve Sol SD’ler arasındaki bölünme gibi, popüler siyasetin dinamiklerindeki değişimleri yansıtmaya olanağını taşıyan vekillerin geri çağrılabilmesi gibi düzenlemelerle ortaya konulur). Kautsky’nin, demokratik meşruiyetin alameti farikası olarak eşitlik ilkesi üzerindeki ısrarında göz ardı edilen şey, Leninist siyasal muhasebede öncelikli meseledir: Siyasal topluluk, hasım sınıfların –burjuvazinin yahut proletaryanın– hangisinin çıkarları ile ilişkili kurumlar ve pratikler aracılığıyla yeniden oluşturulacaktır? Kautsky burada kendini, sınıf mücadelesini bir siyasal eşitlik soyutlamasına tabi kılma anlayışına kaptırmıştır; böyle bir tabi kılış, sınıf çıkarlarının hayali şekilde uzlaştırılmasına yönelik –küçük burjuvanın karakteristiği olan– donkişotça bir özlemin ifadesidir; küçük burjuva, kısmen mülk sahibi kısmen işçi olduğundan, modern topluma dair bağımsız bir

anlayışı sürdüremez, böylece de bu toplumun ikiye temel sınıfı arasında politik bakımdan yalpalamaya yazgılıdır.

Lenin, sınıfsız bir toplumun gerçek eşitliğine başvuru yapar, ama bu eşitlik, onun argümanında, siyasal hakların dağılımı için alternatif bir standart olarak değil, sınıflı toplumun kurumlarını sınıfsız bir topluma uygun standartlara göre değerlendirmenin uygunsuzluğunun bir göstergesi biçiminde işlev görür.³⁵ Lenin, “sosyalizmin özünü oluşturan” bir “hakikati” dile getirerek, “Sömürülen ve sömüren eşit olamaz ... bir sınıfın bir başkası tarafından sömürülmesi olasılığı tamamen yok edilinceye kadar, gerçek, fiili eşitlik olamaz” diye beyan etmiştir.³⁶ Lenin, siyasal hakların çeşitli dağılımlarını, ideal bir dağılıma yaklaşma veya bundan uzaklaşma bakımından değil, işçi sınıfı iktidarının uygulanmasına ve genişletilmesine olan açıklıklarına göre ölçmektedir. Bu, eşitlik veya özgürlük konularının Lenin’in analizinde rol oynayamayacağı anlamına gelmez; oynadıkları rolün sınıf mücadelesinin politik–stratejik mantığına tabi olduğu anlamına gelir. Bu mantık, parçanın politik–stratejik bütüne tabi kılınmasını gerektirdiğinden, işçi sınıfının iktidarını korumak ve devrimci sürecin dinamiğini sürdürmek için herhangi bir tikel hakkın feda edilmesi gerekebileceği sonucu çıkar. Bu nedenle, evrenselci eleştiri özgürlüğü vaadi ve diğer demokratik anayasal normlar, ancak işçi sınıfı hareketinin sosyalist projesinin genişlemesi yoluyla, hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığı ile bağdaştırılabilir. Rus proleterleri, sınıfsız bir toplum inşa ederken,

35 Ütopyacı idealleri halk kitlelerinin sınıf mücadelelerinin içine katmak ve sonra da bu idealleri devrimci araçlarla gerçekleştirme girişimlerinin kaçınılmaz olarak karşılaşacağı trajik ikilemlerden yakınmak, karşı–devrimci retoriğin uzun zamandır standart bir teması haline gelmiştir; Kautsky’nin eleştirisine karşı Lenin’in öfkesini özellikle kıskırtan şey bu olabilir. Hemen sonraki yıl, Max Weber, bu türün çarpıcı ve etkili bir örneğinde, Spartakistlerin ve Bolşeviklerin devrimci politik projesini Dağdaki Vaaz’ın pasifist (barışçı) etiği çerçevesine oturtacaktı; Weber bunu, Emperyal Almanya’nın küllerinden doğacak liberal demokratik rejimin önderlik kadrosunu doldurabilecek öğrenciler olan dinleyicilerine, siyasal dünyaya giren kişinin en iyisi bir “sorumluluk etiği”ne bağlı şekilde eylemde bulunması gerektiğini daha iyi gösterebilmek için yapmıştı (Weber 1919). Bu temanın yaygınlığı, devrim sürecinin ve devrimci şiddetin doğuşunun karşı–devrime ve şiddetin sınıflı toplumun yapısındaki köklerine referans vermeden kavranabileceğine dair kökleşmiş varsayımı yansıtır gibi görünecektir. Arno Mayer’in yapıtı, (en azından devrimin Leninist olmayan öğrencileri arasında) bu süreci devrim ile karşı–devrim arasında açık–uçlu dinamik bir mücadeleyle belirlendiği şekilde çerçevelemekte neredeyse tektir; Fransız ve Rus devrimlerindeki şiddete dair karşılaştırmalı çalışması (gerçi “intikam” konusuyla epey Nietzscheci şekilde meşgul olması yüzünden daha zayıf hale gelmişse de) öğreticidir (A. Mayer 2000). Daha genel olarak, karşı–devrimci retoriğin paradoksları konusunda bkz. Hirschman 1991.

36 Lenin 1918e, s. 252.

küçük–burjuvazinin ve diğer yarı–proleter tabakaların geniş kitleleri ile bağ kurmak, aynı zamanda da burjuva restorasyon güçlerinin, küçük–burjuva toplumsal koşulların yarattığı –“gerçekçi” veya ütopyacı– yanılısma ve yalpalamaları kullanmasını önlemek zorunda kalacaktır. Bu nedenle, proletarya iktidarı ile demokratik ve anayasal hakların bağdaştırılması, hegemonya için politik mücadelenin mantığının tartışmaya açık ve dolayısıyla olumsal bir sonucudur.

Sınıf Mücadelesi ve Politik Topluluk

Siyasal iktidarın zorla uygulanışı kesinlikle baskıcıdır, ama Lenin’in açıklamasına göre, bir toplumsal sınıfın hâkimiyeti etrafında örgütlenen bir topluluğun kısmen kurucusu olması nedeniyle, aynı zamanda üretken de olabilir. Diktatörlüğün “diktatörlüğü uygulayan sınıf için demokrasinin kaldırılması” anlamına gelmesi şart değildir, ama Lenin, “diktatörlüğün üzerinde veya karşısında uygulandığı sınıf için demokrasinin kaldırılmasını (veya son derece maddi şekilde kısıtlanışını, ki bu da bir kaldırma biçimidir)” içermesini şart koşmaktadır.³⁷ Kapitalist toplumda, işçilerin bazı siyasal hakları kazanmayı başardıkları yerlerde bile, burjuva egemenliği altında demokrasinin “son derece maddi şekilde kısıtlanışı”, devletin işleyişini sermayenin mantığına tabi kılmak ve onu işçi sınıfının katılım ve etki olasılığından yalıtıma üzere iyice ölçülüp biçilmiş bir örgütsel biçimler, kurallar, gelenekler, alışkanlıklar ve pratikler silsilesinde, işçi sınıfı partilerinin ve örgütlerinin gerektiğinde istisnai tedbirlere, sıkıyönetimlere, olağanüstü hâllere başvurularak sistematik olarak bastırılmasında, ayrıca siyasal hakların kullanılmasını yönlendirmede mülkiyetin ve paranın taşıdığı ağırlıkta ortaya konulur.

Proletarya diktatörlüğü, bunun tersine, “sömürücülerin bir sınıf olarak zorla bastırılmasını ve sonuçta, o sınıfla ilişkili olarak ‘saf demokrasi’nin, yani eşitlik ve özgürlüğün ihlal edilmesini” gerektirir.³⁸ Kapitalistler sınıfı için demokrasi üzerindeki “maddi kısıtlama”, en temelde, mülkünü kamulaştırma ve dolayısıyla siyasi meselelerde mülkiyet ayrıcalığını zorla ortadan kaldırma biçimini alır. Bu, örneğin, bir burjuva basının tasfiye edilmesini içerir, yani sermaye sahiplerine siyasette herhangi bir söz hakkı tanımak reddedilir. Fakat [söz konusu “maddi kısıtlama”nın] hakların kısıtlanması biçimini alması gerekmez. “Bu, genel olarak diktatörlükle ilgili değil,

37 Lenin 1918e, s. 235.

38 Lenin 1918e, s. 256.

ulusa özgü bir sorundur” diye yazar Lenin.³⁹ Burjuvazinin haklarından mahrum bırakılması, Rus Devrimi’nin özgül gelişme yolunun, burjuvazinin sovyetlere –bunlar Menşeviklerin önderliği altındayken bile– karşı çıkışının ve özellikle de Kornilov’un karşı–devrimci darbe girişimine burjuva katılımının bir sonucu oldu.⁴⁰ Hakların ve dolayısıyla ifade ve örgütlenme özgürlüğü gibi diğer siyasal hakların koşulu, uygulanmalarının proletaryanın siyasal iktidarıyla tutarlı olup olmadığıydı. Fakat bu, sadece devlet iktidarının sınıf karakterine değil, aynı zamanda politik–stratejik duruma ve devrimci sürecin mantığına da bağlıydı. Siyasal hakların dağılımı, devrimin seyri esnasında çözüme kavuşturulmak zorunda kalacaktı.

Burjuvazinin haklarından mahrum kılınması, “‘diktatörlük’ mantıksal kavramının *vazgeçilmez* bir özelliği” değildi, ama Lenin, savaş ve Rusya’daki devrim deneyiminin ardından, bunun muhtemel olduğunu kabul ediyordu.⁴¹ Bunun muhtemel olması, Lenin’in devrimci sürece dair kavrayışının terimlerinden ileri gelmekteydi: Artı emeğin değer biçiminde üretilmesi ve buna el konulması burjuvazinin egemen olduğu toplumsal ve siyasal düzenin tamamının etrafında döndüğü eksen olduğundan, sosyalist devrim süreci, temelde, proletarya iktidarının, üretimin toplumsal olarak örgütlenip düzenlendiği ve içinde mülk sahibi olmak suretiyle bir gelir elde etmenin –ve diğerlerine hükmetmenin– artık mümkün olamayacağı sınıfsız bir toplumun biçimlerini, yani “‘içinde burjuvazinin varolmasının veya yeni bir burjuvazinin ortaya çıkmasının olanaksız olacağı” bir durumu geliştirmek için uygulanmasından oluşmaktaydı.⁴² Burjuva mülkiyeti bir hamlede kamulaştırılabilirdi, ama işçiler şimdiye dek burjuvazinin gerçekleştirdiği toplumsal işlevleri devralmadan ve bunları işçi–halk çıkarlarını barındıracak şekilde yeniden örgütlemekten [yapılabilirdi bu]; bunlar gerçekleşene dek, burjuva mülkiyetinin beslendiği kaynaklar kurulmuş olmayacaktı. Önceki egemen sınıfların bu (yönetsel, örgütsel, teknik, eğitsel ve askeri) işlevler üzerindeki hâkimiyeti, onların politik öz güvenleri ve proletarya egemenliğine direnişleri için sağlam bir temel teşkil etmekte ve restorasyon umutlarını ve girişimlerini beslemekteydi. Burjuvazi, proletarya devlet iktidarını ele geçirdikten sonra bile, önemli bakımlardan işçi sınıfından daha güçlü kalmayı sürdürdü. Dolayısıyla, yeni toplumsal düzenin biçimlerini oluşturma yapıcı etkinliği, kapitalist

39 Lenin 1918e, s. 256.

40 Bkz. Lenin 1918e, s. 272.

41 Lenin 1918e, s. 256.

42 Lenin 1918c, s. 245; ayrıca bkz. Lenin 1918e, s. 252–3.

sınıfın politik gücünü kırma ve toplumsal gücünün kökünü kazıma yıkıcı etkinliğiyle iç içe geçmekten başka türlü olamazdı.

Dolayısıyla işçi sınıfı iktidarının açık uçlu olması, yani yasa ile sınırlanmamış –diktatörce– olması gerekiyordu; sadece karşı–devrim girişimlerini engellemek, burjuvazinin ve yol arkadaşlarının direnişini kırmak için değil, aynı zamanda “sosyalist bir ekonomiyi örgütleme işinde ... nüfusun muazzam kitlesine *öncülük* etmek”,⁴³ emekçi nüfusa silahlı işçilerin otoritesine güvenmesi için esin vermek, işçilerin kendi kararlılığını pekiştirmek ve yalpalayan orta tabakaları doğru yolda tutmak için de... Proletarya diktatörlüğünün, eski burjuvalara zorunlu emek hizmeti dayatmak veya burjuva konutlarına evsizleri yerleştirmek üzere el koymak gibi baskıcı önlemleri, mülklerinin ve üyelerinin artık kutsal olmadığı konusunda burjuvaziye bir uyarıydı. Bu, emekçi halka, işlerin gerçekten değiştiğine dair somut bir doğrulama sağlamaktaydı, böylece de çekingenlik, itaat, siniklik ve “tilkinin erişemediği üzüme koruk demesi” gibi kökleşmiş halk alışkanlıklarından, emekçi halkın dayanışma ve kararlılığını yıpratana, sınıflı toplumun toplumsal ilişki ve kurumlarından miras alınmış politik tabiyet kültüründen kurtulmasına esin verebilirdi. Bu tür bir doğrulama büyük önem taşıyordu, zira halk kitlelerinin yeni ve hâlâ kırılğan politik güvenleri, iktidar sorumluluğu ile karşı karşıya kalan “sosyalist” hatta “Marksist” olarak anılan önderliklerin su yüzüne çıkan tereddütleri nedeniyle biriken düş kırıklıklarına katlanmak zorunda kalmıştı. Bu nedenle, sömürücü sınıfların bastırılması sadece direnişi kırmak için değil, halkın öz güvenini açığa çıkarmak için, halkın siyasete cesaret kazanması için de gerekiyordu. Böyle anlaşıldığında, zor, sadece baskıcı değil, aynı zamanda destekleyici, teşvik edici olabilir. Hegemonya mücadelesinin karşısına konulması gerekmez, bu mücadelenin ayrılmaz bir unsuru olarak hizmet edebilir; bu sayede işçi sınıfı, halkı kendi etrafında bir topluluk halinde kurarak, “kendisini ulus olarak oluşturur”.

Mesele sadece, zor kullanmanın, bazı insanları baskıarken diğerlerine olanaklar sağlaması değildir. Lenin’in söyleminde işlev gördüğü şekliyle proletarya diktatörlüğü, bu kadar dar araçsal terimlerle anlaşılamaz. Lenin bu tür terimlerle yorumlanabilir ve sıklıkla yorumlanmıştır da, ama ancak kullandığı araçsal dil, genellikle içine gömülü olduğu hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığıyla belirlenen politik analizlerden koparılarak okunduğu zaman. Grev yapan işçiler grev kırıcılarına karşı cezalandırma politikası uyguladığında, bu, diğer işçilere uzak durmaları için bir uyarı olabilir; ama her işçi, grev hattını geçecek olursa kendisinin bir “öteki”

haline geleceğini bilir. Tehdidi diğerlerine olduğu kadar –veya daha da çok– kendilerine yöneltirler; ama kısıtlama, birbirlerine duydukları güvenin temelini kurmasa bile, işverenlerin borç, çaresizlik ve kişisel trajedinin parçalayıcı etkilerini kullanma girişimleri karşısında bu güveni sağlamlaştırmanın az veya çok etkili bir aracı olarak hizmet edebilir. Grev topluluğunu oluşturan birimleri bir araya getirmeye hizmet edebilir. O zaman zor, bir dayanışma kanalı, kolektif eylem ve kolektif kahramanlık kaynağı işlevi görür. Fakat burada olduğu gibi, zor kullanmanın “mutabakata dayalı” bir yönü vardır ve zor, bazı bireyler tarafından, ne kadar embriyonik olsa da bir “aygıt” tarafından, diğerlerine karşı doğrudan uygulanır; aşırı veya yanlış kullanımı, grev topluluğunu bir araya getiren bağları koparabilir – baskıcı yönü olanak sağlayıcı yönünü gölgede bıraktığında, artık teşvik edici olmayan zor, moral bozucu hale gelir.

Kautsky, Lenin’in Nisan 1918 tarihli “Sovyet Hükümetinin Acil Görevleri”nden şu iddiayı teşhir etmişti: Kapitalizmden sosyalizme geçişte gerekli olan “zorun biçimi”, “verili devrimci sınıfın gelişme derecesi”, “uzun ve gerici bir savaşın mirası” ve “burjuvazi ile küçük burjuvazinin gösterdiği direniş biçimleri” gibi “özel koşullarla” belirlenir. “Bu nedenle Sovyet (yani, sosyalist) demokrasisi ile bireylerin diktatörce güçler kullanması arasında ilke olarak kesinlikle hiçbir çelişki yoktur”.⁴⁴ Kautsky’nin aktardığı bir pasajda yer aldığı şekliyle, bu iddia, beceriksizce tercüme edilerek bozulmuş, bazen sayfalar süren gizli atlamalarla bağlamından koparılmış, emperyal egemenliğin temelini politik bakımdan pasif bir köylülüğün oluşturduğuna dair eski Marksist tema açısından yeni bir çerçeveye oturtulmuş versiyonunda,⁴⁵ bir sosyalist Çar heyulası ima etmeye yaramaktadır. Aşırı öz güvenli Lenin, Alman Devrimi’nin patlak vermesinin, Kautsky’nin savının bu kısmına yazılı yanıt yerine geçmesine izin vermiş, imalar yanıtsız bırakılmıştır. Fakat bir yanıtın dayanabileceği bağlamı yeniden oluşturmak için, Kautsky’nin bu iddiayı çıkardığı özgün kitapçığa başvuru yapmak gerekiyor. Bu sayede, grev topluluğunda iş başında olan mantığın aynısının, çok daha geniş bir sahnede oynansa da, proletarya diktatörlüğünün uygulanmasında da geçerli olduğu görülebilir.

Lenin, “Sovyet Hükümetinin Acil Görevleri”nin ilk taslağını Brest-Litovsk’ta Almanya ile barış antlaşması imzalandıktan hemen sonra hazırladı. Anlaşma, şartları ne kadar külfetli olsa da, Sovyetlere sosyalist bir üretim düzeni ve toplum oluşturma pozitif görevine dönebilmeleri için bir soluklanma sağlamıştı. Bu görev, ilk taslakta, (eski) burjuva teknik

44 Lenin 1918c, s. 268.

45 Karş. Kautsky 1918, s. 131–2 ve Lenin 1918c, s. 265–8.

uzmanların, müşavirlerin ve danışmanların bilgi ve deneyimlerini “emekçi halkın geniş kitlelerinin inisiyatifi, enerjisi ve çalışması” ile birleştirme meselesi biçiminde sunulmuştu.⁴⁶ “Emeği örgütlemenin ... ahlaken gerekli bir kalıbı” olarak “örneğin gücü” ön plana çıkarılmıştı;⁴⁷ bu nedenle sosyalizme geçiş, burjuva toplumunun kurumlarının ve pratiklerinin yeniden uygun bir bağlama yerleştirilmesi ve yeniden biçimlenmesi bakımından bir deney süreci şeklinde görünmekteydi. Bu süreç, sınıfsız toplumun amaçları için Taylor’un “bilimsel yönetim” tekniklerini kullanmaya yönelik adı kötüye çıkmış girişimi de içermekteydi – Taylorcu tekniklerde, zaman ve hareket etüdları yoluyla mevcut pratiklerden en verimli emek hareketleri belirleniyor ve çalışma ortamı, sonuçta ortaya çıkan verimli hareketleri bir tür en iyi uygulama zorlaması şeklinde işçilere dayatmak için yeniden tasarlanıyordu.⁴⁸ Lenin’in ilk taslağında, “tek adamın (diktatörce denilebilecek) yönetsel otoritesi” ve zorlama, emek disiplini ve öz disiplin kurmakla bağlantılı şekilde kullanıldıysa, zora başvurma mecburiyeti de, öncelikle, sömürücü sınıfların eski üyelerinin direnişi ile ilişkili şekilde ele alınmıştı.⁴⁹ Rusya’nın aç şehirleri için yola çıkan tahıl, “işçi denetimi” ve Menşevik nüfuzu altındaki derebeyliklere bölünmüş yamalı bir demiryolu sisteminden bin türlü pazarlıkla geçmek zorunda olduğundan, kıtlık tehlikesi kritik boyutlara ulaşmıştı. Lenin’in ikinci taslağının bağlamını ve argümanını kıtlık krizi üst-belirlemişti:⁵⁰ Sosyalist inşaya karşı direniş, sadece ve esas olarak sınıf ayrıcalıklarına dair burjuva savunusu biçiminde değil, aynı zamanda ve daha belirgin şekilde, “küçük–burjuva anarşi” biçiminde, savaşın ve devrim krizinin açığa çıkardığı toplumu parçalayıcı güçlerle gerçekleşmiş, “her türlü suçun, holiganlığın, yolsuzluğun, vurgunculuğun ve öfke patlamalarının artışı” ifade bulmuştu.⁵¹ Sovyet hükümeti, krizi, Yol ve İletişim Halk Komiserliği’ne “demiryolu taşımacılığı ile ilgili konularda diktatörce yetkiler” vererek,⁵² ayrıca tek adam

46 Lenin 1918a, s. 77–8.

47 Lenin 1918b, s. 204.

48 Sovyet üretim sisteminin doğuşu sırasında, deney yapmaya bu açıklıkla, içinde deneyin yürütüldüğü (maddi ve ideolojik) kısıtların darlığına dair bir bilinç, Robert Linhart’ın Lenin’in 1918’deki “Taylorcu” konumunun karmaşıklığına dair tartışmasında dikkat çekici şekilde yer almaktadır (Linhart 1976, özellikle s. 105–16); ayrıca bkz. Bettelheim 1974.

49 Bkz. Lenin 1918b, s. 211–18.

50 İlk taslaktan ikinci taslağa geçiş, Linhart 1976, s. 117–37’de yardımcı olacak şekilde bağlamlaştırılmış ve ele alınmıştır.

51 Lenin 1918c, s. 264, 265–6.

52 Bkz. Bunyan ve Fisher 1961, s. 655.

yönetimi pratiğini ve burjuva profesyonellerin uzmanlığına dayanmayı genelleştirerek ele almaya çalıştı.

O halde, diktatörce iktidarın bireysel uygulamasında, yönetsel takdir yetkisinin zorla uygulanması bahis konusuydu. Öneri, Sol Sosyalist Devrimcilerle anarşistlerin, Menşeviklerin ve Buharin öncülüğündeki Sol Komünist grubun protesto fırtınasına yol açtı: Bireylerin diktatörce güçler üstlenmesi burjuva demokrasisi ile bağdaşabilirdi, ama sosyalist demokrasinin daha yüksek ilkelelerinin ancak terk edilmesinin işareti olabilirdi. Lenin, tartışmayı ilke meselelerinden o anın acil görevlerine yönlendirmekle ilgiliydi, ama bunun için, ilke meselesini, başvuru yapılan ilkenin mevcut anla ilişkili olabilmesi için, yeni bir çerçeveye oturtması gerekiyordu. Kautsky'nin zikrettiği, Lenin'in sosyalist demokrasi ile diktatörce güçleri bireylerin kullanması arasında ilkesel bir çelişki bulunduğunu yadsıdığı bağlam buydu. Yadsımaya, doğrudan doğruya, proletarya ve burjuva diktatörlükleri arasındaki –Kautsky'nin aktarmadığı– bir ayrım eşlik etmekteydi. Proletarya diktatörlüğü “sömürülen çoğunluğun çıkarına, sömüren azınlığa saldırır” ve “sadece emekçi ve sömürülen halk tarafından değil, aynı zamanda halkı tarih–yapma etkinliğine yöneltecek şekilde inşa edilen [sovyetler gibi] örgütler tarafından –*aynı zamanda bireyler aracılığıyla da*– uygulanır”.⁵³ Ayrım, sadece zorun uygulanması yoluyla geliştirilen *sınıf çıkarları* dikkate alınarak değil, aynı zamanda, bireysel “diktatörler”in şu veya bu toplumsal sınıfın örgütlü mücadelesi ile ilişkili *siyasal konumu* da dikkate alınarak getirilmiştir. Bu nedenle, hem sınıf çıkarına dair bilince hem de bir sınıfın politik bir mücadele topluluğu halinde kuruluşuna gönderme yapar.⁵⁴ Ayrımı zorun bireysel yahut kolektif yüzüne göre yapmak, siyasal egemenliğin doğasını yanlış anlamak (zira toplumsal güçler daima bireyler aracılığıyla yönetir ve bu bireylerin eylemleri, her zaman, işlemekte olan daha geniş toplumsal ilişkilerin etkisini ileten ve yapılandıran örgütler tarafından dolayımlanır) ve işçilerin önündeki politik seçenekleri gereksiz yere sınırlamaktır. Grevdeki işçiler örneği, zorun uygulanmasının sadece araçsal olmasının gerekmediğini, aynı zamanda, mücadele ile oluşan bir politik topluluğun kurucusu olabileceğini göstermiştir; zor, baskıcıdır, ama bağlamına göre olanak sağlayıcı da olabilir. Eğer analogi uygunsa, diktatörce güçlerin bireysel uygulandığı, bir sınıf olarak proletaryanın egemenliği ile tutarsız olmamakla kalmaz, bağlamına göre, bunu kolaylaştırabilir de.

53 Lenin 1918c, s. 268.

54 Bu temel bağlamın eksikliği, Bolsinger'in (2001) Lenin'in stratejik yönelimini basit bir araçlar ve amaçlar hesaplamasına indirgemesinin nedenidir, bu da Lenin'in siyasal düşüncesinin sağcı Carl Schmitt'inki ile karşılaştırılmasını kolaylaştırmaktadır. Bağlam yerine oturtulduğunda, karşılaştırma çöker.

Topluluk ve Sınıf Bilinci

İlgili bağlam, mevcut anın geçişsel karakteri ve kapitalizmden sınıfsız bir komünist topluma geçişin mantığı ile belirlenmektedir. Sınai örgütlenme için herhangi bir hazır yapım sosyalist şablon, üzerine basıldığı kağıda değmeyecektir; çalışma hayatına dair yeni anlayış ve örgütlenme tarzlarına geçiş, sadece, mevcut (burjuva) örgütlenme biçimlerini özümseyip sınavarak ve bunları işçi sınıfı iktidarının olanaklarına ve ihtiyaçlarına uyarlayarak, “yeninin (her zaman dolaysızca ayırt edilemeyen) ön bilgilerini” ayırt edip beslemek için “eskiye dönmek” suretiyle kazanılabilir.⁵⁵ Büyük ölçekli sanayinin ve özellikle demiryollarının teknolojisi, “katı bir irade birliği” gerektirir, bu da ancak “binlerin, iradelerini, birin iradesine tabi kılmalarıyla” sağlanabilir.⁵⁶ Bu tabi kılma farklı biçimler alabilir: “Ortak çalışmaya katılanlar bakımından ideal sınıf bilinci ve disiplini veri iken ... [bu] bir orkestra şefinin ılımlı önderliği gibi bir şey olabilir, [ama] ideal disiplin ve sınıf bilinci eksiğe, bir diktatörlüğün keskin biçimlerini de alabilir”.⁵⁷ Lenin, sömürücülere karşı ilk zaferin ardından, sıradan işçinin psikolojisine, tabi kılmanın keskin biçimlerinin uygun düşeceğini belirtir; [bu evrede işçi,] dinlenmeye ve “alınmak üzere [nihayet] orada olan yaşam nimetlerini” almaya isteklidir; basitçe “alma” refleksinin yalnızca ekonomik yer değiştirmeye sonuçlanacağına ve böylelikle sömürücülerin geri dönüşünü kolaylaştıracağına dair farkındalığa belki entelektüel bakımdan ikna olmuştur, ama bunu henüz tümüyle kavramamıştır.⁵⁸ Üretimdeki tabiyet ilişkileri bürokratik egemenliğin tohumlarını taşıyorsa, sovyet iktidarı işçilerin bu tohumları ayıklamalarını sağlayan güçtür: “Belirli iş süreçlerinde, salt yürütmeye dair işlevlerin belirli yönlerinde bireylerin diktatörlüğüne olan” ihtiyaç ne kadar gerekliyse, “aşağıdan denetimin biçimleri ve yöntemleri o kadar çeşitlenmiş olmalıdır”.⁵⁹ Marksist öncünün, “sömürülenlerin özgürleşme çabalarının sınıf bilinçli sözcüsü”nün rolü bu süreçte çok önemlidir; bu rol “emekçi halkın –çalkantılı, inişli çıkışlı, bahar seli gibi yatağından taşan– ‘kamusal toplantı’ demokrasisini, isteyken demir disiplinle, çalışırken tek bir kişinin, Sovyet önderinin iradesine sorgusuz itaatle” birleştirmektedir.⁶⁰

55 Lenin 1918c, s. 269, 273.

56 Lenin 1918c, s. 268, 269.

57 Lenin 1918c, s. 269.

58 Lenin 1918c, s. 269–70.

59 Lenin 1918c, s. 275.

60 Lenin 1918c, s. 270, 271.

Takdir yetkisinin –diktatörce güçlerin– bireyler tarafından kullanılması, ancak “bireysel diktatörler”in işçi sınıfının politik iktidarının organları şeklinde, onun adına işlevler yürütüyor şekilde anlaşılabilirliği varsayımıyla, proletarya egemenliği ve sosyalist demokrasi ile tutarlıdır. Lenin’in argümanı, böylelikle, işçi sınıfının politik birliği konusunda, politik bir topluluk olarak işçi sınıfına dair bir açıklama gerektirir; bu birlik sadece mevcut konjonktürle, onun kısıtları ve olanaklarıyla değil, aynı zamanda, ardışık konjonktürler boyunca gelişen, sınıfın ötesinde bir toplumun inşasını ve ortaya çıkışını kısıtlayan ve sağlayan sınıf mücadelesi mantığıyla da ilişkili şekilde kavranmıştır. Fakat işçi sınıfının politik topluluğu hiçbir zaman basitçe verili değildir; daima, hegemonya mücadelesinin politik-stratejik mantığı aracılığıyla, bir birlik ve bölünme kalıbı şeklinde kurulur. Lenin’in argümanı böylece işçi sınıfı topluluğunun kaynaşmışlığına dair bir açıklama varsayıorsa, bu sadece dolaylı şekilde, ima yoluyla, “sınıf bilinci”ne bir dizi referans yoluyla mevcuttur; bu terimin buradaki öneminin kendisi fena halde açıklığa kavuşturulmaya muhtaçtır. “Sınıf bilinci”, argümanda iki farklı aşamada yer alır, her bir aşamada farklı içerik kazanır ve ayrı bir rol oynar. İlk aşamada, “ideal sınıf bilinci”, sınıf mücadelesinin mevcut konjonktürünün dayattığı taleplere dair bir farkındalığı ve sınıfsız bir topluma geçiş sırasında işçi sınıfına düşen sorumlulukları üstlenmeye dair bir istekliliği belirtir; bu anlamda, “ideal sınıf bilinci”, “sorgusuz itaati” gereksiz kılmaz, daha ziyade, en azından kısmen, o anın görevine uygun düşen işçi sınıfı birliğinin biçimi olarak, üretim sürecinde tek bir iradeye “sorgusuz itaat” gereğinin bilincidir.

İkinci bir aşamada, “sınıf bilinci”, “sömürülenlerin kurtuluş çabalarının sözcüsü” rolü nedeniyle Komünist Partiye atfedilir. Argümanın önceki aşamasının “ideal sınıf bilinci”, burada öncünün “sömürülenlerin özelemleri” ile ilişkisinin yansımali bilincinde aşmıştır. Kurtuluşa dair kendiliğinden çaba, hegemonya mücadelesinin politik-stratejik mantığı aracılığı ile vuku bulmakta, halkın deneyimini saran küçük-burjuva alışkanlığı ile kırılmaya uğramaktadır; sınıf bilinci daima idealden daha azdır. Marksist öncü, “ezilen ve sömürülen kitlelerin ortalama, sıradan temsilcisi”nin bilincini “ideal sınıf bilincinden” ayırt eden koşulları kavrarken, yansımali şekilde, kendi durumu ve görevinin bilincine varır; öncü, “sömürücülerin onları zorladığı disiplinden bilinçli, gönüllü disipline” geçişi kolaylaştırmak için, “kitle toplantılarında çalışma koşulları hakkında tartışma görevi”ni, “çalışma esnasında” sorgusuz itaat görevi ile koordine etme sürecine rehberlik etmelidir. Böylece “sözcü”nün, öncünün politik bilinci, hem pratikte gerçekleştirilecek (farklı somutluk derecelerinde

anlaşılan) bir amaca hem de bunun sağlandığı sürece referansla anlaşılmaktadır; bu süreç, yansımali şekilde, çalışma arkadaşları ile “tartışma” politik pratiğini de içermektedir. Süreç zorlama tehdidi ile gölgelenmiş olmasına rağmen, bu tehdit “tartışma”, eleştiri ve çekişme pratiğiyle yumuşatılmıştır ve kitlelerin çelişkili çeşitliliği içindeki kendiliğinden hareketi, “emekçi halkın ‘kamusal toplantı’ demokrasisi” düzleminde politik bir toplulukta bir araya getirilebilir.

Lenin, iktidarın ele geçirilmesinden önce, işçi–halk topluluğunun genişlemesini sağlayan ve sovyetleri işçi sınıfının politik iktidarı için uygun bir biçim yapan şeyin, bu tür bir demokrasinin, halkın mücadele ve özleminin “çalkantılı, inişli çıkışlı, bahar seli gibi yatağından taşan” farklı akımlarına açıklığı olduğunu savunmuştu; halkın “toplantı çılgınlığı”nda sadece “kaos, karmaşa ve küçük mülkçü egoizminin patlamaları”nı gören burjuvazinin ve Menşeviklerin yetersizliğini hâlâ hor görmekteydi.⁶¹ Sovyet biçimini, halkın politik deneyleri ve yenilikler için bir alan olarak, dolayısıyla da proletaryanın siyasal iktidarının uygun bir aracı olarak damgalayan kuralsızlık, böylece, onun halkın siyasetinin çeşitli akımlarına, hatta disiplinsizlik ve anarşi heyulasını somutlaştıran ve böylece işçi sınıfı iktidarının altını oyanlara bile açık oluşundan ayrılamazdı. Lenin’in argümanının mantığında, eleştiri ve zorlama, disiplin ve tartışma oyununu yönetmekle yükümlü olan Marksist öncü, çelişkili bir konuma yerleştirilmiştir; eleştirel meydan okumaya davet etmek, hatta cesaretlendirmek zorunda olduğu halkın bizzat kendisine zor uygulama yetkisini sürdürmesi gerekmektedir. Bu çelişki, öncünün otoritesinin, sunduğu örneğin ve argümanlarının işçilere ikna edici gelmesinden mi yoksa bu öneri ve argümanların ardındaki zorlama tehdidinden mi kaynaklandığına dair içsel bir belirsizlik yaratır: Devlet iktidarının proleter niteliği bu yüzden salt olumsal şekilde değil, kurucu şekilde de tartışmaya açıktır.

Mücadele içindeki işçi–halk topluluğu dayanıklı ise bu çelişkili konum sürdürülebilir, hatta devrimci dönüşüm sürecini ileri taşıyabilir. Böyle bir topluluğun dayanıklılığı, çok şiddetli baskı önlemleriyle bile –bu önlemlerin gerekliliğine dair inanç toplumu birbirine bağlayabildiği sürece– tutarlı olabilir. Fakat bu tür önlemler ne kadar şiddetli olursa, topluluğun bağlarını da o kadar fazla test ederler: Kendiliğinden yenilik (ve yenilik olgusunda içkin olan eleştiri) için gerekli alan disiplin talebiyle sınırlandıkça, kitlelerin kendiliğindenliği “bireysel diktatörlere” direnişte ifade edilmeye başlar, aksi takdirde kitlelerin yenilikçi kapasitesi basitçe söner. Tersine, direnişin ağırlaştırdığı toplumsal ve ekonomik düzensizlik disipline duyulan ihtiyacı daha da mecburi kıldıkça, öncünün, kitlelerin kendiliğinden faaliyetinde

“henüz–bilinç–olmayan”ın ötesinde bir şeyler ayırt edebilme yeteneği de körelir. Böylece “bilinç”, kısıtlanmamış eleştiriye ve kitlelerin etkin katılımına gittikçe kapalı hale gelen bir egemenlik aygıtıyla kuşatılmaya başlanır; özgür eleştirinin parametreleri giderek daraldıkça, öz–eleştiri kapasitesinin kaynakları kurur. Hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığının altında yatan güçlerden bu şekilde yalıtıldığında, bilinçli öncünün yeni mücadele konjonktürlerinin farklılığını kavrama ve dolayısıyla bunların içinde ve bunlar arasında etkili şekilde hegemonya kurma kapasitesi, eski analizlerinin eskimiş varsayımlarına tabi hale gelir ve giderek artan ölçüde bunlara hapsolur. Hegemonya mücadelesinin mantığı, bu nedenle, farklılığı karşıtlığa, muhalifliği direnişe dönüştürecek şekilde, potansiyel müttefikleri düşman kampına sürerek, yahut dostları kararsızlığa düşürerek veya sadık taraftarların aktif desteğini somurtkan bir otomatizm haline getirerek, hasımların hırslarını canlandırarak da işleyebilir.⁶² Siyasal aktörler, hatalarını zamanında düzeltemedikleri zaman, bu mantığın işleyişi yoluyla, bu hataların kendi konumlarının hakikati olarak onaylandığını ve buna karşılık gelecek şekilde yeniden saflaşan güçlerin kendilerine karşı mevzilendiğini görebilirler.

Bolşevikler hiçbir zaman bu çelişkiye hâkim olamayacaktı. Görevlerinin zorluğu, Çarlık kültürünün ve teknik geriliğin ağırlığıyla, emperyalist savaşın yıkıntıları ortasında uzun yıllar süren iç savaşla, kıtlık ve hastalıkla, çaresizlik içinde eski rejimin personeline dayanmalarıyla, kurumların ve tutumların militarizasyonu, Avrupa’da devrimin yenilgisiyle ve daima var olan emperyalist müdahale tehdidi ve gerçekliği ile kesinlikle katlanarak artmıştı. Fakat hiçbir devrim, derin kriz koşullarından ayrı şekilde gelişmez.

Sınıf Bilinci ve Cesaret

Lenin’in işçi sınıfının birliğine, işçi–halk topluluğuna dair açıklamasının “sınıf bilinci”ne bir dizi referansla aktarılmış olması –ve “bireysel diktatörlüğe” atıfta bulunuşunun bağlamının bunun sonucunda kurulması– beraberinde önemli bir belirsizlik getirmektedir. Onun açıklamasının ekserininin, argümanın şu veya bu aşamasında işlev gördüğü şekliyle “sınıf bilinci” ile özdeşleştirilip özdeşleştirilmediğine bağlı olarak, bilince –ve

62 “Antagonizma ve çelişki hiç de aynı şey değil” – Buharin’in *Dönüşüm Döneminin Ekonomisi*’nin sayfa kenarına Lenin bu notu düşecekti. “Sosyalizmde ilki yok olur, ikincisi devam eder” (Bukharin 1920, s. 51, 214). Antagonistik ve antagonistik–olmayan çelişkilerin analizleri için bkz. Mao 1937 [1978]; sosyalizme geçişte anatonistik olmayan çelişkilerin antagonistik çelişkilere dönüşmesi –ve tersi– için bkz. Mao 1957 [2009].

sonuç olarak da proletarya diktatörlüğü değerlendirmesi için temel önem taşıyan işçi–halk topluluğuna– dair açıklaması, çok farklı iki şekilde yorumlanabilir. Birinci aşamanın “ideal sınıf bilinci” –sınıf mücadelesinin yönünün, bahislerinin ve mevcut koşullarının ve bu koşullarda işçi sınıfına düşen görevlerin açık bir kavranışı– bilincin ölçüleceği standart olarak alınıyorsa, o zaman, bilinçli öncü, ikinci bir aşamada, işçi dostları bu ideale uygun şekilde eylemde bulunmaktan alıkoyan engellerle boğuşmaya davet edilir. İşçilerin ideal etrafında birleşmesini sağlayacak kamusal toplantılar demokrasisinin fırtınalı hali, bu engellerin gücüyle açıklanacaktır. Fakat eğer, “sınıf bilinci”nde temel olan şey onun pratik bir mücadele, inceleme, tartışma ve (yeniden) değerlendirme sürecine –burada “çalışma koşulları hakkında tartışma” sürecine– yansımali şekilde dâhil olmasıysa, o zaman, işçilerin ilk “ideal” bilinçle olan mesafesi, mutlaka bir mahzur veya sınırlandırma oluşturmaz, somutlaştırılmış veya hatta düzeltilmiş bir bilincin tohumlarını taşıyabilir ve fırtınalı toplantılar, işçi–halk topluluğunu oluşturan durumların ve koşulların çeşitliliği ortasında, bağlılığın yoğunluğuna tanıklık edebilir.

6. bölümde, bu ayrıma benzer bir şeyin, Lenin’in 1905–7 devrimi sırasında RSDİP tarım programı üzerine tartışmada “bölmeciler”i eleştirisinde iş başında olduğu görülmüştü: Burada genç Stalin ve diğer bölmeciler, Lenin’e göre doğru şekilde, köylülerin ideolojisinin sosyalist görüntüsünün berisinde toprağı bireysel parsellere bölmeye yönelik bir arzu teşhis etmekteydi; Lenin ise, köylülerin sözleri ne kadar yanılmalı olsa da bunları düz anlamda alarak, köylülerin bilinçli bir biçimde toprak üzerine mücadeleden, devlet üzerine siyasal mücadele için, proletarya ile köylülüğün devrimci–demokratik diktatörlüğü için sonuçlar çıkarmaları konusunda destek olmak için müdahale olanağını ayırt etmekteydi. Bölmeci görüşün mantığı, devrimci geçiş ilişkini olarak, sürecin, faillerin öz–bilincinden bağımsız şekilde kavranan hedefinin aynı sürecin değerlendirildiği standart halinde kaldığı bir açıklama sonucunu verir; faillerin kendilerine dair anlayışları, sürecin gelişimi ve genel sonucu üzerinde kayda değer hiçbir fark yaratmaz. Köylüler bu standarda göre kendilerini pekâlâ özgürleştirebilirler, ama özgürleşmelerinin ölçütlerini yeniden tanımlayamazlar. Bu mantıkla devrimci süreç, ilk Marksist çözümlemenin öngördüğü “ideal sınıf bilinci”nin bir tür maddileşmesidir. Fakat Lenin’in analizinde, köylülerin kendilerine dair anlayışları, yanılmalı niteliğine rağmen veya belki de bu sayede, devrimci sürecin amaçlarının ve olanaklarının yeniden tanımlanmasını sağlayabilir, hatta belki bunu öne sürebilir. Devrim süreci, “sınıf bilinci”nin mücadele sürecindeki yansımali içerimine uygun

olarak, yeniden tanımlanmaya açıktır. Benzer şekilde, tam da kendiliğinden işçi sınıfı hareketinde partizanlığın olmaması, bu hareketin sınıf bilincinden ziyade kitlesi, Lenin açısından, ilk Rus Devrimi'nde sovyetleri ortaya çıkaran ve onların açıklıklarına ve hegemonik olanaklarına ifade veren şeydi ki bu da Lenin'i kendi hegemonya analizini genişletmeye ve yeniden düşünmeye yöneltmişti.

“İdeal sınıf bilinci” mantığı genişletilerek, sosyalizme geçiş, bir öncü tarafından bilinçli şekilde formüle edilmiş bir “vizyon”un, planın veya şablonun tarihsel gerçekleşmesi gibi kavranabilir. Sosyalizm, içinde emekçi halkın farklı kesimlerinin çeşitli ve muhtemelen de çatışan ilgilerinin –bu ister üretkenlik olsun isterse de yabancılaşmış emeğin aşılması, çalışma veya boş zaman, bireysellik veya metasızlaştırma, topluluk veya doğal çevrenin korunması, sağlık, eğitim, toplumsal adalet, barış vb.– ahenkli bir toplumsal düzen içinde nihayet çelişki veya kalıntı olmaksızın uzlaştırılabileceği bir vizyon gibi anlaşıldığında, sınıf mücadelesinin dolaysız gerçekliğinden uzak bir ütopyacı hedef olarak yer alır. Bu bağlamda, öncüyü emekçi kitleleri temsil ediyor şekilde nitelendirmek, plan yapıp öncelikleri belirlediği, onların yerine zor kararları verdiği, onlar adına siyasal eylemde bulunduğu anlamına gelir. Fakat, eğer, Lenin'in fırtınalı toplantıları ve sovyetler, Marx'ın “emeğin ekonomik kurtuluşunu çözmek için”⁶³ zorunlu olduğunu düşündüğü “siyasal biçim(ler)” arasında yer alıyorsa –ve şunu eklemek Marx'ın içgörüsünün ruhuna uygundur ki “çözme”, değişen ihtiyaçlar, kapasiteler ve koşullar ışığında her zaman sürdürülmek ve revize edilmek zorunda olacaktır–, o zaman “sınıf bilinci” sadece “çözme” pratiği içindeki yansımali içerilmesi aracılığıyla tanımlanabilir. Bir öncünün işlevi, bu bağlamda anlaşıldığında, “somut durumların somut analizlerini” üretmek ve analitik şekilde ve cesaret, tevazu, örgütlenme, ikna, müzakere ve uzlaşma siyasal sanatlarıyla silahlanmış olarak, “çözme” siyasal sürecinde, işçi sınıfının farklı akımlarını ve halkın çeşitli katmanlarını yönetmektir. Sosyalist bilinci taşıma iddiası, eğer ütopyacı bir hedefin vizyoner bilinci değilse, falcılık taslamayı gerektirmez. Bir öncünün bilinçliliği, olanaksız bir şey olan hatadan bağımsızlık anlamına gelmez; pratikten dersler çıkararak ve kitlelerin ihtiyaçlarını, önerilerini, eleştirilerini ve direnişini dinleme siyasal becerisini geliştirerek, hataları düzeltme ve analizleri değişen gerçekliklere uyarlamak taahhüdü anlamına gelir. Bu bağlamda, öncü nosyonu, belirli bir kurumu veya bir bireyler kümesini değil, temelde, sınıfın hareketindeki belirli

politik işlevleri belirtir. Bu anlamda, kitlelerin herhangi bir üyesi, basitçe öncü işlevleri yerine getirerek öncüye dâhil olabilir ve böylelikle öncü ile sınıf arasındaki ayrımı aşındırmış olmaz. Sosyalist bilinç, buna uygun olarak, belirli bir grubun mülkü veya alameti farikası olduğu iddia edilebilecek bir önermeler kümesi değil, ama daha temel şekilde, sosyalist projeyi sınıf mücadelesinin değişen koşullarına göre yeniden yapılandırma kapasitesi biçiminde anlaşılmalıdır; öncü ile kitlelerin etkileşimi yoluyla gelişir. Burada, öncünün emekçi halkı temsil ettiği söylenebilirse, bu sadece onlar adına davranarak değil, aynı zamanda onlarla birlikte çalışmakla olur; öncü, emekçi halkı bir egemen gibi değil, bir vekil olarak temsil eder.

Bu “sınıf bilinci” anlayışı, sosyalizmin, kapitalist toplumu aşma girişimlerinin ona kıyasla ölçüleceği ideal bir biçim değil, geçişin kaçınılmaz eşitsizliğiyle damgalanmış olarak ve bir kısmi perspektifler çeşitliliğiyle ilişkili ve türlü türlü biçimlere bürünmüş şekilde kavranması gerektiğini öne sürer. Lenin bu kavrayışı Mayıs 1918 tarihli “‘Sol-Kanat’ Çocukluk Hastalığı”nda açık hale getirmiştir. Buharin’i ve “Sol Komünistler”i kapitalizmle sosyalizm arasındaki soyut karşıtlığın ötesine, “ülkemizde gerçekleşen geçişin somut biçimleri ve evreleri”nin analizine geçmedeki teorik başarısızlıkları nedeniyle eleştirerek, kapitalizmin rahminden “uzun doğum sancıları” sonrasında doğan “yeni toplum”un “şu veya bu sosyalist devleti yaratmak için bir dizi çeşitli, kusurlu somut girişimden geçerek vücut bulabilecek bir soyutlama” olduğunu öne sürer.⁶⁴ Yine, “toplumun gelişiminde olduğu gibi doğanın gelişiminde de” daima bir miktar “uyumsuzluk” olacaktır, örneğin Bolşeviklerin politik gücü ile Sovyet Rusya’nın ekonomik zayıflığı arasında olduğu gibi; değişimin mantığı şunu içerir ki, “tam sosyalizm, ancak –her biri, kendi başına alındığında tek-yanlı olacak ve belirli tutarsızlıklardan muzdarip olacak– bir dizi girişimle, tüm ülkelerin proleterlerinin devrimci işbirliğiyle yaratılacaktır”.⁶⁵

“Sınıf bilinci” kavramının iç karmaşıklığına ve Lenin’in sosyalizme geçişe yaklaşımındaki karmaşık ve çelişkili işlevine dikkat etmek suretiyle, onun politik teori ve pratiğini ya dogmatik ve yeni filizlenen bir otoriter “bilincin” acil kesinlikleri bakımından ya da onun açık-uçlu, diyalektik ve potansiyel olarak demokratik unsurlarının “bilinçli” oyunu bakımından oluşturmak olanaklı hale gelir. İkincisi daha doğru ve kapsamlı bir yorum sağlamakla birlikte, bunu “otantik” bir Leninizm ile eşitlemek ve sonraki

64 Lenin 1918d, s. 341.

65 Lenin 1918d, s. 346.

Stalinist şeyleşmenin bir ürünü şeklinde resmedilen ilkinin karşısına koymak fazla basit olacaktır. Lenin'in yaklaşımının her iki yönünün –somut koşulların teorik olarak belirlenen somut analizi ve sayesinde analizin bir konjonktürden diğerine uyarlandığı mücadele ve tartışmanın politik diyalaktığı– “bilinç” şemsiye terimi altına konulmuş olması olgusu, birinden diğerine bir çeşit kavramsal kaymayı maskeleymeye ve böylece kolaylaştırmaya hizmet etmektedir. Bu kullanım, işçi–halk topluluğunu bir arada tutan bağların koparıldığı ve geleceğin öncüsünün bilincini zorunlu olarak içinde yer aldığı mücadelenin mantığına ve koşullarına kapamak suretiyle, etkide bulunduğu sürecin açık şekilde tanınmasının önünde bir tür epistemolojik engel şeklinde işlev görmeye başlayacaktı.

Sovyetler Birliği'nde demokratik hakların talihsiz tarihinin ışığında, siyasal haklara dair bir garantinin eksikliğinin, emekçi halkın ve önderlerinin politik zekâ ve olgunluğundan daha mutlak olması, Lenin'in politik düşüncesinde derin bir boşluk gibi görünebilir. Fakat teorik tutarlılıktan ve pratik kazanımdan yoksun bir retorik güvencenin tercih edilir olup olmadığı pek de açık değildir: Bu tür eleştiri, hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığından, yani siyaset pratiğinde (kesinlikle devrimci siyaset pratiğinde de) içkin olan açıklık ve belirsizlikten geri çekilerek yola koyulur. Lenin, bu düzlemdeki doğruların mutlak değil görelî olduğu konusunda daima ısrarcı olmuştur. Daha sonraki yıllarda ara sıra Napolyoncu “*On s'engage et puis . . . on voit*” – “Önce ciddi bir savaşa girin, sonra ne olduğuna bakın”⁶⁶ düsturuna başvurması, savaş sırasında Hegel'in *Mantık Bilimi*'ni okumasından ortaya çıkan mutlak hakikat anlayışının, hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığının bu çıkarımını doğruladığını düşündürebilir: Mutlak olarak bilebileceğimiz şey, sonsuz bir sürece dâhil oluşumuzun sonluluğudur; ne Bonapartçı ne de devrimci, hiç kimse, eylemle ilgili (veya ilgisiz) her şeyi, özellikle de birinin kendi eylemine diğerlerinin nasıl tepki vereceğini bilemez. Bu gerçeğin ışığında, Lenin'in proletaryanın devrimci cesaretine atfettiği temel rolü takdir edebiliriz: Sadece devrimci bir sıçrayışın belirsizliklerinde yaşamı riske atma fiziksel cesareti değil, aynı zamanda salt görelî hakikatler üzerinde eylemde bulunma –ve iktidar sorumluluğu üstlenme– ahlaki cesareti de.

Bölüm 10

Modern Prens'ten Direniş Söylemlerine ... ve Geriye mi?

Farkına varılmadan, anlatı değişmiştir, ama kent böylece anlaşılmasız şekilde düzenlenmiş olsa da şer imparatorluğunca, beynimin içindeki moleküllere kadar düşündüğümü sandığım gibi, sabah keyfinden kaçabilir miyim, yahut efsanevi “dokusunun” tadını çıkarmamak mümkün mü yabancı ve yerli sefaletlerimizin? (Manav önlüğü takmış bir çocuk, belirsiz aksanlı, kahvemi getiriyor.) Ama burada *hayır* yazıyor eski ülke “kalkınmasızlaşıyor” dağlar gibi borcu yüzünden Birinci Dünya’ya – burası Broadway, kafem ve masam, peki bugün kendimi nasıl göçün üzücü yüreklendirici anlatısında ısıtabilirim? Farkına varılmadan, anlatı değişmiştir, sermayenin yerinden ettikleri başkente gelmiştir.

– Anne Winters¹

...

Dışarıdan bakıldığında, yerleşik düzen açık görünür: Kendinize bir iş bulur ve örgütlenirsiniz. Fakat burada, “işçi sınıfına” bu dâhil oluş çok sayıda küçük bireysel duruma dönüşüyor ve sağlam bir tutamaç bulamıyorum. Bu sözcükler, “işçi sınıfı”, artık benim gözümde geçmişteki ile aynı dolaysız anlamı taşımıyor. Bu sözcüklerin derin bir gerçekliği kapsadığından kuşku duyuyor değilim, ama kendimi ortasına atılmış bulduğum bu “vasıfsız” nüfusun çeşitliliği ve hareketliliği beni sarsmış, dibe çekmiş durumda. Burada, her biri bir vaka. Her birinin bir hikâyesi var. Her biri kendi taktiğine kafa yoruyor ve bir çıkış yolu bulmak için kendi tarzında ortalıkta el yordamıyla arıyor.

– Robert Linhart²

1 Winters 2004, s. 12.

2 Linhart 1978, s. 60–1.

Gramsciye hegemonya kavramının Leninist halatlarını çözmeye yönelik post-Marksist proje, alışlagelmiş Lenin karikatürünü eleştirisiz şekilde kabul edip bunun üzerinde asalaklık yapar; Lenin'in hegemonya mücadelesinin politik-stratejik mantığı bir kez ortaya konulup karikatürün karikatür olduğu açığa çıkarıldığında, post-Marksist "hegemonya"ya, sınıf mücadelesinde önderlik yükü ve sorumluluklarının teorik reddiyesi olarak ve bunun sonucunda da salt direnişin –sermayenin süregiden tahakkümü ile tutarlı– bir tür madunca kutsanışı teşhisi konulabilir. "Lenin'i "sol"un kendini tanımlayışından tasfiye etmeye yönelik benzer çabalar, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Çin'in kapitalizme dönmesiyle daha da artmıştı; bunların etkisi, "solcu" tahayyülden Lenin'in ve Leninist deneyimin ortaya koyduğu türden sorunları tasfiye etmek oldu. Hegemonya mücadelesinin mantığına dair bir anlayış olmadığında, radikal yahut devrimci failliğe ilişkin meseleler, genellikle üretken olmayan bir şekilde, doğrudan eylem ile öncünün temsili arasındaki soyut bir karşıtlıkla ortaya konulur. Lenin'in öncüsünün ve genelde siyasetinin, proletaryanın ve halkın failliğini temsil etmenin peşinde olduğu ("birlikte hareket etme" anlamında değil, aksine "onlar adına hareket etme" anlamında), böylelikle [onların failliğini] güçsüzleştirip çarpıttığı düşünülür. Burjuva siyasal tartışmalarının geleneksel terimleri doku-nulmadan bırakılır, salt direniş popüler hegemonya ile birbirine karıştırılır ve sömürülenlerin madun statüleri yeniden üretilir. Aynı mantık, post-Marksizme kıyasla emekçi halkın mücadelelerine ve sınıf bölünmelerinin ötesine geçen bir toplum perspektifine yönelimi çok daha sağlam bir temele sahip olan çevrelerde bile kendini göstermektedir –örneğin kapitalizmin ve sınıf mücadelesinin son dönüşümlerine dair en kapsamlı ve düşünömsel çalışmalardan biri olan, Michael Hardt ve Antonio Negri'nin *İmparatorluk* üçlemesinde. Hardt ve Negri'nin Leninizmin ötesine geçme kaygılarının (ki en azından bu açıdan sol görüşün ana akımının temsilcileridir), geçen yüzyılın işçi ve halk mücadeleleri tarihine dayanmalarını veya bu tarihle üretken şekilde ilişkilennmelerini engellediğini, ayrıca bu saplantının sınıf ve halk mücadelelerinin şimdiki şeklini tasvir etme çabalarının önünde bir çeşit çarpıtıcı mercek işlevi gördüğünü savunacağım. Gramsci'nin Lenin'in öncüsünü göz önünde tutarak Machiavelli'nin prensini diriltişine atıfla, bu tür zorlukların Leninist sorular sorularak ele alınabileceğini –ve belki de kısmen düzeltilebileceğini– öne sürerek devam ediyorum: Lenin'in sınıf mücadelesi deneyiminde şekil kazanan hegemonya mücadelesinin politik-stratejik mantığı, politik aktörlerin, devrimci failliğin kendiliğinden ve bilinçli yönlerini görelî şekilde anlamalarını ve böylelikle bu iki yönün iç içe geçmişliğini kavramalarını olanaklı kılar; böylece de çağdaş direniş

hareketlerinin önderlerine, kendi somut durumlarını somut şekilde analiz etmeleri için, ayrıca yönünü şaşırılmışlık, bezginlik ve salt parçalı direnişlerden oluşan (Machiavelli'nin birleştirmeyi umduğu İtalya'ya benzer) konjonktürlerin ortasında bile kendilerine temel bulmaları ve yön tayini yapabilmeleri için yardımcı olabilir.

İmparatorluktan Ortak Zenginliğe mi?

Kapitalizm ile devletçi komünizm arasında bir üçüncü yol çizmeye çalışan Hardt ve Negri, İmparatorluk gözetiminde toplumsal üretken gücün dönüşümünü ve bunun içerisinde, “çokluğun kendini-yönetme sanatını öğrenme ve kalıcı demokratik sosyal örgütlenme biçimleri icat etme süreci”nin ortaya çıkışını resmeder.³ Küreselleşme karşıtı hareketin 1999'da Seattle'daki Dünya Ticaret Örgütü toplantılarında muzaffer şekilde sahneye çıkmasının ardından yayımlanan, açılış cildi olan *İmparatorluk*, “otonomist Marksizm”i, çağın yeni ruhu olarak olmasa dahi, en azından anti-kapitalist direnişin yeni ruhu olarak ilan etmek istiyor gibiydi. Sonraki ciltlerle birlikte küreselleşme, postmodernite, politik faillik ve devlet tartışmalarında kilit bir referans noktası haline geldi; bu yapıtın tetiklediği tartışma, teorik senteze yönelik derin bir özlemi yansıtıyor. Fakat salt özleminden daha fazlasını elde edecekse, senteze yönelik hırslı bir çaba, Marx'ın *Kapital*'i veya Lenin'in eseri gibi, mantığının titizliği ve zamanın en önemli sorunlarına teorik hâkimiyetiyle, kurucu meselelerin tartışıldığı terimleri dönüştürmelidir. Hardt-Negri üçlemesi, çağdaş tartışmaların yankılarını güçlendirmek için iyi tasarlanmış olsa da, bir dizi kategoriye nüfuz eden belirsizlikle hükümsüz kalmaktadır, ki bu kategoriler, çağdaş toplumsal ilişkilerin hareketini ve mantığını kavranabilir kılma niyetiyle olduğu denli, Leninist öncücülükle arada bir mesafe olduğunu belirtme niyetiyle de oluşturulmuştur.

Hardt ve Negri, açıklamalarına, kapitalizmin küreselleşmesi sürecine eşlik eden toplumsal ve siyasal iktidarın şekil ve örgütlenişindeki dönüşümle başlar. Bu süreç egemen ulus-devletin gerilemesine işaret etmekle birlikte, olduğu şekliyle egemenlikte bir gerilemeyi göstermediğini öne sürerler; daha ziyade “egemenlik, tek bir egemenlik mantığı altında birleştirilen bir dizi ulusal ve ulus üstü organizmadan oluşan yeni bir biçim kazanmıştır”.⁴ Bu iddia geniş anlamda yorumlanacaktır, “yeni bir yetki levhasını ve sözleşmeleri garanti altına alıp ihtilafları çözen zorlama

3 Hardt ve Negri 2009, s. vii-viii.

4 Hardt ve Negri 2000, s. xii.

normlarının ve yasal araçların üretimi için yeni bir tasarımı” belirtmektedir.⁵ Böyle anlaşıldığında, egemenliğin biçimindeki dönüşüm, itici gücünü yönetenler kadar yönetilenlerin etkinliklerinden de devşirmektedir. Bu kapsayıcı anlamıyla yeni egemenlik biçimi, yazarların “İmparatorluk” ile kastettikleri şeydir. Egemen ulus–devlet biçimini öngören kapitalist emperyalizm, kapitalist küreselleşmenin İmparatorluğa [evrilme] mantığı aracılığıyla dönüşmüştür. İmparatorluk sadece ulus–devletler arasındaki sınırları değil, aynı zamanda üretim ile yeniden üretim, kültür ve sanayi vb. arasındaki sınırları da aşındırmaktadır.

[Hardt ve Negri’ye göre] İmparatorluk altında egemenlik mantığı, teritoryal olmaktan çıkarılmış [*deterritorialised*], merkezsizleşmiş, içkin ve her şeyi kapsayıcı olmasıyla emperyalizmden ayrılmaktadır. Egemenlik artık, öncelikle, açıkça ayrılmış topraklar üzerinde denetim kurma yoluyla uygulanmamaktadır; sınırlar yok olmamıştır, fakat kalanlar hem daha az katıdır –sermayenin çeşitli işlevsel ihtiyaçlarına yanıt olarak bunlar sürekli değişirler– hem de sermaye ve emeğe, fikirlere ve imgelere daha fazla geçirgendir. Teritoryal olmaktan çıkarma, zorun ülke içindeki ve dış politikadaki kullanımları arasındaki ayrımı bulanıklaştırır; ikincisi giderek artan şekilde “polis eylemleri” biçimini alırken, ilkinde hukukun egemenliği giderek sayısı artan istisnalarla –suça, uyuşturucuya vb. karşı “savaşlar”– şekillenmekte ve emperyalist güçler arasındaki çekişmenin savaşa yol açtığı mantığı geçersiz kılmaktadır. Emperyalist güçlerin sayısı teke inmiş değildir; sermaye ve devlet artık belirli bir bölgeye bağlı olmadığından, İmparatorluğu ayırt eden şey, kararların çevre bölgelere dayatılabileceği bir merkezin yokluğudur. Kapitalizm hâlâ eşitsiz gelişmektedir, ama eşitsizliğinin kendisi daha eşitsiz hale gelmiştir, eşitsizlikleri ve engelleri çok sayıda kırık hat üzerinde dağıtmaktadır.

Yine de İmparatorluk mantığı için Birleşik Devletler vazgeçilmez önemdeyse, bu emperyalist kudreti yüzünden değil, cumhuriyetçi özgürlüğün genişleme eğilimi için bir tür anayasal şablon oluşturduğu ölçüdedir. Bu nokta, yazarların tekrar tekrar başvurduğu bir ayrım aracılığıyla anlaşılabilir: Modernist ve Avrupalı (Hobbesçu veya Rousseaucu) iktidar anlayışında egemenlik, ulus–devlet örneğinde uygun şekilde, emek ve sermayenin içsel hareketlerini aşan bir varlık olarak resmedilir; *Federalist Papers*’ın [*Federalist Yazılar*: Amerikan Anayasası’nın onaylanması için 1787–88’de Alexander Hamilton, James Madison ve John Jay tarafından yazılan 85 makale – ç.n.] “yeni siyaset bilimi” ise “çokluk düzeninin, iktidara ve hakka dair bir unvanın devrinden değil, çokluğa içsel bir düzenlemeden, ağlar

içinde birbirine bağlanan iktidarların demokratik etkileşiminden doğması gerektiğini" öne sürmüştür.⁶ Madison, Hamilton ve Jay'i şaşırtacak bir hamleyle, cumhuriyetçi güçler ayrılığı bu şekilde [Hardt ve Negri tarafından] postmodern ağ düzenlemelerinin (bu, toplumun üretici yaşamında içkin olan, aynı anda hem özgürleştirici hem de her tarafa yayılacak şekilde tahakkümcü, değişken fakat doğru kabul edilen bir toplumsal denetim sistemidir) açıklığını ve dolayısıyla genişlemesini öngörür hale getirilmiştir.⁷ Bu argümana temel oluşturan, içkin ve aşkın arasındaki karşıtlık, kurucu iktidar ile kurulmuş iktidar (yani "çokluk" ile ona yabancılaşmış devlet aygıtı) arasında bir siyaset bilimi ayrımını, postmodern ile modern arasında kültürel bir ayrımı ve yapmak ile olmak, yaratıcı öznel ile kemikleşmiş nesnel arasında ontolojik bir ayrımı bir arada barındırmaktadır. Toplumsal iktidarın biçimindeki dönüşümün, devlet iktidarının yeniden örgütlenmesi ile mi, yoksa devletin toplumsal faaliyetin akışı içinde çözülmesi ile mi ilgili olduğu (veya ne ölçüde ilgili olduğu) hiçbir zaman çok açık değildir.

Direnin İmparatorluk çağına uygun düşen faillik biçimi, ikinci cilt olan *Çokluk*'ta ortaya konulmaktadır. 11 Eylül ve buna emperyal yanıtın başlangıcı ile yeniden şekillenen bir konjonktürde yayımlanan bu yapıt, *Pax Imperii*'nin [Emperyal Barış] sahneye çıkışını sürekli savaşın gerçekleriyle uzlaştırmak için, İmparatorluk'taki süregiden eşitsizliği ve kırılmaları tekrar vurgular. Hardt ve Negri, ortaya çıkan direniş failliğinin, "çokluk"un, hareketliliğini, çok boyutlu çeşitliliğini ve merkezsizleşmişliğini aktarmak için metaforları –"yığın", "ağ", "gerilla savaşı"– çoğaltırlar. Bu özelliklerin, İmparatorluk çağının direniş mantığını, hepsi de şu veya bu hiyerarşik egemenlik biçiminin eşlenikleri olan "işçi sınıfı"nın, "halk"ın, hatta "kitlelerin" merkezileştirici ve homojenleştirici mantığından ayırdığını öne sürerler. Fakat direnişin gerilla yönünü, tarihsel ve stratejik olarak şu veya bu "halk ordusu" bağlamına dâhil edilışinden ayırma ihtiyacı duyduklarını belirtirler, bu da ikinci tipte örgütlenme biçimlerini doğası itibarıyla indirgeyici ve homojenleştirici diye niteleyişlerinin üzerine soru işareti düşürür.⁸ Gerçekten de, eğer ısrar ettikleri gibi direniş en temelde sermayeyi ileri iten güç olarak anlaşılmalıysa, bu ayırma, kaçınılmaz olarak, direniş güçlerinin bu tür bir "kurtuluşunun" direnişi sadece İmparatorluğun sürekli savaşlarının arka yüzüne indirgeyip indirgemediği sorusunu gündeme getirir. Eğer Hardt ve Negri'nin böyle bir soruya yanıtı varsa, bu, son cilt olan *Ortak Zenginlik*'te aranmalıdır; bu cilt, müşterekler nosyonunu, çokluğun kendisini İmparatorluğun ötesindeki faillik olarak kurduğu ortam olan

6 Hardt ve Negri 2000, s. 161; bkz. Hamilton, Madison ve Jay 1787–8.

7 Hardt ve Negri 2000, s. 326–7.

8 Bkz. Hardt ve Negri 2004, s. 69–91.

toplumsal uzamı dile getirerek, “bir demokratik siyasal eylem etiği”, bir tür “çokluğun Prens–Oluşu” önermektedir.⁹

“Müşterek”, yazarların retorik ve argümantatif stratejisinde çok yönlü önem taşıyan bir terimdir. Bunun, ilkin, yirminci yüzyılın tartışmalarını şekillendiren “özel” ile “kamusal” arasındaki karşıtlığı kestiği söylenmektedir. Böylece “müşterek”, kapitalizm ile devletçi komünizm arasındaki steril karşıtlığın ötesindeki bir üçüncü yola doğru hareketi temsil eder. İkincisi, müştereklerin, herkesin kullanımına açık arazi şeklindeki geleneksel anlamını, sadece havaya, suya, aslında doğal dünyanın tüm ortak hediyelerine değil, ayrıca ortak dilsel, bilişsel, duygulanımsal ve gösterisel kaynakların toplumsal olarak oluşturulmuş hazinesine genişletir. Bu nedenle, üçüncü olarak, Marx’ın toplumsal birey veya tür–varlık nosyonunun (insanların kendilerini bireyselleştirdiği terimlerin sadece toplumsal ilişkileri içinde ve bunlar aracılığıyla oluşturulduğu nosyonu) büyük ölçüde örtük bir şekilde kullanılması yoluyla, eşit, dolayısıyla yatay, açık, kendini belirleyen, sürekli hareket, karışım ve başkalaşım içindeki bir “tekillikler” çokluğunun ortaya çıktığı bağlam olarak hizmet eder. Yazarlar, bu bağlamda örtük olan faaliyet türünü gerçek bir komünizmin ortaya çıkışının içkin biçimi şeklinde karakterize etmek için, biyopolitik üretim kavramına başvurmuştur; bu kavram burada, “kapitalist değerlendirme süreçlerinde maddi olmayan üretimin ... hegemonyası”na, sadece kadınların ücretli emek piyasasına artan katılımı anlamında değil, aynı zamanda iş gününün artan esnekliği ve üretken ve üretken olmayan, bilişsel ve duygulanımsal emek arasındaki ayrımın kırılması anlamında da “işin feminizasyonu”na ve “yeni göç kalıpları ile toplumsal ve ırksal karışım süreçlerinin” ortaya çıkışına referansla anlaşılmaktadır.¹⁰ Çağdaş iktidarın (aşkın ve egemen olmaktan ziyade) içkin ve kılcal işleyişini ifade etmek ve maddi olmayan emek nosyonunda maddi birlikle ve dolayısıyla siyasal etkinlikle bir benzerlik bulunduğunu öne sürmek için Foucaultcu bioiktidar kavramı seferber edilmektedir. En sonunda, bu şekilde biyopolitik üretim açısından kavrandığında, müşterek, “postmodern” ağ toplumunun maddi olmayan emeği ile geleneksel müşterek ile ilişkilendirilen “modern öncesi” (bu postmodern bağlamda, köktendinci anti–modernizme karşıt olarak, “öteki–modern”e [*altermodern*]) dönüştürülmüştür) emek arasında retorik bir kanal sağlar.

Yazarlar, müşteregi, biyopolitik üretimin içinde ve onun aracılığıyla ortaya çıkıyor şekilde kavradıklarından, sınıfsız bir topluma geçişi sadece üretici

9 Hardt ve Negri 2009, s. vii–viii.

10 Hardt ve Negri 2009, s. 132–7.

güçlerin gelişme düzeyinin nicel terimleriyle değil, niteliksel olarak da, kapitalist üretimin en ileri aşamasında içkin toplumsal biçimler ve güçler açısından da ortaya koyabilmektedir. Bunu yaparken, Marx'ın modern sanayiye dair *Kapital*'deki açıklamasındaki –yakın zamanda pek az tartışılmış olsa da– önemli bir temayı canlandırırlar.¹¹ Ne yazık ki, Marx'ın sunumunun analitik açıklığının aksine, Hardt ve Negri'nin argümanı anıstırma ve belirsizliğe dayanmaktadır. Geçiş, müşteregin biyopolitik emeğinin otonomisi ile koşullanmış şekilde, sermayenin tahakkümünden bir tür toplu çıkış (hicret) biçiminde kavranır; sanayi kapitalizmi, bilginin merkezi bir komuta sistemine özümsemesi ve tabi kılınması ile nitelenirken, biyopolitik üretim, kısmen, üretkenliği sermaye tarafından kullanılışını aşan ve en azından eğilimsel olarak onun denetim sisteminden kaçan bir kitlesel zekanın (*intellectuality*) üretici gücü ile oluşturulur: “Biyopolitik üretim, bir şefi olmaksızın ritmi tutturan bir orkestradır ve eğer birileri podyuma adım atacak olsa sessiz kalırdı”.¹² Bu açıklama, üretimde giderek işlevsiz hale gelen ve böylece bir yılanın derisini değiştirmesi kadar doğal ve kolay şekilde sıyrılıp atılabilen sermayeye dair Kautskici temayla beklenmedik bir homoloji sunmaktadır. Bir Apple veya Google'daki kurum içi düşünce kuruluşlarının atmosferini yansıtabilse de, bu açıklama çağrı merkezi çalışanlarının deneyimlediği üretim örgütlenmesinin trajik bir alayıdır. Biyopolitik veya maddi olmayan emeğin “müşterek” durumuna dayanan bir siyasal yakınsama tasarlamının zorluğuna dair bu nokta, daha temel bir sorunu düşündürmektedir: Biyopolitik üretim kavramının kendisinin, günümüz kapitalizminin anatomisini oluşturmaktan çok uzak olup, bulanık bir çare olduğunu.

Hardt ve Negri, argümandaki tüm önemli noktalarda, biyopolitik üretimi ve onunla akraba nosyonları modern sanayi üretimi ile karşıtlık yoluyla açıklamaktadır. Sanayi emeğinin salt araçsal niteliği, maddi olmayan emeğin doğası itibarıyla toplumsal ve duygulanımsal niteliğine işaret etme hizmeti görür. Sanayi emeğinin asosyal niteliği işbirliğine dayalı öz-etkinliğin kökünü kuruturken, hegemonyanın –siyasal failliğin zorla alınması– geleceğin temsili kurumu tarafından üstlenilmesini sağlarken, müşteregin biyopolitik üretimi, aynı anda hem ekonomik hem politik olan eylem biçimlerini olanaklı kılar, aslında somutlaştırır; bunların içinde, çokluğu oluşturan tekilliklerin yatay çeşitliliği hiyerarşiyi (ve onunla birlikte temsili) gereksiz kılar. Müşteregin açıklığı ve dolayısıyla evrensellik iddiası, belirli etkinlik biçimleri aracılığıyla değil, başkası adına eylemde bulunmaya kalkışmama eşitlikçi anlamında toplumsal olan herhangi bir etkinlik

11 Bkz. Marx 1867, XV. Bölüm.

12 Hardt ve Negri 2009, s. 172.

aracılığıyla kurulmasını gerektirir; sanayi emeğiyle, sadece bu emek geleceğin bir öncüsünün iddialarını sürdürmek için kullanıldığı ölçüde, karşıtlık içindedir.

Bu düşünce çizgisi, emeğin toplumsal olduğunun (veya olmadığının) söylenebileceği birçok farklı anlam arasında fark gözetmeksizin kayar; siyasal temsile karşı doğrudan eylem adına, gerçekte ahlaki bir argümana sosyolojik analizin ağırlığını katma girişiminden ancak biraz daha fazlasıdır. Bazı açılardan, Jurgen Habermas'ın araçsal ve iletişimsel eylem arasındaki ayrımını anımsatır.¹³ Sanayi proletaryasının burjuvalaşmış olduğuna dair Bakuninci reddiye ile ve bunun sonucu olarak devrimci değişim için sanayi-dışı failler arama anarşist anlayışıyla da bazı yakınlıkları vardır. Fakat asıl mesele sanayi işçi sınıfı değildir; Hardt ve Negri, biyopolitik üretimin daha geniş bağlamında, sanayi işçilerinin de işbirliğine dayalı öz-etkinlik kapasitesine sahip olduklarını belirtmeye dikkat ederler. Asıl mesele, sanayi işçi sınıfının kendinden menkul (kurallara uygun şekilde Leninist) bir öncü tarafından siyasal araçsallaştırılmasıdır.

Argümanda biyopolitik üretim ve maddi olmayan emek kadar merkezi önem taşıyan kategorilerin anlamı ve dolayısıyla tutarlılığı, çağdaş toplumsal güçlerin hareketini açıklığa kavuşturma kapasitelerinden ziyade, (aslında bir Soğuk Savaş karikatürü olan) Leninist öncülerin tarihsel deneyimi ile arada emniyetli bir mesafe kurmadaki yararlılıklarına dayanıyor görünecektir. Yazarların, şimdiki anın analizinde bir demokratik politik eylem etiğini içkin şekilde oluşturmaya dair –beyan ettikleri– hedefleri ölçü alındığında, politik faillik, doğrudan eylem ve temsil arasındaki bir karşıtlık açısından, dar şekilde yorumlanmaktadır. Demokratik failliğin politik etiğine adanmış bir çalışmada, “adına hareket etme” yerine “birlikte hareket etme” bakımından önderliğe ilişkin bir açıklama hâlâ beklenebilirdi. Yine de, “Çokluğun Prens–Oluşu” başlıklı bir önsöze rağmen, yazarların önderlik konusunda söyleyecek hiçbir şeyleri yoktur, bu da elimizde, ilk cildin sonundaki, Assisili Aziz Francis'in bir övgüsü dışında bir şey bırakmaz; bu övgü, “aşkta, basitlikte ve aynı zamanda masumiyette ... komünist olmanın sevincini” örneklemektedir.¹⁴ Hardt ve Negri, Leninizmin ötesine geçme saplantısının ötesine geçememiş gibi görünüyor. Bu bakımdan, çağdaş direniş hareketlerinde hegemonik değilse bile yaygın şekilde etkili olan bir düşünce eğilimini temsil ettikleri öne sürülebilir.

13 Bkz. Habermas 1984, s. 75–101.

14 Hardt ve Negri 2000, s. 413.

Modern Prens ve “Söylemler”

Machiavelli'nin *Prens*'inin sayfalarında bulunabilecek *realpolitik* dersleri, deneyim, soy ve toplumsal bağlantılar aracılığıyla “işin içyüzünü bilenler” için, egemen sınıflar için zaten mevcuttu. Böylece, diye akıl yürütür Gramsci, söylenmeden yapılması gerekeni yazma eyleminin kendisi, Machiavelli'nin halkın yanında, “işin içyüzünü bilmeyenler”in tarafında olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁵ *Prens*, ulaşılan sonuçların hem gericiilere hem de demokratlara kayıtsızca sunulduğu kuru bir bilimsel inceleme değildir. Machiavelli, yapıtın dramatik hareketi aracılığıyla, “bilinci ve ifadesi haline geldiği ve kendisini öyle hissettiği” halkla, birleşik bir İtalyan devleti kuracak olan bir prene yaptığı çağrının gücüne ve mantığına ikna olanlarla diyalektik şekilde kaynaşır. Prens figürü “dağınık ve paramparça bir halkı uyandırmak ve kolektif iradesini örgütlemek için onun üzerinde etkide bulunan somut bir fanteziyi” kristalleştiren simgedir. “Gerçekten var olan’ bir prene yakardığı” son kısımda, güç siyaseti analizlerinin “titiz mantığı” ve “bilimsel yansızlığı”, “halk adına bir öz düşünüm – halkın bilincinde gelişen bir iç akıl yürütme, sonucu tutkulu bir aciliyet taşıyan bir çılgılık” statüsü kazanır. “Tartışmanın kendisine duyulan tutku bir kez daha ‘duygu’ya, heyecana, eyleme yönelik fanatik arzu haline gelir”.¹⁶ Gramsci, bu tür diyalektik hareketi göz önünde tutarak, Lenin’in proletaryanın öncü partisi nosyonunu modern bir prens vizyonuna genişletmeye çalışacaktı. Modern dünyada, diye öne sürer Gramsci, Machiavellici prensin işlevini bir birey canlandıramaz. Tek bir bireyin uygulayabileceği doğaçlama türü, çürük de olsa zaten mevcut olan bir siyasal uzlaşmanın restore edilmesi veya yeniden düzenlenmesi biçimindeki savunmacı, tutucu işle tutarlıdır sadece. Buna karşılık, modern bir prens, “yeni devletlerin veya yeni ulusal ve toplumsal yapıların” kurulması gibi “uzun vadeli ve organik karakterde” bir siyasal projeyi üstlenebilmelidir; böyle bir proje için “somut ve rasyonel hedeflere yönlendirilmek üzere, yeni bir kolektif irade sıfırdan yaratılmalıdır”. Bu tür proje ancak “içinde, hali hazırda tanınmış olan ve kendisini bir ölçüde eylem içinde ortaya koymuş bir kolektifin somut biçim kazanmaya başladığı, toplumun bir organizması, karmaşık bir unsuru” tarafından üstlenilebilirdi. Bu organizma politik partidir, “içinde evrensel ve bütünsel olma eğiliminde olan bir kolektif iradenin tohumlarının bir araya geldiği ilk hücredir”.¹⁷

15 Gramsci 1929–35, s. 135.

16 Gramsci 1929–35, s. 126–7.

17 Gramsci 1929–35, s. 129–30.

Prens, kurulu bir rejimin hükümdarca idaresi ile değil, yeni siyasal temellerin inşasıyla, yeni bir rejimin oluşturulmasıyla ilgiliydi ve bunun için tek bir politik aktörün yoğunlaşmış iradesi bir zorunluluktan – Machiavelli [bu konuda] kategorikti. Machiavelli’nin bu konudaki ısrarı, Gramsciye anoloji için bir zorluğu akla getirir, zira modern prens elbette kolektif bir aktördür. Mesele, Machiavelli’nin diğer büyük siyasal analiz yapıtı olan *Titus Livius’un İlk On Yılı Üzerine Söylemler*’e başvuru yapılarak aydınlatılabilir. *Söylemler*’in etrafında örgütlendiği mesele, bir kez kurulan bir siyasal iktidarın dayanıklılığı ve genişlemesiyle ilgilidir; bu iktidar, diye öne sürer Machiavelli, en iyi şekilde, hükmetme sorumluluğunun bir aktörler çoğulluğuna açık olan kamusal bir siyasal mücadele uzamı içinde kararlaştırıldığı cumhuriyetçi biçimlerle sağlanabilir. Siyasal çekişmeyi çevreleyen popüler kargaşalar, sadece halka idarede bir pay sağlamakla ve siyasal özgürlükleri sürdürebilmekle kalmayıp, yurttaşların sivil erdemini ve dolayısıyla cumhuriyetin gücünü ve genişlemesini de pekiştirebilirdi.¹⁸ Dahası, yurttaşlarının çeşitliliği, bir cumhuriyetin politik koşullardaki değişimlere bir prenten daha iyi uyum sağlamasını olanaklı kılar.¹⁹ Fakat yeni bir rejim ancak bir tek irade ile, bir prens tarafından kurulabiliyorsa, prenten bir cumhuriyete geçişin nasıl anlaşılması gerektiği sorunu zorunlu olarak ortaya çıkar. Sorun, prens ile bir cumhuriyetin yurttaşları arasındaki ayırım en temelde politik failliğin iki yönü arasında bir ayırım olarak incelenmek suretiyle, siyasal temeller üzerine eylem ile, verili temel parametreler dâhilinde siyasal amaçlar peşindeki eylem arasında bir ayırım biçiminde incelenmek suretiyle ele alınabilir, ki farklı politik aktör türleri arasındaki ayırım da buna [temeller üzerine eylem ve temelleri veri alan eylem ayırımına] dayanır.

Siyasal sürecin yerleşik geleneklerinin ve yaygın varsayımlarının dışında hareket etme olasılığı –ve dolayısıyla, *a fortiori* [daha güçlü bir nedenle], bunları sorgulama olasılığı– herhangi bir politik aktör için geçerli olabilir, fakat bu, Machiavellici prensin politik projesinde kurucu unsurdur. Bununla birlikte, prens, politik projesini tutarlı şekilde uygulamak için, belirli ölçüde güvenle iletişim kurabilmeli ve yasa koyma girişimlerine verilen yanıtlara açıkça önem atfedebilmelidir. Bu nedenle, pratik bir özneler–arasılıkta, bir toplulukta hareket ettiğinin bilincinde olmalı ve egemen olarak tanınmak (tanınır hale gelmek) üzere davranmalıdır: “Tıpkı manzara çizenlerin dağların ve yüksek yerlerin doğasını incelemek için kendilerini düzlükte alçak bir konuma yerleştirmeleri ve düzlükleri incelemek için de dağların tepelerine çıkmaları gibi, benzer şekilde, halkın doğasını iyi tanımak için prens

18 Bkz. Machiavelli 1517, Kitap I, Bölüm 4.

19 Bkz. Machiavelli 1517, Kitap III, Bölüm 9.

olmak, prenslerin doğasını iyi tanımak için de halktan biri olmak gerekir”.²⁰ Machiavellici prensin projesi, ya bir politik topluluğun yokluğunda ya da başka bir aktörü egemen olarak tanıyarak örgütlenen bir politik topluluk bağlamında başlatıldığı ölçüde, bir topluluğun (yeniden) kurulmasından oluşur – fakat henüz yeniden yapılandırılmış topluluk artık geleneksel, düşünömsel olmayan yetkeye göre yönetilememektedir. Yeni prens yalnız başına hareket etmez, fakat yeni ortaya çıkan toplulukta geleneksel veya en azından verili yetki düzenlemesinin ters çevrilmesinden –ve dolayısıyla sorgulanmasından– sorumlu olan tek aktör olabilir. Fakat bunu yaparken, yetkinin sorgulanmasının düşünülebilir olduğu ve bu tür sorgulamayı barındıran bir siyasetin bu anlamda başkaları için de bir olasılık olduğu bir siyasal dünyanın, Machiavellici politik aktörlerin potansiyel bir çoğulluğunu barındıran bir dünyanın ufkunu sergiler; böyle bir çoğulluk için kalıcı bir alan ancak bir cumhuriyet olabilir.²¹ Prens ile vatandaş, prenslik ile cumhuriyet arasındaki ayrım, en azından bu anlamda akışkandır.

Modern bir prens, yeni bir sınıfsız toplumsal düzenin inşası için iskeleyi kurduğundan, kamusal bir siyasal mücadele alanına şekil vermeye başlar, yani “emeğin ekonomik kurtuluşunun altında geliştirileceği politik biçim(ler)i” oluşturur;²² bu parametrelerin içinde, yeni düzenin politikaları, pratikleri ve kurumları etkili şekilde tartışılabilir, yeniden düzenlenebilir, genişletilebilir veya hatta tersine çevrilebilir. Bu “geliştirme” sürecinin değişen koşullar, ihtiyaçlar ve kapasiteler ışığında daima kaldığı yerden sürdürülmesi ve gözden geçirilmesi gerekecektir; bu süreçte, siyasal mücadele alanının parametrelerinin kendileri de değişime tabidir. Böyle bir süreç, modern bir prensin projesi sadece yeni değerlerin maddileşmesi değil, aynı zamanda birçok çıkar, ihtiyaç ve özlem tarafından belirlenen ve dolayısıyla çeşitli kalıplara, önceliklere ve birleşimlere açık olan yeni bir topluluğun unsurlarını bir araya getirme pratiği olması nedeniyle daha da gereklidir. Bu nokta, *a fortiori* (daha güçlü bir nedenle), projenin kapsamının sadece siyasal değil, aynı zamanda toplumsal düzende ve siyaset ile toplum arasındaki ilişkide bir dönüşümü içermesi nedeniyle de geçerlidir. Proleter egemenliğin genişleme ve dayanıklılığının cumhuriyetçi –yani anayasal– egemenlik biçimleri gerektirdiği Machiavellici varsayımıyla, proletarya iktidarının kendisini etkili anayasal biçimlere bürüyebilme kabiliyeti, işçi–halk topluluğunun gücüne ve canlılığına –Machiavellici terimlerle, sivil erdemine– bağlı olacaktır. Sivil erdem, politik topluluk, verili bir şey olmayıp, devrim ile karşı–devrim arasındaki mücadelenin seyri içinde büyür veya zayıflar; bu

20 Machiavelli 1513, s. 78.

21 Bkz. Garver 1987, s. 117–40.

22 Marx 1871, s. 334.

nedenle, sosyalist cumhuriyetin biçimlerini geliştirmek, hegemonya mücadelesinin karmaşık, eşitsiz ve çelişkili mantığına tabidir. Modern prensin hegemonyasını gerçekten doğrulayan şey, tartışmasız bir uzlaşmanın ortaya çıkması değil, yeni düzenin hasmının rolünün, yeni düzenin temellerine kendiliğinden saygı göstermeden kamu politikasının ve kamuoyu tartışmalarının parametrelerine meydan okuyamayan bir muhalefete dönüşmesidir. O zaman prens, sosyalist bir cumhuriyette birçokları arasında bir yurttaş haline gelmiş olacaktır.

Prens ve Halk

Machiavelli'nin bir kurtarıcı prensin “somut fantezisi”ne yakarmasından önce Rönesans İtalyası'nın parçalanmış, rotasını şaşırılmış ve güçsüz kalmış olması, bazı kesimlere, şimdiki finans sermayesinin egemenliği altında ilerici güçlerin durumunu anımsatabilir. Fakat Machiavelli'nin çağrısına yanıt verecek bir prens bulamadığını anımsamakta fayda var; bizim prensimizin gelmesi de en düşük olasılık. Her durumda, politik failliği bir “somut fantezinin” simgeselleştirilmesi yoluyla ifade etme tutumu, hegemonya mücadelesinin politik-stratejik mantığından ziyade Menşevik öz-etkinlik olarak faillik anlayışına ve Marksist ortodoksluğun tek çizgili mantığına –veya bu açıdan, Whig tarih görüşüne– daha rahat uyar. Leninist hegemonya mantığında, alternatif bir eylem şekli sadece birinin prens ünvanını kendine mal etmesinden ibaret olamaz, zira bir prens ancak halk tarafından tanındığında prens olabilir. Bir anlamda, politik önderlik işi de böyle bir hakkı tanıyabilecek bir halk topluluğunun inşasından ve savunulmasından oluşur; böyle bir topluluğun inşası tek bir bakış açısından yapılmaz. Yaygın karikatürün ışığında paradoksal görünebilse de, Lenin'in hegemonya mücadelesi politik-stratejik mantığı, bir proleter-halk topluluğunun indirgenemez çoğulluktaki politik aktörlerin mücadeleleri yoluyla oluşumunu düşünmek için yararlı içgörüler sağlar.

Lenin'in, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı ile ilgili olarak devrimci Marksistlere uygun düşün tutuma dair tartışmasına bir kez daha bakalım. “Emperyalist Ekonomizm” eleştirisinde, proleter enternasyonalizminin, ezilen ve ezen ülkelerdeki devrimcilerden epey farklı hareket tarzları gerektirdiği konusunda ısrar etmişti: Stratejik-coğrafi bir benzetme yardımıyla –Çarlık ordusuna karşı Moskova'da ortak hareket, devrimci kuvvetlerin Smolensk'ten doğuya ama Nijni-Novgorod'dan batıya gitmesini gerektirir– ilkinin milliyetçi yanılsamaların bir eleştirisini mücadelenin ön safına yerleştirmesi, ikincininse ezilen ulusun kendi kaderini tayin hakkına öncelik tanınması gerektiğini öne sürmüştü. Belirtmek istediği nokta, kuşkusuz, farklı konumlanmış aktörlerin farklı, hatta “çelişkili” yönelimlerinin ve

hareketlerinin ortak bir hedefe ulaşmak için zorunlu olarak bozucu değil, gerekli olabileceğiydi. Düz anlamıyla alındığında, coğrafi benzetme, uluslararası devrimcilerin amacının, Moskova gibi, sabit bir nokta, verili bir şey olduğunu düşündürebilir. O zaman, Smolensk ve Nijni-Novgorod'daki kuvvetlerin, önceden belirlenmiş bir plana uygun olarak birleşik bir komuta altında hareket eden aynı ordunun sadece farklı bileşenleri olduğu varsayılabilir. Ama o zaman benzetme çöker. Lenin bu argümanı öne sürdüğünde hiçbir devrimci ordunun başında değildi. Aslında, direktifler verebilecek bir genelkurmay yoktu; Sosyalist Enternasyonal, kurucu taraflarının çoğunun kendi hükümetlerinin savaş çabalarına katılmasıyla çökmüştü. Lenin'in amacı, uluslararası proletaryanın bu ihanetle parçalanana dayanışma unsurlarını bir araya getirmektir. Uluslararası dayanışmanın (yeniden) inşası, belirli nesnel temellerin var olduğunu ve az veya çok şiddetli nesnel kısıtlamalar altında geliştirilmesi gerektiğini varsaymaktaydı; ama karşılıklı güveni tesis etmek için, korku ve özlem hislerini, diğerinin koşullarında örtük halde olan sınırlama ve fırsatlara dair anlayışlarını, kısacası karşılıklı güvenilirliklerini birbirlerine sergileyecek, farklı uluslardan işçilerin failliğine başvuruyordu. Lenin'in argümanının özü akılda tutulduğunda, çeşitli şekillerde konumlanmış aktörlerin ulaşmaya çalıştıkları amaç, genel bir şekilde yerleştirilebilse de sabit, verili bir şey değildir; en azından kısmen, aktörlerin birbirleriyle ve etkilemeyi umdukları diğerleri ile kurdukları ilişkiler içinde ve bu ilişkiler aracılığıyla oluşturulmaktadır. Bir başka deyişle, amaçları, kısmen, topluluklarını oluşturmaktır.²³

Sınıf mücadelesinin kendiliğinden gelişiminin ortasında farklı şekilde konumlanmış olan, sınıfların uzlaşmaz karşıtlığının bilincindeki Marksist politik aktörler, bu nedenle, proleter-halk topluluğunun unsurlarını bir araya getirmek için, farklılaşan yaklaşımlarını önceden düzenlenmiş bir tasarıma göre değil sadece pratiğin seyri içinde uyumlu hale getirerek, kendilerini yönlendirmek, eylemde bulunmak ve bağımsız şekilde –aslında, çelişkili çizgilerde– örgütlenmek durumunda kalabilirler. Lenin'in ilişkili bir bağlamda gözlemlediği gibi, “Kapitalizm, çeşitli isyan kaynaklarının derhal kendi istekleriyle kaynaşabileceği kadar ahenkli bir şekilde kurulmamıştır”. Bu çelişkili karmaşıklığın, kitle mücadelelerinin “alacalı bulacalı, rengarenk ve dıştan parçalı” karakterinin bir “kusur” değil, sosyalist devrim sürecinin ve devrimci mücadele-içindeki-toplulukların oluşumunun temel bir özelliği olduğunu öne sürerek devam eder: “İsyanların farklı zamanlarda, farklı yerlerde ve farklı türlerde patlak vermesi gerçeği, genel hareketin geniş

kapsamının ve derinliğinin garantisidir”.²⁴ Çağdaş Marksistlerin, hegemonya mücadelesi mantığının eşitsizlik, karmaşıklık ve çelişkilerinin ortasında, kendilerini sınıf mücadelesinde konumlandırmak ve proleter ve halk topluluğunun diğer boyutlarını güçlendirmek için, Lenin’in işçilerin uluslararası dayanışmasını teşvik etmek üzere oluşturduklarına benzer yönelimler üstlenebileceğini varsaymak için her neden mevcuttur.²⁵

Emekçi halkın kendisini içinde bulduğu maddi koşullar kaçınılmaz olarak çeşitlidir ve halkın deneyim ve çıkarları çok yönlüdür; bu özellikler kendilerini bir proleter–halk topluluğu içinde ifade etmek zorundadır. Herhangi bir topluluk bir dayanışma kapasitesi gerektirir, ama böyle bir topluluk, çeşitli önceliklerin uyumlu şekilde uzlaştırıldığı, karşılıklı mutabakata dayalı bir vizyonla kurulmamıştır. Belirli maddi üretici güçlerin varlığını gerektirir ve mevcut üretim ilişkilerinin dönüşümüyle (veya çoğalmasıyla) büyür (veya büyüyemez); bu, hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığı aracılığıyla kırılmaya uğrayan bir sınıf mücadelesi sürecidir. Belirli amaçlara ulaşmaya yönelik eylemlerin, potansiyel olarak ortaya çıkmakta olan proleter–halk topluluklarına karşılık gelen üretim ilişkilerinin dönüşümü ve yeniden üretimi için, ayrıca bu tür toplulukları oluşturan dayanışmanın gücü ve genişliği için de içerimleri olacaktır. Belirli amaçlara yönelik olup, proleter–halk topluluğunun maddi temellerinin dönüşümüne dair [kendi] içerimlerini hesaba katmayan eylem, yahut birinin eylemini belirli bir amaca yönelik olarak başkalarının çabaları ile uyumlu kılması ama bu çabaların üretim ilişkileri üzerindeki paralel etkilerini örgütleme ve yönetmeye yönelmemesi, kendiliğinden veya “bilinçsizce” yürütülen bir eylem olarak nitelendirilebilir. Fakat üretim ilişkilerinin dönüşümü, belirli amaçlara ulaşmak için üstlenilen eylemlerden ayrı ve uzak bir şey değildir. Bunun tersine, o halde, üretim ilişkilerinde belirli dönüşümler getirmeye yönelik olup, başkalarının belirli amaçlar peşinde koşması üzerinde [kendi] etkisini hesaba katmayan eylemlerin, yahut peşinde koşulan belirli amaçlar üzerindeki değil, sadece üretim ilişkileri üzerindeki etkileri dikkate alınan, başkalarının çabalarıyla uyumlu kılınmayan eylemlerin de, daha az uygun olmamak üzere –ama yine de farklı şekilde– “bilinçsiz” veya kendiliğinden diye nitelenmesi olanaklıdır. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki, Lenin, *Ne Yapmalı?*’da “kendiliğindencilik” suçlamasını sadece Ekonomistlerin kendiliğinden işçi sınıfı hareketine eğilim göstermesine karşı değil, aynı zamanda, kitleleri devrimci eyleme teşvik

24 Lenin 1916c, s. 356, 358.

25 Bkz. Shandro 1998 ve Shandro 2000.

etmek amacıyla bireysel terör eylemlerini savunan aydınlara karşı da yöneltmişti.²⁶

Kendiliğinden süreç eşitsiz, çelişkili ve çok yönlü olduğundan, Lenin'in iddia ettiği gibi eğer “kendiliğinden unsur” özünde “*tohum halindeki bilinci*”²⁷ temsil ediyorsa, o zaman, bilincin süreç içinde çeşitli noktalarda embriyonik biçimlerinden ortaya çıkması beklenebilir; belki pek de “alacalı bulacalı, ren-garenk ve dıştan parçalanmış” olmayabilir, ama birliği verili bir şey değildir. Uyumlu eylem her zaman sürecin eşitsizliği ile damgalanacak ve her zaman, işbirliği ile otonominin, örgüt ile yeniliğin, birlik ve bölünmenin değişen biçim ve kombinasyonlarında ifade edilecektir. Uyumlu eylemin bir “modern prens”in ortaya çıkışı biçiminde uygun şekilde nitelenip nitelenemeyeceği ve ne zaman nitelenebileceği, hegemonya mücadelesinin mantığından bağımsız oluşturulan bir standarda bağlı değildir. Lenin, Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi'nde, Dünya Endüstri İşçileri'nin (IWW) ve İngiliz Sendika Temsilcileri hareketinin temsilcilerinin ifade ettiği, komünist partinin öncü rolüyle ilgili çekinceleri ele alırken, ilgili bir noktaya değinmiştir:

Yoldaş Tanner partilere karşı olduğunu söylüyorsa, ama aynı zamanda, tüm proletaryaya yol gösteren en iyi örgütlü ve en devrimci işçileri temsil eden bir azınlıktan yanaysa, o zaman aramızda gerçekten fark olmadığını söylerim. Bu örgütlenmiş azınlık nedir? Eğer bu azınlık gerçekten sınıf bilinçliyse, kitlelere önderlik edebiliyorsa, günün gündeminde ortaya çıkan her soruya yanıt verebiliyorsa, o zaman gerçekte bir partidir.²⁸

En önemli şey, hegemonik failliğin hangi adla yahut biçimle uygulandığı değil, bu biçimlerin, her ne iseler, sınıf bilinçli işçilerin “kitlelerle sürekli ve gerçek temas içinde” önderlik işlevlerini üstlenmelerini sağlayıp sağlamadığı, sonuç olarak bu işçilerin kitleler tarafından gerçekten önderleri kabul edilip edilmedikleri, sınıfın ötesine geçen bir topluluk oluştururken, sınıf mücadelesinde gerçekten de “bu kitlelere öncülük edebilmeyi”²⁹ başarıp başaramadıklarıdır.

26 Bkz. Lenin 1902, s. 417–21.

27 Lenin 1902, s. 374.

28 Lenin 1920c, s. 235.

29 Lenin 1920c, s. 236.

Ek 1

Karl Kautsky, “Avusturya Sosyal Demokrat Programının Revizyonu”¹

Avusturyalı yoldaşlarımız, 1899’daki Br nn Parti Konferansında, 1888’de Hainfield’de kabul ettikleri programın gözden geçirilmesi kararını aldılar. Bu görev Adler, Daszynski, Ellenbogen, Schuhmeier ve Steiner’den oluşan bir komisyona verildi.  alışmalarının sonucu Ağustos ayının sonunda yayımlandı ve parti üyelerinin eleştirilerine sunuldu.

Victor Adler’in 22 Eylül tarihli Viyana *Worker Times*’ta bize bildirdiğine göre, Avusturyalı yoldaşların Parti programını gözden geçirme isteği “ilkesel veya pratik bir ihtiyaçtan ziyade biçimsel, hatta estetik denilebilecek bir ihtiyaçtan” kaynaklanmıştır. Eski Hainfield programı, bir ilkeler beyanı ile iki karardan oluşmaktadır; biri siyasal haklarla, diğeri emeğin korunması mevzuatıyla ilgili olan bu iki karar, bazı bakımlardan artık  ağdaş görüşlere denk düşmeyen bir tarzda [ifade edilmiştir]. İlkeler değişmemiştir, ama savaşan proletaryanın, günümüz devletinden ne koparabileceğine dair gücü ve güveni kuşkusuz ki artmıştır. Diğer taraftan, bu ikisine başka kararlar da eklenecektir. 1899’da Br nn’de kardeş partimiz bir ulusal azınlıklar [*nationalities*: devletsiz uluslar] programı kararlaştırmıştı; Graz’da, Alman parti  rg t  Kongresi bir tür tarım programı kabul etmişti; belediyelere dair bir program üzerinde çalışılmaktadır: Tüm bu değişiklikler ışığında, programın taleplerini kimi başka noktalarda da yeniden biçimlendirme ve bunları standart hale getirme isteği anlaşılabilir.

Tadil edilmiş programın bu yönü hakkında burada konuşmak istemiyoruz. Fakat komite, ilkelerimiz hiçbir şekilde değişmemiş olmasına rağmen, sırf şu veya bu noktadaki yanlış yorumları önlemek veya estetik nedenlerle birkaç kusuru kaldırmak amacıyla, ilkeler beyanını da değiştirmeyi gerekli görmüştür.

1 Karl Kautsky, “Die Revision des Programms der sozialdemokratie in Oesterreich”, *Die Neue Zeit*, XX Jahrgang, Cilt I, No. 3, 1901–2, 68–82 içinde.  eviriye yardım eden John–Paul Himka’ya teşekkür ederim.

Bunun, her sosyalist programın başında yer alan ilkeler beyanını değiştirmek için yeterli bir gerekçe oluşturup oluşturmadığı merak konusudur. Programımızı tüm burjuva programlarından ayıran şey tekil talepler değil, bu ilkeler beyanıdır. Bu beyan, çabalarımıza esin veren "nihai amacı" ve sebepleri içerir. Yerine getireceği, safi süsten ibaret olmayan, çok önemli pratik işlevleri vardır. Bazı zaman sosyalistlerinin inandığının aksine, ilkeler beyanının bizim için önemi, kutsal bir ikonun köylü için önemiyle aynı değildir; köylü, pratik etkinlikleri içinde buna hiç kafa yormaksızın, ikonu evinde tutar, ritüel olarak haç işareti yapar ve bunun önünde mumunu yakar. İlkeler beyanının ise, daha ziyade, proletarya hareketinin birliğini sürdürmek gibi büyük bir pratik görevi vardır.

Bu iki yoldan olur. Proletarya hareketi büyüdükçe, içindeki iş bölümü de o ölçüde gelişir. Çeşitli işlevler, yalnız bunlarla meşgul olan kişilere düşer, bu kişiler için de amaca yönelik bu araçlar kolaylıkla kendi başına amaçlara dönüşmektedir. Proletarya hareketinin çeşitli yönleri ne kadar bağımsız hale gelirse, bunlar arasında sürtünme ve çelişkiler o kadar kolay ortaya çıkar ve bu da sıklıkla tüm hareketin gücünü azaltabilir. Tüm katılımcıların nihai amaç hakkındaki fikirleri ne kadar canlı olursa –günlük pratik işlerdeki ve ayrıntı niteliğindeki işlerdeki her şey buna katkı yapmalıdır– ve nihai amaca dair kavrayış ne kadar bütünlüklü olursa, bu tehlikenin üstesinden o kadar kolay gelinebilir.

Fakat bu, sadece farklı işlevler arasında değil, proletarya hareketinin ardışık aşamaları arasında da birliği sağlamalıdır. Toplumsal ve siyasal yaşamdaki her dalgalanma bu hareketin üzerine yansır ve hareketin nihai amacı teoride ne kadar az sağlam şekilde temellendirildiyse, hareket, konjonktüre, kamuoyuna ve günün modasına o kadar bağımlı hale gelir. Tüm "dogma"lardan ve "genelgeçer fikir"lerden bağımsızlıklarını en gururlu şekilde ilan edenler, zamanın akımlarıyla en umarsız şekilde sürüklenebilecek olanlardır; bir gün coşkulu, ertesi güne intihara meyilli olurlar, bugün anarşist bakış açısından Marksistlerle küçük–burjuva, salon devrimcileri diye alay eder, ertesi gün de aynı Marksistleri –kooperatif dükkanlar kurma fikrine tamamen kapılmamaları nedeniyle– Blankist olmakla suçlarlar.

Açık bir nihai amacı bulunan sağlam şekilde yapılandırılmış bir program, bu tür bir zikzaklı rotaya güçlü bir engel koyar. Modaya ve yaygın görüşlere uygun hareket eden siyasetçiler kimi zaman bunu bir pranga gibi deneyimler, dogmatik fanatizmden yakınırlar ve programın teoremlerini Katolik Kilisesi'nin iman şartlarıyla bir tutarlar; fakat daha sonra, moda geçtiğinde ve azimle ilerleyen parti hedefine daha da yaklaştığında, buna sessizce boyun eğler.

Fakat hareketin birliğinin korunması nihai amacın ve programımızın ilkeler beyanının işlevlerinden biri olarak görülürse, o zaman, bir ilkeler beyanını sadece birkaç kusur uğruna yamamaya kalkışmanın zaten –hiçbir zorlayıcı sebep bulunmadığı halde– onun ereğiyle çeliştiği sonucu çıkar.

Kanımcı, bir Sosyal Demokrat partinin programının ilkeleri ele alan kısmını –eğer iyi düşünülmüş ve kesin bir dille kaleme alınmışsa– değiştirmesine yol açabilecek sadece iki sebep bulunmaktadır. Biri, yapısında, aynı zamanda kamu-sal olarak ifade edilmesi gereken temel bir değişiklik olmasıdır. Birbiriyle çekişen iki hizip güçlerini birleştirdiğinde durum özellikle böyledir. Bunlar, önceki programlardan temelde farklılaşmasa da, yeni bir program olmaksızın yola çıkmayacaktır. Bunun yeni bir örgüt olduğunu, bir örgütün diğeri tarafından yutulmadığını, ne bir kazanan ne de kaybeden bulunduğunu ancak yeni bir program gösterebilir. Gotha ve Hainfield Programları kökenlerini böyle bir vesileye borçludur.

Fakat partinin teorik yöneliminde köklü bir değişiklik gerçekleştiğinde de program değiştirilmelidir. Erfurt Programını meydana getiren şey budur. Bunun ifade ettiği Marksist teori 1870’lerde çoktan tamamıyla gelişmiş olabilir, ama Alman Sosyal Demokratların düşüncesine henüz nüfuz etmemiştir. Birleşik Marksist anlayışın eski kaba sosyalizmi hükümsüz kılmasından önce uzun ve zorlu bir çalışma gerekiyordu. Bu gerçekleştiğinde, eski program da katlanılmaz hale geldi.

Programı değiştirmek için bu sebeplerden herhangi birinin söz konusu olduğunu hiç kimse iddia etmeyecektir. Bernstein’in revizyonist hareketine en çok kapılanlar bile, onun partimize yeni bir teorik temel verdiğini değil, sadece bunun için gerekli zemini sağladığını iddia ediyor. Bu nedenle, Bernstein’i bakış açısından bile, programın yeniden formülasyonu erken olacaktır.

Fakat Adler’in kendisi, programın yeni versiyonunun Bernstein’i görüşe verilmiş bir taviz olmadığını açıklıyor. Bu dikkate alındığı ölçüde, yeni program, daha çok, sadece eski programın bazı maddelerinin Bernstein’in eleştirel felsefesinin bir sonucu olarak maruz kalacağı yanlış anlamaları önleme çabasına işaret etmektedir.

İlkeler beyanını değiştirmeye kesinlikle karar verilmiş olsa, bu kaygı kuşkusuz epeyce ağırlık taşıyacak ve tekil maddelerin formülasyonunda hiç şüphesiz dikkate alınmak zorunda olacaktı. Fakat bu, kendi başına, böyle bir değişiklik için yeterli bir neden oluşturmaz.

Programımız, kaçınılmaz kısalığından dolayı daima yanlış anlamalara maruz kalacaktır. Kalın bir kitapta ayrıntılı şekilde geliştirilen bir teori bile asla yaşamın her yönünü tüketemez; her zaman sadece özsel noktaları vurgulayacaktır, özsel olmayana ve tesadüfi olana ise aldırış etmemelidir. Yaşam, bir ilkeler beyanında yazıldığı şekliyle teorinin özü bir yana, her zaman teoriden de daha çeşitlidir. Teorimizi tam olarak kavramayan yahut özsel olanı özsel olmayandan ayırt edemeyen insanlar, ilkeler beyanımızı –nasıl ifade edersek edelim– her zaman yanlış anlayacak bir konumda olacaklardır. Her yanlış anlamaya programı değiştirerek yanıt vermek istesek, programı her yıl revizyona tabi tutabilirdik.

Fakat her yıl yeni kusurlar keşfedilecektir. Herkese tamamen hatasız görünen bir madde yazmak olanaklı değildir; sıklıkla, bizzat yazarın kendisi, kısa süre sonra daha iyi ve daha kesinlikli bir versiyon bulur. Bu bir revizyon için yeterli bir gerekçe oluşturuyorsa, o zaman programı gözden geçirmeyi asla bitiremeyiz. Ne kadar geliştirmek istersek, esas güzelliğini, birliğini ve ahengini o kadar çok tehlikeye atarız.

Hainfield Programı gibi iyi düşünülmüş ve birleştirilmiş bir sanat eseri, bir revizyondan büyük olasılıkla bu bakımdan zarar görecektir. Yeri gelmişken, bu programa büyük bir övgü yöneltmekle kibir suçu işlemiş olmuyorum, zira Hertz'in *Socialist Monthly*'de söylediğinin aksine, Hainfield Programını Adler'le birlikte yazdığım doğru değil. Adler tek başına yazdı ve sadece son baskı için fikrimi aldı. Hoşuma giden bazı yerlerde belirttiğim ufak yorumlar dışında bununla hiçbir ilğim yoktu.

Dolayısıyla, ilkeler beyanını değiştirmek için yeterli gerekçe oluşmamıştır. Bu değişikliği yapmak, her halükârda zor ve nankör bir işti. Bundan neyin çıktığına bakalım.

İlkin, bir karşılaştırmaya olanak sağlamak için, eski programla yenisini yan yana basalım.

Hainfield Programı

Avusturya'da Sosyal Demokrat İşçi Partisi, milliyet, ırk veya cinsiyet ayrımı olmaksızın tüm halkın ekonomik bağımlılık prangalarından kurtulması, siyasal hak mahrumiyetlerinin ortadan kaldırılması ve manevi körelmişlikten çıkarılması için çaba gösterir. Bu utanç verici durumun sebebi, belirli siyasal düzenlemelerde değil, emek araçlarının özel mülk sahiplerinin elinde tekelleştirilmesi olgusunda aranmalıdır; bu olgu, bütün toplumsal düzenin doğasına hükmetmekte ve bunu koşullamaktadır. Emek gücünün sahipleri, işçi sınıfı, böylece, emek araçlarının sahiplerinin, kapitalist sınıfın kölesi haline gelir; kapitalist sınıfın siyasal ve ekonomik hâkimiyeti günümüz devletinde ifade bulmaktadır. Üretim araçlarının özel

Yeni Taslak

Avusturya Sosyal Demokrasisi, milliyet, ırk veya cinsiyet ayrımı olmaksızın tüm halkın ekonomik bağımlılık, siyasal hak mahrumiyeti ve manevi körelmişlik prangalarından kurtulması için çaba gösterir. Şimdiki durumun sebebi, belirli siyasal düzenlemelerde değil, emek araçlarının özel mülk sahiplerinin elinde tekelleştirilmesi olgusunda yatmaktadır; bu olgu, bütün toplumsal düzenin doğasına hükmetmekte ve bunu koşullamaktadır. Emek gücünün sahipleri, işçi sınıfı, böylece, toprak da dâhil emek araçlarının sahiplerine, büyük toprak sahipleri sınıfına ve kapitalist sınıfa giderek bağımlı hale gelmektedir; bu sınıfların siyasal ve ekonomik hâkimiyeti günümüz devletinde ifade bulmaktadır.

devam ediyor

mülkiyeti, siyasette sınıf devleti anlamına geldiği gibi, ekonomide de kitlelerin artan yoksullaşması ve toplumun giderek daha geniş kesimlerinin büyüyen sefaleti anlamına gelmektedir.

Teknik gelişme sayesinde, üretici güçlerin devasa ölçüde büyümesi, sadece bu mülkiyet biçimini gereksiz kılmakla kalmaz, aynı zamanda, hem halkın ezici çoğunluğu için bunu fiilen ortadan kaldırır hem de ortak mülkiyet biçimi için gereken maddi ve manevi koşulları sağlar. Bu nedenle emek araçlarının tüm halkın toplumsal mülkiyetine devredilmesi, sadece işçi sınıfının kurtuluşuna değil, tarihsel bakımdan zorunlu bir gelişmenin en son noktasına da işaret eder. Bu gelişmenin taşıyıcısı, ancak, bir siyasal parti olarak örgütlenmiş sınıf bilinçli proletarya olabilir. Bu nedendir ki Avusturya'da Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin gerçek programı, proletaryayı siyasal olarak örgütlemek, ona konumunun ve misyonunun bilincini aşlamak ve onu manevi ve maddi olarak eyleme hazırlamak ve hazır tutmaktır. Halkın doğal adalet duygusuyla uyumlu olan tüm uygun araçlar bu amaçla kullanılacaktır. Parti, ayrıca, normal taktiklerini şartlara, özellikle de düşmanın davranışına göre ayarlamak zorunda kalacaktır.

devam ediyor

Teknik ilerleme, üretimin ve mülkiyetin artan yoğunlaşması ve tüm ekonomik gücün kapitalistlerin ve kapitalist grupların elinde birleştirilmesi, daha önce bağımsız olan küçük girişimcilerin gittikçe daha geniş halkalarını mülksüzleştirerek, onları doğrudan veya dolaylı kapitalistlere bağımlı ücretli işçilere veya çalışanlara, küçük köylüleri de borç kölelerine dönüştürme etkisi yapmaktadır. Emekçi halkın giderek daha geniş tabakalarının yaşam koşulları, kendi emeklerinin hızla artan üretici gücüyle ve kendi yaratıkları büyüyen zenginlikle gittikçe daha çarpıcı bir tezat içindedir. Kapitalist üretim tarzının plansızlığından kaynaklanan ve beraberinde işsizlik ve yoksulluk getiren krizler, bu gelişmeyi hızlandırmakta ve yoğunlaştırmaktadır.

Fakat kapitalizmin gelişimi proletarya [saflarını] ne kadar büyütürse, proletarya da ona karşı o ölçüde [hem] mücadele yürütebilir [hem de] buna mecbur kalır. Özel üretimin aşılması- nın özel mülkiyeti git gide gereksiz ve zararlı hale getirdiğinin, işbirliğine dayalı üretimin ve ortak mülkiyetin yeni biçimleri için zorunlu olan manevi ve maddi koşulların yaratılması gerektiğinin ve emek araçlarının tüm halkın toplumsal mülkiyetine dönüştürülmesinin de işçi sınıfının kurtuluş mücadelesinin hedefi olması gerektiğinin bilincine varır.. Bu zorunlu gelişimin taşıyıcısı, ancak, sınıf bilinci uyanmış ve sınıf mücadelesi için örgütlenmiş

devam ediyor

proletaryanın kendisi olabilir. Bu nedendir ki Avusturya Sosyal Demokrasisinin gerçek programı, proletaryayı siyasal olarak örgütlemek, , ona konumunun ve misyonunun bilincini aşılama ve onu manevi ve maddi olarak eyleme hazırlamak ve hazır tutmaktır. Halkın doğal adalet duygusuyla uyumlu olan tüm uygun araçlar bu amaçla kullanılacaktır.

Avusturya Sosyal Demokrasisi, tüm politik ve ekonomik sorunlarda her zaman proletaryanın sınıf çıkarını temsil edecek ve sınıf çatışmasının üstünü örtmeye ve gizlemeye yahut işçileri egemen partilerin yararına sömürmeye yönelik her girişime enerjik şekilde karşı çıkacaktır.

Avusturya Sosyal Demokrasisi uluslararası bir partidir: Doğum, cinsiyet, mülkiyet ve [etnik] kökenden kaynaklanan ayrıcalıklar gibi, ulusların ayrıcalıklarını da kınar ve sömürüye karşı mücadelenin, sömürünün kendisi gibi uluslararası olması gerektiğini ilan eder. Devletin veya kilisenin her türlü manevi paternalizminin yanı sıra, düşüncelerin özgürce ifade edilmesi önündeki tüm kısıtlamaları da kınar ve bunlara karşı mücadele eder. İşçi sınıfının yaşam koşullarının yasal olarak korunması için çaba gösterir ve kamusal yaşamın her alanında proletarya adına nüfuz kurmak için mücadele eder.

Partinin adının değişmiş olduğu karşılaştırmada hemen göze çarpmaktadır. “Sosyal Demokrasi”nin, “Sosyal Demokrat İşçi Partisi”nin yerini aldığı farzedilmiştir. Görünüşe göre, bu sadece kısa olması uğruna yapılmıştır. Hiç kimse, Avusturya’da Sosyal Demokrasinin proleter karakterinin bugün eskisinden daha az belirgin hale geldiğini iddia edemez.

Görünüşe göre, artık Avusturya’da Sosyal Demokrasi’den değil Avusturya Sosyal Demokrasisi’nden söz edilmesi de sadece tuhaf bir ifadeyi kaldırmak içindir. Fakat bu ikinci terim bile çok ayırtıcıdır. Bu, Avusturya Sosyal Demokrasisi’nin bu ülkeyi coğrafi bir kavram olarak, içinde iş görmeye mahkûm olduğu çerçeve olarak gördüğünü, ama –belki de Almanların, Fransızların ve İngilizlerin yaptığı gibi– belirli bir halkın Sosyal Demokrasisi gibi hissetmediğini göstermektedir. Bir Avusturya devleti vardır –bu bile tam ifade etmez, zira sadece Avusturya–Macaristan monarşisi vardır– fakat Avusturya halkı yoktur, sadece Avusturya’daki halklar vardır. Dolayısıyla Avusturya’da Avusturya Sosyal Demokrasisi yoktur, sadece, bir araya geldiklerinde Avusturya Sosyal Demokrasisini oluşturan Alman, Çek, Polonya vb. Sosyal Demokrasileri vardır. Bu özgül durum, ilkeler beyanı Avusturya Sosyal Demokrasisi’nden ziyade Avusturya’da Sosyal Demokrasi’den bahsetse çok daha iyi bir şekilde karakterize edilir.

Bir sonraki değişiklik şudur. Eski program, halkın kurtarılacağı prangaları sıradıktan sonra, “Bu utanç verici durumun sebebi, belirli siyasal düzenlemelerde değil” üretim araçlarının özel mülkiyetinde aranmalıdır demektedir. Buna kıyasla yeni taslak, “şimdiki durumun sebebi”nden söz ediyor. Bu belirgin bir zayıflamadır. Şimdiki durum, ne kadar renksiz! Bu duruma karşı mücadele etmemizin nedeni şimdiki durum olması değil, utanç verici olmasıdır.

Bununla birlikte, “şimdiki durum” ifadesi sadece zayıf değil, aynı zamanda yanlış. Mevcut koşulların ancak bazılarının, eski programda utanç verici olarak nitelenen, işçinin ezilmesi, sömürülmesi ve körelmesinin nihai nedeni üretim araçlarının özel mülkiyetindedir, ama mevcut koşulların tümü için bu geçerli değildir. Wagnerci operaların bugün Meyerbeerli operalardan daha iyi karşılanması, her yıl daha çok sayıda dağcının düşmesi, tanrının olmadığına ve insanın maymunlardan türediğine inanan insanların varlığı, üretim araçlarının özel mülkiyetine bağlanmak istenmeyecek mevcut koşullardır.

“Bu utanç verici durum”un yerine “şimdiki durum”un geçirilmesi öylesine tümüyle uygunsuz ve dolayısıyla öylesine manasız ki, bunu belirli bir niyetten ziyade özensizliğe atfedebiliriz.

Bir sonraki yeniliğe geçelim.

Eski programda, “Emek gücünün sahipleri, işçi sınıfı, böylece, emek araçlarının sahiplerinin, kapitalist sınıfın kölesi haline gelir” ifadesini görüyoruz. Yeni taslakta, “Emek gücünün sahipleri, işçi sınıfı, böylece, toprak da dâhil emek araçlarının sahiplerine, büyük toprak sahipleri sınıfına ve kapitalist sınıfa giderek bağımlı hale gelir” deniliyor.

Bu değişikliğin nedeni ne? Yeni taslak ne yazık ki hiçbir sebep belirtmediğinden, belirli değişikliklerin nedenlerini tahmin etmek zorundayız. "Köleler" ifadesi Program Komitesi'ne çok mu sert görünüyor? Ücretli işçi açıkça yasal açıdan bir köle olmadığı için, onun bu şekilde tanımlanıp tanımlanmaması tamamen öznel görüşe bağlıdır. Ne kadar tutkuyla hissedilirse, talep edilen özgürlük derecesi o kadar yüksek olacak, işçiyi tanımlamak için "ücretli köle" terimi o kadar kolayca kullanılacaktır. Bu sözcük kesinlikle daha güçlüdür ve egemenlik ve sömürü ilişkisini, renksiz "bağımlı" sözcüğünden daha canlı bir şekilde ifade etmektedir.

Yeni versiyon beyanı bir açıdan zayıflatırken, bir başka açıdan güçlendirmektedir. Eski program, bunun eğilimini tartışmaksızın, ücretli kölelik olgusunu üretim araçlarındaki özel mülkiyetle açıklamaktadır. Taslak, işçinin artan bağımlılığından bahsediyor. Program Komitesi sözde yoksullaşma teorisine dair revizyonist tartışmalarla yayılan yanlış anlamaları önleme görevini öncelikle önüne koyduğundan, bu yenilik daha da talihsizdir. Daha sonra göreceğimiz gibi, eski bir paragrafı silip tümüyle yeni bir paragraf eklemek suretiyle bu yanlış anlamaları ortadan kaldırmak için bir girişimde bulunulmuştu. [Yine de] burada onlar için bir arka kapı açılıyor.

Bağımlılığın artışıyla ilgili madde, nasıl yorumlandığına bağlı olarak doğru veya yanlıştır. İşçiye daha fazla boyun eğdirmek için aralıksız çaba sarf etmesi gereken kapitalist sistemin zorunlu bir eğilimi olarak doğrudur. Üretim birimlerinin yoğunlaşması ve bunlar üzerindeki mülkiyetin ve özellikle de denetimin birkaç elde merkezleşmesi zaten bu yönde işlemektedir. Vasıflı emeğin yerine vasıfsız emeğin, erkeğin yerine kadının, insan emek gücü yerine makinelerin, kültürel olarak ileri düzeyde emek gücünün yerine kültürel olarak geri ulusların ve bölgelerin emek gücünün geçmesi de öyle. Fakat Marx'ı okuyan ve anlayan herkes, bunun, zorunlu olmakla birlikte, toplumsal gelişmenin yarattığı diyalektik sürecin sadece bir yanı olduğunu da bilir. Baskı artar, ama bunun yanı sıra, bizzat kapitalist üretim tarzının mekanizması tarafından eğitilen ve örgütlenen proleter kitlelerin büyüyen saflarının öfkesi de artar. Sermaye erkeğin yerine itaatkâr kadını geçirir – ama o zaman kadınlar da proletaryanın kurtuluş mücadelesine girmeye başlar. Almanların yerine Slavları ve İtalyanları geçirir – ama şimdi bunlar da greve çıkmaya ve kendilerini örgütlemeye vb. başlar.

Mücadelenin sonucu belirsizdir; işçinin artan bağımlılığı ile ilgili cümle böyle anlaşılırsa, dolayısıyla bir eğilimin nitelenmesi şeklinde değil de toplumsal mücadelenin sonucunun kabul edilmesi şeklinde anlaşılırsa, o zaman yanlıştır. İşçinin bağımlılığı şurada artar, burada azalır; bir yerde "anayasal fabrika" yönünde bir adım atılırken, bir başkasında yeni bir fabrika feodalizmi gelişir. Fakat her durumda büyüyen şey, sermaye ile emek arasındaki karşıtlıktır, bağımlılığı yeniden üretmeye yönelik kapitalist eğilim ile proletaryanın artan bağımsızlık ihtiyacı arasındaki çelişkidir; kapitalist toplum var oldukça,

sınıf mücadelesinin ve kapitalist sınıfın baskıcı eğiliminin zorunlu kıldığı bir çelişki, ancak bu toplumun aşılmasıyla sona erebilecek bir çelişki.

Artan yoksulluk için olduğu gibi artan bağımlılık için de aynı şey geçerlidir; her biri aynı anlamda doğru, aynı anlamda yanlıştır. Sosyalist bir programda bu eğilimlerin her birinin nitelenmesi istenir, zira her biri kapitalist üretim tarzının toplumsal gelişiminde zorunlu bir faktör oluşturur. Öyleyse, kapitalizmden kaynaklanan artan yoksulluğa dair yorumun yanlış anlaşılmaya yol açabileceğinden korkuluyorsa, o zaman artan bağımlılıktan da bahsedilmemelidir.

Bu madde, programın yeni versiyonuna bir tutarsızlık getirmektedir. Dâhil edilmesi, tartışmamız gereken bir sonraki değişiklikte çalışmaktadır. Kısaca, üretim araçlarının özel mülkiyetinin “kitlelerin artan yoksullaşması ve toplumun giderek daha geniş kesimlerinin büyüyen sefaleti” anlamına geldiğini belirten cümle silinmiş ve kapitalist eğilimleri çok daha ayrıntılı şekilde resmeden tümüyle yeni bir paragraf eklenmiştir.

Bu paragrafın ilk kısmı, küçük girişimcilerin, sermayenin yoğunlaşması yoluyla mülksüzleştirilmesini anlatıyor; kapitalist gelişmenin “borç kölelerine dönüştürdüğü” küçük köylülerin karşısındaki [gelecek] budur. Son on yılda, küçük tarımsal işletmelerin büyük işletmelerce ele geçirilmesinin eskisi gibi ilerlemediğine dair son bulgunun bu maddede mutlaka göz önünde bulundurulması gerekirdi. Şimdilerde borç köleliğinin, küçük arazilerin mülksüzleştirilmesinin yerine geçtiğine inanılmaktadır, öyle ki sermayenin köylülüğe tecavüzü gün gibi ortadadır. Fakat böylelikle yeni yanlış anlamalara kapı açılmaktadır. Çiftçiler arasında, borca batanların sadece küçük köylüler olduğu izlenimi yaratılmıştır. Durum katıyen böyle değildir. Kapitalist üretim tarzında, özel mülkiyete rağmen, kiralama sisteminin yaygın olmadığı yerde ipotek borcu oluşmalıdır. Kapitalist gelişme, toprak rantını bağımsız kılmaya, saf toprak sahibini ayrı bir birey olarak çiftçinin karşısına çıkarmaya çabalar. Bu, en açık şekilde toprak sahibi ile kiracı arasındaki ilişki biçiminde görünür; ipotek kredisi sahibi ile borçlu arasındaki ilişkide ise sinsice ortaya çıkar. Fakat, tıpkı kiracı gibi, borçlu da büyük bir kapitalist girişimci olabilir. Borç bir ihtiyaç sonucunda ortaya çıkabilir ve daha fazla ihtiyaca yol açabilir, ama bu kaçınılmaz değildir.

Tarımsal borçluluk küçük işletmelere özgü bir olgu değilse, bunların krizinin kendisini gösterdiği tek biçim de değildir. Küçük köylülüğün mülksüzleştirilmesi inkâr ediliyor, yine de bu gözümüzün önünde en somut biçimde, ama sanayidekinden başka yollarla ilerliyor. Küçük köylülüğü mülksüzleştiren şey artık nadiren [sadece] büyük işletmelerin rekabeti olup, daha ziyade kapitalizmin ekonomik ve siyasal yaşamının bütünüdür. Vergiler ve ordu hizmeti, ilaveten de borç üzerindeki faiz, bu sürece katkıda bulunmaktadır. Küçük köylülerin mülksüzleştirilmesi kendisini doğrudan doğruya büyük işletmelerin genişlemesinde değil, ilkinin topraktan kaçışında ve ikincinin de sanayileşmesinde göstermektedir. Toprakta kalanlar için, tarım giderek daha sık şekilde başlıca gelir kaynağı olmaktan çıkmaktadır. Hanehalkı bütçesine bir takviye haline

gelmekte, ya ücretlerden (orman işçiliği, demiryolları, taş ocakları, fabrikalar vs.) ya da yerel sanayiden gelen istihdam gelirinin yanına eklenmektedir. Diğer taraftan, tarım giderek daha büyük hızla bir sanayi işletmesinin, bir şeker fabrikasının, bir içki imalat-hanesinin vb. eklentisi haline gelmektedir.

Bu epëyce karmaşık süreç tanımlanmak istenmediyse yahut bunun görüldüğü kadar net olmadığı görüldüyse, o zaman köylülük hakkında hiçbir şey söylememek belki de en iyisi olurdu. Köylülerin sıkıntılarının salt borçluluğa indirgenmesi yanıltıcıdır ve yol açtığı yanlış anlamalar nedeniyle, mevcut olanın yerine geçmesi beklenen bir programda yer almaması gerekirdi.

Fakat programın gözden geçirilmesinin esasını oluşturan ve "yoksullaşma teo-risi"nin herhangi bir yanlış anlaşılmasını olanaksız kılması gereken madde, daha da ciddi yanlış anlamalara kapı açmaktadır. Şöyle yazıyor: "Emekçi halkın giderek daha geniş tabakalarının yaşam koşulları, kendi emeklerinin hızla artan üretici gücüyle ve kendi yarattıkları büyüyen zenginlikle gittikçe daha çarpıcı bir tezat içindedir".

Bu önerme bilimsel bir hipotez olarak kusursuzdur. Fakat burada, proletaryanın yaşam koşullarına ilişkin bilimsel bir incelemenin sonucu olarak değil, Sosyal Demokrat bir programda, kapitalizmi artan kitlesel yoksulluk ve toplumun geniş kesimleri için artan sefalet üretmekle itham eden bir madde yerine durmaktadır. Bu son madde, kitlesel yoksullukla ve halkın sefaletiyle mücadeleyi Sosyal Demokrat hareketin özü haline getirmiştir. Yeni versiyonda bu öz, işgücünün yaşam koşulla-rının iyileştirilmesi hususunda daha hızlı bir tempo için mücadele olarak görünü-yor. Taslak madde, işgücünün refahının arttığı, ama "emeğin hızla artan üretici gücü" kadar hızlı şekilde artmadığı; kapitalistlerin refahının proleterlerinkinden daha hızlı arttığı, buna öfkelenen proleterlerin bu nedenle kapitalist üretim tarzının yerine sosyalist üretim tarzını geçirmek istedikleri anlamında yorumlanabilir.

Burada proletaryanın yaşam koşullarındaki en ufak bir iyileşmenin sermaye ile zorlu bir boğuşmayı gerektirdiğine ve daima tehdit altında olduğuna dair hiçbir işaret yoktur; sermayenin, kâr hırsıyla, geniş toplumsal tabakalar arasında sadece sefalet eğilimi değil, yoksullukta gerçek bir artış yarattığına dair tek söz yoktur. Sermaye şurada burada ücretleri artırıyor veya emek zamanını kısaltıyorsa, her yerde işçinin ailesini parçalamaya, karısını ücretli emeğe itmeye, gecekondu konut koşullarını ağırlaştırmaya da çabılıyor. Örneğin Galiçya'da batık durumdaki küçük köylülüğün veya bizzat Viyana'da küçük zanaatkârların veya kuzey Bohemya'dakiler gibi yerel sanayilerin yoksulluğunun ne kadar büyük olduğunu en iyi Avusturyalı yoldaşların kendileri bilir. İyileşme, öncelikle sendikal örgütlü ve daha genç işçilerle sınırlıdır. Daha genç emek gücü aranmaktadır ve [bu gençler] kendilerine makul bir konum sağlayabilmektedir. Fakat sermaye kölelerini hızla yıpratır: Kırk beş yaşındaki bir işçi çoktan yaşlı bir adam kabul edilir, yoksulluğunun artmasından başka bir beklen-tisi de yoktur. Kazancı düşer, zira yaşlılar, işler kesat olduğunda ilk kapıya konanlar, işler canlandığında da en son işe alınanlardır. İşsiz geçen aralıklar giderek daha sık

ve daha uzun olur, en sonunda da yaşlı işçi, bedeni ve ruhu parçalanmış şekilde, ya yoksullar evine düşer ya da tamamen çöküntüye uğrar.

Emek gücünün Eldorado'su olmakla o kadar övülen İngiltere'de, yaşlı işçilerin yarısı yoksullar evinde ölmektedir.

Peki durumları kararlı şekilde iyileşmiş olan genç, sendikada örgütlü işçiler, her zaman için, onları mücadelelerinin meyvelerinden mahrum kılıp sefaletle iten yeni bir makine, yeni bir çalışma yöntemi, daha düşük statülü işçileri ülkeye getiren yeni bir ulaşım yolu, yeni bir işverenler birliği veya yeni bir yasal kısıtlama tehlikesiyle karşı karşıya değil mi? Tam şu anda İngiliz işçiler uyarı niteliğinde bir örnek teşkil ediyor. Gururla, sendikalarının kalıcı şekilde kurulduğunu ve tüm tartışmaların ötesinde olduğunu varsayıyorlardı; ama bir gecede, Lordlardan, kapitalist toplumda proletaryanın her örgütünün ve her kazanımının ne kadar sallantılı bir zeminde durduğu dersini aldılar.

Program Komitesi doğal olarak tüm bunları bizim kadar iyi biliyor. Bir programda her şey söylenemez, sonuçta bu bilimsel bir inceleme değildir. Fakat artan kitlesel yoksullukla ve geniş toplumsal tabakaların zorluklarının artmasıyla ilgili her şey silinen maddede ortaya konulmuştu, onun yerine geçmesi beklenen maddede ise eksiktir.

Her iki madde de yanlış anlaşılabilir: Biri, çağdaş toplumda yoksulluğa karşı her mücadelenin umutsuz olduğunu ve radikal toplumsal değişimin doğrudan doğruya geniş toplum katmanlarının yoksullaşmasından kaynaklanmasını beklediğimizi söylüyor gibi yorumlanabilir. Tersine, yeni madde de yoksulluğun kapitalizmin büyüme sancılarında başka bir şey olmadığı, gelişmesi sırasında artan bolluk sayesinde bunlardan kurtulacağı, ama bu gelişmenin sadece bizim için yeterince hızlı olmadığı şeklinde liberal, iyimser bir görüş taşıdığımız yönünde yorumlanabilir.

Bu durum, bir programın neredeyse tüm maddelerinin yanlış anlamalara açık olduğunu düşünmeme neden oluyor. Bunu ancak ajitatörlerimizin, programı açıklamak zorunda olanların temel teorik eğitimi düzeltebilir. Durum, kısa bir paragrafta, yoksulluk anlayışımızın, onu her yanlış anlamaya karşı koruyan ve içerdiği görünürdeki çelişkinin salt öznel bir çelişki değil, konunun kendisinden doğmuş gibi anlaşılmasına olanak sağlayan bir versiyonunun olmaması olabilir. Bu durumda, eski silinmiş madde bana hâlâ yenisinden daha kabul edilebilir görünüyor. Kapitalizmin kitlesel yoksulluk ve sefaleti doğal zorunlulukla yarattığını göstermeyen, bu yoksulluk ve sefaletle karşı mücadeleyi Sosyal Demokrasi'nin çabalarının özü olarak nitelemeyen bir tam Sosyal Demokrat program, hareketimizin belirleyici yönü hakkında hiçbir şey söylememekte ve bu nedenle ciddi bir boşluk içermektedir.

Yeni taslak programın sefaletten bahsettiği tek cümle bu boşluğu kapatmaya girişmiyor. Az önce tartışılan cümleden sonra geliyor izliyor ve "Kapitalist üretim tarzının plansızlığından kaynaklanan ve beraberinde işsizlik ve yoksulluk getiren krizler, bu gelişmeyi hızlandırmakta ve yoğunlaştırmaktadır" diyor.

Dolayısıyla taslakta, sefaletten sadece ve özellikle krizlere eşlik eden bir şey olarak bahsediliyor. Taslak programdan, çağdaş toplumda sürekli ve kalıcı bir kitlesel sefaletin var olduğu, bu sefaletin de, proletarya buna karşı bütün güçlerini zorlamadığı takdirde, bu sefaletin artma tehdidinde bulunduğu öğrenilemiyor. Eski program, çağdaş topluma dair karamsar bir görüşe uygun olarak yanlış anlaşılmaya açıkken, yenisini tehdit eden tehlike ise iyimser bir görüşe denk düşüyor. Bu topluma karşı mücadele eden bir parti için hangi tür yanlış anlamamanın daha endişe verici olduğu, izahat gerektirmemektedir.

"Yoksullaşma teorisi" biçimindeki yanlış anlama dışında, yeni taslağın ortadan kaldırması gereken bir başka büyük yanlış anlama daha var. Adler'in yukarıda belirtilen makalede dediği gibi, taslak "mümkün olan yerde, eskisinden daha açık şekilde, sosyal-demokrat hareketin sadece kapitalizmin zorunlu bir ürünü değil, aynı zamanda proletaryanın bilinçli şekilde oluşturulmuş bir ifadesi olduğu gerçeğini ifade etmelidir. Burada ayrıca, eleştirel yanlış anlamaların en ahmakça olanını da ele almalıdır; buna göre, tarihsel gelişmenin fark edilen zorunluluğu ile bu fark edişin işçi sınıfının bilinci ve iradesi üzerindeki etkisi bir antitez oluşturmaktadır".

Özellikle aşağıdaki cümle bu amaca hizmet etmelidir:

(Proletarya) özel üretimin aşılmasının özel mülkiyeti git gide gereksiz ve zararlı hale getirdiğinin, işbirliğine dayalı üretimin ve ortak mülkiyetin yeni biçimleri için zorunlu olan manevi ve maddi koşulların yaratılması gerektiğinin ve emek araçlarının tüm halkın toplumsal mülkiyetine dönüştürülmesinin de işçi sınıfının kurtuluş mücadelesinin hedefi olması gerektiğinin bilincine varır.

Buna kıyasla, eski program, teknik gelişmenin üretim araçlarında özel mülkiyet biçimini giderek gereksiz hale getirdiğini ve halk kitleleri için ortadan kaldırdığını belirtmektedir, bu gelişmeler aynı zamanda "ortak mülkiyet biçimi için gereken maddi ve manevi koşulları sağlar. Bu nedenle emek araçlarının tüm halkın toplumsal mülkiyetine devredilmesi, sadece işçi sınıfının kurtuluşuna değil, tarihsel bakımdan zorunlu bir gelişmenin en son noktasına da işaret eder".

Bu versiyon, proletaryanın bilinç ve iradesinin bu zorunlu gelişmede oynadığı rolün küçümsemesini kesinlikle teşvik edebilir. Fakat yeni madde bir kez daha tam ters günahı işliyor. Zetterbaum, 10 Ekim tarihli Viyana *Worker Times*'ta, proletaryanın, işbirliğine dayalı üretimin ve ortak mülkiyetin yeni biçimlerinin manevi ve maddi koşullarının henüz yaratılması gerektiğinin bilincine vardığı yönündeki ifadenin ne kadar yanıltıcı olduğuna, eski programınsa bunları şimdi-den çoktan yaratılmış ve zorunlulukla yaratılmış olarak gördüğüne zaten haklı olarak dikkat çekmiştir. Zetterbaum'un söylediklerini ancak tekrar edebilirim:

Tüm kooperatifler, sendikalar ve proletaryanın diğer kurumları, proletaryanın modern devletteki en yoğunlaşmış siyasal çabaları bile, bunları ve sosyalist

toplumun birçok önemli ön koşulunu, ancak kapitalizm bunları günlük olarak ürettiği ölçüde yaratabilir. Bunu gerçeklikte doğrulamak kolaydır. Bu arada, kooperatifler, vb. gibi tüm proletarya kurumlarının kendileri, kapitalizmin diyalektik gelişiminden ortaya çıkmıştır ve her gün de çıkmaktadır. Pek çok iyi yoldaş geleceğe yönelik vizyonunda rol vermek istese de, bu proleter kurumlar geleceğin sosyalist toplumu için değil, proletaryanın mevcut ihtiyaçlarından çıkmış ve oluşturulmuştur. Sosyalist bir program bu gerçekleri hesaba katmalı ve taleplerini, içerikleri gerçekçi de olsa, ütopyacı terimlerle ortaya koymamalıdır. Bir belediye programı hazırladığımızda, madenlerin kamulaştırılmasını talep ettiğimizde, bir kooperatif kurduğumuzda, bu, işbirliğine dayalı üretimin yeni bir biçimini hazırlamaktan ziyade, bugünün ihtiyaçları ve proletaryanın zaten hayatı önemdeki gelişimsel çıkarları içindir. Tüm bu talep ve kurumlarımız eş anlı olarak kendiliklerinden “yeni biçimlerin koşulları”na dönüşürlerse bu başka bir şeydir, zira proletaryanın gelişimsel çıkarları sosyalist düzenin gelişmesiyle çıkarılır.

“Nihai hedef”e dair bilinç, sosyalist harekette büyük bir rol oynayacaktır. Fakat biz bu rolü, geleceğin sosyalist üretiminin zorunlu manevi ve maddi ön koşullarını yaratmak olarak değil, bu makalenin başında ele alındığı anlamıyla, proletaryanın özgürleşme mücadelesine birlik getirmek olarak görüyoruz.

Fakat yeni taslak, revizyonist yanlış anlamaları önleme çabasında, sunabileceğinden daha fazla sosyalist bilinç talep ederken, bir başka revizyonist yanlış anlamaya kapı açıyor. Revizyonist eleştirmenlerimizin çoğu, Marx’ın, ekonomik gelişme ve sınıf mücadelesinin sadece sosyalist üretimin koşullarını değil, bunun zorunluluğuna dair bilinci de doğrudan yarattığını öne sürdüğünü varsaymaktadır. Burada aynı eleştirmenler, kapitalizmin en gelişmiş olduğu ülke olan İngiltere’nin, bu bilince başka herhangi bir modern ülkeden daha uzak olduğu itirazını getirmektedir.

Yeni taslak açısından değerlendirilirse, bu şekilde çürütülen bu sözüm ona “ortodoks Marksist” bakış açısını Avusturya Program Komitesi’nin de paylaştığı varsayılabilir. Taslak şöyle belirtiyor: “Kapitalizmin gelişimi proletarya [safalarını] ne kadar büyütürse, proletarya da ona karşı o ölçüde [hem] mücadele yürütebilir [hem de] buna mecbur kalır”. Sosyalizmin olanağının ve zorunluluğunun bilincine varır vs.

Bu bağlamda sosyalist bilinç, proleter sınıf mücadelesinin zorunlu ve doğrudan sonucu olarak görünmektedir. Ama bu yanlıştır. Bir doktrin olarak sosyalizmin kökleri, tıpkı proletaryanın sınıf mücadelesi gibi, kesinlikle modern ekonomik ilişkilerdedir ve tıpkı bu mücadele gibi, kapitalizmin yarattığı kitlelerin yoksulluk ve sefaletine karşı mücadeleden ortaya çıkar. Fakat bunlar birbirlerinden değil, aynı anda ve farklı koşullardan ortaya çıkarlar. Modern sosyalist bilinç sadece derinlikli bilimsel bilgi temelinde ortaya çıkabilir. Nitekim modern iktisat bilimi, diyelim modern teknoloji kadar, sosyalist üretimin bir koşuludur, ama proletarya, dünyadaki en iyi irade ile, ilkinin ikincisinden daha önce yaratamazdı.

Her ikisi de modern toplumsal süreçten doğar. Bilimin taşıyıcısı proletarya değil, burjuva aydınlarıdır; modern sosyalizm bu tabakanın bireysel üyeleriyle başlamış, bunlar bunu önce entelektüel olarak gelişmiş proleterlere iletmış, onlar da koşulların elverdiği yerde bunu proleter sınıf mücadelesine dâhil etmiştir. Dolayısıyla sosyalist bilinç, proleter sınıf mücadelesine dışarıdan getirilen bir şeydir, kökensel olarak onun içinden doğan bir şey değil.

Buna uygun şekilde, eski Hainfield programı, haklı olarak, Sosyal Demokrasinin sorumluluğunun bir kısmının, proletaryaya konumunun ve misyonunun bilincini aşılacak olduğunu belirtmiştir. Bu bilinç sınıf mücadelesinden kendi kendine doğsaydı bu gerekli olmayacaktı. Yeni taslak, bu cümleyi eski programdan ödünç aldı ve yukarıda belirtilene kadar çekti. Fakat düşünce silsilesi böylelikle tamamen bozulmuştur. Yeni versiyona göre, proletaryanın tarihsel sorumluluğuna dair bilinci sınıf mücadelesinden kendi kendine doğar ve yine de Sosyal Demokrasinin aynı bilinci hâlâ sınıf mücadelesine aktarması gerekir. Bu, meseleleri hiçbir biçimde netleştirmiyor, bu yüzden de yanlış anlamalara pratikte davetiye çıkarılıyor.

Takip eden iki paragraf pek fazla eleştiri fırsatı sunmamaktadır. Bir sonraki paragraf, Sosyal Demokrasinin "işçileri egemen partilerin yararına sövmeye yönelik her girişime enerjik şekilde karşı çıkacağını" belirttiğinde, yeni taslağın yazarları kuşkusuz ki işçilerin Anti-Semitler, Köylü İttifakı, Tüm-Almanlar, Genç Çekler, Milli Birlik ve benzerleri gibi burjuva muhalefet partileri tarafından sömürülmesini onayladıklarını söylemek istemiyorlar. Burjuva partilerinden söz edilirse daha az yanlış anlama olabilir.

Son cümle, bize hepten yerinde görünmeyen bir ifadeyle başlıyor: "(Sosyal Demokrasi) işçi sınıfının yaşam koşullarının yasal olarak korunması için çaba gösterir". "Yaşam koşullarının korunması" ile Sosyal Demokrasinin kendisini sözüm ona işçilerin korunmasıyla, fabrika ve atölye mevzuatıyla sınırlamadığı, aynı zamanda, konut politikası, okul çocukları için devlet veya belediye bakımı, ücretsiz sağlık hizmetleri ve benzeri yoluyla, üretim sürecinin dışında da emekçi halkın fiziksel sağlığıyla ilgilenmeye çaba gösterdiği kastediliyor.

Fakat korunmaya gerek duyan, işçinin yaşam koşulları değil, kesinlikle kendisidir; yaşam koşulları öyle sefil durumdadır ki bunların mevcut düzeylerinde korunmaları değil iyileştirilmeleri gerekir. Diğer taraftan, emek zamanının uzunluğunu işçinin yaşam koşulları arasında saymak tuhaftır. Belki şöyle söylemek daha iyi olacaktır: "Emek gücünün korunması ve işçi sınıfının yaşam koşullarının hükümet ve belediye yoluyla iyileştirilmesi için çaba gösterir".

Son cümle şu şekilde sona ermektedir: "ve kamusal yaşamın her alanında proletarya adına nüfuz kurmak için mücadele eder".

Bu ifade, ciddi kaygılara gerekçe sağlamaktadır. Belki de, basitçe, proletaryanın, kamusal yaşamdaki etkisini güçlendirmek için her fırsattan yararlanması

gerektiği ve bu amaçla kamusal yaşamın çok çeşitli alanlarında varlığını hissettirmesi gerektiği anlamına gelir. Fakat “her alanda” deniliyor. Bunun doğru olup olmadığı “kamusal yaşam”ın nasıl yorumladığına bağlıdır. Kamusal yaşamdaki her şey bunun içine katılıyorsa çok fazla şey söylemektedir. O zaman, kamusal yaşamın sınıf farklılıklarıyla hiçbir ilgisi olmayan alanları vardır ve başka herhangi bir sınıfın olduğu gibi, proletaryanın da bunlar üzerinde o ölçüde az etkili olması gerekir. Sanat örnek olarak alınabilir. Proleterlerin, örneğin sanat sergilerine, konserlere ve tiyatroya ilgi göstermeleri kuşkusuz çok arzu edilir, ama proleterler olarak değil, insanlar olarak. Kamusal yaşamın bu alanlarındaki etki de proleter oldukları ölçüde değil, bilgili oldukları ölçüde onlara düşer.

Fakat bu ifade, kamusal yaşam yukarıdaki anlamda yorumlanırsa proletaryaya çok fazla şey yüklerken, kamusal yaşam topluluk yararına faaliyet veya sınıf mücadelesi düzlemiyle sınırlı tutulursa, çok az şey yüklemektedir. Proletarya bu alanda salt “etki”den daha fazlasını talep eder; burada iktidarı istemelidir ki bu iktidarı, hiç şüphesiz, en çok ezilmiş sınıf olarak, sınıfları ve yanı sıra sınıf iktidarını ortadan kaldırmak üzere, ancak o uygulayabilir. Aksine, proletaryanın sorumluluğu belirli bir etkinin kazanılması ile sınırlanırsa ve böylece tam iktidarın fethi ve sınıfların ortadan kaldırılması yadsınırsa, o zaman burjuva sosyal politikacılarımızın ideali ile yetinilmiş olur; bunlar, proletaryanın mevcut toplumsal yapıya adapte olmasını, diğer sınıfların varlığını kalıcı bir zorunluluk olarak tanımasını ve onlardan “etki” tavizi dışında bir şey istememesini arzu ederler.

Fakat bu yorum, revizyonistlerin kendileri arasında da itirazlar çıktığından, daha doğaldır; bu itirazlarda, proletaryanın siyasal iktidarı fethi bir ütopya ve tehlikeli bir ütopya olduğu için, güç elde etmeye çalışmamız ama *iktidar* peşinde koşmamamız gerektiği beyan edilmektedir. İfadenin böyle yorumlanması, siyasal iktidarın fethinin programın hiçbir yerinde Sosyal Demokrasinin sorumluluğu olarak tanımlanmamasıyla teşvik bile edilmektedir. Bunun özel bir niyete işaret etmesi gerekmez; eski Hainfield programı da politik iktidarın fethinden bahsetmemektedir. Fakat proletaryanın sadece kamusal yaşamda dar bir “etki” kazanması gerektiğinden söz ediliyorsa, ancak her tür revizyonist yanlış anlamaya kapı açılır.

Belki de söylenmesi gereken şey şudur: Sosyal Demokrasi, proletaryanın kamusal yaşamdaki etkisini artırmak ve böylece büyük hedefini, proletaryanın siyasal iktidarı fethini hızlandırmak için her fırsattan yararlanmanın sorumluluğu olduğunu savunur.

Eleştirimizin sonuna geldik, beklediğimizden de uzun olmuş durumda. Keskin anlaşmazlıklar bazen münasip olabilir, ama yeni program taslağını kınadığımız izlenimi uyandırmak istemeyiz.

Burada yaptığımız ve bir taslak program söz konusu olduğunda yapılması gerektiği gibi, çok yakından bakan biri, itiraza açık bir sürü nokta içermeyen çok az sayıda program bulacaktır. Çoğu zaman da, açığa çıkarmak durumunda

kaldıklarımız hemen hemen hiçbir yerde basit hatalar olmayıp, sırf potansiyel yanlış anlama kaynaklarıydı.

Yeni programın düşünce silsilesi bilimsel açıdan gayet iyi şekilde oluşturulmuştur ve bazı maddeleri mükemmeldir. Yeni program mevcut haliyle kabul edilse, yine de uluslararası Sosyal Demokrasinin programları arasında en iyilerinden biri sayılacaktır. Avusturya'daki yoldaşlarımızın bu taslaktan utanması gerekmez.

Fakat rakibi zorlu: Eski Hainfield programı. Yeni programa tek başına bakıldığında, çok tatmin edici bir izlenim yaratır. Gelgelelim kendisini önceleyenle karşılaştırıldığında bu izlenim zayıflar. Bu durumda, en iyi kısımların öncekinden doğrudan ödünç alındığı ve kaygılara yol açan pasajların sadece ondan uzaklaşanlar olduğu görülür. Tam da yanlış anlamayı engelleme girişiminde yeni, hatta daha ciddi yanlış anlamaların ortaya çıkmasını kolaylaştırdığı görülür; eski programın düşünce silsilesini izlediği ve ilkelerini yeniden ürettiği, ama bunu bazı açılardan daha hantal, kararsız ve çekingen şekilde yaptığı görülür. Bu bir doktora tezinde avantaj olabilir, ama mevcut toplumsal sisteme karşı mücadele veren bir partinin savaş ilanında değil. Her Sosyal Demokrat program kuşkusuz ki böyle bir ilandır.

Avusturya Program Komitesi üyeleri kadar bilgili ve hünerli bir grup yoldaş Hainfield programını tartışmasız şekilde geliştirmeyi başaramıyorsa, bu iki şeyi kanıtlar. Birincisi, programı gözden geçirme zamanının henüz gelmediğini ve ikincisi, Hainfield programının, kabul edilebilecek veya reddedilebilecek bir sanat eseri olduğunu, ama birliğini ve ahengini bozmadan ve ondan uzaklaşmadan ona yama yapmanın zor olduğunu. Yukarıda bahsedildiği gibi, Adler bize Hainfield programının revizyonunun teorik olmaktan ziyade estetik kaygıların bir ürünü olduğunu belirtmişti. Şimdi, programa yapılan yamaları acı verici olarak görmemizin nedenleri arasında en önemsizi bu estetik kaygılar değil.

Kısa süre önce, erdemlilik taslayan bir İngiliz hanıma dair bir yazı okuduk; bu hanım, çıplaklığı kendisini rahatsız ettiği için, bahçesindeki Belvedere Apollosu'na mayo giydirmiş. Program Komitesi de, bu şekilde, birçok iffetli revizyonistte ahlaksız fikirler doğurabilecek Marksist çıplaklığını örtmek için Hainfield Apollosu'na mayo giydirmiş. Şüphesiz, mayonun kesimi gayet hoş ve gerçekten sağlam malzemeden üretilmiş, ama Apollo orijinal çıplaklığı içinde kesinlikle daha memnuniyet verici.

Saf olan için her şey saftır ve Marx'ı doğru şekilde anlayan, Hainfield programını da doğru şekilde anlayacaktır. Diğerlerine ise hiçbir mayonun ve hiçbir açıklamalı laf kalabalığının faydası olmayacaktır.

Lenin'in *Ne Yapmalı?*'sındaki Argümanda Metin ve Bağlam¹

Lars Lih'in Lenin'in *Ne Yapmalı?*'sının siyasal bağlamını “yeniden keşfi”, klasik Marksist geleneğin teori ve pratiğinin yeniden değerlendirilmesi ve yeniden işlenmesiyle ilgilenenler için büyük önem taşıyan bir yapıttır. Lenin'in metni, Marksist bir öncünün politik işlevine ve politik eylemin mantığına dair, dolayısıyla da teori ile pratiğin ilişkisine dair tartışmalarda önemli bir referans noktası, belki de kilit referans noktası olmuştur. Lih'in deyişiyle “ders kitabı yorumu”na göre –ki bu yorum, sağduyu statüsü kazandığı ölçüde, daha geniş bir yaygın kabule dönüşmüştür– Lenin'in işçi sınıfının sosyalist bilinci kendiliğinden üretme kapasitesine ilişkin şüpheciliği, onu devrimci failliği işçi sınıfı hareketinden ziyade meslekten devrimcilerin [Lih'in “profesyonel devrimci” yerine tercih ettiği terim – ç.n.] öncü partisine atfetmeye yöneltmiştir. Böylece, işçilerin Lenin'in tasarladığı Leninist öncü partiye tabi kılınması, devrimci sürecin otoriter sonucunu önceden göstermekte, böylelikle de otoriterliğe dair açıklamanın cilasını sağlamaktadır. İnancı bir Marksiste tarihsel maddeciliğin ilkelerinden böyle bariz bir uzaklaşma atfetmeyi inandırıcı kılmak için, [ders kitabı yorumunda,] Lenin'in düşüncesi Marksizm öncesi Rus popülizmi geleneğinin siyasal elitizmi ve mesihçi iradeciliği bağlamında konumlandırılır. Bu da, Marksizmi (veya en azından Lenin'in aşına olduğu Marksizmi) bir eylem rehberi olarak değil, Rus Marksizminin popülist hasımlarının yaptığı gibi, etkili devrimci politik eylemin teorileştirilmesini engelleyen kavramsal bir deli gömleği şeklinde yorumlamaya dayanır. Bu yorum, inandırıcılık sağlamak için, günümüzde Lenin'e yöneltilecek eleştirilerden hareket eder ki bunlar, Rus Sosyal Demokrat hareketinin sınırlarındaki birkaç önemsiz figürden, Lenin'in Menşevik hasımlarının geriye dönük eleştirilerinden ve Lenin'in daha sonraları Kautsky'yi ve Menşevikleri mekanik Marksistler olarak nitelemesinden oluşmaktadır. Ders kitabı yorumu sadece

1 İlk olarak 2010 yılında yayınlanmıştır, *Historical Materialism* 18, 3, s. 75–89.

Lenin'in popülizmi efsanesini sürdürmeye değil, aynı zamanda, devrimci politik eylemin mantığı üzerine tartışmaları faillik ile yapı arasındaki soyut bir karşıtlığın dar sınırları içine hapsedmeye de hizmet etmektedir.

Ders kitabı yorumuna daha önce de ciddi akademik eleştiriler yöneltilmiştir (özellikle Neil Harding'in *Lenin'in Siyasal Düşüncesi*'nin² ilk cildinde), fakat Lih burada çok daha acımasızca ayrıntılandırılmış –tüketici diyebileceğim– bir çürütme ortaya koyuyor. Lih, karmaşık teorik ve olgusal meseleleri ele almakta ve tarihsel, yazınsal ve dilbilimsel kaynaklardan elde ettiği kanıtları kısaca özetlenmesi imkânsız olan güçlü, çok yönlü bir argümanda birleştirmektedir. Lih'in yorumu, sosyalizm ile işçi hareketinin –Kautsky'nin Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) Erfurt Programı üzerine yorumunda özetlenen– mezcedilmesi-ne ilişkin tarihsel anlatının ve Rus Marksistlerinin kendi politik amaçlarını ve pratiklerini bu anlatıya göre konumlandırma girişiminin oluşturduğu bağlam olmaksızın Lenin'in metninin anlaşılamayacağına dair titizlikle tartışılan iddiaya dayanmaktadır. “Erfurtçu” anlatı dinsel tınılarla doludur (Sosyal Demokratların “misyonu”, işçi-sınıfı hareketinin iktidarı ele geçirme ve sosyalizmi kurma dünya-tarihsel “misyonu”na ilişkin “müjde”yi işçilere iletme) ve böylece Sosyal Demokrasinin politik projesi sadece kuru bir mekanik tarih teorisine dayanmayıp, eylemci evanjelizm ile yüklüdür. Dolayısıyla “sosyalist bilinç”, temelde bu “müjde”yi yayma görevi açısından anlaşılmalıdır; işçilerin bu mesajı alma ve bu konuda hareket etme kapasitelerine dair evanjelik ve demokratik bir güven, Sosyal Demokrat proje için temel önemdedir. Kautsky'nin ortodoks Marksizminin politik yöneliminin bu tasviri (bu Marksizme göre dayanıklı bir devrimci eylemci iradeyi sürdüren şey, atalet içinde beklemeye yönelik politik tutuma mazeret bulmaktan çok, kapitalizmin tarihsel yasalarının kaçınılmaz gelişimine olan güvendi) Lih'in tartışma stratejisinin temel bir yapı taşıdır, zira Lenin'in devrimci bir öncü örgütlenmeyi savunusu ancak ortodoks Marksizmin kaderci bir karikatürü ile karşıtlık yoluyla heterodoks görünebilir. Karikatür bir kez bu şekilde teşhir edildiğinde –ve böyle yapmış olmak bu yapıtın dikkat çekici katkılarından biridir– *Ne Yapmalı?*'yü Kautsky'nin Marksizmi ve SPD'nin politik projesi tarafından belirlenen standarda kıyasla ölçmek olanaklı ve gereklidir.

O halde, *Ne Yapmalı?* istenilen ölçülerde midir? Plehanov, Lenin ve *Iskra*'daki arkadaşlarınca oluşturulan stratejik perspektif, yani Rus burjuva-demokratik devriminde proletarya hegemonyası, Lih tarafından, Erfurtçu anlatı doğrultusunda yorumlanmaktadır. Lih, sadece Lenin ve *Iskra*'nın değil, aynı zamanda onların polemik hasımlarının en önde gelenlerinin de bu anlatının yapısına olan sadakatini sergilemek üzere bir yığın kanıt toplamıştır. Nitekim Rusların, SPD'nin politik yönelimine “hegemonya” terimi dışında pek az şey eklediğini,

hatta belki de bunu bile yapmadıklarını öne sürer. Lenin'i Rus Marksist çevrelerinde, hem *Iskra*'daki arkadaşları hem de polemik hasımları arasında ayırt eden bir şey varsa, bu onun Erfurtçu anlatının temasına ve mantığına daha uzlaşmaz şekilde bağlılığı ve buna uygun olarak da işçilerin devrimci politik mücadelenin taleplerini karşılayacak politik kapasitesine olan daha büyük güveniydi: Kautsky'nin Marksist teori meselelerindeki doğruluğu onu zamanın esprili deyişiyle "Sosyal-Demokrat ideolojinin papası" yaptıysa, Lih'e göre Lenin de "papadan daha Sosyal-Demokrat çıkmıştı".³

Lih, Lenin'in *Ne Yapmalı?*'nin 1907 baskısındaki yorumunu izleyerek, kitapçığın "Partimizin gelişimindeki belirli, geçmişte kalmış, somut tarihsel durumla bağlantılı olarak" okunmasında ısrar eder.⁴ Yüzyıl dönümünde devrimci çevrelerde, yeni ortaya çıkan işçi sınıfı hareketinin mücadelelerinin, Rus toplumunu tamamiyle kuşatan Çarlık iktidarına karşı muhalefetin ateşini tutuşturmaya hizmet etmesi beklenmekteydi. Fakat polis baskınları merkez örgütlerini çökertip toy partiyi salt bir özleme indirgediğinde, harekete örgütlü Sosyal Demokrat önderlik sağlamaya dönük ilk girişimlerin sonuçsuz kaldığı görülmüştü. Sonuçta oluşan başı bozukluk ve moralsizlik atmosferinde, Sosyal Demokrasinin devrimci misyonundan geri çekilme, onun işçi sınıfına yönelik pratik tutkusunu bir çeşit Gompers tarzı saf ve basit sendikacılığa daraltma ve hükümete karşı politik mücadeleyi ve dolayısıyla demokratik devrimde hegemonyayı burjuva liberalizminin temsilcilerine devretme yönünde bir eğilim ortaya çıktı. Bununla birlikte, Lih, her ne kadar Sosyal Demokrat hareket *Ne Yapmalı?*'nin yazıldığı tarihte başta *Iskra* etrafındaki ve *Raboçeye Dyelo* [*İşçilerin Davası*] dergisi etrafındakiler olmak üzere, gevşek şekilde işbirliği yapan, aynı zamanda da örgütlü bir partide bir araya gelme sürecinde etkili olmak için rekabet eden bir çevreler topluluğu şeklindeyse de, Lenin'in kendi okurlarının bu "Ekonomist" eğilime karşı muhalefetini varsayabildiğini belirtmektedir. Fakat Lih, en azından Lenin'e göre, bu çok veçheli Ekonomizm eğiliminin nasıl anlaşılacağı –sonuç olarak da bununla nasıl uğraşılacağı– konusundaki anlaşmazlığın, Rus Sosyal Demokratları arasındaki çekişmelerde önemli rol oynadığını belirtmemektedir. Göreceğimiz gibi, bu anlaşmazlık, proletarya hegemonyasına dair Sosyal Demokrat projeyi ve bunun dayandığı Marksist ortodoksluğu sıkıştıran gerilim ve belirsizliklerin bir göstergesi hizmetini görür; bu nedenle, "somut tarihsel durum"u anlama ve bunun içinde ve üzerinde eylemde bulunma yaklaşımlarındaki farklılıkların da –bu farklılıklar örtülü halde olsa da her yere yayılmıştı– bir göstergesidir.

Lih'in yorumuna göre bu durum *Ne Yapmalı?*'nin argümanının iki ana şekilde yapılandırılmasına yol açmıştır. [Yapıtın argümanı,] ilkin, Lenin'in, ağırlıklı politik ajitasyona adanacak ve böylece *Iskra*'nın önderlik çabasını pratik

3 Lih 2006, s. 114.

4 Lenin 1907c, s. 101.

bakımdan ayakta tutacak bir gazetenin çıkarılması ve dağıtımı yoluyla bir parti örgütünün inşası için bir plan oluşturmaya yönelik ilgisiyle şekillenmişti. İhtiyaç duyulan örgüt, o zaman hüküm süren koşullar altında, geniş değil dar olmalı, kitle örgütünden farklı olarak bir öncü olmalı, polis baskısına direnme, böylece işçi sınıfı hareketinde köklenebilme ve işçi mücadelelerini Çarlık rejimine karşı siyasal bir saldırıda odaklayabilme yeteneğine sahip olmalıydı. Böyle anlaşıldığında, gazete önerisi işçi sınıfı faaliyetinin ve bilincinin yerine geçmeyecek, daha ziyade bunları geliştirmeye hizmet edecek ve böylece Sosyal Demokrat eylemcilerin Çarlık otokrasisinin zorlu koşulları altında Erfurtçu anlatıyı hayata geçirmelerini sağlayacaktı. Bu “öncü bakış açısı”, “emekçi sınıfların kurtuluşu emekçi sınıfların kendi eseri olmalıdır” şeklindeki Marksist varsayımla çalışmıyordu; aslında bundan türetilmişti.⁵ Gazetenin önemi, öncü bir devrimciler örgütüne duyulan ihtiyaçta yatıyordu; bu ihtiyaç, otokratik koşullar altında politik ajitasyonun gereklerinden kaynaklanıyor, politik ajitasyon ihtiyacı da demokratik devrimde işçi sınıfının hegemonyası için mücadeleden kaynaklanıyordu. *Ne Yapmalı?*'nın son üç bölümüne bu mantık hâkimdir ve Lih bu bölümleri yapının “işle ilgili kısmı” diye niteler.⁶

Fakat ikincisi, *Ne Yapmalı?*'nin argümanı hizip mücadelesinin politik mantığına tabiydi. Lenin, bu mantık tarafından, işçilerin kendiliğinden mücadelelerini kuru bir teorik saflığa dogmatik şekilde bağımlı kılma suçlamalarına karşı *Iskra*'yı savunmak üzere, *Raboçeye Dyelo*'dan gelecek varsayımsal bir meydan okumaya –yani “sınıf bakış açısını” terk etmek suçlamasına– yanıt vermek zorunda kalmıştı; bu da onu, kitabın “işle ilgili kısmı”na, sırasıyla, dogmatizm ile eleştiri özgürlüğünü ve kendiliğindenlik ile bilinci tartışmaya ayrılan iki bölüm ile başlamaya yöneltmişti. Fakat, polemğin coşkusuyla sürüklenerek, kendilerini *Iskra* gibi Erfurtçu anlatı içinde konumlandıran hasımlarının tutumunu, tanınmış Ekonomistlerin tutumuyla bir saymaya yönelmişti. Bunu yaparken de, karşıtının retorik temalarını kendi amaçlarına göre bükme çalışma eğilimi, özellikle kendiliğindenlik ve bilinç tartışmasında, onu bir dizi aceleci ve bazen de düşüncesiz ve şifreli formülasyonlara itmişti; bu formülasyonlar daha sonraki politik ve yoruma dair tartışmaların odak noktası olacaktı. Lih, bir kez Lenin'in argümanı bağlamı içinde okunduğunda ve onun pratik özü hizipsel polemiklerin yol açtığı çarpıtmalardan ayırt edildiğinde, diye öne sürer, *Ne Yapmalı?* dramatik politik uzaklaşmaların veya teorik yeniliklerin mahalli olarak değil, özünde, ortodoks İkinci Enternasyonal Marksizminin Erfurtçu perspektifinin yeniden öne sürülmesinden ve Rus Sosyal Demokrasisinin pratik sorunlarına ayrıntılı şekilde uygulanmasından ne daha az ne daha fazla bir şey olarak görülebilir. Lih haklıysa, *Ne Yapmalı?* etrafında dönen politik ve teorik tartışmalar basitçe “kuru gürültü”dür.

5 Bkz. Lih 2006, s. 556.

6 Lih 2006, 11, s. 353n.

Bir metnin herhangi bir yorumu, onun anlamı için neyin özsel neyin salt tesa-düfi olduğu arasında, neyin teorik açıdan önem taşıdığı ve neyin tali olduğu arasında bir tür ayırım yapmalıdır. Lih'in çalışmasında bu ayırım, Lenin'in argü-manının pratik veya "işle ilgili" bölümleri ve yönleri ile çalışmanın polemiğe dair yönleri arasında koyduğu ayrıma karşılık gelir. "İşle ilgili" yönler, Rus Marksistlerinin tartışmasız kabul ettiği Erfurtçu perspektifi uygulamaya koymak üzere uygun taktiksel, örgütsel ve pratik düzenlemelere dair önerisine adanmış olanlardır; polemik yönler ise, paylaşılan Erfurtçu perspektifin parametreleri dâhilinde, Rus Sosyal Demokrasisinin önderliğini kimin, hangi çevrenin üstlene-ceği mücadelesi hâkimdir. Bu ayırım da, Lenin'in eleştirisinin hedefini adlandı-rmak üzere kullandığı "Ekonomizm" teriminin, burjuva-demokratik devrime işçi sınıfının katılımının reddedilmesi anlamında dar bir yorumuna dayanır. Böyle anlaşıldığında, Lenin'in *Raboçeye Dyelo*'ya Ekonomist bir perspektif atfetmesi pek az teorik önem taşıyan veya hiç taşımayan polemiksel bir çarpıtmadır; fakat bu, tartışmanın bağlamına aşına olmayanlar arasında, Ekonomizm eleştirisinin Marksist ortodoksluğun ilkelerinden uzaklaşmak anlamına geldiği izlenimini besleyen, böylece de ders kitabı yorumuna yersiz bir inandırıcılık sağlayan talih-siz bir etki yaratmıştır.

Fakat Lenin'in sözlerine bakarsak, Ekonomizm böyle dar şekilde anlaşılma-malıdır. Lenin, her ne kadar kullanımla pekişmiş olsa da, "Ekonomizm" terimi-nin, kendisinin kastettiği politik eğilimin niteliğini layıkıyla iletmediğini kabul etmiştir.⁷ "Sözcüğün geniş anlamında" anlaşıldığında, Ekonomizmin "başlıca özelliği", "bilinçli önderlerin kitlelerin kendiliğinden uyanışının gerisinde kalma-sını ... kavrayamaması, hatta bunu savunması" idi.⁸ Böyle alındığında, Ekonomizmin anlamı, Lenin'in bilinç ile kendiliğindenlik arasındaki ayırımına bağlıdır, önemi de önderlik ile kitleler arasındaki ilişkide aranmalıdır. Ekonomizm politik faaliyetle uyuşmakla kalmayıp, politik devrimle de uyuşmaz değildi. Böyle anlaşıldığında, Ekonomizm kategorisi gerçekten de Lenin'in *Raboçeye Dyelo*'yu dar anlamda Ekonomizm ile ilişkilendirmesine izin verdi, fakat bu durum, ikincisinin reformist görüşlerini ilkinde attığı anlamına gelmez; Lenin bunu yapmamıştı. Lih'in yorumlayıcı prosedürünü tersine çevirir ve Lenin'in kendi Ekonomizm kategorisinin tutarlı bir gönderge (*referent*) belirtmesini amaç-ladığını varsayarsak, göndergenin tutarlılığının tam neyi içerdiğine dair soru zorunlu olarak ortaya çıkar. Ekonomizmin tutarlılığı fikirlerin birbiriyle uyuşma-sından oluşmaz kesinlikle, ama bir fikrin politik önemi, mutlaka savunucusunun beyan ettiği şey olmak zorunda değildir. İçinde beyan edildiği bağlama bağlıdır: Farklı fikirler farklı bağlamlarda aynı veya benzer rol oynayabilir, hatta aynı bağlamda birbirine yakın bir anlam sergileyebilir. Lenin'in *Raboçeye Dyelo* ile dar anlamda Ekonomizm arasında öne sürdüğü bağlantı böyle bir anlamda, yani

7 Lenin 1902, s. 386–7.

8 Lenin 1901c, s. 317.

aynı fikirler kümesinin farklı taraftarları arasında değil, bir siyasal eğilimin değişik biçimleri arasında bir bağlantı şeklinde anlaşılmalıdır. Bu tür konularda yargılar, elbette, en azından genel hatlarıyla, politik mücadelelerin stratejik mantığını anlıyor olma iddiasını gerektirir; ama Lenin'in böyle bir iddiada bulunmaya hazır olduğu, kanımca, tartışılacak bir şey değildir.

Dolayısıyla Lenin'in Ekonomizm nosyonunu anlamamız, sadece kendiliğindenlik ile bilinç arasındaki ayrımıyla değil, aynı zamanda demokratik devrimde politik-stratejinin mantığıyla da boğuşmamızı gerektiriyor. Konuya en iyi yaklaşım yolu, önce ikinci meseleyi ele almaktır. Lih'in kitabının meziyetlerinden biri, işçi sınıfının politik özgürlük mücadelesine katılımının Erfurtçu perspektiften doğal olarak ortaya çıktığını göstermiş olmasıdır: Erfurtçu anlatıya göre, işçilerin siyasal özgürlükleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı öğrenmesi ve böylece siyasal iktidarı üstlenmek ve toplumu sosyal-demokrat çizgide örgütlemek için gereken anlayışı ve politik kapasiteyi geliştirmesi, ancak politik demokrasi mücadelesi sırasında gerçekleşir. İşçi sınıfının artan politik gücü, burjuvazinin demokrasiye olan coşkusunu azalttığından, politik demokrasi mücadelesinde önderlik giderek artan ölçüde proletaryaya düşer. Bu anlayış, bir yandan proleter öz-kurtuluş temasına, yani işçi sınıfının kendi kurtuluşunun yükünü üstlenmeye muktedir olduğu –mücadele sırasında buna muktedir hale geldiği– fikrine, diğer yandan da işçi sınıfının sınıfsız toplum mücadelesinde demokrasiye olan ihtiyacının, onu, toplumun diğer, proleter olmayan sınıf ve katmanlarının demokratik özelemleri ve mücadeleleri için uygun önder kıldığı fikrine gönderme yapar. Bu nedenle bir miktar iç karmaşıklık barındırır – iki görevin, öz-kurtuluş ve demokratik önderlik görevlerinin ve bunlara karşılık gelen iki çıkarın, sınıf çıkarı ve popüler-demokratik çıkarların, çakıştığını varsayar. Kapitalizmin Rusya'dan çok daha fazla gelişmiş olduğu ve burjuvazinin de buna bağlı olarak devlet meselelerinde baskın ağırlığını kurabildiği Almanya'da, SPD'nin önde gelen muhalefet partisi olarak yerleşik rolü, Erfurtçu gözlemlere, bu iki terimin birleşimini kendiliğinden açık bir şekilde pekiştiriyor gibi görünmüş olabilir.

Fakat bu Erfurtçu anlayışın burjuva-demokratik devrimde proletarya hegemonyasının stratejik yönelimine tercüme edildiği Rusya'da, sınıf çıkarı ile popüler-demokratik çıkarların birleşimi henüz sadece stratejik bir özelemdi. Bunun Rus politik gerçekliğine tercümesi, devrimci süreçteki rakip, burjuva hegemonya projelerinin yarattığı zorlukla başarıyla başa çıkabilme koşuluna bağlıydı. Ve sözlerine bakılırsa, Lenin bu tür projelerin tehdidini ciddiye almıştı. Mesele Jakoben Kulüplerinin bir tür modern canlanışı heyulasından korkması değildi – aslında bu beklenti tarihsel olarak *dépassé* idi [modası geçmişti]. Fakat burjuva hegemonyası bundan çok farklı biçimler de alabilirdi. *Ne Yapmalı?*'dan sadece birkaç ay önce yazılan ve 1907'de onun yanı sıra yayınlanan "*Zemstvo* Zorbaları ve Liberalizmin Hanniballeri" başlıklı önemli makalede, Lenin, eski Sosyal Demokrat (aslında,

RSDİP'nin sonuçsuz kalan Birinci Kongre'sinden ortaya çıkan manifestonun yazarı) ve Rus liberalizminin gelecekteki parlak aydını Peter Struve'nin, devrimci işçi hareketi tehdidini Çarlığa reformlar dayatmak için kullanma girişiminde böyle bir burjuva hegemonik projesinin hatlarını seçmekteydi. Bu girişimin işareti ettiği senaryoya göre, kitlelerin devrimci gücü gerekli bir rol oynayacaktı, ama sadece Çar'ı korkutmak için bir tür sahne ordusu olarak; sonra da, sıra iktidarın yeniden bölüşümüne dair yeniden pazarlık yapma ciddi işine geldiğinde, istese de istemese de politik sahneyi anayasal siyasetin liberal uzmanlarına bırakacaktı.⁹ Böyle bir senaryo, işçilerin liberal ideolojiye meftun olmasını gerektirmiyordu; daha ziyade, militan, hatta devrimci, hatta sosyalist karakterde bir işçi hareketi öngörüyordu, ama bu hareket için devrim, çıkar grubu sınırlarını aşmanın değil, dar şekilde yorumlanan ekonomik sınıf çıkarlarını güçlendirmenin aracıydı. İşçi sınıfının politik projesini kısıtlayıcı terimlerle yorumlamaya dönük herhangi bir eğilim, *Raboçeye Dyelo*'nun durumunda olduğu gibi devrim diline ve öncü statüsüne yönelik iddialara bürünmüş bile olsa, böyle bir senaryo içinde hareket edecekti: Lenin'in Ekonomizm eleştirisinde söz konusu olan şey sadece siyasetle ekonominin, devrimle reformun ilişkisi değil, aynı zamanda ve belki daha temel olarak, proletarya hegemonyası projesinde sınıf çıkarları ile popüler demokratik çıkarlar arasındaki ilişkiydi. Lih'in iddia ettiği gibi, Rus Sosyal Demokratları arasında Erfurtçu anlatıya ve burjuva demokratik devrimde proletarya hegemonyası projesine ilişkin bir fikir birliği mevcut idiyse, o zaman Lenin'in Ekonomizm eleştirisi, bu projenin iç politik ve dolayısıyla belki de teorik gerilimlerle kuşatıldığına işaret eder. Hegemonya verili alınamazdı, inşa edilmeliydi. Bu da, Lenin'in argümanının işle ilgili ve politik yönleri arasındaki ilişkinin, Lih'in kabul edeceğinden daha akışkan (ve belki de daha üretken) olduğunu düşündürüyor: Eğer bir kez daha Lenin'in sözüne bakarsak ve onun Ekonomizm tanımına denk düşen bir eğilimin olduğunu varsayarsak, bu ancak proletarya hegemonyasının ne olduğuna, yani nasıl inşa edileceğine dair polemikler sırasında kendisini ortaya koyabilirdi. Lenin'in argümanında polemiksel yön sadece retorik veya hatta politik bir rol değil, aynı zamanda epistemolojik bir rol de oynamaktaydı.

Eğer Lenin'in tanımladığı Ekonomist eğilim mevcutsa, bunun nasıl anlaşılacağına dair soru ortaya çıkmalıdır ve bu bağlamda kendiliğindenlik ile bilinç arasındaki ayrıma dönmek gereklidir. Lenin'in polemiklerinin argümanı içinde teorik bir rol oynadığı olasılığını kabul edersek, o zaman, tersine, bu, kendiliğindenlik ile bilinç arasındaki ayrımı açıklığa kavuşturmada yardımcı olabilir. Lih'in *Ne Yapmalı?*'yi Erfurtçu anlatının bir örneği şeklinde yorumlamasının önemli bir zayıflığı şudur ki, Lenin'in kendiliğindenlik ile bilinç arasındaki ilişkiye dair en dikkate değer (veya en azından en çok dikkat çekilmiş) formülasyonlarının bazılarını açıklayamamaktadır; özellikle de “sosyal–

demokrasinin görevi, *kendiliğindenliğe karşı savaşmak*, işçi sınıfı hareketini burjuvazinin kanatları altına sokmak yolundaki bu kendiliğinden, tred-yuni-onist [sendikalist] çabadan *uzaklaştırmak*, ve devrimci sosyal-demokrasinin kanadı altına sokmaktır” biçimindeki yinelenen iddiasını.¹⁰ Erfurtçu anlatının mantığı, Lenin’in, bilinci kendiliğindenliğe tabi kılan Ekonomist pratiğe karşı polemığının epey bir kısmına yer bulunacak kadar esnetilebilir, ama bu önemli iddiayı içeremez; bu zorluğu kabul etmesi, Lih’in entelektüel dürüstlüğüünün kanıtıdır. Lih, söz konusu formülasyonları polemiksel çarpıtma ile editoryal aceleciliğin bir birleşimine atfedebilir; fakat, kendiliğindenlik ve bilinç dâhil olmak üzere Lenin’in metnindeki kilit terimlerin anlamını o zamanın yaygın Rusça kullanımlarına referansla belirleme prosedürü, gerekli ve bazen aydınlatıcı olsa da, bunların Lenin’in argümanının mantığındaki yerini ve dolayısıyla anlamını belirleme ve dolayısıyla yenilikçi bir düşünce hareketini gösterip göstermediklerini belirleme görevine pek iyi uymamaktadır.

Lih, Lenin’in metninde “bilinç”in oynadığı rolün politik pratikten soyutlanarak anlaşılmaması gerektiği uyarısını yapar; Lenin’in savunduğu politik pratiğin Erfurtçu anlatı açısından anlaşılması gerektiğinden, bilinç, sosyalizm ile işçi sınıfı hareketinin mezcedilişine dair müjdeyi yayma görevinin farkındalığı şeklinde yorumlanmaktadır. Tarihsel maddecilik bu mezcedilmenin tarihsel hareketinin teorisini sağladığından, bilinç Marksist teoriye referansla kavranmalıdır. Bilincin kendiliğinden işçi sınıfı hareketine dışarıdan getirilmesi, Erfurtçu anlatı bakımından, işçilerin, kendi pratiklerinde zaten örtük durumda olan bir amacın ve hareketlerinin yönünün farkına varmalarını sağlamak anlamına gelir. Kendiliğinden hareket ve bunun bilinçli farkındalığı, pratik ve teori, uyumlu, ahenkli olduğundan, aralarında bir mücadeleye gerek ve bunun için teorik alan yoktur. Bu gerçekten de Lenin’in *Ne Yapmalı?*’daki kendiliğindenlik ve bilinç tartışmasında aktardığı meşhur Kautsky pasajının içerdiği anlamdır.¹¹ Bununla birlikte, Lenin’in bazı formülasyonları bu mantığa yedirilebilirse de, diğerleri, özellikle de kendiliğindenliğe karşı mücadele talep edenler, Lenin’in argümanında iş başında olan farklı bir mantığı düşündürmektedir. Lih’in topladığı kanıtlar “ders kitabı yorumunu” sürdürülemez kılıyor, yine de bu yorumun beslendiği kavramsal gerilimler, bu pasajların açıklaması olmaksızın çözülemez.

Lenin’in argümanında yer aldığı şekliyle sosyalist bilinç, kapitalizmi ve sınıf toplumunu aşan bir sosyalist amaç için mücadelede işçi sınıfı dayanışmasına dair bir uyarı barındırmaktaydı kesinlikle, fakat aynı zamanda “[işçilerin] çıkarlarının modern siyasal ve sosyal sistemin tümüyle olan uzlaşmaz karşıtlığı”na¹² ilişkin bir farkındalığı da varsaymaktaydı ve dolayısıyla da sosyalist amaca giden yoldaki tüm ayrıntılara yani sınıf mücadelesinin politik-stratejik

10 Lenin 1902, s. 384–5 [1998, s. 48].

11 Bkz. Shandro 1997–8.

12 Lenin 1902, s. 375.

mantığına dikkat edilmesini içermektedir. Sınıf karşıtlığının uzlaşmazlığı, bu uzlaşmazlığın bizzat burjuva toplumsal yapısının temelinde yer aldığını ve sınıf düşmanına yönelik sistematik bir güvensizlik gereğini içermektedir; sınıf karşıtlığının yaygın niteliği de, bundan kaçınılmayacağı ve sosyo-politik bütünlüğün herhangi bir yönünün sosyalist projenin alanından dışlanması, stratejik inisiyatifi hasma teslim edebileceği anlamına gelmektedir. Sosyalist bilinç, Marksist teoriden (sınıf karşıtlığının uzlaşmazlığının teorileştirilmesinden) yararlanmadan edemezdi; bu teoriden esinlenen ve bunu hırslı ve güvenli şekilde uygulayabilen örgütlü bir önderliğin yokluğunda da sınıf mücadelesine uygulanamazdı.

Lenin'in argümanı, kendiliğinden işçi sınıfı hareketinde, yani "[işçilerin] çıkarlarının modern siyasal ve sosyal sistemin tümüyle olan uzlaşmaz karşıtlığı"na dair bilincin buna uygulanmadığı ölçüde işçi sınıfı hareketi içinde, iki çelişkili eğilimi birbirinden ayırt eder: Kapitalist üretimin, işçilerin yaşamlarını ve deneyimini yapılandıran sömürücü toplumsal ilişkilerinde temellenen hareket, kendiliğinden, dayanışma ve mücadele deneyimi yoluyla bir sosyalist bilinç yaratır (yani kendiliğinden hareket "bilincin embriyosu"dur), ama burjuva ideolojisi, kendiliğinden, içinde işçi sınıfı deneyiminin ve mücadelelerinin kavrandığı çerçeve olarak kendisini [burjuva] hasmın hegemonyasını sarsamayacak terimlerle dayatır (yani kendiliğinden hareketin salt kurumsal yahut "sendikal bilincine" yol açar). Lenin'in iddiası şudur ki bu ikinci eğilim "kendiliğinden" ilkinin baskın gelir ve bu nedenle "kendiliğindenliğe" karşı mücadele "Sosyal-Demokrat bilinç"i veya daha ziyade bu bilince erişenlerin görevidir.

Bu iddianın gücünü takdir etmek için, bu eğilimler arasındaki etkileşimin mantığına bakmamız gerekir.¹³ İşçiler kendiliğinden mücadele ederler ve mücadeleleri sırasında, değişen koşulların ve yenilikçi mücadele yöntemlerinin bir kombinasyonu, bir meydan okumaya, hatta bazen de burjuva hegemonyasının parametrelerinin ihlaline yol açabilir. Kendiliğinden işçi sınıfı mücadeleleri, sadece sınıf iktidarının test-edilip-onaylanmış temalarının yeniden doğrulanmasına değil, bazen burjuva hegemonyasının parametrelerini yeniden formüle etmeye yönelik yenilikçi girişimlere, yani burjuva stratejisinin yeniden düzenlenmesine ve burjuva ideolojisinin işçilerin mücadelesinin üzerine kendiliğinden dayatılmasına da yol açabilir. Bu tür bir yanıt, etkili olabilmek için, sınıf mücadelesinin kendiliğinden proleter deneyimine uyarlanabilecek biçimlerde ortaya çıkmalıdır; gerçekten de, burjuva hegemonyasının sınıf mücadelesinin inkâr edilmesine dayanması gerekmez, sosyalist hasmının direnişinin politik şekli, örgütlenmesi ve yönü içinde ve bunlar aracılığıyla da en etkili biçimde ifade edilebilir. Bu nedenle burjuva hegemonyasıyla uzlaşma kendiliğinden ilerler; proletaryanın sosyalizm mücadelesine adanmakta başarısız olması – Lenin bunu asla sorgulamamıştır– yoluyla değil, proletarya hegemonyasına

dair bir politik projeyi etkili şekilde yükseltmede, yani demokratik devrimde hegemonya mücadelesinde stratejik inisiyatif uğruna savaşıma, bunu kurma ve sürdürmedeki başarısızlık yoluyla. Etkili bir proletarya hegemonyası projesi, sadece işçilerin kendiliğinden deneyiminden çıkamaz, zira bu deneyim hem sınıf karşıtlığı gerçeğiyle hem de böyle bir karşıtlığı bir şekilde uzlaştırılabilir olarak [sunan] burjuva ideolojik inşayla yapılandırılır. Bu kendiliğinden hareketin her yönü, katılımcıların mevcut deneyiminin ötesine geçen yeni biçimler alabileceğinden, karşıtlıklarının uzlaşmazlığı ancak teorik olarak kavranabilir. Sınıf uzlaşmasına yönelik girişimler toplumsal bütünlüğün herhangi bir yerinden gelen ideolojik ve siyasal malzemelerden faydalanabildiğinden ve bunu yenilikçi şekilde yapabileceğinden, Marksist teori, hegemonya mücadelesinin açık uçlu mantığını da içeren toplumsal düzenin bütününe açık olmalıdır, demek ki kendisi de gelişmelidir; aslında teori ve onda temellenen politik proje, ancak, sınıf karşıtlıklarını uzlaştırmaya yönelik periyodik olarak yenilenen girişimlere (sosyalist teori ve pratiğin unsurlarını bu amaç doğrultusunda araçsallaştıracak girişimler de dâhil olmak üzere) bağlanmak suretiyle doğrulanabilir.

İşçiler Marksist teoriyi kendi kendilerine neden kavrayamazdı? Lenin'in açık yanıtı, işçilerin bunu aslında entelektüellerden daha iyi yapabilecekleriydi. Fakat bunu kitle içinde değil, bireyler olarak yapacaklardı ve bilinçli hale geldiklerinde, kendilerini Marksist teorinin başlangıçtaki entelektüel taşıyıcılarının işgal ettiğine benzer bir konumda bulacak, bilinci kendiliğinden hareketin çelişkili mantığına uygulama zorluğuyla karşılaşacaklardı. Bununla kendiliğinden buluştuklarında, sınıf mücadelesinin nesnel mantığını gözlemleyebilir ve kendilerini olayların akışına dâhil ederek, ortaya çıkacak mücadelelere işçi yoldaşlarıyla birlikte kuşkusuz katılabilirlerdi, ama sınıf mücadelesinde önderlik sağlama iddiasından vazgeçmiş olurlardı. Bununla bilinçli olarak buluştuklarında, sınıf mücadelesinin kendiliğinden verili konjonktürleri içindeki kendi konumlarını kavramak ve bulundukları yerden eylemde bulunmak suretiyle hegemonya mücadelesinde önderlik yükünü üstlenmek üzere Marksist teoriyi düşünümsel şekilde kullanacaklardı. Bu sorumluluğu üstlenmek, işçilerin kendiliğinden mücadelelerini sürdürerek ve bunların seyri içinde ortaya çıkan sosyalist bilincin embriyonik biçimlerini –burjuva ideolojisinin kendisini işçi sınıfı hareketi içine kendiliğinden dayattığı biçimleri teşhis etmek ve bunlarla savaşmak suretiyle– güçlendirerek, sofistike bir siyasal duruş benimsemekti. Lenin'in kendiliğindenlik ve bilinç tartışmasında söz konusu olan, sosyalist bilincin taşıyıcısına dair bilgi sosyolojisiyle ilgili bir mesele değildi, Marksist politik aktörlerin –entelektüeller veya işçiler– sınıf mücadelesi içindeki kendi konumlarını kavrayabilecekleri ve bunun üzerinde etkili şekilde eylemde bulunmak üzere kendilerini konumlandırabilecekleri terimlerle ilgili stratejik –veya daha doğrusu meta–stratejik– meseleydi. Nitekim Lenin, *Raboçeye Dyelo*'nun ve diğer ekonomistlerin “derin teorik

hatasının” tam da bu meseleyle ilgili olduğunu, “kendiliğinden evrimi bilinçli devrimci faaliyetle bağlayamadıklarını”,¹⁴ *Ne Yapmalı?*’nın “özeti” olarak tanımladığı kısa bir makalede öne sürmektedir.¹⁵

Lenin’in kendiliğindenlik ve bilinç arasında yaptığı ayrım, madde ile zihin arasındaki ontolojik bir ayrımın veya altyapı ile üstyapı arasındaki sosyal-bilimsel bir ayrımın, hatta işçiler ile aydınlar arasındaki sosyolojik bir ayrımın politik terimlere aktarılması değildir. Daha ziyade, somut bir politik mücadele konjonktüründeki karmaşık bir kuvvetler ve eğilimler kümesinin çelişkili birleşimine ve örtük olarak, bunun aracılığıyla, Marksist politik aktörlerin kendilerini ilişkili şekilde konumlandırmaya davet edildiği, hatta bunun gerekli olduğu, hegemonya mücadelesinin politik-stratejik mantığının işleyişine başvuru yapar. Bu mantıkla kırılmaya uğrayan sınıf mücadelesi ve onun yanı sıra işçi sınıfı bilinci ancak eşitsiz şekilde gelişebilir. Dışarıdan bilinç tezi, bu eşitsizliğin politik eylem ve işçi sınıfı hareketinin politik önderliği için içerimlerini enine boyuna düşünme girişimidir. Somut durumun somut analizine dair özgün Leninist talebin kavramsal dayanaklarını sağlar ve buna bağlı olarak, bilincin, hegemonya mücadelesinin değişen çizgilerine ve mantığına yansımali şekilde uyarlanmasını zorunlu kılar. [Dışarıdan bilinç tezi,] bu nedenle, paradoksal olarak, Marksist teoriyi, sınıf mücadelesinin kendiliğinden hareketindeki beklenmedik yeniliklere ve çeşitliliğe açma olasılığını yaratır.¹⁶ Lenin’in *Ne Yapmalı?*’sı ortodoks Erfurtçu Marksizmden doğmuştur ve onun bağlamı dışında anlaşılamaz, ama onun ötesi-ne işaret eder.

Ne Yapmalı?’da böyle bir mantık iş başındaysa, o zaman *Raboçeye Dyelo*’yu ve Kuskova’nın *Credo*’sunu mutlaka aynı politik fikirler kümesinin farklı ifadeleri gibi değil, aynı temel siyasal eğilimin farklı olgusal biçimleri olarak görmek makul hale gelir. Bu mantıkta, siyasal eğilimler, sadece politik aktörlerin ifade ettiği fikirlere atıfla değil, esas olarak, fikir ve eylemlerin sınıfsal politik hegemonya mücadelesinde oynadığı role atıfla tanımlanmalıdır. Lenin’in eleştirisinin hedefi olan Ekonomizm, politik mücadelenin ekonomik mücadeleye indirgenmesini içermek zorunda değildir; aslında, hayli devrimci terimlerle dile getirilebilirdi ve sık sık dile getirilmişti. Bu nedenle, 1905 devrimi boyunca ve sonra da Birinci Dünya Savaşı sırasında olduğu gibi, solcu veya sağcı sınırsız sayıda biçime bürünebilirdi; bu dönemde Lenin, Buharin ve onun gibi düşünenlere, ulusların kendi kaderini tayin hakkını devrimci bir sosyalist programın temel bir parçası olarak tanımayı reddetmeleri nedeniyle “emperyalist Ekonomizm” suçlamasını yöneltmek üzere eski polemğin terminolojisini diriltecekti.¹⁷ Böyle anlaşıldığında, Ekonomist eğilim, politik tartışma ve etkinlik

14 Lenin 1901c, s. 316.

15 Lenin 1902, s. 350.

16 Bkz. Shandro 2007.

17 Bkz. Lenin 1916e.

alanlarını fiilen burjuva çıkarlarına teslim etmekten ve böylelikle ve bu ölçüde, işçi sınıfı siyasetini dar şekilde kurumsal dertlerle sınırlamaktan ve sosyalist siyasetin sınıf mücadelesinin kendiliğinden hareketine, yani burjuva hegemonyasının tayin ettiği yahut en azından geri kazanabildiği çatışma hatlarına, biçimlerine ve yörüngelerine yerleştirmekten oluşmaktaydı. İşçi sınıfı hareketi içindeki politik eğilimler arasındaki mücadele, artık, işçi sınıfının kendisine uygun fikirler ile, onunla iç içe bulunan tarihsel devri geçmiş toplumsal tabakalara uygun olanlar arasındaki mücadeleye indirgenmez. Çağdaş politik mücadelelerin mantığı üzerinden de idrak edilmelidir.

Böyle bir mantık Lenin'in argümanına dayanak teşkil ediyorsa, o zaman, *Ne Yapmalı?*'nın ilk bölümünde *Raboçeye Dyelo*'nun teorik kayıtsızlığını eleştirisi, Lih'in dediği gibi salt polemiksel anlam taşımaz, onun politik konumuyla, yani proletarya hegemonyasını kavramaya başladığı yolla bütünleşiktir. Zira Marksist teorinin bilgisi orada –hasımlarının ondan saptıkları için azarlanacağı– ortodoks doğruluğun katı bir standardı şeklinde değil, daha da önemlisi, Çarlık otokrasisine karşı mücadelenin getirdiği yeni ve bazı durumlarda öngörülmedik meselelerle bilinçli şekilde boğuşmak ve sonuç olarak da somut siyasal düzlemde konumlanabilmek için zorunlu bir koşul şeklinde yer alır. Lenin, Rus Marksistleri için teorinin önemini arttığını yazar, bu sadece Marksist olmayan devrimci düşünce eğilimleri ile hesaplaşma ve sonucunda “görüşlerdeki nüansların kesin şekilde farklılaştırılması” gereğiyle değil, ama “[diğer ülkelerin] deneyimlerini eleştirel olarak ele alma ve bağımsız şekilde sınama becerisinin” geliştirilmesi ihtiyacıyla ve “Rus Sosyal–Demokrasisinin ulusal görevlerinin, dünyadaki başka hiçbir sosyalist partinin karşısına çıkmayan türden olduğu” gerçeğiyle olmuştur.¹⁸ Bu, doğrudan işaret etmese de, teorinin savunusunun, yeni ve henüz çözülmemiş sorunlara uygulamak suretiyle, onun daha da geliştirilmesini gerektirdiğini aklı getirir. Buna göre, *Raboçeye Dyelo*'nun teorik gafları ve pratik potları, sadece zaten yerleşik Erfurtçu standartlarla değil, aynı zamanda Marksist teori ve pratiğin sınırlarındaki zorluklarla boğuşma görevi ile de ölçülecektir.

Lars Lih'in, *Ne Yapmalı?*'nin Erfurtçu Marksizmin politik ve söylemsel bağlamından ve bunu Rus Sosyal Demokrasisine tercüme girişiminden ayrı olarak anlaşılamayacağına dair kapsamlı ispatı, Marksist teori ve pratiğin tarih yazımına vazgeçilmez bir hizmet sunmaktadır. Fakat Leninist bir metaforu ödünç alma izin varsa, Lih bu hususi çubuğu çok fazla bükmüş görünüyor. Bu, Lih'in temel “Ekonomizm” kavramını Lenin'in polemik hedeflerinin sadece *bazılarının* beyan edilmiş konumları açısından dar şekilde yorumlamasında çok net ortadadır, her ne kadar Lenin okurlarını bu tür yanlış yorumlara karşı açıkça uyardıysa da. Fakat aynı türden zorluk, Lih'in, Marksist teorinin Lenin'in argümanındaki statüsüne dair varsayımlarında da ortaya çıkıyor. Lenin teoriye başvurusunu tam

da pratik öneriler üzerine tartışmanın mantığından türetirken – “*Iskra*’daki görüşlerimizin pratiğe uygulanması konusunda Ekonomistlerin içine düştüğü kafa karışıklığı, çoğu zaman düpedüz farklı dilden konuştuğumuzu ve dolayısıyla da *ab ovo* (*en baştan*) başlamadan bir anlayışa ulaşamayacağımızı açıkça ortaya koydu”¹⁹– Lih, *Ne Yapmalı?*’nın metnini, Lenin’in “işle ilgili” ve polemiksel kısımları arasında koyduğu ayrıma tabi kılmaktadır; böylece de, tartışmada ne gibi bir teorik önemin bulunabileceğini görmeyi olanaksız kılmakta ve Lenin’in proletarya hegemonyası pratik projesi üzerine tartışmada neyin söz konusu olduğunu anlayabilmek için Marksist teoriye başvurulması gerektiğini öne sürmesini salt retorik, polemiksel amaçlar dışında gereksiz diye yorumlamaktadır. Bu yollarla, *Ne Yapmalı?*’nın bağlamını yeniden kurmaya dönük gerekli ve yerinde kaygı, çok fazla zorlandığında, fiilen metnin kendisinde çarpıtmalara yol açmaktadır. Aslına bakılırsa, Lih, Lenin’in metninin argümanını Erfurtçu bağlamına indirgemekte ve böylece onun yenilikçi yönünü ıskalamaktadır; paradoksal olarak, bu tür bir işlem, Lenin’in tanımladığı, bir politik akım olarak Ekonomizm ile demokratik devrimde hegemonya için ortaya çıkan liberal–burjuva iddia arasındaki bağlantı gibi önemli bir bağlamsal niteliğin önünü kesebilir. Bir metin, tartışmanın terimlerine meydan okuduğunda, kavramak istediği gerçeklikte umulmadık farklılıkları ve bağlantıları aydınlatabilir; bu gerçeklik, içinde yazıldığı politik bağlamsa, bağlamının anlaşıldığı terimleri değiştirebilir; bu –maddeci– anlamda, Lenin’in *Ne Yapmalı?*’sı gibi bir metin kendi bağlamını yeniden oluşturabilir.

Ek 3

Ne Yapmalı?’nın Okuru Olarak Lenin

Lenin’in *Ne Yapmalı?’*da formüle ettiği şekliyle dışarıdan bilinç tezinin önemli bir teorik yeniliği ilan ettiği iddiası, daha sonraki yazılarında bunu tekrarlamadığı, bunu kısa süre sonra reddettiği ve her halükârda, bunu öne sürerken teorik bir niyetinin bulunduğunu yadsıdığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Robert Mayer, Lenin’in tezini, Lenin’in hasımları arasında önemsiz bir figür olan David Riyazanov’dan türetilen bir sosyalist bilinç tanımı açısından yorumlayarak, bu tür bir eleştirinin temelini kurmuştur: Riyazanov’a göre sosyalist bilinç, “kapitalizme karşı sosyalist bir alternatif için mücadele etme zorunluluğunun bilinci”dir.¹ Burada sosyalist bilinç, belirli bir amaç veya hedefe, yani sosyalizme olan inanç olarak anlaşılır; bunun yanı sıra da, işçinin, mücadele yoluyla bu amacın kovalanmasının bir “tarihsel misyon” olduğuna ikna olması söz konusudur. Mayer daha sonra, çeşitli sınıf güçlerinin, sosyal tabakaların ve siyasal kurumların değişen gruplanışlarına, stratejilerine ve taktiklerine atıfta bulunmayan bu sosyalist bilinç anlayışını Lenin’e atfeder. Böylelikle kendisini şu iddiayı öne sürüyor konumuna sokar ki buna göre Lenin, sosyalist bilincin işçi sınıfı hareketinde kendiliğinden ortaya çıktığını inkâr ederek, fiilen “proletaryanın ... başka hiçbir sınıfın olmadığı şekilde [kendini kurtarmaktan] aciz olduğunu” öne sürmüştür. Bu yüzden, dışarıdan bilinç tezi, Marksist aydınların işçi sınıfı hareketi içindeki kendinden menkul otoritesinin teorik bir rasyonelleştirilmesinden başka bir şey olarak anlaşılmalıdır. Fakat, bu şekilde anlaşıldığında, Mayer, bu tezin Lenin’in daha sonraki yazılarında görüldüğünü öne sürmekte ve Lenin’in RSDİP’in 1903’teki İkinci Kongresinde bunu reddettiğini belirtmekte hayli haklıdır. Lenin böyle yapmakta haklıydı, zira *bu şekilde anlaşıldığında*, bu tez *Ne Yapmalı?’*da da ortaya çıkmamıştı.

Mayer, Lenin’in dışarıdan bilinç tezini reddedişine dair diğer kanıtları, *Ne Yapmalı?’*nin 1907’deki yeniden baskısına yazdığı önsöz mahiyetindeki notta arar. Burada Lenin, Plehanov’un (1904’te Menşevikler ile birleştikten sonra)

kendiliğindenlik ve politik bilinç açıklamasına yönelttiği eleştiriye yanıt vermemesine açıklama getirir; Lenin bu eleştiriye “bağlamından koparılmış ifadelerle, çok ustalıkla veya kesinlikli şekilde formüle etmediğim belirli ifadelerle dayanan, açıkça salt bahane bulma” diye niteler; ve “dahası, broşürümün genel ruhunu ve tüm içeriğini görmezden geliyor” diye yazar.² E. Haberkern’in³ de desteklediği Mayer, bir şekilde, bunun utangaç bir geri adım bulduğunu öne sürer. Lenin’in kendiliğindenlik ve bilinç tartışması 180 sayfalık bir kitapçığın tam bir bölümünü –beş bölümün ikincisini– kapladığı ve diğer bazılarına da önemli ölçüde yayıldığı için, Lenin’in hangi özel ifadelerin acemice veya kesinlikten uzak şekilde formüle edildiğini düşündüğü merak konusudur. Bize söylemez – Plehanov’un makalesi en son Menşevik derlemede yeniden basılmadığından, bunun argümanlarını o zamanlar ele almayacaktı.⁴ Fakat Plehanov’un polemik yayım ateşinin özellikle “Rusya’da Sosyal–Demokrasinin teorik doktrini, kendiliğinden işçi sınıfı hareketinden tamamen bağımsız şekilde doğdu” ifadesini hedef aldığını görüyoruz; eski Marksist, yapmacık bir saçmalıklarla, “tamamen bağımsız” ifadesinde, Lenin’in Marksist teorinin işçi sınıfının yokluğunda ortaya çıktığını düşündüğüne dair kanıt bulmaya çalışmıştı.⁵ Plehanov’un makalesinin yeniden basılmamış olması belki de anlaşılabilir; “salt bahane arama” uygun bir niteleme gibi görünmektedir. Her halükârda, *Ne Yapmalı?*’nın ikinci baskısı biraz kısaltılmışsa da, kendiliğindenlik ve bilinç tartışması doku-nulmamış görünmekteydi. Bu olgu ve yukarıda belirtilen sözde geri çekilişin esası, birlikte, *Ne Yapmalı?*’nın, okuruna, onun içinde yazıldığı tarihsel ve politik bağlama özel dikkat gösterme ve belirli taleplerin alakasını ve belirli ifadelerin uygunluğunu, bir bütün olarak yapının argümanı ve amacı ışığında değerlendirmeye tavsiyesi getirdiğini düşündürür (yanlış olmasın, metni okumamız tavsiye ediliyor).

Bu kanıtların ağırlığının bir ölçüsünü, İkinci Kongreden iki yıldan fazla süre sonra, 1905 Ekim ayında Bolşevik *Proletarii*’de çıkan kısa bir yorum sağlıyor. Lenin’in yazdığı yorum, genç Joseph Stalin’in RSDİP Kafkas Birliği’nin dergisindeki bir makalesini özetlemekteydi; bu, Plehanov’un yazısını izleyen pek çok Menşevik eleştiriden birine karşı, *Ne Yapmalı?*’nin kendiliğindenlik ve bilinç açıklamasının uzun bir sergilenişi ve savunusuydu.⁶ Lenin, makalenin “dışarıdan

2 Lenin 1907c, s. 107.

3 Haberkern 1998–9.

4 Lenin 1907c, s. 108.

5 Bkz. Baron 1963, s. 248–51.

6 Lenin ile Stalinist otoriterlik arasında teorik bir bağlantı kurmak için dışarıdan bilinç tezine dair yaygın kabulün geniş şekilde kullanılması dikkate alındığında, Lenin’in tezi üzerine hacimli literatürde bu makaleye (1905b) veya aynı konu hakkında Stalin’in yazdığı bir başkasına (1905a) herhangi bir referansın neredeyse olmaması, parantez içinde belirtilmeli ki, bu alandaki araştırmaların kıymetine dair dikkate değer bir yorum olarak nitelenebilir. Bildiğim kadarıyla, Shandro 2001 öncesinde İngiliz dilindeki literatürde bu makalelerin hiçbirine referans yoktur;

bilincin getirilmesi” sorununu ortaya koyuş şeklini “muhteşem” diye övmüş, tezin Menşeviklerce reddedilmesini ise “saçma” diye nitelemişti.⁷

O halde, Lenin’in dışarıdan bilinç tezini –ne kadar utangaç şekilde olursa olsun– reddettiği iddiasını destekleyecek kanıt yoktur; var olan kanıtlar buna karşıdır. Fakat bu tezi ileri sürerken herhangi bir teorik yenilikçi hırs taşımadığı fikri daha yakından ilgilenmeyi hak ediyor. İkinci Kongrede sorunu daha önce ele alan Plehanov’un ardından Lenin, parti programına dair bir tartışma bağlamında dışarıdan bilinç formülasyonuna yönelik eleştirinin, “ekonomizme karşı mücadelenin bir perdesini ... önemli bir teorik sorunun, yani bir ideolojinin oluşumunun ilkeli bir sunumu ile” birbirine karıştırdığını öne sürdü.⁸ 1907’de *Ne Yapmalı?’* ya yeniden dönerken, Lenin, vurgularını şu iddia ile bir çerçeveye oturttu: “*Ne Yapmalı?’* yı şimdi eleştirenlerin temel hatası, bu broşürü, Partimizin gelişiminin belirli ve şimdi çok geride kalmış olan bir döneminin somut tarihsel durumu ile bağlantısı dışında ele almaktır”.⁹ Fakat bu iddia, söz konusu olanın teorik önem taşımadığına dair bir anlam içermiyordu: “O zamanlar tartışma, genel olarak *tüm* Sosyal–Demokrat siyasetin en genel ilkeleri ve temel hedefleri üzerineydi”.¹⁰ Yürürlükte olan ayrım teorik meselelerle salt tesadüfi önem taşıyanlar arasında değil, teorik bir tartışmanın polemik (ve dolayısıyla somut) ve programatik (dolayısıyla genel veya ilkeli) sunumları arasındaydı. Lenin, yine de, *Ne Yapmalı?’* ile *Iskra’nın* tüm editörleri tarafından kabul edilen taslak parti programındaki kendiliğindenlik ile bilinç ilişkisine dair formülasyon arasında ilke olarak herhangi bir fark olması ihtimalini reddetti ve “*Ne Yapmalı?’* da verildiği şekliyle kendi formülasyonlarını, özel ilkeler oluşturan programatik düzeye yükseltme yönünde herhangi bir niyeti” yadsıdı.¹¹ Bu sözlerin amacı salt *ex post facto* [olaydan sonra] olduğunu göstererek Menşevik eleştiriye dair şüphe uyandırmak olduğundan, Lenin’in kendi formülasyonlarının farklılığını önemsizleştirmek için iyi politik nedenleri bulunuyordu. Her ne kadar *Ne Yapmalı?’* da yaptığı uyarıyı hatırlatsa da¹² –ki buna göre salt “görüş ayrılıkları” arasındaki “küçük farklılıklar” belirleyici önem kazanabilirdi¹³– ve Menşevizm ile Ekonomizmi “*proletaryayı pratikte burjuva liberalizmine tabi kılan ... tek ve aynı tarihsel eğilimin farklı biçimleri*”¹⁴ diye nitelese de, Lenin, kendiliğindenlik ve bilinç ile ilgili formülasyon farklılıklarını Bolşevikler ile Menşevikler arasındaki daha sonraki bölünmeye bağlamaya çalışmadı.

karşılaştığım tek referans, Garaudy 1968, s. 80–1’de ek olarak verilen, Lenin 1905r’nin Fransızca tercümesindeki bir dipnottadır.

7 Lenin 1905r, s. 388.

8 RSDLP 1904, s. 168.

9 Lenin 1907c, s. 101.

10 Lenin 1907c, s. 106.

11 Lenin 1907c, s. 107.

12 Lenin 1907c, s. 106.

13 Bkz. Lenin 1902, s. 370.

14 Lenin 1907c, s. 112.

Dolayısıyla Lenin, teorik olarak önemli bir yenilik getirme niyetini reddeder ve böyle yaptığına dair hiçbir farkındalık sergilemez. Kuşkusuz, farkındalığının olmamasından, dışarıdan bilinç tezinin önemli teorik içerimler barındırmadığı sonucu çıkmaz. Lenin'in ima ettiği gibi, Marksist teori her zaman tamamlanmamış ise ve kendi gelişimi içinde daima sınıf mücadelesinde politik pratiğin çelişkilerini, karmaşıklığını ve eşitsizliğini yansıtıyorsa, bir metnin teorik öneminin kendi yazarı için bile şeffaf olduğunu varsaymak makul olmayacaktır. Burada önerilen yorumda, *Ne Yapmalı?*'nin getirdiği yenilik dışarıdan bilinç tezinin herhangi bir özel formülasyonunda değil, Lenin'in argümanı içinde ve onun aracılığıyla ayırt edilebilen farklı bir politik analiz mantığının ortaya çıkmasındadır. Eğer haklıysam, bu mantığın ortaya çıkışı –kendiliğinden işçi sınıfı hareketine ve işçi sınıfı bilincinin birbiriyle çelişen proleter–sosyalist ve burjuva–liberal eğilimlere gelişmesine dair analiziyle birlikte– burjuva demokratik devrimde hegemonya mücadelesinin pratik bir yansımasıdır. Ekonomizmin geniş anlamda “kendiliğindenliği” bir ifadesi şeklinde sunulması –bu, işçi sınıfı hareketinde burjuva hegemonyasının etkisine uyum sağlamaya dönük politik bir eğilimdir, hegemonya mücadelesinin koşullarındaki ve burjuva etkisinin biçimlerindeki değişmelere yanıt olarak kendisini farklı biçimlerde açığa çıkarabilir–, hegemonya mücadelesinin, seyri esnasında oyuncuların önemli stratejik yenilikler yaptıkları bir süreç olduğunu varsayar. Buna uygun olarak da sosyalist bilinç, sadece mücadeleye bağlılık ve bunun devrimci amaçlarına dair bir anlayış şeklinde değil, devrimci siyasi aktörlerin, hegemonya mücadelesinin değişen akımları ortasında kendilerini yönlendirme ve yeniden yönlendirme yeteneği biçiminde de yer alır. Bilinç, Marksist teoriye referansla anlaşılmalıdır; Marksist politik aktörler kendilerini böyle bilinçli şekilde hegemonya mücadelesi içinde konumlandığı ölçüde –burjuva etkisinin kendiliğinden yenilenen eğilimini geçersiz kılabilmek için teşhis koymaya çalışırken, işçi sınıfı hareketinin kendiliğinden sosyalist eğilimini de bilince çıkarmaya çabalarak– bir eylem rehberi olarak teoriye ihtiyaç duyulur; bu teori, sınıf mücadelesi ve hegemonya mücadelesi gibi önceden uyardırmadan değişebilecek bir arazide böyle bir işlevi yerine getirebilmek için geliştirilmek durumundadır. Lenin'in dışarıdan bilinç tezinin yenilikçi önemi ne kadar farklı olursa olsun belirli formülasyonlara değil, Lenin'in argümanının mantığına, politik analizinin ve bir analizden diğerine geçtiği sürecin mantığına bağlı olduğundan, onun düşüncesinde bu yeniliğin kalıcılığı (ve dolayısıyla ağırlığı), belirli ifadelerin yinelenişi veya ortadan kalkışı ile ölçülmemelidir. Hegemonya mücadelesinin politik–stratejik mantığı yansımali ve dolayısıyla –en azından ilke olarak– değişmeye (mutasyona) açık olduğundan, bu daha da fazla böyledir. Sorulması gereken soru, hegemonya mantığının, daha sonraki Leninist teori ve pratikteki –alternatif yorumlarla anlaşılamayan– hareketleri aydınlatıp aydınlatamayacağıdır.

Kaynakça

- Althusser, Louis 1970a, "Contradiction and Overdetermination", *For Marx* içinde, çev: Ben Brewster, New York: Vintage Books. ["Çelişki ve Üstbelirlenim", *Marx İçin*, çev: Işık Ergüden, İstanbul: İthaki, 2002].
- 1970b, "On the Materialist Dialectic", *For Marx* içinde, çev: Ben Brewster, New York: Vintage Books. ["Materyalist Diyalektik Üzerine", *Marx İçin*, çev: Işık Ergüden, İstanbul: İthaki, 2002].
- 1970c, "The Object of *Capital*", Althusser ve Etienne Balibar, *Reading Capital* içinde, London: New Left Books. ["*Kapital*'in Nesnesi", Louis Althusser, *Kapital'i Okumak*, çev: Celal A. Kanat, İstanbul: Belge, 1995].
- 1971a, "Lenin and Philosophy", *Lenin and Philosophy and Other Essays* içinde, London: New Left Books. [*Lenin ve Felsefe*, çev: Bülent Aksoy, Erol Tulpar, Murat Belge, İstanbul: İletişim, 2004].
- 1971b, "Ideology and Ideological State Apparatuses", *Lenin and Philosophy and Other Essays* içinde, London: New Left Books. [*İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev: Yusuf Alp, Mahmut Özışık, İstanbul: İletişim, 2000].
- Anderson, Kevin 1995, *Lenin, Hegel and Western Marxism: A Critical Study*, Urbana: University of Illinois Press. [*Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi*, çev: Ertan Günçiner, İstanbul: Yordam, 2014].
- 2007, "The Rediscovery and Persistence of the Dialectic in Philosophy and World Politics", Budgen, Kouvelakis ve Žižek 2007 içinde. ["Felsefede ve Dünya Siyasetinde Diyalektiğin Yeniden Keşfi ve Sürekliliği", Žižek, Budgen ve Kouvelakis (der.), 2011 içinde].
- Anderson, Perry 1974, *Lineages of the Absolutist State*, London: New Left Books.
- 1976, "The Antinomies of Antonio Gramsci", *New Left Review*, I, 100: 5–78. [*Gramsci: Hegemonya, Doğu/Batı Sorunu ve Strateji*, çev: Tarkan Günersel, İstanbul: Alan, 1988].
- Angel, Pierre 1961, *Eduard Bernstein et l'évolution du socialisme allemande*,

Paris: Didier.

Anweiler, Oscar 1974, *The Soviets: The Russian Workers, Peasants, and Soldiers Councils, 1905–1921*, New York: Pantheon Books. [Rusya'da Sovyetler (1905–1921), çev: Temel Kêşoğlu, İstanbul: Ayrıntı, 1990].

Aristotle 1985, *Nichomachean Ethics*, Indianapolis: Hackett Publishing. [*Nikomakhos'a Etik*, çev: Saffet Babür, Ankara: Ayraç, 1997].

Arnold, Kathleen 2007, "Domestic War: Locke's Concept of Prerogative and Implications for U.S. 'Wars' Today", *Polity*, 39, 1: 1–28.

Ascher, Abraham 1972, *Pavel Axelrod and the Development of Menshevism*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Ascher, Abraham (haz.) 1976, *The Mensheviks in the Russian Revolution*, Ithaca, NY: Cornell University Press. [*Kendi Belgeleriyle Rus Devriminde Menşevikler*, çev: Celal Kanat, İstanbul: Metis, 1992].

Axelrod, P.B. 1898 [1983], "On the Question of the Present Tasks and Tactics of the Russian Social–Democrats", Harding 1983 içinde.

Axelrod, Pavel 1903–4 [1976], "The Unification of Russian Social–Democracy and Its Tasks", Ascher 1976 içinde. ["Rusya Sosyal Demokrasisinin Birleştirilmesi ve Görevleri", Ascher (haz.) 1992 içinde, s. 60–64].

——— 1904 [1976], "The Unification of Russian Social–Democracy and its Tasks", Ascher 1976 içinde. ["Rusya Sosyal Demokrasisinin Birleştirilmesi ve Görevleri", Ascher (haz.) 1992 içinde, s. 60–64].

——— 1905 [1976], "The People's Duma and the Workers' Congress", Ascher 1976 içinde. ["Halkın Duma'sı ve İşçilerin Kongresi", Ascher (haz.) 1992 içinde, s. 78–81].

Bachelard, Gaston 1972, *La Formation de l'esprit scientifique*, Paris: J. Vrin.

Balibar, Etienne 1974a, "La Rectification du 'Manifeste Communist'", *Cinq études du matérialisme historique* içinde, Paris: Maspero.

——— 1974b, "Matérialisme et idéalisme dans l'histoire de la théorie marxiste", *Cinq études du matérialisme historique* içinde, Paris: Maspero.

——— 1976, *Sur la dictature du prolétariat*, Paris: Maspero. [*Proletarya Diktatörlüğü Üzerine*, çev: M.A. Akay, İstanbul: Pencere, 1990].

——— 2007, "The Philosophical Moment in Politics Determined by War: Lenin in 1914–16", Budgen, Kouvelakis ve Žižek 2007 içinde. ["Siyasette Savaşın Belirlediği Felsefi Uğrak: Lenin 1914–16", Žižek, Budgen ve Kouvelakis (der.), 2011 içinde].

Baraka, Amiri 1991, "The Dictatorship of the Proletariat", *The Amiri Baraka/Leroi Jones Reader* içinde, William J. Harris (der.), New York: Thunder's Mouth Press.

- Baron, Samuel H. 1963, *Plekhanov: The Father of Russian Marxism*, Stanford, CA: Stanford University Press.
- 1976, “Le Développement du capitalisme en Russie selon Plekhanov”, Institut Giangiacomo Feltrinelli, *Histoire du marxisme contemporaine*, Tome III içinde, Paris: Union Générale d’Éditions.
- Bartley, Kim ve Donnacha Ó Briain 2003, *The Revolution Will Not Be Televised* [DVD], Galway, Ireland: Power Pictures.
- Bernstein, Eduard 1898 [1961], *Evolutionary Socialism*, New York: Schocken Books. [*Evrimsel Sosyalizm*, çev: B. Alkım Cerit, Evren Bülaycı, İstanbul: Kavram, tarihsiz].
- Besançon, Alain 1981, *The Intellectual Origins of Leninism*, Oxford: Basil Blackwell.
- Bettleheim, Charles 1974, *Les Luttres de classes en U.R.S.S.: première période, 1917–1923*, Paris: Seuil/Maspero.
- Bogdanov, Alexander 1906–24 [1977], *La Science, l’art et la classe ouvrière*, Henri Deluy ve Dominique Lecourt (der.), çev: Blanche Grinbaum, Paris: Maspero.
- Bolsinger, Eckard 2001, *The Autonomy of the Political: Carl Schmitt’s and Lenin’s Political Realism*, Westport, CT: Greenwood Press.
- Bondanella, Peter ve Mark Musa (der.) 1979, *The Portable Machiavelli*, New York: Penguin.
- Boulding, Kenneth E. ve Tapan Mukerjee (der.) 1972, *Economic Imperialism*, Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Brandist, Craig yayınlanacak, *Dimensions of Hegemony*, Leiden, Netherlands: Brill.
- Brecht, Bertolt 1987a, “In Praise of Doubt”, *Poems 1913–1956* içinde, John Willett ve Ralph Manheim (der.), New York: Routledge.
- 1987b, “The Truth Unites”, *Poems, 1913–1956* içinde, John Willett ve Ralph Manheim (der.), New York: Routledge.
- Buci–Glucksmann, Christine 1975, *Gramsci et l’état: pour une théorie matérialiste de la philosophie*, Paris: Fayard.
- Budgen, Sebastian, Stathis Kouvelakis ve Slavoj Žižek (der.) 2007, *Lenin Reloaded: Toward a Politics of Truth*, Durham, NC: Duke University Press. [Slavoj Žižek, Sebastien Budgen, Stathis Kouvelakis (der.), *Yeniden Lenin*, çev: Cumhur Atay, İstanbul: Otonom, 2011].
- Bukharin, Nicolai 1916 [1972], “The Imperialist Robber State”, Lenin 1917a içinde.

- 1920 [1971], *Economics of the Transformation Period (With Lenin's Critical Remarks)*, New York: Bergman. [Dönüşüm Döneminin Ekonomisi (Lenin'in Eleştirel Notlarıyla), çev: Ergun Adaklı, İstanbul: Pencere, 1989].
- Bunyan, James and H.H. Fisher (der.) 1961, *The Bolsheviki Revolution, 1917–1918: Documents and Materials*, Stanford, CA: Stanford University Press.
- Butler, Judith, Ernesto Laclau ve Slavoj Žižek 2000, *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*, London: Verso. [Olumsallık, Hegemonya, Evrensellik, çev: Ahmet Fethi Yıldırım, İstanbul: Hil, 2009].
- Carlo, Antonio 1973, "Lenin on the Party", *Telos*, 17, 2–40.
- Carr, E.H. 1970, *Socialism in One Country*, Volume 1, Harmondsworth: Penguin Books.
- Cerroni, Umberto 1978, "Democracy and Socialism", *Economy and Society*, 7, 3: 241–83.
- Chernyshevskii, Nikolai 1961, *What Is to Be Done?*, New York: Random House. [Nikolay Çernişevskiy, *Nasıl Yapmalı?*, çev: Mazlum Beyhan, İstanbul: Evrensel, 2010, iki cilt].
- Claudin, Fernando 1977, "Democracy and Dictatorship in Lenin and Kautsky", *New Left Review*, I, 106: 59–78.
- Claudin–Urondo, Carmen 1975, *Lénine et la révolution culturelle*, Paris: Mouton.
- Cliff, Tony 1975, *Lenin: Building the Party*, London: Pluto Press. [Lenin I (1893–1914): Partinin İnşası, çev: Tarık Kaya, İstanbul: Z Yayınları, 2002].
- Cohen, Stephen F. 1975, *Bukharin and the Bolsheviki Revolution*, New York: Random House. [Buharin ve Bolşevik Devrimi, 1. cilt, çev: Neşet Kocabıyıköğlu, İstanbul: Kavram, 1991; 2. cilt, çev: Ayşe Günaysu, 1992]
- Colletti, Lucio 1972a, "Bernstein and the Marxism of the Second International", *From Rousseau to Lenin: Studies in Ideology and Society* içinde, London: New Left Books.
- 1972b, "Lenin's State and Revolution", *From Rousseau to Lenin: Studies in Ideology and Society* içinde, London: New Left Books.
- Conquest, Robert 1972, *Lenin*, London: Fontana/Collins.
- Constant, Benjamin 1797 [1988], "Des effets de la Terreur", *De la force du gouvernement actuel de la France et de la nécessité de s'y rallier. Des reactions politiques. Des effets de la Terreur* içinde, Paris: Flammarion.
- Corrigan, Philip, Harvie Ramsay ve Derek Sayer 1978, *Socialist Construction and Marxist Theory: Bolshevism and Its Critique*, New York: Monthly Review.

- Crouch, Colin 1982, *Trade Unions: The Logic of Collective Action*, London: Fontana.
- Dan, Theodore 1970, *The Origins of Bolshevism*, New York: Schocken Books.
- Day, Richard B. ve Daniel Gaido (der.), 2011, *Witnesses to Permanent Revolution: The Documentary Record*, Chicago: Haymarket Books.
- Deutscher, Isaac (der.) 1964, *The Age of Permanent Revolution: A Trotsky Anthology*, New York: Dell.
- Diderot, Denis 1782 [1983], *Le Neveu de Rameau*, Paris: Flammarion. [*Rameau'nun Yeğeni*, çev: Adnan Cemgil, İstanbul: Engin, 2008].
- Donald, Moira 1993, *Marxism and Revolution: Karl Kautsky and the Russian Marxists, 1900–1924*, New Haven, CT: Yale University Press.
- Draper, Hal 1996, *War and Revolution: Lenin and the Myth of Revolutionary Defeatism*, Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press.
- Duggett, Michael 1975, “Marx on Peasants”, *Journal of Peasant Studies*, 2, 2: 159–82.
- Dunayevskaya, Raya 1971, *Marxism and Freedom: From 1776 to the Present*, London: Pluto Press.
- Elbaum, Max ve Robert Seltzer 2004, *The Labour Aristocracy: The Material Basis for Opportunism in the Labour Movement*, Chippendale, New South Wales: Resistance Books.
- Elster, Jon 1983, *Sour Grapes: Studies in the Subversion of Rationality*, Cambridge: Cambridge University Press. [*Ekşi Üzümler*, çev: Barış Cezar, İstanbul: Metis, 2008].
- Evans, Richard J. 1979, “‘Red Wednesday’ in Hamburg: Social Democrats, Police and Lumpenproletariat in the Suffrage Disturbance of 17 January 1906”, *Social History*, 4, 1: 1–31.
- Fieldhouse, D.K. 1972, “‘Imperialism’: An Historiographical Revision”, Boulding ve Mukerjee 1972 içinde.
- Foster, John 1975, *Class Struggle and the Industrial Revolution*, London: Methuen.
- Frankel, Jonathan 1963, “Economism: A Heresy Exploited”, *Slavic Review*, 2: 263–84.
- 1969a, “Lenin’s Doctrinal Revolution of April 1917”, *Journal of Contemporary History*, 4, 2: 117–42.
- 1969b, “Introduction”, Frankel (der.) 1969, *Vladimir Akimov on the Dilemmas of Russian Marxism* içinde, Cambridge: Cambridge University Press.
- 1972, “Voluntarism, Maximalism, and the Group for the Emancipation of

- Labor (1883–1892)”, Rabinowitch vd. (der.) 1972 içinde.
- Frankel, Jonathan (ed.), 1969, *Vladimir Akimov on the Dilemmas of Russian Marxism, 1895–1903*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Galai, Shmuel 1973, *The Liberation Movement in Russia, 1900–1905*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Garaudy, Roger 1968, *Lénine*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Garver, Eugene 1987, *Machiavelli and the History of Prudence*, Madison: University of Wisconsin Press.
- Gay, Peter 1952, *The Dilemma of Democratic Socialism*, New York: Columbia University Press.
- Geary, Richard J. 1976, “Défense et déformation du marxisme chez Kautsky”, Institut Giangiacomo Feltrinelli, *Histoire du marxisme contemporaine I* içinde, Paris: Union générale d’éditions.
- Geras, Norman 1976, *The Legacy of Rosa Luxemburg*, London: New Left Books.
- 1990, *Discourses of Extremity*, London: Verso.
- Getzler, Israel 1967, *Martov: A Political Biography of a Russian Social-Democrat*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Goldman, Lucien 1970, *Marxisme et sciences humaines*, Paris: Gallimard.
- Goode, Patrick (der.) 1983, *Karl Kautsky: Selected Political Writings*, London: Macmillan. [Seçilmiş Politik Yazılar, çev: Celal A. Kanat, İstanbul: Kavram, 1990].
- Gorky, Maxim 1923 [1979], *My Universities*, Harmondsworth: Penguin Books. [Benim Üniversitelerim, çev: Ergin Altay, İstanbul: Can, 2014].
- Gramsci, Antonio 1926 [1978], “Some Aspects of the Southern Question”, *Selections from Political Writings, 1921–26* içinde, London: Lawrence and Wishart.
- 1929–35 [1971], “Prison Notebooks”, Hoare ve Nowell-Smith 1971 içinde. [Hapishane Defterleri, çev: Kenan Somer, Ankara: Onur, 1986].
- Gruppi, Luciano 1978, “Lénine et la théorie du parti révolutionnaire de la classe ouvrière”, *Histoire du marxisme contemporaine IV* içinde, Fondazione Giangiacomo Feltrinelli, Paris: Union Générale d’Éditions.
- Haberkern, E. 1998–9, “What Have They Done to *What Is to Be Done?*”, *Science & Society*, 62, 4: 568–73.
- Habermas, Jürgen 1984, *The Theory of Communicative Action*, Volume 1, Boston: Beacon Press. [İletişimsel Eylem Kuramı, çev: Mustafa Tüzel, İstanbul: Kabalcı, 2001].
- Haimson, Leopold H. 1955, *The Russian Marxists and the Origins of Bolshevism*,

- Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hamilton, Alexander, James Madison ve John Jay 1787–8 [2003], *The Federalist Papers*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hammond, Thomas Taylor 1957, *Lenin on Trade Unions and Revolution, 1893–1917*, New York: Columbia University Press.
- Harcave, Sidney 1965, *First Blood: The Russian Revolution of 1905*, London: Bodley Head.
- Harding, Neil 1975, “Lenin’s Early Writings – The Problem of Context”, *Political Studies*, 24, 4: 442–58.
- 1977, *Lenin’s Political Thought: Theory and Practice in the Democratic Revolution*, London: Macmillan.
- 1981, *Lenin’s Political Thought: Theory and Practice in the Socialist Revolution*, London: Macmillan.
- 1996, *Leninism*, London: Macmillan.
- Harding, Neil (der.) 1983, *Marxism in Russia: Key Documents 1879–1906*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hardt, Michael ve Antonio Negri 2000, *Empire*, Cambridge, MA: Harvard University Press. [*İmparatorluk*, çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı, 2003].
- 2004, *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*, New York: Penguin. [*Çokluk*, çev: Barış Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı, 2004].
- 2009, *Commonwealth*, Cambridge, MA: Harvard University Press. [*Ortak Zenginlik*, çev: Efla Barış Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı, 2011].
- Hegel, G.W.F. 1832 [1989], *Science of Logic*, Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press. [*Mantık Bilimi*, çev: Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea, 2014].
- Hilferding, Rudolf 1910 [1981], *Finance Capital*, London: Routledge & Kegan Paul. [*Finans Kapital*, çev: Yılmaz Öner, İstanbul: Belge, 1995].
- Hill, Christopher 1971, *Lenin and the Russian Revolution*, Harmondsworth: Penguin. [*Lenin ve Rus Devrimi*, çev: Aziz Erinc, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 1994].
- Hillel–Rubin, David 1977, *Marxism and Materialism: A Study in Marxist Theory of Knowledge*, Sussex: Harvester Press. [*Marksizm ve Materyalizm*, çev: Kudret Emiroğlu, İstanbul: Verso, 1988].
- Hirschman, Albert O. 1991, *The Rhetoric of Reaction: Perversity, Futility, Jeopardy*, Cambridge, MA: Harvard University Press. [*Gericiliğin Retoriği*, çev: Yavuz Alogan, İstanbul: İletişim, 2013].
- Hoare, Quintin ve Geoffrey Nowell–Smith (der.) 1971, *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, New York: International Publishers.

- Hobson, J.A. 1902 [1965], *Imperialism: A Study*, Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Hourwich, Isaac 1912, *Immigration and Labor*, New York: G.P. Putnam's Sons.
- Hyman, Richard 1971, *Marxism and the Sociology of Trade Unionism*, London: Pluto Press.
- Joll, James 1955, *The Second International, 1889–1914*, London: Weidenfield and Nicolson. [III. Enternasyonal, çev: Kudret Emiroğlu, İstanbul: Belge, 2002].
- Jones, Gareth Steadman 1975, "Class Struggle and the Industrial Revolution", *New Left Review*, I, 90: 35–69.
- Kautsky, Karl 1883 [1936], *The Economic Doctrines of Karl Marx*, London: N. C.L.C. Publishing Society.
- 1888 [1927], *Thomas More and His Utopia*, London: A. & C. Black. [*Thomas More ve Ütopyası*, çev: Oğuz Özügöl, İstanbul: Pencere, 2006].
- 1892 [1971], *The Class Struggle*, New York: W.W. Norton.
- 1895 [1966], *Communism in Central Europe in the Time of the Reformation*, New York: Augustus M. Kelley Publishers.
- 1898 [1900], *La Question agraire: étude sur les tendances de l'agriculture moderne*, Paris: Giard & Brière.
- 1901–2, "Die Revision des Programms der sozialdemokratie in Oesterreich", *Die Neue Zeit*, XX Jahrgang, I Band, Nr. 3: 68–82.
- 1902 [1916], *The Social Revolution*, Chicago: Charles H. Kerr.
- 1905a [2011], "The Consequences of the Japanese Victory and Social-Democracy", Day ve Gaido 2011 içinde.
- 1905b [2011], "Old and New Revolution", Day ve Gaido 2011 içinde.
- 1906a [2011], "The American Worker", Day ve Gaido 2011 içinde.
- 1906b [1907], *Ethics and the Materialist Conception of History*, Chicago: Charles H. Kerr.
- 1906c [2011], "The Driving Forces of the Russian Revolution and Its Prospects", Day ve Gaido 2011 içinde.
- 1908a [1925], *Foundations of Christianity*, London: Orbach and Chambers.
- 1908b [1977], *Les Trois sources du marxisme*, Paris: Spartacus.
- 1909 [1996], *The Road to Power: Political Reflections on Growing into the Revolution*, Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press. [*İktidara Giden Yol*, çev: Özlem Altıok, İstanbul: Yazılama, 2015].
- 1914 [1983], "Accumulation and Imperialism", Goode 1983 içinde, s.

82–9.

——— 1915 [1983], “The Social–Democracy in Wartime”, Goode 1983 içinde, s. 93–6.

——— 1918 [1964], *The Dictatorship of the Proletariat*, Ann Arbor: University of Michigan Press.

Keep, J.H.L. 1963, *The Rise of Social–Democracy in Russia*, Oxford: Oxford University Press.

Kemp, Tom 1967, *Theories of Imperialism*, London: Dennis Dobson.

Kingston–Mann, Esther 1979, “Problems of Order and Revolution: Lenin and the Peasant Question in March and April, 1917”, *Russian History/Histoire Russe*, 6, 1: 39–56.

Kolakowski, Leszek 1978, *Main Currents of Marxism: The Golden Age*, Volume 2, Oxford: Clarendon Press.

Korsch, Karl 1929 [1973], *L’Anti–Kautsky*, Paris: Editions champ libre.

Kouvelakis, Stathis 2007, “Lenin as Reader of Hegel”, Budgen, Kouvelakis ve Žižek 2007 içinde. [“Hegel Okuru Olarak Lenin: Lenin’in Hegel’in Mantık Bilimi Üzerine Defterlerinin Bir Okuması İçin Hipotezler”, Slavoj Žižek, Sebastien Budgen, Stathis Kouvelakis (der.), *Yeniden Lenin*, çev: Cumhur Atay, İstanbul: Otonom, 2011].

Krupskaya, Nadezhda 1930, *Memories of Lenin*, London: Martin Lawrence. [*Lenin’den Anılar*, 1.cilt, çev: Mehmet Şimşek, Ankara: Odak, 1975; 2. cilt, çev: A.B., 1974; 3. cilt, çev: Mehmet Şimşek, tarihsiz].

Kuskova, E.D. 1899 [1983], “Credo”, Harding 1983 içinde.

Laclau, Ernesto 2005, *On Populist Reason*, London and New York: Verso. [*Popülist Akıl Üzerine*, çev: Nur Betül Çelik, Ankara: Epos, 2007].

Laclau, Ernesto ve Chantal Mouffe 1985, *Hegemony and Socialist Strategy*, London: Verso. [*Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, çev: Ahmet Kardam, İstanbul: İletişim, 2012].

Lane, David 1969, *The Roots of Russian Communism*, Assen, Netherlands: Van Gorcum.

Larsson, Reidar 1970, *Theories of Revolution from Marx to the First Russian Revolution*, Stockholm: Almqvist and Wiksell.

Lecourt, Dominique 1973, *Une Crise et son enjeu: essai sur la position de Lénine en philosophie*, Paris: Maspero.

Lefebvre, Henri 1957, *La Pensée de Lénine*, Paris: Bordas. [*V.İ. Lenin: Hayatı ve Filozofik, Ekonomik, Politik Düşüncesi*, çev: Rasih Nuri İleri, İstanbul: Anadolu, 1975].

- Lenin, Vladimir 1894a [1960], "What the 'Friends of the People' Are and How They Fight the Social-Democrats", *Collected Works*, Volume 1 içinde, Moscow: Progress Publishers. ["*Halkın Dostları*" Kimlerdir? ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Mücadele Ederler?, çev: İsmail Yarkin, İstanbul: İnter, 1996].
- 1894b [1960], "The Economic Content of Narodism and the Criticism of It in Mr. Struve's Book", *Collected Works*, Volume 1 içinde, Moscow: Progress Publishers. ["Narodnizmin Ekonomik İçeriği ve Onun Bay Struve'nin Kitabındaki Eleştirisi", *Seçme Eserler Cilt 1*, çev: Saliha N. Kaya, İstanbul: İnter, 1993].
- 1895-6 [1960], "Draft and Explanation of a Programme for the Social-Democratic Party", *Collected Works*, Volume 2 içinde, Moscow: Progress Publishers. ["Sosyal-Demokrat Parti'nin Açıklamalarıyla Birlikte Bir Program Taslağı", *Seçme Eserler Cilt 1*, çev: Saliha N. Kaya, İstanbul: İnter, 1993].
- 1899a [1960], "The Development of Capitalism in Russia", *Collected Works*, Volume 3 içinde, Moscow: Progress Publishers. [*Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*, çev: Seyhan Erdoğan, Ankara: Sol, 1975].
- 1899b [1960], "Review of Karl Kautsky, Die Agrarfrage", *Collected Works*, Volume 4 içinde, Moscow: Progress Publishers, 94-9.
- 1899c [1960], "A Protest by Russian Social-Democrats", *Collected Works*, Volume 4 içinde, Moscow: Progress Publishers. ["Rus Sosyal-Demokratlarının Bir Protestosu", *Seçme Eserler Cilt 1*, çev: Saliha N. Kaya, İstanbul: İnter, 1993].
- 1899d [1960], "A Draft Programme of Our Party", *Collected Works*, Volume 4 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1899e [1960], "A Retrograde Trend in Russian Social-Democracy", *Collected Works*, Volume 4 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1900 [1960], "Declaration of the Editorial Board of *Iskra*", *Collected Works*, Volume 4 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1901a [1960], "The Workers' Party and the Peasantry", *Collected Works*, Volume 4 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1901b [1961], "The Persecutors of the *Zemstvo* and the Hannibals of Liberalism", *Collected Works*, Volume 5 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1901c [1961], "A Talk with Defenders of Economism", *Collected Works*, Volume 5 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1902 [1961], "What Is to Be Done?", *Collected Works*, Volume 5 içinde, Moscow: Progress Publishers. [*Ne Yapmalı?*, çev: Muzaffer Erdost, Ankara:

Sol, 1998].

- 1903a [1961], “Reply to Criticism of Our Draft Programme”, *Collected Works*, Volume 6 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1903b [1961], “An Unsubmitted Statement”, *Collected Works*, Volume 7 içinde, Moscow: Foreign Languages Publishing House.
- 1903c [1961], “Letter to *Iskra*”, *Collected Works*, Volume 7 içinde, Moscow: Foreign Languages Publishing House.
- 1904a [1961], “One Step Forward, Two Steps Back”, *Collected Works*, Volume 7 içinde, Moscow: Foreign Languages Publishing House. [*Bir Adım İleri, İki Adım Geri*, çev: Yurdakul Fincancı, Ankara: Sol, 1997].
- 1904b [1961], “One Step Forward, Two Steps Back: Reply by N. Lenin to Rosa Luxemburg”, *Collected Works*, Volume 7 içinde, Moscow: Foreign Languages Publishing House.
- 1904c [1961], “The *Zemstvo* Campaign and *Iskra*’s Plan”, *Collected Works*, Volume 7 içinde, Moscow: Foreign Languages Publishing House.
- 1905a [1962], “The Beginning of the Revolution in Russia”, *Collected Works*, Volume 8 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“Rusya’da Devrimin Başlangıcı”, *Seçme Eserler Cilt 3*, çev: Saliha N. Kaya, İstanbul: İnter, 1994].
- 1905b [1962], “Revolutionary Days”, *Collected Works*, Volume 8 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1905c [1962], “Two Tactics”, *Collected Works*, Volume 8 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“İki Taktik”, *Seçme Eserler Cilt 3*, çev: Saliha N. Kaya, İstanbul: İnter, 1994].
- 1905d [1962], “Should We Organise the Revolution?”, *Collected Works*, Volume 8 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1905e [1962], “New Tasks and New Forces”, *Collected Works*, Volume 8 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“Yeni Görevler ve Yeni Güçler”, *Seçme Eserler Cilt 3*, çev: Saliha N. Kaya, İstanbul: İnter, 1994].
- 1905f [1962], “*Osvobozhdeniye*—ists and New—*Iskrists*, Monarchists and Girondists”, *Collected Works*, Volume 8 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1905g [1962], “The Proletariat and the Bourgeois Democrats”, *Collected Works*, Volume 8 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1905h [1962], “The Proletariat and the Peasantry”, *Collected Works*, Volume 8 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1905i [1962], “On Our Agrarian Programme”, *Collected Works*, Volume 8 içinde, Moscow: Progress Publishers.

- 1905j [1962], “Social–Democracy and the Provisional Revolutionary Government”, *Collected Works*, Volume 8 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1905k [1962], “The Agrarian Programme of the Liberals”, *Collected Works*, Volume 8 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1905l [1962], “A New Revolutionary Workers’ Association”, *Collected Works*, Volume 8 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1905m [1962], “Two Tactics of Social–Democracy in the Democratic Revolution”, *Collected Works*, Volume 9 içinde, Moscow: Progress Publishers. [*Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*, çev: Muzaffer İlhan Erdost, Ankara: Sol, 2007].
- 1905n [1962], “Revolution Teaches”, *Collected Works*, Volume 9 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1905o [1962], “In the Wake of the Monarchist Bourgeoisie or in the Van of the Revolutionary Proletariat and Peasantry?”, *Collected Works*, Volume 9 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1905p [1962], “A Most Lucid Exposition of a Most Confused Plan”, *Collected Works*, Volume 9 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1905q [1962], “Socialism and the Peasantry”, *Collected Works*, Volume 9 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1905r [1962], “The Struggle of the Proletariat”, *Collected Works*, Volume 9 içinde, Moscow: Foreign Languages Publishing House.
- 1905s [1962], “The First Victory of the Revolution”, *Collected Works*, Volume 9 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1905t [1962], “Petty–Bourgeois and Proletarian Socialism”, *Collected Works*, Volume 9 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1905u [1977], “Insertions for V. Kalinin’s Article ‘The Peasant Congress’”, *Collected Works*, Volume 41 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1905v [1962], “Our Tasks and the Soviet of Workers’ Deputies”, *Collected Works*, Volume 10 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1905w [1962], “The Reorganisation of the Party”, *Collected Works*, Volume 10 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“Parti’nin Reorganizasyonu Üzerine”, *Seçme Eserler Cilt 3*, çev: Saliha N. Kaya, İstanbul: İnter, 1994].
- 1905x [1962], “Learn From the Enemy”, *Collected Works*, Volume 10 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1905y [1962], “Socialism and Anarchism”, *Collected Works*, Volume 10 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“Sosyalizm ve Anarşizm”, *Seçme Eserler Cilt 3*, çev: Saliha N. Kaya, İstanbul: İnter, 1994].

- 1905z [1962], “The Socialist Party and Non-Party Revolutionism”, *Collected Works*, Volume 10 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1906a [1962], “A Tactical Platform for the Unity Congress of the RSDLP”, *Collected Works*, Volume 10 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1906b [1962], “Revision of the Agrarian Programme of the Workers’ Party”, *Collected Works*, Volume 10 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1906c [1962], “The Victory of the Cadets and the Tasks of the Workers’ Party”, *Collected Works*, Volume 10 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1906d [1962], “Speech in Reply to the Debate on the Agrarian Question”, *Collected Works*, Volume 10 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1906e [1962], “Report on the Unity Congress of the RSDLP”, *Collected Works*, Volume 10 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1906f [1962], “Guerrilla Warfare”, *Collected Works*, Volume 11 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1906g [1962], “Preface to the Russian Translation of K. Kautsky’s Pamphlet: *The Driving Forces and Prospects of the Russian Revolution*”, *Collected Works*, Volume 11 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1907a [1962], “The International Socialist Congress in Stuttgart”, *Collected Works*, Volume 13 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1907b [1962], “The International Socialist Congress in Stuttgart”, *Collected Works*, Volume 13 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1907c [1962], “Preface to the Collection *Twelve Years*”, *Collected Works*, Volume 13 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1907d [1962], “The Agrarian Programme of Social-Democracy in the First Russian Revolution, 1905–1907”, *Collected Works*, Volume 13 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1908 [1963], “Materialism and Empirio-Criticism”, *Collected Works*, Volume 14 içinde, Moscow: Progress Publishers. [*Materyalizm ve Ampir-yokritisizm*, çev: Sevim Belli, Ankara: Sol, tarihsiz].
- 1909a [1963], “The Aim of the Proletarian Struggle in Our Revolution”, *Collected Works*, Volume 15 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1909b [1963], “The ‘Leftward Swing’ of the Bourgeoisie and the Tasks of the Proletariat”, *Collected Works*, Volume 15 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1911 [1963], “Old and New”, *Collected Works*, Volume 17 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1911–12 [1963], “Fundamental Problems of the Election Campaign”,

Collected Works, Volume 17 içinde, Moscow: Progress Publishers.

- 1912a [1963], “A Talk on ‘Cadet–Eating’”, *Collected Works*, Volume 18 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1912b [1963], “Two Utopias”, *Collected Works*, Volume 18 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1914 [1964], “Dead Chauvinism and Living Socialism”, *Collected Works*, Volume 21 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1915a [1964], “Under a False Flag”, *Collected Works*, Volume 21 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1915b [1964], “The Collapse of the Second International”, *Collected Works*, Volume 21 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“II. Enternasyonal’in Çöküşü”, *Seçme Eserler Cilt 5*, İstanbul: İnter, 1995].
- 1915c [1964], “The Defeat of One’s Own Government in the Imperialist War”, *Collected Works*, Volume 21 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1915d [1964], “Socialism and War”, *Collected Works*, Volume 21 içinde, Moscow: Progress Publishers. [*Sosyalizm ve Savaş*, çev: Evrensel Basım Yayın Çeviri Grubu, İstanbul: Evrensel, 2008].
- 1915e [1963], “On the Question of Dialectics”, *Collected Works*, Volume 38 içinde, Moscow: Foreign Languages Publishing House. [“Diyalektik Sorunu Üzerine”, *Felsefe Defterleri* içinde, çev: Atilla Tokatlı, İstanbul: Sosyal, 1976].
- 1915–16 [1976], “Notebooks on Imperialism”, *Collected Works*, Volume 39 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1916a [1964], “Opportunism, and the Collapse of the Second International”, *Collected Works*, Volume 21 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“Oportünizm ve II. Enternasyonal’in Çöküşü”, *Sosyalizm ve Savaş* içinde, çev: Evrensel Basım Yayın Çeviri Grubu, İstanbul: Evrensel, 2008].
- 1916b [1964], “Imperialism, the Highest Stage of Capitalism”, *Collected Works*, Volume 22 içinde, Moscow: Progress Publishers. [*Emperyalizm*, çev: Cemal Süreya, Ankara: Sol, 2009].
- 1916c [1964], “The Discussion of Self–Determination Summed Up” *Collected Works*, Volume 22 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı Üzerine Bir Tartışmanın Özeti”, *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı* içinde, çev: Muzaffer Ardos, Ankara: Sol, 1977].
- 1916d [1964], “The Nascent Trend of Imperialist Economism”, *Collected Works*, Volume 23 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“Gelişen Emperyalist Ekonomizm Eğilimi”, *Emperyalist Ekonomizm* içinde, çev: Yurdakul Fincancı, Ankara: Sol, 2008].

- 1916e [1964], “A Caricature of Marxism and Imperialist Economism,” *Collected Works*, Volume 23 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“Marksizmin Bir Karikatürü ve Emperyalist Ekonomizm”, *Emperyalist Ekonomizm* içinde, çev: Yurdakul Fincancı, Ankara: Sol, 2008].
- 1916f [1964], “The Youth International”, *Collected Works*, Volume 23 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1916g [1969], “To G.Y. Zinoviev”, *Collected Works*, Volume 43 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1917a [1972], *Marxism on the State: Preparatory Material for the Book “State and Revolution”*, Moscow: Progress Publishers.
- 1917b [1964], “Letters from Afar”, *Collected Works*, Volume 23 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“Uzaktan Mektuplar”, *Seçme Eserler Cilt 6*, çev: Saliha N. Kaya, İstanbul: İnter, 1995].
- 1917c [1971], “Report at a Meeting of Bolshevik Delegates to the All-Russia Conference of Workers’ and Soldiers’ Deputies, April 4, 1917”, *Collected Works*, Volume 36 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1917d [1964], “The Tasks of the Proletariat in the Present Revolution”, *Collected Works*, Volume 24 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“Bugünkü Devrimde Proletaryanın Görevleri Üzerine (Tezler)”, *Seçme Eserler Cilt 6*, çev: Saliha N. Kaya, İstanbul: İnter, 1995].
- 1917e [1964], “Letters on Tactics”, *Collected Works*, Volume 24 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“Taktik Üzerine Mektuplar”, *Seçme Eserler Cilt 6*, çev: Saliha N. Kaya, İstanbul: İnter, 1995].
- 1917f [1964], “The Tasks of the Proletariat in Our Revolution: Draft Platform for the Proletarian Party”, *Collected Works*, Volume 24 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“Devrimimizde Proletaryanın Görevleri (Proletarya Partisinin Bir Platform Taslağı)”, *Seçme Eserler Cilt 6*, çev: Saliha N. Kaya, İstanbul: İnter, 1995].
- 1917g [1964], “Petrograd City Conference of the RSDLP (Bolsheviks)”, *Collected Works*, Volume 24 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1917h [1964], “Seventh All-Russia Conference of the RSDLP (B)”, *Collected Works*, Volume 24 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1917i [1964], “The State and Revolution: The Marxist Theory of the State and the Tasks of the Proletariat in the Revolution”, *Collected Works*, Volume 25 içinde, Moscow: Progress Publishers. [Devlet ve Devrim, çev: Mehmet Kaya, İstanbul: Emek, 1976].
- 1917j [1964], “The Crisis Has Matured”, *Collected Works*, Volume 26 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“Kriz Olgunlaşmıştır”, *Seçme Eserler*

Cilt 6, çev: Saliha N. Kaya, İstanbul: İnter, 1995].

- 1917k [1964], “Can the Bolsheviks Retain State Power?”, *Collected Works*, Volume 26 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“Bolşevikler Devlet İktidarını Koruyabilecekler mi”, *Seçme Eserler Cilt 6*, çev: Saliha N. Kaya, İstanbul: İnter, 1995].
- 1917l [1964], “Theses on the Constituent Assembly”, *Collected Works*, Volume 26 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“Kurucu Meclis Üzerine Tezler”, *Seçme Eserler Cilt 6*, çev: Saliha N. Kaya, İstanbul: İnter, 1995].
- 1917m [1964], “How To Organize Competition”, *Collected Works*, Volume 26 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“Rekabeti Nasıl Örgütlemeli?”, *Devrim Yazıları – 3: Sosyalizme Geçiş Döneminde Ekonomi* içinde, çev: Ferit Burak Aydar, İstanbul: Agora, 2010].
- 1918a [1971] “Original Version of the Article ‘Immediate Tasks of the Soviet Government’, Chapters IV–X”, *Collected Works*, Volume 42 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1918b [1965] “Original Version of the Article ‘Immediate Tasks of the Soviet Government’, Chapters X–XIII”, *Collected Works*, Volume 27 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1918c [1965] “The Immediate Tasks of the Soviet Government”, *Collected Works*, Volume 27 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“Mevcut Durum ve Sovyet İktidarının Acil Görevleri”, *Devrim Yazıları – 2: Bolşevikler ve Proletarya Diktatörlüğü* içinde, çev: Ferit Burak Aydar, İstanbul: Agora, 2010].
- 1918d [1965] “‘Left–Wing’ Childishness and the Petty–Bourgeois Mentality”, *Collected Works*, Volume 27 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“‘Sol’ Çocukluk ve Küçük–Burjuvalık Üzerine”, *Seçme Eserler Cilt 6*, çev: Süheyla Kaya, İstanbul: İnter, 1996].
- 1918e [1965] “The Proletarian Revolution and the Renegade Kautsky”, *Collected Works*, Volume 28 içinde, Moscow: Progress Publishers. [*Proleter Devrim ve Dönek Kautsky*, çev: Süheyla Kaya, İsmail Yarkın, İstanbul: İnter, 1996].
- 1920a [1965], “Left–Wing Communism, an Infantile Disorder”, *Collected Works*, Volume 31 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“Sol” Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı, çev: Muzaffer Erdost, Ankara: Sol, 2008].
- 1920b [1966], “Kommunismus”, *Collected Works*, Volume 31 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1920c [1966], “Speech on the Role of the Communist Party”, *Collected Works*, Volume 31 içinde, Moscow: Progress Publishers.

- 1920d [1966], “On Proletarian Culture”, *Collected Works*, Volume 31 içinde, Moscow: Progress Publishers. [“Proleter Kültür Üzerine”, *Seçme Eserler Cilt 9*, çev: Süheyla Kaya, İstanbul: İnter, 1997].
- 1922–3 [1966], “Letter to the Congress”, *Collected Works*, Volume 36 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1923 [1965], “Our Revolution”, *Collected Works*, Volume 33 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- Lester, Jeremy 2000, *The Dialogue of Negation: Debates on Hegemony in Russia and the West*, London: Pluto Press.
- Lichtheim, George 1967, *Marxism: A Historical and Critical Study*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Lidtko, Vernon L. 1966, *The Outlawed Party: Social–Democracy in Imperial Germany, 1878–1890*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Liebman, Marcel 1970, “Lenin in 1905: A Revolution That Shook a Doctrine”, *Monthly Review*, 21, 11: 57–75.
- 1975, *Leninism under Lenin*, London: Jonathan Cape. [*Lenin Döneminde Leninizm*, çev: Osman Akinhay, İstanbul: Belge, 1. cilt, 1990; 2. cilt, 1992].
- Lih, Lars T. 2006, *Lenin Rediscovered: “What Is to Be Done?” in Context*, Leiden, Netherlands: Brill. [*Lenin’i Yeniden Keşfetmek*, çev: Melih Pekdemir, İstanbul: Ayrıntı, 2018].
- 2011, “Lenin, Kautsky and the New Era of Revolutions”, *Weekly Worker*, December 22.
- Linhardt, Robert 1976, *Lénine, les paysans, Taylor: essai d’analyse matérialiste historique de la naissance du système productif soviétique*, Paris: Éditions du Seuil.
- 1978, *L’Établi*, Paris: Éditions de Minuit.
- Locke, John 1690 [1980], *Second Treatise of Government*, Indianapolis: Hackett Publishing. [*Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, çev: Fahri Bakırcı, Ankara: Ebabil, 2012].
- Looker, Robert (der.) 1974, *Rosa Luxemburg: Selected Writings*, New York: Grove Press.
- Löwy, Michael 1976, “From the ‘Logic’ of Hegel to the Finland Station in Petrograd”, *Critique*, 6, 1: 5–15. [“Hegel’in Büyük Mantığından Petrograd Finlandiya İstasyonuna”, çev: Gülnur Savran, *Devrimci Marksizm*, sayı 21–22, Kış 2015].
- Lukács, George 1922 [1971], *History and Class Consciousness*, Cambridge, MA: MIT Press. [*Tarih ve Sınıf Bilinci*, çev: Yılmaz Öner, İstanbul: Belge, 1998].

- 1924 [1970], *Lenin: A Study on the Unity of His Thought*, Cambridge, MA: MIT Press. [*Lenin'in Düşüncesi*, çev: Ragıp Zarakolu, İstanbul: Belge, 1998].
- Luxemburg, Rosa 1900 [1970], "Social Reform or Revolution", Waters 1970 içinde. [*Sosyal Reform mu, Devrim mi?*, çev: Nihal Yılmaz, İstanbul: Belge, 1993].
- 1903 [1970], "Stagnation and Progress in Marxism", Waters 1970 içinde.
- 1904 [1970], "Organizational Questions of Russian Social-Democracy", Waters 1970 içinde. ["Rus Sosyal-Demokrasisi'nin Örgütsel Sorunları", Peter Hudis, Kevin B. Anderson (haz.), *Rosa Luxemburg Kitabı* içinde, çev: Tunç Tayanç, Ankara: Dipnot, 2010].
- 1905 [2011], "The Russian Revolution", Day ve Gaido 2011 içinde.
- 1906 [1970], "The Mass Strike, the Political Party and the Trade Unions", Waters 1970 içinde. [*Kitle Grevi, Parti ve Sendikalar*, çev: Nedim Tuğlu, İstanbul: Z, 1990].
- 1913 [1951], *The Accumulation of Capital*, London: Routledge & Kegan Paul. [*Sermaye Birikimi*, çev: Tayfun Ertan, İstanbul: Belge, 2004].
- 1914–15 [1970], "The Junius Pamphlet: The Crisis in German Social-Democracy", Waters 1970 içinde. ["Junius Broşürü: Alman Sosyal Demokrasisi'nin Bunalımı", Peter Hudis, Kevin B. Anderson (haz.), *Rosa Luxemburg Kitabı* içinde, çev: Tunç Tayanç, Ankara: Dipnot, 2010].
- 1915 [1974], "Rebuilding the International", Looker 1974 içinde.
- Machiavelli, Niccolo 1513 [1979], "The Prince", Bondanella ve Musa 1979 içinde. [*Prens*, çev: Nazım Güvenç, İstanbul: Anahtar Kitaplar, 1994].
- 1517 [1970], *The Discourses*, Harmondsworth: Penguin Books.
- MacIntyre, Alasdair 1984, *After Virtue*, Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press. [*Erdem Peşinde*, çev: Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı, 2001].
- Mao Tse-tung 1937 [1967], "On Contradiction", *Selected Works of Mao Tse-tung*, Volume 1 içinde, Beijing: Foreign Languages Press. ["Çelişki Üzerine", *Teori ve Pratik* içinde, çev: N. Solukça, Ankara: Sol, 1978].
- 1957 [1977], "On the Correct Handling of Contradictions Among the People", *Selected Works of Mao Tse-tung*, Volume 5 içinde, Beijing: Foreign Languages Press. ["Halk Arasındaki Çelişkilerin Doğru Olarak Ele Alınması Üzerine", *Pratik ve Çelişki Üzerine* içinde, çev: Ahmet Kırmızıgül, Ankara: Epos, 2009].
- Marcuse, Herbert 1961, *Soviet Marxism: A Critical Analysis*, New York: Random House. [*Sovyet Marksizmi*, çev: Seçkin Çağan, İstanbul: May, tarihsiz].
- Marx, Karl 1843–4 [1973], "Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy

- of Right. Introduction”, Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works*, Volume 3 içinde, New York: International Publishers. [“Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı. Giriş”, *Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi* içinde, çev: Kenan Somer, Ankara: Sol, 2009].
- 1845 [1976], “Theses on Feuerbach”, Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works*, Volume 5 içinde, New York: International Publishers. [“Feuerbach Üzerine Tezler”, *Seçme Yapıtlar I* içinde, Ankara: Sol, 1976].
- 1864 [1984], “Provisional Rules of the International Working Men’s Association”, Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works*, Volume 20 içinde, New York: International Publishers.
- 1867 [1967], *Capital: A Critique of Political Economy*, Volume I, New York: International Publishers. [*Kapital*, cilt I, çev: Mehmet Selik, Nail Satılğan, İstanbul: Yordam, 2011].
- 1871 [1986], “The Civil War in France”, Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works*, Volume 22 içinde, New York: International Publishers. [*Fransa’da İç Savaş, Fransız Üçlemesi* içinde, çev: Erkin Özalp, İstanbul: Yordam, 2016].
- 1875 [1989], “Critique of the Gotha Programme”, Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works*, Volume 24 içinde, New York: International Publishers. [“Gotha Programının Eleştirisi”, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi* içinde, çev: M. Kabagil, Ankara: Sol, 1969].
- 1878 [1983], “A Letter to the Editorial Board of *Otechestvenneye Zapiski*”, Shanin 1983 içinde. [“‘Otechestvenniye Zapiski’ (‘Vatan Yıllıkları’) Yazıkuruluna Mektup”, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri* içinde, çev: Mihri Belli, Ankara: Sol, 1977].
- 1881a [1983], “Drafts of a Reply to Vera Zasulich”, Shanin 1983 içinde. [“Vera Zasulic’e Mektup” üç taslak, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri* içinde, çev: Mihri Belli, Ankara: Sol, 1977].
- 1881b [1983], “The Reply to Vera Zasulich”, Shanin 1983 içinde. [“Vera Zasulic’e Mektup”, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri* içinde, çev: Mihri Belli, Ankara: Sol, 1977].
- 1885 [1967], *Capital: A Critique of Political Economy*, Volume II, New York: International Publishers. [*Kapital*, cilt II, çev: Mehmet Selik, İstanbul: Yordam, 2012].
- 1894 [1967], *Capital: A Critique of Political Economy*, Volume III, New York: International Publishers. [*Kapital*, cilt III, çev: Mehmet Selik, Erkin Özalp, İstanbul: Yordam, 2015].
- 1968, *Theories of Surplus-Value*, Volume 2, Moscow: Progress Publishers. [*Artı-Değer Teorileri, İkinci Kitap*, çev: Yurdakul Fincancı, Ankara:

Sol, 1999].

Marx, Karl ve Friedrich Engels 1845–6 [1975], “The German Ideology”, *Collected Works*, Volume 5 içinde, New York: International Publishers. [*Alman İdeolojisi*, çev: Tonguç Ok, Olcay Geridönmez, İstanbul: Evrensel, 2013].

——— 1848 [1976], “Manifesto of the Communist Party”, *Collected Works*, Volume 6 içinde, New York: International Publishers. [*Komünist Manifesto*, çev: Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam, 2013].

——— 1882 [1983], “Preface to the Second Russian Edition of the *Manifesto of the Communist Party*”, Shanin 1983 içinde. [“1882 Tarihli Rusça Baskıya Önsöz”, *Komünist Manifesto* içinde, çev: Tektaş Ağaoğlu, İstanbul: Yordam, 2013].

——— 1975, *Selected Correspondence*, Moscow: Progress Publishers. [*Seçme Yazışmalar*, çev: Yurdakul Fincancı, Ankara: Sol, 1. cilt: 1995, 2. cilt: 1996].

Mattick, Paul 1983, *Marxism – Last Refuge of the Bourgeoisie?*, Armonk, NY: M.E. Sharpe.

Mayer, Arno J. 2000, *The Furies: Violence and Terror in the French and Russian Revolutions*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Mayer, Robert 1997, “What Is Not to Be Done: Lenin, Marxism and the Proletariat”, *Science & Society*, 61, 3: 367–75.

McLennan, Gregor 1981, *Marxism and the Methodologies of History*, London: Verso.

Menashe, Louis 1975, “The Methodology of Leninology”, *Socialist Revolution*, 5, 1: 89–99.

Meyer, Alfred G. 1962, *Leninism*, New York: Praeger.

Michalet, Charles–Albert 1985, *Le Capitalisme mondial*, Paris: Presses Universitaires de France.

Michael–Matsas, Savas 2007, “Lenin and the Path of Dialectics”, Budgen, Kouvelakis ve Žižek 2007 içinde. [“Lenin ve Diyalektiğin Yolu”, Žižek, Budgen ve Kouvelakis (der.), 2011 içinde].

Miliband, Ralph 1970, “Lenin’s *The State and Revolution*”, Miliband ve Saville 1970 içinde.

Miliband, Ralph ve John Saville (der.) 1970, *The Socialist Register*, London: Merlin Press.

——— 1977, *The Socialist Register*, London: Merlin Press.

Mitchell, Harvey ve Peter N. Stearns 1971, *Workers and Protest: The European Labor Movement, the Working Classes and the Origins of Social–Democracy*, Itasca, IL: Peacock Press.

- Moore, Barrington Jr. 1978, *Injustice: The Social Bases of Obedience and Revolt*, White Plains: M.E. Sharpe Inc.
- Nabudere, Dan 1977, *The Political Economy of Imperialism*, London: Zed Press.
- Nettl, J. P. 1966, *Rosa Luxemburg*, London: Oxford University Press. [*Rosa Luxemburg*, çev: Osman Akinhay, İstanbul: Everest, 2003].
- Nicolaus, Martin 1970, "The Theory of the Labor Aristocracy", *Monthly Review*, 21, 11: 90–102.
- Palloix, Christian 1970, "La Question de l'impérialisme chez V.I. Lénine et Rosa Luxemburg", *L'Homme et la société*, 15: 103–38.
- Panaccione, Andrea 1976, "L'Analyse du capitalisme chez Kautsky", Institut Giangiacomo Feltrinelli, *Histoire du marxisme contemporaine*, Tomb 1 içinde, Paris: Union générale d'éditions.
- Pannekoek, Anton 1975, *Lenin as Philosopher*, London: Merlin. [*Lenin'in Felsefesi*, çev: Sabir Yücesoy, İstanbul: Metis, 2002].
- Parvus (Alexander Helfand) 1905 [2011], "Our Tasks", Day ve Gaido 2011 içinde.
- Pasquino, Pasquale 1998, "Locke on King's Prerogative", *Political Theory*, 26, 2: 198–208.
- Perrie, Maureen 1976, *The Agrarian Policy of the Russian Socialist–Revolutionary Party*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pipes, Richard 1963, *Social–Democracy and the St. Petersburg Labor Movement, 1885–1897*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- 1970, *Struve: Liberal on the Left, 1870–1905*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Plekhanov, Georgii 1883 [1960], "Socialism and the Political Struggle", *Selected Philosophical Works*, Volume 1 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1884 [1960], "Programme of the Social–Democratic Emancipation of Labour Group", *Selected Philosophical Works*, Volume 1 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1885 [1960], "Our Differences", *Selected Philosophical Works*, Volume 1 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1888a [1960], "Second Draft Programme of the Russian Social–Democrats", *Selected Philosophical Works*, Volume 1 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1888b [1960], "A New Champion of Autocracy", *Selected Philosophical Works*, Volume 1 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1889 [1960], "Speech at the International Workers' Socialist Congress in

- Paris”, *Selected Philosophical Works*, Volume 1 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1895 [1960], “The Development of the Monist View of History”, *Selected Philosophical Works*, Volume 1 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1896 [1976], “A Few Words in Defence of Economic Materialism”, *Selected Philosophical Works*, Volume 2 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1898 [1976], “On the Question of the Individual’s Role in History”, *Selected Philosophical Works*, Volume 2 içinde, Moscow: Progress Publishers. [Tarihte Bireyin Rolü, çev: İbrahim Altunsay, İstanbul: Kaynak, 1982].
- 1901 [1976], “A Critique of Our Critics”, *Selected Philosophical Works*, Volume 2 içinde, Moscow: Progress Publishers.
- 1909 [1967], *History of Russian Social Thought*, New York: Howard Fertig.
- n. d. *Oeuvres philosophiques*, Volume 2, Moscow: Editions du progrès.
- Polan, A.J. 1984, *Lenin and the End of Politics*, Los Angeles: University of California Press.
- Post, Charles 2010, “Exploring Working-Class Consciousness: A Critique of the Theory of the ‘Labour-Aristocracy’”, *Historical Materialism*, 18, 4: 3–38.
- Rabinowitch, Alexander 1968, *Prelude to Revolution: The Petrograd Bolsheviks and the July 1917 Uprising*, Bloomington: Indiana University Press. [Devri-me Doğru, çev: Serpil Pehlivan, İstanbul: Yordam, 2014].
- 1976, *The Bolsheviks Come to Power: The Revolution of 1917 in Petrograd*, New York: W.W. Norton. [Bolşevikler İktidara Geliyor, çev: Levent Konyar, İstanbul: Yordam, 2010].
- Rabinowitch, Alexander, Janet Rabinowitch ve Ladis Kristoff (der.) 1972, *Revolution and Politics in Russia*, Bloomington: Indiana University Press.
- Ralston, W.R.S. (der.) 1883, *Krilof and His Fables*, 4th ed., London: Castle and Company.
- Riazanov, David 1905 [2011], “The Next Questions of Our Movement”, Day ve Gaido 2011 içinde.
- Rosenthal, John 1988, “Who Practices Hegemony? Class Division and the Subject of Politics”, *Cultural Critique*, 9: 25–52.
- Rosenberg, Arthur 1962, *Imperial Germany: The Birth of the German Republic, 1871–1918*, New York: Russell and Russell.
- Rotenstreich, Nathan 1965, *Basic Problems of Marx’s Philosophy*, New York: Bobbs-Merrill.
- Roth, Guenther 1963, *The Social-Democrats in Imperial Germany: A Study in*

- Working-Class Isolation and National Integration*, Totowa, NJ: Bedminster Press.
- Russell, Bertrand 1896 [1965], *German Social-Democracy*, London: Allen & Unwin.
- Russian Social-Democratic Labour Party (RSDLP) 1904 [1978], *Second Ordinary Congress of the RSDLP: Complete Text of the Minutes*, London: New Park Publications.
- Rustin, Michael 1988, "Absolute Voluntarism: Critique of a Post-Marxist Concept of Hegemony", *New German Critique*, 43: 146–71.
- Sablinsky, Walter 1976, *The Road to Bloody Sunday: Father Gapon and the St. Petersburg Massacre of 1905*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Salvadori, Massimo 1979, *Karl Kautsky and the Socialist Revolution, 1880–1938*, London: New Left Books.
- Sawer, Marion 1977, "The Genesis of *State and Revolution*", Miliband ve Saville 1977 içinde.
- Schorske, Carl E. 1955, *German Social-Democracy, 1905–1917*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Schwarz, Solomon 1967, *The Russian Revolution of 1905*, Chicago: University of Chicago Press.
- Service, Robert 1985, *Lenin: A Political Life*, Volume 1, London: MacMillan. [*Lenin*, çev: Suat Kaya, İstanbul: Abis, 2014].
- 1988, "Introduction", Vladimir Lenin, *What Is to Be Done?* içinde Harmondsworth: Penguin.
- Shandro, Alan 1995, "Consciousness from Without: Marxism, Lenin and the Proletariat", *Science & Society*, 59, 3: 268–97.
- 1997–8, "Karl Kautsky: On the Relation of Theory and Practice", *Science & Society*, 61, 4: 474–501.
- 1998, "Political Action, Context and Conjuncture: Thinking About Political Organization", *Historical Materialism*, 3: 73–84.
- 1998–9, "Review of Hal Draper, *War and Revolution*", *Science & Society*, 62, 4: 592–4.
- 2000, "Karl Marx as a Conservative Thinker", *Historical Materialism*, 6: 3–25.
- 2001, "Reading Lenin: Dialectics and Eclecticism", *Science & Society*, 65, 2: 216–25.
- 2007, "Lenin and Hegemony: The Soviets, the Working Class, and the Party in the Revolution of 1905", Budgen, Kouvelakis ve Zizek (der.) 2007

- içinde. ["Lenin ve Hegemonya: 1905 Devriminde Sovyetler, İşçi Sınıfı ve Parti", Žižek, Budgen ve Kouvelakis (der.), 2011 içinde].
- 2010 "Text and Context in the Argument of Lenin's *What Is to Be Done?*", *Historical Materialism* 18, 3: 75–89.
- Shanin, Teodor (ed.) 1983, *Late Marx and the Russian Road*, New York: Monthly Review.
- Sloterdijk, Peter 1987, *Critique of Cynical Reason*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Sorel, Georges 1900 [1976], "Polemics on the Interpretation of Marxism: Bernstein and Kautsky", Stanley 1976 içinde, s. 148–75.
- Stalin, Joseph 1905a [1952], "Briefly About the Disagreements in the Party" *Works*, Volume 1 içinde, Moscow: Foreign Languages Publishing House. ["Partideki Görüş Ayrılıklarının Kısa Açıklaması", *Eserler cilt 1*, çev: İsmail Yarkın, İstanbul: İnter, 1995].
- 1905b [1952], "A Reply to *Social-Democrat*", *Works*, Volume 1 içinde, Moscow: Foreign Languages Publishing House. ["Sosyal-Demokrat'a Yanıt", *Eserler cilt 1*, çev: İsmail Yarkın, İstanbul: İnter, 1995].
- 1906 [1952], "Concerning the Revision of the Agrarian Program", *Works*, Volume 1 içinde, Moscow: Foreign Languages Publishing House. ["Tarım Programının Revizyonu Üstüne", *Eserler cilt 1*, çev: İsmail Yarkın, İstanbul: İnter, 1995].
- Stanley, John L. (der.) 1976, *From Georges Sorel: Essays in Socialism and Philosophy*, New York: Oxford University Press.
- Stokes, Eric 1969, "Late Nineteenth Century Colonial Expansion and the Attack on the Theory of Economic Imperialism: A Case of Mistaken Identity?", *Historical Journal*, 12, 2: 285–301.
- Sukhanov, N.N. 1955, *The Russian Revolution of 1917: A Personal Record*, edited, abridged and translated by Joel Carmichael, London: Oxford University Press.
- Sweezy, Paul 1968, *The Theory of Capitalist Development*, New York: Monthly Review. [*Kapitalizm Nereye Gidiyor?*, çev: Aslan Başar Kafaoğlu, İstanbul: Ağaoğlu, 1970].
- Thomas, Peter D. 2009, *The Gramscian Moment: Philosophy, Hegemony and Marxism*, Chicago: Haymarket Books. [*Gramsci Çağı: Felsefe, Hegemonya, Marksizm*, çev: İlker Akçay, Ekrem Ekici, Ankara: Dipnot, 2010].
- Timpanaro, Sebastiano 1975, *On Materialism*, London: New Left Books.
- Treadgold, Donald W. 1976, *Lenin and His Rivals: The Struggle for Russia's Future, 1898–1906*, Westport, CT: Greenwood Press.

- Trotsky, Leon 1904a [1970], *Nos tâches politiques*, Paris: Denoël/Gonthier.
- 1904b [1964], “The Proletariat and the Revolution”, Deutscher 1964 içinde.
- 1906 [1969], “Results and Prospects”, *The Permanent Revolution and Results and Prospects* içinde, New York: Pathfinder Press. [Sonuçlar ve Olasılıklar, çev: Orhan Koçak, İstanbul: Kardelen, 1990].
- 1908 [1974], 1905, Harmondsworth: Penguin Books.
- 1929 [1969], “The Permanent Revolution”, *The Permanent Revolution and Results and Prospects* içinde, New York: Pathfinder Press. [Sürekli Devrim, çev: A. Muhittin, İstanbul: Köz, 1976].
- 1930 [1975], *My Life: An Attempt at an Autobiography*, Harmondsworth: Penguin. [Hayatım, çev: Müntekim Öçmen, İstanbul: Yazın, 1999].
- Ulam, Adam B. 1969, *Lenin and the Bolsheviks*, London: Fontana/Collins.
- Valentinov, Nikolai 1968, *Encounters with Lenin*, London: Oxford University Press.
- 1969, *The Early Years of Lenin*, Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Wada, Haruki 1983, “Marx and Revolutionary Russia”, Shanin 1983 içinde.
- Walicki, Andrzej 1969, *The Controversy over Capitalism*, Oxford: Clarendon Press.
- Warren, Bill 1980, *Imperialism: Pioneer of Capitalism*, London: New Left Review Editions.
- Waters, Mary–Alice (der.) 1970, *Rosa Luxemburg Speaks*, New York: Pathfinder Press.
- Weber, Max 1919 [1994], “The Profession and Vocation of Politics”, *Political Writings* içinde, Peter Lassman ve Ronald Speirs (der.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Wildman, Allan 1967, *The Making of a Workers’ Revolution*, Chicago: University of Chicago Press.
- Wilson, Edmund 1972, *To the Finland Station*, New York: Farrar, Strauss and Giroux. [Lenin: Tarihi Yazanlar ve Yapanlar, çev: Can Yücel, Yavuz Alogan, İstanbul: İthaki, 2004].
- Winters, Anne 2004, “The Displaced of Capital”, *The Displaced of Capital* içinde, Chicago: University of Chicago Press.
- Wolfe, Bertram D. 1964, *Three Who Made a Revolution*, New York: Dell. [Devrimi Yapan Üç Adam, çev: Yunus Murat, BFS, tarihsiz, 2 cilt].
- Wood, Ellen Meiksins 1986, *The Retreat from Class*, London: Verso. [Sınıftan Kaçış, çev: Şükrü Alpagut, İstanbul: Yordam, 2006].
- Zasulich, Vera 1881 [1983], “A Letter to Marx”, Shanin 1983 içinde.

Zinoviev, Grigorii 1923 [1973], *History of the Bolshevik Party: A Popular Outline*, London: New Park Publications.

Žižek, Slavoj 2000a, "Class Struggle or Postmodernism? Yes, please!", Butler, Laclau ve Žižek 2000 içinde. ["Sınıf Mücadelesi mi, Postmodernizm mi? Evet, Lütfen!", Judith Butler, Ernesto Laclau, Slavoj Žižek, *Olumsuzluk, Hegemonya, Evrensellik*, çev: Ahmet Fethi Yıldırım, İstanbul: Hil, 2009]

——— 2000b, "Conference – Towards a Politics of Truth: The Retrieval of Lenin", <<http://www.kwinrw.de/lenin>> erişim: 15 Aralık 2000.

——— 2002a, "Introduction: Between the Two Revolutions", Žižek (der.) 2002 içinde.

——— 2002b, "Afterword: Lenin's Choice", Žižek (der.) 2002 içinde.

Žižek, Slavoj (der.) 2002, *Revolution at the Gates: Selected Writings of Lenin from 1917*, London: Verso. [*Lenin 1917*, çev: Akın Emre Pilgir, İstanbul: Ayrıntı, 2017].

Dizin

- Adler, Victor 330, 332, 333, 340, 345
Akimov, Vladimir 117, 129d33, 175, 176
Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) 25, 31, 32, 36, 38, 41, 43-47, 54, 56-57, 61, 66, 69-77, 99, 163, 225, 254, 347, 351
Erfurt Programı 31, 38, 43, 44, 60, 332, 347
Kautsky'nin Marksizmi 38-39, 44-47, 57-58, 69-77, 99-100, 162-63
Althusser, Louis 7, 16, 120d17, 248d146
altyapı/üstyapı 7, 11, 21, 136, 218, 356
anarşizm 59, 68, 190, 274-75
anayasal normlar 27, 151, 160, 291, 294, 300
eleştiri özgürlüğü 27, 29-30, 149-60, 163, 289-90, 300, 349
örgütlenme özgürlüğü 153-54, 160, 290
Anderson, Kevin 253
Anderson, Perry 4, 6-7, 105d79, 255
Aristoteles 206, 213, 295
Axelrod, P. B. (Pavel, Paul) 140d53, 178, 184
Emeğin Kurtuluşu Grubu 87
hegemonya 94-95, 167
İşçi Kongresi 235-36
Lenin eleştirisi 117, 180-85
Menşevizm 117, 167, 171-72, 173, 176, 178, 180
proleter öz etkinlik 180-82, 184
aydınlar 26, 60-61, 82, 86, 89d29, 95-98, 109, 112, 113, 114, 117, 118, 125, 126, 136, 139, 168d8, 172d21, 175, 180, 181, 182, 185, 194, 206, 224-25, 239, 342
ayrıcalık 296-97
Bachelard, Gaston 70 ve d126
Balibar, Etienne 33 ve d7, 36, 120, 276d90
Bernstein, Eduard 32, 39, 43-44, 47, 66, 72
Ekonomizm 146, 138-40
Fabian Topluluğu 47
hareket ve nihai amaç 49-52, 66
kapitalist kriz 47-49
Kautsky 34, 37 ve d19, 53-59, 65-67
legal Marksizm 158
liberalizm/liberal demokrasi 49-53
Marxist yanıt 53-59
proletarya diktatörlüğü 52-53
sınıf kutuplaşması/işçi sınıfı birliği 49-50
Bernştayncılık (veya revizyonizm, oportünizm) 33, 35d11, 57, 59, 68, 69-70, 146, 158, 160, 175, 187, 264-67
biçim/içerik 37, 65, 68, 76, 87, 88, 139, 142, 181, 188, 191-92, 213, 215-16, 226, 228, 229d106, 285, 308, 359
bilim/üreticiler 60-61, 64-65, 68, 99, 112-13, 168-69d8, 342-43
bilinç
düşünümsellik 23, 54, 77, 163, 207, 233, 247, 255, 256, 273, 308-09, 311-12, 362
niyet 23, 77, 163, 188, 247
sendika 128, 130, 354
sosyal-demokrat (veya sosyalist) 25, 26, 30, 45, 54, 59-72, 77, 81, 91, 108, 111, 115, 116, 118,

- 122, 124-28, 133-34, 143, 147,
171, 175, 187, 194, 312-13,
342-43, 346-47, 354-55, 359-62
- bilinç/kendiliğindenlik 2, 4, 21, 27,
78-79, 115, 117, 119-21, 123, 124,
127-28, 129-31, 133-38, 142, 143-
44, 147-48, 168-69d8, 171-72, 206-
07, 224, 226, 238, 239, 248, 310,
349, 351-54, 356, 359-60
altyapı/üstyapı arasında ayırım 136
- Bogdanov, Alexander 19, 236 ve d127
- Bolşevikler (ayrıca bkz. RSDİP hizip
mücadelesi) 19, 34d8, 274, 282,
286, 290, 292, 298, 310, 313
- bölmeciler 221, 222, 223, 232, 311
- Bukharin, Nikolay 253, 269, 274-76,
306, 310d62, 313, 356
- burjuva kendiliğindenlik/sosyalist ken-
diliğindenlik 133-36
- burjuvazi (veya kapitalist sınıf) 40-
43, 52-53, 56
demokratik devrimde 52-53, 56,
93, 105-06, 130, 142, 185, 199,
210-12, 230-32
emperyalist 260, 264, 276
İngiliz 295-96
köylü 215, 217, 285, 287
liberal 96, 139, 140, 142, 193,
195, 203, 210, 211-12, 223-24,
241, 244, 247
sosyalist devrimde 40-43, 269-70,
291, 299-302
- cesaret 283, 303, 311-14
- Chavez, Hugo 297
- Cohen, Stephen 275
- Colletti, Lucio 37-43, 68-69
- cumhuriyet (veya hukukun üstünlüğü)
291-97, 318, 322-25
- Çernişevski, Nikolai 118 ve d14
- çokluk/halk 317-22
- Dan, Theodore 171, 184, 194, 227
- dayanışma 68-70, 104, 108-09, 233-
34, 237-38, 245-46, 247-48
- demokrasi
burjuva 87, 105, 209-10, 226, 278,
294, 301
burjuva/proleter 226, 294, 301-02
demokrasi/diktatörlük 4-8, 10,
290-93, 297-300
demokratik merkezîyetçilik 22,
174
epistemolojik bir aygıt olarak 40-
41, 57, 70-71, 291-92
köylü 225
küçük burjuva 106, 272, 283
liberal (veya parlamenter) 20, 48,
50-52, 58, 278, 293
popülizm 106-07 ve d83
proleter 58, 226, 294, 301, 307-09,
311-14
sosyalizm 51-52, 57-58, 288, 304,
306
devlet 5-14, 34d8, 243-44, 272-79
devletin sönmelenmesi 279-85
sınıf mücadelesinde stratejik bir
düşüm noktası 55-56, 140, 198
devlet biçimi/hükümet biçimi 243-44,
293-94
devlet iktidarı/devlet aygıtı 5-7, 55-56,
105, 276-77, 282-84, 319
devrim 57-58, 200-04, 208, 236, 251,
256, 272-75, 295, 310, 312
burjuva (ve/veya demokratik) 29,
92-95, 103-06, 130, 199, 209-
10, 215-16, 217-20, 222
burjuva/proleter (ayrıca demokra-
tik/sosyalist) 4, 81, 86, 107,
108, 178, 214d52, 225-29,
230-33, 255-56, 298
halk 285-88
iktidarın aktarımı/toplumsal dönü-
şüm 55-56 ve d82, 292, 302
karşı devrim 9, 30, 210, 211-
12d45, 221, 245, 274, 282,
289-90, 291, 298-99, 300d35,
302-03, 325
pasif 8-10
reform/devrim 43, 45, 50-53,
56-58, 134, 140-41, 151, 210,
240, 265-66, 269-70, 351-52
sosyalist (ve/veya proleter) 29,
91, 55-56 ve d82, 100, 268-
72, 276-77, 279-85, 288, 292,
302-03, 327
sürekli 184d64, 225-33
yukarıdan/aşağıdan 56
devrimci yenilcilik 271
dışarıdan bilinç

- Kautsky'de 59-72
 Lenin'de 19, 31, 116, 121-23, 126-28, 132-33, 139, 144-48, 166, 200, 207, 255, 356, 359-62
 Lenin'nin Iskra'daki çalışma arkadaşlarının 171-73
 diktatörlük 290-93, 294-97
 ayrıcalık 296-97
 bireysel diktatörlük 293, 304-08, 311
 burjuva/proleter 52, 296-97, 306
 demokrasi/diktatörlük 4-8, 10, 290-93, 297-300
 Lenin'in tanımı 295
 proletarya 33, 34d8, 56, 183, 226, 275, 281, 284-85, 289, 290-93, 294-97, 299-304, 306, 311, 314
 proletarya ile köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü 211-12, 219, 221d75, 228-29d104, 241-42, 243-44, 285, 286, 311
 diyalektik 34, 78, 199-200, 313-14
 Bernstein'de 47-48, 49, 50-51
 Hegel'de 51, 71, 161-62, 200, 256
 kapitalist toplumun 49, 213, 337, 341
 Kautsky ve 37, 61, 68-69, 76-77
 Lenin'de 120, 165, 189, 199-200, 253-56, 288
 Plehanov'da 80, 87
 sınıf mücadelesi 109, 125, 132, 134-38, 140, 249
 sosyalizme geçiş 48, 288, 313-14
 uyumun mücadeleye tabi kılınması 6, 171
 dogmatizm 67, 112, 149-50, 158, 160, 163, 290, 349
 Dunayevskaya, Raya 273
 Ekonomizm (veya Rus Bernsteinciliği) 113, 114, 128-29 ve d33, 135-36, 139, 140-42 ve d53, 146, 159, 165, 167-68 ve d8, 176-77, 182, 190-91, 211d45, 226, 348, 350-52, 356-58, 361-62
 devrimci ekonomizm 226 ve d92
 E.D. Kuskova'da 138-39, 141, 202d5, 356
 emperyalist ekonomizm 29, 267-72, 280, 326
 Raboçaya Mysl'da 113-14, 139
 Raboçeye Dyelo'da 130-131d33, 139, 141, 157, 158, 160-61, 189, 348-52
 Elster, Jon 197
 emek aristokrasisi 29, 264-65, 265d54, 266, 268
 emperyalizm 29, 35, 253, 254
 asalaklık 263-68
 emek aristokrasisi 29, 35, 264-65, 265d54, 266, 268
 eşitsiz gelişme 29, 255-56
 finans kapital 258, 260, 262-63, 264-68
 kapitalist toplumsal üretim ilişkilerinin ihracı 261-63, 264
 kapitalizmin en yüksek aşaması 257, 262-63
 küçük-burjuva demokratik muhalefet 35, 75, 267, 272
 militarizm 250-52
 sosyalist devrim 255-56
 sosyalizmdeki bölünme 254-55
 Taylorizm (ayrıca "bilimsel yönetim") 260 ve d37, 305
 tekelci sermaye 259-62
 ultra-emperyalizm 254-55, 257-63
 ulusların kendi kaderini tayin hakkı 269-70, 288, 356
 Engels, Friedrich 25, 32, 33, 36, 38d21, 64, 66, 99, 107, 114, 125, 126, 224, 248, 253
 Rus devrimi 25, 81, 86
 Rus popülizmi 224
 yanlısıların hakikati 224 ve d83
 epistemolojik aygıt 40-41, 72
 demokrasi 40-41, 57, 70-71, 291-92
 parti projesi 41, 69-75, 311-13
 epistemolojik engel 71-75, 310-314
 eşitlik 14, 62, 84, 202, 296, 299-301
 Evans, Richard 72-74
 evrensellik/tikellik 13, 51, 64-66, 71-72, 109, 132, 152, 162, 168-69d8, 299, 321
 Feuerbach, Ludwig 39, 116, 148
 Frankel, Jonathan 89d29, 129-130d33, 287d120
 Gramsci, Antonio 1, 22-24

- hegemonya 1-10
 işçi-köylü ittifakı 225
 köylülüğün siyasi partisi 225
 Lenin 1, 2, 3-10, 16, 23, 225
 Machiavelli 316, 322-325
 modern prens 30, 322-325
 pasif devrim 8-10
 post-Marksizm 10, 16, 316
 sürekli devrim 229-30d106
 zor ve rıza 4-8
- Haberkern, E. 359
- halk 51, 222-23, 229, 242-43, 279-85, 285-89, 295-96, 303, 322-26
- Harding, Neil 118d14, 172d21, 179, 205-06, 213-14, 214-15d52, 221d75, 222d76, 225d86, 259, 275, 346
- Hardt, Michael 30, 316-322
- Hegel, G. W. F. 17, 161
 çürütme 39
 diyalektik 51, 71, 161-62, 200, 256
 Lenin'in "aydınlanma"sı 252-255
 mutlak bilgi 314
 mutlak ve görelî 256
- hegemonya
 burjuva 8, 13, 28, 123, 204, 232, 233, 246, 271, 354, 356, 362
 ekonomik yapıda 217-220
 felsefi bir olgu 1, 2, 3, 255
 Gramsciyen 3-10
 hasım hegemonik prolejerler mücadelesi 232-33
 heterojen kuvvetlerin gruplanması 28, 78, 205, 216, 234, 268, 272, 281
 karşı-hegemonya 5, 8, 16-17
 Menşevikler'de 180-85, 187, 193-96
 Plehanov'da 92-100
 politik-stratejik mantık (veya meta-stratejik mantık) 26-30, 113, 123, 135-44, 146, 150, 156, 161, 165-67, 175, 189, 197-98, 206-07, 211-212d45, 213, 224, 233, 236d127, 241, 243-48, 255-56, 259, 263, 271-72, 276, 281, 285, 288, 290, 294, 298, 300, 308, 310, 314, 316, 326, 328, 353, 356
- proleter 9, 26, 27, 28, 29, 81, 94, 98, 104, 106, 108, 113, 122, 123, 131-33, 140, 146, 147, 160, 163, 165-67, 168-169d8, 171, 172, 177, 179, 181, 189, 193-94, 196, 198, 202, 205, 207, 213, 216, 217-20, 225d86, 226d92, 238, 241, 245, 247, 347, 348, 352, 354, 357, 358
- stratejik bir proje olarak 4, 9, 25, 26, 27, 81, 93, 100, 101, 104, 108, 113, 146, 161, 165-66, 167, 171, 178-79, 181, 183, 189, 193, 198-99, 202, 205, 209, 211, 212, 220, 234, 241, 244, 246, 255, 272, 284-85, 288, 298, 347, 351, 362
- Hilferding, Rudolf 251, 262
- Hobson, J. A. 264 ve d51
- Hourwich, Isaac 264d51
- Iskra 27, 129d33, 149, 155, 156, 160, 165-66, 167-73, 176, 181-82, 185, 189-90, 199, 208, 211, 347-49, 357, 361
- ıçkın/aşkın 97, 109, 110, 133, 147, 157, 213, 259, 317-19, 320, 322
- ideoloji 8, 126, 135, 168-169d8, 243, 264, 361
- burjuva (veya liberal) 115, 133, 134-35, 136, 137-38, 142, 143, 168-169d8, 352, 354, 355
- köylü 28, 92-93d42, 220-25, 232, 311
- küçük burjuva 107, 268, 284
- sosyalist 134, 347-48
- imparatorluk/emperyalizm 316-322
- işçi sınıfı
 "özne konumu" (veya kimlik) 11, 14-17, 253, 319
- bilinç 19, 20, 40-41, 45, 69, 91, 95-98, 110, 116-35, 137-38, 181, 184-85, 308-14, 348-49, 356
- birliği/ayrılığı 25, 26, 49-50, 54, 67-68, 69, 70-71, 72, 73, 74, 76, 77-79, 194-95, 228, 265, 268-69, 270-71, 308-314
- egemen sınıf 277-84, 303-04
- evrensel sınıf 71-72, 109, 132
- Marksizm 59-72, 75, 77-79, 99-

- 100, 113-14, 144-45, 146-48, 162-63, 171-72, 200, 237, 353
 siyasal faillik 45, 54, 57, 69, 70, 75, 81, 87, 93-94, 103-04, 166, 173-74, 227-28, 247, 300, 348-49
- işçi sınıfı hareketi
 bölünme 233, 250-52, 254-55, 266, 271, 275, 289
 siyasal bağımsızlığı 81, 87, 96, 116, 138, 142-44, 145-46, 153, 156, 178, 185-86, 197, 209-12, 241, 244-45, 286, 291
- işçiler ve aydınlar 5, 17, 25, 64, 66-69, 95-100, 115, 116, 119, 126, 137, 139-42, 146, 164, 168-69 ve d8, 172d21, 175, 182, 192, 194-95, 238, 355-56, 359
- kadencilik/determinizm 37d19, 38d21, 42, 77, 228
- Kamenev, Lev 285
- kapitalist gelişme 28, 55, 59, 74, 82, 89, 98, 133, 205-06, 216, 217, 220, 232, 257-58, 338
 hareket yasaları 51, 64-65
 iş bölümü 93, 102
 kapitalist gelişmede Amerikan yolu/
 Prusya yolu 28, 218-20, 232 ve d118
 kapitalist toprak rantı 219-20, 247, 338
 sermaye birikimi 38-39, 40, 47-48, 68, 70, 77, 91, 99, 103, 261
 sınıf kutuplaşması 32, 44, 49, 56, 58, 69, 70, 74, 102, 215, 268
 toprağın kamulaştırılması 208-09, 219-221, 221d75, 222-23, 342
 üretimin yoğunlaşması/üretimin toplumsallaşması 40, 41, 44, 45, 46-49, 53, 54, 57, 58, 69, 91, 95, 99, 110, 231, 259, 260, 261, 278, 333, 338
- kapitalizmden sınıfsız topluma geçiş 6, 8, 29-30, 38d21, 40, 42, 48, 58, 85, 257-61, 273, 275, 276d90, 277-78, 284, 289-93, 304-10, 312-13, 320
- Kautskicilik (veya merkezcilik) 33, 257, 266-68
- Kautsky, Karl 24-26, 29-30, 32-79, 185, 251, 257-58, 290-93, 330-45
 'dışarıdan bilinç' 59-64, 122, 132-33, 353
 "eleştirel Marksizm" 37-43, 68-69, 79
 1905 Rus Devrimi 225-26, 230-32
 Avusturya Sosyal Demokrat Programı 60-61, 330-45
 Bernstein eleştirisi 37d19, 53-59, 65-67
 bireysel diktatörlük 304-06
 çizgisel tarihsel mantık 59, 71, 87
 demokrasi ve diktatörlük 290-95
 diyalektik 32, 61
 örnek 33-37, 146, 257-58, 266, 291-95, 304
 Dünya Savaşı 251, 253, 254-55, 257-58
 emperyalizm ve ultra-emperyalizm 35, 257-58
Erfurt Programı 38-39, 40-41, 44, 45, 60, 120d18, 132, 347
Etik ve Maddeci Tarih Anlayışı 32, 37-38d20, 54
Hristiyanlığın Temelleri 62, 67
İktidara Giden Yol 35, 251, 254
 işçi sınıfı hareketi 40-42, 55-57, 65-67, 69-72, 77-79, 99, 132
 işçi sınıfı siyasal failliği 68-69, 75-77, 132
 işçi sınıfının sosyalist partisi 72-77
 işçi-köylü ittifakı 45-47, 230-32
 işçiler ve aydınlar 66-69
 kapitalist tarım 44-47, 230-32
 kapitalizmin hareket yasaları 41, 48-49, 70, 132
 kapitalizmin sınırları 41-42
 köylüler 44-47, 230-32
 Lenin ve 32-36, 60, 109, 114, 122, 132-33, 230-32, 257-58, 266-68, 271, 273-75, 290-95, 297-301, 304-06
 Lenin ve Bolşeviklerin eleştirmeni 290-95, 297-301, 304-06
 Marksist bilim ve işçi sınıfı 64-66, 97, 162, 168-69d8
Marksizmin Üç Kaynağı 63-64
 ortodoks Marksizm 33, 37-39, 53-

- 54, 57-59, 63-72, 87, 99-100, 258, 347
- önderlik 70-72, 213
- Proletarya Diktatörlüğü* 290-95, 297-301, 304-06
- Rus Devriminin İtici Güçleri ve Olasılıkları* 230-33
- siyasal (politik) epistemoloji 42-43, 64-66, 70, 168-69d8, 291-92
- sosyalist bilinç 59-66, 69-72, 79
- SPD'nin politik projesi 38-39, 44-47, 57-58, 69-77, 99-100, 162-63
- sürekli devrim 226, 227, 230-32
- Tarım Sorunu* 45-47, 53, 219d69
- teori ve pratik 72-79
- toplumsal ontoloji 37-39, 42-44, 68-69, 76-77
- Trotskiy ve 227, 228, 230-32
- yıpratma stratejisi 42, 55-56
- kendiliğindencilik (veya kuyrukçuluk) 142, 159, 190-91, 211-12 ve d45, 328, 362
- Kırmızı Çarşamba (veya Hamburg oy hakkı olayları) 72-76
- Kolakowski, Leszek 37d18, 38d20, 38d21
- Korsch, Karl 35d11, 37d18 ve d19, 37-38d20 ve 38d21
- köylüler 44-47, 215
- işçi-köylü ittifakı 205-06, 213, 214d52, 215-16, 220, 228-29d104, 231-32, 233-34, 244, 247, 281
- kırsal proletarya (ayrıca tarım emekçileri) 106, 207, 213, 287
- küçük burjuva köylülük 106, 213, 214d52, 215, 229, 286, 287
- politik faillik 46-47, 82, 85, 89-90, 92, 106-07, 205, 208, 215-17, 223-25, 228-29, 304
- toprak ağalarına karşı mücadele 215, 219, 220, 228-29, 287
- yoksul köylüler / yoksul köylülük 110, 133, 214, 287
- Kriçevski, Boris 157
- Krilov, Ivan 155
- Kurucu Meclis 34d8, 184d64, 211-212d45, 221d75, 235, 236, 298-99
- Kuskova, E. D. 138, 139, 141, 202d5, 356
- kustarnichestvo* 177
- küçük burjuvazi 29, 36, 107-08, 120, 214d52, 225, 230, 232, 242, 266, 268-69, 280, 286, 301, 304, 308
- küçük-burjuva demokratik muhalefet 35, 75, 267-68, 272, 281, 299-300
- popülizm 92, 100, 106-07
- sovyetler 242, 282, 286
- Laclau, Ernesto 4, 10-17
- Lassalle, Ferdinand 115, 134
- Lavoisier, Antoine 248
- Legal Marksizm 158-59
- Lenin, V. I. 33-37, 78-79, 100-14, 115-48, 149-63, 168-71, 187-93, 198-200, 203-05, 207-13, 215-225, 237-49, 232-288, 294-314, 326-329, 346-62
- [Ulusların] Kaderlerini Tayin Hakkı Üzerine Tartışmanın Özeti* 78, 254, 262, 268-69, 280, 327
- 'dışarıdan bilinç' 19, 31, 116, 121-23, 126-28, 132-33, 139, 144-48, 166, 200, 207, 255, 356, 359-62
- "Halkın Dostları" Kimlerdir? ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşılır 100-03, 105-08, 110-12, 223
- 1905-1907 Birinci Rus Devriminde Sosyal-Demokrasinin Tarım Programı 218-220, 222 ve d76, 228-29d104
- asalaklık 263-67
- Bernştayncılık 157-58
- biçim ve içerik 191
- Bir Adım İleri, İki Adım Geri* 164, 189-92, 200
- Bolşevikler Devlet İktidarını Korumayabilir mi?* 283-84
- Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği* 201, 204, 209-12, 214d52
- devlet 243, 272-79, 281-84, 301
- Devlet ve Devrim* 34d8, 35, 273-79, 281-82, 284, 288, 293d18, 303

- devrimin iki yolu 28, 217-19, 232-33, 241
- diktatörlük ve demokrasi 211-12, 219, 221d75, 228-29d104, 241, 285-86, 294-304, 306-07, 311-14
- diyalektik 120, 165, 189, 199-200, 253-56, 288
- ekonomik ve siyasal mücadele 128-30
- Ekonomizm 113-14, 128-29, 135, 139, 140-141 ve d53, 142, 146, 159, 168-69d8, 177, 190, 211d45, 226d92, 270, 272, 348, 350-52, 356-58, 361-62
- Ekonomizmin Savunucuları ile Bir Konuşma* 136, 350, 355
- eleştiri özgürlüğü 149-60, 290, 300
- emek aristokrasisi 264-66, 268, 272
- emperyalist Ekonomizm 29, 267-72, 280, 326, 356
- Lenin, V. I. (devam ediyor)
- emperyalizm 29, 35, 75, 254-72, 280, 285
- Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* 35, 257, 259-60, 262-67
- eşitsiz gelişme 261, 263, 266, 270
- evrensel bir sınıf olarak işçiler 104, 108-09, 132
- Felsefe Defterleri* 256
- genel kabul 5, 16, 19, 26, 116-23, 273, 346, 360d6
- görelî ve mutlak 188, 256, 314
- Gramsci ve 1-10, 16, 23-24, 225, 229d106, 316, 323
- Hegel 161-62, 200, 252-56, 314
- hegemonya mücadelesinin politik-stratejik mantığı 123, 135-46, 156, 160-63, 166, 175-76, 190, 193, 197-98, 204-07, 211-12d45, 229, 233, 236d127, 244-49, 256, 259, 263, 271-72, 276, 285, 303, 308-10, 316, 326, 355-56, 362
- işçi sınıfının bağımsız örgütlenmesi 154-56
- işçi-köylü ittifakı 6, 9, 28, 205-16, 224-25, 232, 247-48
- İşçilerin Partisi ve Köylülük* 207-08
- Kadetlerin Zaferi ve İşlerin Partisinin Görevleri* 242-43
- kapitalist gelişmenin iki yolu 218-20, 232
- kapitalist tarım 106-08, 216-20
- Kautsyk eleştirmeni 33-37, 254-55, 257-59, 266-68, 271, 273, 284, 293-304
- kendiliğindencilik (veya kuyrukçuluk) 142, 159, 190-91, 211-12 ve d45, 328, 362
- kendiliğindenlik ve bilinç 115, 117, 119-21, 123, 124, 127-28, 129-31, 133-38, 142, 143-44, 147-48, 168-69d8, 171-72, 206-07, 349, 351-54, 356, 359-60
- köylü ideolojisi 220-25, 232, 312
- köylülüğün siyasal partisi 28, 225 ve d86, 228-29d104
- Kurucu Meclis 211, 221, 298-99
- küçük-burjuva demokrasisi 106, 107 ve d83, 268, 272, 281, 286
- legal Makrsizm 158-59
- liberalizm 140-42, 159, 193, 245, 351-52, 361
- Marksist ortodoksluğun mantığı 80-01, 101, 104, 112-13, 122-23, 171-72, 179, 197-99, 206, 258
- Marksizmin Bir Karikatürü ve Emperyalist Ekonomizm* 270-71, 327, 356
- Marksizmin işçi sınıfı hareketi ile kaynaşması 113-14, 197-200
- Materyalizm ve Ampiryokritisizm* 14, 18, 23
- merkezcilik (veya Kautskicilik) 33, 228, 233, 258, 266-68
- merkeziyetçilik 170, 174, 176-77, 190
- Narodnizmin Ekonomik İçeriği ve Bunun Bay Struve'nin Kitabındaki Eleştirisi* 102, 103, 105, 110
- Ne Yapmalı?* 26-27, 60, 113, 115-48, 149-63, 165-68, 171-72,

179, 182d58, 192, 199-200,
203-04, 226, 248, 253-54, 271,
290-91, 346-58, 359-62
örgütlenme özgürlüğü 153-54, 160,
290
parti örgütlenmesi 168-71, 175-77,
188-93
pedagoji olarak siyaset 166, 179,
180-82, 195, 243-44, 261-62,
291-92
popülizm 106-07 ve d83, 220-25
post-Makrsizm 10-17, 316
*Proletarya Devrimi ve Dönek Kaut-
sky* 33, 35, 293 ve d18, 294-95,
300-02
proleter enternasyonalizmi 270-72,
326-27
Rusya'da kapitalizm 100-104,
216-20
Rusya'da Kapitalizmin Gelişimi
83, 218
sermaye ihracı 261-64
sınıfsız topluma geçiş 29-30, 260,
275-77, 284, 289-90, 293, 304-
14
sınır çizgileri 140, 146, 160, 167,
173, 233, 256, 255
simge olarak 17-22
*Sol Köünizm, Bir Çocukluk Has-
talığı ("Sol-Kanat" Çocuk Has-
talığı)* 36, 146
*Sosyal-Demokrat Parti'nin Açıkla-
malarıyla Birlikte Bir Program*
Taslağı 109, 110, 132
sosyalizmdeki bölünme (veya işçi
sınıfı hareketindeki bölünme)
29, 254-56, 271
Sovyet Hükümetinin Acil Görevleri
302, 304-09
sovyetler 147, 205, 228-29d104,
237-46, 248, 281-86, 288, 298,
306, 309, 312
soyut ve somut 107d83, 120, 164,
188-89, 248
sürekli devrim 228-29d104,
229d106, 232-33
tarihsel maddecilik ve faillik 100-
03, 111-13
tekelci sermaye 258-62, 264-65,

278
toplumsal bir güç olarak köylülük
28, 106, 205, 207-09, 212, 215,
217-19, 285, 286-87
toprağın kamulaştırılması 208-09,
219-23
ulusların kendi kaderini tayin hakkı
269-70, 288, 326, 256
Zemstvo Zorbaları ve Liberallizmin
Hanniballeri 140, 141, 352
Lester, Jeremy 4,10
liberal muhalefet 9, 140, 184, 193,
195, 299
Kadetler 195, 299
Osvobozhdenie (Kurtuluş) 140,
193, 210, 211, 223
Zemstvo 140-41, 183, 193, 221
Lichtheim, Georg 38d21
Liebman, Marcel 206-07
Lih, Lars 31, 118d14, 120d18, 129-
130d33, 150, 254, 346-358
Linhart, Robert 260d37, 305d48 ve
d50, 315
Locke, John 296-97
Lukacs, Georg 177-79
Luxemburg, Rosa 76, 157, 178, 196
1905 Rus Devrimi 225-27
Bernstein'e yanıt 48, 54
ekonomik ve siyasal mücadele 74
emperyalist savaş 32, 252
hegemonya 187
kitle grevleri 74, 75, 76, 227
Lenin'in, *Bir Adım İleri İki Adım*
Geri eleştirisi 167, 185-87,
196
Marksist teori ve pratik 148, 187
Menşevizm 167, 185-87
öz-etkinlik 148, 185-86, 188
sürekli devrim 225-27
lumpen proletarya 73-74, 280
Machiavelli, Niccolo 30, 316, 322-26
MacIntyre, Alasdair 117, 144
Makhnovets, Lydia 174
Mao Ze-dong 310d62
Marks, Karl 39, 58-59, 61, 81-87, 125,
337, 342, 345
Alman İdeolojisi 10-11
anonim şirketler 261
asalaklık 263

- burjuva ideologları 99
 evrensel bir sınıf olarak prolaterya 109-11, 132
 evrensel muhasebe biçimi 260
Feuerbach Üzerine Tezler 39, 116-17
Fransa'da İç Savaş 278, 281, 312, 325
Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi. Giriş 109-11, 132
 işçi sınıfının öz-kurtuluşu 61, 116
 Kapital 38d21, 68, 83-84d6, 248d146, 260, 261, 320
 kapitalist toprak rantı 119-20
 kapitalizm ve Rusya 25-26
Komünist Manifesto 81, 99, 107-08, 263
 küçük-burjuva katmanları 107-08
mir [Rus köy kömünü] 83-86
 modern sanayi ve sınıfsız topluma geçiş 320
 Paris Kömünü 33, 278, 281, 312
 pratik 10-11
 Rus popülizmi 81-86
 Rusya'da devrim 81-82, 86
 tarihsel maddecilik 38d21, 82-83, 86, 87
Uluslararası İç Derneğin Geçici Tüzüğü 61
 ücret ilişkisi 15-16
 Marksist siyasi parti 4, 12, 19, 43
 örgüt 22, 70, 119, 123, 145-46, 157-59, 165, 173-76, 180, 185-88, 195, 247, 348
 parti içi mücadele 115, 154-57, 167, 173-77, 187-94
 parti ile hareket 171, 191-92, 206, 234, 236-39, 272-288
 parti teorisi (ayrıca bkz. teori ve pratik) 77-79, 161, 162, 196-98, 255-56, 272, 351-57, 360-62
 politik irade 75-77, 161, 198, 323
 program 66-69, 109, 330-45, 361-62
 sınıf karakteri 19, 25, 27, 49, 59, 70-71, 96, 162, 180-81, 183, 186-88, 240, 255, 308, 329
 üyelik 157-59, 173-79, 186, 190-92, 203
 Marksist teori 146, 156-63, 248, 255, 354-58
 "eleştirel" Marksizm 37-43
 eylem rehberi 26-27, 36, 146, 150, 156-63, 189, 197, 255, 346, 354-58, 362
 ilksel otantik Marksizm 33-36
 işçi sınıfı hareketi ile kaynaşma 59-69, 98-99, 112-14, 127, 133, 148, 162, 179, 197-200, 347, 353
 ortodoks Marksizm (veya tek çizgili mantık) 25, 26, 37-40, 52, 54-57, 69-72, 75, 78-81, 87, 94-96, 98-104, 112-14, 118d14, 123, 132, 162, 171, 179, 195-96, 197-98, 206, 216, 228, 254, 326
 politik mücadele mantığı 248, 255, 354-58
 proletaryanın bakış açısı 59-69, 96-97, 107-08, 127
 sınıf karşıtlığının uzlaşmazlığının teorileştirilmesi 146, 156-63
 Martinov, Alexander 117, 171, 176, 211-212d45, 214d52, 226-27
 Martov, Julius 185, 187
 Menşevizm 176-78
 öz-etkinlik 203-04
 parti üyeliği 173-75, 179, 190, 192
 sosyalist bilinç 167-68, 171-72
 Mayer, Arno 300d35
 Mayer, Robert 359
 Menşevikler (ayrıca bkz. RSDİP hizip mücadelesi) 27, 146, 184, 196, 204, 243, 247-48, 285-86, 302
 merkezçilik (veya Kautskicilik) 33, 228, 233, 257-63, 266-67, 268
 Mihayilovski, N. K. 82, 111
 modern prens 10, 323-29
 More, Thomas 62-63
 Mouffe, Chantal 4, 10-18
 mutlak bilgi (veya mutlak gerçek) 12, 19, 188, 273, 314
 mutlak/görelî 102, 138, 143, 147, 162, 188-89, 248, 256, 273, 314
 mutlakiyet (veya otokrazi, çarlık) 86, 90d32, 105
 demokratik devrimin hedefi 9, 87,

- 92, 94-95, 103, 107-08, 168,
170, 183-84, 193, 214d52, 225
kapalist yetkeyi mutlakçılıkla bir
tutma 50
- Münzer, Thomas 62-63
- Negri, Antonio 30, 316-22
- öncü (proletaryanın) 22, 26, 71, 104,
110, 128, 132, 136, 144-45, 161-62,
165, 168-69d8, 174-75, 178-79,
188-89, 195-97, 199, 239, 245,
268, 272, 280-83, 288, 308-13, 323,
346-49
- önderlik 2, 3, 9, 10, 17, 22, 25, 28,
29, 30, 66, 76, 99-100, 104, 108,
111-12, 138, 148, 171-72, 181, 184,
192, 194-95, 222, 225, 244, 268,
269, 272, 279-80, 281, 307, 316,
326, 329, 356
- özerklik/heteronomi (yaderklik) 97,
117, 119, 166, 178, 197, 209
- özgürlük
eleştiri 27, 29-30, 149-60, 163,
289-90, 300, 349
emek 151, 152, 156
örgütlenme 153-54, 160, 290
sanayi 152, 156
- Paris Komünü 33, 251, 276d90, 219-
223, 342
- parlamentarizm 58, 278
- Parvus (Alexander Helphand) 225-26,
229d106
köylü burjuvazisi 106, 208, 215,
285, 287
köylü ideolojisi 220-25
köylü komiteleri 208, 221 ve d75,
222, 228-29d104
köylü siyasal partisi 28, 225 ve
d86, 228-29d104, 298
- pedagoji olarak siyaset 28, 166, 179,
180-82, 195, 243-44, 261-62, 291-
92
- Plehanov, Georgi 4, 54, 87, 126, 141,
165, 214d52
aydınlar 95-99
Bernstein'e yanıt 54
biçim ve içerik 87-88
bilim ve üreticiler 87
Bolşevik stratejinin eleştirmeni 4
Chernyi peredel (Kara Paylaşım)
- 87
diyalektik 80, 87-88
Doğu despotizmi (ayrıca ataerkillik,
mutlakiyet) 89-90 ve d32
Dünya Savaşı 252, 257
Emeğin Kurtuluşu Grubu 87
Iskra 165, 175-76, 347
Kautsky 230
köylülükte siyasal faillik eksikliği
89-90 ve d32, 92
Lenin'in Ne Yapmalı?'sının eleştirir-
meni 172, 359-60
Marksist ortodokslik 26, 80-81,
87, 94-95, 98-100, 101
Marksist teori ve işçi sınıfı hareketi
96-99
popülizm eleştirmeni 9, 87, 92d42,
100
proletarya siyasal faillik (ayrıca
öz-kurtuluş) 91, 93-94, 96-98
proleter hegemonyası 26, 81, 93-
95, 99-100, 108, 111
RSDİP'in İkinci Kongresinde 165,
175-76, 361
Rus burjuvazisi 92-93, 105-06
Rusya'da kapitalizm 88, 93-95,
105-07
somut ve soyut 88
sosyalist bilinç 96-99, 108, 171-72
ve d21
toprağın kamulaştırılması 220-21
- Polan, A. J. 272-73
- popülizm 83-84d6, 87, 92-93d42, 100-
01, 106-07, 111-12, 118, 123, 158,
207, 222-25
Chernyi peredel (Kara Paylaşım)
83
legal popülizm 100, 106-07,
107d83
Narodnaia volia / Narodnoye Volya
(*Halkın İradesi*) 84, 173, 220
Narodnoe pravo / Narodnoye Pravo
107d83, 223
Zemlia i volia / Zemliya i Volya
(*Toprak ve Özgürlük*) 173
post-Marksizm 10-17, 18, 19, 47-53,
59, 158, 316
Potresov, A. N. 171-72, 176, 185
pratik bilgelik 3, 162

- Priestley, Joseph 247-48
 profesyonel devrimciler 119, 146, 168, 170, 171, 173, 206, 346
 proleter öz-kurtuluş 9-10, 26, 28, 61, 64, 68, 91, 95, 96-100, 110, 116-24, 127-28, 147-48, 166, 351
 devrimci öz yönetim 234-35, 239, 243-44, 248
 kendini silahlandırma 203-4
 köylüler 222
 öz etkinlik 166, 194-96
 stratejik bağımsızlık 138-44, 196-97
 Proudhon, Pierre-Joseph 59, 126
 Riyazanov, David 226-27, 359
 Rus köy komünü (veya mir) 82-86, 88, 222d76
 Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) 167, 181, 193-94, 196, 234
 Birinci Kongre 164, 351
 Dördüncü Kongre 178, 217, 242
 hizip mücadelesi (veya Menşevikler ve Bolşevikler) 9-10, 27, 165-67, 173-85, 187-97, 209-13, 228, 231-40
 İkinci Kongre 165, 172-78, 218d63, 359
 tarım politikası 208-09, 217-225, 234, 311
 üyelik 173-78
 Salvadori, Massimo 34d8
 Sawyer, Marion 274, 275
 Scheele, Carl Wilhelm 247-48
 Schmitt, Carl 306d54
 sınıf mücadelesi uzlaşmazlığı 115, 125, 131-35, 137-38, 143-46, 153, 158, 277, 290, 294, 299, 327, 354
 sınıfsız toplum 6, 17, 23, 30, 289, 300, 302, 308, 320, 351
 sınır çizgileri 140, 146, 160, 167, 173, 233, 256, 255
 sivil erdem 324-25
 siyasal faillik 3, 21, 23, 54, 77-78, 81, 254d18, 271, 281, 294, 316, 319, 321-22
 dışavurumcu kavrayış/stratejik kavrayış 23, 28, 165-67, 174, 179, 197, 321-22, 326
 düşünümsellik 54, 77-78, 204-05, 232-33, 254-56, 271
 Kautsky ve 37-44, 75-77, 232-33, 254-55
 Lenin ve 135-48, 232-33, 254-56, 271, 311-14, 356
 mekanik kavramlaştırma 216-218
 önderlik 3, 17, 30, 111-12, 174, 328
 prens/yurttaş 324-25
 toplumsal (sosyal) yapı 21, 25, 26, 54, 82, 110-12, 135-36, 216-18, 327
 Trotskiy ve 227-29
 somut analizi (somut bir konjonktürün) 86, 88, 91, 120-21, 162, 164, 248, 314, 356
 Sorel, Georges 59
 sosyalizm
 bir doktrin (veya bilimsel) 60-69, 97, 124-28, 144-45, 156-63, 274-75, 342-43
 burjuva 63
 demokratik 50-52, 55, 57, 151, 266, 292
 devlet (veya polis) 96, 201
 Hristiyan 62-63, 67
 kapitalizmden [sosyalizme] geçiş 38d21, 48, 259, 275, 284, 304-10, 312-14
 küçük burjuva 106-07, 219
 nesnel ve öznel koşulları 26, 40-41, 47, 59, 60, 80-81, 98-99, 261
 otoriter 292
 proleter 50, 57, 62, 63, 64, 67, 97, 108-09, 113-14, 134, 162, 194, 236d127, 240, 300, 347, 354
 ütopyacı (veya köylü) 62-63, 64, 89, 92, 100, 106-07, 223-24, 225
 sovyetler
 1905'te 205, 206, 225, 233-37, 244-46, 282, 284-85
 1917'de 274, 281-85, 306, 309, 312
 hegemonya 228-29 ve d104, 244-46, 285-88
 Kurucu Meclis 294-302
 Lenin'de 237-40, 242-43, 248,

- 304-312
 Menşevikler’de 9-10, 234-36, 243-44, 247-48
 Petersburg Bolşevikleri’nde 236-37
 soyut/somut 65, 70-72, 100, 107d83, 120, 146, 151, 164, 185, 188-93, 197, 248-49, 258, 270, 286, 294, 299, 303, 309, 313-14
 Stalin, J. V. 119, 314
 bilinç 360 ve d6
 bölmciler 222, 311
 dışarıdan bilinç 360 ve d6
 köylüler 222
 Struve, Peter 140-41, 193, 199, 210, 211, 223, 351
 Sukhanov, N. N. 284d115
 iş bölümü (siyasette) 139, 142, 170, 180, 182, 186, 192, 331
 tarihsel maddecilik 15, 16, 37d19, 82, 87, 101, 111, 116, 118, 124, 163, 198, 199, 216, 217-220, 297, 346, 353
 temsil/doğrudan eylem 74, 296, 316, 322-25
 teori ve pratik 1-3, 22-24, 35-37, 39, 43-44, 51-52, 64-66, 69, 70-77, 79, 81, 156-63, 188-89, 213-16, 246-49, 255-56, 361-62
 terör 73, 82, 129, 296d25, 299, 328
 Timpanaro, Sebastiano 37- 38d20
 topluluk 51, 53, 62
 bir metafor olarak işçi sınıfının birliği 16
 demokratik 29-30
 mücadele 77-79, 306
 proleter-halk 295, 309, 311, 314, 325, 327, 328
 toplumsal bütün 37d19, 64-65, 131-36, 143-44, 178-79, 290, 354-55
 toprağın kamulaştırılması 208, 209, 219-23, 342
 Trotskiy, Leon (veya Bronstein) 4, 178, 184d64, 187
 Kautsky 230-31
 Lenin eleştirmeni 181-84
 merkezcilik 227-28, 233
 öz etkinlik 167
 parti ve sınıf/parti üyeliği 175
 Plehanov 90d32
Siyasal Görevlerimiz 119, 181-84
 siyasi ikamecilik 119, 182
Sonuçlar ve Olasılıklar 227-30
 sürekli devrim 227-30
 Tugan-Baranovsky, Mikhail 37d19
 Warren, Bill 258-59
 Weber, Max 300d35
 Wildman, Allan 129-30d33
 Zazulich, Vera 83, 87, 176
 Zinoviev, Grigoriy 4
 Zizek, Slavoj 17-22, 253-54
 zor/rıza 4-8, 204-05, 246, 297, 303-14

LENİN VE HEGEMONYA MANTIĞI

Lenin ve Hegemonya Mantığı, Antonio Gramsci'nin bir gözleminden ilham alır: buna göre, bir siyasetçi felsefe kitabı yazabilir, ama onun asıl felsefesini politik faaliyetlerinde aramak muhtemelen daha iyi olacaktır ... bir politik aktörün felsefesi, siyasi analizlere serpiştirilmiş felsefi aforizmalara işaret etmez; daha ziyade, o aktörün duruşunda ve siyasal gerçeklik içinde hareket etme, sınıf mücadelesinin kendiliğinden hareketi içinde kendisini uyarılma ve yeniden uyarılma tarzında örtük halde mevcut olarak anlaşılır. Bu itibarla felsefe, siyasal pratiğin temeli olmaktan çok bir boyutudur ... pratiğin ve siyaset dünyasının yapılarının mantığıdır, soyut anatomisi ve fizyolojisidir. Dolayısıyla felsefe politik pratiğe gömülüdür ve bu nedenle, ondan ayrı olsa da, politik pratikten tamamen koparılamaz.

Lenin ve Hegemonya Mantığı, son yıllarda büyük canlılık gösteren "Lenin çalışmaları" alanındaki en önemli katkılardan biri. Alan Shandro, hegemonya mantığının Lenin'in politik pratiğinde ve düşüncesinde nasıl ortaya çıktığını ve geliştiğini inceliyor. Ayrıca, bu büyük devrimcinin, erken tarihlerden itibaren İkinci Enternasyonal'in determinist kavrayışından uzaklaşmaya başladığını gösteriyor. Lenin'in hegemonya mantığında, Marksist teori öncelikle bir eylem rehberi olarak görülüyor – sınıf mücadelesinin karmaşık konjonktürlerinde yolumuzu bulmamızı sağlayan bir rehber. Fakat bu rehber başarı için garantili formüller sunmuyor; aksine, hatalardan ders çıkarmak ve öğrenmek suretiyle teorinin ve pratiğin sürekli geliştirilmesi, Lenin'in anlayışında merkezi önem taşıyor.

ISBN 978-605-70439-0-0

9 786057 043900